

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**“BERLİN KONGRESİ PROTOKOLLERİNİN TERCÜMESİ” ADLI ESERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE TRANSKRİPSİYONU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nami ŞAHİN

MAYIS - 2015

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**“BERLİN KONGRESİ PROTOKOLLERİNİN TERCÜMESİ” ADLI ESERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE TRANSKRİPSİYONU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nami ŞAHİN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Necmettin ALKAN

MAYIS - 2015

TRABZON

ONAY

Nami ŞAHİN tarafından hazırlanan Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi Adlı Eserin Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu adlı bu çalışma 20/05/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı'nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA (Başkan)

Prof. Dr. Necmettin ALKAN (Danışman)

Doç. Dr. Rahmi ÇİÇEK (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
.../.../2015

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü bilginin kaynağına atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Nami ŞAHİN

20/05/2015

ÖNSÖZ

“Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi Adlı Eserin Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu ve” adlı bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi çalışması olarak hazırlanmıştır.

Devletler doğarlar, büyürler ve zayıflayıp sonunda ölürlür. Bu süreç içinde ise dönüm noktası olarak addedilen önemli hadiselerle hemhal olurlar. Devletin gelecekteki durum ve gelişmelerini bu dönüm noktası olaylar belirlerler. Osmanlı Devleti de aynı durum ile hemhal olmuştur. Kuruluş ve yükselişi takip eden yılların sonunda duraklama dönemine giren Osmanlı Devleti, daha sonra çözülme sürecine girmiştir. Bu gelişmeler silsilesinde Osmanlı’nın zirveden düşüş ve yıkılış safhasında Osmanlı’yı yıkılışa götüren en önemli olaylar zinciri 1877-1878 Rus Harbi ve devamındaki 1878 Ayastefanos Barış Anlaşması ve 1878 Berlin Kongresi olmuştur.

“Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi” adlı metnin değerlendirilmesi günümüz Türkçesine transkripsiyonunu ihtiva eden bu çalışmada, savaşta taraf olmayan devletlerin dahi uzlaşma yolunda Osmanlı’dan toprak alma yarışı içinde oldukları görülecektir. Berlin Kongresi’nde protokollerin bunun nasıl yapıldığı ile alakalı hususlar yer alıyor.

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen ve gerek lisans ve gerek yüksek lisans eğitimimde maddi ve manevi en büyük destekçim olan çok değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Necmettin ALKAN’a müteşekkirim. Ayrıca yükseköğrenim hayatımda maddi manevi büyük desteğini gördüğüm ve bu konuda desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. M. Alâeddin YALÇINKAYA’ya da minnettarım.

Mayıs - 2015

Nami ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
KISAŞTMALAR LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1877-1878 RUS HARBİ SONRASI GELİŞMELER.....	5-15
1.1. Ayastefanos Antlaşması.....	5
1.2. Berlin Kongresi ve Berlin Antlaşması	8

İKİNCİ BÖLÜM

2. BERLİN KONGRESİ PROTOKOLLERİ	16-34
---------------------------------------	-------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BERLİN KONGRESİ PROTOKOLLERİNİN TERCÜMESİNİN TRANSKRİPSİYONU	35-315
---	--------

SONUÇ	316
-------------	-----

YARARLANILAN KAYNAKLAR	321
------------------------------	-----

EKLER	323
-------------	-----

ÖZGEÇMİŞ	334
----------------	-----

ÖZET

1878 Berlin Kongresi, Osmanlı Devleti ve Balkanlar açısından önemli bir hadisedir. Kongrede Balkanlar ve sınırlar yeniden şekillenmiştir. Bu anlaşma, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yok oluşunun başlangıcıdır. 1877-78 Rus Harbi ve Ayastefanos Antlaşması Osmanlı ve Rusya arasında iken kongre Avrupa ve Balkanlardan birçok devletten müteşekkil idi.

Çalışmanın birinci bölümünde, Ayastefanos Antlaşması ile Berlin Kongresi ve Berlin Antlaşması ele alınıyor. 1856 Paris Antlaşmasından sonra Avrupa'da dengeler ve devletlerin politikaları değişmeye başlamıştı. 1877-78 Rus Harbi'nde ağır yenilgi alan Osmanlı Devleti ağır şartlar içeren Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Menfaatleri zedelenen Avrupalı Büyük Devletler, Berlin Kongresi'ni toplayıp kendi aleyhlerine olabilecek maddeleri düzeltmişler; Osmanlı üzerinden kendi aralarındaki problemleri halletmek istemişlerdi. Osmanlı açısından ağır sonuçlar içeren Berlin Kongresi Balkanlarda Osmanlı'sız yeni düzen kurma çalışmalarını ihtiva etmekte idi.

İkinci bölümde muhtasar olarak protokollerdeki konulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Berlin Kongresi'nin protokollerinin transkripsiyonu yapıldı. 13 Haziran 1878 tarihinde başlayan Berlin Kongresi bir ay sürmüştür ve 20 protokolden ibarettir. Metin bu protokoller ve içerikleri ile protokollerde tartışılan konuları ihtiva ediyor. Sonuç kısmında ise metne dayanarak Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Berlin Kongresi'nin değerlendirilmesi ele alınıyor.

Anahtar Kelimeler: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Ayastefanos Antlaşması, Berlin Kongresi, Berlin Antlaşması, Berlin Kongresi Protokolleri.

ABSTRACT

1878 Berlin Congress is an important event in terms of the Ottoman Empire and the Balkans. In this congress; the Balkans and boundaries has been reshaped. The Berlin Congress is beginning of the fade away of the Ottoman Empire in the Balkans. Russian War of 1877-78 and the Treaty of San Stefano between the Ottoman Empire and Russia, while Congress was composed of many states of the Balkans and Europe.

Studies of the first section, the Congress of Berlin and the Treaty of Berlin and the Treaty of San Stefano were studied. After the Treaty of Paris in 1856 had begun to change the balance in Europe and the state had begun to change their policy. The Ottoman Empire a heavy defeat the Ottoman-Russian War was forced to sign the San Stefano treaty containing heavy conditions. Other European states that have correct substances that could damage the interests of their own against picking the Berlin Congress. They want to take care of their internal problems over the Ottomans. The Congress of Berlin, including severe consequences in terms of the Ottoman Empire, was containing the work of establishing a new order without the Ottoman in the Balkans.

The second part deals with the subjects of the Berlin protocols as succinct. In the third part, transcription of the Berlin Congress of the Protocols were studied. The Berlin Congress that began on June 13, 1878, took a month and consist of 20 protocols. In this text, the protocols and topics are discussed in the protocols were handled. In conclusion part of the text, evaluation of the Treaty of San Stefano and Berlin was studied based on the text.

Key Words: Russo-Turkish War of 1877–78, Ottoman Empire, Russia, England, Treaty of San Stefano, the Congress of Berlin, Treaty of Berlin, Protocols of Berlin.

KISALTMALAR LİSTESİ

- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TTK : Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Osmanlı tarihinin en önemli olaylarından biri 1877-1878 Rus Harbi'dir. Gerek toprak ve gerekse insan kaybı bakımından bu savaşın sonuçları çok ağır olmuştur. Cepheye alınan bu askerî hezimet, savaşı resmen sona erdiren 1878 Ayastefanos Antlaşması ve bu antlaşmanın gözden geçirilmesi için yapılan 1878 Berlin Kongresi de ağır hezimetini tasdik etmiştir. Böylece hem 1877-1878 Rus Harbi hem de ardından yapılan bu iki antlaşma Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecini belirleyen en önemli gelişmeler arasında yerini almıştır.

Berlin Kongresi, 19. yüzyıldaki 1815 Viyana Kongresi ve 1856 Paris Kongresi ile en büyük üçüncü çok uluslu kongredir.¹ Birinci Dünya Savaşı'ndan önce vukua gelen en kapsamlı ve en kalabalık katılımlı hadisedir. Ayrıca Berlin Kongresi için 1815 Viyana Kongresi'nde ortaya atılan Şark Meselesi'nin zirveye çıktığı yerdir, denilebilir ki 20. yüzyıldaki büyük sorunların temelini teşkil etmektedir.

Berlin Kongresi protokolleri gerek Osmanlı Devleti açısından gerek Avrupa ve Balkanlar açısından güç dengesinin yeni bir boyut kazandığının göstergesidir. Keza bu dönemde Almanya, 1871 yılında - güçlü komşuları olan Avusturya ve Fransa'yı yenerek-siyasi birliğini sağlamış ve kısa zamanda Büyük Devletler ligine çıkmıştır. Berlin Kongresi'nde ve devamında gelişen olaylarda Almanya gerek askerî, gerek siyasî gücüyle ve diplomatik başarısıyla dönemin hadiselerinde güçlü ve belirleyici rol oynamıştır. Yeni Avrupa düzenin kurulmasında gerek mevcut kaynaklarda ve gerek Berlin protokollerinde Bismarck ve Almanya'nın bu denli öne çıkması bunun göstergesidir.

1878 Berlin Kongresi'nin düzenlenmesinin nedeni ise, hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin düştüğü bu duruma çözüm bulmak ve ona yardım etmek isteği olmamıştır. Zira Osmanlı'nın bu durumu Avrupalı Büyük Devletleri pek de ilgilendirmiyordu. Düvel-i Muazzama'yı, bunlardan özellikle de İngiltere'yi ve Avusturya'yı ilgilendiren ve hatta

---

¹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, s. 356.

ürküten gelişme, galip Rusya'nın Balkanlar'da elde ettiği askerî ve siyasî üstünlüktü. Bu durum kendileri için kabul edilebilir değildi. Bu şekilde Balkanlar'a yerleşen Rusya, ilk etapta Avusturya'nın bölgedeki jeo-stratejik beklentilerini rahatsız etmişti. Devamında ise Akdeniz'e açılan Rusya, bu kez İngiltere'nin Akdeniz'deki siyasî ve iktisadî menfaatlerine zarar verebilirdi. Dolayısıyla her iki devlet, Rusya'nın bu başarısından ve kazancından rahatsızdılar.

Rusya'nın Balkanlar'da elde ettiği bu üstünlüğün ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bunun için milletlerarası bir kongrenin toplanması gerekiyordu. Neticesinde Avusturya'nın teklifiyle toplanmasına karar verilen Berlin Kongresi'ne savaşa müdahil olan ya da olmayan birçok devlet katılmıştır. Meseleler de bu devletlerin menfaatlerine ve çelişen ya da çakışan ilişkilerine göre şekillenmiş, ona göre çözümlenmeye gayret edilmiştir.

Berlin Kongresi'nin daha önce senaryosu yazılmış bir kurgu olduğu söylenebilir. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden Berlin Kongresi'nin toplanmasına kadar yaşanan gelişmeler, gizli ya da aşikâr ikili antlaşmalar da bu durumu tasdik eder nitelikteki gelişmelerdir. Hangi şartlarda kongre olacağı, kimin hangi şartları kabul edeceği, ikili çıkarların çatışması ve bunların dışında muhtelif konularda aralarında protokoller imzalayarak, Berlin'de yapılması kararlaştırılan kongreye katılmaya karar vermişlerdir. Bunlarla alakalı özellikle gelişmelerin etkin elemanları olan üç büyük devlet olan başta Rusya, İngiltere ve Avusturya arasında anlaşmazlıklar ve ilerisi için verilecek kararlarla ilgili protokoller imzalanmıştır. Bunlar arsında arabuluculuğu ve yatıştırıcı rolünü, dengeleri değişen yeni Avrupa'nın etkin unsuru olma yolunda ilerleyen Bismarck Almanya'sı üstlenmiştir.²

Toplanan Berlin Kongresi ve neticesinde imzalanan Berlin Antlaşması ile Avrupalı Büyük Devletler ve Balkanlar'da yeni kurulan devletler kendi menfaatlerine göre istediklerini almışlardı. Sınırlar yeniden düzenlenmişti. Böylece Osmanlı Devleti büyük toprak kayıplarının yanı sıra maddî ve manevî çöküntüye uğramıştır. Sonuçları itibarıyla Berlin Kongresi Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan en önemli diplomatik hezimet olmuştur.

---

² Bekir Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", **Bellekten**, LII, S. 202, Ankara: TTK Yayınları, Nisan 1988, s. 9.

Berlin Kongresi, Türk tarihi bakımından bu kadar önemli olmasına rağmen, kongrenin protokolleri günümüz Türkçesine aktarılmamıştır. Bu Türk tarihçiliği açısından çok büyük bir eksiklik. Bu çalışmayla, Berlin Kongresi'nin protokollerini transkribe etmekle bu eksiklik giderilmeye çalışıldı. Bununla birlikte, mevcut kaynaklarda Berlin Kongresi hakkında geçen bilgiler protokollerle de mukayese edilmiştir. Ayrıca, kongre sırasında Avrupalı Büyük Devletler üyelerinin Osmanlı üyeleri karşındaki tutumları da protokollerden çıkarılmaya çalışılmıştır. Özellikle de İngiltere ve Almanya'ya ait diplomatların tavırları önemlidir. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne kongrede yardım etmek bahanesiyle Kıbrıs'ı almıştı. Burada acaba İngiltere gerçekten Osmanlı üyelerine yardım etmiş miydi? Ya da yardım etti ise ne kadar yardım etmişti? Bu soruların cevaplarını arayacağız. Bismarck'ın Osmanlı üyelerine karşı sert bir tavır aldığı hep iddia edilir. Acaba bu ne kadar gerçektir? Bu sorunun cevabı da aranıyor.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde protokollerin içeriğini teşkil eden ve buna sebep olan Ayastefanos Antlaşması ve Berlin Kongresi ele alınıyor. Gerek dönemin Osmanlı ve gerekse günümüz kaynaklarından istifade edilmek suretiyle yazılan bu bölümde, Ayastefanos ve Berlin hakkında bilgiler verilerek, protokollerle mukayese edilmek isteniyor. İkinci bölümde ise asıl metin olan "*Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi*" adlı metnin Osmanlı Türkçesi'nden transkripsiyonu yapılıyor.

Çalışmanın son bölümünde ise Ayastefanos Antlaşması'nın ve Berlin Kongresi'nin protokolleri tahlili ve mukayesesi yapılıyor.

Metnin konusu olan Berlin Kongresi'ne dair dönemin kaynaklarına ulaşmak mümkündür. Bunlardan Mahmud Celaleddin Paşa'nın, Sultan Abdülaziz'in son yılında patlak veren Balkan halkları isyanlarıyla başlayıp genel olarak Sultan II. Abdülhamid dönemi olaylarını ele alan üç ciltten oluşan "*Mirât-ı Hakikât*" adlı eseri Berlin Kongresi'nden detaylı şekilde bahsetmektedir. Yine dönemin eseri olan Osman Nuri'nin Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yılları ve döneminde yaşanan olayları konu edinen "*Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanâtı*" adlı eseri mevcuttur. Döneme ait bir diğer eser de o dönemde vuku bulan antlaşmaları içeren "*Muâhedât Mecmuâsı*" adlı eserin beşinci cildi bulunmaktadır. Yine döneme ait bir kaynak Ahmed Selahaddin'in "*Külliyat-ı Hukuk ve Siyasyat-Berlin Kongresi'nin Diploması Tarihine Bir Nazar*" adlı eseridir. Bunların

dışında Nihat Erim'in "Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri" adlı eserinin I. cildi ve Enver Ziya Karal'ın "Büyük Osmanlı Tarihi" VIII. cildi bu hadiseyle alakalı önemli bilgileri ihtiva ediyor. Eylem Tekmen'in Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Mustafa Gencer danışmanlığında hazırladığı "Berlin Antlaşması ve Osmanlı Devleti" adlı yüksek lisans tezi de mevcuttur. Ayrıca Ali İhsan Gencer'in Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde yazmış olduğu "Berlin Antlaşması" maddesi ve "Ayastefanos Antlaşması" ile Mahir Aydın'ın yine Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan "Doksanüç Harbi" maddesi yer alıyor.

İsimlerini zikrettiğimiz bütün bu çalışmalar her ne kadar 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, 1878 Ayastefanos Antlaşması ve 1878 Berlin Kongresi'ni ihtiva etseler de, bunların hiç biri Berlin Kongresi'nin protokollerinden bahsetmiyorlar. Osmanlı tarihini ve Avrupa tarihinin yakından ilgilendiren böylesine önemli bir tarihi olayın perde arkası olarak adlandırılabilen protokollerin bugüne kadar ele alınmaması Türk tarihçiliği açısından önemli bir eksiklikti. Bu eksikliğı gidermek için ilgili protokolleri Osmanlıca'dan Türkçe'ye transkribe edilmiştir.

Berlin Kongresi'nin protokolleri 20 protokolden oluşmaktadır. Eserde ve transkripsiyonunda Berlin Kongresi protokolleri dışında Kıbrıs'ın İngiltere'ye teslimi hususunda Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin aralarında yapmış oldukları antlaşma da yer almaktadır. Berlin Kongresi'nden sonra Rusya ile yapılan antlaşma metni de eserde geçmektedir. Berlin Antlaşması'nın içeriğı, Ayastefanos Antlaşması, Yunanistan'la ilgili mukavelenâme ile Avrupalı Büyük Devletlerin Büyükelçileri tarafından teşkil edilen beyannâmelerin sûretleri de yine bu eser ihtiva ediyor.

Berlin protokollerinin; Berlin Kongresi protokollerinin tercümesi diye belirtilmesine rağmen eserin hangi dilden tercüme edildiğine dair bilgiye sahip değiliz. Ancak eserin son kısmında son protokol olan yirminci protokolde birer nüshanın devletlere gönderildiğine dair bilgi mevcuttur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1877-1878 RUS SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

1.1. Ayastefanos Antlaşması

1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Balkanlar'da Panslavist politika ile hareket eden Rusya buradaki milletleri Osmanlı aleyhine kışkırtmış ve isyanlara sebep olmuştu. 1875 yılından itibaren bu isyanlar daha da artmıştı. Önce 1875 yılında Hersek'te ardından 1876 yılında Bulgaristan'da büyük ayaklanmalar patlak vermişti. Osmanlı Devleti, Hersek İsyanı'nda başarısız olsa da Bulgar İsyanı'nı bastırmıştı. Hersek İsyanı bütün bölgeye yayılmıştı. Fakat bu kez 1876 yılında Sırbistan ve Karadağ, Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmişti. Böylece Balkanlar bir kez daha karışmıştı. Bunun üzerine Avrupalı Büyük Devletler ve özellikle Paris Antlaşması'nın tarafı olan devletler Balkanlar'da ortaya çıkan ve devam eden karışıklığı ve bunalımı çözmek adına 23 Aralık 1876 tarihinde İstanbul'da bir araya gelerek Tersane Konferansı'nı gerçekleştirmişlerdi. Balkan milletleri lehine aldıkları çok ağır kararları Osmanlı hükümetine sundular. Bu kararların kendisi için çok ağır olduğunu belirten Bâb-ı Âli, savaş pahasına da olsa bu teklifleri reddetti. Bunu fırsat bilen ve zaten Osmanlı topraklarına saldırmak için fırsat kollayan Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.³

Mevcut topraklarını korumak adına Rusya'ya karşı savaşa giren Osmanlı Devleti girdiği Rus Harbi'nde büyük bir yenilgiye uğramıştı. Neticesinde Ruslar iki cepheden Osmanlı'yı sıkıştırmış ve doğuda Kars Ardahan Batum Erzurum havalisini işgal etmiş, batıda ise İstanbul önlerine kadar gelmiş dayanmış idi. Durumun vahameti üzerine Osmanlı ateşkes istemiş ve 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne Mütarekesi imzalanmıştı.⁴ Bu ateşkesi daha sonrasında yapılan barış antlaşması takip edecekti.

³ Mahmud Celaleddin Paşa, **Mirât-ı Hakikat**, I, Dersâadet: Matba'a-i Âmire, 1326, s. 292 vd.

⁴ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 50.

Edirne’de Ateşkes Antlaşması’na karar verildiği üzere 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Rusya antlaşmayı Ayastefanos’ta yani İstanbul’un hemen dibinde Yeşilköy’de imzalatmak niyetindeydi ve bunu da başarmıştı. Çünkü Batı’ya gücünü gösterme ve Osmanlı’ya mukavemet ve itiraz hakkı tanımamak arzusunda idi.⁵

Ayastefanos Antlaşması’nda Osmanlı Devleti’ni Hariciye Nazırı Safvet Paşa (1814-1883) ve Berlin Sefiri Saadullah Bey (1838-1891) temsil ediyordu. Rusya’yı temsilen ise General İgnatıyef (1832-1908) ile Nelidof (1838-1910) katılmışlardı. Görüşmeler esnasında antlaşmaya sunulan maddelerde hafifleme olacağını düşünen ve bu konuda Rusya’ya güvenen Osmanlı elçisi Safvet Paşa yanılmıştı ve red cevabı almıştı. Rusya temsilcisi Nelidof savaşta zayıf ve masrafin ağır olduğunu belirtmiş ve Osmanlı’ya sunulan maddelerden dönüş olmayacağını belirtmişti.⁶

29 maddeden oluşan Ayastefanos Antlaşması iki maddesi dışında kabul edildi. Kabul edilmeyen iki madde ise, Osmanlı Devleti açısından son derece kritik hususları içeriyordu. Bu iki maddeye göre, Osmanlı hem Avrupa’da Rusya’ya karşı yalnız kalıyor hem de olası bir muharebe durumunda Rusya’ya karşı donanmasız ve savunmasız bir duruma düşüyordu. Bu durum, Osmanlı’yı Rusya’nın güdümüne sokuyor ve Rusya tarafından kolayca yutulabilecek bir av konumuna düşürüyordu. Bu iki maddeden birincisi savaş tazminatı yerine, Osmanlı’nın altı zırhlısını Rusya’ya vermesiydi. Sultan II. Abdülhamid bu maddeye, kesinlikle karşı çıkmıştı. Neticede Sadrazam Ahmet Vefik Paşa’nın gayretleriyle bu maddeden vazgeçildi. İkinci maddesi ise Ayastefanos Antlaşması’na Avrupa’dan herhangi bir itiraz gelecek olursa Osmanlı bu konuda Rusya’nın yanında yer alacak ve kesinlikle antlaşmayı müdafaa edecekti. Osmanlı temsilcileri, böyle bir durumda onlara karşı mukavemet edemeyeceğini belirtip bu maddenin de kaldırılmasında muvaffak oldular.⁷

Ayastefanos Antlaşması’na göre; Karadağ bağımsız oluyor ve toprakları Osmanlı toprakları aleyhine genişliyordu. Sınırları Adriyatik denizine kadar uzanıyordu. Bu iki devlet arasında anlaşmazlık çıkarsa Rusya ve Avusturya’ya başvuracaklardı. Sırbistan bağımsız oluyordu ve toprakları Osmanlı aleyhine genişliyor, Niş sancağı da Sırbistan’a

⁵ Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi** VIII/IV, 7. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, (t.y.), s. 64.

⁶ Karal, a.g.e., s. 64.

⁷ Karal, a.g.e., s. 64.

veriliyordu. Sırbistan ve Karadağ ile birlikte Romanya da bağımsızlığını kazanıyordu. Osmanlı Devleti, bunları tanıyacak ve savaş tazminatı ödeyecekti. Ancak Romanya tazminat yerine Dobruca'yı alacaktı. Besarabya'yı ise Romanya Rusya'ya bırakacaktı.⁸

Bulgaristan'a gelince; Balkanlar'da büyük bir Bulgar Prenslığı'nin temelleri atılıyordu. Bulgaristan Osmanlı'ya bağlı özerk bir prenslik olarak ortaya çıkıyor, Tuna'dan Ege Denizi'ne ve Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanan sınırlara sahip oluyordu. Kosova ve Manastır Bulgaristan'a geçiyor, Batı Trakya ve Selanik'ten de bir miktar toprak Bulgar Prenslığı'ne veriliyordu. Ancak kesin sınırları Rusya ve Osmanlı tarafından oluşturulan ortak bir komisyon tarafından belirlenecekti. Bulgaristan Prensi halk tarafından serbestçe seçilecek, dış güçlerden hiçbir müdahale olmayacaktır. Seçilen prens Avrupa'nın tasvibi olmadan atanamayacaktır. Büyük devletlerin rızası ile Osmanlı tarafından tayin edilecekti. Ayrıca Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulunmayacak ve milli ordu kurulana kadar ise Bulgaristan'da Rus askeri asayışı temin edecekti.⁹ Bu durum Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetini rafa kaldırıyor ve artık Avrupa devletlerince Osmanlı'nın iç işlerine direkt müdahale anlamına geliyordu. Ayrıca Ruslar Balkanlar'da Slav devletleri ve büyük Bulgar Prenslığı'ni kurmakla Balkan coğrafyasında Slav egemenliği ve kendi hâkimiyetini yaymayı başarıyordu.

Bunların dışında Bosna ve Hersek'te Avusturya ve Rusya'nın kontrolünde ıslahatlar yapılacaktı. Yine Balkanlar'da Hristiyanların bulunduğu yerlerde ve Doğu Anadolu'da Ermenilerin oturduğu mahallerde ıslahatlar yapılacaktı. Doğuda Ermenilerin güvenliği Kürtlere ve Çerkezlere karşı temin edilecekti.¹⁰ Ayrıca bu bölgelerden geçmişe ait vergiler alınmayacak, bundan sonra alınacak vergiler Rusya ve Avusturya tarafından belirlenip buraların tebaasına harcanacaktır.¹¹

Rusya, bu savaşta Osmanlı'nın kendisine zarar ve zayıflık verdiğini belirtip 1.410.000.000 ruble savaş tazminatı istemişti. Ancak Rusya temsilcileri Osmanlı'nın durumunun göz önünde bulunduğunu belirtip maddi sıkıntılarını göstererek bu meblağın ödenmesinin hayli zor olacağını düşünerek, bunun yerine bazı toprakların Rusya'ya terk

⁸ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 77 vd.

⁹ Karal, a.g.e., s. 65; Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", **DİA içinde IV**, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, s. 225.

¹⁰ Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", s. 225; Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 91; Karal, a.g.e., s. 66.

¹¹ Karal, a.g.e. s. 66.

edilebileceğini ve böylece Osmanlı'nın borçtan kurtulacağını belirttiler. Terk edilecek yerler; Balkanlar'da Dobruca, Köstence, Yılan Adası ve Kili ile Doğu Anadolu'da Kars, Ardahan, Batum, Doğubayazıt şehirleri idi. Bunlardan geriye kalan tazminat 300.000.000 ruble idi ve bunu Osmanlı nakit olarak ödeyecekti.¹²

Ayastefanos Antlaşması, başlangıçta Avrupalı Büyük Devletlerin karışmadığı ve Osmanlı'nın yalnız bırakıldığı bir antlaşma özelliğine sahipti. Fakat antlaşma imzalandıktan sonra çıkar ilişkileri sebebiyle bu devletler itiraz etmişler ve Berlin Kongresi'nin yapılmasını istemişlerdi.

Zaten Rusya da bunu öngörmüş olacak ki Düvel-i Muazzama'nın tepki ve baskılarından çekinip Ayastefanos Antlaşması'nı kesin bir antlaşma olmayıp bir ön antlaşma olarak belirlemiştir.¹³

Aslında Ayastefanos Antlaşması, Rusya'nın Panslavizm politikasının başarısının bir göstergesidir. Balkanlar'da gerek müstakil ve gerekse özerk devletlerin kurulması ve bunlardan özerk olanlarda Osmanlı müdahalesi yerine Rusya ve sair Avrupa devletlerinin onay ve kontrolünün olması Osmanlı'nın bağımsızlığına gölge düşüren büyük ve acı bir durumdur.¹⁴ Böylece Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti büyük ölçüde sona ermiştir. Ayrıca buralarda Müslümanlara yapılan planlı mezalim politikaları da dikkate alındığında, Osmanlı'nın Balkanlar'dan silinmeye başladığının göstergesidir. Ayastefanos Antlaşması dikkate alındığında “hasta adam” artık “ölüm döşegine düşmüştür” denilebilir.

1.2. Berlin Kongresi ve Berlin Antlaşması

Galip Rusya'nın mağlup Osmanlı Devleti'ne dikte ettiği Ayastefanos Antlaşması'nın duyulmasının ardından bu antlaşmaya itirazlar yükselmeye başlamıştı. Osmanlı'ya karşı Rusya ile birlikte savaşan Sırbistan, Romanya ve Yunanistan savaşın hak ettiklerini alamadıkları ve hayal kırıklığı yaşadıkları gerekçesiyle, bu antlaşmaya itiraz etmişlerdi. Bunlardan daha da önemlisi, Almanya ve İtalya'nın siyasi birliğini

¹² Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 91 vd; Karal, a.g.e., s. 66.

¹³ İsmail Hamdi Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955, s. 311.

¹⁴ Karal, a.g.e., s. 66-67; Gencer, “Ayastefanos Antlaşması”, s. 225.

sağlamasından sonra Balkanlar dışında açılacak bir yönü olmayan Avusturya da Rusya'nın Balkanlar'a bu denli hâkim olmasından rahatsız olmuştu. İngiltere de, Rusya'nın özellikle güneye doğru olan ilerlemesinden hayli rahatsızlık duymuştu. Rusya'nın Balkanlar'da, denizlerde ve deniz yollarında söz sahibi olması, aynı zamanda Rusya'nın güneye inmesi ve İngiltere'nin Hindistan ve diğer sömürgeleri ile ticaret yollarını tehdit etmesi anlamına geliyordu. Bu bakımdan en çok rahatsızlık duyanlar İngiltere ve Avusturya idi.¹⁵

Bu ihtilafların neticesinde İngiltere, Avusturya ve Almanya'nın önerileriyle Berlin'de bir kongre yapılmasına ve Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden görüşülmesine karar verildi. Rusya da -böyle bir durumu ön gördüğünden- böyle bir kongrenin yapılmasını kabul etti.¹⁶

Kongrenin başlamasından önce İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında bir akidname imzalandı. Daha önce Ayastefanos Antlaşması'nda Osmanlı'nın yardım isteğini sürüncemede bırakıp geri çeviren İngiltere, Berlin Kongresi'nde Osmanlı tarafını savunması karşılığında Kıbrıs'ın kendisine verilmesini istemiş, İngiltere'nin yardım edeceğine kâni olan Osmanlı da İngiltere ile 4 Haziran 1878'de gizli bir antlaşma yapmışlardı.¹⁷

Neticesinde 13 Haziran 1878 tarihinde başlayan Berlin Kongresi'ne katılan devletler ve diplomatları şunlardı:

Osmanlı Devleti: Müşir Mehmed Ali Paşa (1827-1878), Nafia Nazırı Aleksander Karatheodori Paşa (1833-1906), Berlin Sefiri Saadullah Bey (1838-1891).

Rusya: Başvekil Prens Alexander Gorchakov (1798-1883), Londra Elçisi Kont Pyotr Shuvalov (1827-1889), Berlin Elçisi Paul d'Oubril (1818-1896).

İngiltere: Başvekil Kont Benjamin Disraili (Beaconsfield) (1804-1881), Dışişleri Sekreteri Marquess Salisbury (1830-1903), Berlin'de büyükelçi Lord Odo Russell (1829-1884).

---

¹⁵ Osman Nuri, **Abdulhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı**, Kitabhane-i İslâm ve Askerî, İstanbul: 1327, s. 258.

¹⁶ Uçarol, a.g.e., s. 348.

¹⁷ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, I (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, Ankara, TTK Basımevi, 1953, s. 402 vd; **Muâhedat Mecmuası**, V, İstanbul Ceride-i Askeriye Matbaası, 1298, s. 165 vd.

Avusturya-Macaristan: Dışişleri Bakanı Kont Andr ssy (1823-1890), Almanya'da Büyükelçi Kont Alajos Karolyi (1825-1889), İtalya'da Büyükelçi Baron Heinrich Karl von Haymerle (1828-1881).

Almanya ve Prusya: Prusya ve Almanya Başbakanı Otto von Bismarck (1871-1890), Prusya Dışişleri Bakanı Baron Ernst von Bülov (1815-1879), Fransa'da Büyükelçi Prens Hohanlohe Schillingf rst (1819-1901).

Fransa: Dışişleri Bakanı William Henry Waddington (1826-1894), Almanya'da Büyükelçi Charles Raymond Comte de Saint-Vallier (1833-1886), Dışişlerinde yönetici ve Ortael i Felix Hippolyte Desprez (1819-1898).

İtalya: Dışişleri Bakanı Luigi Corti (1823-1888), Berlin büyükelçisi Edward de Launay (1820-1892) şeklinedir.¹⁸

İran: Malkom Han

Yunanistan: Deliyani (1820-1905) ve Rangabe (1809-1892)

Ayrıca Romanya adına temsilciler katılmıştır.¹⁹

Berlin Kongresi 13 Haziran 1878 tarihinde başladı ve bir ay süren görüşmelerin ardından 13 Temmuz 1878 tarihinde sona erdi ve Berlin Antlaşması imzalandı.

Neticede Berlin Kongresi, 64 madde şeklinde ortaya çıkmıştır. Kongre maddeleri genel olarak şunlardı: (1. ve 22. maddeler arası Bulgaristan ile alakalıdır.) Ayastefanos'ta sınırları çizilmiş Bulgaristan  e bölünüyordu. Birinci bölge sınırları daraltılmış ve Osmanlı Devleti'ne bağlı muhtar bir prenslik olacak ve Osmanlı'ya vergi verecek. Burada Osmanlı askeri bulunamayacak. Prensi halk tarafından seçilecek ancak bu prens Düvel-i Muazzama tarafından kabul görecek ve Osmanlı tarafından onaylanıp atanacak. Bu prens ayıca başka ülkeye mensup olmayacak. Ancak bu prenslik dokuz ay kadar Rusya'nın kontrolünde olup bu müddet zarfında Rusya tarafından yönetilecek. İkinci bölge Doğu Rumeli adı altında Osmanlı Devleti'ne bağlı olacak, idari yönden içişlerinde serbest olmakla beraber diğer yönlerden Osmanlı'ya tabi olacak. Yöneticisi Hristiyan bir v li olup beş yıl süreyle atanacak, bu v li Osmanlı tarafından atanacak ve bunda Avrupa devletlerinin kabulü de olacak. İdaresiyle ilgili Avrupalı Büyük Devletleri tarafından

¹⁸ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 155 vd; URL, [http://it.wikipedia.org/wiki/Trattato_di_Berlino_\(1878\)](http://it.wikipedia.org/wiki/Trattato_di_Berlino_(1878)), 21.02.2015; URL, [http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Berlin_\(1878\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Berlin_(1878)), 21.02.2015.

¹⁹ **Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi**, Matbaa-i Amire (yayın yeri yok), 1298 (protokol 80, 106, 110); **Eylem Tekmen, Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti (1878)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 59.

oluşturulan bir komisyonca hazırlanacak olan talimatnamelere göre hareket edilecek. Üçüncü bölge ise Makedonya bölgesi olacak. Burası da Düvel-i Muazzama tarafından takip edilecek olup ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.²⁰ Bulgaristan'la ilgili olarak antlaşma maddelerinin üçte biri Bulgaristan'la ilgili olması dikkat çekmektedir. Düvel-i Muazzama tarafından bu denli ilgiyi haiz olmasına rağmen Bulgaristan'dan temsilcinin davet edilmemesi önemlidir. Onların sözcülüğünü yapan Rusya ise, kendi çıkarları sebebiyle özellikle Bulgaristan'ı hararetle savunmuştur.

Girit ile ilgili olan 23. maddede; 1868 dâhili nizamnamesine uygun olarak bazı değişiklikler gidilmekle birlikte bu nizamnameye uyulacak ve statüsü devam edecek. Yunanistan'ın kuzey sınırlarında düzeltmeler yapılacak, Yunanistan'ın istediği Teselya ve Epir iki devlet arasında daha sonra yapılacak bir antlaşmaya bırakılacaktır.²¹

Berlin Kongresinde Yunanistan'ın devreye sokulmasında İngiltere'nin önemli rolü olduğu görülmektedir. Balkanlarda Rusya'nın güdümünde büyük bir Bulgaristan'ının kurulması İngiltere'yi hayli rahatsız etmiş ve Rusya ile karşı karşıya getirmiştir. İngiltere Yunanistan'ın lehine hayli gayret göstermiştir.²²

Bosna-Hersek'le ilgili olan 25. maddede karar şöyle idi: Bosna-Hersek Avusturya tarafından işgal edilecek, fakat Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiği anlamına gelmeyecek. Ayrıca Yenipazar Osmanlı'da kalacak fakat bölgede güvenliğin temini adına Avusturya askerlerince sağlanacak. Detaylar iki devlet arasında halledilecektir.²³

(25-33) arası Karadağ ile ilgili olup 34-43 arası Sırbistan ile ilgilidir. Sırbistan ve Karadağ bağımsız olacak fakat sınırlarında değişiklikler olacak. Sırbistan Niş ve Pirot'u alıp Mitroviçe'yi Osmanlı Devleti'ne verecek. Osmanlı borçlarının bir kısmını ödeyecek.²⁴

---

²⁰ Karal, a.g.e., s. 76.; Gencer, "Berlin Antlaşması", s. 517; Tekmen, a.g.e., 76; Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 238 vd.

²¹ Tekmen, a.g.e., 76; Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 247.

²² Ahmed Selahaddin, **Külliyat-ı Hukuk ve Siyaset-Berlin Kongresi'nin Diploması Tarihine Bir Nazar**, I, (yayın yeri yok), (y.y.), 1327, s. 121.

²³ Karal, a.g.e., s. 77; Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 247.

²⁴ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 248 vd.

(44-57) Romanya bağımsız olacak, Besarabya'yı Rusya'ya vermesi karşılığında Tolçı ve Dobruca'yı alacak, ayrıca Tuna Nehri savaş gemilerine kapalı olup ticaret gemilerine açık olacak. Rusya doğuda Kars Ardahan ve Batum'u harb tazminatının bir kısmına bedel olarak alacak Eleşkird ve Doğubayezit'i Osmanlı'ya bırakacak. İran'a, sınır düzeltmesi adına Kotur bölgesi terk edilecek.²⁵

Ermenilerle ilgili olan 61. maddeye göre, Ermenilerin meskûn oldukları yerlerde ıslahat yapılacak ve Kürtlere ve Çerkezlerle karşı korunmaları ve emniyetleri temin edilecek. Bununla ilgili olarak da ilgili devletler bilgilendirilecek.²⁶

Osmanlı Devleti, kongrede itibar edilmeyen aşağılanan ikinci sınıf bir devlet muamelesi görmüştür. Özellikle Rusya'nın ve Almanya Başbakanı Bismarck'ın Osmanlı elçilerini azarlayan ve tahkir eden tutumları kaynaklarda zikredilmektedir.²⁷ Kongre süresinde ilgili hükümlerinin dayatılması ve aksi takdirde çeşitli sebeplerle tehdit edilmesi Osmanlı'nın düştüğü durumu göstermesi açısından önemlidir. Diğer devletlerin başbakanlık ve dışişleri bakanları gibi üst düzey devlet adamları ve diplomatlarla temsil edilmesine karşın Osmanlı temsilcilerinin daha alt seviye bakan ve sefirlerden oluşması aslında temsil anlamında çok sorunluymuştu. Yine iki temsilcinin Rum Kara Todorî Paşa ve Avusturya asıllı ihtida eden dönme Mehmed Ali Paşa olması, Bismarck ve bazı temsilcilerin tepkilerine ve küçümsemelerine sebebiyet vermişti.²⁸

Ayastefanos Antlaşması'nı ve Berlin Kongresi'ni mukayese edildiğinde belirtilmesi gereken ilk nokta, Ayastefanos'ta muhataplar Osmanlı ve Rusya olmak üzere iki devletti. Berlin Kongresi'nde ise taraflar ve muhataplar çoğalmış ve dolayısıyla ihtilaflar da artmıştır. Kongreye iştirak eden Avrupa devletler, kendi aralarındaki ihtilaflar Osmanlı topraklarını kendi aralarında kullanarak sorunlarını çözmek istemişlerdi. Fakat bu teşebbüs başarılı olamamış ve kongre daha sonra patlak veren birçok olaylara kaynak teşkil etmiştir.²⁹ Ayrıca Berlin Kongresi, Avrupa'da güçler dengesini korumuş ve barışı sağlamış gibi görünse de devletlerarasındaki güç ve çıkar çatışması zamanla daha da şiddetlenmiştir.

²⁵ Gencer, "Berlin Antlaşması", s. 517; Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s.254 vd.

²⁶ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., III, s. 257.

²⁷ Fahri Maden, "Büyük Güçlerin Berlin Antlaşmasının Uygulanmasına Yönelik Baskıları", **International Journal of History**, V, issue 1, Ocak 2013, s. 268.

²⁸ Karal, a.g.e., s. 74.

²⁹ Gencer, "Berlin Antlaşması", s. 517.

Balkanlardaki bunalım ve çatışmalar tüm hızıyla devam etmiştir. Yine sömürge yarışı ve devletlerarası bloklasmalar artmış ve devamında XX. yüzyılda dünyayı sarsan dünya savaşlarına kadar dayanmış ve Berlin Kongresi bu savaşların önemli etkenlerinden birisi olmuştur.³⁰

Berlin Kongresi'nin diğeri bir özelliği ise, 1856 Paris Kongresi'yle daha önce kurulan diplomatik düzenin 1877-1878 Rus Harbi ve Ayastefanos Antlaşması'yla bozulmasının ardından Berlin'de bu düzen yeniden sağlanmasıdır. Bu şekilde yeni diplomatik düzenin sağlanması, tabii ki büyük ölçüde Osmanlı topraklarının Avrupalı Büyük Devletler ve Balkan devletleri arasında paylaşılmasıyla olmuştur.³¹ Ayastefanos'ta Osmanlı topraklarının taksimiyle Balkanlar'da ve kurulan düzen Rusya ile birkaç Balkan devleti arasında sınırlı idi. Berlin Kongresi'yle kurulan düzen ise, Osmanlı topraklarında ve Akdeniz'de çıkarı olan Avrupa devletleri ile bütün Balkan devletlerini kapsamıştır.³²

Ayastefanos Antlaşması ve Berlin Kongresi arasındaki diğeri bir fark ise, Ermeniler için yapılacak reformlarla alakalıdır. Ayastefanos'a göre reformlar Rusya'nın kontrolünde iken, Berlin Kongresi'ne göre ise bu Avrupalı Büyük Devletlerin hepsine geçmiştir. Dolayısıyla artık Osmanlı Devleti'nin işi daha da zorlaşmıştır.

Berlin Antlaşması ile birlikte Balkanlar'da Osmanlı aleyhine yeni teşekküller yeni devletler ve yeni düzen oluşmasının yanında Osmanlı toprakları –her ne kadar az bir toprağı kaldıysa da- bunlar bir arada tutulmuştur. Ayrıca Berlin Antlaşması'nın Ayastefanos Antlaşması'na oranla kısmen Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlandığı belirtilmektedir ve Rusya'nın kazanımları azaltılmış ve sınırlandırılmıştır.³³ Ancak Ayastefanos Antlaşmasında -kısmen gizli antlaşma ile Avusturya ile birlikte-sadece Rusya ile muhatap olan ve genel itibarıyla Balkanlar'la sınırlı olan toprak kaybı ile hemhal olan Osmanlı Devleti Berlin Kongresi ile bütün topraklarının açık hedef haline gelmesi hususunda bütün Düvel-i Muazzama ile karşı karşıya gelmiştir.³⁴

---

³⁰ Uçarol, a.g.e., s. 357.

³¹ Necmettin Alkan, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası- Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e (1839-1908)", **Türk Dış Politikası –Osmanlı Dönemi- içinde** II, Mustafa Bıyıklı (Ed.), İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2008, s. 166.

³² Karal, a.g.e., s. 78.

³³ Danişmend, a.g.e., s. 316.

³⁴ Uçarol, a.g.e., s. 356.

Osmanlı Devleti'nin Berlin Kongresi'yle düştüğü durumu en iyi özetleyen tespit şu olsa gerek: "yirmi doktor masanın etrafında toplanmış otuz gün boyunca "Hasta Adam" Osmanlının durumunu görüştüler ve başlarında Hipokrat olduğu halde hastanın önce sağ ayağını sonra sol ayağını sonra da sağ elini kestiler ve ardından "artık rahatsızlığınız geçmiştir, yürüyün de görelim" dediler. Kötürüm adam kımlıdayamayınca da âlim doktor hastanın geri kalan parçalarını Avrupa'nın anatomi müzelerine dağıtıp sergileyiniz, artık başka çare kalmamıştır dedi."³⁵

Berlin kongresi ile alakalı olarak denilebilir ki; Osmanlı devleti bu antlaşma ve beraberinde ve devamında gelen olaylar silsilesi ile bağımsızlığını büyük ölçüde fiili olarak kaybetmeye başlamıştır. Abdülhamid ve muhtelif devlet adamlarının çabaları, kolları ve bacakları kesilmiş, can çekişen "yarım ve hasta adamın" bir süre daha nefes almasından ve acı çekmesinden ibaret kalmıştır.

Berlin Kongresi'nin dönemin Avrupa basınında yansıması da hayli dikkate şayandır ve önemli yer tutmaktadır. Kongredeki hareketlilik görsel olarak farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'nın çeşitli devletlerinde yayınlanan karikatür dergileri de bu konuya fazlasıyla alaka göstermişlerdir. Buna bir örnek olması için Avusturya'da yayınlanan karikatür dergisinde geçen aşağıdaki karikatürü vermek yeterli olacaktır. Alkan'ın kitabında geçen bu karikatür, Avrupalı Büyük Devletler tarafından Osmanlı topraklarının Berlin Kongresi'nde paylaşılmasını karikatür üslûbuyla anlatıyor.

---

³⁵ Karal, a.g.e, s. 79-80.

*Kongre*³⁶

Yukarıdaki karikatürün anlattığı; bir kadının elindeki tepsinin içinde Balkanlar'ı gösteren dünya şeklinde bir pasta, etrafında ise masanın etrafında toplanmış bulunan ve onu yemek için çatalları ile hamle yapmak üzere harekete geçmiş olan Avrupalı Büyük Devletler. Dışarda kalmış ve pencereden içeriye doğru bakan sefil görünümlü fesli adam Osmanlıyı temsil ediyor.

³⁶ Necmettin Alkan, *Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı*, İstanbul: Selis Kitaplar, 2006, s. 50-51.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BERLİN KONGRESİ PROTOKOLLERİ

1. Protokol; 13 Haziran 1878 tarihinde toplanan kongrenin birinci protokolü ve birinci mazbatasıdır. Binci protokolde başlangıç ve açılış için önerilen konular ve itirazlar mevcuttur. Kongreye Bulgar meselesiyle başlanmasına ittifakla karar verilmiştir. Ancak burada İngiltere temsilcisi Beaconsfield'in Rusya askerinin İstanbul civarında bulunmasından dolayı Osmanlı başkentinin tehdit altında olduğunu ve bundan dolayı iki taraf açısından -Osmanlı ve Rusya- adilane ve objektif kararlar çıkmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Ancak buna Rusya temsilcisi Gorçakof buna itiraz edip Rusya'nın amacının Hristiyan ahalinin muhtariyeti olduğunu belirtmiştir. Yine Rusya temsilcisi Şuvalof da itiraz ederek Rusya ordusunun geri çekilmesinin Hristiyan ahali için tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir.

Birinci protokolde Osmanlı açısından iki durum dikkat çekmektedir: bunlardan birincisi sebep gösterilmediği halde Osmanlı murahhaslarından ikisi Mehmet Ali Paşa ve Aleksandır Kara Todori Paşa'nın kongrenin ilk oturumuna katılmamış olmalarıdır. İkincisi ise kongre başkanı Bismarck'ın temsilcilere sorduğu tebligata cevaben Osmanlı temsilcisi Saadullah Efendi'nin Rus askerinin Der-Saadet civarında olmasının Bâb-ı Âlî'yi tehdit ettiğini belirtmesine karşı verdiği cevaptır ki bu daha başından Osmanlıya karşı tutumu göstermesi açısından önemlidir. Bismarck Saadullah Efendi'ye cevaben "kongre bu meseleye dair müzakeratı kapatmış olduğundan bunun tehir edildiği kanaatindeyim" diyerek Saadullah Efendi'yi susturmuştur.

2. Protokol; Kongrenin 17 Haziran 1878 tarihinde vuku bulan ikinci protokolü toplantısıdır. İkinci protokol Rumeli'ndeki durumdan dolayı Rumları temsilen İngiltere'nin Yunanistan'dan bir temsilci bulunması teklifi ile başlamaktadır. Bu bölümde vurgulanan Osmanlı coğrafyasında özellikle balkanlardaki Hristiyan ahalinin durumunun ıslahı konusudur. Özellikle vurgulanan savaştan sonra vukua gelen Rumlar ve Slavlar arasındaki

dini ve siyasi çatışma ve bunun oluşturacağı tehlikeli durumdur. Slavlar kendi millet ve mezheplerinin galip gelmesinden dolayı onlara dayanırken Rumların mecliste temsilcisinin olmaması belirtilmiş ve İngiltere'nin öneri ve Yunanlıları savunmasıyla Rumlar adına Yunanistan'dan bir temsilcinin kongreye davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Rusya temsilcileri buna itiraz etmiş ve Rumların da haklarının savunulduğunu belirtip aslında din ve mezhep olarak Rumların da Bulgarlarla aynı olup aralarında fark olmadığını belirtmişler sadece ayinden mütevellit bir meselenin olduğunu beyan etmişlerdir.

İkinci protokol kongrenin başlangıcında belirtilen Bulgaristan konusu ile devam etmektedir. Burada Salisburi'nin kongreye sunduğu bilgi dikkat çekmektedir zira onun fikrine göre yeni kurulan Bulgaristan sınırları içinde kalan Rum ahalinin arası Slavlarla kötü olduğundan Rumların lisan ve kavminin yok olacaktır. Yine Salisburi'nin dikkat çeken bir açıklaması da adalar(ege) denizine inecek olan Bulgaristan devletinin buraya sınır olan kısmının Bulgaristan'dan alınıp Osmanlı devletine verilmesidir. Böylece burada yaşayan Rum ahali eski hallerini korur. Ayrıca Bulgaristan'ın taksimi ve Osmanlı devletine bağlı vergi verir bir muhtariyetin kurulması önerisi dikkat çekmektedir. Salisburi'nin söz konusu açıklamasına Şuvalof itiraz etmiş ve Rus hükümetinin Ayastefanos antlaşmasının Avrupa umumi efkârının menfaatine uygun hale getirmek için kongreye katıldığını belirtmiştir.

3. Protokol; Kongrenin 19 Haziran 1878 tarihinde vuku bulan üçüncü protokolü toplantısıdır. Bu protokolde kongreye sunulan önerilerden birisi olan Yunan murahhaslarının kongreye davet ve kabulü meselesi tartışılmıştır.

Birinci ve ikinci protokolde olduğu gibi Rusya Rum ve Yunanlılar ile ilgili fikir belirtmiş ve Rumları Slavlardan ayırmaksızın Bâb-ı Âlî Hristiyanlarının haklarını ırk ayırt etmeksizin savunduğunu belirtmiştir.

Bu protokolde Yunanistan'a sınır olan ve kısmen Rumların yaşadığı eyaletlere "eyalet-i mütecare" yani Yunanistan'a sınır eyaletler ifadesi kullanılırken öneri üzerine Yanya, Tırhala, Makedonya, Girit ve Trakya gibi eyaletlere Rum eyaletleri ifadesi önerilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Böylece bu eyaletlerin Yunanistan'a katılmasının önü açılmıştır. Kongre başkanı Bismarck Yunan murahhaslarının kendileriyle alakalı

müzakerelerde davet edilmelerini önermiş ve bu kabul edilmiştir. Görüşmenin sonuna doğru dikkat çeken husus Bulgaristan meselesine ilişkin çoğunluk fikir ve ısrarlarıdır.

4. Protokol; Kongrenin 22 Haziran 1878 tarihinde vuku bulan dördüncü protokolü toplantısıdır. Başkan Bismarck'ın beyan ettiği üzere İngiliz murahhasının ikinci protokolde belirttiği ve Ayastefanos antlaşmasının altıncı maddesinde yer alan Osmanlıya vergi veren muhtariyet idaresinde bir Bulgaristan hakkındaki konu görüşülmüştür. Devamında Bulgaristan'ın bölünmesi ve sınırları meselesi görüşülmüştür. İngiltere'nin teklifine göre Bulgaristan için Balkanlar sınır addedilmiş ve Balkanlar'ın güneyindeki eyalete Rumeli-i Şarkî yani Doğu Rumeli adı verilmiştir. Doğu Rumeli doğrudan Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktır. Emniyet ve asayiş mahalli askerler tarafından sağlanacaktır. Duruma göre harici ve dâhili gailelerde vali Osmanlı askeri celp edebilir. Böylece Bulgaristan'ın ege denizi ile bağının kopması Rusya'yı rahatsız etmiştir. Rus elçisi Doğu Rumeli'nin askeri olmadığını ve ahalinin asayiş ve güvenliğinin temin edilemeyeceğini belirtmiştir.

Doğu Rumeli'nin asayiş ile ilgili asker konusunda Mehmed Ali Paşa buranın asayişinin içinde Hristiyanların da bulunduğu zaptiyelere yani jandarmaya verilmesini istemiş, ancak Şuvalof buna itiraz etmiştir. Milli askerle jandarmanın bir olmadığını belirtmiş ve asker-i milliye Türk değil Osmanlı demektir diye açıklama yapmıştır. Avrupada bu tip askerin olup olmadığına ilişkin soruya İngiltere'de *milis*, Almanya'da *landor*, Fransa'da *armatorbitoryal* ifadeleri şeklinde cevap verilmiştir.

5. Protokol; Kongrenin 24 Haziran 1878 tarihinde vuku bulan beşinci protokolü toplantısıdır. Ayastefanos Antlaşmasının altıncı maddesi ile alakalı hususlar görüşülmüş ancak bununla vazifeli olan Vadington'ın Rusya temsilcileri ile konuyu istişare edemediğinden bu konu ertelenmiştir. Fransa adına Vadington Bulgaristan'da hukuken din ve mezhep gözetmeksizin din serbestisi olacak ve herkes aynı şekilde umumi memuriyet, hizmet ve sair bütün haklardan yararlanacaktır fikrini arz etmiştir. Avusturya, Fransa ve İtalya adına belirtilen fikir ise Bulgaristan ve doğu Rumeli'den geçen ticaret mallarından geçiş vergisi alınmayacaktır ve buralardaki yabancılara tanınan imtiyaz ve haklar eskiden olduğu gibi devam edecektir şeklindedir.

Osmanlı elçisi Aleksandır Karatodori Ayastefanos antlaşmasının dokuzuncu maddesinde yer alan Bulgaristan'ın Osmanlıya vergi vermesi hususunu dile getirip Bulgaristan'ın bu verginin dışında ayrıca Osmanlı'nın borçlarının bir kısmından da hisse alması gerektiğini belirtmiştir. Bunun akabinde Bulgaristan prensinin seçilmesi hususunda devletlerin muvafakati konusu görüşülmüş ve fikir belirtilmiştir.

Bulgaristan ile ilgili olarak Ayastefanos'ta kararlaştırılmış olan Osmanlı ve Ruslardan oluşan heyet yerine Berlin'de Avrupa komisyonu tarafından oluşturulacak heyet getirilmiştir. Bu protokole kararlaştırılan bir madde Osmanlı ordusunun Bulgaristan'dan çekilmesi ve müstakil ve milli bir Bulgar ordusu kurulana kadar Rus askerinin burada ikamet etmesi hususudur. Rusya'nın Bulgaristan'da asker bulundurmasının Romanya'yı rahatsız ettiği görülmektedir. Bu durum Romanya için bir tehdit olmasının yanında güzergâh olarak da Romanya'yı kullanacak olan Rus askerlerin Romanya'da yaratacağı endişeye dikkat çekilmektedir. Yine burada Bulgaristan'ın tahliyesi görüşülmektedir ve Rusya buna direnmektedir. Zira buraların vakitsiz tahliyesinin, askersiz bırakmanın uygun olmadığını ve bu durumda olumsuz sonuçlar doğacağını belirtmektedir. Bulgaristan'ın dokuz ay ve Romanya'nın toplam bir senede, Rumeli'nin de altı ay zarfında tahliyesinde karar kılınmıştır.

6. Protokol; Kongrenin 25 Haziran 1878 tarihinde vuku bulan altıncı protokolü toplantısıdır. Protokole beşinci protokolün devamı şeklinde Doğu Rumeli'ye asker ikamesinin şartları ile devam edilmiştir. Dâhilî asayişin yerli askerce sağlanması maddesine bunların padişah tarafından tayin edilmesi eklenmiştir. Burada sınır hariç Osmanlı askerinin bulunmaması hatta geçiş esnasında ikamet edememesi hatta gecelememesi dahi istenmiştir. Buraya asker ikamesi hakkında beyan edilen fikirler tartışılmaya devam etmektedir. Ayrıca Rumeli'ye atanacak komiser hakkında tartışmalar da eklenmiştir. Ayastefanos'ta Rusya tarafından atanacağı belirtilmişken Berlin'de Avrupa komisyonunca belirleneceği ifade edilmiştir ve Rusya'nın buna itirazı olmuştur. Ardından yine transit ticaret rüsumu ve buna ek olarak din ve ayin serbestisi gündeme getirilmiştir.

7. Protokol; Kongrenin 26 Haziran 1878 tarihinde vuku bulan yedinci protokolü toplantısıdır. Bulgaristan ve Doğu Rumeli ile ilgili mülahazalar devam etmektedir. Aleksandır Karatodori Paşa'nın Bulgaristan ile ilgili olarak vereceği verginin yanında

aldığı yerlere binaen düyûn-ı umumiye ile karşılaştırma yapmış ve bununla ilgili ifadede bulunarak Osmanlı borçlarının bir kısmını üstlenmesini amaçlamıştır. Ardından da Bulgaristan'ının istiklalini kazanmadığı ve muhtariyet olduğu gerekçesiyle bütçesinin olmadığını ve bunun dolaylı borç yüklenme işinin kabul olunmaması endişesinin olduğunu belirtmiştir. Buna İtalyan murahhasının cevabı Bulgaristan eğer vergi verecekse buna karşılık Bâb-ı Âlî Bulgaristan'a bir kısım toprak vermelidir şeklinde olmuştur. Neticede bu karar kabul edilmiştir.

Bu bölümde Doğu Rumeli için yine ruhban, din ve ayin serbestisi gündeme getirilmiştir. Ancak burada bahsedilen husus Katolik kilisesi ile ilgilidir. Bu durum kabul edilmiş ancak İngiliz elçisi bunun bütün memalik-i Osmanlı için olmasını istemiştir. Buna da Almanya kongrede müzakereleri tıkanma noktasına getireceği gerekçesiyle karşı çıkıp ileriki bir görüşmeye ertelemiştir. Ardından murahhaslar Ayastefanos'taki maddelerin tadilatı hakkında fikirlerini belirtmişlerdir. Buna binaen yedinci bendde yer alan "Bulgaristan tam olarak teşkilatlanana kadar bir Rus komiser tarafından idare edilmesi ve buna bir Osmanlı ve Düvel-i Muazzama'dan müfettişlerin eşlik etmesi" hakkındaki karar okunmuştur.

Bu bölgedeki demiryolları ve bunların işletilmesi hakkında müzakere yapılmıştır. Müzakerenin son kısmında Sırbistan konusu yer almaktadır ve burada Mehmed Ali Paşa'nın Sırbistan ile olan sınırlar ve bu bölgedeki şehirlerin asayişinin temin edilmesi ile ilgili önerileri yer almaktadır.

8. Protokol; Kongrenin 28 Haziran 1878 tarihinde vuku bulan sekizinci protokolü toplantısıdır. Bu protokol Bosna Hersek meselesi ile başlamıştır ve genelinde ağırlıklı olarak Bosna Hersek meselesini kapsamaktadır. Müzakereye Ayastefanos'nun on dördüncü maddesinde Bosna Hersek kararı ele alınarak başlanmıştır. Sekizinci protokolde Avusturya elçilerinin özellikle Bosna Hersek üzerine gittikleri aşikârdır. Bosna Hersek'te Müslüman, Katolik ve Ortodoksların birbirlerine zıt oldukları halde aynı yerlerde yaşadıklarını, aralarına giren nifak ve düşmanlıktan dolayı Hristiyanların ekserisinin mülteci durumuna düşüp Avusturya'nın bunlar için emtia sağladığını ve ciddi maddi zayiata sokacak fedakârlıklar yaptığını belirtmiştir. Ayrıca bu mülteci durumuna düşen Hristiyanların topraklarının Müslümanların eline geçtiğini belirtmiştir. Avusturya elçisi

Müslümanların meskûn oldukları kazaların Sırbistan ve Karadağ'a verileli buraların imkânsızlık ve büyük sıkıntılara düçar olduğunu belirtmiştir. Devamında yine Avusturya civardaki devletlerin birine düşerse ayrıca balkan yarımadasına yayılan bir Slav egemenliği olur, hem bölge için hem Osmanlı ve hem Avusturya için tehlikeli bir durum ortaya çıkar şeklinde bir ifade belirtmiştir. Ayrıca Bâb-1 Âlinin Bosna ve Hersek'e sahip çıkamayacağını ima etmiştir. Buna karşılık İngiltere Bosna Hersek'e Avusturya askeri ikame eylesini teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir.

Osmanlı murahhasının Bosna ve Hersek'teki asayışı kısa bir müddet içinde sağlayacağı teminatını vermesine karşı itiraz eden Avusturya murahhası üç seneden beri hiçbir girişim olmadığını burada bir düzelme ancak Avusturya askerince olduğunu ve olacağını belirtmiştir. Sadece Yenipazar sancağının Osmanlıda kalmasına müsaade edeceğini belirtmiştir.

Sekizinci protokolde ayrıca Sırbistan'ın bağımsızlığı konusu yer almaktadır. Ayastefanos antlaşmasının üçüncü maddesin de yer alan "Sırbistan'ın bağımsızlığı tasdik olunmuştur" kararı kongreye sunulmuştur. Bu konuya ilk mukabelede bulunan Osmanlı temsilcisi Aleksandır Paşa olmuştur. Sırbistan'ın metbuluğunun bağımsızlığı için kıymetini değinmiştir. Avrupa Sırbistan'ın bağımsızlığında kararlı olursa devlet-i Âliye'nin buna itiraz etmeyeceğini belirtmiştir. Aleksandır Paşanın bu beyanatına mukabil Kongre başkanı Bismarck Devlet-i Âliye'nin Ayastefanos'ta verdiği şeyleri geri alacağını sandığını ifade etmiştir. Devamında umumiyetle Sırbistan'ın bağımsızlığı desteklenmiştir. Ardından din ve mezhep serbestisi olacağına dair teminat verilmiştir. Ayrıca Sırbistan topraklarından geçen transit ticaret emtialarından vergi alınmayacağı şartı görüşülmüş ve kararlaştırılmıştır. Sırbistan ile ilgili diğer bir husus sınırlar hakkındadır. Bu her devlet tarafından belirlenecek bir murahhasın katılımıyla oluşturulacak bir komisyon tarafından belirlenecek ve kongreye bildirilecektir. Bu mülahazaların ardından mecliste tekrar vergi ve borçlar tartışması vukua gelmiştir. Aleksandır Paşa bu mevzuu açmış ancak başkan Bismarck bundan bahsedilmediğini belirtip bu konun önünü kesmiştir. Bu konuda Rus temsilcisi Gorçakof Bâb-1 Âlî'nin hilekârane davrandığını belirterek sert bir karşılık vermiştir. Buna karşılık Fransız temsilcisi Vadington Osmanlıyı savunarak Osmanlı borç ve iltizamıyla ilgili değerlendirmede bulunmuştur.

Sekizinci protokole ek olarak bir bölüm oluşturularak Sırbistan hududu ve bu hattın geçtiği mevkiiler belirtilmiştir. Ardından ikinci bir ek kısmı daha oluşturulup burada Karadağ sınır hatları belirtilerek Sırbistan Karadağ Bosna ve Arnavutluk arasındaki sınırla ilgili bilgi verilmiştir.

9. Protokol; Kongrenin 29 Haziran 1878 tarihinde vuku bulan dokuzuncu protokolü toplantısıdır. Bu protokolde Girit ve Yunanistan hakkında Ayastefanos'taki beşinci madde müzakere konusu olarak gündeme getirilmiştir. Yunan temsilcileri kongreye katılmışlardır. Ayastefanos Antlaşmasının on beşinci maddesi kongreye sunulmuştur. Girit ile ilgili olarak yine 1868 nizamnamesinin Ayastefanos'taki şekli dile getirilerek İngiliz elçisi Salisburi'nin farklı olarak Rusya yerine Avrupa Komisyonu ifadesi önerisi Rusya'nın bundan rahatsız olarak Avrupa Düvel-i Muazzaması önerisi vermesine karşın kabul edilmiştir. Girit ile ilgili olarak yunan elçisinin Yunanistan adına ifade ettiği fikir dikkat çekmektedir ki o da yunan elçisi direkt olarak Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmesi isteğini belirten fikridir. Buna sebep olarak da Girit ahalisinin bir buçuk asırdır kendilerine katılmak istemesini belirtmiştir. Onun fikrine göre ileride çıkabilecek birçok sıkıntının kurtuluşu için mümkün ve etkili olan tek çarenin Girit'in Yunanistan'a ilhakı olduğunu belirtmişler ve ayrıca bunun Bâb-ı Âlî'nin de menfaatine olacağını ifade etmişlerdir. Zira ona göre buranın halkı Yunanistan'a katılmak için büyük bir şevk ve fedakârlık göstermekte, silahlanıp sürekli isyan ve ihtilal çıkarmakta, kan akıtmaktadır. Bunlardan dolayı da Bâb-ı Âlî'ye maddi ve askeri birçok gaileler çıkarmaktadır. Neticede Devlet-i Âliye'nin hiçbir gücü artık onları durdurmaya yetmeyecektir. Bu isteklerinin Yunanistan'ın bekası için değil şarkın bekası için istediklerini belirtmişlerdir. Yunan elçisinin ifade ettiği fikirler tetkik edildikten sonra müzakere edilip sonuçlandırılmak üzere kayıt altına alınmıştır.

Yunanistan'dan sonra Romanya'ya ait Ayastefanos'un 5. ve 9. Maddeleri müzakere edilmeye başlanmıştır. Öncelikle Romanya adına temsilci davet edilip edilmeyeceği tartışılmıştır. Romanya'dan temsilci çağırılması olumlu karşılanırken Rusya temsilcisi Şuvalof buna karşı çıkmış ve Romanya'nın bağımsız bir devlet olmadığını belirtip bu konuda kendisinin hak ve salahiyet sahibi olduğunu belirtmiştir. Ancak İngiltere temsilcisi Bikonsfild de Rusya temsilcisi Şuvalof'a karşı çıkarak Rusya'nın buralardaki hâkimiyet kurma gibi bir çabasının olduğunu söyleyip Romanya'nın tasdiki olup olmadığını dikkate

almadığını belirtmiştir. Ardından Tuna'da seyr ü sefer ve Baserabya ile ilgili olarak genelinde Romanya üzerinden Bikonsfild ile Rusya temsilcileri arasında vukua gelen tartışma dikkat çekmektedir. Bikonsfild'e mukabil cevap olarak Gorçakof Rusya ile Devlet-i Âliye arasında yapılan antlaşmanın Romanya halkı için makul bir durum oluşturduğunu, Rusya'nın bu konuda büyük fedakârlıklar yaptığını ve bundan hoşnut olacaklarından endişe duyanların korkmaması ve müsterih olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Başkan Bismarck da Rusya'nın fikirlerine destek olmuş ve bu konuyu Romanya temsilcilerinin de geleceğini belirtip onların geleceği vakte ertelemiştir.

10. Protokol; Kongrenin 1 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan onuncu protokolü toplantısıdır. Romanya temsilcileri davet edilmiş ve kongreye iştirak etmişlerdir. Romanya elçilerine Romanya ve özellikle Baserabya hakkında bir layiha sunulmuştur. Baserabya'nın Rusya- Osmanlı- Romanya üçgenindeki durumu izah edilmiştir. Önce Romanya- Boğdan beyliğine ardından Rusya'nın ilhakına girmiştir. Osmanlının birkaç kalede asker bulundurması dile getirilmiş, ancak bunun Osmanlının burada herhangi bir hâkimiyeti ve söz hakkının olmadığı ifade edilmiştir. Ardından Rus ordularının Romanya topraklarından geçişi bahsine değinilmiştir. Rusya'ya Baserabya ve balkanlarla ilgili minnettarlıktan bahsedilirken; o kadar muharebe ve zafere rağmen balkanlarda tasarruf hakkına sahip olamadığı dile getirilmiştir. Devamında ise Romanya önceki Rus imparatorlarına teşekkür ederken 19. yüzyıl başından itibaren Rusya ordularının Romanya topraklarını kullanırken çoğu kez düşmanlık ve harp durumunun ortaya çıktığını ifade etmiştir. Hatta 1812'de Rusya menfaatine olarak Boğdan'ın yarısı Prut'tan Dinyester'e kadar olan kısmın kaybedildiğini ifade etmiştir. Romanya savaşta ekonomik olarak da çok yıprandığını, felaketler yaşadığını ve sükûnet istediğini belirtip Rus askerlerinin Romanya topraklarından geçiş izin ve serbestisinin olmamasını istemiştir. Ayrıca Rusya'nın alacağı tazminatta hissedar olduklarını belirtmişlerdir. Romanya temsilcisi konuşmasının son kısmında topraklarının Rusya tarafından zorla elinden alınması girişiminin Romanya halkında tepki ve büyük infial yaratacağını, ülkede ihtilal olup Rusya'ya karşı çıkacaklarını ifade emiş ve Rusya'yı bir nevi uyarmıştır. Temsilciler arasında geçen müzakereden sonra umumi fikirlerin ortaklığı ile Romanya'nın bağımsızlığına karar verilmiştir. Ardından Baserabya'nın Rusya'ya verilmesi ve Dobruca'nın Romanya'ya verilmesi ve bunların dışında da bazı yerlerin Romanya'ya verilmesi meselesi görüşülmüştür.

Romanya müzakeresinin son kısmında Osmanlı elçisi meramını dile getirip Romanya'nın vermekte olduğu verginin tahsil edilmesine ve alacağı yerlerle ilgili taahhüdatı kabul etmesi ve sair ifadeler arz etmiştir. Fakat hem Bismarck hem de İngiliz temsilcisi bu konuların kongre genel müzakeresiyle ilgisi olmadığını belirtip Aleksandır paşayı susturup geçiştirerek başka konuya geçmişlerdir.

Protokolün ikinci müzakeresinde Karadağ hududu ve verilecek arazi hakkında müzakere yapılmıştır. Mukabelede bulunan Osmanlı temsilcisi Aleksandır Paşa Bar şehrinin Osmanlıda kalması yönünde Bâb-1 Âlî'nin arzusunu bildirmiştir. Ayrıca Bâb-1 Âlî Ayastefanos'ta yeterince mukavemet gösterilemediğini ve başarısız olduğunu, bazı hatalar yapıldığını ve buradaki beklentisini dile getirmiştir. Başkan Bismarck bunun dikkate alacağını ifade etmiştir. Rus temsilcisi Şuvalof da Ayastefanos'ta kaybetmiş olduğu toprakların bir kısmını Osmanlı'nın geri alacağını belirtip Bâb-1 Âlî'nin antlaşmadan memnun olacağını belirtmiştir.

Karadağ ve Bâb-1 Âlî arasındaki demografik mübadele söz konusu olmuş ve tahliye süreleri görüşülmüştür. Ardından Karadağ ve Osmanlı Devleti arasındaki hudut belirleme işlemi görüşülerek hangi noktaların sınır olacağı görüşülmüştür.

11. Protokol; Kongrenin 2 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on birinci protokolü toplantısıdır. Bu protokolün birinci müzakeresi Tuna nehri üzerindeki seyir ü sefer ve sahilindeki istihkâmlar ile buralardaki durum hakkındadır. Tuna nehri'nin tarafsız olacağı ve savaş gemisi belli yerler hariç bulundurulamayacağı ifade edilmiştir. 1856 Paris Antlaşması gereğince oluşturulan Avrupa komisyonu tarafından korunacak ve bunlara bir Romanyalı memur atanacak ve Tuna havzası imtiyazlı halini muhafaza edecektir.

11. protokolün ikinci müzakeresi Bâb-1 Âlî'nin Rusya'ya vermesi kararlaştırılan tazminat hakkındadır. Bu tazminatın ödenme şeklinin bahsi tartışmaya açılmış ve müzakere edilmiştir. Ödeme şeklinin arazi terki ile olacağına İngiltere'nin karşı çıkacağına ilişkin Salisburi'nin itirazına cevaben Gorçakof Bâb-1 Âlî ile Rusya arasında kararlaştırılan bir maddeye İngiltere'nin itirazının bir faydası olmayacağını ifade etmiştir.

Müzakerede Osmanlı adına konuşan Aleksandır Paşa durumu izah etmiştir. Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması hükmünce harp tazminatını Bâb-1 Âlî'nin vermesinin şüpheli olduğunu belirtmiş olduğuna dikkat çekmiştir. Savaşın Bâb-1 Âlî'ye hayli büyük zarar verdiğini belirtmiş, ödenecek tazminat miktarının tedarikinin imkânsızlığı hakkında elim ifadeler kullanmıştır. Devlet-i Âliye'nin büyük fedakârlıklar yapmasına karşın bunu temin edemeyeceğini ifade etmiştir. Böyle bir tazminatı taahhüt edemeyeceğini belirtmiştir. Rusya bu durumu bildiğinden tazminatın bir kısmına bedel olarak Anadolu ve Rumeli'den bazı toprakları talep ettiğini, Dobruca ve Baserabya'nın bu tazminatın bir kısmına karşılık tutulacağı gerekçesinin olduğunu belirtmiştir. Eğer para talep olunacak olur ise bu parayı Devlet-i Âliye'nin nerden bulacağını bilmediğini ifade etmektedirler.

Şuvalof Aleksandır Paşaya itiraz ederek Bâb-1 Âlî'nin 1856 Paris muahedesinin gereklerini ve taahhüt ettiği şeyleri yapmadığını hatta antlaşmaya muhalif hareket ettiğini, bu müteessif durum karşısında Rusya'nın müdahaleye mecbur kaldığını belirtmiştir. Bâb-1 Âlî'nin fedakârlık iddiasının aksine Rusya'nın büyük fedakârlıklar yaptığını ve bunlara mecbur bırakıldığını belirtmiştir. Bâb-1 Âlî'nin bu durumlara maruz kalırken Londra protokolünü reddetmeden evvel gücü nispetinde düşer olacağı masraf ve durumu daha başından bunlar olmadan önce hesaba katması gerektiğini ifade etmiştir.

Görüşülen müzakerelerin ardından Aleksandır Paşa Bâb-1 Âlî'nin durumunun çok vahim olduğunu tazminat miktarını hafifletilse bile ödeyemeyeceğini ifade ederek Osmanlı devletinin düştüğü vahim ve çaresiz durumu göstermektedir. Aleksandır Paşa Bâb-1 Âlî'nin yerine getiremeyeceği bu taahhüt altına girmesinin mümkün olmadığını ve bunun kongrece tasdik olunmasını istemesi üzerine başkan Bismarck Devlet-i Âliye'nin şimdi taahhüt edeceği bir şey yoktur, zira bu taahhüt Ayastefanos antlaşması ile tayin olunmuş bir şeydir diyerek Aleksandır Paşayı susturmuştur. Aleksandır Paşa Bâb-1 Âlî'nin taahhüdünü ifa etmek için elinden geleni yapacağını ifade etmiştir. Rusya murahhaslarının ifadeleri senet kabul edilmiştir.

12. Protokol; Kongrenin 4 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on ikinci protokolü toplantısıdır. Protokolün başlangıcında Osmanlı murahhası ile Bismarck arasındaki mukabele dikkat çekicidir. Zira burada Osmanlı temsilcisi Aleksandır sekizinci protokol gereği Bosna ve Hersek'e asker ikamesi hakkındaki madde ile ilgili olarak Osmanlı

temsilcilerine haber verileceği ve bu konuda protokolün açık bırakılacağını ifade etmiştir. Bismarck da cevaben bu meselenin sekizinci protokolde mükemmel bir şekilde ittifakla halledildiğini ve katiyen sonuçlandırıldığını belirtip konuyu kapatmıştır.

Daha sonra Karadağ hududunun müzakeresi yapılmıştır. Sınırın geçtiği noktalar ve Karadağ'a kalacak yerler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

11. protokolün devamınca tekrar tuna meselesine geçilmiştir. Buna ilişkin 1815 viyana, 1856 Paris ve 1871 antlaşmaları dikkate alınarak tuna ve çevresinin seyr ü sefer, imtiyazlar, komisyon ve sair maddeler tekrarlanmıştır.

Diğer müzakere ruhbanlar ile din ve ibadet serbestisi hakkında olmuştur. Ayastefanos Antlaşması'nın Ayineroz papazları ve ruhbanlar hakkındaki 22. Maddesi dikkate alınarak müzakere yapılmıştır. Hristiyan ahalinin din serbestisi ve emlak teminat altına alınmıştır. Aynı zamanda ruhban sınıfının da emlaki ve hukuku gözetilmiş ve teminat altına alınması kararlaştırılmıştır. Osmanlı temsilcileri ruhbanlara ait emlak konusunda itirazda bulunarak Ayastefanos'ta olmasına rağmen bu itirazlarında muvaffak olmuşlar ve emlak kısmını çıkarttırmışlardır.

13. Protokol; Kongrenin 5 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on üçüncü protokolü toplantısıdır. Protokolün müzakeresine başlamadan evvel Fransa temsilcisi söz almış ve Osmanlı deve Yunanistan hakkında fikir beyan etmeye başlamıştır. Onun fikrine göre Yunanistan ve Bâb-ı Âlî aralarında hudutlarına dair bir görüşme yapıp anlaşmadıkça balkanlarda sükûnet olmayacaktır. Bâb-ı Âlî Yunanlılara bir miktar toprak verip onları memnun ederse bu Devlet-i Aliyye için de hayırlı bir neticeye varacaktır. Bu konuda uzun bir gerekçe ve bilgi sunmuş ve İtalyan'ında bu durumda Bâb-ı Âlî'ye dostane uyarılarda bulunarak kendi fikrini desteklemelerini sağlamasını istemiştir. Bu fikir ve gerekçe daha sonra görüşülmek üzere ertelenmiştir. Ancak Devlet-i Aliyye temsilcisi bu öneriye itiraz etmiştir. Bu karardan vazgeçilmedikçe talep edilen neticenin hâsıl olamayacağını belirtmiştir. Çıkan isyanların sebebinin Bâb-ı Âlî olduğu fikrine de karşı çıkmış ve bu isyanların Devlet-i Aliyye'yi ne kadar zor duruma düşürdüğünü belirtmiştir. Ayrıca Yunanistan'a toprak gerekliliği fikrinin aksine ahalisine yetecek toprağı ve ziyadesiyle müreffeh olabileceği denizlerinin olduğunu belirtmiş ve hemhudut olduğu bir devletin -

Devlet-i Aliyye-topraklarından arazi ilhak etmenin hiçbir mantıklı ve savunulacak bir yanının olmadığını ifade etmiştir. Devlet-i Aliyye'nin de buna şiddetle karşı çıkıp topraklarını muhafazada kararlı olacağını belirtmiştir. Bâb-ı Âlî temsilcisinin bu tepki ve itirazı kongre metnindeki maddenin içeriğinin değiştirilmesini sağlamıştır. Rumeli ile ilgili maddede yerli ahali mürekkep komisyona Bâb-ı Âlî tarafından oluşturulacak önerisi bu maddeye eklenerek kabul olunmuştur.

İngiltere temsilcisi Bikonsfild'in Yunanistan ile ilgili son duruma tepkisi dikkat çekmektedir. Sulh için Yunanistan'a toprak verilmesini savunmuştur ve ilginç bir savunması vardır. O da şöyledir: bir büyük muharebeden sonra sınır değişikliği yapmak zorunda kalan, tabiiyeti altındaki yerlerden arazi kaybeden yalnız Devlet-i Aliyye değildir. Bir dönem İngiltere de kendisi içi çok kıymetli addettiği birçok araziyi kaybetmiş ve bundan büyük üzüntü duymuştur. Devamında da vaatle kongreye davet edilen Yunanistan'a toprak taksimi yapılmayıp Avrupa tarafından aldatıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Bosna ve Hersek olaylarında bütün inisiyatifin Avusturya lehine kullanılmasını da emsal göstermiştir.

Neticede Yunanistan sınırının tekrar görüşülmesi Osmanlı temsilcileri dışında ittifakla kabul edilmiştir.

14. Protokol; Kongrenin 6 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on dördüncü protokolü toplantısıdır. Evvela Kotur bölgesi bahsi açılmış, ancak bu bahis İran elçisi Malkom Han'ın iştirak edeceği ileriki bir müzakereye ertelenmiştir.

14. protokolün önemli meselesi olan tazminat meselesi Ayastefanos Antlaşmasının 19. Maddesi ele alınarak müzakereye başlanmıştır. Bu maddede Bâb-ı Âlî'nin Rusya'ya vereceği tazminatın bir kısmına karşılık olarak Anadolu'dan Rusya'ya vereceği yerler konu olarak bahse açılmıştır. Bu yerler Doğu Anadolu'da yer alan Kars Ardahan Batum Erzurum Doğubayazıt ve Eleşkirt şehirleridir. Rusya Ayastefanos Antlaşması'ndan farklı olarak Erzurum Eleşkirt ve Doğubayazıt şehirlerini terk etme kararı aldığını belirtmiştir. Ardından ise Batum şehri ve limanını serbest liman olarak ad edeceğini bildirmiştir. Başkan Bismarck Rusya'nın bu teklifinin büyük bir olay olarak addedip İngiltere'nin de bundan memnun olursa kendisinin de bundan memnuniyet duyacağını belirtmiştir.

İngiltere de bu büyük barış teşebbüsünden hoşnut olduğunu ifade etmiştir. İngiltere temsilcisi ancak ardından Batum'un serbest liman olmakla birlikte halen Saltanat-ı Saniye'nin hükmü altında olduğunu belirtmiş ve yine serbest liman olmakla beraber Rusya'nın tahakkümünde olmasını istediğini ifade etmiştir. Doğubayazıt ve Soğanlı'ya kadar olan arazinin sınır olması ve buralara kadar yerlerin terkinin rusyanın kendi isteği olduğunun belirtilmesi ve başkan bismarck'ın ifade etmesinin ardından Rusya bunun değiştirilmesini istemiş ve eğer Devlet-i Âliye Kotur'u İran'a verirse Doğubayazıt ve bütün Eleşkirt vadisinin terk edileceği şeklinde ifade edilmesini istemiştir. Bu görüşlere başta Bismarck ve Salisburi olmak üzere umumiyetle iştirak edilmiştir.

Rusya gündeme getirmemiş olduğu halde İngiltere temsilcisi Salisburi'nin dillendirdiği Laz kavmi dikkat çekmektedir. Salisburi Lazların Rus hâkimiyetini kabul etmeyip gösterdikleri nefret ve düşmanlığın büyük sıkıntılara sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Bunların yaklaşık iki yüz bin nüfusa sahip olduğundan bahsedilmiştir. Bu konunun ikinci planda olduğu belirtilip müzakeresine karar verilip bu konu kapatılmıştır.

Ayastefanos antlaşmasının yirmi altıncı maddesi görüşülmüş ve bu maddenin müzakeresine ek olarak Ermeniler hakkında da müzakere bahsi açılmıştır. Bu bahsi de yine Salisburi açmıştır. Ermenilerin menfaatlerinin korunması gerekliliğini ifade etmiş ve haklarında derhal ıslahat yapılması, gelecekte durumlarının daha iyi olması ve emniyetlerine dair ümit verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu müzakere gelecek bir protokole ertelenmiştir.

Salisburi Batum'un serbest liman olmasından dolayı Boğazlar Meselesi bahsini açmıştır. Bu konuda İngiltere temsilcisi Salisburi'ye itirazen olumlu görüşler bildirilse de bir nevi endişeler ima edilmiştir. Batum'un Karadeniz ve Boğazlar için tehdit olmadığı belirtilmiş ve 1856 beyannamesi ve 1871 Londra antlaşması gereği statükonun korunması İngiltere'nin de kabulü ile kabul edilmiştir. Aleksandır Paşa müzakereye Bulgaristan'ın Karadeniz'de kuvvet bulunduramayacağı maddesinin eklenmesini istemiş, cevaben de zaten Bulgaristan'ın vergi veren bir muhtariyet olduğu savaş gücünün olmadığı belirtilerek bu konuda bir derç eklenmiştir. Boğazlar hakkında mevcut durumun devamına umumiyetle karar verilmiştir.

Aleksandır Paşa'nın Ayastefanos Antlaşmasının 25. Maddesi gereği Rus ordusunun Anadolu'yu terk etmesi hususunu dile getirmesine karşılık cevap olarak bunun Rusya ile Devlet-i Aliyye arasında bir mesele olduğu ve lüzumsuz olduğu ifade edilmiştir.

Doğu Rumeli ve Rum eyaletleri ile mahdut Hristiyan ahalinin durumu teminat altına alınırken diğerlerinin ahvalinin belirsiz olduğu ve bundan endişe duyulduğu Şuvalof tarafından dile getirilmiş ve bu konudaki maddeye ek olarak bütün Devlet-i Aliyye Hristiyanları ve bütün Balkan yarımadası Hristiyanlarını kapsayan ifade kullanılmıştır.

15. Protokol; Kongrenin 8 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on beşinci protokolü toplantısıdır. Ayastefanos Antlaşması'nın 18. Maddesinde yer alan Kotur şehri hakkındaki bahis müzakere edilmiştir. İran şahı adına temsilci Malkom Han kongreye davet edilmiş ve iştirak etmiştir. Malkom Han'a Ayastefanos Antlaşması'nın 18. Maddesi hakkındaki fikrini beyan etmesinin istenmesi üzerine bu konuda arz edecek bir şeyi olmayıp kongrede alınan kararın kendisine tebliğ edilmesini istemiştir. Kongrenin henüz bir karar vermediği belirtilip Kotur şehrinin İran'a verilmesini İran şahının kabul edeceğinden emin olmak istediklerini ifade etmişleridir. Fakat Malkom Han Kotur şehrinin ret ve iadesi hakkında izinli olduğunu belirtmiştir. Bu bölgede ardı kesilmeyen sıkıntılara son verilmesi konusunda İran'ın kongrenin kararına uyacağını ifade etmiştir. Başkan İran ile Devlet-i Âliye arasındaki itilafın çözümüne Kotur'un vesile olacağını bildirmiş ve İran elçisi meclisten çıkmıştır.

Rus temsilcisi Şuvalof Devlet-i Aliye ile aralarındaki antlaşma gereği Doğubayazıt ve Eleşkirt'in iadesinin Kotur'un idesine bağlı olduğu ve mübadele için şart olduğunu belirtmiştir. İran'ın tayin edilen hukuku kabul edeceğini, bir an evvel sınır düzenleme arzusunda olduğu belirtilmiştir. Fakat Malkom Han'ın kongreye takdim ettiği evrakta böyle bir teklifi olmadığı anlaşılmıştır. Bu konuda tekrar bir karar hazırlanacağı belirtilmiştir Osmanlı temsilcisi de buna destek vereceğini belirtmiştir.

Protokolün diğer müzakeresi Ayastefanos Antlaşması'nın 16. Maddesinde yer alan Ermeniler hakkında müzakere yapılmıştır. Zikredilen maddeye göre Bâb-ı Âlî Ermenilerin meskûn oldukları yerlerde muhtaç oldukları ıslahat ve tanzimatı yerli yerinde ve zamanında yapacaktır. Ayrıca Kürtler ve Çerkezlere karşı da emniyet ve refahlarını,

huzurlarını sağlayacak ve teminat altına alacaktır. Bu esnada da yerine getireceği her adımı ve ıslahatı da sırası geldikçe devletlere tebliğ edecektir. Kongre bu maddeyi kabul etmiştir.

Romanya ile ilgili mukaddesat üzerine müzakere açılmış ve tartışma konusu olmuştur. Ancak İngiliz temsilcisi Salisburi ve Bismarck zaten Romanya'nın bağımsız olacağını ifade etmişlerdir. Bu tartışmanın bir nevi boşuna olduğunu ifade etmişlerdir.

Daha sonra hudut komisyonu raporlarının müzakeresine geçilmiştir. Evvela Bulgaristan'ın kuzey sınırı beyan edilmiştir. Ancak Romanya'ya terk edeceği arazi hususunda ihtilaf husule gelmiştir. İhtilaf konusu olan Mangalya'nın Romanya'ya terkine karara verilmiştir. Sınır belirlemede demografik yapıya da dikkat edilmiştir. Ardından batı hududu ve onun ardından güney hududu belirlenmiş ve kongre tarafından kabul edilmiştir. Güneyde Doğu Rumeli hududu yer almaktadır ve buradaki sınır da dikkatle belirlenmiştir.

Sırbistan- Bulgaristan sınırı belirlenirken Avusturya ve Rusya arasında ihtilaf çıkmıştır. Avusturya Şehirköy ve Tern adlı yerlerin Sırbistan'a verilmesi talebinde bulunurken Rusya ise buraların Bulgaristan'a verilmesini istemişlerdir. Bu konudaki ihtilaf sürmüştür ve konu hudut komisyonuna bırakılmıştır.

Ardından Doğu Rumeli hududu belirlenmiş ve kararlaştırılmış, kongre tarafından kabul edilmiştir.

Daha sonra Sırbistan hududu belirlenmiştir. Osmanlı ve Sırbistan sınırı belirlenirken Pirepalas ve İyüranya adlı yerlerle ilgili ihtilaf hâsıl olmuştur. Avusturya bu bölgelerin Sırbistan'a ilhakını isterken Osmanlı murahhasları kendilerinde kalması yönünde ısrar etmişlerdir. Mehmed Ali Paşa buraların Osmanlı için hayati öneme sahip olduğunu, eğer kaybedilirse Üsküp'e kadar hiçbir engel kalmayacağını, Osmanlının kendini müdafaa hattının kalmayacağını ve dolayısıyla bu surette kendini müdafaa için çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Rusya Sırbistan'dan yana tavır almıştır, Fransa İyürnaya'nın Sırbistan'a kalmasını istemiştir. Bunun üzerine başkan Bismarck iki şehri ayrı ayrı oylamaya sunmuştur. Pirepalas için Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere ve İtalya Devlet-i Aliyye tarafına oy kullanmışlardır. Rusya da çoğunluğun oyunu kabul etmiştir. İyüranya için ise Almanya, Fransa, Rusya, Avusturya Sırbistan tarafına oy

kullanırken İtalya ve İngiltere Devlet-i Aliyye tarafına oy kullanmışlardır. Sonuç olarak Pirepalas'ın Osmanlıya, İyüranya'nın da Sırbistan'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Aleksandır Paşa Bâb-ı Âlî'den talimat beklediğini ifade etmiştir.

Salisbury'nin İyüranya'nın Sırbistan'a terki durumunda Devlet-i Aliyye'nin karşılaştacağı zarardan dolayı Sırbistan hududunu kabul edemeyeceğini bildirmiştir. İyüranya konusunda ihtilafın devam etmesinden ve Osmanlı murahhaslarınının Bâb-ı Âlî'den bekledikleri talimattan dolayı kongre açık bırakılmıştır.

16. Protokol; Kongrenin 9 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on altıncı protokolü toplantısıdır. Tekrar Kotur arazisi hakkında müzakere açılmıştır. Ancak Osmanlı temsilcisi kendisine henüz talimat gelmediğini belirtince bu mesele ertesi güne bırakılmıştır.

Batum hakkında tekrar müzakere açılmıştır. İngiliz ve Rus temsilcileri fikirlerini tekrar söylemişlerdir. Rus temsilcisi Batum limanını serbest liman heyetine devredeceğine ek olarak Batum'u bir ticaret limanı yapmayı amaçladığını söylemiştir. İngiliz temsilcisi de bu konuda aynı fikirde olduğunu fakat sınır ihtilafı konusunda bunun hudut komisyonunca incelenmesi fikrini ifade etmiştir. Konu tekrar komisyona havale edilmiştir.

Anadolu'nun doğusundaki sınır konusu müzakereye alınmıştır. Rus temsilcileri ile devlet-i aliye arasında ihtilaflar husule gelmiştir. Gorçakof amacının arazi tahliyesi ve istihkâmlar hakkında taahhüt edilenlerin icrası olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Hristiyan ahalisi hakkında 1856 muahedesinin gerekçelerini yerine getirmediği ve husule gelen karışıklar neticesinde harbin kaçınılmaz olduğu fikrini dile getirmişlerdir. İki devlet arasındaki ihtilaf daha sonraya ertelenmiştir.

Sofya ile İyüranya'nın sınırları hakkındaki konuyu Hohanlohe tekrar müzakereye açmıştır. Sofya sınırı ittifak ile kabul edilmiştir. Ardından Sırbistan ile Bulgaristan arasındaki sınır görüşülmüştür. İyüranya sınırı ise çoğunluk oyu ile komisyonca belirlenmiştir. Kongre bu iki kararı tasdik ve kabul eylemiştir.

Daha sonra tahrir komisyonu tebligatlarına geçilmiştir. Bu müzakerede 1856 Paris, 1871 Londra ve 1878 Ayastefanos Antlaşmaları müzakere edilerek haklarındaki görüşler

ifade edilmiştir. Balkanlar hakkında özellikle Paris ve Londra antlaşmalarına taahhüt edildiği şekilde uyulması ve yerine getirilmesi gereken icraatlar dile getirilmiştir.

17. Protokol; Kongrenin 10 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on yedinci protokolü toplantısıdır. Daha önce Osmanlı temsilcilerinin Bâb-ı Âlî'den cevap beklemesinden dolayı ertelenmiş olan Kotur meselesi ile ilgili müzakere açılmıştır. Onlar da İngiliz ve Rus komiserleri tarafından çizilen sınıra ve terk edilecek araziye itirazları olmadığını belirtmişlerdir.

Batum ve çevresi hakkında tekrar müzakere açılmıştır. Batum'un güney sınırı belirlenmiştir. Ardından muharip devletlerin birbirlerine terk ettikleri topraklardan tahliyesi görüşülmüştür. Rus temsilcisi Şuvalof Sırbistan ve Karadağ'ın çekilmek mecburiyetinde olduğu halde bunlara bir mecburiyet getirilmediğini örnek göstererek Batum şehrinin Rusya'nın tasarrufuna geçmedikçe Erzurum şehrinde çıkmayacağını ifade etmiştir. Başkan Bismarck verilen sürede çekileceklerini ifade etmiş, Osmanlı temsilcisi de bazı yerlerin ahalisi milliyetinin henüz şüpheli olup komisyonca sınırları tam olarak belirlendiğinde karar verileceğini ifade etmiştir.

Aleksandır Paşa duyun- umumiye hakkında müzakere açmıştır. Rusya'nın duyun-ı umumiyeden Asya topraklarından kendi topraklarına kattığı yerlere karşılık gelen kısmını kabul etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Rusya buna ret cevabı ile beraber bu toprakları fethettiğini ve galip geldiği için hiçbir borç ve karşılık vermeyeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla Osmanlı temsilcilerinin bu teklifinin gerçekleşmesinin asla mümkün olmayacağı belirtilmiştir.

Rusya temsilcisi Şuvalof balkan dağlarında çetin bir savaş olduğunu ve Şıpka denen yerde Osmanlı ve Rus binlerce askerin can verdiğini belirtip iki taraf anısına buraya bir kabristan yapılmasını önermiştir. Osmanlı temsilcisi Aleksandır paşa buna katıldığını ancak Rusya'nın bunu kendisi için bir azamet nişanı olarak kullanması gibi müşkül durumdan bahsetmiştir. Bu konuya Osmanlı temsilcilerinin muhalefetle yaklaşmalarına rağmen teklif kabul edilmiştir.

Bulgaristan'ın idaresi hakkında Osmanlı ve Rus komiserler hakkındaki bahis müzakere edilmiştir. Bu iki devletin komiserleri arasında çıkabilecek ihtilafa değinilmiştir. Bu konuda Osmanlı ve düveli muazzama tarafından yardım edileceği bilgisi verilmiştir.

Doğu Rumeli hakkındaki maddeler müzakereye açılmıştır. Sırbistan'a dair verginin tahvili Rusya murahhaslarının itirazları olacağı belirtilmiş ve bu mesele gelecek protokole ertelenmiştir. Din serbestisi mukaddes mahaller ile ilgili statükoya hanel getirmeyeceği vurgulanmıştır.

18. Protokol; Kongrenin 11 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on sekizinci protokolü toplantısıdır. Genel olarak önceki protokollere ait kararlar ve fıkralarla kongre kararlarının kabulü ve yapılan tadilatlar ile bu konuda murahhasların önerileri fikir ayrılıkları ve itirazlar protokolün konusunu ihtiva etmektedir. Buna örnek olarak; Berlin Antlaşması'nın taahhüt edilmesi ve kabulüyle herkesin buna uymaya ve yükümlülüklerini icraya mecbur olduğu ifadesine Bâb-ı Âlî temsilcisinin itirazı cevabı mevcuttur. O'na göre Düvel-i Muazzama'nın bütün icraatlarda kendisini teftiş edeceğini taahhüt ettiğini ve Bâb-ı Âlî'nin de Düvel-i Muazzama ve müdahil diğer devletleri teftiş etmeye mecbur olduğunu belirtip bu müşkül vazifeyi ifa etmesinin çok zor olduğunu ve buna muvafakat edemeyeceğini belirtmiştir.

Daha sonra Romanya ve Sırbistan ile ilgili devlet-i aliye temsilcisinin buralardan tahsil edilmesi gereken vergi hususunda daha önce takdim ettiği mesel müzakere edilmiştir. Bunun kongrede görüşülmesi istenmiştir. Ancak Salisburi savaşın Sırp ve Ulahlar olmayıp Ruslar olduğunu dolayısıyla vergiden muaf olmalarının söz konusu olmadığını belirtmiştir. Rusya temsilcisi ise buna itiraz olarak bu iki milletin bağımsızlıklarını ilan etmiş olduklarından vergi vermelerinin söz konusu olamayacağını ifade etmiştir. Umumiyetle verginin iptaline fikir belirtildiğinden Bismarck da verginin silinmesi gerektiğini beyan etmiştir.

Rusya ile Osmanlı arasında Anadolu hududuna dair mesele müzakere edilmiştir sınırlar belirlenmiştir.

Aleksandır Paşa Bosna ve Hersek'e ilişkin önceki protokoldeki maddeye ek olarak "Avusturya ve devlet-i aliye ilgili maddeleri daha sonra aralarında kararlaştıracaklardır" şeklinde bir ifade koyulmasını istemiş ve bu Andraşi tarafından kabul edilip mezkûr maddeye eklenmiştir.

19. Protokol; Kongrenin 12 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan on dokuzuncu protokolü toplantısıdır. Bulgaristan ile ilgili ihtilafların müzakeresi yapılmıştır. Devamında daha önceki protokollerde görüşülen kabul ve kaydedilen bazı maddelerin çıkarılması değiştirilmesi durumları olmuştur.

20. Protokol; Kongrenin 13 Temmuz 1878 tarihinde vuku bulan yirminci protokolü toplantısıdır. Kongreye hitam verildiği ve antlaşma maddelerinin kararlaştırıldığıının ittifakla kabul edildiği ifade edilmiştir. Antlaşma maddeleri imzalanmak üzere temsilcilere teklif edilmiştir. Kongre başkanı sıfatıyla Bismarck tarafından kapanış konuşması yapılmıştır. Antlaşma metnin yedi nüsha olarak imzalandığı ifade edilmiştir. Kongrenin Avrupa'daki gaileleri def ettiğini ve umumi barışa hizmet ettiği ifade edilmiş ve kongre kapanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BERLİN KONGRESİ PROTOKOLLERİNİN TERCÜMESİNİN TRANSKRİPSİYONU

[2] (Berlin Kongresi Protokollerinin tercümesidir)

(Berlin Kongresinin fi 13 Haziran sene 1878 tarihinde vuku'bulan ictimâ'ının birinci mazbatası tercümesidir)

Bin sekiz yüz elli altı Martının otuzu târihli mu'âhedeyi imzâ eden devletler vukû'at-ı ahîreden şarkça hâsıl olan hâl ve mevki'i menfa'at-ı 'umûmiye ve muhâfaza-i sulh ve asâyiş maksadıyla müştereken tedkik ve mu'âyene etmeğe karar verdiklerinden Almanya ve Avusturya ve Fransa ve İngiltere ve İtalya ve Rusya ve Devlet-i 'Aliyye murahhasları Almanya devleti tarafından vukû'bulan da'vet üzerine Berlin'de Kongre hey'etinde ictimâ' eylemişlerdir.

Almanya tarafından başvekil Prens dö Bismark ve hâriciye nâzırını Mösyö dö Bülov ve Pâris'de Almanya büyükelçisi Prens dö Hohanolha Şilingfürst ve Avusturya tarafından saray imparatoru ve umûr-ı hâriciye nâzırını Kont Andraşi ve Berlin'de Avusturya büyükelçisi Kont Karoli ve Roma büyükelçisi Baron dö Haymerle ve Fransa tarafından hâriciye nâzırını Mösyö Vadington ve Berlin büyükelçisi Kont dö Senvaliye ve hâriciye nezâretinde politika şû'besi müdürü olub birinci sınıf murahhas orta elçilik 'unvânını hâ'iz Mösyö Dipre ve İngiltere tarafından divân-ı muhâsebat re'isi ve Başvekil Kont Bikonsfild ve hâriciye nâzırını Marki dö Salisbüri ve Berlin büyükelçisi Lord Odorusel ve İtalya tarafından hâriciye nâzırını Kont Korti ve Berlin büyükelçisi Kont Lonay ve Rusya tarafından başvekil Gorçakof ve Londra büyükelçisi Kont Şuvalof ve Berlin büyükelçisi Mösyö [3] dö Beril ve Devlet-i 'Aliyye tarafından Berlin sefiri 'Atûfetlü Sa'adullah Beğ Efendi hazerâtı hâzır oldukları hâlde işbu Haziranın on üçüncü pencşenbe günü sa'at ikide 'akd-i meclis olundu.

Kont Endraşı kelâma ağız ile makâle-i âtiyeyi îrâd eyledi. “ Efendiler kongrenin riyâsetini fehâmetlü Prens dö Bismark hazretlerine tevdi‘ etmekliği size teklif eylerim. Teklif etdiğim şey yalnız emsâl-ı sâbıkasıyla te’essüs etmiş bir ‘âdet olmayub eylevm mühimmatnövazlığından bütün Avrupa murahhaslarının hissemend oldukları hükümdar hakkında dahî bir eser ta‘zîm ve ri‘âyetdir ve bu teklifimin müttefikan kabûl olunacağında şübhem yokdur. Prens müşârünileyhin evsâf-ı zâtiyesi ve şîme-i hasâfet ve reviyyeti kongrenin müzâkeratınca hüsn-i idâreyi te’min eder. Efendiler imparator Gilyom hazretlerinin şifâ-yı ‘âcili için cümleten etdiğimiz temeyyinât-ı sahîhayı birinci ictimâ‘ımızın ibtidâsında beyân eylemekliğim efkâr-ı ‘âliyenize muvâfık düşeceğinden eminim”.

Bu kelimat bi’l-cümle murahhaslar tarafından kemâl-ı müsâra‘atla telakki ve kabûl edildiğinden Prens Bismark Kont Endraşı’nin kongre a‘zası nâmına olarak imparator hakkında beyân eylediği efkâr-ı müveddetkâriden tolayı refikasına teşekkür ile beraber bunun müşârünileyh hazretlerine tebliğini der‘uhde ve ba‘dehü riyâseti kabûl ederek şu vechile bast-ı makal eyledi.

“Efendiler şu meclis-i ‘âliyenin riyâsetini ‘âcizlerine havâle ile nâ’il etdiğiniz fahr u şerefden tolayı teşekkür ederim. Mahvel-i ‘uhde-i ‘âcizânem olan me’mûriyeti icrâda refika-i sâ’iremin mu‘âvenet-i hayır-hâhânelerine ve derece-i iktidârımın hüsn-i niyetimle tekâbül etmediği vakitte dahi kendülerinin mu‘âmele-i safhiyelerine mazhar olacağımu ümid ederim” ve hey’et-i tahririyenin teşkili hakkında dahi dedi ki “ kongrenin serkatibi için Almanya’nın Atina sefîri Mösyö Radu Viçi ve mûma-ileyh mu‘âvin sıfatıyla Fransa’nın Berlin sefâreti başkâtibi Kont Moyi ile sefâret müsteşarı Boş ve Baron dö Holştayn ve sefâret kâtibi Kont Bismark’ı tavsiye ve teklif ederim. Ve kongre evrâkının muhâfaza ve idâresi dahi Almanya hâriciye nezâreti me’murlarından sefâret müsteşar hassı Mösyö Bohda tevdi‘ olunmasını teklif eylerim”. Bu tekliflerin kabûlünden sonra mezkûr hey’et-i tahrîriye erkânı [4] meclise da‘vet olunarak murahhaslara takdim olundu. Ba‘dehü re’is ber minval-i meşrûh teşkil olunan hey’et-i tahririyenin murahhaslar tarafından i’tâ olunacak evrâk ile ruhsatnâmeleri kendülerinin nazar-ı tedkîk ve mu‘âyenelerine ‘arz etmeğe me’mur olacağına a‘zaya söyledi. Bunun üzerine murahhaslar ruhsatnâmelerini başkâtibe i’tâ edüb yalnız Sa‘adullah Beğ Efendi elân Berlin’e muvâsalat etmemiş olan Kara To’odori ve Mehmed ‘Ali Paşalar hazerâtı gelecek meclisde hazır bulunabilecekleri

cihetle kendü ruhsatnâmesini anlarınkiyle birlikde i'tâ edeceğini söyledi. Sonra Prens dö Bismark nutk-ı âtiyi kıra'at eyledi.

“Efendiler herşeyden evvel bütün kabinetoların bi'l-ittifak Almanya'nın da'vetine icâbet etmelerinden tolayı metbu' mufahhamım imparator hazretleri nâmına olarak 'arz-ı teşekkür etmeliği vazîfeden 'ad ederim. Bu ittihad muhavvel-i 'uhdemiz olan vazîfe-i müşterekenin hüsn-i îfâsına bir bürhân-ı celil 'ad olunabilür. Kongrenin ictimâ'ını müceb olan ahval herkesin hatırındadır. Devletler bin sekiz yüz yetmiş altı senesi evâhirinde Balkan nim cezîresinde i'âde-i asâyîşe bi'l-ittihad çalışmış ve memâlik-i 'Osmâniyede sakin Hristiyanların ıslah-ı ahvaline te'minat-ı mü'essere aramışlar ise de mesa'i-i mezkûre neticepezir olmamış ve daha şedid bir muhâsama meydana gelerek ona dahi Ayestefenos mu'âhede-i hitam vermişdir. Mu'âhede-i mezkûre ahkâmı andan evvelki Avrupa mukâvelatıyla ta'yin olunan halleri ba'zı mertebe ta'dil eylemiş olmağla işte burada ictimâ'ımızdan maksad bu mu'âhede-i bin sekiz yüz elli altı ve bin sekiz yüz yetmiş bir 'ahidnâmelerini imza eden devletlerin serbestçe nazar-ı müzâkeresine 'arz etmek için olub mes'ele dahi Avrupa'nın kemâl-i derce muhtac olduğu sulhu te'minat-ı cedîde üzerine te'sîs etmeliğe bi'l-ittihad karar vermeden 'ibâretidir”. Ve bu nokta usûl ve mu'âmelata dâ'ir ba'zı mülâhazat-ı 'ilâvesini arzu edüb kongre umûrunu teshil etmek üzere mazbataya derc olunacak her nev' tekâlif ve sâ'ireyi a'zadan kim dermeyân edecek ise evvelâ kendüsi kaleme alarak ba'dehü kıra'at etmesinin kararlaştırılması münâsib olacağını ihtar ve ol emrde ruznâme-i müzâkerâtın tanzîm olunmasını teklif eyledi. Ve dediki esâs müzâkerât olan mu'âhede fikrâtının velî [5] ve ta'kibini gözetmeyerek mesâ'ili ehemmiyeti sırasıyla tertîb ve müzâkere etmeği müreccah görürüm. Bu halde kongre husûsan Bulgaristan'ın tahdîd-i hudûduyla teşkilâtı mes'elesini nazar-ı i'tinâyâ alacağından ol emrde Ayastefanos mu'âhedenâmesinin sûret-i mahsûsada Bulgaristan'ın teşkilatına dâ'ir olan ahkâmının mevki' müzâkereye vaz' olunmasını teklif eylerim. Eğer kongre bu sûret-i hareketi kabûl eder ise kararı mücebince hey'et-i tahrîriyenin tehiyye edeceği işlere nezâret ederim. Bir de yekdiğerine te'âti-i efkâr için murahhaslara meydan verilmek üzere bu ictimâ' ile gelecek ictimâ' arasında biraz vakit geçmesi münâsib olacağı fikrindeyim. Ve'l-hâsıl müzâkeratlarının mektum tutulması lâzım geleceği hakkında murahhasların müttefikü'l-efkâr olduklarında şübhem yokdur.

Murahhasların cümlesi Prens Bismark'ın tekâlifine izhar-ı muvâfakat etdiler.

Kont Endraşi: Prens Bismark'ın sûret-i fikir ve mütâla'asını tamâmiyle kabûl ederim ve Bulgar mes'elesinin mesâ'il-i sâ'ireye müreccah tutulması münâsib idüğü ra'y ve i'tikadındayım sözlerini 'ilâve-i makal etdi.

Lord Bikonsfild: müşkilât-ı hâzıranın hal ve tesviyesi için Bulgar mes'elesinin seri'an ve evvel-be-evvel müzâkere olunmasını ehem ve elzem 'ad ettiğini söyledi.

Re'is: müzâkerta Bulgar mes'elesiyle bed' olunması tasavvuru bi'l-ittfak kabûl olduğunu ifade etdi.

Lord Bikonsfild: kongre Ayastefanos mu'âhedenâmesini tedkîk ve mu'âyene etmezden evvel pek mühim mu'tenâbir mes'ele-i ibtidâ'iyeye karşı bulunuyor ki bu da Rusya 'askerinin elyevm Dersa'âdet civârında buldukları mevki'dir. Bu hal ve mevki'i tehlikeli görüyorum. 'Asâkir-i merkûme mütâreke ile ta'yin edilen hattı tecâvüz etdi. Bunların orada bulunması gerek muhârib bulunan tarafeyn ve gerek Avrupa menfa'atınca muhâtırıdır. Yekdiğerine gereği gibi tekarrüb eden iki 'asker beyninde müsâdemat vuku'bulmasından korkarım zîra ki ufak bir 'ârıza ve ya bir şâyi'a [6] pek büyük felâketleri ve belki Dersa'âdet'in zabt ve teshîrini intâc edebilür. Bu misillü muhâtırat melhûz iken kongrenin icrâ-yı müzâkerât etmesi münâsib midir bilemem. Tarafeyn için 'âdilâne bir sûret-i tesviye husûlü zımnında 'alâkadar olan kabinetoların vuku'bulan mesâ'ilerinin neticesiz kalmasına te'essüfle berâber şu mes'ele-i ibtidâ'iyeye hakkında refikamın nazar-ı dikkatini celb ederim.

Prens Bismark: bu mes'eleyi bu günkü ictimâ'da bir sûret-i müfidede müzâkere olunacak gibi göremem. Ma'mâfih Lord Bikonsfild'in sözlerine cevab vermek arzusunda bulunub bulunmadıklarını Rusya murahhaslarından su'al eylerim dedi.

Prens Gorçakof dedi ki: Rusya devleti mâzi hakkında hiçbir güne ithâmat vuku'una meydan vermemek niyetiyle kongreye iştirâk eylediğinden Ayastefanos mu'âhedenâmesinin 'akdini intac eden esbâb ve ahvâlin tedkîkine girişmem. Rusya devleti her şeyden evvel şübhât ve emniyetsizliği def' ve izâle etmek ister. İmparator 'Aleksandır hazretlerinin kendü i'tikadlarınca Avrupa'nın bi'l-cümle menâfi'ine muvâfık bulunan maksadları Bâb-ı 'Âlî'nin Hristiyan teb'alariçün te'minat-ı kaviyye tahtında bir

muhtâriyet-i idâre istihsalinden ‘ibâretdir. Eğer kongre bu neticeye istihsâl için Rusya’ca ahsen görünen vesâ’itden gayrı vesâ’it bulur ise Rusya devleti bunları tedkîk edecektir. Fakat şurasını tekrar edeyim ki devlet-i metbu‘amın maksad-ı mücerredî ahâli-i Hristiyanîyeye bir muhtâriyet-i idârenin sûret-i mü’esseroede te’minidir.

Kont Şuvalof Lord Bikonsfild’in sözlerine ba‘zı i‘tirazı olduğundan bahisle dedi ki Lord Bikonsfild cenabları Rusya ‘askerinin ileriye toğru vuku‘bulan ve İngiliz donanmasının Dersa‘âdet pişgâhına gelmesinden ilerü gelen hareketinden bahsle Rusya ve ‘Osmanlı ‘askerlerinin birbirlerine yaklaşmalarından melhuz olan muhâtırat hakkında ısrar ediyor. Hâlbuki iki ordu kendü hatlarında durdukları esnâda musâlaha-i kat‘iye müzâkere olduğundan pek çok emsâli vardır. Birinci mütâreke şerâ’it ve ahkâmına sâde rücû‘ olunacak [7] olsa bile şu hâl şübhesiz yine Lord Bikonsfild’in fikr ve mütâla‘asını ta‘dil edemeyeceği cihetle Rusya ordusunun daha pek çok gerü çekilmesi lâzım gelür ki böyle bir hareketin ‘askerîce birçok müşkülâtı ve hatta birtakım muhâtıratı vardır. Hâl-i hazır üç aydanberü ciddî sûretde hiçbir müsâdemeye sebebiyet vermedi. Bi’l-‘akis ‘askerin ric‘ati vahim birtakım karışıklıkları müceb olmasından korkmazlar mı istihsâl olunan ve Rusya menba‘larından çıkmayan birtakım ma‘lûmata nazaran eğer Rusya ‘askeri buldukları mevki‘lerden bu aralık çekilür ise pek büyük muhâtıratdan korkmakta bulunan Dersa‘âdet ahâli-i Hristiyâniyesi arkasından gelecektir. Lord Bikonsfild’in Dersa‘âdet’in bağteten zabtı hakkındaki korkusuna gelince bu muhâtıra büsbütün bertaraf edilmiş ve hatta müstehîlü’l-ımkân bulunmuş olması cihetle kongre müzâkerâtının sükûneti için Rusya ‘askerinin çekilmesine asla ihtiyac görünmeyeceği cezm ve i‘tikadındayım. Hâl ve mevki‘ ıslah edilmek istenilür iken ‘aksi kazaya zuhûr etmesinden korkarım.

Mösyö dö Beril: sard edilen mülâhazata tamâmıyla iştirâk ederim dedi.

Prens Bismark dedi ki: zan ve i‘tikadımca İngiltere murahhasları Rusya murahhaslarının cevablarını mukni‘ ‘ad ederek kongre müzâkerâtının devam ve cereyanını dermeyân etdikleri mes’elenin halline te‘alluk etdirmezler. Bundan başka şu mes’elenin şimdi bulunduğu renk ve sûretde müzâkeresi kongreye ‘â’iddir demekde tereddüd ederim. Hiç değilse bu hâl ve mevki‘e vaktiyle bir çâre bulunmağa imkân mertebesinde çalışmış olan Almanya devleti kongrenin şimdiki vazîfesi hâricinde bulunan mesâ’il hakkında diğer devletlerin meslek hareketlerini ta‘yin ve tanzim edebilecek esbâba dâ’ir bir ra’y ve

mütâla‘a beyânını vazîfeden ‘ad etmeyecektir. Bu mes’ele evvel-be-evvel toğrudan toğruya İngiltere ve Rusya murahhasları beyninde müzâkere olunmak icâb eder. Tarafeynin efkâr u temâyülat-ı i’tilafkârâneleri şu müzâkerâtın bir hüsn-i netîceye îsâl olabileceğini ümid etdirir. Kongre ise yalnız ‘aks-i kazaya takdirinde gelecek ictimâ‘ da bir tevassutla ‘alâkadar olan iki tarafın beynini bulmağa teşebbüs edebilür ve efkâr-ı asâyiş cüyânesi iktizâsınca [8] bu tevassutu bir sûret-i mü’esseroede icrâ edeceğinde şübhe olunamaz.

Lord Bikonsfild ve diğler murahhaslar Prens Bismark’ın ra’y ve mütâla‘asını kabûl ettiklerinden müşârünileyh bu mes’elenin bahs ve müzâkeresini kapattığını söyledi.

Re’is: murahhaslardan birinin devlet-i metbu‘ası cânibinden kongreye icrâ eyleyeceği ba‘zı tebliğatı olub olmadığını su’al etdi.

Sa‘adullah Beğ Efendi: Kont Şuvalof’un Rusya ‘askerinin gerü çekilmesinin Dersa‘âdet ahâli-i Hristiyâniyesince bir takım muhâtıratı müceb olacağı hakkında beyân eylediği efkâr ve mütâla‘ayı kabûl edemem. Pâyitahtdaki ‘Osmanlı ‘askeri orada sükûnet ve asâyişi muhâfazaya bâliğa mâbaliğ kâfidir ve istirahat ve asâyiş-i ‘umûmiye asla tehlikede değildir. Bi’l-‘akis Rusya ‘askerinin civarda bulunması şehrin istirahat ve asâyişini tehlikeye koymaktadır dedi.

Re’is: Sa‘adullah Beğ Efendiye hitaben “kongre bu mes’eleye dâ’ir müzâkerâtı kapatmış olduğundan artık şu müzâkerâtın te’hir edildiği mütâla‘asındayım” dedi.

Ba‘dehü Prens Bismark: kongrenin gelecek pazarertesi günü sa‘at ikide ictimâ‘ etmesini teklif etdi ve bu teklif ittfak-ı ârâ ile kabûl olundu.

Marki dö Salisbüri: Kongreye Yunan devleti tarafından murahhas kabûl olunmak lâzım gelüb gelmeyeceği mes’elesini Pazarertesi günü kongreye ‘arz etmek niyetindeyim dedi.

Prens Gorçakof: bu mes’ele yalnız Paris mu‘âhedenâmesini imzalayan devletlere irsâl kılınan da‘vetnâmenin mazmuniyle hal olunmuş gibidir. Eğer kongrenin teşkili için

kararlaştırılan ahkâmdan inhiraf olunur ise diğer devletler dahi kongreye dâhil olmağı talebe me'zun oldukları zannında bulunabilirler.

Prens dö Bismark dedi ki, bu babdaki ra'y ve mütâla'amin beyânını Lord Salisbüri tarafından dermeyân olunan mes'elenin kongreye resmen tebliği zamanına [9] te'alluk ederim ve kongre a'zasından bir teklif beyân etmek isteyenler bu teklif üzerine müzâkerat-ı gayr-ı melhûza ve nâkısa vuku'unu men' için teklifin edileceği ictimâ'dan evvelki ictimâ'da ve yâhud o ictimâ'dan bir gün evvel bu teklifi refikalarına bildirmesi münâsib olub olmayacağını bu vesileden bi'l-istifâde su'al eylerim ruznâme-i müzâkerat dâhilindeki mesâ'ile te'alluku bulunan ve müzâkeratdan münba'is olacak olan teklif bundan müstesnadır. Bir de kongre hey'etinin akliyeti ekseriyetinin ra'yine mütâba'at etmeğe mecbur olmamasını i'tirazdan sâlim bir kâ'ide 'ad eder isem de ekseriyetin yalnız usûl ve mu'âmelâta müte'allık olub da esas mes'eleye tokunmayan kararları akliyetin mazbatalara bir protestonâme-i resmî dercine lüzum görmediği vakit bu kararların işlerce muhsenatına mebni kongrenin kararları gibi ad olunmasına karar verilmesini refikamın nazar-ı takdirlerine arz eylerim dedi.

Mösyö Vadington re'isin kongre a'zasının kendülüklerinden edebilecekleri teklif hakkındaki ra'y ve mütâla'asına iştirâk ederim hatta bu misillü tekâlifin edileceği ictimâ'dan bir gün evvel değil fakat o ictimâ'dan evvelki ictimâ'da bildirilmesi lâzım geleceğine karar verilmesi fâ'ideden hâlî olmayacağı ra'y ve efkârındayım. Zîrâ murahhasların bir müzâkere-i 'amikaya ma'lumat-ı kâfiye ile girişebilmeleri için evvelki müddeti pek mahdûd görüyorum dedi.

Prens Bismark bu mülâhazanın muvâfık-ı hak ve sevab olduğunu tasdik ve buna tamamıyla iştirâk eyledi.

Lord Salisbüri Fransa murahhasının mülâhazatının şübhesiz başluca tekâlife şümûlü olub ta'dilâta ve ikinci derecedeki mesâ'ile tokunur biri yokdur dedi.

Kongre teklif edilen marû'l-beyân usûlü müttefikan kabûl eyledi.

Meclis sa'at üçü çâr-yek geçerek tağıldı.

[10] (İkinci Protokol)

(Fî 17 Hazîran sene 1878 târihinde vuku‘bulan ictimâ‘ın ikinci mazbatası tercümesidir.)

Almanya tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens Hohanloha Şilingfürst Avusturya tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron dö Haymerle Fransa tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre İngiltere tarafından Kont dö Bikonsfild Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya tarafından Kont Korti Kont dö Lonay Rusya tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril Devlet-i ‘Aliyye tarafından ‘Aleksandır Kara To‘odori Paşa Mehmed ‘Ali Paşa ve Sa‘adullah Beğ hazerâtı oldukları halde sa‘at iki buçukda meclis açıldı. Kont dö Mo‘i tarafından evvelki ictimâ‘ın protokolü kıra‘at olunarak kabûl olundu. Devlet-i ‘Aliyye murahhasları ‘Aleksandır Paşa ve Mehmed ‘Ali Paşa ve Sa‘adullah Beğ Efendi hazerâtı i‘timâdnâmelerini ibrâz etdiler.

Re‘is ba‘dehü izin-i tesr‘i müzâkerat için usûlü müttehize iktizasından olduğu üzere protokollerin kıra‘ati yerine bunların metbu‘ olarak evvelce murahhaslara tebliğ olunmasını ve murahhaslar tarafından protokol ta‘dil ve tashih olunmayacak olduğu hâlde aslının musaddık ad hıfz edilmesini teklif eyledi.

Kont Endraşi ile Mösyö Vadington protokolde icrâ-yı ta‘dilât olduğu hâlde sâ‘ir refiklerinin dahi bundan ma‘lûmatları olması lâzım geleceğine dâ‘ir beyân-ı mütâla‘a etmemesi üzerine re‘is tarafından her ictimâ‘ın ibtidâsında tashihât-ı vak‘anın baş kitâbet-i cânibinden kıra‘at olunması teklif olunarak kongre tarafından dahî olvehile kabûlüne karar verildi. Şurası mukarrerdir ki a‘zadan biri talep etdiği hâlde protokol tamamıyla kıra‘at olunacaktır.

Kont Şuvalof ile Mösyö dö Beril protokolün sûret-i kat‘iyesinin bir an evvel murahhasların mensûb oldukları devletler cânibine tebliğ eylemeleri zımnında serî‘an kendülerine tevzi‘ olunmasını dermeyân etmekle Prens Gorçakof dahi [11] bu arzuya iştirâk ederek meclisin işlerini teshil ve tesrî‘ edecek kâffe-i tedâbiri şimdiden tasdik ve tahsin ve bir netice-i muslihâne ümidiyle asâyiş-i ‘âlemin mümkün mertebe serî‘an te‘mini lüzûmunu dermeyân etdi.

Re'is meclis dahi protokollerin sür'at tevzi' zımnında serkitâbete ta'limat vereceğini ifâde eyledi. Müşârünileyh gerek kongreye ve gerek bi'z-zat kendüsüne hitâben birçok evrak ve 'arz-ihâl vürûd edüb ehemmiyeti derece-i mütesâviyede olmayan evrâk-ı mezkûreden mühimlerinin intihâbı zımnında serkitâbete emir verdiğini ve politikaca ba'zı mertebe ehemmiyeti bulunan 'arz-ihâller bir deftere hülâsa olunarak bütün murahhaslara tevzi' kılındığından bu gibi 'arz-ihâller vürûdunda kezâlik defter-i mezkûre hülâsa edilerek evrâk-ı mezkûre serkitâbet cânibinde hıfz edileceğini rufakasına beyân eyledi. Müşârünileyhin kâ'idet bir murahhas tarafından takdim olunmadıkca hiçbir teklif veya evrâk kongrenin tedkîkine 'arz olunamayacağına ve mebhûs-ı 'anh olan 'arz-ihâller hakkında kendüsü dahi bu kâ'ideye tevfi' hareket etdiğine binâ'en işbu ra'y ve efkârı ittifâk-ı ârâ ile kabûl olundu.

Re'is müşârünileyh evvelki ictimâ'da ta'yin olunan mevâdın müzâkeresine ibtidâr olunmasını teklif etmekle Marki dö Salisbüri nutk-ı âtiyi kıra'at eyledi.

“Kongrenin ictimâ'ı teklif olunduğunu müte'akib İngiltere devleti Yunanistan'ın dahi kongrede vekili bulunması hakkındaki efkârını düvel-i sitteye beyân eylemiş idi. İşbu teklifin esbâb-ı mûcibesi bi'l-suhûle anlaşılır elyevm hitam-pezîr olan muharebeye bed' eden devlet bir güne efkâr-ı mektûme ve mahsûsa üzerine olmayub mücerred birtakım makâsıd-ı 'âliyye mebni harb etdiğini ve tevsi' memâlik-i dâ'iyesinde olmadığını ve sebep her ne olursa olsun 'umûma tasdik ve i'tiraf olunan müsâviden ahâli-i Hristiyâniyeyi tahlis maksadında bulunduğunu beyân ve i'lan etmiş ve Prens Gorçakof dahi kongrenin birinci ictimâ'ında işbu makasıd-ı 'âliyyeyi tekrar eylemiş olduğundan böyle bir efkâr ile teşebbüs olunan muhârebenin yine o hissiyatı mu'allen sûretde bir sulh ile hitam bulması lâzım geleceğinden murahhasların birinci vazîfesi mu'âhede ahkâmının bu vech ile ta'yin olunan hudud dâhilinde kalmasına nezâret [12] etmektir. Kongre müzâkeratı maksad-ı sahihi tecâvüz etmediği takdirde tebeddülât-ı arziyeyi mühimmen-ımkân tenkis etmekle berâber felâket-i müte'essifeye meydan olan Avrupa'yı 'Osmâni eyâletlerinin ıslah-ı hal ve te'min-i sa'âdetleri esbâbının istihsâlinden 'ibâret olacaktır. İmdi aktar-ı mezkûrede sâkin Hristiyanlar iken kısma münkasım olub bunların menâfi'i müttehad olmadığı gibi yekdiğerine olan meyl ve müveddetleri dahi sûret-i matlûbede değildir. Kongrece ma'lûm olduğu üzere Bâb-ı 'Âlî'nin zeyr-i hükûmetinde bulunan Rumlarla Slavlar beyinde mevcut olan ravâbıt-ı dostâne-i ittihad birkaç senelerdenberü münkat olub beyinlerinde

rekabet peydâ oldu. Mukaddemâ Rum patrikinin hükûmet-i rûhâniyesini tasdik eden Slavlar şimdi ita‘at ve inkıyâda mecbur oldukları bir teşkilat-ı cedide-i rûhâniyeye tab‘iyet etmiş olduklarından Rum kavminin sâkin olduğu kısım-ı a‘zamında kilise ve mekteblerin hak tasarrufu bu iki millet beyninde birtakım münâza‘at ve hatta pek çok def‘alar dahi birtakım münâkaşat ve müzârebata sebebiyet vermiştir. Birkaç aydanberü zuhûr eden vuku‘at üzerine müzârebat-ı mezkûre gereği gibi kesb-i şiddet ederek bundan tevellüd eden birtakım ağraz iki kavmi yekdiğerinden bütün bütün tebrîd ve teb‘îd etmiştir. Şu ihtilaf-ı efkâr ise yalnız idâre-i rûhaniye mes‘elesine üzerine olmayub Rumlar şâyed rakipleri bulunan Slavlar nüfuzca kendülerinin mâfevkinde bulunacak olurlar ise Rum kiliselerini taht-ı himâyelerine alacaklarından ve lisanlarının dahi imhasıyla kavmiyetlerinin tedricen mahv ve inkırazına ba‘is olacaklarından tolayı bihak dūçâr-ı havf ve telaş olmaktadır. Bu maddelerin Rumlarca fevkü’l-gâye ehemmiyeti olduğu gibi istikballeri dahi Hristiyanların himayesi ve Rumeli kıt‘asındaki eyâlet-i şâhanede asâyiş ve emniyetin te‘mini maksadıyla kongre tarafından verilecek kararlara menvut ve mütevakkıfdır. Fakat bu iki kavim kongre huzurunda müsâvat üzere bulunmayub Slavlar hemcins ve hem mezheb bulunan ve galebat-ı cedidesinin şân ve şöretine istinâd eden ve kuvve-i keliye-i ‘askeriyeye mâlik olan bir milletin himâyesi tahtında olub Rumlara ise bi’l-‘akis burada vekâlet edecek hiçbir devlet yoktur. Bu sebebe mebni İngiltere devleti bu halde verilecek [13] kararların rumları hoşnud etmeyeceği ve binâ’-en-‘aleyh ne memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye’nin asâyişini ve ne de Avrupa müsâlemetini i‘âde etmeyeceği efkârındadır. Millet ve mezheplerine derece-i nihâyede sâdik olan ahâli-i mezkûre beyninde Avrupa’nın kendilerini terk ile beyinlerinde şirâze-i meyl ve müveddet-i külliye münhal olan bir kavmin taht-ı tahakkümüne bıraktığına zâhib olarak yeniden birtakım heyecan zuhurundan havf olunduğuna mebni İngiltere devleti Rumlar lehinde bu vazîfeyi îfâ etmek ve müzâkerata karışmak üzere Yunanistan’ın kongreye kabûlünü ve hiç olmaz ise Rum kavminin menâfi‘ine müte‘allık mesâ’ilin mevzu‘bahis olduğu her bir ictimâ‘da hazır bulunmasını teklif eyler.”

Prens Bismark kongrenin ictimâ‘ı ahirinde verilen karara istinâden bugün birinci def‘a olarak Lord Salisbüri tarafından irâd olunub birçok mesâ’il-i mühimmeye te‘alluku der-gâr bulunan teklif üzerine karar vermek mümkün olmadığını ve Yunanistan’ın Avrupa’da mazhar olduğu tevhîh her ne derecede olur ise olsun kongre müzâkerâtının hüsn-i temşitini iltizâmen ve vekâyete mu‘ahharen ittihaz olunan usûl mücebince olabada cereyan edecek müzâkerâtın gelecek ictimâ‘a te‘allukını teklif ile beraber bu esnâda Lord

Salisburi'nin nutkunu der-gâr olan ehemmiyetine ve Yunan murahhasının ne sûretle kongreye kabûl olunabileceğine dâ'ir hukuk-ı 'umûmiye ve usûl-i mu'âmelatca ba'zı mesâ'ili muhtevi bulunduğuna mebni bunu tab' etdirerek murahhaslara tevzi' eyleyeceğini beyân etdi.

Prens Gorçakof şimdilik Yunanistan'ın kabûlü mes'elesinden bahs etmek istemeyüb bunun te'hiri hakkındaki teklifi tahsîn ile beraber Lord Salisbürinin nutkundan bir ta'bir üzerine nazar-ı dikkatini celb eylediğini beyân ve Rusya murahhasları münhasıran Islavların hâdim-i menâfi'î olmayub memâlik-i şâhânedede bulunan bi'l-cümle ahâli-i Hristiyâniyenin vakâye-i menâfi'ini iltizam etdikleri cihetle kongre tarafından o nazarla bakmaları arzusunda bulunduğunu ve Rumlar lehinde ittihaz olunacak tedâbiri ise şimdiden kabûl eylediğini ve hatta Islâvlar için talep olunan muhtâriyet-i memâlik-i Devlet-i 'Aliyye'de bulunan Rumlar için dahi talep eyleyeceğini ve Rusya devletinin maksadı bu iki kavmin beynini te'lif etmekden 'ibâret olduğunu ve Lord Salisbürinin dermeyân ettiği mezheb bahsine gelince Rum patrikhânesiyle Bulgar [14] eksarkahânesi beyninde esâsen hiçbir mübâyenet-i mezhebiye olmadığını ve bu iki kilisenin tefrîki yalnız âyine müte'allık bir mes'eleden münba'is olduğunu ityân eyledi.

Re'is meclis bu mes'eleye dâ'ir cereyan edecek müzâkerâtın gelecek ictimâ'a kadar te'hiri 'umum murahhaslar tarafından kabûl olduğunu dermeyân eyledi.

Fransa murahhasları nâmına olarak Mösyö Dipre dahi teklif-i âtiyi kıra'at ve bunun Lord Salisburi'nin nutkuyla berâber tevzi' olunması arzusunda bulunduğunu beyân eyledi.

Şarkda müsâlemeti te'min için 'akd olunacak şerâ'it-i cedidenin tedkik müzâkeresinde Yunan devletinin dahi temenniyat-ı mahsûsasını beyân etmesi muvâfık-ı hakkâniyet olmakla berâber temenniyat-ı mezkûreye devletlerin dahi kesb-i ittilâ' etmesi fâ'ideyi müceb olacağına binâ'en kongre Yunan devletini dahi eyâlet-i mütecâvire-i Yunaniyenin ta'yin ahvâli sırasında mütâla'atını 'arz etmek ve murahhaslar tarafından tensib olduğu halde meclise çağırılmak üzere bir murahhas ta'yin etmeğe da'vet eder.

Re'is Fransa murahhaslarının arzusu vechile evrâk-ı mezkûrenin tab' ve tevzi' ve vuku'bulan teklifin ilk ictimâ'da mevki' müzâkereye vaz' olunacak mesâ'il sırasına derc

olunacağını ve bugünkü ictimâ'da müzâkere edilecek mevâda nakl-i kelim etmezden evvel a'zadan kimsenin bir güne tebliğatı olup olmadığını su'al etmekle 'Aleksandır Kara To'odori Paşa refiki Mehmed 'Ali Paşa ile bir hâdise-i bahriye hasebiyle muvâsalamatları dûçâr-ı te'hir olarak kongrenin birinci ictimâ'ında hazır bulunamadıklarından tolayı beyân-ı te'essüfle re'isin hîn-i ta'yininde hazır bulunmuş olsalar idi bahtiyar olacaklarını ve imparator Vilhelm hazretlerinin i'âde-i sıhhatine dâ'ir kongre tarafından edilen temenniyâta Devlet-i 'Aliyye nâmına olarak iştirâk eylediğini ifâde etdi.

Re'is Devlet-i 'Aliyye birinci murahhasının ifâde-i vâkı'asına beyân-ı teşekkürle işbu kelimâtı imparator hazretlerine 'arz edeceğini beyân eyledi. Ba'dehü Ayastefanos [15] mu'âhedesinin altıncı maddesinden bed' ile Bulgaristan'a müte'allık mevâdın müzâkeresine ibtidar olunacağını ihtar ile dördüncü maddenin birinci fıkrasını kıra'at etdi.

“Bulgaristan muhtâriyet-i idâre ile mümtaz ve vergü verir bir emâret hey'etinde teşkil edilmiştir.”

“Bir Hristiyan hükûmeti ve bir kuvve-i 'askeriye-i milliyesi bulunacaktır”.

Re'is müzâkereye bed' olunmak üzere iki sûret olup ya dördüncü maddenin birinci fıkrasından veyâhud hudûdun vüs'atine dâ'ir olan dördüncü fıkradan bed' olunabileceğini ilâve-i makal ile bu iki sûretin hiçbirini tavsiye ve iltizam etmek istemeyüb kongrenin kangısına karar verdiğini su'al eyledi.

Lord Salisbûri nutka ağız ile mütâla'at-ı âtiyeyi sard etdi.

“Ayastefanos mu'âhedesinin Bulgaristan'a dâ'ir mevâdının en ziyâde şayan-ı dikkat olan te'siri (bendenize i'tâ olunmak niyetinde bulunulan te'sirden bahs etmek istemiyorum) Devlet-i 'Aliyye'yi kendüsüne bu mu'âhede'yi cebren kabûl ettiren devlete karşı tâbi'iyet derecesine tezyil-i keyfiyettir. Şimdi netâyic-i harbiyenin kâmilen mahvı mümkün olamayacağı cihetle bizim vazîfemiz devlet-i müşârünileyhâyı istiklâl-ı sâbıkına ercâ' olamaz ise de fakat muhâfazası lâzım olan menâfi'i harbiye ve siyâsiye ve ticâriyeyi kuvviyen himâye edebilecek sûretde kendisine i'âde-i istiklâl eylemekden 'ibâretidir.”

Diğer birtakım muhâtırât-ı mühimmeden dahi havf olunur. Şöyle ki yeni Bulgaristan'ın birçok mahallerinde sâkin bulunan Rum kavmi zat-ı münâsebet-i dostânede bulunmadığı İslav ekseriyetine tâbi' olacağından evvelce dahi kongreye 'arz ettiğim vechile Rum lisanıyla kavminin mahv olması muhtemeldir."

Bundan başka Adalar denizi savahilinde yeni bir hükûmet-i bahriyenin kabûlü Bahr-i sefide mütecâvir bulunan devletler tarafından bilâ esef telakki olunamaz benim efkârımca re'is hazretlerinin nazar-ı dikkatimizi celb ettiği bendlerin ta'diliyle işbu netâyic-i mazarraya bir çâre bulmak iktiza eder. Bulgaristan Adalar denizine ve Ohri gölüne kadar ittisa' edeceğine cenûben Balkanlara kadar mahdud olur ve eyâletin kısm-ı diğeri saltanat-ı seniyyenin taht-ı hükûmetinde kalur ise işbu muhâtırâlar tamamen [16] zâ'il olmasa bile hayli tahfif edilmiş olur. Bu halde yeni bir hükûmet-i bahriye Adalar denizi savâhiline kadar kesb-i ittisa' edemez ve yeni Bulgaristan'a karışub İslavlara tâbi'iyet muhatırasında bulunan birçok Rum ahâlisi şimdiki hâ'iz olduğu mevki'i siyâsiyesinde kalur. Devlet-i 'Aliyye dahi ileride her dürlü muhâcemata karşı muhafaza edebileceği hudud-ı 'askeriyeye mâlik olur. İşbu fâ'ide-i harbiye kıt'a-i mezkûrede sâkin ahâlinin menâfi'ini ihlâl etmeksizin istihsâl olunabileceğinden mâ'da bunların ıslah hâllerini müceb olur."

"İngiltere devletine Dersa'âdet kongresinde ve ne sâ'ir bir zamanda Rumeli ahâlisini hükûmetin sâ'i isti'mâlat ve mezâliminden te'min için saltanat-ı seniyyenin hukuk-ı siyâsiyesinden tefrik etmek iktiza eylediğini tasdik ve kabûl eylememişdir. En ziyâde ehemmiyeti bulunan işbu te'min maddesi tefrika-i politikiyeden yâni ahâli-i merkûmeyi Devlet-i 'Aliyye idâresinden bi't-tefrik bir hey'et-i müstakile tahtına vaz' etmek gibi bir sûret ve tedbirden ziyâde idâre-i dâhiliyenin ıslahıyla hâsıl olacağına binâ'en İngiltere tarafından âtiü'z-zikr iki teklifin tedkik ve mütâla'asını kongreye 'arz ederim."

"Evvelâ muhtâriyet-i idâreyi hâvi vergü verir Bulgaristan emâretinin Balkanların şimal tarafındaki kısma münhasır olmasını"

Sâniyen muhtâriyet-i idâre ve yâhud sâ'ir dürlü te'minat-ı kâfiye ile ahâlinin sa'âdet hâlini muhafaza için her nev' tedâbir-i lâzıme-i ihtiyatiye ittihaz olunmuş olduğundan Rumeli eyâletiyle Balkanların cenûb tarafında bulunan arâzinin saltanat-ı

seniyyenin toğrudan toğruya hükûmet-i siyâsiye ve ‘askeriyesi tahtında bulunmasını teklif ederim.”

Bunun üzerine Kont Şuvalof Lord Salisbüri tarafından kıra’at olunan varakanın bir fıkrasından bahsle dedi ki devleti nâmına olarak “muharebe netâyicini kâmilen mahv etmek” sözünü kabûl edemem. Rusya devleti Ayastefanos mu‘âhede-i ibtidâ’iyesini Avrupa’nın menâfi’i ‘umûmiyesine tatbik etmek efkârıyla kongreye geldi. Yohsa bunca fedâkârlık ihtiyar etdiği bir muhârebenin netâyicini “mahv” etmek için değildir. Marki dö Salisbüri’nin kongrede vuku‘bulan [17] tebliğatından İngiltere’nin Ayastefanos mu‘âhedesinde ta‘yin olunan hudûda muvâfakatı hâsıl olamayacağı istifhâm olunur. Lakin işbu hududla Lord müşârünileyh tarafından ta‘yin olunan hudud beyinde bir esas-ı mezkûre bulunabilmeğe mahal vardır. Ezcümle Dersa‘âdet kongresinde ta‘yin olan hudud Avrupa düvel-i mu‘azzaması vekilleri tarafından dahi ta‘yin olunmuş olduğundan Bulgar milletinin etnografi ahvâline dahi mutâbık bulunduğundan muhasenatı der-kârdır dedi. Ve şu hâlde Marki dö Salisbüri beyân etdiği hudud hakkında ısrar ve yâhud taksimat tolayısıyla berâber kongrenin ta‘yin etdiği hudûd-ı sâbıka-i esâsî üzerine müzâkereyi kabûl etmeğimi istediğini su’al eyledi.

Prens Bismark Rusya’nın beyân-ı efkâr ve mütâla‘a etmesi şübhesiz Balkanların cenûb tarafındaki Bulgaristan’a i’tâ olunacak nizâmatı bi’l-etraf tedkik etmeğe menût olduğundan eğer İngiltere murahhasları Bulgaristan’ın işbu cihete i’tâ ve te’mîn olunabilecek usûl ve nizâmat hakkında şimdiden izâhat verebilüler ise ol hâlde Rusya murahhasları dahi belki İngiltere’nin teklifâtına beyân-ı ra’ye muktedir olabilürler dedi.

Marki dö Salisbüri böyle bir izâhatın elyevm tafsilat-ı kesireyi müceb olacağından ihtirâza bu babdaki cevâbını gelecek ictimâ‘a te’hir edeceğini ifâde eyledi. Prens Bismark bu müzâkerenin te’hiri fi’l-vâki‘ münâsib olub bu esnâda mes’ele de bi’l-hassa ‘alâkadar olan kabinetolar i’tilaf-ı efkâr husûlü için müzâkere edebileceklerini ve işbu kabinetoların birçok noktalarda kendilerinin bile ma’mul etmediği derecede müttehidü’l-efkâr oldukları zannında bulunduğunu ve evvelce böyle bir ittifak üzerine murahhaslar cenûbî Bulgaristan ile oraya vaz‘ı münâsib olacak nizâmat hakkında te‘ati-i efkârlarının neticesini kongreye ‘arz edebileceklerini beyân ile eğer i’tilaf-ı efkâr tamâmiyle hâsıl olamaz ise kongre bunu düvel-i müttehaba vesâtatiyle ikmâl eder dedi.

Kont Endraşı neticesi birçok zaman pâyi-dâr olması ümid olunan memâlikin teşkilini müceb olacak işbu müzâkerâtın ehemmiyetinden bahsle kendisi dahi bunun [18] gelecek ictimâ'a te'hiri efkârında bulunduğunu ve bu mes'elenin biri sırf politikaya ve diğeri hudûda müte'allık iki ciheti olub bir Hristiyan vâli idâresinde mümtaz vergü verir bir Bulgaristan teşkil olunub olunmayacağı kazıyyesinden 'ibâret olan politika cihetine Avusturya devletinin hiçbir i'tirazı olmadığını ve fakat tahdid-i hudud husûsunda Bulgaristan'ın gerek hemhudud bulunan memâlike ve gerek Avusturya devletinin menâfi'i dâ'iresinde olan hudûd-ı garbiyesindeki memleketlere karşı bulunacağı mevki' ta'yin olunacağı cihetle mes'elenin bu cihetine Avusturya devletinin bi'l-hassa 'alâkadar olduğunu devlet-i müşârünileyha vakâye-i sulh ve müsâlemet için müşkilat-ı hâzıranın hakîkaten fasl ve hallini arzu ettiği cihetle hudud mes'elelerinin kendisi için ehemmiyet-i mahsûsası olduğuna binâ'en İngiltere ve Rusya murahhaslarının müzâkerat-ı husûsiyelerinde Avusturya devletinin dahi bir me'muru bulunması lâzimedden bulunduğunu ve teferru'âtına dâ'ir beyân-ı mütâla'a eylemek hakkını muhâfaza ile berâber İngiltere'nin hatt-ı hudud hakkındaki teklifine esâsen muvâfakat eylediğini ve işbu teferru'at hakkında beyân edeceği mütâla'atın refİKası tarafından kabûl olunacağı ümidinde bulunduğunu ifâde ve dermeyân ve bu babda parlamento usûlü vechile ya'ni evvelâ bir müzâkere-i 'umûmiye ve ba'dehü bir müzâkere-i husûsiye icrâsıyla hareket olunması ra'yinde bulunduğunu söyledi.

Prens Bismark işbu usûl-i müzâkereye dâ'ir Kont Endraşı'nın efkârına iştirâk ile müzâkerat-ı vâki'a iki kere kıra'at olunarak birincisinin müzâkere-i 'umûmiyeye ve ikincisinin teferru'âtına girişilmesi için tahsis olunması ra'yinde bulunduğunu ve toğrudan toğruya 'alâkadar olan devletler murahhasları beyninde vuku'bulacak mülâkât-ı mahsûsa icrası teferru'ât ve sûret-i tesvîd ve tahrir gibi mesâ'il üzerine i'tilaf-ı efkârı teshil edeceğinden bu sûreti tavsiye eylediğini ve kongrenin hey'et-i 'umûmiye üzere ictimâ'larının başluca nokta-i mühimmesi mesâ'il-i esâsiye üzerine ittihad ve ittifak husûlü olduğundan mesâ'il-i mezkûrenin 'arız ve 'amîk-i tedkik olunduktan sonra ikinci kıra'atında Ayastefanos mu'âhedesinin bendleri yerine kâ'im olacak mevâdın tesvid ve tahrîrine ibtidar olunmasını teklif eyledi.

[19] Re'is tarafından teklif olunan bu usûl-i mezkûreye tevfikân Avusturya ve İngiltere ve Rusya murahhasları ittihad ve ittifak olacak maddeleri ta'yin ve binâ-berbin

kongre müzâkerâtını teshil etmek üzere mülâkât-ı husûsiyelerde te'ati-i efkâr edeceklerini beyân eylediler.

Re'is kongrenin muvâfakatıyla Haziranın on tokuzuncu çeharşanba günü ta'yin olunan ictimâ'ı âtide evvelâ Yunanistan murahhaslarının kabûlü maddesinin sâniyen Bulgaristan hakkında İngiltere'nin teklifiyle buna mukâbilen Rusya tarafından vuku'u melhûz teklifin ve îcâb eder ise düvel-i sâlise murahhasları cânibinden tezekkür olunacak lâyihanın mevki'i müzâkereye konulacağını beyân eyledi.

Meclis sa'at dört buçukda hitam buldu.

[20] (Üçüncü protokol)

(Fî 19 Haziran sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın üç numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov ve dö Hohanloha Şilingfürst Avusturya ve Macaristan devleti tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron dö Haymerle Fransa Cumhuriyeti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre İngiltere devleti tarafından Kont dö Bikonsfild Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay Rusya devleti tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril Devlet-i 'Aliyye tarafından 'Aleksandır Kara To'odori Paşa Mehmed 'Ali Paşa Sa'adullah Beğ hazerâtı hazır oldukları hâlde meclis sa'at iki buçukda güşâd olunarak evvelki ictimâ'ın mazbatası kıra'at ve kabûl olundu.

Re'is kongreye yeniden ba'zı 'arz-ihallerin defteri takdim olunduğunu ve bunların arasında mes'ele-yi politikıyyeye müte'allık bilâ imza bir istid'ânâme var ise de esas bu misillü tebliğat kongre a'zasına takdim olunan deftere derc olunmayarak her ne vakt isterler ise dest-res olmak üzere hey'et-i tahririyeye kaleminde hıfz edilmesi mukarrer bulunduğundan defter-i mezkûre derc olunmadığını ihtar ve ba'dehü mülâhazat-ı âtiyenin sard ve ityânına ibtdar eyledi. "Bugünkü ictimâ'da mevâki'i müzâkereye konacak mevâd evvelâ Yunanistan murahhaslarının kongreye kabûlü mes'elesinden sâniyen Bulgaristan'a dâ'ir İngiltere'nin teklifiyle Rusya'nın buna mukâbil dermeyân etmesi melhûz olan

teklifinden ve lediyü'l-iktiza düvel-i mu'azzama-i selasenin karar verecekleri lâyhadan 'ibâretidir. Bununla berâber Bulgaristan mes'elesine bi'l-hassa 'alâkadar olan düvel-i mu'azzama murahhasları beyninde cereyân eden mükâlemat devam etmekte olduğuna ve kongrenin bu babdaki musâlihini teshil edecek sûretde bir sûret-i tesviyeye vusûl için hayli terakki ettiğine ve el-yevm henüz bu neticenin husûl-pezir olmadığına bina'en [21] ikinci maddenin müzâkeresi gelecek ictimâ'a kadar te'hir olunmasını teklif ederim" dedi.

İşbu mülâhaza kongre tarafından kabûl olunmağla re'is bugünkü mevki'-i müzâkereye konacak şey Yunanistan murahhaslarının kongreye kabûlü mes'elesi olduğunu 'ilâve-i makâl ve kongrenin ittifak-ı ârâsıyla Bulgaristan musâlihini müzâkere için kongrenin cum'a günü ictimâ' edeceğini beyân etdi.

Re'is müşârünileyh Yunan murahhaslarının kabûlüne dâ'ir ictimâ'-ı ahirdenberü ma'lûm olduğu üzere biri Lord Salisbüri ve diğeri Mösyö Dipre tarafından iki teklif dermeyân olunduğunu beyân ve Almanya'nın teklif-i sâniyi kabûl ettiğini 'ilâve-i makâl ile bunlardan birini ve yâhud olbâbda takdim olunacak diğeri bir teklifi mevki'-i müzâkereye koymalarını refikasından iltimas ve Yunan murahhaslarının kabûlü takrir ettiği halde da'vet olunacakları içtimâ' gününün târihi ta'yin olunması lâzımeden olduğunu kongreye ihtar eyledi. 'Aleksandır Paşa beyannâme-i âtiyi kıra'at etdi.

"Ba'zı mesâ'il-i mahsûsanın müzâkeresi için iktiza ettiği hâlde Yunanistan murahhasının kongrede istimâ'ı teklif olduğu sırada Devlet-i 'Aliyye murahhaslarının ol babda izâhat talebinde bulunmalarına hak verecek sûretde ba'zı efkâr ve esbâb ve delâ'il sard ve beyân olunmuş ve murahhaslardan ba'zı zevat mes'eleye muhtelif nokta-i nazardan bakarak memâlik-i şâhâne ahâlisinin sınıf-ı muhtelifesinin yekdiğeri beynindeki hal ve mevki' hakkında bir efkâr-ı istisna'iyede bulunmuşlardır. Devlet-i 'Aliyye murahhasları memâlik-i şâhâne ahâlisinin sınıf-ı muhtelifesinin menşe'i ile îmâ olunan münâza'atın mebde' ve târih-i vuku'u her ne olur ise olsun bi'l-cümle sınıf-ı ahâlinin hey'et-i müctemi'asını şâmil olan bir devletin kongrede murahhasları olduğunu ifâde ve beyân etmeği vazîfelerinden ad ederler.

Her ne taraftan ve her ne şekil ve sûretde olur ise olsun bir kavmin sûret-i mahsûsada himâye ve muhafaza-i menâfi'i bir hey'et-i müctemi'ayı teşkil etmek üzere

sınıf-ı muhtelif-i ahâli beyninde mevcudiyeti i'tiraz kabûl etmeyen menâfi'î mütekâbilenin şîrâze-i rabitasını ihlâl etmekden başka bir fâ'idesi olamaz [22] Binâen'aleyh Devlet-i 'Aliyye murahhasları bin sekiz yüz elli altı ve bin sekiz yüz yetmiş bir 'ahidnâmelerine vaz'ı imza eden düvel-i mu'azzama murahhaslarının efkâr-ı 'âliye ve hakkaniyetkârilere istinâden eğer Yunanistan murahhasların kongrede istimâ' olunması lâzım gelür ise bu babda dermeyân olunan tekâlifin melhuz olan mehâzir-i mahûfe-i 'azimesi men' olunmuş olacağı zan ve i'tikadındadırlar.”

Prens Gorçakof kongrenin arzusuna tevfikân bu madde hakkında tahrîren ba'zı mütâla'at sard edeceğini beyân ile varaka-i âtiyeyi kıra'at eyledi.

“Marki dö Salisbüri Yunanistan murahhasının kongreye kabûl olunmasına veya hiç olmaz ise Yunan kavminin menâfi'î müzâkere olunacağı ictimâ'larda hazır bulunmasına dâ'ir esbâb-ı mücibeyi havi bir teklif dermeyân eylediğinden Rusya murahhasları dahi devlet-i metbu'alarının olbaddaki efkârını ba'zı esbâb-ı mücibeyi havi bir beyannâme ile tebliğ etmeği vazîfelerinden 'ad etmişlerdir. Şöyle ki;

Evvelâ Rusya dâ'ima memâlik-i şâhâne Hristiyanlarının menâfi'îni cinsiyete bakmayarak nazar-ı i'tibara aldığı vakâyi' târihiyesiyle müsbetdir kendisi Hristiyanlığı şark kilisesinden ahz ve telakki ettiği cihetle Yunanlılarla bir râbita-i foyası vardır. Rusya'nın muhârebe-i hâzırada husran Bulgarları tesâhib ve himâyeyi iltizam etmesi Bulgaristan'ın muharebeye başluca sebep ve meydân-ı harb ve cidal olmasından neş'et etmiştir. Yohsa kendisi dâ'ima Bulgaristan için istihsaline muvaffak olacağı fevâ'id ve muhsenatı Rum eyâletlerine dahi mümkün mertebe neşr ve ta'mim etmek tasavvurunda bulunmuş olduğundan İngiltere ve Fransa murahhaslarının tekâlif-i vâkı'asında Avrupa'nın dahi tasavvurat-ı mezkûreye iştirâk eylediğini görmekte memnûn olduğu gibi düvel-i mu'azzamanın Yunanlılar hakkındaki niyât-ı hayır-hâhânesinin Bulgarlara da şümûlu olacağı cezminde bulunduğu cihetle kendisini bahtiyar 'ad eder. Binâ'en'aleyh Rusya devleti düvel-i mu'azzamanın Yanya ve Tırhala ve Girid'e i'tâsı mensur olan imtiyâzatın derece ve şümûlu ne olur ise olsun ol babda kongrede vuku'bulacak her bir teklife ma'elmemnûniye iştirâk edecektir.”

Sâniyen Rusya devleti milel ve akvam beyninde mevcûd olduğu beyân olunub [23] ihtilâfat-ı mezhebiyeden neş’et etmediği der-gâr olan zıddiyet ve rekâbete hiçbir esaslı sebep görmüyor. Şark kilisesine mensûb olan bi’l-cümle milletler müstakillen bir idâre-i rûhâniye tahtında bulunmak ya’ni umûr-ı rûhâniyelerini kendi başlarına idâre ve icrâ-yı âyin ile mekteblerde kendi lisânlarını isti’mâl etmek hakkını sırasıyla talep ve istid’â etmişlerdir. Rusya ve memleketeyn ve Sırb ve Yunan hakkında dahi keyfiyet bu merkezde cereyan eylemiş ve bundan zıkr olunan müstakil kiliseler ile Dersa’âdet patrikhanesi beynindeki ravâbıta bir güne hâlel gelmeyüb milletler beyninde dahi hiçbir zıddiyet vuku’a gelmemişdir. Bulgarlar dahi bundan başka bir şey talebinde bulunmayub bu misillü imtiyâzat istihsâline hakları der-gârdır.

Ara sıra zuhura gelen ihtilâfat ve münâkaşatın sebebini ne milel ve akvamın menâfi’i sahihiyesine ne şark asâyişine ve ne de Avrupa’nın sulh ve müsâlemetine muvâfık olmayan ve binâ’en’aleyh mazhar-ı teşvikat olmaması iktiza eden birtakım nüfuz ve tergibât-ı mahsûsada arâmlıdır.”

“Sâlisen akvam-ı muhtelifenin sâkin olub himâye olunmak istenilen Yunan kavmi menâfi’ine müte’allık kıt’anın tahdidine gelince bu keyfiyet ekseriyet ahâli kâ’idesinden daha muhıkk ve daha kâbil icra bir esas üzerine ta’yin olunamaz bu esas ise Dersa’âdet kongresinin cümle-i şerâ’itinden olub Ayastefanos mukaddemat-ı sulhiyesiyle vaz’ olunan bir kâ’idedir. Taksim-i arâzi husûsunda ekseriyet-i ahâli kâ’idesi hâricinde olarak teklif olunacak sûret-i akvam ve ecnâs hakkındaki mülâhazata değil politika ve coğrafya ve ticâretce ba’zı mütâla’ata mebni olabilir. Rusya’nın memâlik-i mezkûrede maddeten bir güne ‘alâkası olmadığından işbu teklifât-ı muhtelifeyi mücerred asâyiş-i ‘umûmiyenin muhâfazası ve Avrupa ittfâkının tahkimi için dâ’ima meyyâl olageldiği efkâr-ı teklifkârâne ve hakkaniyet-i pervizâne ile telakki eder.”

“İşte Rusya murahhaslarının Yunanistan ile hemcivâr olan eyâletin ahvâli ta’yin olunacağı sırada Yunanistan mütâla’atını ‘arz etmek ve murahhaslar tarafından kongrede huzuru münâsib görüldükçe hazır bulunmak üzere Yunan kralının bir murahhas ta’yin etmeğe da’vet olunmasına dâ’ir Fransa murahhasının teklifine [24] muvâfakat ile kendülerinin gerek bu madde ve gerek Girid hakkında olan mütâla’at ve mülâhazatları bu merkezdedir.”

“Lord Salisburi re’is tarafından ta’yin olunan esasa ittibâ’a Fransa murahhasları cânibinden irâ’e ve teklif olunan varakanın ‘ibâresindeki “Yunanistan’a mütecâvir eyâlet” kelimeleri yerine “Rum eyâletleri” ta’birinin vaz’ olunmasını teklif ile işbu ‘ibârenin bu sûretle ta’dili metne daha ziyâde sarâhat vereceğinden Fransa teklifi olvechile devletlerin ekseriyeti tarafından kabûl olunduğu takdirde kandüsi dahi ma’el-memnûniye iştirak edeceğini beyân eyledi.

Mösyö Dipre İngiltere murahhası tarafından teklif olunan ta’dilat Fransa murahhaslarının vermiş oldukları lâyhada serâhat-ı matlûba hâsıl edemeyeceğini ifâde eyledi.

Re’is kongrede mevzu’bahis olan mes’ele şekil ve tahrir mes’elesidir ki buna akliyet tarafından protesto olumadıkca ekseriyetin kararı kabûl olunacağını ve parlamento usûlü hilâfına hareketle eğer kongre muvâfakat eder ise Fransız teklifinin ‘ibâresi hakkında ra’ye mürâca’ata b’l-ibtidar Salisburi’nin ta’dilnâmesi dahi ikinci derecede araya bırakılması muvâfık-ı maslahat olacağı zannında bulunduğunu ve Fransız teklifi üzerine verilecek ra’yi İngiliz teklifi kabûl olunduğu hâlde ana göre ta’dil ve bi’l-’akis red olunur ise kat’iyyen kabûl olunmuş olacağını söyledi.

Kont Endraşi esas mes’eleye girişmek istemeyüb yalnız kabûl-ü ‘âmmeye tab’iyyet edeceğinden Lord Salisburi tarafından teklif olunan ta’dilat hakkında beyân ra’y etmek hakkında muhâfaza ile Fransa’nın teklifini kabûl eyledi.

Fransa ve İngiltere murahhasları teklif varakasının metnini kabûl etdiler.

Kont Korti teklif-i mezkûrun ikinci fıkrası esâsen İngiltere tarafından teklif olunan ta’dilatda beyân olunan efkârı muhtevi olduğundan ma’-elmemnûniye muvâfakat eyledi.

[25] Rusya murahhasları dahi Fransız teklifini kabûl eyledi.

‘Aleksandır Paşa teklif olunan varaka metnine “eyâletin ahvâli ve sâ’ire” ta’birinin derc olunmasından tolayı izhar-ı te’essüfle bu babda devlet-i metbu’asının efkârını beyân edemeyeceğini söyledi.

Re'is Devlet-i 'Aliyye murahhaslarının ra'ylerini istihsâl-i emrinde ısrar etmesi üzerine 'Aleksandır Paşa ile Mehmed 'Ali Paşa ra'ye karışmayub yalnız mütâla'at ve izâhat i'tâ etmek üzere Yunan murahhasının istimâ' olunmasına esâsen muhâlefet etmeyeceklerini beyân eylediler.

Re'is Lord Salisbüri'nin ta'dilâtı üzerine yani "eyâlet-i mütecâvire" kelimeleri yerine "Rum eyâleti" ta'birinin vaz' olunub olunmaması mes'elesini araya havâle eyledi.

Kont Endraşi mârre'z-zikr iki ta'bir beyninde İngiliz murahhaslarının nazarında ne fark olduğunu su'al etmesi üzerine Marki dö Salisbüri Yunanistan ile hemhudûd olmayub ahvâlinin kongrede mevki' tezkere vaz'ı İngiltere'ce mültezem olan ba'zı Rum eyâletleri dahi bulunduğunu ve Fransa tarafından takdim olunan lâyhada mevzu-bahis olan yalnız Yanya ve Tırhala olub kendüsünüñ teklif edüb ta'dilatı müzâkeresinde Yunan murahhaslarının bulunması lâzım gelecek olan müzâkeratda Makedonya ve Tıraki ... ve Girid eyâletlerinin dahi dâhil olacağı cevabını verdi.

Kont Endraşi işbu izâhat üzerine kendüsünün mümkün mertebe devamlı netâyic-i taharri ve istihsâlinden 'ibâret olan kâ'ide-i müttehizesi mücebince Yunan murahhaslarının efkâr ve mütâla'atını tehdid etmemek üzere Lord Salisbüri'nin teklif ettiği ta'dilatın kabûliçün i'tâ-yı ra'y eyledi. Fransa murahhasları teklif ettikleri 'ibârenin îkâşiçün ra'y verdiler.

Kont Korti müzâkerâtı bir kat daha tevsî' edecek olan İngiliz teklifini kabûl eyledi.

Kont dö Lonay Yunan murahhaslarının mütâla'atını ne dereceye kadar kabûl edeceğini tedkik etmeğe kongrenin dâ'imâ serbest ve muhtar olacağını dermeyân etdi.

Re'is Rusya murahhaslarının ra'yi talep ettiğinde Prens Gorçakof dahi [26] Fransa murahhaslarının kendi teklifnâmeleri 'ibâresinin ibkâsı husûsunda gösterdikleri ısrarın esbâb-ı mûcibesini beyân etmelerini rica eyledi.

Mösyö Vadington Mösyö Dipre'nin lâyhısıyla Lord Salisbüri tarafından teklif olunan 'ibâre beyninde bir fark-ı 'azîm olmadığı zannında bulunmayub şu kadar ki Fransa

murahhasları hükûmet-i Yunaniye kongreye bir murahhas ta'yin etmeğe da'vet olunmakla berâber murahhas mûmaileyhin dâ'ire-i mütâla'atının tehdidi muvâfık-ı maslahat olacağı efkârında bulunmuş olduklarını ve kendüsi dahi Yunan murahhasın Yunan hudûdu etrafındaki vuku'at hakkında i'tâ-yı ra'y etmeğe da'vet olunmasını kabûl ediyor ise de Atina kabinesinin salâhiyeti ahâlisi muhtelit olan arâziye şâmil olmasında ma'nâ olmadığını ve ma'heza hükûmet-i Yunaniyenin dâ'ire-i mütâla'atının ziyâde tevsî'inden havf etdiğini ve her halde Fransız teklifnâmesinin ikinci fıkrasında kongrenin bu babda serbesti-i ra'yi ve efkârı vakâye edilmiş olduğundan Yunan murahhasının kangı müzâkeratda bulunması münâsib görülecek ise bunun nihâyet derecede karar verilmesi kongreye 'â'id olacağını söyledi.

Prens Gorçakof mütâla'at-ı mezkûre üzerine Fransa teklifnâmesi 'ibâresinin ibkâsı hakkında ra'y verdi.

'Aleksandır Paşa kongrenin efkârınca bir Yunan murahhasının kabûlü en ziyâde münâsebet-i ahvâle tevfiq-i hareket kabilinden olduğu zannında bulunduğunu ve her halde murahhas-ı mûmaileyhin eyâlet-i mebhûsenin ıslâh-ı ahvâli müzâkere olunduğu sırada istimâ' olunabilmesi husûsunu kabûl etdiğini beyân ile beraber Fransız teklifindeki eyâlet-i mütecâvireden bahs eden 'ibârenin me'ali hakkında Mehmed 'Ali Paşa ile izahat talep etdiler.

Mösyö Vadington cevâben bu gün bu ihtilafın esâsı mevki'-i mübâhaseye vaz' olunmayub yalnız bir mes'ele-yi ibtidâ'iyenin müzâkere olunduğunu beyân ile beraber Fransa teklifinin esbâb-ı mûcibesi dahi bunun şümûlünü serâhaten irâ'e etdiğini ve kongre evvel Yunanistan'ın hudûduna müte'allık mesâ'ilde amelini beyân etmesini haklu ve sâniyen ba'zı mevâd-ı muhtelif üzerine Atina kabinesinin izâhatı istimâ' etmeği müfid bulub bulmadığı mes'elesinden 'ibâret olduğunu söyledi.

[27] Bismark fi'l-vâki' iki efkâr beynindeki ihtilaf asıl Yunan murahhaslarının istimâ' olunacakları vaktin ta'yini sırasında izhar olunacağından kendi ra'yince olvakt bu mes'ele hakkında ra'yi kat'i verileceğini beyân ve şimdilik mevzubahis olan mes'ele bu murahhasların kabûl olunub olunmayacaklarının 'ale'l-'umum bilinmesinden 'ibâret olduğu cihetle Devlet-i 'Aliyye murahhaslarının Fransa'nın mı ve yahud İngiltere'nin mi

teklifnâmesi müsveddesine ra'y vereceklerini yeniden su'al etdi. Devlet-i 'Aliyye murahhasları dahi i'tâ-yı ra'yden istinkâf eylediler.

Bismark Almanya murahhası sıfatıyla Fransız müsveddesinin kabûlü hakkında i'tâ-yı ra'y eyledi. Ba'dehü müşârünileyh tesâvi-i ârâ hâsıl olduğunu ve İngiliz ta'dili ekseriyete mazhar olmadığından Fransa müsveddesinin kabâlüne dâ'ir ilk ra'yin neticesi bâki olduğunu tasdik eyledi.

Re'is Yunan murahhasının kangı ictimâ'da kabûl olunacağını bugün ve yâhud gelecek ictimâ'lardan birinde karar verilüb verilemeyeceğini su'âl eyledi. Kont Korti'nin ihtarı üzerine re'is da'vetnâmenin ancak mukaddemki meclislerden birinde kongre a'zasından biri tarafından dermeyân ve kongrenin ra'yiyle kabûl olunan taleb üzerine irsâl olunacağını ihtar eyledi.

Mösyö Vadington bu hususda Bulgaristan mes'elesinin kararına intizar olunması ve her hâlde bugün buna bir karar verilmemesi iktiza etmeyeceği ra'yinde bulunduğunu îrâd eyledi.

Kont Endraşi yevm-i mezkûrun şimdiden ta'yin olunmasını elzem-i lâbüd 'ad etmediğini söyledi.

Mösyö Dipre teklif-i mezkûr iki mülâhazayı şâmil olub biri Fransa teklifi mücebince eyâlat-ı mütecâvireye dâ'ir vuku'bulacak müzâkeratda Yunan murahhasının hazır bulunması kongrece lüzumlu 'ad olunması ve diğeri dahi kongrenin îcâb eder ise sâ'ir ba'zı müzâkeratda murahhas-ı mûma-ileyh nezdine celb etmek salâhiyetini muhâfaza eylemesi kaziyyelerinden 'ibâret olduğunu ihtar eyledi.

Bismark kendi efkârınca Yunan murahhasının yalnız kongrenin kendüsünü [28] istimâ' etmek arzusunda bulunacağı meclislerde da'vet olunması lâzım geleceğini ihtar ile şimdiye kadar kongre a'zasından hiçbirisi tarafından buna dâ'ir bir teklif vuku'bulmadığını ifâde eyledi. Müşârünileyh Bulgaristan mes'elesindeki ârâyı muhtelifenin te'lifi ümid olduğu sırada buna birtakım müşkülât daha 'ilâve olunmaması lâzımeden olduğu ve kongrenin bugün bu madde hakkında bir ra'y beyân etmeyüb ra'y ve mütâla'asını cenûbî

Bulgaristan'a verilecek nizâmatdan bahs olunacağı vakte te'alluk edeceği ra'yinde bulunduğunu beyân ve müzâkerenin hitâm bulduğunu 'ilâveten ityân eyledi.

Kont Şuvalof Avusturya ve İngiltere ve Rusya murahhaslarının mukaddema şehr-i hâlin yigirmi birinci cum'a gününe ta'vin olunan yevm-i ictimâ'ında Bulgaristan mes'elesinin tedkik ve müzâkeresine hazır olacakları ümidinde bulunduğunu beyân ile beraber devletler beyninde te'ati olunan tebliğata nazaran meclisin cum'a ertesi gününe te'hiri münâsib olacağını söyledi.

Re'is kongrenin ra'yini istifsar etdikden sonra lediyyü'l-îcâb cum'a günü da'vet etmek hakkını muhâfaza ile beraber ictimâ'ı âtinin cum'a ertesi gününe te'allukunu kabûl eyledi.

(meclis sa'at dörtde hitam bulmuşdur).

[29] (Dördüncü protokol)

(Fî 22 Haziran sene 1877 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın dört numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya tarafından Prens Bismark ve Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Şilingfürst ve Avusturya tarafından Kont Endraşi ve Kont Karoli ve Baron dö Haymerle ve Fransa tarafından Mösyö Vadington ve Kont dö Senvaliye ve Mösyö Dipre ve İngiltere tarafından Lord Bikonsfild ve Marki dö Salisbüri ve Lord Odorusel ve İtalya tarafından Kont Korti ve Kont dö Lonay ve Rusya tarafından Kont Şuvalof ve Mösyö dö Beril ve Devlet-i 'Aliyye tarafından 'Aleksandır Kara To'odori ve Mehmed 'Ali Paşalar ile Sa'adullah Beğ hazır oldukları hâlde meclis iki buçukda açıldı. Mukaddemki meclisin protokolü kabûl olundu. Mösyö dö Beril Prens Gorçakof'un inhiraf-ı mizâcî hasebiyle bu günkü meclisde bulunamamasından tolayı müte'essif olduğunu müşârünileyh nâmına beyân eyledi.

Prens Bismark Prens Gorçakof'un kongrenin bugünkü ictimâ'ında hazır bulunamamasından tolayı beyân-ı te'essüf ile beraber müşârünileyhin kariben i'âde-i sıhhat etmesi temenniyâtında bulunduğunu cevâben beyân eyledi.

Bismark son meclisdenberü kongreye takdim olunan 'arz-ihâllerin cedvelini kıra'at eyledikten sonra bugünkü meclisde Ayastefanos mu'âhedesinin Bulgaristan mes'elesine müte'allık olan altıncı maddesinde münderc-i tekâsıt ile kongrenin ikinci protokolünde İngiltere murahhasının teklifi üzerine müzâkere olunacağını beyân eyledi ve husûsî mülâkatlarda beyinlerinde bir ittifak husûlüne sa'y etmiş olan devletler murahhaslarının netice-i musâhabetlerini bildirmelerini rica eyledi.

Lord Salisburi İngiltere teklifâtını müfesser-i âtide muharrer varakayı kıra'at ile bunu kongrenin piş-nazar-ı takdirine 'arz eyledi. Bulgaristan emâreti için Balkanlar hudûd ittihaz olunacak ve Balkanların cihet-i cenûbiyesindeki eyâlet dahi Rumeli-i Şarkıye nâmını alacaktır.

Hudûdun fenn-i harbce tashihi ile beraber Sofya sancağının Bulgaristan'a ilhâkı [30] keyfiyeti Bavartanın Devlet-i 'Aliyye'de kalmasına ve yâhud "Müsta'karasu Makaraso Musav" ve Sütura Makaraso" havâlisinin Rumeli-i Şarkî eyâlet-i hâricinde bırakılmasına mukâbil kabûl olunacaktır. Rumeli-i Şarkînin idâre-i siyâsiye ve 'askeriyesi şerâ'it-i âtiye-i muharrer ile toğrudan toğruya zeyr-i hükûmet-i seniyye-i hazret-i pâdişâhîde bulunacaktır. Şöyle ki;

Zât-ı hazret-i pâdişâhi eyâletin hudûdu berriye ve bahriyesini muhâfaza ve müdâf'a etmek ve 'asker ikâmesiyle oralarını tahkim eylemek hakkını muhâfaza eyleyecektir. Asâyış ve intizam-ı dâhili ahâli-i mahalliye'nin mezhebi nazar-ı i'tinâyâ alınmak üzere zâbitanı taraf-ı pâdişâhiden mensûb-ı 'asâkir-i milliye ile muhâfaza olunacaktır. Dâhilen ve hâricen ihlâl-i asâyışı müceb ahvâl vuku'unda vâlinin 'asâkir-i 'Osmâniyeyi celebe hakkı olacaktır. Hudûd-ı garbiye dahi bervech-i âti ta'yin olunacaktır.

Hudûd-ı garbiyenin Dersa'âdet konferansının ta'yin ettiği hudûd-ı cenûbiyeyi kat' ettiği mahalden i'tibâren Rumeli-i Şarkînin hudûd-ı cenûbiyesi (Karaşevo) tağına kadar mezkûr konferansın ve Mustafa Paşa'ya kadar Ayastefanos mu'âhedesinin ta'yin ettiği

güzergâhlara toğru gidecek ve bu noktadan bir hudûd-ı tabi'iyeye Karadeniz'e kadar Süzebolu ile Ağatopolu arasında ta'yin olunacak bir noktaya müntehi olacaktır. Karadeniz'e mülâsık olub henüz ta'yin olunmayan iki noktadan ma'dâ tahdid-i hudud keyfiyeti bir Avrupa komisyonu tarafından icrâ olunacaktır.

Bismark Lord Salisbüri tarafından mücemmelen beyân olunan esaslara muvâfakât edüb etmediklerini Rusya murahhaslarından su'al eylediğinde Kont Şuvalof Rusya murahhaslarının Ayastefanos mu'âhedesince dermeyân etmiş oldukları iki teklif İngiltere tarafından teklif olunan ta'dilatı esâsen tağyir etmediği ve i'tidali dahi der-gâr olduğu hâlde İngiliz murahhasları târafından bunların kabûl olunmamış olduğunu beyân eyledi. Müşârünileyh birkaç gündemberü devâm eden müzâkerât-ı husûsiyeden bahsle dedi ki "Bulgaristan Balkan hattıyla tefriki birçok cihetlerle muzır olduğundan i'tirazâta mahal var ise de Rusya murahhasları gerek bunu ve gerek cenûbî Bulgaristan'ın yerine Rumeli-i Şarkî nâmının [31] vaz' olunmasını kabûl ve şu kadar ki kendi taraflarından ma'e't-te'essüf muvâfakat olunan şu son nokta hakkında ilerüde kongrede serbesti-i müzâkerâtı muhâfaza etmişlerdir. Bulgaristan kelimesinin ibkâsı birtakım tehlikeli niyât ve temâyülatın râyet-i muzırrası zan ve kıyas olunmuş olduğundan tolayı Rusya murahhasları yalnız ahâlinin bir kısmının kendüsüne 'â'id olan nam ile yâd olunmaktan mahrûm edilmesine kemâl-i te'essüfle muvâfakat eylediler. Bununla beraber eyâlet-i cedide hudûdunun Atalar denizinden uzaklaşmasına dahi rıza gösterdiler. Bulgaristan'ın bir hükûmet-i bahriye olması hakkındaki havf ve endişe her ne kadar murahhaslarca vâhi görülmüş ise de ma'mâfih hudûdun şu tebeddülüne dahi muvâfakat etmişlerdir. Bundan başka Bulgaristan'ın hudûd-ı garbiyesince tashih hudûdu kabûl eylemişlerdir ki bu da bir vücuddan kat'ı a'za kabilinden olan Bulgaristan ahâlisinin hey'et-i müctemi'a-i mütehaddisini tefrik demektir. Bu husus Bulgaristan'a cihet-i ta'alluku olmayan ve belki kenüsünce daha ziyâde muzır olan birtakım esbâb ve mütâla'at-ı 'askeriye ve ticâriye maksadıyla talep olunmuş idi. Rusya murahhasları Karadeniz'e toğru hudûd-ı cenûbiyenin tashih olunmasına muvâfakat etmiş ve bu sûretle Ayastefanos mu'âhedesinin ta'yin etdiği hudûdu terk ve hatta İstanbul konferansının teklif eylediği hududdan daha geriye çekilmesini kabûl eylemiş. Vel-hâsıl Rumeli-i Şarkî hudûdunun emr-i muhâfazası zât-ı hazret-i pâdişâhiye terk olunmuşdur. Kont Şuvalof'un ra'yince kendüsüne teklif olunan mutâlebeden maksad-ı hakîki Rusya ordularına karşı aylarca ibrâz-ı mü'esser-i şeca'at ve gayret etmiş bir 'askere mâlik olan Devlet-i 'Aliyye'yi henüz bir nefer 'askeri bile olmayan

bir eyâletin melhuz olan tecâvüzatına karşı muhâfaza eylemekden 'ibâret idi. Her ne ise Rusya murahhasları bunları kabûl eylediler. Lakin kendüleri za'ifin dahi kuvvetliye karşı himâye olunmasını talebde hakları der-gârdır. İşte bu maksada mebni âtide muharrer ta'dili hâvi teklifi dermeyân eylediler. Rusya murahhasları âtide muharrer esâsları kabûle me'zundurlar.

Evvelâ zat-ı hazret-i pâdişâhi eyâletin hudûd-ı berriye ve bahriyesini muhâfaza etmek ve oralara istihkâm inşâsıyla 'asakir-i şâhanelerini ikâme eylemek hakkını hâ'iz olacaktır.

[32] Sâniyen Rumeli-i Şarkînin asâyiş-i dâhiliyesi 'asakir-i milliye-i mahalliye ile muhâfaza olunacak ve zâbitanı ahâli-i mahalliyeinin mezhebi nazar-ı i'tibâra alınmak üzere taraf-ı eşref hazret-i pâdişâhiden nasb ve ta'yin buyrulacaktır.

Rusya murahhasları Rumeli-i Şarkî eyâleti dâhilinde yalnız 'asakir-i milliye-i mahalliyeinden başka 'asker bulundurulmaması hakkında ittifak hâsıl olan esâsın vakâyesi lâzımeden olduğu ve esas mezkûr-ı mücerred bir Avrupa komisyonu mu'arrefetiyle hükûmet-i seniyyenin hududda 'asker bulundurabileceği mevâki' ile bu 'askerin takriben ne kuvvet ve ne mikdarda olacağı ta'yin olunmasına mütevakkıf olduğu efkârındadırlar.

Rusya murahhasları eyâletin dâhilen ve hâricen asâyişince muhâtıra görüldüğü vakit vâlinin 'Osmanlı 'askerini celb etmeğe dâ'ir olan hakkını dahi kabûl etmeğe me'zundurlar. Ma'hezâ Rumeli-i Şarkîye 'Osmanlı 'askerinin ne sebep ve sûrete mebni duhûl edeceği husûsuna kongre tarafından karar verilmesi sûretinden inhiraf olunmaması lâzımeden olduğu zannında olduklarından ve böyle bir hâl vuku'u Avrupaca endişeyi mûceb olacağından bunun kongrece mevki'i tezkere vaz'ını taleb ederler. Ve ta'yin olunacak vâlinin böyle bir tedbirin ehemmiyetini tasdik etmesi ve bunun Avrupaca câlib-i dikkat bir madde olduğunu bilmesi fâ'ideli olduğu zannındadırlar.

Kont Şuvalof bu kuyûd-ı ihtirâziyenin İngiltere murahhasları tarafından ittihaz ve kabûl olunan esasları bervechile tağyir etmediğini ve nizâmâtın ne kadar eyü olur ise olsun vekâye ve muhâfazası menfa'at-ı milliyesi olmayan bir kuvve-i 'askeriyeye tevdi' olunur ise nizâmât-ı mezkûre ahâliyi aslâ te'min etmeyeceği der-gâr olduğuna binâ'en İngiltere

murahaslarının îma eyledikleri muhtâriyet-i idâre nizâmât ve te'minatı Bulgaristan eyâletini 'askerin tecâvüzatından vekâye ve muhâfazaya medâr olamayacağı mütâla'asında bulunduğundan zâten derece-i i'tidâlde bulunan tedâbir-i ihtiyâtiyenin ittihazında ısrar ve bunların Avrupa tarafından mazhar-ı kabûl olacağı ümidinde bulunduğunu ifâde eyledi.

Lord Bikonsfild vuku'bulan müzâkerât-ı husûsiyenin neticesiyle mes'elenin [33] hâl-ihazırından kongrenin memnun olacağı mütâla'asında bulunarak dedi ki fi'l-vâki zât-ı hazret-i pâdişâhinin Avrupa hey'et-i politikası a'zası sıfatıyla hukuk-ı hükümdârisine ri'âyeti te'min eder bir hal ve mevki'i hâ'iz bulunması husûsu ittifak-ı ârâ ile mukarrerdir. Bu keyfiyet Lord Salisbüri tarafından kongreye 'arz olunan iki teklif ile istihsal olunmuşdur ki bunlardan birincisi zât-ı hazret-i pâdişâhiye bir hudûd-ı hakîkayı ikincisi dahi hükûmet-i seniyyeyi muhâfaza ve teb'asının can ve malını himâye etmeğe kâfi bir iktidâr-ı 'askeri ve politikayı te'min etmiş olur. Lord müşârünileyh Rusya murahasları tarafından teklif olunan ta'dilat sâlifü'z-zikr iki kararın kıymet ve mâhiyetini tahfif ve tenkîs etmesinden havf etdiğini ve en evvel böyle bir Avrupa komisyonunun te'sisine hukuk-ı hükümrâni-i pâdişâhîyi açıktan açığa ihlâl edeceği nazarıyla ve eğer hükûmet-i seniyye hududu ilerüde muhâfazada dûçâr-ı mevâni' olduğu takdirde saltanat-ı seniyyenin nüfûz ve iktidârı kemâhi hakkihâ icrâ edilemeyeceğini ve bundan başka ilât-ı harbiyece mütevâliyen zuhura gelen tebeddülât ve terakkiyata nazaran bir Avrupa komisyonu tarafından ta'yin olunacak olan nakat-ı 'askeriyenin hükm ve devâmı olamayacağını ve binâen'aleyh Rusya murahaslarının işbu teklifi kongre tarafından kabûl ve tasdik olunmayacağını kuvveye me'mûl eylediğini beyân ve ikinci teklife gelince müşârünileyh bunun kabûlünü evvelkinden daha müşkül gördüğünü ve îcâb-ı maslahatı derk ve temyiz edecek bir vâlinin 'asker celbi emrinde kongre tarafından evvelce ta'yin olunan usûl kâ'ideye tevfiik-i hareket etmeğe mecbûr edilmesi husûsuna asla bir ma'nâ veremediğini söyledi.

Kont Endraşi bu babda beyân-ı efkâr etmeğe Prens Bismark tarafından da'vet olundukda müşârünileyh Avusturya devletinin ehass-ı amâli mümkün mertebe devâm ve sebâtı te'min eder bir hâl vaz' ve te'sisinden 'ibâret olduğunu ihtar etmiş ve Rusya murahaslarının teklif etdikleri ta'dilatı lediyyü'l-îcâb müzâkere-yi âtiyede takdir etmek hakkını muhâfaza etmekle berâber İngiltere teklifi kâfi 'ad ederek kabûl eylediğini söylemiştir.

Lord Şuvalof Lord Bikonsflid'in saltanat-ı seniyyenin kuvve-i 'askeriye ve siyâsiyesince vuku'bulacak tecdidâta dâ'ir vâki' olan mütâla'atına cevaben eyâlet-i mebhûsenin [34] bir hâl-i iğtişâda bulunması hasebiyle fevâ'id-i mutlakaya tevfikân tanzim olunamayacağı ve Rusya murahhasları tarafından talep olunan tedâbir-i ihtiyâtiye zâten kabûl olunan 'asakir-i milliye te'sisi misillü hükûmet-i seniyyenin haysiyetine tokunmayacağı efkârında bulunduğu ve binâen'aleyh eyâlet-i mezkûrenin bir meydân-ı sâr ve intikam olmakdan men' olunması Avrupa'nın vezâ'if-i iktizasından olduğu efkârındadır dedi. Bismark 'Osmanlı murahhası 'Aleksandır Paşa'nın ol babdaki mütâla'asını su'al eylediğinde müşârünileyh teklif-i mezkûrun ilk def'a olarak dermeyân olduğunu ve bu babdaki mütâla'atın beyânını ilerüye te'alluk edeceğini söyledi.

Bismark Kongrenin bugün Devlet-i 'Aliyye murahhasının mütâla'atını istimâ'a hazır olduğunu beyân ile efkârınca Devlet-i 'Aliyye'nin Ayastefanos mu'âhedeşiyle terk etmiş olduğu memleketlerin yine taht-ı idâre-i saltanat-ı seniyyeye i'âdesine medâr olacak müzâkerâtın ilerülemesine müşkülât-ı ibkâ'i Bâb-ı Âli'nin menâfi'ine muvâfık olamayacağını 'ilâveten beyân eyledi. Bi'l-cümle devletler asâyiş-i 'umûmîyi vekâye işbu müzâkerâta iştirâk etdiğinden sulh ve asâyişi arzu eden Avrupa efkâr-ı 'umûmiyesi bunun te'min-i husûlüne mu'âvenet edecek olan devletlere müteşekkir olacak ise de kongrede bu işin kesb-i müşkülât etdiği görüldüğü takdirde bâdi-i te'essüf olacağını beyân ve bununla berâber kendüsi kongre işlerini ukde-i te'hîre dûçâr edecek her bir teklife muhâlefet edeceğini dermeyân ederek bu sûretle bîtaraf ve bîgaraz bulunan devletlerin efkârını bi't- taraf beyân etmiş olduğunu söylemiş olduğu ve Rusya murahhaslarının teklif ettikleri ta'dilat ileride tedkik olunmak üzere bugün İngiltere teklifâtı hakkında ittifak hâsıl olarak esâsen kabûl olunacağı ümidinde bulunduğunu söyledi.

'Aleksandır Paşa kendi maksad ve emeli hakikat kongrenin vazîfesini teshil etmek olduğundan Prens Bismark'ın hâl-i tesviyeyi ta'accildeki arzusundan tolayı müteşekkir olduğunu beyân ve yalnız Bulgarların birkaç 'asırdanberü Devlet-i 'Aliyye'nin teb'a-i sâdika ve metbu'asından olduğunu ihtar etmek istediğini ve beyinlerinde heman birkaç [35] senedenberü ba'zı ihtilâfat-ı mezhebiyeden tolayı nakât zuhûr eylediğini ve Bâb-ı 'Âli dahi zuhûra gelen müşkülâtı tahfif için sarf-ı mesâ'i etdiğini ve cihet-i maddeye atf-ı kelâm ederek Bulgar eyâletlerinde terakkiyat-ı azîme husûle gelmiş ve timüryollar inşa

olunmuş ve zirâ‘at dahi ilerülemiş ve ahâli-i muhtelif beyindeki hüsn-i imtizâc şu son vakitlere kadar devâm etmiş olduğunu ilâve-i makal eyledi.

Mehmed ‘Ali Paşa Kont Şuvalof tarafından beyân olunan efkâra muhalif olarak asâyiş-i umûminin muhâfazası husûsunun asâkir-i milliye-i mahalliye değil candarma ya‘ni ‘asakir-i zabtiyeye havâle olunması efkârında bulunduğunu beyân ile ba‘demâ Hristiyanların küçük ve büyük merâtib-i ‘askeriyeyi ihraz etmek üzere candarma sınıfına kabûl olunmalarını teklif etmedi. Bununla beraber ‘asâkir-i netâme-i ‘Osmâniye dâ‘ima vazîfesini hakkıyla îfâ edegeldiğinden dâhil-i memleketde ‘asâkir-i muhâfaza bulundurulması hakkında edilen kayd-ı tehdidin inzâr-ı ahâlîde gâyet güzân görüneceğini söyledi.

Kont Şuvalof dahi cevâben îrâd eylediği makâlede candarmanın vazîfesi millet ‘askerinin vazîfesiyle bir değildir. Birincisi intizam ve asâyiş-i mahalliye muhâfazaya ikincisi ‘asâkir-i muntazama ve nizâmiyenin hizmetini îfâya me‘murdurlar. Bâhusus bu ‘asâkir-i milliye Türk ‘askeri demek olmayub ‘Osmanlı demektir.

Mehmed ‘Ali Paşa İslâm ve Hristiyan mürekkebi olan şu ‘asâkir-i milliye-i muhtelitanın ‘asâkir-i nizâme-i şâhâne kadar intizam ve râbitası olamayacağından böyle bir kuvve-i ‘askeriyenin tertib ve teşkili Devlet-i ‘Aliyye’nin nizâmat-ı ‘askeriyesini büsbütün dûçâr-ı teşviş edeceğini beyân etdi.

Lord Salisburi İngiltere’de (milis) ta‘bir olunan ‘asâkir misillü Avrupa’da bir millet ‘askeri olub olmadığını su‘al eyledi.

Bismark Almanya’da (landor) ve Fransa’da (armatörbitoryal) ya‘ni ‘asâkir-i mahalliye ta‘bir olunan ‘asker ‘asâkir-i milliye ad olunabileceğini ve bu kelimenin Fransızca ma‘na-yı hakikiyesine pek de emin değil ise de fakat vakt-i hazırda mesken ve me‘vâlarında olub ahvâl-i fevk-i amâdede mücerred hükümdârın irâde-i kat‘iyesiyle [36] cem‘ olunan ‘asker (milis) ta‘bir olunan ‘asakir-i milliye demek olacağını zan ettiğini ve bu mahalde mevzu‘ bahis olan ‘asakir-i milliye ise mukim ve hârice sevki gayrı ca‘iz bir nev‘ yerli ‘askeri olduğu ve bunu teşkilden maksad dahi ‘asakir-i şâhâne ile ahâli-i Hristiyâniye beyinde ve sa‘ili telakki ve ihtilâta mahal vermemekden ‘ibâret idüğü ve

ma'hezâ 'asâkir-i şâhâne sınıfında Hristiyanların bulunduğu hal kendülerinin 'asker yazılmalarını teşvik edecek bir sûrette olmadığını ve 'asakir-i nizâmiye hasbel-zarure dâ'imâ müslümanlık gayret ve safvetinde bulunub 'asâkir-i milliyeye ise vakt-i asâyişde emniyet-i 'umûmiyeyi te'mine vakt-i seferde 'asâkir-i şâhâneye iltihaka me'mur olacağı ra'y ve efkârında bulunduğunu sard ve ityân eyledi.

Müşârünileyh bu mes'elede Almanya murahhası sıfatıyla bütün bütün bîtaraf kalamayacağını beyânını vazîfesinden 'ad ile hiç olmaz ise Dersa'âdet konferansının Hristiyanlara te'min etmek istediği derece-i himayenin muhâfazasına mu'âvenet ve bu madde-i mühimme hakkında istihsal olunan netâyici tahfif edecek hiçbir sûret-i tesviyeye muvâfakat etmemesi kongrenin güşâdında imparatorundan aldığı ta'limat iktizasından olduğunu dermeyân ederek ahâlisi muhtelif mezheplerde bulunan mahallerde 'asâkir-i İslâmiye ikâmesinden ictinâb edilmesi efkârında bulunduğunu ve şehirlerde 'asker bulundurulmasını red ile vakt-i asâyişde vezâ'if-i 'askeriyenin 'asâkir-i milliyeye havâle olunması ra'yinde olduğunu ve binâen'aleyh Rusların teklifâtını ma'el-memnûniye kabûl ile asâyiş-i 'âlemi az kaldı zeyrûzeber edecek olan hâlat-ı mükeddirenin ankarîb zuhur ve tekerrüründen fevke'l-gâye dûçâr-ı havf ve harâs olduğu cihetle işbu teklifat red olunur ise te'essüf edeceğini ve hatta ikinci teklif Bâb-ı 'Âlî'ye bir nev' ihtar olacağından mâ'da cebel-i Lübnan nizamnâme-i dâhiliyesi ile İngiltere müstemlekâtı usûl ve idâresinde dahi bu misillü nizâmat mevcûd olduğu zannında bulunduğunu beyân eyledi.

Ba'dehü müzâkere edilecek maddeye nakl-i kelâm ederek kongrenin İngiltere tarafından ikinci ictimâ'da teklif olunan esaslar hakkında ittifak hâsıl olduğunu tasdik etmesini ve fakat buna başlıca 'alâkadar olan devletler murahhaslarının [37] müttefikan karar verdikleri sûret-i tesvîd ve tahrir-i müteferri'atının dahi idhâl kılınması salâhiyetinin muhâfaza edilmesini teklif ve kongrenin ikinci derecede olarak Lord Salisbüri'nin bugünkü meclisde kıra'at eylediği varakanın 'ibâresi hakkındaki ra'yini beyân ile 'ibâre-i mezkûrenin hâtimesinde Rusya'nın teklif ettiği ta'dilat ile te'lif edecek sûrette bir müsvedde kaleme alınmasını Mösyö Vadington'a havâle edebileceğini ityân eyledi.

İngiltere ile Avusturya ve Rusya murahhasları beyninde bu babda ba'zı mertebe te'âti efkâr olunduktan sonra işbu mu'âmelenin bu vechile kabûlüne karar verilmesi üzerine Prens Bismark iki numarulu protokolün sekizinci sahifesinde münderc İngiltere

teklifini havi olan varakanın metnini kıra'at ile mukaddema Avusturya ve İngiltere ve Rusya murahhasları beyinde hâsıl olan ittifak mücebince Sofya sancağının Bulgaristan emâretine ilhâkı mukarrer olduğunu beyân eyledi. Kongre İngiltere teklifinin birinci ve ikinci numarulu fıkralarında münderc esasları ittifak-ı ârâ ile kabûl eyledi.

Ba'dehü Bismark bugünkü meclisde kıra'at eylediği varakanın metnini kıra'ate başlayarak yalnız meclisde bir i'tiraz vuku'unda tevakkuf edeceğini söyledi. müşârünileyh ikinci fıkrayı okur iken fıkra-i mezkûrede beyân olunan şakîn üzerine Rusya murahhaslarının Varna'nın Bulgaristan emâretine ilhakını tercih eyledikleri anlaşıldığını beyân eyledi.

Lord Salisbûri İngiltere ve Rusya murahhasları beyinde cereyân eden müzâkerât-ı husûsiyede Varna'nın Rumeli'de kalmasını teklif eylemiş ise de Rusya murahhaslarının buna muvâfakat etmediklerini söyledi. Rusya murahhasları fi'l-vâki Sofya sancağının Varna ile mübâdelesini devletleri tarafından red olunmuş ise de Sofya'nın hudûd-ı garbiyesinin tashihine mukâbil mübâdele tasavvurunu kabûl eylediklerini beyân eylediler.

Bismark (buralarını tahkim) kelimelerine kadar kıra'at edince Kont Şuvalof Rusya murahhasları işte bu nokta üzerine bir Avrupa komisyonunun te'sisini teklif eylediklerini ihtar eylemiş olduğundan Bismark dahi bu ta'dilin dercinde ısrar mı edeceğini yohsa ta'dilât-ı vak'a nazar-ı i'tibâra alınmak [38] üzere der-dest-i tesvîd olan yeni müsveddeye intizaran İngiltere varakasının kabûlüne muvâfakat mı eyleceğini Kont Şuvalof'dan su'al eyledi.

Kont Şuvalof buna muvâfakat edeceğini ve fakat kendüsünün teklif ettiği ta'dilat red olunduğu hâlde ol emrde devlet-i metbu'asından istîzan etmeğe mecbur olacağından şu muvâfakatını teklifat-ı vak'asına avdet etmek şartıyla te'alluk eylediğini söyledi.

Bismark fi'l-vâki' gelecek meclisde Mösyö Vadington tarafından kaleme alınacak müsveddenin hîn-i müzâkeresinde tekrar ta'dilat-ı mezkûreden bahs olunacağı mukarrer olduğunu beyân eyledi. Kongre müttefikan İngiltere varakası metninin kabûlü Rusya'nın teklif ettiği ta'dili asla tağyir etmeyeceği ra'yinde bulunması üzerine Kont Şuvalof kıra'at olunan kongreye fakat mukaddemâ dermeyân eylediği kuyûd-ı ihtiraziye-i kat'iyeye ile

muvâfakat etdi. Bununla berâber sûret-i kat'iyede muvâfakat edecek olur ise ol hâlde dâ'ire-i iktidârını tecâvüz etmiş olacağını sard ve ityân eyledi.

Bismark (oraları tahkim) kelimelerine kadar kıra'at etmiş olduğu metni kabûl olunmuş gibi ad ederek (tehdid olunmuş) kelimesine kadar kıra'ate devâm ile kendüsünce esâsen bir güne müşkülâtı dâ'î olmayan Rus ikinci teklifinin oraya derc olunacağını ihtar ve hem karar-ı hazırı ve hemde Kont Şuvalof'un teklif ettiği ta'dilatla izhar olunan arzuyu is'af edecek sûretde bir müsveddenin kaleme alınmasını Mösyö Vadington'dan talep ve iltimas eyledi.

Bismark varakanın kıra'atini ikmal ve kongrenin muvâfakatını istihsâl ettikten sonra kıra'at eylediği varaka hakkında kongre tarafından verilen ra'yimle ikinci protokolde münderc İngiltere'nin ilk teklifinin karar-ı kat'iyyesine manzum olmasından tolayı kongre musâlihının hayliden hayli terakki etmiş olduğu anlaşılır dedi.

Mösyö Vadington kongrenin kendüsüne havâle edildiği şu vazîfeyi mahzâen bir me'muriyet muslihâne gibi kabûl eylediğini meydâna koymak arzusunda bulunduğu ve başlıca noktalar üzerine ittifak hâsıl olduktan sonra maksad yalnız kongrenin işini teshile medar olacak bir şeyi husûle getirmek olduğundan kendüsü [39] fakat devlet-i metbu'asının ra'yini şimdiden beyân etmeksizin şu işi der'uhde etmeğe muvâfakat ettiğini söyledi.

Bismark Haziranın yigirmi dördüncü pazar ertesi günü ictimâ' edecek meclisde müzâkere olunacak mevâd hakkında kongreden istifsar-ı ra'y eyledi. Binâen'aleyh şimdilik Ayastefanos mu'âhedesinin Bulgaristan mesâlihine müte'allık olan fikralarının tertibi vechile müzâkere olunmasına dâ'ir Kont Endraşi'nin teklifi kabûl olunmuş olduğundan Prens Bismark meclis-i mezkûrede Mösyö Vadington'un kaleme alacağı müsveddenin müzâkeresinden sonra mu'âhedenin yedinci ve sekizinci maddeleri müzâkere olunacağını beyân eyledi.

Meclise sa'at dört buçukda hitam verildi.

[40] (Beşinci protokol)

(Fî 24 Haziran sene 1878 târihinde vuku'ulan ictimâ'ın beş numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya tarafından Prens dö Bismark ve Mösyö dö Bülov ve Prens dö Hohanloha Şilingfürst,

Avusturya ve Macaristan tarafından Kont Endraşi ve Kont Karoli ve Baron dö Haymerle,

Fransa tarafından Mösyö Vadington ve Kont dö Senvaliye ve Mösyö Dipre

İngiltere tarafından Kont Bikonsfild ve Marki dö Salisbüri ve Lord Odorusel

İtalya tarafından Kont Korti ve Kont dö Lonay

Ve Rusya tarafından Kont Şuvalof ve Mösyö dö Beril

Devlet-i 'Aliyye tarafından devletlü 'Aleksandır Kara To'odori Paşa ve devletlü Mehmed 'Ali Paşa ve 'atüfetlü Sa'adullah Beğ hazerâtı hazır oldukları hâlde meclis sa'at bir buçukda güşâd olundu.

Rusya sefiri Prens Gorçakof'un inhiraf-ı mizâcı hasebiyle bu günki meclisde hazır bulunamamasından tolayı müşârünileyh nâmına kongre hey'et-i muhteremesine beyân-ı ma'zeret etdi. Dört numarulu protokol kabûl olundu.

Lord Salisbüri İngiltere devletinin efkârınca kongrenin "Sofya sancağı hududun fenn-i harbce tashîhiyle berâber" 'ibâresinden maksad Sofya sancağının (istikrâ) ırmağı mecrâsında vâki' ciheti demek olduğunu ve işbu mütâla'a ise kongrenin bu babdaki ra'yine bir güne müdâhele ve mürâca'at kabilinden olduğunu ifâde eyledi.

Kont Şuvalof şimdilik bu maddeyi mevki'-i müzâkereye vaz' edemeyüb yalnız Lord Salisbüri'nin bu babdaki ra'y ve mütâla'ası bervechile kongrenin ra'yine müdâhele ve mürâca'at kabilinden olmadığına dâ'ir vuku'bulan ifâdesinin ihtarıyla iktifa eyledi.

[41] Ba'dehü re'is dört numaru ile mürakkam 'arz-ıhaller fihristini kıra'at edüb Yunan hâriciye nâzırı kendüsiyle görüşmek istediğini ve kendüsi mûmaileyhe i'tâ etdiği cevâbda Yunanistan tarafından a'za ta'yini maddesine müte'allık kongrece ittihaz olunan kararı sükût ile geçiştiremediğini 'ilâve-i makal eyledi.

Mösyö Dipre vak'a Yunan devleti murahhasını ta'yin edebilmek için şimdiden kongrenin kararına mütâla'a olmasını lâzım geleceği mütâla'asında bulunarak ol babda ittifak-ı ârâ hâsıl olduktan sonra kongre bugünkü müzâkere Ayastefanos mu'âhedesinin henüz müzâkeresi ikmâl olunmamış olan altıncı maddesiyle Mösyö Vadington tarafından takdim olunacak müsvedde 'ibâresinin tedkîki husûslarından 'ibâret olmadığından bunların müzâkeresine ibtidar eyledi.

Mösyö Vadington bu maddeye dâ'ir İngiliz murahhaslarıyla müsâhebet etmiş ise de henüz Rusya murahhaslarıyla müşâvere edemediğinden kongreye kat'i bir müsvedde 'arz edemeyeceğini beyân ile berâber bu mübâhasenin gelecek meclise havâle olunmasını talep eyledi.

Re'is Fransa birinci murahhasına havâle olunan vazîfe hayli müşkül olduğundan bu sûretle te'hiri müşârünileyhin olbabda masruf olan mesâ'i ve hümemâtından tolayı kongrenin teşekküratına nakısa irâs edemeyeceğinden müzâkere gelecek ictimâ'a te'hir olundu dedi.

Mösyö Vadington Fransa murahhasları tarafından teklif olunub sûret-i âtide muharrer iki madde-i manzumeyi kıra'at eyledi.

Birinci madde bi'l-cümle Bulgarlar herkanı mezhebde bulunurlar ise bulunsunlar hukukca müsâvât-ı kâmileden müstefid olacaklar ve ihtilaf-ı din ve mezheb hiç kimse için bi'l-cümle hidmet-i 'umûmiye ve me'muriyet ve şerefe nâ'iliyetde nâ-ehl tutulmaklığa ve mahrum edilmekliğe sebep 'ad olunacaktır.

Bulgaristan'da serbesti ve icrâ-yı âyin te'min olunarak gerek cema'at-i muhtelifenin silsile-i merâtib üzere tertibinde ve gerek rü'esâ-yı rûhâniyeleriyle olan münâsebetinde bir güne îkâ' mevâki' olunmayacaktır.

İkinci madde ecnebi Katolik ruhân ve piskoposlarına Bulgaristan ile Rum [42] eli-i Şarkîde serbesti-i icrâ-yı âyin te'min olunacak ve bunların hukuk ve imtiyâzâtı kemâ fi's-sâbık muhâfaza ve emlâkleri dahi vekâye edilecektir.

Re'is Şu iki teklifnâmenin tab' ve tevzi' ile ilerüdeki ictimâ'nın birinde mevki'-i müzâkereye vaz' olunacak mevâdın sırasına idhal kılınacağını beyân eyledi.

Mösyö Vadington tarafından vuku'bulan iki teklifin mâhiyetine dâ'ir Kont Şuvalof ile kendüsi beyninde te'ati-i mütâla'at olunduktan sonra birinci teklifin yalnız Bulgaristan'da ve ikinci teklifin dahi hem Bulgaristan'da ve hem de Rumeli-i Şarkîde cârî olmasına karar verildi.

Kont Korti Avusturya ve Fransa ve İtalya murahhasları nâmına olarak yeniden bir madde-i manzûmeye dâ'ir âtide muharrer müsveddeyi kıra'at etdi.

“Avusturya ve Fransa ve İtalya murahhasları Bulgaristan'a dâ'ir olan Şerâ'ite kongre-i âtiyenin 'ilâvesini dahi teklif ederler. Şöyle ki Bâb-ı 'Âlî ile müt'e'akkid olub elyevm mer'î'l-icrâ olan ticâret ve seyr-i sefâ'in mu'âhedâtıyla sâ'ir bi'l-cümle makâlat ve sûret-tesviye-i düveliye Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkîde kemâkân mer'î ve bâkî olacak ve hiçbir devlete karşı muvâfakatı istihsâl edilmedikçe bervechile tağyir ve tebdil edilmeyecektir. Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkîden emrâr olunan bi'l-cümle emti'a ve eşyâdan hiçbir transit resmi alınmayacaktır. Bi'l-cümle devletlerin teb'ası ile ticâretleri eyâleteyn mezkûriyetinde müsâvât-ı kâmileye mazhar olacaklardır. Teb'a-i ecnebiyenin 'uhûd-ı 'atika ve ve te'âmûlat iktizasınca hâ'iz oldukları mu'âfiyet ve imtiyâzat ve konsolosların vezâ'if-i me'muriyeti ile hakk-ı himâyeleri husûsâtı kemâ-fi's-sâbık tamâmen ve kâmilen câri olacaktır.”

Avusturya ve Fransa ve İtalya murahhaslarının işbu teklifin dahi tab' ve tevzi'ine karar verildi.

Lord Salisbüri bu teklifin ilerüki ictimâ'ların birinde müzâkere olunmasını taleb ve buna Kont Korti dahi muvâfakat etdiğinden Prens Bismark vak'a devletler beyninde ihtilaf zuhûruna netice vermesi muhtemel olan mes'lelerin ibtidâ [43] ikmâl olunması lâzım geleceğî ve medeniyetin terakkisi maksadına mübtenî olub hiçbir devlet tarafından esâsen hedef-i i'tiraz olmayacağı der-gâr olan mesâ'ile gelince tekâlif-i mebhûse sâhiblerinin bunları kongreye 'arz etmeğî tensîb ettikleri vakti ta'yin etmekte muhtar olmaları iktiza-yı

hâlden olduğunu beyân eylemesi üzerine kıra'at edilmiş olan bu tekliflerin tedkiki ilerüye te'alluk olundu.

‘Aleksandır Paşa Bulgaristan’ın umûr-ı mâliyesinin tanzîmine müte'allık olub Ayastefanos mu'âhedesinin tokuzuncu maddesine fikra-i âtiyenin ‘ilâve olunmasını teklif eyledi.

“Bulgaristan emâreti vergüden başka düyûn-ı Devlet-i ‘Aliyye’den vâridatı nisbetinde bir hisse olacaktır.”

Re’is bu teklifin dahi tab‘ ve tevzi‘ olunacağını beyândan sonra Mösyö Vadington tarafından hazırlanan bend-i mevki‘-i bahse konulacağı vakit altıncı madde dahi tedkik olunacağından bugün bundan sarf-ı nazar edebileceğini ifâde ederek yedinci maddenin kıra'atine mübâşeret eyledi.

Lord Salisbüri âtide muharrer birinci kongre ya'ni “Bulgaristan Prensi ahâli tarafından serbestce intihab ve devletlerin muvâfakatıyla cânib-i Bâb-ı ‘Âli’den tasdik olunacaktır.” Terkîbinde (devletlerin muvâfakatı) kelimesinden bahs ederek şu ‘ibâreden maksad devletlerin müttefik mi yohsa yalnız ekseriyetin mi muvâfakatı matlûb olduğunu su'al etdi.

Kont Şuvalof kongrenin ekseriyetle değil mücerred a‘zalarının ittihâdıyla mukayyed ve mükellef olması kâ'idesini derpîş edüb eğer devletler Bulgaristan Prensi intihab olunacak zâtın intihabında müttefik olmazlar ise intihabın mu'teber ve ma'mûliye olmayacağını beyân eyledi.

Lord Salisbüri olvakt Bulgaristan’ın hükûmetsiz bir hâlde kalacağını ihtar ettiğinde Kont Şuvalof müstakbelde zuhûru muhtemel olan vuku'ata cevap veremeyeceğini ve Bulgaristan Rusya’nın mülhakâtından olmayacağını bir sûret-i te'miniyede beyân ile iktifâ eylediğini ifâde eyledi.

[44] Lord Salisbüri bu takdirde memleketin ahvâli düçâr-ı teşviş ve tezebzüb olması muhâtrasından havf etdiğini musırrâne beyân eyledi.

Prens Bismark müşkülât-ı mümâsilenin yedinci maddede beyân olunan sâ'ir bi'l-cümle ihtimâlâtda dahi zuhuru melhûz idüğünü ve kendü efkârınca kongrenin bütün bu tehlikelere çâre bulmak iktidarında bulunmadığını ve eğer Bulgaristan ahâlisi sû'î niyet ve yâ 'adem-i ehliyet mülâbesesiyle teşkilat-ı cedîdelerini mevki'-i husûle îsâl edemezler ise Avrupa'nın vakt-i hulûlünde istihsâl-i çâresine sarf-ı mâhasal ihtimâm edeceğini ve fakat kongre şimdilik yalnız esas mesâ' ile müte'allık husûsat hakkında devletler beyninde hüsn-i vifak ve ittihâdı istihsal ve bununla berâber Avrupa'nın muhâfaza-i asâyişince muhâtıra ihdas edebilecek olan ba'zı şerâ'iti Ayastefanos mu'âhedesinden tayy ve ebtâl eylemek ile iktifâ edeceğini ve Almanya ile burada a'zası bulunan düvel-i sâ'ireden ba'zılarının ancak asâyiş-i umûmî nokta-i nazarından başka kendülerine bir güne cihet-i te'allukı olmayan Bulgaristan'ın ahvâl-i istikbâliyesince zuhûru melhûz olan mesâ'ilin halliyle uğraşmak kongrenin vazîfesi dâ'iresi hâricine çıkmak demek olacağını beyân eyledi.

Lord Salisbüri ilerüde zuhûr edebilecek müşkülâtdan İngiltere'nin mes'ûl olmadığını isbat etmek isteyerek "muvâfakat" kelimesi yerine "devletlerin ekseriyeti" terkibinin vaz' olunmasını talep etdi.

Kont Şuvalof refiki bulunan İngiliz murahhasının izhar ettiği endişelerden tolayı beyân-ı te'essüfle Lord müşârünileyh Rusya devletinin niyeti bu babda muvâfakatını te'hir ederek mücerret Rusya komiserlerinin müddet-i me'muriyetlerini ibka etmek olduğu zehâbında bulunur ise kendüsünüñ dahi hâşa hatır-güzâr olmadığı hâde bile İngiltere'nin niyâtından dûçâr-ı endişe olmağa ve prensin intihâbına mâni' olmak için dirîğ-i muvâfakat etmek istediğine dâ'ir İngiltere devleti hakkında böyle bir şübhe emâresi izhar ve isnâd etmeğe hakkı olabileceğini ve madde-i mezkûrede münderc (muvâfakat) kelimesini dahi Rusya'nın sûret-i mahsûsada icrâ-yı nüfûz etmesi efkârına karşı bir te'minat ad edildiğini beyân ve diğer taraftan kongrede ekseriyet kâ'idesini Rusya ve İngiltere devletlerinin haysiyetleriyle mütenâsib olmayacağı zannında [45] bulunarak devlet-i metbu'asının prensliğe hiçbir kimsenin namaz delkini tervîc ve iltizam etmek niyetinde bulunmadığı şöyle tursun hatta nasıl olur ise olsun namazdelk husûsuna dâ'ir kendüsüne îrâd olunacak mes'eleye cevap vermekte bile muztar olacağı cihetle yalnız intihâb keyfiyetinin kemâl-i serbesti ile icrâsını arzu eylemekte idüğünü te'kîden ifâde eyledi.

Re'is teklifinde ısrar edüb etmeyeceğini Salisbüri'ye su'al etmesi üzerine murahas-ı müşârünileyh bu teklifi 'arz etmekliğı vazîfeden ad eylediğini ve fakat 'adem-i kabûlü takdirde bir vaktle derci kâfi olacağını cevâben beyân eyledi. Prens Bismark "devletlerin muvâfakati" kelimatının hazef ve tayy olunması husûsunda kongrenin ra'yine mürâca'at etdi.

Kont Endraşi kongreye 'arz etmek istediğı teklifin kâbil-i icrâ bir kararı hâvi olduğı ma'mûlünde bulunduğı ve kendüsi bir taraftan Lord Salisbüri misillü Bulgaristan'ı prensiz bırakmak ihtimâli muhâtırâsından müte'essir ise de diğeri taraftan Kont Şuvalof'la da bi'l-iştirâk devletlerin muvâfakati terkîbinin hazef ve ilgâsı Avrupa'nın zaman ve te'minini azaltacağı mütâla'ada bulunduğunu ve ekseriyet kâ'idesinin mevki'-i icrâya vaz'ı müşkül olacağından efkâr-ı zâtiyesine göre intihabda muvaffakiyetin 'adem-i husûlü hâlinde ana mukâbil havâle-i mezkûrede Rusya menâfi'i kadar Avrupa menâfi'i dahi muhâfaza edilmesi iktizâ edeceğinin eyüce tahrir etmesi başlıca lâzımeden olan şey olduğunu beyân ve bu maksada mebni kaleme almış olduğı varaka-i âtiyeyi kıra'at eyledi.

"Hâsıl olacak bir ittifak üzerine Ayastefanos mu'âhedesinin altıncı maddesi mücebince Rusyalu ve 'Osmanlu a'zâdan mürekkeb olub Bulgaristan hudûd-ı kat'ıyyesini ta'yin etmeğe me'mur olacak olan komisyonun yerine bir Avrupa komisyonu kâ'im olacağına ve kongrede a'zâ bulduran bi'l-cümle devletlerin efkârınca bu tebeddül-i menâfi'i mütekâbilede zuhûru melhûz olan mübâyeneti te'lif için icrâsı mümkün bir sûret idüğüne"

"Ve diğeri taraftan Balkan şibh-i ceziresinde mütemekkin Hristiyanların ıslah hâlleri bi'l-cümle devletlerce matlûb ve mültezem bulunduğı mertebe-i sübûta vâsıl olduğuna binâ'en kongrenin nazar-ı takdirine 'arz edeceğim âtide muharrer teklif daha sâ'ir esbâb [46] ile te'yiz ve tervic edilmekliğı muhtâc değildir zan ederim teklif-i mezkûr ise işte bu 'ibâredir (mukaddemat-ı sulhiyenin Bulgaristan'a müte'allık maddeleri mücebince Rusyalu a'zâdan mürekkeb komisyon ve ya komiserlere ve yâhud Rusyalular ile 'Osmanlulara mahsûs me'muriyetlerin Avrupalu komisyon ve komiserlere tahvil olunmasını kongrenin esâsen kabûl etmesini arzu ederim bu esas kabûl olunur ise müzâkerâtımızın neticesini bend sûretinde tahrir me'mur olacak şu'be komisyonuna

husûsât-ı mebhûseye dâ'ir bendlerin metninde lüzûm görünen yerlerin ta'dili vazîfesini dahi tefvîz edebilirüz.).

Kont Şuvalof Kont Enderşi'nin kıra'at eylediği varakada henüz müzâkere olunmamış bir mes'eleyi ya'ni Avrupalı a'zâdan mürekkebe komisyonlar maddesini şimdiden hükm etmek istediği zannında bulunduğu ve şimdiye kadar kabûl olunan komisyonlar tahdîd-i hudûda müte'allık olub idâre işlerine dâ'ir olmadığından her hâlde kongre tarafından kabûl ve ittihaz edilmiş mu'âmeleye mürâca'at ederek ahkâm ve 'ibarâtını mütâla'a edememiş olduğu bir teklifden şimdilik bahs edemeyeceğini beyân ile bunun ictimâ'ı âtiye te'allukunu talep eylediğini ve yine müşârünileyh muhtâriyet-i idâreye mâlik olan Bulgaristan'ın Rusya'nın mülhakâtından olmayacağı kat'iyen takrir etmesi üzerine İngilizler nazar-ı dikkatlerini emâret-i mezkûreden ziyâde Rumeli üzerine ihâle etmekte olduklarını kendüleriyle ettiği musâhabetden istidlâl eylemekte olduğunu bi'l-münâsebe ifâde ve dermeyân etdi.

Kont Endraşi teklifinin bugünkü ictimâ'ın mazbatasına derc olunmak şartıyla işin gelecek meclise te'allukuna muhâlefet etmeyeceğini beyân etdi.

Re'is kongrenin işini azaltmak için müzâkerâtın bidâyet-i cereyânındanberü iki nev' mu'âmele vardı. Bunlardan birincisi Avrupa musâlahasına zarar getirebilecek maddeleri ta'dil olunmak üzere Ayastefanos mu'âhedesinin kâmilten tedkîki ikincisi kongrenin kararlarını hâvi olacak ve çünkü Ayastefanos mu'âhedesini 'akd eden tarafeyn müte'âhidinden her ikisi dahi işbu varaka-i düveliyeyi imza edenler sırasında bulunacaklarından kendilerini müfid ve mükellef kılacak yeni bir mu'âhedenin tanzimi hususları olduğunu ve Ayastefanos mu'âhedesinde yalnız Devlet-i 'Aliyye ile Rusya devletine müte'allık olub Avrupa'ya te'alluku olmayan [47] bir takım mevâd bulunduğundan kendüsi ikinci şıkka meyl ettiğini ve yalnız Ayastefanos mu'âhedesini maddelerinden mübeddel ahkâm ve şerâ'iti şâmil olacak yeni bir mu'âhedeyle daha sâde ve daha mümkün elicrâ gördüğünü ve Ayastefanos mu'âhedesinin mevâd-ı kesîresi kongre tarafından hiç mevki'-i mezkûreye konulmayacağı cihetle işin haft-ı kesb etmiş olacağını birtakım beyhûde müzâkereye mahal vermemek için Ayastefanos mu'âhedesinin Avrupa menâfi'ini muhal olmayan maddelerine ilişmemek ve lüzûm-ı 'âcilesi olmayan mesâ'ili

bertaraf etmek ve yâhud mahal var ise ayrıca ‘alâkadar olan devletler beyninde mükâlemat-ı mahsûsaya te‘alluk eylemek evvelî olacağını beyân etdi.

Lord Salisbüri ehemmiyeti daha az olan mesâ’ili ‘alâkadar bulunan devletler beyninde mükâlemet-i mahsûsaya te‘alluk etmek teklifini kabûl ile re’isin kıra’atine devâm ettiği şeye i‘tirâz etmedi.

Prens Bismark buna muvâfakat edüb lakin kongrenin kendüsine müte‘allık olmayan maddeleri hakkındaki sükûtu sırf Rusyalu ile ‘Osmanlu beynindeki şerâ’itin Avrupa şerâ’itine tahvil edeceğine hükm olunmasını ve bil‘akis Avrupa’nın muvâfakatıyla yapılacak mu‘âhedeye yalnız mevki’-i mezkûreye konulan fıkraların derc ve idhâl kılınacağını ‘ilâve-i makâl eyledi. Yine müşârünileyh yedinci maddeyi okumağa devâm ederek üçüncü fıkranın Kont Endraşi teklifinin mevki’-i mezkûreye vaz‘ına kadar te‘alluku tensîb edildi.

Kont Şuvalof mu‘teberan meclislerinin tecemmu‘ için Filibe şehrinin ta’yini mahza Ayastefanos mu‘âhedeyle teşkil olunan Bulgaristan için münâsib idüğünü ifade etmekle bu ifâdesi sened ittihâz olundu. Kont Endraşi’ce dördüncü fıkra dermeyân olunan tekâlif-i muhtelifle ile bir görünmüş olduğundan Kont Şuvalof bu fıkranın ahkâmı intihâb nizamnamesine ‘â’id olub birtakım tekliflerde müsâvât-ı kânuniye ve serbesti-i âyin ve mezheb gibi ortaya konulan şeylere müte‘allık olmadığını beyân etmekle Mösyö Vadington dahi vâkı‘a serbesti-i âyin ve mezheb maddesinin bir bend-i munzama derc ve tahrir olunması lâzım geleceği mütâla‘asında bulunmuşdur.

Re’is yedinci bendi okuyub bitürdükden sonra Ayastefanos mu‘âhedeyle ta‘rif olunduğu vechile bu şerâ’itin Bulgaristan için vaz‘ olunmuş [48] olduğunu ve yeni bir mu‘âhedenin tahririne bir kat daha lüzûm görünmekde bulunduğunu beyân eyledi.

Kont Endraşi kongrede kıra’at ettiği teklif yedinci maddenin yalnız üçüncü ve beşinci fıkralarına müte‘allık olduğunu sard edince Kont Korti o hâlde birinci ve ikinci fıkraların esâsen kabûl olunub olunmadığını su‘al etdi. Bunun üzerine bir müzâkere cereyan ederek neticesinde yedinci maddenin iki evvelki fıkralarıyla dördüncü fıkrası

kabûl olundu ve üçüncü ve beşinci fıkralar Avusturya murahhasının teklifine mebni ilerüye te'alluk edildi.

Re'is sekizinci bendi okumağa ibtidâr eyledi. Ve Rusya'nın 'asker ikâme etmesine müte'allık olan ikinci fıkra üzerine Avusturya birinci murahhası âtide muharrer teklifi hâvi varakayı kıra'at eyledi.

“Avusturya devleti kongrenin işinden husûl-i muvaffakiyet ancak muhârebenin musâlahaya mümkün mertebe sür'atle tahvil etmesi ve bundan sonra te'essüs edecek olan halin musâlaha-i kat'iyenin kâffe-i fevâ'id ve muhsanâtın iktitâf olunması şartıyla kâbil olacağı cezminde bulunmuşdur. Bu cezm ve i'tikada mebni Avusturya murahhasları sekizinci madde ahkâmının kandülerine ilka eylediği ba'zı endişeleri beyân etmek mecbûriyetinde bulundular.

Madde-i mezkûrede 'asâkir-i 'Osmâniyenin Bulgaristan emâretinden kâmilen çekilmesi ve bununla berâber memâlik-i Devlet-i 'Aliyye'nin Rusya 'askeri tarafından tahliyesinden sonra mahalli 'asâkir-i milliyesi kâmilen teşkil olununcaya kadar elli bin kişiden mütecâviz olmamak üzere bir Rusya fırkasının Bulgaristan'da ikâmet etmesi ve müddet-i akâmetin dahi takrîben iki sene mümted olması meşrûtdur.”

“Emâret-i cedîdede 'akd-ı musâlaha ile mahalli me'mureyn-i mülkiye ve 'askeriyesinin tertîb ve tanzimi beyninde güzerân edecek müddet zarfında bile asâyiş-i muhâfazaya teşebbüs etmek lüzûmunu tasdik eder. Ve Petersburg kabînetosu 'asker ikâmesiyle ancak bunlar mı nazar-ı i'tinâyâ almağa sa'y etdiği ve devlet-i müşârünileyhanın birkaç kere beyân eylediği vechile tedbir-i mebhûs başka niyât ve makasıdı mutazammın olmadığı cezmindeyiz. Avusturya devleti Bulgaristan 'asâkir-i 'Osmâniye tarafından tahliye olunduktan sonra bir fırka Rusya 'askerinin muhâfaza-i [49] asâyişe muvakkat me'mur olması şartı 'aleyhine kongre tarafından esâsen i'tiraz olunacağını ma'mûl etmez”

“Ma'mâfih diğer taraftan Avusturya murahhasları mutasavver olan ikâmete 'asker maddesini mahallî 'asâkir-i milliyesinin ikmâl teşkili gibi şimdiden ta'yini güç bir müddete ve yâhud iki sene kadar mümted olacak devr ü deraz bir müddete ta'alluk ettirmekten

neş'et edecek mehâziri ketm edemezler ve böyle bir şartın musâlaha-i kat'iyenin sür'at-i te'sîsi için düvel-i mümziye tarafından sarf olunan mesâ'i-i müştereke ile pek de tevafuk edemeyeceği endişesinde bulunuyorlar”

“İ'lân-ı harb etmiş olan bir devletin 'askeri ecnebi ülkesinde ikâmet edecek oldukça efkâr-ı 'umûmiye vuku'at-ı harbiyeye büsbütün bertaraf olmuş nazarıyla bakamayacak ve muhârebeye iştirâk etmemiş olan memleketlerin i'tibar-ı 'umûmiyesi ile sa'âdet-hali bile böyle bîkarar bir hâlin seyy'etine dûçâr olacaklardır.”

“Devlet-i 'Aliyye'nin Balkan hududlarına 'asker ikâme etmesi hakkı taht-ı karara alınmış olduğundan mukaddema yekdiğeriyle muhâseme eden iki 'asker musâlahanın 'akdinden sonra dahi yekdiğeri karşusunda bulunacakları kaziyyesini nazardan devr etmemelidir.”

“Romanya'nın hâl ve mevki'-i dahi ciddi birtakım endişeyi müceb olacak sûrettedir. Çünkü madde-i mebhûsede Rusya 'askerinin tarîk-ı murâsalâtını te'minen Bulgaristan'daki 'askerinin müddet-i ikâmetinde emâret-i mezkûre dâhilinden mürûr hakkı meşrûtdur.”

“Eğer müddet-i ikâmet gayr-ı mu'ayyen kalur ve yâhud iki sene temdîd olunur ise bu emâret Avrupa tarafından tasdik olunan istiklâline nâ'iliyetden kendüsini mahrum zan etmiş ve bundan hukûkî ta'dil veyâ temdîd edilmiş ma'nâsına zâhib olmuş olur”

“İşbu mülâhazanın cümlesine nazaran Avusturya devleti Bulgaristan'da ifâde olunacak 'askere bir müddet-i sarîhan ta'yin olunması her tarafın menfa'atı iktizâsından ve bundan başka işbu müddetin inkızâsında eyâlet-i mebhûsenin hâli yine bir kuvve-i 'askeriye-i ecnebiyenin vücûdunu iktizâ etmesi muhtemel bulunduğundan kongrenin buna da bir çâre bulması lâzımeden idüğü zannındadır”

[50] “Binâ'en'aleyh Avusturya devleti âtide muharrer husûsâta kongre tarafından karar verilmesini teklif etmekle kesb-i fahr eder”

“Şöyle ki evvelâ Rusya ‘askerinin Bulgaristan’da ikâmetleri için musâlaha-i kat’iyyenin ‘akdi târihinden i’tibâren altı ay müddet ta’yin olunur”

“Sâniyen Rusya devleti Romanya dâhilinden ‘askerini imrâr ile bu emâretin kâmilen tahliyesi mezkûr altı mah müddetinden sonra iki veyâ üç mah müddet zarfında ve mümkün ise daha evvel ikmâl etmeliği ta’ahhüd eder”

“Sâlisen şâyet altı ay müddetin inkızâsında ‘asâkir-i mu’âvene-i ecnebiyenin Bulgaristan’da bulunmasına bi’l-ittifak lüzum görüldüğü hâlde düvel-i mu’azzama tarafından mecmu’u on binden on beş bin kişiye bâliğ olacak bir kuvve-i ‘askeriye i’tâ olunacak ve bu ‘asker Avrupa komisyonunun emri tahtına vaz‘ olunub emri idâresi dahi ikâmet etdikleri memlekete ‘â’id olacaktır”

Prens Bismark Kont Endraşi tarafından dermeyân olunan mes’elenin bugün müzâkere olunub olunmamasına dâ’ir kongrenin ra’yini istifsâr etmekle Lord Bikonsfild fi’l-hakîka bu maddenin bu günki ictimâ’da müzâkeresi lâzımeden olduğu ve Avusturya’nın sâlifü’z-zikr teklifini ‘aklına ve müdebbirâne ‘ad ederek kabûl eylediğini ve Kont Endraşi tarafından beyân olunan ‘askerin kendü hissesine isâbet edecek mikdârını i’tâ etmeliğe İngilizlerin hazır olduğunu şimdiden beyâna devleti tarafından me’zun olduğunu ifâde etdi.

Kont Şuvalof mezkûr teklife üç sûretle i’tiraz edeceğini ya’ni evvelâ Avusturya birinci murahhası tarafından kıra’at olunan metnin sebki-i ‘ibâresine nazaran Bulgaristan’ın Balkan hududundan tefrîki nazar-ı i’tinâyâ alınmadığını,

Sâniyen ikâme olunacak ‘asker için talep olunan altı ay müddetin gâyet az olduğunu,

Sâlisen Bulgaristan’da ‘asâkir-i muhtalata ikâmesi fi’len birtakım mahâziri müceb olacağını dermeyân ederek sarf-ı müşkül ve sûretten ‘ibâret olan birinci i’tirazı nazar-ı i’tinâyâ almayarak ikinci i’tirâza ‘atf-ı kelim ile Rumeli-i Şarkînin hâli ile Bulgaristan’ın mevki’ beynini tefrîk ederek Rumelide ‘askerin müddet-i ikâmeti lediyyü’l-îcâb altı ay tenzil edilebileceğini ve çünkü asâyişi [51] muhtel olduğu takdirde i’âdesi ‘asâkir-i milliy-

i mahalliyenin ‘uhde-i zimmetine muhvel olduğu gibi ‘asâkir-i merkûmenin ‘adem-i kifâyeti hâlinde dahi vâli-yi ‘asâkir-i ‘Osmâniyeyi celb edeceğinden eyâlet-i merkûmede müddet-i ikâmet altı mâha taklil olunabilirse de bi’l-‘akis Bulgaristan’a hiçbir kuvve-i ‘Osmâniye giremeyeceği cihetle orada müddeti ikâmetin temdîdi iktizâ edeceğini ifâde ve ityân eyledi.

Müşârünileyh Rusya ‘askeri Bulgaristan’a girelidenberü orada yapılmış olan şeylere daha icrâsı mutasavver olan husûsat hakkında kongreye mücemmilen beyân-ı ma‘lumat etmek arzusunda bulunduğunu beyân ile dedi ki Rusya devleti memleketin nizâmâtını mümkün mertebe az tebdil etmeğe çalışdı hatta müteveffa Prens Çarkaski kavânin ve nizâmât-ı ‘Osmâniyeyi ihtiyâcâtı memlekete muvâfık bulub yalnız me’murların ‘adem-i vukûf ve ma‘lumatları cihetiyle bunların icrâ olunamamış olduğunu görmekte ta‘cib etmişidi. Rusya idâresi her kazada birer idâre ve belediye meclisi ile birer mahkeme teşkil ve intihâb etdirmişidi ki bu üç nev‘ meclisin re’isleri ilerüde teşkil olunacak mecâlis-i mu‘teberanın erkânını teşkil etmeleri mukarrerdir. İdâre-i mezkûre bîtaraflığını isbat etmek için Tırnovide intihâb nizamnâmesini hazırlamak me’muriyetiyle nevâhi-i İslâmiye kadılarını rü’esâ-yı mûmaileyhüm ile birlikde oraya göndermek niyetindedir. İşbu nizamnâme yapıldıkda intihâbâta ve ba‘dehü nizamnâme-i dâhiliyenin tanzimine ve nihâyet prensin nasb ve ta‘yinine mübâşeret olunacaktır. Bu cümle teşkilât-ı vakte muhtac olduğundan her ne kadar Rusya devleti işlerin gâyet sür‘atle ilerilemesi için sarf-ı mesa‘i ve akdam edecek ise de eyâlet-i mezkûreyi orada bir idâre-i muntazama te’sisinden evvel kuvve-i ‘askeriyesiz bırakmak dahi mümkün olamaz. Rusya devleti böyle vakitsiz bir tahliyeden zuhûr edebilecek mes’ûliyeti der‘uhde etmez. Ba‘dehü müşârünileyh üçüncü i’tiraza ibtidâr ile ‘asâkir-i muhtelite ikâmesinin muhâtrasında ısrar ve Rusya ‘askeri memlekete alışmış ve zâten lisâna âşina olub orada ikâmet etmekte bulunmuş olduğundan kendülerinden muntazar olan hidemâtı hemân îfâ edebileceklerini ve hâlbuki ibtidâ-yı emirde bi’t-tab‘ tecrübesiz olacak bir kuvve-i muhtelite bu kâbilden olamayacağından kat‘ı nazar bunları celb ve cem‘ etmek için mürûr edecek zaman arasında şûriş vuku‘una meydan verilmek tehlikesi der-kâr olduğunu [52] ve kendüsünü bundan başka muhâfaza-i asâyiş zımnından bir komisyonun umûru tahtına vaz‘ olunmuş orduya bir ‘asker kumandanının zeyri-i kumandasında bulunacak ‘askeri daha müreccah ‘ad edileceğini beyân ve’l-hâsıl ‘asâkiri muhtelite neferâtı beyninde mücâdele vuku‘undan korkduğunu ve şübhesiz bu mücâdelelerini ekserisi ehemmiyetsiz olur ise de ba‘zen de kesb-i ehemmiyet

ederek bir Avrupa hâdisesi dercesine gelmesi muhtemel olacağını ve bir de bi'l-cümle devletlerin gâyet masraflı ve muğlak olacak işbu 'asâkir-i muhtelita teklifine irâ'e-i rû-yi muvâfakat edüb etmeyeceklerinin bilinmesi lâzımeden idüğünü ityân eyledi.

Prens Bismark Kont Şuvalof'un işbu efkârına iştirâk ederek müşârünileyhin mütâla'atı kongre tarafından kabûl olunmasını nazar-ı memnûniyetle göreceğini ve milel-i muhtelifeden beş veya altı fırka 'askerden mürekkebe bir ordunun teşkilinde müşkülât gördüğünü Bulgaristan'a 'asâkir-i 'Osmâniye dâhil olamayacağı ve orada teşkilat-ı 'askeriye dahi gâyet te'enni ile icrâ edileceği cihetle Kont Endraşi tarafından ta'yin olunan müddetin temdidini kabûl etmek lâzım geleceğini ve Almanya devleti kemiyyetini tehdiide ibtidâr etmeksizin temdid-i müddet keyfiyetini tervec eyleyeceğini beyân etdi.

Kont Endraşi Rusya murahhasına cevâben vâkı'a kendi teklifinin birinci fıkrası Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî beynini tefrik etmemesi bir sehv-i terkipten neş'et ettiğini ve fakat kendü efkârınca müddet-i ikâmetin iki eyâlet için müsâvi olması lâzım geleceği mütâla'asında bulunduğu cihetle bu sehvin nefsü'l-emirde ehemmiyeti olmadığını beyân ve ikinci i'tirâza gelince Bulgaristan'ın teşkiline müte'allık kongreye verdiği îzâhatdan tolayı Kont Şuvalof'a teşekkür ve fakat bu teşkilin sâde ve kabilü'l-icrâ olan usûlünü takdir ile berâber müddet-i ikâmetin bilâ mahzur kasr ve temdid olunabileceğini îzâhat-ı mezkûreden istintac olduğunu ve herhâlde 'asker ikâmesi müddetinin teşkilat-ı politikiyenin ikmâlîne te'alluk olunmasını kabûl edemeyüb te'alluk olunduğu takdirde bunun mübhem bir tasavvur olacağını ve efkâr-ı umûmiye bir karar-ı kat'î ya'ni musâlaha-i kat'iyeye i'timad etdirecek sûrette bir müddet-i mu'ine talebinde bulunduğunu ve üçüncü teklife gelince 'asâkir-i muhtelita teklifi bir karar i'tâsını ta'cil maksadıyla [53] vuku'bulduğunu ve 'asâkir-i muhtelita i'zâmındaki müşkülâtı sahîhan anlamış olduğundan vesâ'it-i sâ'ire var ise bu sûretten ictinâb etmekliği tercih edeceğini ve fakat Şuvalof tarafından sard olunan mehâzire mahal görmeyüb memâlik-i muhtelifeden mürettib 'askerin hüsn-i mu'âşeret eyleyeceği cezminde bulunduğunu ve'l-hâsıl Bulgarlar tarafından vuku'a getirülen te'addiyata dâ'ir kongreye birçok 'arz-ihaller takdim olunduğunu ihtar ile Rusya devletinin 'asâkir-i muhtelita ikâmesi ile böyle bir ağır mes'ûliyetden kurtulması menfa'atı iktizâsından olduğu zannında bulunduğunu ifâde ve ityân eyledi.

Kont Şuvalof mübâhâsenin uzadılmasıçün Bulgaristan'ın tokuz ay zarfında tahliyesine ve buna Romanya'nın tahliyesiçün üç ay daha zim olunarak bu vechile bir sene nihâyetinde Rusya 'askerinin iki eyâleti kâmilen tahliye eylesine muvâfakat ettiğini ifâde eyledi.

Kont Endraşi kâmilen tahliyenin tokuz ay zarfında vuku'bulması husûsunda ısrar ettiğinden Rusya murahhası bu müddeti red edince İtalya birinci murahhası Rumeli için altı ay müddetin kabûlü mümkün olup olmadığını su'al ederek Bulgaristan ile Romanya'ya gelince bunların tahliyesi tokuz ay sonra başlayub on iki ayda hitam bulmasına karar verileceği zannında bulunduğunu beyân etdi.

Lord Salisbüri tarafından ecnebî 'askerinin esnâ-yı ikâmetinde intihâbâtın serbestçe icrâsını istihsâl husûsundaki müşkülata dâ'ir beyân mütâla'a olunması ve anun üzerine Kont Şuvalof refikası olan İngiltere murahhasları arzu ederler ise prensin intihâbı Rusya 'askerinin 'azimetine kadar te'hir edilmesini teklif eyledikten sonra 'asker ikâmesiçün ta'yin olunabilecek muhtelif müddetlere dâ'ir murahhaslar beyninde bir mükâleme cereyân eyledi.

Re'is ekseriyet Rumeli'nin altı ve Bulgaristan'ın tokuz ve Romanya'nın bir sene zarfında tedricen tahliye olunması lehinde gibi görüldüğü müdâvele-i efkârdan istidlâl olduğunu söyledi.

Kont dö Senvaliye vakı'a Kont Şuvalof Rumeli hakkında altı ay müddeti bi'z-zat kendüsi teklif eylemiş olduğundan bu babda anunla iktifâ olabileceğini [54] ve ikinci müddete gelince Bulgaristan'ın tokuz ay ve Romanya'nın bir sene zarfında tahliyesi husûslarında ittifak hâsıl olmuş gibi görüldüğünü dermeyân etdi.

Kont Şuvalof Rumeli için altı mah müddete rıza göstermesi mücerred Bulgaristan ile Romanya'nın tahliyesine bir sene mühlet verileceği mülâhazasına mebni olduğunu ifâde eyledi.

Kont dö Lonay dördüncü ictimâ'da Prens Bismark tarafından bast olunan mütâla'ata istinâden İtalya'nın dahi bir vazîfe-i muslihâne ifâ etmekde olduğunu beyân

ederek Rusya ‘askerini ikâme olunacağı eyâletin kâmilten tahliyesiçün bir sene müddetin kabûl olunmasını tavsiye ile Bulgaristan ve Rumeli’nin Rusya murahhasları tarafından kabûl olunan tahdid-i hudûdu üzerine Kont Endraşi’nin teklifinden pek farklı olmayacak bir sûretde tesviyeye kongrece muvâfakat husûlü mümkün olacağını söyledi.

Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye’nin tedricen tahliye maddesine müte‘allık dermeyân eylediği ra’yi te’yid ederek Rumeli ile Bulgaristan beyninde fark olduğunu ya’ni Rumelide temdid-i ikâmenin Bulgaristan’ınkinden daha az ma‘nası olmadığını Kont Şuvalof’un böyle tasdik eylediğini beyân ve Varna Bulgaristan’da kalacağından Rusya ‘askerinin tahliye için bu noktada teshîlat-ı mahsûsaya mazhar olacakları ve Rusya’nın mümkün mertebe bu tarîki kabûl ederek ‘asâkir-i mukimenin Romanya toprağının kısm-ı a‘zamından mürûru gâ’ilesinden emâret-i mezkûreyi vareste eylemesi pek arzu olunur mevaddan idüğünü ve Rumeli için altı mahı ve Bulgaristan için tokuz ayı ve Romanya için bir sene müddeti ibka etmek lâzımeden bulunduğunu ityân eyledi.

Kont Şuvalof me’zuniyet-i kâbilesini tecâvüz eden böyle bir tedbir ve tasavvuru kabûl etmeğe muktedir olamayacağını dermeyân eyledi.

Re’is işte bu babda İtalya ile Almanya’nın Rusya ile müttehidü’l-ra’y olduklarını ve Avusturya’nın dahi buna iştirâke meyyal bulunduğunu beyân ile Fransa ve İngiltere’ni dahi ra’ylerinin bu sûretle istihsâli mümkün olup olmayacağını su’al etdi.

Kont Endraşi Rusya murahhasları tarafından kabûl olunduğu üzere Rum [55] eli ve Bulgaristan için tokuz ay ve Romanya için bir senelik müddete resmen muvâfakat etmekle Kont dö Senvaliye nokta-i esâsiye kongrede i’tilaf ve ittifakı muhâfaza kaziyyesi idüğünden Fransa murahhasları dâ’ima buna mu‘âvenet etmek arzusunda bulunmalarına mebni Kont Şuvalof tarafından beyân olunub ekserinin muvâfakatını cem‘ edecek gibi görünen ra’yi kabûl eylediklerini ifâde etdi.

Lord Bikonsfild murahhasların cümlesi bu babda müttefikü’l-efkâr iseler artık kendüsünün edecek hiçbir i‘tirazı olmadığını sard eyledi.

Re'is bu mes'ele-i mühimme hakkında teyemmünen ittifak hâsıl olduğunu beyân etmekle meclise sa'at dörtde hitam verildi.

[56] (Altıncı protokol)

(Fî 25 Haziran sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın altı numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti fehimesi tarafından Prens dö Bismark ile Mösyö dö Bülov ve Prens dö Hohanloha Şilingfürst Avusturya devleti fehimesi cânibinden Kont Endraşi ile Kont Karoli ve Baron dö Haymerle Fransa Cumhuriyeti tarafından Mösyö Vadington ve Kont dö Senvaliye ile Mösyö Dipre ve İngiltere devleti fehimesi cânibinden Kont dö Bikonsfild ile Marki dö Salisbüri ve Lord Odorusel İtalya devleti fehimesi tarafından Kont Korti ile Kont dö Lonay Rusya devleti fehimesi cânibinden Kont Şuvalof ile Mösyö dö Beril ve Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniye tarafından devletlü 'Aleksandır Kara To'odori ve Mehmed 'Ali paşalar ile 'atûfetlü Sa'adullah Beğ Efendi hazerâtı hazır oldukları hâlde sa'at iki buçukda kongre ictimâ' eyledi.

Re'is beş numarulu protokolün ictimâ'ı âtide kıra'at olunacağını beyân ve beş numarulu 'arz-ı hâller fihristini zikretdikten sonra bugünkü ictimâ'da dün te'hîr olunan ve kongre tarafından gösterilen arzu üzerine tesvidi Fransa birinci murahhası tarafından der'uhde edilen ba'zı ta'dili hâvi iki 'aded müsveddenin müzâkere edileceğini ihtar etmiştir.

Mösyö Vadington Rusya ve İngiltere murahhasları ile müzâkere etdikden sonra ibrâz ve irâ'e eylediği müsveddenin konre a'zâ-yı kirâmı tarafından kabûl edileceği ümidinde bulunduğunu beyân ve evvelâ ikinci ta'dil müsveddesini kıra'at eyledi. Bu müsvedde ibâresi Lord Salisbüri'nin teklifini hâvi varakada "asâyiş-i dâhilî ve hâricî hâl tehlikede bulunacak olur ise vâlinin 'asâkir-i 'Osmâniye celb etmek hakkı olacaktır" kongresinden sonra gelmesi lâzım gelecektir. Mösyö Vadington bu kongreye "böyle bir hâl zuhûrunda Bâb-ı 'Âlî'nin işbu karar ile bunun esbâb-ı mûcibesi Dersa'âdet'de devletler süferâsına bildirilmesi lâzım gelecektir" kongresinin 'ilâvesini teklif etdi ve kongre dahi ittifak-ı ârâ ile kabûl edildi.

[57] Ba‘dehü Mösyö Vadington birinci müsveddeyi kıra’atle ‘ibâresinin Lord Salisbüri’nin teklifindeki “asâyiş-i dâhilî yerlü ‘asker vâsıtasıyla muhâfaza edilecek ve bu ‘askerin zâbitan-ı ahâlinin mezhebi nazar-ı i‘tibâra alınarak zât-ı hazret-i pâdişâhî tarafından nasb ve ta‘yin buyurulacaktır” kongresi yerine konulmasını teklif eyledi.

Kongre işbu müsveddenin ‘ibâresi âtide muharrer olan ilk iki fikrasını kabûl etdi.

“Asâyiş-i dâhilî ‘asâkir-i milliye-i mahalliyeinin intizam-ı mu‘âvenetiyle yerlü zabtiyeler mu‘arrefetiyle muhâfaza edilecektir.

Zâbitan-ı taraf-ı eşref hazret-i pâdişâhîden ta‘yin buyrulacak olan işbu iki fırkanın teşkilinde mahalleri ahâlisinin mezhebi nazar-ı i‘tibâra alınacaktır. Ba‘dehü Mösyö Vadington sûret-i zeyrde muharrer üçüncü fikrayı kıra’at etti.

“Zât-ı hazret-i pâdişâhî hudûd boyunda kâ’in mevâki‘i müstahkeme-i ‘askeriyede ‘asâkir-i nizâmiyeden başka ‘asker istihdam etdirmemeği ta‘ahhüd buyurur. Bu ‘asker hiçbir hâlde ahâli hânelerinde ikâme edilemeyeceği gibi dâhil-i vilâyetden mürurları esnâda dahi hânelerde beytütet edemeyeceklerdir.”

Fransa murahhası dedi ki bu kongrenin hükmü vakd-i asâyiş için olub bundan üç maksad vardır. Evvelâ saltanat-ı seniyyenin başıbozuk istihdam etmemesi sâniyen ‘askerler ahâli hânelerinde ikâ‘ olunamayub kışla ve han veya çadırlarda oturdulması sâlisen ‘asâkirin kal‘alerin muhâfazası zımnında hudûda gider iken dâhil-i vilâyetde ikâmet edememeleridir. İşbu maddeler hakkında İngiltere ve Rusya murahhasları müttehîdü’l-ra’y olub yalnız bir ihtilaf vardır. O da Kont Şuvalof’un esâsen kabûl etmiş olduğu bu kararların bir Avrupa komisyonunun taht-ı nezâretine verilmesi husûsunda ısrar etmesi ve diğer taraftan İngiltere murahhaslarının bu sûrete muvâfakatdan imtinâ etmeleriyle berâber Fransa murahhaslarının dahi bununla zât-ı hazret-i mülükânenin hukûk-ı hükümdârilerine pek ziyâde müdâhale edilmiş olacağı fikrinde bulunmaları maddeleri olmağla müşârünileyh Vadington esâsen ittifak hâsıl olmuş olan mezkûr üçüncü fikranın kabûl olunması ve Kont Şuvalof’un [58] bend-i manzımını ba‘dehü îzâh edebileceği ra’yinde bulunduğunu beyân eyledi.

Prens dö Bismark dahi Mösyö Vadington'un 'asâkirin ahâli hânelerinde ikâme edilmemesi hakkındaki ra'yine tamâmiyle iştirâk ettiğini beyân etdi.

Kont Şuvalof kıra'at edilen fıkra'atı Avrupa komisyonuna dâ'ir bir fıkra 'ilâve eylemek kaydıyla kabûl ettiğini ve Rusya hükûmetini hudud ve savâhildeki kala'atin muhâfazası hak ve salahını saltanat-ı seniyyeye terk etmeğe muvâfakatla berâber fenn-i harbce ehemmiyeti olan noktalar ile hudûdun muhâfazası zımında istihdam edilen 'asâkir-i 'Osmâniyenin mikdarı hakkında Avrupa komisyonuna hakk-ı müdâhale vermek istemiş ise de sonradan sâlifü'z-zikr nakât ve 'asâkir-i 'Osmâniye mikdârına müdâhale ve nezâretten sarf-ı nazar edüb fakat şimdi kongreye takdim olunan evrâkda gösterilen tedâbirin Avrupa me'mur-ı mahsûslarının müdâhalesi olmaksızın mevki'i icrâya konulmasından ihtiraz etmekde olduğunu ve bununla berâber İngiltere murahhaslarının Avrupa komisyonunu kat'iyen kabûl etmeyeceklerini beyân ettikleri cihetle neticesiz bir müzâkereyi tatvilden ise işbu üçüncü maddeyi dahi devlet-i metbu'asına mürâca'at etmek üzere kabûl etmek istediğini ve gelecek ictimâ'ların birinde cevâbını vereceğini beyân eyledi.

Lord Bikonsfild dahi Fransa murahhaslarının efkâr-ı i'tilafkârane ile kaleme aldıkları salifü'z-zikr müsveddelerin hüsn-i neticesi müşâhede olduğunu ifâde ve tasdik etdi.

Re'is Mösyö Vadington müsveddelerinin kongre tarafından müttehiden kabûlü ra'yini istihsal ettikten sonra Fransa murahhaslarına tanzim eyledikleri işbu müsveddeler ile bir karar ve ittifakın husûlünü teshilden ve bu sûretle sulh ve asâyişi vakâyeten ettikleri hizmetlerinden tolayı kongre nâmına beyân-ı teşekkür etmeliği vecibeden 'ad edildiğini ve ilerüde iktiza eder ise Rusya tarafından üçüncü mahda hakkında verilecek ra'yi kayd edilmek üzere zabtnâmenin açık bırakıldığı beyân ve ba'dehü Rusya komiserleri yerine Avrupa komiserleri geçmesine dâ'ir olub geçenki ictimâ'ın protokolüne derc edilmiş olan Kont Endraşi teklifinin mevki'i mezkûreye konulmasını teklif etdi.

Lord Salisbüri dahi bu teklifin kabûlü hakkında ısrar ile hâvi olduğu kararların bir an evvel mevki'i icrâya vaz'ı arzusunda bulunduğu ve İngiltere'nin [59] Dersa'âdet sefirinden aldığı bir telgrafnâmede Bulgaristan 'askeri kumandanı olan zâtın ahvâl ve

harekâtı hakkında gâyet endişe verir ba'zı tafsilat münderc olarak mûmaileyhin ittihaz eylediği tedâbir eyâletin umûr-ı politikiye ve mâliyesini âtide kayd ve ta'ahhüdât altında bulundurmak maksadına mebni gibi görünmekde olduğunu beyân ile berâber her ne kadar şu hâlin mes'ûliyetini Rusya'ya atmak istemez ise de buna bir an evvel nihâyet verilmesini ve husûsen vilâyet-i mezkûrenin evvelce âtide kuyûd ve ta'ahhüdât altında bulundurulmasına müsâ'ade gösterilmemesini kongreden ricâ etmiştir.

Re'is Lord Salisbûri'nin vaki' olan teklifinin tahrîren icrâ edilmesi lâzım geleceği ra'yinde bulunduğunu ifâde etmiş ve müşârünileyhümâ beyninde bu babda te'âtî-i efkâr bulunması ve Lord Bikonsfild'in dahi Şarkî Rumeli'nin hâl-i hâzırının sebebiyet verebileceği tehlikeler hakkında refikinin efkârını mü'eyyed ân-ı ra'y ve efkâr eylemesi üzerine lord Salisbûri'nin Kont Endraşi'nin teklifinin sür'at-i kabûlünü tavsiye için kongre serkitâbetine bir varaka i'tâ eylemesi kararlaştırıldı.

Kont Şuvalof İngiltere hükûmetinin beyân eylediği endişelere cevâb vermeğe mübâderetle Rusya evvelâ sulhu imzâ etmeği sâniyen teşkilâtın ikmâlini sâlisen 'asker ikâmesine nihâyet verilmesini kemâl-i derce arzu etmekte olduğunu ve fakat bu netâyici istihsâl için hâl-i hazırı karıştırmak ve Avrupa menâfi'inin ta'yin etdiği hudûdu geçmek lâzım gelmeyeceğini ve komisyonlar ta'yini fâ'ideli olacağında şübhe yoksa da bunların pek çoğu dahi muzır bulunduğunu ve Şarkî Rumeli icrâ'atınca Rusya yalnız olmayub orada Rusya yerine Avrupa kâ'im olduğundan tensib edeceği sûretde hareket etmekte muhtar olub ancak Bulgaristan için böyle bir komisyona ihtiyac kuvvî görünmeyerek komisyon yerine Bulgaristanda mukim konsoloslar ve icâbî hâlinde İstanbul'da bulunan süferâ teftiş icrâ etmek üzere kâ'im olur ise matlub hâsil olacağını ve bu teftişin de Rusyaca kâfi göründüğünü ve Rusya hükûmeti Bulgaristan'da düvel-i sâ'ireden ziyâde toğrudan toğruya icrâ-yı harekete kendüsine hak veriyor gibi görünüyor ise de Rusya'nın bu emâret-i cedîdenin ihdâsında dahi cümleden ziyâde toğrudan toğruya hareket etdiğini ifâde eylemiştir.

[60] Re'is Kont Şuvalof'un efkârınca Dersa'âdet'de mukim düvel-i mu'azzama süferâsından mürekkeb 'akd olunacak olan konferansı nefsü'l-emmârede komisyonun yerine kâ'im olacağı ve konsoloslar dahi bu konferansın me'murları olacağını dermeyân eyledi.

Kont Şuvalof daha toğrusu Dersa'âdet'de mukim süferâ düvel-i mu'azzama konsoloslarıyla Rus komiserleri beyninde bir divân temyiz olacaktır dedi.

Kont Endraşi komisyonlar teşkilinin her yerde câri olamayacağı hakkında Rusya murahhaslarının ifâdâtını kabûl eder ise de Kont Şuvalof daha ilerü giderek yedinci maddede muharrer olan ahvâl zuhûrunda Rusya komiserleri yerine Avrupa komisyonları geçmesini red etmekte olduğundan kendüsi ahvâl-i mezbûrede Avrupa müdahâlesine lüzum olduğu efkârında bulunduğunu ve hatta lord Salisburi'nin aldığı telgrafnâmede muharrer mevâda 'atf-ı kelâm ile Avrupa müdâhalesi Rusya'nın da menâfi'inden bulunduğunu ve Kont Şuvalof'un teklif ettiği sûrete nazaran konsolosların me'muriyetleri müşkül olacağı gibi süferânın dahi icrâ edeceği teftişin ne şekil ve sûrette ve bunun icrâsına ne dereceye kadar salahiyetleri olacağını Rusya komiserlerinin icra'atına karşı ta'yin etmek lâzım geleceğini ve Rusya murahhasının husûsu bir mükâlemede Rus ve 'Osmanlı komiserlerine iki Avrupalı komiser 'ilâve olunmak üzere diğer bir sûret îmâ ettiğini ifâde eylemiştir.

Lord Salisburi Rusya Bulgaristan'a evveleri muhtar ve cizye-güzâr olan diğer emâretler kadar istiklâl vermek arzusunda görüldüğü hâlde şimdi bir Rus komiserinin ibkâsı husûsunda gösterdiği ısrarı anlayamadığından bahsle Kont Endraşi lâyihasının kabûlü hakkındaki ra'yinde ısrar eylemiştir.

Kont Şuvalof Avrupa müdâhalesini bertaraf etmek fikrinde olmayub fakat ana başka bir sûret vermek istediğini ve Lord Salisburi'nin Rusya'nın Bulgaristan'da bir Rus komiseri nüfûzunu muhâfaza etmek istemesi kendisince bâdi-i ta'cib olduğundan bahsle ettiği i'tirâza gelince Rusya'nın bu babda gösterdiği ısrar mücerred kongrenin emâretin teşkilâtı ile tahliye maddesinin bir an evvel [61] ikmâli hususlarındaki arzusuna tevfik-i hareket etmek istemesinden neş'et ettiğini ve eğer işlerce sür'at matlûb ise Rusya'nın harekâtında serbest bırakılması icâb ettiğini ve eğerçi Şarkî Rumeli'de hiçbir hükmet te'sis etmemiş ise kongre böyle bir hâl için icâb edecek tedâbiri evvelce ittihaz eylemiş olduğunu ve fakat Bulgaristan'da iş böyle olup oraların icra'atınca sür'atle davranmak lâzım geleceğini beyân etmiş ve hülasâ-i kelim Bulgaristan'ca istihsâlini arzu ettiği şey Avrupa teftiş tahtında olmak üzere münferiden icrâ-yı hareket olduğu ve ictinâb eylediği madde ise müşkülâtı müceb olacak bir hey'et-i müşâvere te'sis edeceğini ve şu hâlde

efkârınca en münâsib sûret orada bulunan konsoloslar İstanbul'da mukim Avrupa devletleri süferâsının vekilleri olmak mülâbesesiyle Rus komiserinin süferâ-yı müşârünileyhümün nezâret ve teftişi tahtında hareket etmek üzere ibka olunacağını beyân eylemiştir.

Kont Endraşi sûret-i teftiş ve sefirlerle konsolosların müdâhalesince görülecek müşkülât hakkındaki i'tirazâtını tekrar etmesiyle Kont Şuvalof ol babdaki mütâla'asını ictim'a'î âtide tahriren îzâh etmekliği talep etmiştir.

Re'is kongrenin Avusturya ve Macaristan devletinin teklifine karşı Rusya tarafından bir lâyiha-i mütekâbile şeklinde bir ta'dilnâme i'tâsına muntazar olacağını söyledi.

Lord Salisbüri Kont Endraşi'nin teklifini tervicen mukaddema ettiği teklifi hâvi varakayı kıra'atle bunun yedinci maddeye 'ilâve edilmesi lâzım geleceği efkârında bulunduğunu beyân etdi. Teklif-i mezkûrun 'ibâresi şudur

“Bulgaristan emâretinin umûr-ı 'idâre ve mâliyesi şimdiki 'idâre-i 'askeriyeden derhâl komisyonun idâre-i muvakkatesine ve Şarkî Rumeli'ninki dahi zikr olunan idâre-i 'askeriyeden hükûmet-i seniyyeye nakl ve ihâle kılınacağıdır.”

Re'is kongrenin ictimâ'-ı âtide müzâkere edebileceği şu ta'dilin tokuz madde için kararlaştırılan 'asker ikâmesi hukûkuna te'alluku cihetle pek büyük ehemmiyeti olduğu ve bir de mukaddema dahi bi'l-münâsebe beyân ettiği vechile ikinci derecede olan mesâ'ilin kongrede müzâkere olunması ra'yinde ve mevzu'bahis olan madde dahi bu kâbilden olmağla kongre mu'teberân meclis ile Rus ve Avrupa komisyonları mes'elelerini mevki'-i bahse koyacak olur ise vazîfe-i [62] mu'ayyinesi hâricine çıkmış olacağı zannında bulunduğunu ve bu gibi mesâ'il-i müteferri'anın müzâkeresinde Avrupa'ca bir menfa'at görmeyüb mu'teberan meclisin netice-i müzâkerâtına dahi pek de emniyeti olmadığını beyân ve inhiraf-ı mizâcı daha birçok ictimâ'larda bulunmağa müsâ'ade olunmadığından bahsle Bulgaristan mes'elesinin mevâd-ı esâsiyesi hakkında ittifak hâsıl olduğu gibi bu mes'eleyi bir tarafa bırakub heman Ayastefanos 'ahidnâmesinin tebdil-i hudud ve seyr-i sefâ'in mes'eleleri gibi en mühim maddelerinin müzâkeresine mübâderet olunması

efkârında bulunduğunu ve gelecek ictimâ'da mesâ'il-i müteferri'a sathice geçilerek yalnız Avrupa'ca ehemmiyet-i hakikası olan mevâdın devr ü derâz müzâkere olunmasını teklif etmek niyetinde olduğunu ve ma'heza kendüsi refikasının ra'y ve efkârlarına hiçbir sûretle müdâhale dâ'iyesinde bulunmayub şu mütâla'ası sarf-ı efkâr-ı zâtiyeden 'ibâret olduğunu ifâde eyledi.

Kont Korti Avusturya ve Rusya devletleri murahhaslarının ra'ylerinde ittifak hâsıl etmek güç bir şey olmayub çünkü her devlet konsolosunu komiser sıfatıyla ta'yin edeceğinden Kont Şuvalof'un talep ettiği konsololar komisyonu hakikaten bir Avrupa komisyonu demek olmağla nefsü'l-emmârede Kont Endraşi'nin talep ve arzusuna muvâfık olacağını ve Dersa'âdet'de süferâdan mürekkeb konferansa vuku'bulacak müracâ'at maddesine gelince müşârünileyh bu misillü meclislerde ittifak husûlü dûçâr-ı müşkülât olmakda idüğü ve bina'en'aleyh tedbir-i mezkûrun dahi birgüne te'siri olamayacağı emsâli delâletiyile müsbet olduğundan konsoloslardan mürekkeb bir komisyonla iktifâ olunması münâsib olacağını ve Devlet-i 'Aliyye'nin hudûd-ı 'asâkir-i müstahfazası mes'ele-i mühimmesinde Fransa murahhasının tevassutundan hâsıl olan hüsn-i te'essir ve neticeden bahisle Rusya murahhaslarıyla Kont Endraşi arasında takrir-i ittihad ve ittifak-ı esbabının istihzarı keyfiyetinin bîtaraf bir devlet murahhasına havâle olunmasını ihtar etdi.

Re'is kongre hey'eti tarafından mazhar kabûl olan işbu tasarrufu takdir eyledi ve Kont Korti dahi kongrenin talebi üzerine Ayastefanos 'ahidnâmesinin bu husûsa dâ'ir olan fıkrası 'ibâresince Kont Endraşi'nin teklifi vechile [63] icrâ olunacak ta'dilâtı bu mes'elede sûret-i mahsûsada 'alâkadar olan üç devlet murahhaslarıyla müttefikân tedkîk ve müzâkereye muvâfakat eyledi.

Kongre tarafından Bâb-ı 'Âlî ile mün'akd olan ticâret ve seyr-i sefâ'in mu'âhedatıyla transit mukâvelatinin Bulgaristan ile Şarkî Rumeli'de ahkâmı kemâkân bâki ve mer'î olması hakkında Avusturya ve Fransa ve İtalya murahhasları tarafından vâki' olan teklifin müzâkeresine nakl-i kelâm olundu.

Bu teklifin metni beş numarulu protokolde münderdir.

Lord Salisbûri zâ'id gördüğü "Rumeli-i Şarkî" kelimesinin tayyini talep eylemiştir.

Prens Bismark hukûk-ı milel iktizâsınca Bulgaristan toğrudan toğruya Bâb-ı ‘Âlî’nin zeyr-i ‘idâresinde iken tâbi‘ bulunduğu mu‘âhedat ahkâmına kemâkân ri‘âyet etmesi lâzım geleceğini söyledi.

Kont Endraşi “Şarkî Rumeli” ta‘birinin bir güne karşıklığa sebebiyet vermemek ve bu vilâyetin mukaddemâ Romanya’nın nâ’il olduğu imtiyâzat-ı ticâriyeye mâlik olamayacağı sarahaten anlaşılmak üzere “Şarkî Rumeli” kelimesinin tayy olunması arzusunda bulunduğunu dermeyân eyledi.

Mösyö Vadington Rumeli-i Şarkîde ne yolda bir usûl-ı idâre-i dâhiliye vaz‘ olunacağı daha bilinemediğinden ve belki bir mahalli meclisinin düvel-i mu‘azzama ile ‘akd olunan mu‘âhedatın ta‘diline hakkı olduğu i‘tikadında bulunmasından korkulacağından bu misillü yanlışlıklara mahal vermemek için “Şarkî Rumeli” kelimesinin ibkâ olunmasını tercih edeceğini beyân ve husûsan transit rüsûmu hakkında mahalli meclislerinin müdâhalesi tehlikesi melhuz olduğu hakkında beyân-ı efkâr ve ısrar eyledi.

Bu madde hakkında Lord Salisbüri ile Mösyö Vadington ve Baron dö Haymerle ve ‘Aleksandır Paşa beyninde bir mübâhase cereyân ederek Devlet-i ‘Aliyye birinci murahhası müsâ‘de-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhi erzân buyrulmadıkca memâlik-i şâhânedede hiçbir transit resmi vaz‘ ve te’sis olunamayacağını kat‘iyyen beyân eylemesi üzerine Mösyö Vadington işbu ifâdeyi sened ittihaz ederek teklif-i mebhûsun metnindeki “Rumeli-i Şarkî” kelimesinin tayy olunmasına muvâfakat eyledi.

[64] Ba‘dehü ilk dört fıkra kabûl olundu. Beşinci fıkrada “‘ahidnâmeler” ile “‘uhûd-ı ‘atika ve ‘adât-ı mer‘abe” kelimelerine gelindikde Kont Şuvalof “‘adât” kelimesinin ma‘nâsı mübhem olup su’i tefsire sebebiyet vermesi melhûz olduğundan bahsle tayy ve ihrâcı talep eyledi.

Lord Salisbüri ile Kont Endraşi dahi bu kelimelerin tayy olunmasına muvâfakat eylediler.

Mösyö Dipre ‘ahidnâmeler gayr-ı kâfi ve mahdûd olub bunlar yalnız konsolosların ru’yet-i da‘va salahiyetiyle icrâ etdikleri cümlelerin kava‘id-i ‘umûmiyesinden bahs ettiği ma‘lum bulunduğunu ve ‘âdât-ı mer‘iye ise mu‘âhedâtda meşrût hukûkun zamîme-i lâzime ve mütemmimesi bulunduğunu ifâde ol babda birtakım misaller îrâd ederek “‘âdât-ı mer‘iye” kelimesinin ibkâ fâ’ideli olacağını îrâd eyledi.

Kont Şuvalof dahi buna cevâben burada mevzu‘bahis olan yalnız Bulgaristan olduğunu beyân ve Romanya’nın muhâkimini ıslâh edelidenberü ‘âdât-ı mer‘iye ‘atf-i nazar i‘tibar etmediğini ihtâr etdi.

Lord Bikonsfild ‘ahidnâmeler hakkında henüz mükâlemat-ı muhtelif cereyân etmekte bulunduğundan şimdilik bu babda beyân ra’y etmek lüzûmu olduğu zannında bulunduğu ve eğer bunlar fâ’idesiz ise muhâfaza olunması fâ’ideleri var ise bir ‘adet daha takviye olunması lâzım olduğunu ve ma‘mafih kendü efkârına göre mu‘âhedat-ı mezkûre ilerüde lağv olunduktan son fıkranın kâmilen tayy olunması daha münâsib ve müreccah olacağını ifâde eyledi.

‘Aleksandır Paşa kongrenin ta‘dil edebileceği ba‘zı maddelerden ma‘da kavânin ve mu‘âhedat ve mukâvelatca memâlik-i şâhânenin mahal-i sâ’iresinde câri olan ahval Rumeli-i Şarkîde dahi icrâ olunacağını dermeyân etdi.

İşbu ifâdatdan sonra düvel-i sâlise teklifinin son fıkrasını ibkâ ile berâber buna “alâkadar olanların muvâfakatı ile ta‘dil olunmadıkca” ibâresini dahi ilâve eyledi.

Ba‘dehü serbesti-i icrâ-yı âyin husûsuna dâ’ir olub beşinci numarulu protokole derc olunan Fransa murahhaslarının iki teklifi mevki‘-i müzâkereye vaz‘ olundu.

[65] Birincisinde Mösyö Dipre “Bulgaristan emâreti ahâlisi” kelimeleri yerine “Bulgar teb‘âsi” kelimelerinin vaz‘ını teklif eyledi. İşbu teklif ittifâk-ı âra ile kabûl olundu. “Katolik piskopos ve ruhbanlarına” dâ’ir olan ikinci teklife gelince Kont Şuvalof bu kelimelerin yerine “ecnebi ruhban ve me’mureyn-i ruhâniyesi” kelimelerinin vaz‘ını teklif eyledi.

Lord Salisburi bu usûlün Rumeli ve sâ'ir vilâyet-i şâhânedede dahi ta'mimini arzu ettiğini söyledi.

'Aleksandır Paşa Şarkî Rumeli eyâleti hükûmet-i seniyyeye ve binâ'enaleyh kâffe-i edyânın mütesâviyen serbesti-i icrâsına dâ'ir Devlet-i 'Aliye'nin bi'l-cümle memâlikinde câri olan kavâ'id ve nizâmat-ı ahkâmına tâbî' olması iktiza edeceğinden eyâlet-i mezkûrede serbesti-i âyine müte'allık böyle bir teklifin büsbütün zâ'id olduğunu beyân eyledi.

Mösyö Vadington bu ifâdeyi sened ittihaz ile teklifi vaz'ı hâvi olan müsveddede ba'zı ta'dilat icrâ edeceğine beyân ile bunun müzâkersinin yarınki ictimâ'a te'hirini teklif eyledi.

Baron Haymerle âtiü'z-zikr teklifi hâvi varakayı kıra'at eyledi.

"Avusturya ve Macaristan murahhasları tokuzuncu maddesinin ikinci fıkrasının son ibâresi yerine âtiü'z-zikr fıkrasının konulmasını teklif ederler "şöyle ki" Bulgaristan emâreti kendü toprağında vaki' timüryol hatlarını ikmal ve iltisak ile işledilmesi husûslarına dâ'ir Bâb-ı 'Âlî'nin gerek Avusturya ve Macaristan devletine ve gerek Rumeli timüryolları işledici kumpanyasına karşı vuku'bulan bi'l-cümle ta'ahhüdâtını der'uhde eyler. Mesâ'il-i mezkûrenin tanzim ve tesviyesi için iktiza eden mukâvelenâmeler musâlahanâmenin 'akdini müte'âkib Avusturya ve Macaristan ile Bâb-ı 'Âlî ve Sırbistan ve Bulgaristan emâreti beyinlerinde 'akd olunacaktır. Şurası mukarrerdir ki Bâb-ı 'Âlî'nin Şarkî Rumeli eyâletindeki timüryollarca olan hukuk ve ta'ahhüdâtı 'alî hâle ibkâ olundu."

Re'is teklifin müzâkeresi ictimâ'ı âtiye te'alluk olduğunu dermeyân ederek Devlet-i 'Aliyye düyûnundan Bulgaristan'ın der'uhde edeceği kısm-ı mütenâsibe dâ'ir Devlet-i [66] 'Aliyye murahhasları tarafından vuku'bulub beşinci protokole derc olunan teklifin mevki'-i mezkûreye konulacağını dahi ilâveten beyân eyledi.

Lord Bikonsfild bu teklifi kongrenin piş-nazar-ı i'tina ve ihtimâma almasını tavsiye etmiş ve bu madde hakkında Kont Şuvalof tarafından dahi ba'zı i'tirazat dermeyân

olunmuş olması üzerine müzâkere yarına te'alluk olunarak meclise sa'at beşde hitam verilmiştir.

[67] (Yedinci protokol)

(Fî 26 Haziran sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın yedi numarulu mazbatası tercümesidir.)

Almanya devleti tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Avusturya devleti tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron Haymerle Fransa devleti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre İngiltere devleti tarafından Kont Bikonsfild Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay Rusya devleti tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril Devlet-i 'Aliyye tarafından 'Aleksandır Kara To'odori Paşa Mehmed 'Ali Paşa Sa'adullah Beğ Efendi hazeratı hazır oldukları hâlde meclis sa'at iki buçukda güşâd olundu.

Meclis sa'at iki buçukda güşâd olunarak beş numarulu protokol kabûl edilmiştir.

Re'is kongreye verilen 'arz-ihallerin altı numarulu fihristini kıra'at eyledi.

Müşârünileyh mu'âhede-i cedideye derc olunacak bi'l-cümle mukâvelatın protokollerde münderc kararlar üzerine bir müsveddesini tanzim etmek üzere her devlet tarafından ta'yin edilecek birer murahhasdan mürekkeb bir komisyon nasb ve ta'yinini Almanya nâmına olarak kongreye teklif ile bu teklif kabûl olunduğu takdirde işbu komisyonda bulunmak üzere intihab edeceği murahhası ictimâ'ın hitâmında kongre serkitâbetine bildirmesini her devlet murahhaslarından ricâ etdi.

Prens Bismark'ın işbu teklifi ittifak-ı ârâ ile kabûl olundu.

Ba'dehü Prens Bismark a'za tarafından kongreye icrâ olunacak tebliğatı ihtar etdikde Prens Gorçakof Bulgar mes'ele-i mu'tenâ bâhâsının mevki'-i bahs ve müzâkereye konulduğu son ictimâ'larda hâzır bulunamadığından tolayı izhar-ı kemâl-i te'essüfle berâber işbu gaybubeti ihtiyârı olmadığını ve fakat işbu bahs ve müzâkere hakkında efkâr-ı

i'tilafkârânesi îcabınca mümkün mertebe muhtasar birkaç söz söylemek [68] istediğini ifâde ve Lord Bikonsfild'in geçenki ictimâ'ların birinde zât-ı şevketsimat hazret-i pâdişâhînin kendü mülklerinde müstakil ve hâkim-i mutlak olmaları arzusunda bulunduğunu söylediğinden bahsle her ne kadar kendüsi dahi Lord müşârünileyhin işbu arzusuna tamâmiyle iştirâk eder ise de zan ve i'tikadına göre bu hükûmet-i istiklâliyetin vücûd-ı bekâsı ba'zı şerâ'ite mütevakıftır ki fevka'lâde dirâyet ve zekâvet sâhibi olan bir kimsenin bile bu şerâ'it tahtında olmayan bir istiklâliyet ve hâkimiyeti hâ'iz olabilmesi âdeta havârik-ı 'âdâtandır demiştir. Ve efkârınca şerâ'it-i mezkûre dahi idâre-i dâhiliye ve politikiyeye müte'allık olub idâre-i dâhiliye cihetince kongre tarafından istiklâliyetleri i'lân edilmeyen vilâyetler ahâlisinin mal ve canlarının te'min edilmesi ve bunun da mukaddemkiler gibi kağıd üzerinde icrâsız kalabilecek ve sû-i isti'mâla ve ne de zulüm ve i'tisâfa men' edemeyecek birtakım mevâ'id ile değil fakat bunların husûlü te'sirini te'min ile berâber ol babda ahâliye emniyet verecek bir Avrupa müdâhalesiyle olması lâzımeden idüğünü ve politika cihetine gelince prens müşârünileyh târihin bize ezmine-i muhtelifede Dersa'âdet'de câri olduğunu gösterdiği bir İngiliz ve Fransız ve yahud Rus nüfûzu yerine şarkda ne Rusya ve ne de diğer bir devletin hiçbir nüfûza mâlik olmaması daha münâsib olduğunu ve zâten politikasında sebât olmayan Dersa'âdet'de nüfûz ve haysiyet-i zâtiyece değersiz ve muzır olan tefrik da'vaları yerine Bâb-ı 'Âli'yi birçok efkâr ve hatî'ata düşmekden vekâye edecek bir müdâhale-i müştereke icrâ olunduğunu görmek arzusunda bulunduğunu ifâde eylemiş ve müşârünileyh fenn-i harbe vâkîf olan herkes nazarında Rusya ordularının sebat ve gayret-i merdânegisi ile hakîkaten toğru çıkmış gibi görünecek bir sûret-i ifâde ile Rusya'nın nâ'il olduğu fevz ve fütühatı kongreye 'arz ile kongrenin bu vâsıta ile sulh ve müsâlemeti i'âde edeceği ümidinde idüğünü söyledi ve ifâdatında 'ilâveten Rusya'nın diğer iki murahhaslarının geçenki ictimâ'larda Avrupa gibi Rusya'nın da bulunduğu sulh arzusuna mebni pek büyük müsâ'adât göstermiş olduklarından ve ol babda kongreye lakırdı değil fi'iliyat ibraz eylediklerinden bahsle murahhasların Rusya devletinin şu arzusunu tamâmiyle takdir ve refikasının dahi bu arzuda devamda sebat edecekleri meczûmiyetinde bulunduğunu dermeyân ederek bu sûretle [69] mutâlibini murahhası bulunduğu hükümdâr-ı zişan ve millet-i mu'azzamanın artık daha ilerü getirmeyeceği râdeye isâl ile devletlerden hiçbirinin Avrupa'nın bi'l-cümle menâfi'ine fa'ik olan sulhun husûl-i netice-i hissesine mâni' olmak istemesi fikrini bertaraf ederek mu'âsırın târihin takbih edeceği böyle bir hâlin vuku'u müstakilü'l-imekân idüğünü tekrar eyledi.

Lord Bikonsfild Prens Gorçakof'u kongrede bitekrar makâmında gördüğünden tolayı gâyet mahzûz olduğunu ve belîğâne îrâd eyledikleri nutku dahi tashih-i mizâc etdiklerine bir nişâne ad ettiğini ve murahhaslıklarını bihak hâ'iz oldukları Rusya hükümdâr-ı zişanıyla millet-i mu'azzamasının vakâye-i sulh ve müsâlemet maksadıyla gösterdiği fedâkârlıklara dâ'ir olan makâlatına atf-ı kelam ile kendüsiyle refikasının dahi yine bu efkâr-ı asâyîşcüyâneye mebni pek büyük âdâtda bulduklarını beyân etmeğe kendülerince de bir salahiyet gördüklerini ve fi'l-hakîka sulhun Avrupa'ca arzu olunmasıyla berâber Prens Gorçakof tarafından sard ve an olunan makâlâta nazaran şu hissiyat-ı müsâlemetcüyânenin artık ba'demâ 'umûmi olduğunu müşâhede eylediğinden tolayı bahtiyar ise de bu emniyetin husûlü için efkâr-ı i'tilafkârâneye daha ihtiyac göründüğünü ve Prens Gorçakof'un kemâl-i memnûniyetle istimâ' eylediği mülâhazatı hakkında fazla bir diyeceği olmadığını ifâde eyledi.

Prens Bismark kongrenin efkâr-ı i'tilafkârânede devâm edeceği ve kongre a'zâ-yı kirâmının cümlesi Avrupa sulh ve asâyîşinin vakâyi-i tahkimi vazîfe-i 'âliyesinde hem efkâr bulunacaklarını ve kongre işlerinin ilerü gidişine nazaran vükelâ-yı devletden iki zât-ı şöhret-şi'ârın niyât-ı muslihânelerini nâmus-ı millînin icâb ettiği ba'zı kuyûd ve şurût tahtında ortaya koyarak beyân eyledikleri maksadı istihsal edecekleri me'mul olduğunu ve kuyûd-ı mezkûre kongrenin esas vazâ'ifine tokunmayacağı vâreste-i kayd-ı şita' olup tarafın nâmus-ı milliyesi dahi efkâr-ı i'tilafkârâne ile yekdiğerine karşı muhafaza edileceğini ve asâyîş ve istirâhat-ı 'umûmiyeyi ihlal edebilecek olan mesâ'ilde toğrudan toğruya 'alâkadar olmayan hükûmetler dahi Avrupa nazarında derece-i sâyede ad olunabilecek ba'zı esbâbdan tolayı her ne vakit kongre ictimâ'larının [70] maksad-ı muslihânesi tehlikede bulunur ise bit-tab' bîtarafâne icrâ-yı nesâyihâ da'vet olunacağını ve işte bu sûretle Fransa ve İtalya icâbı hâlinde düvel-i mütehâbbeden mes'elede daha bir sûret-i mahsûsada menâfi'leri olanların nesâyih-i hakimânesine mürâca'at eyleyeceklerini beyân ve şu makâlat ile bîtaraf devletlerin fikrini tamâmîyle ifâde etmiş olduğu hâlde kendüsini bahtiyar ad eyleyeceğini ityân ile hatm-i kelam eyledi.

Ba'dehü Devlet-i 'Aliyye birinci murahhasının âtîde muharrer teklifi mevki' bahse vaz' olundu.

“Bulgaristan emâreti vergüden ma‘da vâridatı nisbetinde düyûn-ı devletin bir kısmını der‘uhde edecektir.”

‘Aleksandır Paşa işbu teklifini îzah için âtiü’z-zikr varakayı kıra‘at eyledi.

Bulgaristan emâretinin vergüden başka vâridatı tesbitinde düyûn-ı devletin bir kısmını der‘uhde eylesini teklif etmekteğim Devlet-i ‘Aliyye’nin dâyinlerine karşı vazîfe ad eylediğim bir şey îfâ etmek maksadına mebnidir.

Emâret-i cedîdenin hâvi olacağı mahallerin vâridatı Devleti ‘Aliyye’nin bi’l-cümle düyûn-ı ‘umûmiyesine bir sûret-i ‘umûmiye de açıktan açığa karşılık tutulduğunu inkâr edemem hatta vâridat-ı mezkûreden ba‘zıları dahi birkaç istikrâza sûret-i mahsûsada karşılık tutulmuştur.

Kongreye verilen ‘arz-ihâllerin fihristine on altı numaru ile kayd edilüb toğrudan toğruya taraf-ı ‘âcizâneme dahi tebliğ edilen varakada Devlet-i ‘Aliyye’nin dâyinleri bu babda Avrupa hukûk-ı ‘umûmiyesince sıbkat etmiş ba‘zı emâsil dermeyân etmişlerdir. Bu emsâl-i müstakil devletler memâlikine ilhak ve yâhud istiklâliyetleri ilân edilen memâlik hakkında olduğu ve bi’l-‘akis Bulgaristan yalnız muhtâriyet-i idâreyi hâ’iz bulunduğu cihetle teşbihin tamâmiyle muvâfık olmadığını tasdikân musâra‘at eylerim. Fakat Bulgaristan emâreti her ne kadar istiklâliyet imtiyâzatından mahrûm ise de nâ’il olduğu muhtâriyet-i idâre-i dâhiliye kâ’idesi iktizâsınca ne bir usûl-i idâre-i mâliyesi ve binâ’en‘aleyh ayrıca bir vâridat [71] ve masârafat bûdcesi olacağından kongre belki emâretin müstakil olmamasından tolayı şübhat-ı vâkı‘ayı def‘ ve izâle etmek ister.

Bulgaristan emâretinin devletin düyûn-ı ‘umûmiyesinin te’diyesine iştirâkile te’diyeye mecbur olduğu vergü yekdiğerine münâsebeti olmayan iki şey gibi anlaşılmalıdır çünkü te’diye-i deyne iştirâk-i dâyin hakkını sâdece tasdik ve daha toğrusu sâdece kabûl demektir. Vergü ise devlet-i metbu‘aya müte‘allık ve emâretin Devlet-i ‘Aliyye’ye râbita-i ta‘biyeti ve nâ’il olduğu muhtâriyet-i idârenin bir ‘uzvudur ki diğere düyûn-ı mâziye ve âtiyeye asla te‘alluku yoktur. İşbu sûret-i mütâla‘amı te’yiden şunu dahi beyân ve ihtar ederim ki Rusya devletinin dahi sâdece bir vergü kararlaşdırması âhirin menâfi‘ine tecâvüz edebileceğinden bahsle bunu daha ziyâde ta‘yin etmeğe lüzûm görmemesine mebnidir.

Kongreye ‘arz ettiğim teklif dahi yine bu sûret-i mütâla‘a tahtında beyân olunmuştur ki teklif-i mezkûr vergü mes‘elesini hâliya bırakarak ol babda evvelce hiçbir şey vermemeğe olub bundan maksad yalnız bir kâ‘idenin irâ‘esidir.

İtalya birinci murahhası Devlet-i ‘Âliye murahhaslarının teklifini ikmâl etmek üzere Ayastefanos mu‘âhedesinin tokuzuncu bendinin birinci fıkrasına ilâve olunmak üzere fıkra-i âtiyeyi ‘arz etmekliğı teklif eyledi.

“Bulgaristan emâretinin Bâb-ı ‘Âlî‘ye verceğı vergü kararlaştırıldığı vakit düyûn-ı ‘umûmiyenin bir nisbet-i ‘âdile esâsı üzerine emârete tahsis kılınacak kısmı müzâkere olunacaktır.”

Re‘is fi‘l-hakîka düyûn-ı ‘umûmiyeden Bulgaristan‘a isâbet edecek tahvilât-ı hissesi vergü mes‘elesiyile kararlaştırılacağından bahsle bu teklifin mukarin sevâb olduğunu tasdik etmiş ve bundan başka yekdiğerine münâsebeti olan şu iki maddenin kongreye ta‘yin edilen vazîfe dâ‘iresinin hâricindeki bu misillü teferru‘at-ı mesa‘ili kararlaştırmağa me‘mur olacak olan komisyonda müzâkere olunmak lâzım geleceğini beyân etdi.

Kont Şuvalof bu iki maddenin müzâkeresi ilerüye te‘alluk edildiğinden şimdilik buna dâ‘ir bir güne i‘tirazı olmadığını söyledi.

Fransa murahhası mes‘ele Devlet-i ‘Aliyye tahvilât mahallerine ‘â‘id olan [72] cihetince derece-i nihâyede nâzik olub ‘Aleksandır Kara To‘odori Paşa‘nın teklifi Kont Korti‘nin teklifinden kendüsüne daha müreccah görüldüğü ve paşa-yı müşârünileyh düyûnun bir hisse-i mütenâsibesini Bulgaristan‘a tahmil etmek niyetinde bulunduğunu serahaten ifâde eylediğinden Kont Korti‘nin ol babda olan ra‘y ve fikrini îzah eylemesini ya‘ni Kara To‘odori Paşa tarafından teklif edilen te‘minatı tenzil etmeğı yâhud sâdece birinci teklifin aynî bir teklif beyân eylemeğimi mürâd eylediğini ifâde ve beyân eylemesini ricâ eyledi.

Kont Korti kendüsünün bu babdaki fikir ve tasavvuru Bulgaristan‘ın Devlet-i ‘Aliyye düyûnunun bir kısmını der‘uhde etmeğe mecbur olmasını teklif etmek olub ancak

bununla berâber bu babda Prens Bismark ile dahi hem efkâr olduğu cihetle düyûn-ı ‘umûmiye ile vergü beyninde bir münâsebet olduğunu beyân eylemek istediğini ve kongrenin sûret-i kayd ve tahririne gelince bunun komisyon-ı mahsûsa havâle olacağından nâşi ol babda ısrar etmeyeceğini ifâde eyledi.

Mösyö Vadington mes’eleyi şübhesiz büsbütün te’hir etmek fikrinde bulunmuş ise de kendüsi kongrede birçok Devlet-i ‘Aliyye tahvilatı hâmillerinin vekili bulunduğundan Devlet-i ‘Aliyye murahhasının teklifini İtalyan murahhasının teklifinden daha açık ad etmekte ısrar eylemiştir.

Re’is mebus-ı anı olan iki teklif beyninde nefsü’l-emmârede büyük bir fark görmediğini ya’ni devlet-i ‘aliyye murahhası teklifinin mübtene olduğu usûl-i vâkı’ada Kont Korti tarafından kabûl olunub yalnız İtalya murahhası vergü mes’elesinin din mes’elesiyle berâber tedkik olunması arzusunda bulunduğunu zikr ve beyân eyledi.

Kont Şuvalof İtalya’nın teklifi Avrupa’ya bu mes’eleye vakit ve zamanile vukuf ve ma’lumât-ı tama’ ile karar vermek iktidar ve salahiyetini î’tâ ettiği hâlde bi’l-‘akis Devlet-i ‘Aliyye teklifinin herkes için mümkünü’l-kabûl olduğu i’tikadında bulunmadığı bir usûl ve kâ’ideye mübtene idüğünü ve “vâridatına mütenâsib kısmı” kâ’idesi dahi devlet-i müşârünileyha için muzır göründüğünü ve masârif zikr olunmadığından Bulgaristan’ın ne kadar ziyâde masarıfa ihtiyacı olur ise te’diye-i deyne dahi o kadar az iştirâk etmemesi lâzım geleceğinden bu hâlde [73] vâridat ile nisbet-i kâ’idesi emniyetiyle bir esas değildir. Çünkü vâridatın fazla bir şeyi zuhûr etmez ise te’diye-i deyne iştirâk olunmayacağını ifâde etdi.

Kont Korti Devlet-i ‘Aliyye’nin teklifini kabûl etmek fikrinde olduğu hâlde kendü teklifini beyân etmesi mücerred kongrece ekseriyet-i ârâ hâsıl etmek maksadına mebni olduğunu dermeyân eyledi.

Mösyö Vadington Rusya murahhaslarının vâridatın ilerüde kararlaştırılacak bir kısmının te’diye-i deyne karşuluk tutulması kâ’idesini kabûl edüb etmediklerini istifsâr etdikde Kont Şuvalof eğer Avrupa bu kâ’ideyi muvâfık-ı adâlet bulur ise Rusya’nda buna muhâlefet etmeyeceğini ifâde eyledi.

Mösyö Vadington Kont Şuvalof'un işbu ifâdesi üzerine İtalya'nın vâki' olan teklifini dahi eğer Devlet-i 'Aliyye teklifi ekseriyet-i ârâyı kazanmaz ise kabûl eyleyeceğinin protokole derc edilmesi arzusunda bulunduğunu beyân eyledi.

'Aleksandır Paşa kongrenin nazar-ı dikkatine 'arz ettiği hâl ve mevki'i piş-nazar-ı i'tinâyâ almak niyetinde bulunmasına mebni kendü teklifinin ibâresi hakkında ısrar etmeyeceğini ve karşuluk tutulacak vergünün mikdarı bahsinde 'adâletin bir nisbet-i ma'nâsını ifâde eyleyecek cihetle kendi fikrine mugayir bir şey olmadığından bunu kabûl eylediğini ifâde eyledi.

Kont Korti'nin teklifi kabûl olundu.

Kongre Avusturya ve Macaristan murahhaslarının Devlet-i 'Aliyye timüryollarına dâ'ir olub metin ve 'ibâresi âtîde muharrer bulunan teklifin müzâkeresine ibtidâr eyledi.

Avusturya ve Macaristan murahhasları tarafından tokuzuncu bendin ikinci fıkrasının son kısmı yerine âtiü'z-zikr fikranın konulması teklif olundu.

Bulgaristan emâreti Devlet-i 'Aliyye'nin Rumeli'de kendü arazisindeki timüryolların ikmâl ve diğer timüryollarına dahi rabt ve elsâkı ve bu yolların işledilmesi husûsunda gerek Avusturya ve Macaristan devletine ve gerek timüryollar işledici [74] kumpanyasına karşı vuku'bulan ta'ahhüdatınca kendü hissesi için Devlet-i 'Aliyye makamına kâ'im olacaktır.

Bu mesâ'ili kararlaştırmak için bu lâzım olan mukâvelat-ı musâlahanın 'akdini müte'akib Bâb-ı 'Âlî ve Avusturya devletiyle Sırbistan ve Bulgaristan emâretleri beyninde 'akd edilecektir.

Şurası anlaşılmalıdır ki Devlet-i 'Aliyye'nin Şarkî Rumeli'deki timüryollarına mütâ'alık kâffe-i hukuk ve ta'ahhüdatı 'alâ hâle ibkâ olunmuşdur.

İşbu teklif-i mübâhase ceryân etmeksizin kabûl olundu.

Re'is Fransa murahhaslarının geçenki ictimâ'ların birinde Bulgaristan ile Şarkî Rumeli'de bulunacak ecnebi Katolik ruhbanlarına dâ'ir vermiş oldukları bend-i manzûmu kongreye ibraz eyledi.

Mösyö Vadington Devlet-i 'Aliyye murahhasının Şarkî Rumeli'de Katolik âyininin serbesti-i icrâsı devletin kavânin-i 'umûmiye ve mu'âhedat ve mukavelatıyla taht-ı te'minde bulunduğuna dâ'ir olan ifâdâtı üzerine âtiü'z-zikr mülâhazatı sard ve ityân eyledi.

Fransa murahhasları ecnebi Katolik ruhbanlarına dâ'ir ibrâz etmiş oldukları bend-i tanzim hakkında kongrenin Bulgaristan'da bi'l-cümle cema'at-i mezhebiye ve milel-i muhtelif için dünki içtim'da tasdik ve te'yid ettiği serbesti-i icrâ-yı âyin kâ'idesine ve Devlet-i 'Aliyye birinci murahhasının yine o ictimâ'da ecnebilerin memâlik-i şâhânedede nâ'il oldukları hukûka Şarkî Rumeli'de asla nakiza götürülmeyeceğine dâ'ir vuku'bulan ifâdesine istinâd ile iktifâ edeceklerini beyân etdiler.

Lord Salisbüri Fransa murahhaslarının tekliflerine Rumeli'nin her tarafına tamimi ile netice vermelerinden tolayı te'essüf ettiğini ve bu teklif efkârınca büyük bir eser terakkiden ma'dud olacağını söyledi.

Mösyö Vadington Lord Salisbüri'nin bahs ettiği terakki serbesti-i icrâ-yı âyini tasdik ve te'yid eden birinci teklifinin dünki içtimâ'da kabûlüyle istihsal edilmiş olduğu cevâbını verdi.

Lord Salisbüri bu teklif yalnız Bulgaristan'a dâ'ir olduğunu beyân etdikde [75] re'is kendüsi dahi serbesti-i icrâ-yı âyininin memâlik-i şâhânenin gerek Avrupa ve gerek Anadolu kıt'aları için istenilmesi üzerine iştirâk eylediğini ve fakat bu babda Devlet-i 'Aliyye murahhaslarının muvafakatları istihsal olunub olunmayacağını bilemediğini dermeyân eyledi.

Kara To'odori Paşa dün Mösyö Vadingtona cevâb verir iken bu babda yalnız Devlet-i 'Aliyye'nin kavânin-i 'umûmiyesi ile mu'âhedat ve muvâfakatı ahkâmına istinâd etmiş olduğunu ve memâlik-i şâhânedede bi'l-cümle milletlerin serbesti-i icrâ-yı âyininin müstefid olduklarında asla şübhe olmayub bu babda îzâhat-ı i'tâsını müstelzem meydanda

daha vasi‘ bir teklif olmadığından sûret-i mahsûsada Rumeli’nin zikredilmesini zâ‘id gibi görmekte haklı olduğunu ifâde eyledi.

Prens Bismark Fransa’nın serbesti-i icrâ-yı âyin hakkında Devlet-i ‘Aliyye murahhasının vâki‘ olan ifâdâtını sened ittihaz etmek arzusuna kongrenin müttehiden iştirâk eylediğini ve Fransa murahhaslarının maksadı da bu olduğu hâlde hâsıl olduğunu ve Lord Salisbüri’nin daha ilerüye giderek birinci teklifi yalnız Bulgaristan ve Rumeli değil bütün memâlik-i şâhâneye ta‘mim etdirmeği arzu etdiğini ifâde ve Almanya’ya gelince kendüsi Fransa’nın teklifine muvafakat etdiği hâlde Lord Salisbüri’nin teklifini dahi ma’elmemnûniye kabûl eder idiyse de öyle gâyet karışık bir mes’elenin müzâkeresi kongreyi bugünkü ictimâ‘ın müzâkerâtından alıkoyacağını beyân ile Lord Salisbüri’nin bunun için sûret-i mahsûsada bir teklif beyân etmek niyetinde olup olmadığını istifsâr eyledi.

Lord Salisbüri Ayastefanos mu‘âhedesinin yigirmi ikinci bendi vesilesiyle bu maddeden tekrar bahsetmekliğı ilerüye te‘alluk eylediğini beyân eyledi.

Kont Şuvalof Lord Salisbüri’nin serbesti-i icrâ-yı âyinin mümkün mertebe Avrupa ve Asyaya ta‘mimi hakkındaki arzusunu pek musib gördüğünden bahsle kendüsünün işbu arzuya muvâfakat etdiğinin protokolde zikr edilmesi arzusunda bulunduğunu ve kongre birtakım akvâm-ı muhtelifenin sâkin bulunduğu memleketlerin hududlarını tağyir ile ticâret ve fenn-i harb nokta-i nazarlarınca ehemmiyetli yerlerden hududlar teşkil etmek istiyorken Rusya murahhaslarının bu hududlara bir de mezâhibin sedd-i-keş mümâna‘at olmasını asla tecviz etmeyeceklerini beyân eyledi.

[76] Re’is müzâkereyi bervech-i âti hülâsa ederek dedi ki kongre tarafından Fransa murahhasının teklifi müttahiden kabûl olundu. Murahhasların ekserîsi serbesti-i icrâ-yı âyinin tevsî‘i arzusunda bulunduğu protokole derc edilecek ve bununla berâber bu mes’ele Ayastefanos mu‘âhedesinin yigirmi ikinci bendinin müzâkersine dâhil olacaktır.

Ba‘dehü Lord Salisbüri’nin Ayastefanos mu‘âhedesinin yedinci bendi için teklif eylediğı bir ta‘dil müsveddesinin müzâkere olunacağı ihtar olunmuş ise de Lord müşârünileyh Avusturya ve Rusya ve İngiltere murahhasları beyinde vuku‘bulan husûsu

bir ictimâ'da kararlaştırıldığı vechile teklif-i mezkûr kongrede kıra'at edilecek olan yeni bir ibâreye mezc edilmiş olduğunu ifâde ile teklif-i mebhûsun hükmü kalmamış idüğünü beyân etdi.

Kont Endraşi geçenki ictimâ'da kongre tarafından beyân olunan arzu mücebince Avusturya ve İngiltere ve Rusya ve İtalya kabinetoları beyninde Ayastefanos mu'âhedesinin yedinci ve sekizinci ve tokuzuncu ve onuncu ve on birinci bendleri hakkında bir mübâdele-i efkâr vuku'bularak işbu devletler murahhasları bunlar için ba'zı ta'dilâta karar vermiş olduklarını dermeyân etdi.

Baron Haymerle dahi işbu ta'dilâtı bervech-i âti beyân eyledi. Şöyle ki yedinci bendin birinci ve ikinci fıkralarının ibkâsı üçüncü fıkranın dahi şu sûretde tahriri "Tırnovi'de Bulgaristan mu'teberâtından mürekkeb 'akd edilecek bir meclis prensin intihâbından evvel idâre-i âtiyenin nizâmatını tertib edecektir." Dördüncü fıkra yalnız "kotej ve rolak" kelimeleri tayy edilerek ibkâsı beşinci fıkra ilga edilüb yerine şu fıkranın derc olunması "Bulgaristan'ın idâre-i muvakkatesi nizâmat-ı cedidenin mevki'-i icrâya vaz'ına kadar bir Rusya komiserinin taht-ı nazarında bulunacak Devlet-i 'Aliyye'nin bir komiseriyle diğer devletler tarafından mahsûsen ta'yin olunacak konsoloslar dahi işbu dâ'ire-i muvakkatenin sûret-i cereyânına nezâret için komiser mûma-ileyhe mu'âvenet eyleyeceklerdir.

Bir kararın ittihaz ve i'tâsında konsolos mûma-ileyhüm beyninde ihtilaf zuhûru takdirde ekseriyet-i ârâya mürâca'at olunacak ve işbu ekseriyetle de Rusya komiseri beyninde bir güne ihtilaf zuhûr eder ise olvakt devletlerin [77] Dersa'âdet'deki sefirleri konferans hey'etinde ictimâ' ederek mezkûr karar orada i'tâ kılınacaktır.

Prens intihâb olunarak yerine oturduktan sonra yeni nizamnâme mevki'-i icrâya konulacak ve Bulgaristan muhtâriyet idâresinden tamâmıyla istifâdeye başlayacaktır.

'Akd-i musâlahayı müte'âkib Şarkî Rumeli'nin teşkilâtı ve işbu teşkilâtın ikmâlîne kadar idâre-i mâliyesi için bir Avrupa komisyonu ta'yin kılınacaktır.

Kont Şuvalof dünki ictimâ‘da devr ü derâz müzâkere edilen sekizinci bendin birinci fıkrası hakkında devletler beyninde ittifak hâsıl olmuş olduğunu ve bunun sür‘at-i tahririnden tolayı sâde elfazınca lâzım gelen ba‘zı ta‘dilatın icrâsına vakit bulunamadığından bu ta‘dilâtı ibrâz ve icrâ eylemek hakkını yalnızca muhâfaza eylediğini beyân eyledi.

‘Aleksandır Paşa kendüsi dahi bu kongreyi ta‘dilât-ı ibrâz ve icrâ eylemek hakkını muhâfaza eylemek şartıyla kabûl ettiğini der-pîş etdi.

Sâ‘ir bi‘l-cümle murahhaslar dahi mezkûr fikrayı kabûl ederek fakat beynlerinde kısa bir mübahase cereyânından sonra bu kongrenin benden tefrik olunarak mu‘âhedede bir bend mahsûs olması husûsu kararlaştırıldı.

Baron dö Haymerle birinci fıkrası bervech-i âti kaleme alınacak olan sekizinci bendin yeni ibâresini kıra‘ate ibtidâr etdi.

“Devlet-i ‘Aliyye ordusu artık Bulgaristan’da ikâmet etmeyecek kal‘a ‘atika hükûmet-i mahalliye’nin masarıfile hedm edilecektir. Hükûmet-i mahalliye bunları mümkün meretebe bir müddet-i kalile zarfında hedm etmeğe ve diğerkal‘alar inşa etdirmemeğe mecbur olacaktır. Bâb-ı ‘aliyyü’l-âhire” fıkranın bâkisi ‘alî hâle ibka olunmuşdur. İkinci fıkranın ibâresi yerine kongre tarafından kabûl edilen diğerkal‘a bir ibâre konulmuş ise de işbu fıkra tesvid komisyonu tarafından yine o ibâre ma‘alinde ta‘dil olunacaktır.

Üçüncü fıkra ibkâ edilmişdir.

Baron Haymerle tokuzuncu bendin birinci fıkrası Kont Korti’nin teklif eylediği ta‘dil ile tashih edildiğini ve ikinci fıkra Avusturya ve Macaristan devletinin timüryollar hakkındaki teklifi ile “timüryollarına dâ‘ir nizamnâme” [78] kelimelerinden i‘tibâren tebdil edilmiş olduğunu îfâ eyledi.

Kont Şuvalof Mösyö dö Beril üçüncü bende artık lüzum olmadığından tayy edilmesi lâzım geleceğini ve on birinci bende gelince bu bendin tahriri tesviye komisyonunun vazîfesinden olduğu efkârında bulduklarını beyân etdiler.

‘Aleksandır Paşa on birinci bendin ikinci fıkrasının her hâlde ibkâsı lâzım olduğunu ifâde etdi.

Re’is Baron Haymerle’nin kıra’at eylediği kongrenin mecmu’u kongre tarafından bi’l-ittifak kabûl olunmuş olmağla artık kongre Bulgar mes’elesini ikmâl ederek vazîfesinin diğer bir kısmına şürû’ edeceğini ve murahhasların kusûr-ı mevâdı Bulgaristan mes’elesinden daha ‘umûmi bir sûretde ve sûr’atle müzâkere edecekleri ümîdinde idüğünü ve fi’l-hakîka kongrenin mürekkeb bulunduğu şu hey’etle birçok tafsilâta girişmek için uzun bir müddet imtidâd edemeyerek bunun yalnız esasları vaz’ ile teferru’atının kararlaştırılması andan sonra ictimâ’ edecek ve ikinci derecedeki mesâ’ili ikmâl eyleyecek olan bir meclise havâle olunacağını beyân ve kendü efkârına göre kongrenin bundan sonra iştiğal etmesi lâzım gelecek mesâ’il-i mühimmeden ol emrde Bosna ve Karatağ ve Sırbistan ile memleketeynde tanzim ve tahdid-i arâzisi mes’elelerini zikredüb ba’dehü Yunan vilâyetleri ve Tuna ve boğazlar ve Anadolu ve tazminât-ı harbiye mes’elelerinin müzâkeresi kaldığını ifâde ile kongrenin Haziranın yigirmi sekizinci cum’a günü için ta’yin edilen gelecek ictimâ’da tashih-i hudud ile memâlik-i mezkûrenin istiklâliyetleri maddeleri dâhil olduğu hâlde arâzi mesâ’ilinin mevki’-i mezkûreye konulması ra’yinde olub olmadıklarını istifsâr eyledi.

Ba’dehü istiklâliyet ve hudud mes’elelerine te’allukı cihetiyle bunlarla berâber müzâkeresi îcâb edecek mezâhib ve ticârete dâ’ir birtakım mesâ’il-i muhtelif hakkında murahhaslar beyninde bir bahs açılarak Lord Bikonsfild re’is ile bi’l-ittifak şu mesâ’ilin yekdiğerine te’allukı cihetiyle topdan müzâkeresinde büyük bir müşkülat olmadığı efkârında bulduklarını ifâde etdiler. Gelecek ictimâ’da Bosna ve Sırbistan ve memleketeyn mes’elelerinin müzâkere olunmasına karar verildi.

[79] Ba’dehü Mehmed ‘Ali Paşa Sırbistan hudûduna dâ’ir bir teklifi hâvi âtiü’z-zikr varakayı kıra’at etmekliğe ruhsat talep etdi.

Edirne’de imza olunan esas musâlahaya göre Sırbistan emâretine bir tashîh-i hudud te’min olunmak îcâb edeceğinden Devlet-i ‘Aliyye murahhasları bu tashîh-i hudûdun güzergâhının âtiü’z-zikr esas üzerine olmasını teklif ederler şöyle ki

Evvelâ yeni hudûdun imkân-ı müsâ’id olduğu mertebe bir hatt-ı tâbi‘i ve harbî olması,

Sâniyen Metroviçe’den Novi Pazar tarikiyle Sanice’ye giden ve oradan ikiye ayrılarak bir taraftan Novi Varoş tarikiyle Vişgarad’a ve diğer taraftan dahi Prepol ve Taşlıca tarikiyle Ceyaniçe’ye giden Bosna tarik-i kebiri ile Metroviçe’yi Bosna’ya rabt edecek timüryolunun ‘Osmanlu toprağından tefrik olunması ve işbu iki büyük tarik-i ihtilatın emniyetini muhâfaza için bunların hududdan oldukça ba‘id olması,

Sâlisen Vişgarad Novi Varoş Sanice Novi Pazar Metroviçe ve Priştine nam ‘Osmanlu şehir ve kasabalarının emniyet ve asâyişleri hâl-i tehlikede bulunmayacak sûretde yeni hududdan ba‘id bulundurulması,

Râbi’an Viçni’den ve Kurşunlu ve Arkob (Prokolize) ve İskoviçe Arnabud kazaları ‘Osmanlu toprağından tefrik olunmaması ve eğer kongre bunların bir kısmını tefrik etmeğe karar verir ise Kurşunlu ve Priştine beyinde vaki‘ Propolak (Tahtalıhan geçidi) boğaziyle İskoviçe ve Virançe beyinde vâki‘ Garadelika ve Yizeva boğazının Priştine ile Varaniçe kazâlarının muhâfazası için her hâlde Devlet-i ‘Aliyye toprağında kalması lâzımeden olub bu hâlde zikr olunan kazalar bu taraftan Devlet-i ‘Aliyye hudûd-ı şimâliyesini teşkil edecektir.

İşbu teklifnâme tab‘ etdirilüb tevzi‘ olunacaktır.

Meclise sa‘at dörtde hitam verildi.

[80] (Sekizinci protokol)

(Fî 28 Haziran sene 1878 târihinde vuku‘bulan ictimâ‘ın sekiz numarulu mazbatası tercümesidir.)

Almanya devleti tarafından Prens Bismark Mösyo dö Bülov ve Prens dö Hohanloha Şilingfürst ve Avusturya tarafından Kont Endraşi ve Kont Karoli Baron Haymerle ve Fransa tarafından Mösyo Vadington ve Kont dö Senvaliye ve Mösyo Dipre ve İngiltere tarafından Kont dö Bikonsfild ve Marki dö Salisbüri ve Lord Odorusel ve İtalya tarafından Kont Korti ve Kont dö Lonay ve Rusya tarafından Prens Gorçakof ve Kont Şuvalof ve Mösyo dö Beril ve Devlet-i ‘Aliyye tarafından ‘Aleksandır Kara To’odori ve Mehmed ‘Ali Paşa ile Sa‘adullah Beğ hazır oldukları hâlde meclis sa‘at iki buçukda açıldı.

Altı ve yedi numarulu protokoller kabûl olundu. Re’is yedi numaru ile murakkam ‘arz-ihâllerin defterinden bahsetdikden sonra Yunan hükûmeti tarafından hâriciye nâzırı Mösyo Te’odor Deliyani’nin kongre nezdinde ta’yin kılındığını ve Berlin Yunan sefirri Mösyo Rangabe’nin dahi ikinci murahhas nasb olunduğunu sefir mûma’ileyh kendüsine bildirdiğini beyân etdi ve ba‘dehü kongreye âtide muharrer tabliğatı icrâ eyledi.

Kongre Haziranın yigirmi beşindeki ictimâ‘ın altı numarulu protokolü ‘asâkir-i şâhânenin Rumeli-i Şarkîden mürûru maddesine dâ’ir Mösyo Vadington’un etdiği teklifin ra’y-i kat’isi ilerüde derc olunmak üzere açık kalmış olduğunu dermeyân eder. Rusya murahhasları üçüncü fıkranın altı numarulu protokolde ne yolda kaleme alınmış ise ana muvâfakat etdiklerini re’ise bildirmiş olduklarından bu muvâfakat husûsu protokole derc olunacaktır.

Prens Bismark kongre tarafından mukaddemki ictimâ‘da vrilen karar mûcebince tahrir komisyonunun teşkil olunduğunu kongreye beyân eyledi. Komisyonun a‘zası âtide muharrer zevâtdan ibâretdir. Şöyleki Almanya tarafından Prens dö Hohanloha ve Avusturya tarafından Baron Haymerle Fransa tarafından Mösyo Dipre [81] İngiltere tarafından Lord Odorusel İtalya tarafından Kont dö Lonay Rusya tarafından Mösyo dö Beril Devlet-i ‘Aliyye tarafından Kara To’odori Paşa

Re’is komisyonun birinci def‘a olarak bugün ictimâ‘ etdiğini dahi ilâveten ityân eyledi.

Kongre tebeddül-i hudûda müte‘allık olan husûsun müzâkeresine geçerek re’is en evvel Ayastefanos mu‘âhedesinin Bosna ve Hersek’e dâ’ir olan on dördüncü maddesini mevki‘-i müzâkereye vaz‘ eyledi.

Kont Endraşi âtide muharrer varakayı kıra’at eyledi.

Avusturya devletinin düvel-i mütecâvire sıfatıyla Bosna ve Hersek’deki hâlin bir yoluna konulmasına her devletden ziyâde ‘alâkadar olduğunu tasdikde bi’l-cümle devletler müttefikdir. Hatta tarafeyn-i muhârebeyn bunu piş-nazar-ı i’tinâyâ alarak mukaddemat-ı sulhiyenin on dördüncü maddesinde bu mes’elenin kat‘iyyen hal ve tesviyesini Avusturya devletiyle ittifak husûlüne te‘âllık eylemişlerdir. Avusturya murahhasları bend-i mezkûr ‘aleyhinde Avusturya ve Macaristan menâfi‘inin cihet-i husûsiyesinden neş’et eden i’tirâzâtı tasrih ile berâber Bosna ve Hersek mes’elesi her ne kadar toğrudan toğruya Avusturyaya ‘âid bir şey ise de ma‘mâfih sırf Avrupa mes’elesi olmakdan bir an hâlî kalmadığını meydana koymağlığı vazîfeden ad ediyorlar. Şark muhârebesinin zuhûruna sebebiyet veren kıyamın münşe’atı Bosna ve Hersek’in olduğu nazardan devr edilemez. Bundan Avrupa’ca hâsıl olan seyyi’ât ve muhâtırat dahi ma‘lumdur. Bunun te’siri birinci derecede Avusturya ve Macaristan devletince his olunmuşdur.

Hudûdumuz bu bendde bir hayli ‘asker bulundurulmuş ise de yine ‘usâtın mürûru ile tecâvüzat-ı mütekâbilesi men‘ olunamadı. İhtilâlin ibtidâ-yı zuhûrunda Bosna’da cem‘ ve tahaşşüd edilen ‘Osmanlı ‘askeri her ne kadar kilitlü idiyse de bir dâ’imi ihtilal ve hicreti men‘ edemediklerinden iki yüz bin kişiden mütecâviz eşhas-ı meskûn ve me’valarını terk eylediler. Üç seneden berü Avusturya devleti bunların iskân ve i‘âşelerini der‘uhde ederek şimdiye kadar on milyon filorin sarf eyledi. Mülteciler emniyetleri münselib olduğundan vatanlarına ‘avdete cesâret edememekdedir. Bu sûretle gitdikce yeni ve ağır fedâkârlıklar [82] ihtiyârına mecbur oluyoruz ve şu hâlin yakında nihâyet bulacağına dâ’ir bir emâre dahi görülmüyor. Hududdaki ahâlimizi lâyenkat‘ devâm eden şu hicretten hasar lâtuhsaya dûçâr olmaktadır. Avusturya devletinin bir dürlü önünü alamamış olduğu şu hâle artık devâm ve sebâtıyla emniyet bahş olacak sûretde tesviye ile kat‘iyyen bir nihâyet verilmesini görmekten başka maksadı yoktur.

Ayastefanos mu‘âhededesinin on dördüncü maddesinde eyâlet-i mezkûrede Ders‘âdet konferansının ilk ictimâ‘ında Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarına tebliğ olunduğu vechile bir idâre-i muhtara vaz‘ ve te’sis olunması teklif olunur.

Avusturya devleti işbu eyâletde asâyişin serî’an ve kat‘iyyen i‘âdesini müceb olacak her bir sûret-i tesviyeyi kabûle hazırdır. Şu kadar ki muhârebe-i ahirenin neticesi olan tebeddülât-ı arâziden tolayı bu eyâletlerin ahvâl-i milliye ve mezhebiye ve coğrafyaları birkat daha karışmış olduğuna bakılır ise ira’e olunan sûret-i tesviyeyi kâmilen mümteni‘ el icrâ ad ederiz. Esâsında ve icra‘âtında buna mâni‘ olur birtakım mümteni‘ el indifa‘ müşkûlat vardır memâlik-i mezkûre ahâlisi Müslüman ve Ortodoks ve Katoliklerden mürekkebe olup bunlar yekdiğerine pek zıd oldukları hâlde ayru ayru yerlerde ikâmet etmeyüb kaza ve şehir ve karyelerde muhtelit-i hey’etde sâkin olmakda bulunmuşlardır. Bâb-ı ‘Âlî birbirine zıd olan şu akvamı hep bir usûl-i idâre-i muhtara tahtında cem‘ edecek ve Avusturya ülkesine ve Karatağ’a tağılmış olan mültecileri memleketlerine i‘ade ile emr-i iskân ve i‘âşelerine bakacak ve işlerine başlayabilmeleri için kendülerine tarlalarında ekecekleri tohumu ve hânelerini yeniden inşâda kullanacakları levâzımatı tedârik ve i‘tâ eyleyecek ve memâlik-i mezkûreyi arasıra sarsmakda olan sademâtın asıl menba‘ı bulunan emlâk ve ‘akar maddesini ya‘ni i‘tiraz ve ‘adevet-i mezhebiye-i milliye ile beyinlerinde nifak girmiş ve ahâlinin kısm-ı a‘zamı Hristiyan zirâ‘ ve çiftçilerinden ‘ibâret olduğu hâlde bütün emlâk-i Müslümanların elinde kalmış olan bir memleketde ancak kuvvi ve bîtaraf bir hükûmet hâl ve tesviye edebileceği mes‘ele-i müşküleyi tanzim ve tesviye eyleyecektir. Dâ‘ire-i iktidarı hâricinde bulunan şu fedâkârlıkları ihtiyar etmek lâzım geldiği hâlde dahi diğere [83] taraftan mu‘âhedenin on dördüncü maddesi ahkâmınca eyâlet-i mezkûrenin vergü bakayesini tahsil edemeyecek ve eyâletinin vâridat-ı câriyesinden iki sene müddet ferâgat eyleyecektir. Devlet-i ‘Aliyye ise şu işin ‘uhdesinden gelemez bunu böyle demek kendüsüne kabahat bulmak ve yâhud niyet-i hüsnasınca şübhe etmek değildir. Ancak böyle bir vazîfenin müsâ‘id-i ahvâlde bile kendüsince icrâsı mümkün değil iken muhârebenin henüz hitam bulduğu zamanda ve ‘alel husus Müslümanların sâkin oldukları kazalar Sırb ve Karatağ hükûmetlerinin taht-ı idâresinde bulunalı veya bulunmasına karar verilelidenberü zıddiyetin ihtilal ibtidâlarından daha ziyâde şedid bulmuş olduğu sırada bu vazîfenin icrâsı büsbütün ‘ademü’l-imbkân derecesine gelmiştir. Hâl böyle iken idâre-i muhtara eyâlet-i mezkûrede asâyişin i‘âdesine medar olmak şöyle tursun orasını bir menba‘ı ihtilal-i dâ‘imi kılacağı endişesi pek

esaslıdır. Mücemmilen beyân olunan husûsatdan anlaşıldığı vechle sâlifü'z-zikr on dördüncü bendin esâsına göre gidildiği takdirde bu mes'eleyi devamlı sûretde hal etmek kâbil olamaz. Eyâlet-i mezkûrede bir usûl-i idâre-i muhtara vaz'ı için beyhude vuku'ubulacak teşebbüsât-ı heyecâna yeniden kuvvet vererek biz dahi eyâlet-i mezkûredeki sademâtın iras etmiş ve elan etmekte bulunmuş olduğu hisar-ı 'azîme yakında ez ser nev dûçâr olmuş oluruz. Andan başka Sırbistan ve Karatağ hududlarının tahdid-i cedidi eseriyle hâsıl olan tebeddülât-ı arzîye üzerine Bosna ve Hersek'in bulunacağı mevki'-i coğrafisi cihetini ayrıca nazar-ı i'tinâyâ almağa mecburdur. Sırb ve Karatağ hududlarının kesb ettiği ittisal bu havâlide memâlik-i sâ'ire-i şarkiyenin taraf-ı ihtilalını şarkın bâki kalan mahalleriyle Avusturya devletinin menâfi'i ticâriyesince muzır bir hâle vaz' eyleyecektir.

Esbab-ı meşrûhaya mebni Avusturya devleti murahhasları devâm ve sebatca matlûb olan te'minâtdan âri olacak her bir sûret-i tesviyenin intac edeceği muhâtirat üzerine kongrenin nazar-ı i'tinasını celb etmecliği vazîfelerinden ad eylemişlerdir. Avusturya devleti bu işde hemcivâr sıfatıyla birinci derecede 'alâkadar olduğundan hâlisâne şurasını beyâna mecburdur ki Bosna ve Hersek [84] mes'elesinde Avrupa'nın sulh ve asâyişini muhâtirat-ı cismiyeye ilga eden ve Avusturya ve Macaristan devletini dahi 'azim fedâkârlıklara ve zâyi'at-ı maddiyeye uğradarak devâmını bervechile tecviz edemeyeceği bir hâl-i tahammülgüzâra dûçâr eyleyen vuku'atın tekerrürünü men'e sâlih olacak sûret-i tesviyeden gayrısını kabûle kendi menâfi'i hayâtiyesi müsâ'id değildir.

Lord Salisbüri teklifnâme-i âtiyi kıra'at eyledi.

Bosna ve Hersek'in hey'et-i ictimâ'iyeye olan hâli mevki' coğrafyası kongrenin nazar-ı dikkatini celbe şâyandır. Ashâb-ı emlâkin heman bilâ istisna köylülerin gayrı bir din ile mütedeyyin olmaları memâlik-i 'Osmâniyenin yalnız bu eyâletlerinde vâkidir. Şu i'tilafdan neş'et eden ihtilal-i memâlik-i 'Osmâniyeyi harâb eden muharebeye sebebiyet verdi ve ahâlinin şu iki sınıfını yekdiğerinden tefrik eden adevet ise bundan üç sene evvelki kadar şediddir. Ve i'tiraz-ı şahsiye muhârebe-i dâhiliyeden nâşi pek tezâyüd etmiş olduğu misillü emâreteyn-i mütecâvirenin bu def'aki muvaffâkiyetleri hükûmete mukâvemet husûsunda bâ'is-i teşvikat olacaktır. Bâb-ı 'Âl'înin şu iki senelik vuku'at-ı elimesi zuhûr etmezden evvel men'ine ve yâhud imhasına muktedir olamadığı heyecâna karşı bu günki

gün uğraşabilmesi pek muhtemel değildir. Bunun için yalnız bir hüsni idâre te'sisinde lâzım olan vesâ'ite değil bir de her güne karışıklığı izâle edecek kadar kuvvete mâlik bir hükûmet lâzımdır. Eğer devletler şimdiden bu ülkelerde bir idâre-i sâbite ve kuvviye te'sisi esbâbını istihzar edemezler ise Avrupa'nın vakt-i 'azîmini celb eyleyen ve bunca vuku'at-ı cismiye'nin zuhûruna sebep olan mehn ü elâmın beheme-hâl vuku'bulacak teceddüden mes'ul olurlar.

Bu eyâletlerin mevki' coğrafyası dahi politikaca ehemmiyet-i 'azîmeyi hâ'izdir. Bir büyük parçası emâret-i mütecâvireden birine düşer ise zencir gibi birbirine merbût İslav hükûmetleri teşekkül etmiş olur ki bunlar Balkan şibh-i ceziresine yayılır ve kuvve-i 'askeriyeleriyle diğer cinsden cenub tarafında meskûn ahâliyi tehdid eylemiş olur. Bu hâl Bâb-ı 'Âlî'nin istiklâline sâ'ir her güne tertibden ziyâde mühelikdir. Hâlbuki merkez idâreden uzak şu iki eyâletin müdâfa'ası yine Bâb-ı 'Âliye havâle olunacak olur ise bu neticenin hâsıl olması ağleb-i ihtimaldir [85] ve Bâb-ı 'Âlî anların idâre-i mülkiye ve 'askeriyesinde devam ettiği hâlde gerek kendüsi ve gerek eyâleteyn için mehâlik-i 'azîmenin zuhûrundan korkulur. Diğer taraftan Bosna ve Hersek'in Devlet-i 'Aliyye'nin ne kuvvetince ve ne de servetince hiç fâ'idesi yoktur. Vâridatları masarıflarına tekâbül etmediği İstanbul konferasında tahkîk olunmuş idi. Müdâfa'aları için lâzım gelen masraf pek külli olduğu hâlde Devlet-i 'Osmâniye için fenn-i harbce hiçbir değerleri dahi yoktur. Binâ'en'aleyh Bâb-ı 'Âlî iktidarı fevkinde bulunan şu vazîfeyi bundan ziyâde der'uhde etmekten istinkâf ve îfâsını muktedir bir devlete ihâle eylediği hâlde pek 'âkilâne hareket etmiş ve devleti bulunduğu muhâtırat-ı 'azîmeden kurtarmış olur. "esbâb-ı meşrûhaya binâ'en İngiltere devleti kongrenin Bosna ve Hersek eyâletlerine Avusturya tarafından 'asker ikâmesiyle idâre olunmasına karar verilmesini düvel-i mu'azzamaya teklif eder."

Prens Bismark Marki dö Salisbüri'nin kıra'at eylediği teklifnâmeye Almanya nâmına iştirâk eylediğini beyân ve şu ra'yini mülâhazat-ı âtiye ile îzâh eyledi.

"Avrupa'nın arzusu devamlı bir şey yapmak ve ahâli-i şarkiyenin ahvâlini bir sûret-i mü'esserede te'min eylemektir. Bu sebebe mebni Bosna ve Hersek işleriyle meşgul olmak kongrede ictimâ' etmiş olan düvel-i mu'azzama murahhaslarınca bi'l-hassa mültezemdir. Tevâtüren müsbettir ki şarkı ara sıra sarsan sademat ve husûsa Avrupa'da na're-i harb ve cidali eş'al etmesinden korkulmuş olan bu def'aki hareket eyâlet-i

mezkûrede zuhur etmiştir. Bina'emaleh bu misillü vuku'atın men'î tekerrürü esbâb-ı müessesinin istihsaline çalışmak yalnız Avusturya'nın menfa'ati değil 'umûmun dahi vazîfesi iktizâsındandır. Almanya'nın musâlih-i şarkiyede toğrudan toğruya bir güne 'alâkası yoğise de bununla berâber imtidadı takdirde Avrupa kabinetoları beyinde ihtilâfât-ı dahi yeniden birtakım karışıklıkları tevlid edecek böyle bir hâle nihâyet verilmesi arzusunda müşterekdir. Bir çâre bulmak için Bosna ve Hersek'de usûl-i mü'essese-i hâzıra üzerine ıslahat icrâsı kâfi olacağı hayâlinde bulunmah muhâtıralıdır. Havâli-i mezkûrede intzam ve asâyişi i'âde ve ahâlisinin istikbâlini te'min edebilecek devlet için merkez ihtilal [86] kuvve-i 'askeriye-i lâzımeye mâlik sâhib-i satvet bir devlettir. Mülâhazat-ı meşrûhaya binâ'en İngiltere murahhasının teklifine Almanya nâmına olarak iştirâk eder ve bunu kongrenin kabûl eylesini kuvviyen tavsiye eylerim.”

İtalya devleti birinci murahhası Kont Endraşi'nin Bosna ve Hersek'in ahvâline ve buna te'allukı olan menâfi'ine dâ'ir bir varaka kıra'at eylediğini ihtar eder.

Salisbüri müşkülât-ı hâzıranın hâl ve tesviyesine medar olmak üzere eyâlet-i mezkûreye 'asker ikâme ile emr-i idâresinin Avusturya'ya havâle olunmasını teklif etmiş ve Prens Bismark dahi Almanya nâmına İngiltere'nin teklifini tervic eylemiştir. İtalya murahhasları Kont Endraşi'den bu tasavvur hakkında Avrupa menfa'at-i 'umûmiyesi nokta-i nazarınca ba'zı îzahat i'tâ edüb edemeyeceğini su'al ederler. Müşârûniyleh evvelce beyân eylediği mütâla'ata mürâca'atla Avusturya devletinin ba'is-i hareketi olan Avrupa menâfi'î sâ'ir devletler kadar İtalya devleti tarafından dahi takdir olunacağı ümidinde ve belki cezminde olduğunu söyledi. Devlet-i 'Aliyye birinci murahhası devlet-i metbu'asının bu madde hakkındaki ra'yi bervech-i âti bast ve beyân etmiştir.

“Hükûmet-i seniyyenin ötedenberü aksa-yı 'ameli bugünkü gün kongrede ictimâ' etmiş olan Avrupa devletlerinin der'uhde eyledikleri emr-i asâyiş ve müsâlemete elinden gelen bi'l-cümle teshilâtı irâ'e ve îfâ eylemekden 'ibâretidir. 'Osmanlı murahhasları dahi kongrede dâ'ima devlet-i metbu'aları politikasının kâ'ide-i esâsiyesine Tevfik-i hareket edegeldiklerinden şimdiye kadar birçok müzâkerat cereyân etmiş ve bunlarda Devlet-i 'Aliyye'nin hâl ve istikbâlince ehemmiyet-i 'azîmesi der-kâr olan birtakım mesâ'il-i hâl ve tedkik olunmuş iken her vakit müşkülât-ı mu'allakaya nihâyet vermek maksadıyla düvel-i mu'azzama tarafından izhar olunan arzulara kemâl-i mertebe ri'âyet etmeliği vazîfeden

‘ad eylemiştir ki bunu sâ’ir murahhaslar dahi tasdik ederler. Bu böyle iken şimdi Bosna ve Hersek’e ‘asker ikâmesi mes’elesinde muhâlif bir ra’y dermeyân etmek mecbûriyetinde bulduklarına pek ziyâde te’essüf ederler ‘Osmanlı murahhasları evvel-be-evvel şu ‘asker ikâmesi teklifinin tervec olunmasında bir lüzûm-ı ‘âcil göremiyorlar. Kongre a‘zası sâlifü’z-zikr teklife bir ehemmiyet-i kat’iye veriyorlar ise de lâcelü’l-isbat dermeyân olunan [87] esbabın ağırlığı müşârünileyhüm kadar ‘Osmanlı murahhasları nezdinde mahsus değildir. Bu ‘asker ikâmesinden maksad elbette bu iki eyâletin intizam ve asâyişini i‘âde ve mültecilerin vatanlarına sevkine ibtidar etmekden başka bir şey değildir. Bâb-ı ‘Âlî bu maksadın istihsaline çalıştığı vesâ’it-i icrâ’iye-i kâfiyeye dahi mâlik idüğünden bi’t-tab‘ ve bihak kendüsine ‘âid olan bir vazîfenin ibkâsını başka bir devlete bırakmak istemez. Hatta Devlet-i ‘Aliyye murahhasları Bâb-ı ‘Âlî’nin eyâlet-i mezkûrede bir jandarma teşkil ve mültecilerin zira‘at mevsimine kadar iskân ve i‘âşelerine bakmak ve bu iki eyâlet için ittihaz olunacak ahvâl-i idâre ile sâ’ir ba’zı tedâbir-i islahiyeyi mevki’-i icrâyâ vaz‘ etmek me’muriyetiyle derhâl büyük zatlardan komiserler i‘zam ile netice-i matlûbenin husûlüne sâlih-i vesâtetü heman mevki’i icrâyâ vaz‘a teşebbüs etmekteği ta‘ahhüd eylediğini kongreye ‘arz ederler. Devlet-i metbu‘aları nâmına bilâ tereddüd şu etdikleri ta‘ahhüdün hüküm ve şümûlü kongre tarafından takdir olunacağını Bâb-ı ‘Âlî’nin bilâ ifâte-i vakit icrâ edeceği tedâbirin mü’esserliği husûsunda kongre a‘zasını bi’l-suhûle ikna‘ edeceklerini ümid ederler. Kongrece sebep-i asli-i iştibah üç senedenberü Bosna ve Hersek’de asâyişin i‘âde olunamaması kaziyyesi olup bundan eyâlet-i mebhûsenin gûya bir dereceye kadar hükûmet-i seniyyenin dâ’ire-i hüküm ve nüfûzundan hâric kaldığı istidlâl olunmuşdur. Hâlbuki kongre a‘zâsı şurasını mülâhaza buyurmalıdır ki Bosna ihtilâli bi’l-nesebe çok sürmüş ise de hükûmet-i seniyyenin bu müddet zarfında dûçâr olduğu müşkülât fevkal‘âde nazar-ı mütâla‘aya alınur ise bu imtidârın sebebi bilsuhûle meydâna çıkar. Bosna’ya hemcivâr olan iki emâretin takriben üç senedenberü Bâb-ı ‘Âlî’ye karşı açıktan açığa muhâseme hâlinde bulunması ve Rumeli ve Anadolu’yu harab etmek üzere ‘azîm ve elim bir muhârebenin dahi zuhûr etmesi devletin kuvvet ve dikkatini kâmilten cezb ederek Bosna’da devâm eden temâyülat-ı ‘isyâniye ve tecâvüziyenin dâ’imâ beslenmesine sebep olmuşdur. İşte şu hâller havâle-i mezkûrede saltanat-ı seniyyenin za‘if nüfûzuna delil olmak şöyle tursun ‘aks kaziyyeyi isâbet eder Bâb-ı ‘Âlî’nin hüküm ve nüfûzu Bosna’da tamâmiyle câri olmalıdır ki üç senedenberü memâlik-i şâhânenin her tarafını mesâ’ib-i harb ve cidal-ı istilâ etmiş iken yine eyâlet-i mezkûrede [88] nüfûz-ı hükûmete hiç nakıza ‘âriz olmamıştır. Bu günki gündeki sulh ve müsâlemet i‘âde olunmuş ve Bâb-ı ‘Âlî için

bütün bütün kuvvet ve dikkatini eyâlet-i mezkûrede intizam ve asâyişin i'âdesine hasr etmenin tam vakti gelmiştir. Şimdi mi bu vazîfeyi îfâya muktedir olmayacağı zan olunmak isteniliyor. Hükûmet-i seniyye bu eyâletlerdeki nüfûzunun mü'esser olduğunu tamâmiyle bilür ve hemcivâr emâretlere i'tâsı mukarrer gibi görünen ve binâ'en'aleyh îcâb-ı takdirde esbab ve vesâ'it-i tecâvüziyelerini tezyid edeceğinde hiç şübhe olmayan memâlik ile berâber Devlet-i 'Aliyye bunların menviyât-ı harisânelerini her vakt 'alel husus Avusturya kabinesinin mu'âvenet-i mâ'neviyesinden mahrum olmaz ise de şekliyle muktedir olduğu mütâla'asındadır. İşte Devlet-i 'Aliyye'nin pek kıymetli tutduğu ve bu sırada kazanmağa çalıştığı şey dahi Avusturya'nın mu'âvenet-i ma'neviyesidir.”

Bosna eyâleti hazine-i celilece külli vâridat vermediğinden Avusturya tarafından 'asker ikâmesi Bâb-ı 'Âlî'ce mehâzir-i 'azimeyi müceb olmayacağı i'tikâdında bulunulur. Devlet-i 'Aliyye murahhasları Bosna vilâyetinin bi'l-cümle vâridatı dâhil-i vilâyetde sarf olduğuna dâ'ir vuku'bulan ifâdeyi sened ittihaz etmekle berâber diğer bir vilâyetin hazineye vâridat-ı külliye vermiyor diyerek o eyâlete bir ecnebi devlet 'askerinin ikâmesini nazar-ı bî-kaydi ile bakılamayacağını ihtardan gerü turamazlar. Olbabda tatvil-i makaldan ictinâb ile Bâb-ı 'Âlî'nin elyevm mukteziyât-ı ahvâle göre en münâsib görülecek ıslahat programını bi'z-zat ve derhâl icrâsını ta'ahhüd edildiğini kongre a'zâlarına tekrar beyân ile kesb-i fakr ederler. Zirâ' mes'elesine gelince bu madde hakkında uzun uzadıya tafsilâta girişmek pek de münâsebet almaz. O yüzden müşkülata uğrayan sâ'ir memleketlerde işin sûret-i muhtelifede hal olunmuş olduğunu burada zikr ve beyâna lüzum görünmez. Öyle bir çâre bulmaktan 'âciz kalacak yalnız Bâb-ı 'Âlî midir? Henüz birçok memleketler hâliyâ turur iken Bosna için teklif olunan vesâ'ite mürâca'at olunmak hatırlara bile gelmemiştir. 'Osmanlı murahhasları söyledikleri sözleri kongreyi iknâ'a kâfi 'ad eylediklerinden efkâr ve mütâla'alarını daha ziyâde şerh ve îzâhdan sarf-ı nazarla yalnız şu i'tikadda derler ki eğer kongre önü alınması matlub olan fenâlıklardan daha 'azim mahâzire sebebiyet verebilecek 'asker ikâmesi teklifine muvâfakat edeceğine [89] kendülerinin Bâb-ı 'Âlî nâmına etdikleri ta'ahhüdü sened ittihaz etse eyâlet-i mezkûrede asâyiş daha eyü ve daha çabuk te'min olunmuş olur.”

Müşârünileyh ifâdât-ı vak'ası devlet-i metbu'ası tarafından aldığı ta'limata muvâfık olduğunu söyledi.

Fransa birinci murahhası Marki dö Salisbüri'nin teklifine muvâfakat etmesinin esbâbını mücemmelen îzâh etmek isteyerek “Fransa devletinin Bosna mes’elesinde bir menfa‘ati yoğsa da kongre işinin fâ’ideli ve devamlı olmasında menfa‘ati vardır. Ve kendüsine toğrudan toğruya te‘allukı olmayan her bir işde bu mütâla‘aya göre hareket eder. İngiltere kabinesi tarafından irâ’e olunan tedbiri ise ihtilâfat-ı politikiye ve mezhebiye ve milliye ile beyinlerine şakak ve nifak düşmüş Bosna ve Hersek ahâlisinin huzur ve istirahatlerini te‘min husûsunda bir çâre-i müstakil ad ederim ve i‘tikadımca mesâ’ib-i harbiye ile büsbütün harâb olan şu eyâletlerde i‘âde-i asâyişe muvaffak olacak devlet ancak kuvvetli ve bîtaraf ve hemcivâr bir hükûmet olduğundan bu hâlde Avusturya’nın müdâhalesine bir Avrupa zâbitası tedbiri nazariyle bakarım” demiştir.

Lord Bikonsfild mes’elenin ehemmiyetini Avrupa asâyişini mümkün ise te‘min etmekden ‘ibâret olan kongrenin vazîfesini ihtar eyledikten sonra her ne kadar cümlelerin efkârınca zât-ı hazret-i pâdişâhinin Avrupa hükümdarı sıfatıyla istiklâli musâlahanın esası ise de vuku‘at-ı elime-i ahîre filasil eyâleteynde zuhur eden karışıklıklardan neş’et eylediği münker değildir. Zât-ı hazret-i pâdişâhi muhârebeden evvel vesâ’it-i külliyye mâlik iken Bosna ve Hersek’de intizam ve asâyişi i‘âde ve bu sûretle sulh-ı ‘umûmiyi muhâfzaya muvaffak olamadığı hâlde vakı‘a büyük bir şan kazanarak etdiği muhârebeden sonra Avrupa’nın sulh ve asâyiş için bihak taleb eylediği te‘minatı i‘tâyâ muktedir olacağına inanılmaz. Binâen‘aleyh devletler daha mü’esser vesâ’it-i te‘miniyeyi taharriye mecbur olub bunları hemcivar ve kuvvetli ve efkâr-ı mu‘tedile sahibi bulunan ve hiçbir vakit dünyanın bir tarafında kimsenin menâfi‘ini ihlâl tasaddi etmemiş olan bir büyük devletin hareket ve teşebbüsünde bulacaklarını ümid ediyorlar. Bu sûret Devlet-i ‘Aliyye’den ma‘da bir fedâkârlık taleb etmek midir? Dersa‘âdet konferansında dahi tahakkuk etdiği vecihle eyâlet-i mezkûre [90] hiçbir vakit hazinece mûceb olduğu masarıfa mu‘âdil vâridat vermemiştir. Bundan başka düvel-i mu‘azzama bütün milel ve akvam hakkında lâzime-i ‘adâlet ve hakkaniyeti icrâyâ çalışdıkları hâlde vilâyet-i mezkûrede bir kavmin diğerine tefvik ve tahakkümünü men‘ eylemeleri dahi elzem değil mi? Eğer kongre eyâlet-i mebhûseyi hâliyle bırakacak olur ise sâ’irlerinin hakkını ihkaka pek meyyal olmayan Slav cinsinin yine bir gün olub tefvik etdiği görülecektir. Lord Salisbüri’nin teklifi İngiltere’nin menfa‘atini değil belki bütün Avrupa’nın sulh ve müsâlemetini vikâye maksadına mebni olduğu teslim olunmalıdır. Bu günki gün eyâlet-i mezkûreye ‘asker ikâmesiyle asâyiş ve intizamı muhafaza ve esbâb-ı refah ve sa‘âdeti te‘min etmek velhâsıl Bâb-ı ‘Alî’yi Avrupa

işlerinde nüfûzunu tezyid ederek kuvvetlendirmek gibi bir vazîfe-i ‘azimeyi îfâ edecek Avusturya devletinden başka hiçbir devlet yoktur.

Prens Gorçakof dedi ki “bu mes’elenin Rusya’ya te’allukı yoktur. Şu kadar ki Kont Endraşi’nin dermeyân eylediği mülâhazat ve Lord Salisbüri tarafından beyân olunub Almanya ve Fransa ve İtalya murahhasları tarafından tervic ve Lord Bikonsfild’in izâhatıyla te’yid olunan teklifat kongrenin vâsıl olmak istediği maksad-ı muslihâne için hazırlanan tedbirin hüküm ve te’sirini isbat eder. Ve îfâ murad-ı ahâli-i Hristiyâniyeyi su’isimalat-ı kadimeye karşı muhâfazadan ibâret olduğundan ve İngiltere’nin teklifi ise Rusya’nın maksad-ı ‘umûmisine muvâfık düşdüğünden tamamiyle kabûl ederim. İhtilâl-i ahirin ilkaât-ı ecnebiye eseri olduğuna dâ’ir To’odori Paşa’nın beyân eylediği mütâla’aya gelince bu ihtilâl Bosna ve Hersek eyâletlerinin bulunduğu hâlden neş’et etdiğinden ve men’i tekerrürü ancak esâsen ta’dilat-ı icrâsına mütavakkıf olduğundan o mütâla’ayı kabûl edemem”.

Devlet-i ‘Aliyye birinci murahhası bu ifâdeye cevâben Bosna ihtilâlinin münşe’atı tahkik değil yalnız asâyişin daha evvel i’âde olunamaması bir senedenberü zuhûr eden vuku’atdan ilerü geldiğini isbat için hükûmet-i seniyye elyevm eyâlet-i mezkûrenin asâyişini bir müddet-i kalile zarfında i’âde etmekliğı kongreye karşı ta’ahhüd ediyor [91] ve bu maksada vâsıl olmak için her dürlü endişeyi bertaraf edecek sûrette ne misillü vesâit isti’mal etmek niyetinde bulunduğunu göstermek istiyor. Eyâlet-i mezkûrenin ahvâlini herkesden daha eyü bildiğinden bu ta’ahhüdü îfâya muktedir olacağından emin olduğu için icra ediyor demiştir.

Kont Endraşi Kara To’odori Paşa tarafından kıra’at olunan varakaya i’tirâzen paşayı müşârünileyh Bâb-ı ‘Âlî beyân olunan fenalıkları ıslaha hazır olduğundan ve husûsan iki yüz bin nüfusdan dûn olmayan mültecilerin vatanlarına i’âdesine muktedir olacağından bahsle teklif olunan teklifin lüzumsuz olduğunu beyân ediyor ise de üç senedenberü Bâb-ı ‘Âlî’den tedâbir-i lâzime ittihazı talebinde bulunuduğu hâlde birtakım mevâ’id ve bahâneler ile geçiştirilerek hiçbir şey yapılmamıştır. Bâb-ı ‘Âlî’nin şimdiye kadar eyâletini hâliya muhâfaza etdiğine dâ’ir Kara To’odori Paşa’nın beyân eylediği mütâla’aya gelince Kont Endraşi bu netice en ziyâde son üç sene zarfında Avusturya ‘askerinin hududda bulundurulması eseriyle hâsıl olduğunu Devlet-i ‘Aliyye murahhası dahi tasdik eder zan

ederim Avusturya devleti bir şeyin bir kararda durması kâ‘idesini politikasına esas ittihaz etmiş olduğu cihetle istikbâl Bâb-ı ‘Âlî’nin senîn-i ahire vuku‘atıyla tekzib olunan hayâlatına te‘alluk edemez. Bina’enaleyh “İngiltere ve Almanya murahhaslarının teklifi Bosna ve Hersek eyâletlerinde asâyişin i‘âde-i serian ve kâmilen ve dâ’imesine en ziyâde sâlih ve bu cihetle bi’l-cümle devletlerin devamlı bir şey yapmak emrindeki maksad-ı müşterekelerine dahi muvâfık olduğundan Avusturya murahhasları bu tedbire muvâfakat eylediklerini ve Avusturya devletinin dahi eyâletine ‘asker ikâmesiyle idâresini ta‘ahhüd etmeğe hazır olduğunu beyân ederler.

“Ancak Sırbistan ile Karatağ arasında bulunub cenub şarkî cihetinden “Metroviçe” ortasına kadar giden eski Bosna vilâyeti mülhakatından bulunan “Yenipazar” sancağı Avusturya toprağına mülâsık olmadığına mebni Avusturya murahhasları bu sancağın idâresini deruhde etdirmeyerek kemakân Devlet-i ‘Aliyye idâresinde kalabileceğini beyân ederler. Ma‘mafih usûl-i cedîde-i politika ile tarîk-ı muhâberatın serbesti ve emniyetini te’mîn için Avusturya devleti Yenipazar’ın her tarafında asker bulundurmak ve askerî ve ticaret yolları yapmak salahiyetini muhafaza eyler” demiştir.

[92] Prens Bismark kongre a‘zasının mütâla‘aları îrad olunan noktalar ile meydana çıkmış ise de ra’y-i kat‘ilerini su‘al ederim dediğinde Avusturya ve Fransa ve İngiltere ve İtalya devletleri İngiltere teklifini kabûl etmiş ve Rusya dahi muvâfakat gösterüb fakat bu babdaki ra’yi Lord Salisbüri’nin teklifine münhasır olduğunu ihtar etmiştir. Devlet-i ‘Aliyye murahhasları ise devletlerinin ta‘limatıyla mukayyed olduklarından bahsle muvafakatdan imtina‘ eylemişlerdir.

Re’is kongrenin ekseriyeti ve alel-husus bîtatarf devletler nâmına olarak beyân-ı efkâra kıyam ile “kongre” Bâb-ı ‘Âlî’nin muhâfazası arzusunda bulunacağı mevâki‘ coğrafyayı îkâ için değil ancak Avrupa asâyişini hal ve istikbâlen vikâye için ictimâ‘ eylediğini Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarına ihtar ederim. Kongrenin tevassutu olmasa idi Ayastefanos mu‘âhedesinin teknil maddelerini kabûl edecekler iken şu tevassut kendülerine Bosna’da daha büyük ve daha münbit bir vilâyeti ya‘ni Atalar denizinden Balkanlara kadar mümted olan araziye i‘âde eylemiştir. Kongrenin kararları bir küll teşkil eder ki içinden fâ’idelisini alub zararlısını bırakmak mümkün değildir. Bâb-ı ‘Âlî muvâfakatdan imtinâ‘ ve devletleri menâfi‘i mahsûsalarını anın hâricinde gözetmeğe icbar

ederek kongre müzâkeratını neticesiz bırakmakta hiç menfa‘ati yoktur. Düvel-i sitte Bosna ve Hersek maddesinde müttelikü’l-ra’ydirler. Devlet-i ‘Aliyye’nin böyle kendüsence bir fâ’ideyi müceb olacak bir işi bozmayacağı ve murahhaslarına kariben ta‘limat-ı cedîde irsal edeceği meczumdur ve bunun için dahi protokol açık bırakılmışdır.” dedi.

Kont Şuvalof Kont Endraşi’nin nutkunun bir ciheti hakkında beyân mütâla‘a ederek demişdir ki “Kont Endraşi ale’l-‘umum (inkılav) tesmiye olunan mahalde ifâde-i ‘asker ile idâresini der‘uhde etmek Avusturya menâfi‘i iktizâsından olmadığını beyân etmekle berâber oralarda ba‘zı tarîk ve mevâki‘ harbiyeye dest-res olmağı talep etmiştir. Rusya murahhasları Marki dö Salisbüri’nin teklifine muvâfakat etmiş olduklarından şimdi kendüleri için henüz vazih olmayan yeni bir mülâhaza karşusunda bulunuyorlar ki bunun tevsî‘i Karatağ ve Sırbistan’ca mukarrer olan tevsî‘ hudud ve arâzi mes’elesine sekte iras edecektir.” Binâ’en‘aleyh Şuvalof Kont Endraşi nutkunun son fıkrasını kabûl etmeğı murahhas [93] mûma’ileyhden izâhat almağa te‘alluk eylemek arzusunda bulunduğunu söyledi.

Re’is protokolün Rusya murahhaslarının ilerüde edebilecekleri mülâhazat için dahi açık bırakılacağını beyân eyledi.

Kongre Sırbistan mes’elesinin müzâkeresine lediyyü’l-ibtidar re’is Ayastefanos mu‘âhedesinin üçüncü bendinin (Sırbistan’ın istiklâli tasdik olundu) deyü ilk kelimelerini kıra’at eyledikde bu esasın kongre tarafından kabûl olunub olunmadığını istifsar eyledi.

Aleksandır Paşa âtide muharrer varakayı kıra’at eyledi.

“Kongre Sırbistan’ın istiklâline dâ’ir Ayastefanos mu‘âhedesinde münderc olan mevâdi ilk def‘a olarak mevki‘-i mezkûreye vaz‘ edeceğinden bendenize bu babdaki efkârımı birkaç kelime ile ifade etmekliğime müsa‘ade olunmasını rica eylerim. Avrupa’nın şimdiye kadar Sırb emâretinin hükûmet-i seniyyeye olan rabıta-i tabi‘iyetini tasdik etmesi hem Avrupa menfa‘at-i ‘umûmiyesini ve hem de Sırbistan’ın menâfi‘ini vakâye etmek maksadına mebni idi. Devlet-i ‘Aliyye mu‘âhedat ile hâ’iz olduğu hakk-ı metbu‘iyeti en müşkül ahvalde bile i‘tidal ile isti‘mal edegeldiği ve bunun Avrupaca bâdi-i endişe olmuş olan ba‘zı müşkülâtın hal ve tesviyesinde hakîkatın fâ’idesi görülmüş

olduğu ve böyle bir metbu‘iyenin Sırbistan’ın hakîkaten istiklâlini te’min ederek bunun kadir ve kıymeti kendüsi tarafından dahi bildef‘ât tasdîk olunduğu ca-yi inkâr değildir.

Ayastefanos mu‘âhedesi gerek Sırbistan ve gerek az ve çok o halde bulunan sâ’ir memâliki merbut olduğu hükmünden ifraz ile haklarında bir usûl-i cedîde vaz‘ eyledi. Eğer Avrupa bugünkü gün istiklâl efkârında sebat eder ise Devlet-i ‘Aliyye buna muhâlefet etmez. Çünkü kongrenin tasdîk etmesi melhûz olan şu istiklâli hakiki ve ciddi bir sûrette olacağına ve bunun emâretler tarafından kendülerine tahmil ettiği hukuk ve vezâ’if tamamen takdir olunarak der‘uhde kılınacağına ve binâ’en‘aleyh mazhar-ı ri’âyet olarak rabita-i metbu‘iyenin te’sisi ve muhâfazasına muvaffak olduğu intizam-ı ‘umâmînin te’minatını ihlal etmeyeceğine itmi’nan-ı hâsıl etmiştir. Re’is üçüncü maddede mezkûr beyannâmenin kat‘iül mefâd olduğunu ihtar ve Devlet-i ‘Aliyye’nin bu babda [94] Ayastefanos mu‘âhedesi mücebince muvâfakat ettiği şeyi şimdiden gerü alması tecviz ve kabûl olunacağı zannında bulunduğunu beyân etdikden sonra âraya mürâca‘at eyledi.

Lord Salisbüri Sırbistan’ın istiklâlini tasdîk ile berâber emâret-i mezkûrede serbesti-i mezheb kâ’idesinin vaz‘ı münâsib olacağı zannında bulunduğunu söyledi.

Mösyö Vadington dahi Sırbistan’ın istiklâlini Bulgaristan için kongrenin kabûl ettiği kâ’ideye tatbiken teklif-i âti üzere kabûl edeceğini söyledi.

Sırbistan ahâlisi herkanı mezhebde bulunur ise bulunsun hukukça müsavat-ı kâmileye nâ’il olacaktır. Ve ihtilâf-ı mezheb dahi hiçkimsenin hizmet-i ‘umûmiye ve me’muriyet ve şerefe nâ’iliyetde icrâ-yı hırfet ve san‘atda na-ehl tutulmaklığa ve mahrum edilmekliğine sebep ad olunmayacaktır. Sırbistan’da serbesti ve icra-yı âyin ve mezheb te’min olunacak ve cema‘at-i muhtelifenin silsile-i meratib üzere tertibinde ve gerek rü’esa-yı ruhâniyeleriyle olan münâsebatında bir güne mevani‘ ika‘ olunmayacaktır.”

Prens Gorçakof bunun öylece tahrir edilmesi en ziyâde Musevilere şamil olacağından korkduğunu ve dermeyân olunan şu kavâ’ide kendüsi muhâlefet etmez ise de daha sonra mevki‘ bahse vaz‘ olunacak olan Museviler mes’elesinin şimdiden bir beyannâme ile taht-ı karara alınmasını istemediğini ve eğer mevzu‘bahis yalnız serbesti-i mezheb ise bunun her vakit Rusya’da icra olunageldiğinden şu kâ’ideye tamamiyle

muvâfakat eylediğini ve bunu en şamil ve en vasi‘ bir sûretde icrâyâ hazır olduğunu ve fakat iş hukuk-ı medeniye ve siyâsiyeden ibâret ise haklarında hukûk-ı siyâsiye-i medeniye'nin hiçbirisi deriğ olunamayacağı der-kâr olan Berlin ve Paris ve Londra ve Viyana'da Musevilerle Sırb ve Romanya ve Rusya'nın ba'zı eyâletlerinde mütemekkin olub âdeta ahâli-i mahalliye haklarında bir beliyye-i azime mesabesinde olan Musevilerin yekdiğerinden tefrikini taleb eylemiştir.

Re'is Musevilerin şu ahvâl-i müte'essifeleri ihtimalki hukuk-ı medeniye ve siyâsiyenin haklarında mahdud olmasından neş'et etdiğini der-piş eylemesi üzerine [95] Prens Gorçakof Rusya hükûmeti ba'zı eyâletde bi't-tecrübe müsbet olan bir lüzum-ı mübrem sa'ikasıyla ahâlinin menâfi'ini muhâfaza için Musevileri bir usûl-i idâre-i istisnâ'îye altına almağa mecbur olmuşdur dedi.

Mösyö Vadington bu vesî'a-i resmîyeden bi'l-istifade Avrupa murahhasları tarafından serbesti-i âyin ve mezheb kavâ'idinin te'yidi lâzımeden idüğünü beyân ve düvel-i sâ'ire misillü Avrupa hey'et-i ictimâ'îyesine dâhil olmak isteyen Sırbistan'ın ibtidâ-yı emrde bil-cümle Avrupa devletlerinin esas teşkil ve te'sisi olan şu kavâ'idi tasdik ve bunları iltimas etdiğı mesâ'idenin şart-ı mutlakı hükmünde kabûl etmesi lazım geleceğini ilâveten ityân eyledi.

Prens Gorçakof Sırbistan'da Musevilere sûret-i mutlakada hukuk-ı medeniye ve siyâsiye i'tâsı münasib olacağı efkârında ısrar eyledi.

Kont Şuvalof mütâla'at-ı mezkûre Fransız teklifine esâsen bir i'tiraz olmadığını ve Museviler Rusya'nın tevsi'ini arzu etdiğı serbesti-i mezheb kazıyyesine tokunulmaksızın Prens Gorçakof tarafından beyân olunub mümteniü'l-i'tiraz olan mehazirin müstakbelde önü alınabileceği ümidinde bulunduğunu söyledi.

Prens Bismark Fransız teklifine muvafakatla Almanya'nın dâ'ima serbesti-i mezhebe müsâ'id her bir teklife muvafakata hazır olduğunu beyân eyledi.

Kont dö Lonay İtalya'nın te'sisat-ı esâsiyesinden biri olan serbesti-i mezheb kâ'idesine İtalya nâmına bil-musara'a muvafakatla berâber Almanya ve Fransa ve İngiltere tarafından bu babda olunan beyânata iştirâk eylediğini söyledi.

Kont Endraşi bu me'alde beyân-ı efkâr etdi. Devlet-i 'Aliyye murahhasları tarafından dahi bir güne i'tiraz vuku'bulmadı.

Prens Bismark murahhasların bu babdaki ra'yini tasdik etdikden sonra kongrenin Sırbistan'ın istiklâlini serbesti-i mezhebin emâretce tasdik olunması şartıyla kabûl ettiğini beyân ve tahrir komisyonu bu kararı kaleme aldığı sırada Sırbistan'ın ilan-ı istiklâli ile serbesti-i mezhebin tasdiki beyninde kongrece takrir eden merbutiyeti dahi zikr eylemesi lâzimededen idüğünü söyledi Lord Salisbüri kongrenin serbesti-i ticaret hakkında dahi ısrar etmesi ve Sırbistan'da [96] bir "transit" resminin ihdası aleyhinde beyân-ı efkâr eylemesi arzusunda bulunduğunu söyledi.

Kont dö Lonay İngiltere murahhasının bu babdaki arzusuna müsâbakat ile Avusturya ve Fransa murahhaslarıyla birlikde teklif-i âtiyi tanzim etdiklerini beyân ile kıra'ate ibtidar eyledi.

"Avusturya ve Fransa ve İtalya murahhasları Sırbistan'a müte'allık maddelere fikra-i âtiyenin dahi 'ilâve olunmasını teklif ederler. Şöyle ki yeni mukâvelenâmeler akd oluncaya kadar Sırbistan'ın memâlik-i ecnebiye ile olan münâsebat-ı ticâriyesinin şera'it-i hazırasından hiçbirini tebdil ve Sırbistan dâhilinden geçen emtiadan bir güne "transit" resmi ahz olunmayacaktır."

Teb'a-i ecnebiyenin mu'âfiyat ve imtiyazatıyla konsolosların hakk-ı kaza ve himayesi emâretle 'alâkadar olan devletler arasında bi'l-ittifak ta'dil olunmadıkca elyevm bulunduğu vech üzere mer'i'l-icra kalacaktır."

Re'is kendü i'tikadınca bir devletden ayrılan bir eyâletin o vakte kadar tâbi' olduğu mu'âhedat-ı ahkâmı hâricine çıkamaması hukûk-ı 'âdiyeden ve kongrenin bir beyannâmesiyle dahi te'yid ve tahkim olunabilecek bir hukûk-ı milel kavâ'idindendir dedi.

Kont dö Lonay tarafından dermeyân olunan teklif fakat Kont Şuvalof'un talebi üzerine savr-i tahrir ve tesviyesi bir kat daha tedkik olunmak üzere esâsen kabûl olundu.

Kongre Sırb hudûduna dâ'ir üçüncü maddenin tedkikine devam ederek re'is hudûd-ı mezkûre ancak bir komisyon-ı mahsus mu'arrefetiyle tahdid olunabileceği efkârında bulundu.

Baron Haymerle bu madde hakkında âtide muharrerü'l-ihyayı kongreye arz eyledi.

“Sırbistan tevsi'î arâzi edecektir. Hudûdun tamamiyle tahdidi kongrede mümkün olamayacağından her devlet tarafından bir murahhas bulunmak üzere bir komisyon teşkil ile hudûdun güzergâhını bi't-ta'yin kongreye arz etmeğe me'mur edilecektir. (İşbu protokole merbut birinci varakaya mürâca'at oluna) işbu merbut varakada hududun tahdidi hakkında” [97] Avusturya murahhaslarının daha mufassal teklifleri mündercdir.

Kont Şuvalof bir komisyon-ı mahsus teşkili teklifini kabûl eyledi.

Mehmed 'Ali Paşa hudûdun tahdidinde Devlet-i 'Aliyye'nin menâfi'î hakkında beyân-ı efkâr ve geçenki meclisde kıra'at eylediği mütâla'atı dahi ihtar eylemesi üzerine re'is ictimâ'î 'umûmiyede tesviyesi mümkün olamayacak olan mesâ'il-i mezkûre ile hassaten iştilal edecek bir komitenin teşkili husûsunda ısrar eyledi.

Kongre işbu teklifi kabûl eyledi. Murahhaslar komisyona a'za ta'yin olunacak zevâtı kongre kitâbetine bildireceklerdir.

Ba'dehü Ayastefanos mu'âhedesinin Sırbistan'a dâ'ir olan dördüncü maddesi müzâkere olunarak birinci ve ikinci fıkraları tahrir komisyonuna havâle olundu.

'Osmanlı toprağının Sırb 'askeri tarafından tahliyesine dâ'ir olan üçüncü fıkraya gelince Lord Salisbüri bu babda kongrenin karar vermesini arzu eylediğini söyledi.

Kont Şuvalof hudud tahdid olunmazdan evvel bu babda hiçbir karar-ı kat'î ittihaz olunamayacağını beyân eylemesi üzerine kongre dördüncü maddenin son fikrasını dahi tahrir komisyonuna havâle etdi.

Baron Haymerle Sırbistan'daki timüryollara dâ'ir âtide muharrer teklifi kıra'at etdi.

“Sırbistan emâreti bu def'a alacağı arazi üzerinde inşa olunacak timüryol hatlarının ikmâl ve elsakı ve işledilmesi maddelerine dâ'ir Bâb-ı 'Âlî'nin gerek Avusturya devletine ve gerek Rumeli timüryolları işledici kumpanyasına karşı 'akd etmiş olduğu ta'ahhüdatı der'uhde edecektir.

Bu mes'elelerin tesviyesi için lâzım olan mukâvelat heman 'akd-i sulhu müte'âkib Avusturya ile Bâb-ı 'Âlî ve Sırbistan kendü hissesi için dahi Bulgaristan emâreti işbu teklif Bulgaristan timüryolları hakkında kongrece karar verilen teklife müşâbih olmağa ittifak-ı âra ile kabûl olundu.”

[98] 'Aleksandır Paşa Sırbistan vergüsü hakkında âtide muharrer mütâla'atı irad etdi.

“Sırbistan vergüsü re'sü'l-mala tahvil olunarak yeküni ..... müddet zarfında hazine-i celileye te'diye olunacaktır. Sırbistan Devlet-i 'Aliyye divânından kendüsine terk ve ilhak olunacak nevâhinin vâridatıyla mütenâsib bir hisse alacaktır.”

Re'is mu'âhedede vergüden bahs olunmadığını ihtar ve Kont Şuvalof dahi istihsal olunan istiklâliyet üzerine artık vergünün hitam bulması tabi'i olduğunu beyân etmeleri üzerine Lord Salisbüri vergünün vâridat-ı sâ'ire-i Devlet-i 'Aliyye misillü düyûn-ı 'Osmâniyenin te'diyesi bar ve fidi tahtında irâdeden 'ibâret olduğunu dermeyân eyledi.

Prens Gorçakof istikrâzat-ı 'Osmâniye sahiblerinin menâfî'ini vakâye emel ve niyetinde olmadığını ve bu istikrazlar keyfiyetine âdeta mûceb-i esef bir mu'âmele-i hile kârane nazar ile bakdığını dahi Rusya devletinin tahvilat-ı mezkûre ashabından bulunan teb'ası hakkında îfâ-yı mu'âvenetden bile istinkâf edildiğini söyledi.

Kont Şuvalof vergü me'alesinden bahsle bunu şimdi müzâkere edemeyeceğini beyân ve tahrir komisyonuna havâle olunmasını taleb eyledi.

Re'is düyûn-ı 'Osmâniyeden Sırbistan vergüsine mu'âdil bir hisse tahmil edilebileceği efkârında bulunduğunu söyledi.

Mösyö Vadington Devlet-i 'Aliyye istikrâzâtı hakkında Prens Gorçakof'un ifâdatını kabûl edemeyüb istikrâzât-ı mezkûrenin hilekârane bir mu'âmelecilik nev'inden olmadığını ve bu istikrâzlarda her ne kadarca menfa'at gibi ba'zı mu'âmeleler sıbgat ettiği inkâr olunamaz ise de elyevm istikrâzât-ı mezkûre hâmilleri şayân-ı iltizam kesândan 'ibâret bulunduğunu beyân ve gerek kendüsi ve gerek refikasından bir hayli zevat vakâye ve iltizam olunacak olan işbu hukûk-ı sariha hakkındaki mülâhazatı üzerine ısrar etmez ise de bu babda sebat ettiğini ifâde eyledi.

Prens Gorçakof cevâben maksadım bil-cümle istikrâzat değil ancak içlerinden [99] kısım-ı a'zamından bahs ve bir de Rusya'nın tahvilat-ı 'Osmâniye ashabından olan teb'asına politikaca her bir mu'âveneti red ettiğini beyân eylemediğinden 'ibâretidir dedi.

'Aleksandır Paşa'nın teklifi tahdid-i hudud komisyonuna havâle olunmasına karar verildi.

Ba'dehü kongre ictimâ'ı âtide müzâkere olunacak mevâdın tab'iyetine ibtidar ederek Kont Endraşi ile Kont Şuvalof'un ihtarı üzerine Karatağ mes'elesi daha ilerüdeki bir ictimâ'a te'alluk olunmasına ve yarınki ictimâ'da evvel emrde Yunan ve ba'dehü Romanya işlerinin müzâkeresine başlanılmasına karar verilerek Yunan murahhaslarının sûret-i Kabûlünü tetkike ibtidar eyledi.

Kont dö Senvaliye dedi ki Yunan murahhasları kabûl olunacakları ilk ictimâ'da devlet-i metbu'alarının mütâlib ve mütâla'atını kongreye 'arz etmekle iktifa etmelidir. Ba'dehü kongre dahi Yunan murahhaslarının gıyabında işe karar vererek diğer bir ictimâ'da murahhaseyn-i mûmaileyhüma hazır oldukları halde müzâkere-i lâzımeye ibtidar eylemelidir. İşte bu hususda iki sûret-i mütâla'a vardır. Birincisi Yunanistan'ın niyat ve a'mâlinin 'arz olunması ikincisi kongrede işin müzâkeresi mes'elesidir.

Re'is işbu usûl-i mu'âmeleyi kabûl etmiş ve kongrenin ittifak-ı ârayile Yunan murahhaslarının yarınki ictimâ'da kongrede isitma' olunacaklarının kendülerine bildirileceğini beyân eyledi.

Lord Salisbüri ve Kont Korti Romanya'nın dahi da'vasını tervic için kongreye kabûl olunub olunmayacaklarını su'al etdiler.

Re'is cevâben dedi ki Romanya işleri yarınki ictimâ'da tezekkür olunacak mevad sırasına dâhil olduğundan İngiltere ve İtalya murahhasları tarafından dermeyân olunan mes'ele o vakit tezekkür olunabilecektir.

Mehmed 'Ali Paşa Karatağ hudûduna müte'allık bir teklifnâme i'tâ eylediki bunun tab'ı ile protokole rabt edilmesine karar verildi.

Meclise sa'at beşde hitam verildi.

[100] (Sekizinci protokole melfuf birinci varakanın tercümesidir)

Sırbistan hududu

(Avusturya erkân-ı harbi tarafından mürettib harita)

Yeni hatt-ı hudud (Drina)nın tâlûkatından ya'ni en derin mahallinden şimdiki hatt-ı hudûdu takib ederek (Maliz ve Varnik) ve (Sakahar)ı Sırbistan emâretine bırakacak ve ba'dehü (Kopanik)e kadar Sırbistan'ın eski hudûdu boyunca giderek oradan (Kanilük) tepesinden ayrılacaktır. Oradan dahi evvelâ (Kopavenik)in tağ desteği tepesinden ve ba'dehü bir taraftan (İbar) ve (Sakanika) dereleri ve diğer taraftan (Toplika) deresi arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden (Marika) ve (Mirdarpanina) tepelerinden (Morova) nehri üzerinden (Konsol) karyesine kadar (Niş) sancağının hatt-ı garbiyesiyle ittisal edecek ve (Çak) tepesine kadar (Pirepalas) geçidini Devlet-i 'Aliyye'ye bırakacaktır. Ba'dehü (Brevanika) ve (Mevaca) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah tarikiyle cenuba dönerek (Petriçe) ve (Dokat) karyeleri arasında şarka mütveccih olacak ve (Modaca) çayını geçdikden sonra ve bir taraftan (Kariveraçaka) ve diğer taraftan (Polzanika) ve

(Ternika) ve (Morova) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden (Foltran Palanina) tepesine çıkdıktan sonra (Morova)da vâki‘ (Konsol) karyesinin cenûbuna müteveccih olacak ve karye-i mezkûreyi Sırbistan’a bırakacaktır. Bu noktadan hudud (Morova)nın tâlûkünü takib ederek (Lozan) karyesine kadar gidecek ve andan karye-i mezkûreyi Devlet-i ‘Aliyye’ye bırakarak (Borosa) ve (Novoroslu) karyelerine müteveccih olacak (Vegüjan) tepesine kadar bu iki karyeyi Devlet-i ‘Aliyye’ye bırakacaktır.

Oradan hudud bir taraftan (Vardar) ve (Esteroma) ve (Esker) ve (Lom) dereleri ve diğer taraftan (Morova) ve (Timok) dereleri arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden (Niş) sancağının hatt-ı cenûbu ve şarkiyesiyle yeniden iltisak hâsıl edecektir.

İşbu hatt-ı idâre (İliya Palanina)nın tepesi ve (Kalojse) tağı ve (Bayanya galava) tepeleri ve (...) ve (Estresi) ve (Vilogovav) ve (Mesyü) ve (Ravanasiba) [101] ve (Ogormelika) ve (Kostornika) ve (Lüzubas gorloska) ve (Viskerpalanina) tağları tepeleriyle yolunda gösterilmiştir.

Ba‘dehü Sofya ile Niş yolunun tepesini (Solin) karyesi kurbinden geçerek oradan (Maloh) ve (Morgas) ve (Güdük) karyeleri etrafından ve ba‘dehü bir hatt-ı müstakim üzere Bulgaristan’a kalacak olan (Cenis) geçidine kadar bir hatt-ı istikâmet üzere gidecektir. Bu noktadan i‘itbaren (Kodiçe) ve (Sipr ve Ak Balkan) ve ba‘dehü (Kola Esmilej ve Akoka) kurbinde emâretin eski hudûd-ı şarkiyesine kadar (İstara Palanina) tağlarının tepelerine doğru gidecektir.

[102] (Sekizinci protokole melfûf ikinci varakanın tercümesidir)

Edirne’de imza olunan muslâha-i iptida’iye mücebince Karatağlara tâli‘i harb eseriyle ellerine düşen arazi nisbetinde kendülerine ba‘zı arazi terk olunması meşrût idi. Arazi-i mezkûrede âtide muharrer mahallerden ibâretidir.

Evvelâ (Jopes) ve (Panjani) ve (Piva) ve (Döbenyak) ve (Sarat) ve (Pesere) nâhiyeleriyle (Bihor) kazasının (Lim) ile Karatağ’ın (Vasoyok) nâhiyelerindeki kısmı

Bu vechile nevâhi ötedenberü (Nevâhi-i Asya) demekle mu‘arref olub mevâki‘in vaz‘iyet-i tab‘iyesiyle yolların bozukluğu hasebiyle oradan ‘asâkir-i şâhânenin mürûr ve hareketi gâyet müşkül olduğuna mebni ahâlisi vakt-i hazırda bile dâ’ima az çok âsîdirler.

Sâniyen Nakşik kal‘asının teslimi ile Doğa boğazını muhâfaza eden taş kal‘elerinin ‘asâkir-i şâhâne tarafından tahliyesini müte‘âkib Karatağluların eline geçen (Nakşik) nâhiyesi

Sâlisen Kalamanti nam Arnabud ‘aşiretleriyle Karatağ beyinde vaki‘ olub ahâlisi Ortodoks Slavlardan ibâret olan (Koçi) nâhiyesi

Bir vakit Koçi ahâlisi da’ima Arnabudlar ile müttefik hareket etmekte idiyseler de muharebe-i ahire bidayetindenberü hemcinsleri olan Karatağlularla mütehadiddirler.

Râbi‘an nefis (Bar) şehriyle nâhiyesinin bir kısmı

‘Akd-i mütareke hengâmında nahiye-i mezkûrenin işbu kısmı mansıbından (Sas) gölüne kadar Boyana nehrinin mecrası ile mezkûr gölün (Sakala) karyesi üzerine İşkondra gölüne toğru nokta-i garbiyesine ‘umuden çekilen bir hat ile mahdud idi.

İşbu dört fıkra da zikr olunan memleketler besbelli esas mütâla‘anın ikinci fıkrasında Karatağlulara terk olunacağı zikr olunan arazi olup eğer bir mikdarı hariç tutulmuş ise Karatağa ana mukabil bir yer terk edilmesi lazım gelür idi.

Bina’enaleyh Ayastefanos mukaddemat-ı sulhiyesi mücebince (Jopes) nahiye-i cüz‘iyesinden ma‘da mevzu‘bahis olan mahallerin cümlesi Karatağ’a terk olunduktan [103] başka bunlara Bosna taraflarından (Noka) ve (Taslıca) ve (Prepol) ve (Akva) ve (Birana) ve Arnabudluk taraflarından dahi (Rojay) ve (Kösнице) nam kazalar ile (Hoti) ve (Kalamanti) nam Arnabud kabilelerinin iskân ettikleri tağlar gibi hiçbir Karatağlunun muslihane tecavüz edemedikleri birtakım cesim yerler daha ‘ilâve olunmuşdur.

Yenipazar ve (İşpoz) cihetinde (Kolaşin) ve Arnabudluk cihetinde dahi (Podgoriçe)nin hududu olan kazaların tahkim edilmiş olan merkezlerinde bulunduğu halde mezkûr kazalar dahi Karatağ'a verilecek araziye dâhil edilmişidi.

Devlet-i 'Aliyye murahhasları Karatağ'ın hudud-ı cedidesince esas-ı musalaha ile Ayastefanos mukaddemat-ı sulhiyesi beynindeki ihtilafı kongrenin nazar-ı takdirine havale ederler. Murahhaslar memâlik-i Devlet-i 'Aliyye arazisini Karatağ'dan tefrik edecek olan hatt-ı hududun mümkün mertebe ba'zı mevâki'-i mütte'iyeye-i tabi'iyeye ile her iki taraftan tecavüzat ve ta'arruzatı masûan bir sûrette tahdid edilmesi arzusunda bulduklarına mebni hudud-ı hazır hattının bervech-i âti tashih ve tahdid olunmasını kongrenin nazar-ı takdirine 'arz ederler şöyle ki;

Evvelâ şimalen (Banserani nakşin) ve (Piva) ve (Dedobinyak) ve (Seran) ve (Pijere) nâhiyeleri Karatağ'a terk olunacaktır. (Piva) ile (Târa) arasında vaki' olub (Foka) şehrinin ilerü karagol demek olan ve bina'enaleyh derununda dâ'ima bir tabur piyade 'asker bulundurulan müstahkem (Kergevika) kışlası Devlet-i 'Aliyye'de kalacak ve hatt-ı hudud vaz'iyeti icabınca salifü'z-zikr iki çaya heman 'umudu bir surette vaki' olan (Nedvina) karyesi kurbinde geçecektir.

Sâniyen şarka hatt-ı hudud olan (Târa) çayının sahil yesarına ve ba'dehü (İstarak) tepesinden (Biroş)a toğru cereyan eden ırmağa toğru çıkacak ve haritada (Siskopizerd) namıyla gösterilen noktaya kadar (Kolaşin) etrafından eski hatt-ı hududu ta'kib edecektir. Ve bu noktadan (Cürice) karyesine enüb (Şavlara)ya kadar (Lim) çayı yukarısına toğru gidecektir. (Birana) nam küçük kal'a bu cihette Arnabudluğun meftâhı hükmünde olduğundan mebni karşusunda ve mezkûr (Lim) çayının sahil-i yesarında [104] vaki' tepeler Devlet-i 'Aliyye'de kalarak kal'a-i mezkûrenin dâ'ire-i katri dâhilinde bulunacaktır.

Sâlisen cenûben (Köslin) ve (Palava) nahiyelerinin ahalisi sırf Arnabud'dan 'ibaret olduğuna ve gerek bu nahiyelerin ve gerek ahalisi İslâm olan (İşpoz) ve (Yodhoriçe) şehirleri hiçbir vakit Karatağlular tarafından zabt olunmadığına bina'en tashih yalnız (Ziva) tağından i'tibar olunarak oradan hatt-ı cedid (Ritpeka) suyunun mecrasından inerek (Koterina) karyesine kadar gidecek ve Podgoriçe'nin şimal-i şarkî cihetinin etrafındaki

tepelerin Podgoriçe'nin dâ'iresi dâhilinde kalacak sûretde Podgoriçe'nin etrafından tolaşarak (Jana)nın (Moraka) ile birleşdiği mahalde eski hatt-ı hudud ile ittisal peyda edecektir.

Bar kazasının ahali sırf Arnabud olmak hasebiyle Devlet-i 'Aliyye'nin idâresinde kalacak ve Karatağ'a ba'zı tashih-i hudud ile (Espiça) limanından başka arazi terk olunmayacak ve işbu tashih-i hudud ise (Milojevik) noktasından sahil-i deryada vaki' (Peska) karyesine toğru bir hatt-ı müstakim üzere gidecektir.

Kongre Bar kazasından elyevm Karatağlıların yed-i zabtında bulunan mahale mukabil sâ'ir bir noktadan kendülerine bir mikdar arazi i'tâsı lazım gelüb gelmeyeceği mes'elesi üzerine i'tâ-yı ra'y edecektir.

[105] (Tokuzuncu Protokol)

(Fî 29 Haziran sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ının tokuz numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Avusturya devleti tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron dö Haymerle Fransa devleti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre İngiltere devleti tarafından Kont Bikonsfild Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay

Rusya devleti tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmaniye tarafından 'Aleksandır Kara To'odori Paşa Mehmed 'Ali Paşa Sa'adullah Beğ Efendi hazır oldukları halde meclis sa'at iki buçukda güşâd olundu.

Re'is tahdid-i hudud komisyonu teşkil etdiğini ve âtiü'z-zikr zevatdan mürekkeb olduğunu beyân eyledi.

Almanya devleti tarafından Prens dö Hohanloha Avusturya devleti tarafından Baron dö Haymerle Fransa devleti tarafından Kont dö Senvaliye İngiltere devleti

tarafından Lord Odorusel İtalya devleti tarafından Kont dö Lonay Rusya devleti tarafından Kont Şuvalof Devlet-i ‘Aliyye-i ‘Osmaniye tarafından Mehmed ‘Ali Paşa komisyon bugün birinci def’a olarak ‘akd-i ictimâ’ etmiştir.

Müzâkerata başlanmazdan evvel re’is evvelki ictimâ’da ibraz edilen tekliflerin komisyon-ı mahsuslara havale olduğunu ihtar ile bugünkü ictimâ’da Ayastefanos mu‘âhedesinin Girid atasına ve Yunanistan ile hemhudud bulunan vilayetlere dâ’ir olan on beşinci bendi ol emrde mevki’-i müzâkereye vaz’ olunacağını beyân eyledi.

Re’is kongrenin kararı mucebince Yunan hükûmetinin vekillerini bu günki ictimâ’da arz ve ifadesine me’mur oldukları tebliğatı beyâna da’vet eyledi.

(106] Re’is Ayastefanos mu‘âhedesinin on beşinci maddesini kıra’at eyledi.

Marki dö Salisbüri “yerli ahalinin kesret üzere a’za bulunduracakları komisyon-ı mahsuslar her vilayetde nizamnâme-i cedidin teferru’atını tanzime me’mur olacak ve netice-i müzâkeratı Bâb-ı ‘Âlî’nin tedkikine ‘arz edüb Bâb-ı ‘Âlî dahi bunları mevki’-i icraya vaz’ etmezden evvel ol babda Rusya devleti ile istişare edecekdir.” Deyü medde-yi mezkûrenin son fıkrasının “Rusya devleti” kelimeleri yerine “Avrupa komisyonu” kelimeleri kullanılması arzusunda bulunduğunu beyân eyledi. Kont Şuvalof Avrupa komisyonları veza’ifinin ziyadesiyle tevsî’inden tolayı beyân ettiği tehlikeden bahsle Marki dö Salisbüri tarafından teklif olunan kelimeler yerine “Avrupa düvel-i mu‘azzaması” kelimeleri kullanılmasının müreccah olduğu ra’y ve mütâla’asında bulundu.

İngiltere murahhasının teklif eylemiş olduğu kelimelerin kabûlü hakkında ısrar etmesi ve Prens Bismark’ın dahi iki ibâre beyindeki mübayenetin nefsül-emmarede cüz’i olduğunu beyân eylemesi üzerine Kont Şuvalof İngiltere murahhası tarafından teklif olunmuş olan ibareyi kabûl etdi ve buna kongre dahi muvâfakat eyledi.

Ba‘dehü Yunan hâriciye nazırı Mösyö Deliyani ile Berlin’de bulunan Yunan sefiri Mösyö Rangabe kongrede derdest-i müzâkere olan on beşinci maddeye karar verilmezden evvel Yunan hükûmetinin amâl ve efkârını istima‘ etmek istediğini ifade ile Yunan vekillerinin efkâr ve arzularını kongreye ifade etmelerini kendülerinden rica eyledi.

Mösyö Deliyani Yunan vekillerinin kongreye kabûl olunduklarından tolayı Yunan hükûmetinin teşekküratını kongreye beyân ve kongrenin kendüsiyle refikinin beyân ve tervicine me'mur oldukları mutâlabatını yine o efkâr-ı hayr-hâhâne ile piş-nazar tetkike aldığı ümidinde bulunduğunu beyân ile âtiü'z-zikr beyannâmeyi kıra'at eyledi.

“Yunan devletinin amâl-i hakikiyesi şimdiki Yunanistan'ın yalnız bir kısm-ı sagirini terki eden bütün milletin temâyülatına muvâfıktır. Yunan ahali istiklâlini istihsal [107] için 1821 senesindeki muharebe-i medideye işte bu temayülat sa'ikasıyla girişmişti. Âmal ve temayülat-ı mezkûrenin kâmil icrasına gelince Yunan devleti bu babda tesadüf etmekte olduğu müşkülât-ı 'adideyi ketm ve ihfa edemez. Avrupa'nın ahval-i hazırayı ziyâdesiyle teşviş etmeksizin şarkda sulh ve asâyişi i'âde hususundaki azm-i kavisi dâ'ire-i temayülatını tehdid etmeğe Yunan hükûmetini mecbur ediyor. Bu cihetle devlet-i müşârünileyha âmâlini tehdid ederek şimdilik Yunanistan için yapılması mümkün olan şey Girid ile eyâlet-i mütecavirenin kendüsine ilhakı olabileceğini görüyor. Devlet-i müşârünileyhanın âmali ne Avrupa'nın ve ne de hemcivar olan devletin menâfi'ine muhalefet değildir. Âmal-i mezkûre is'af olduğu halde eyâlet-i mebhûse ahalisinin efkâr-ı kuvviye ve kat'iyeleri hâsıl ve Yunanistan'ın dahi bir hâl-i sükûnet ve asâyiş ile bekası mümkün olmuş olur. Zan ederiz ki bâlâda beyân olunan âmâlin icrası Avrupa'nın menâfi'i iktizasındandır. Çünkü Avrupa şarka asayışı idhal ile anı te'yid eylemek niyetinde bulunduğundan eyâlet-i mebhûsenin ilhakı Avrupa'nın tesbit-i müsalemetcüyânesini ilerüde muhatıraya düşürtebilecek esbabın cümlesinden ictinab etmek için en mü'esser ve mümkün bir çâredir. Eyâlet-i mebhûsenin mazisi ve defa'atle ihtilallerini müceb olan esbab ve kendü hallerini ıslah için nihayet derecede mürâca'at etmiş oldukları vesa'it hatıra getirülür ise o esbab en çok karib olan bir müstakbelde yine o netayic-i elimeyi intac eyleyeceğine tamamiyle cezm ve itmi'nan hâsıl olur. Bundan kat'ı nazar Avrupa Yunan kraliyetinin teşkilinde fevkelgaye medeniyetperver bir eser görmüş olduğundan kraliyetin tesvi'i bu eserin tetimmesi olmuş olacaktır. Eyâlet-i mebhûse iltihakı maddesi Devlet-i 'Aliyye'nin dahi menfa'ati iktizasındandır. Çünkü bu sûretle ilerüde Devlet-i 'Aliyye kendi bütçesini birkaç kere ifna ederek menâfi'i politikiyesi ihlal etmiş ve Yunan devleti tarafından da'ima gözetilen münasebet-i hüsn hemcivarının gerginlik kesb etmesini icab eylemiş olan her nev' ihtilalden kurtulmuş olur. Mârre'z-zikr eyâletlerin Yunanistan'a iltihaklarında edecekleri istifade-i 'azimeye gelince ma'lumdur ki bunlar Yunanistan ile birleşmelerini birbuçuk asırdanberü talep etmektedirler. Ve bu

arzuyu ekseriya [108] va‘line izhar etmişler. Ve hatta bu babda def‘atle silaha sarılmaktan ve bunun icrasiçün muharebenin bil-cümle masa‘ibine uğramaktan çekinmemişlerdir. Bundan birkaç ay evvel eyâlet-i mezkûrenin birisinde zuhur eden ihtilal bir büyük devlet tarafından bunlara “Yunanın da‘vası hall-pezir ve sekte-dar edilmeyeceğini ve kongreye dahi i‘âde-i asâyiş-i mücerred kendi tavassutu sayesinde hâsıl olduğunu sarahaten beyân eyleyeceğine” dâ‘ir resmen verilen te‘minat üzerine teskin edilebilmiştir. Diğer bir eyâlet ya‘ni Girid ceziresinde ihtilal-i hal devam edüb kesret üzere kan akmakta idüğü en sonra alınan haberlerden alınmıştır. İşbu memâlik ahalisi tarafından def‘atle izhar edilmiş olan âmal ve temayülat-ı milliyenin istihsal etdirilmesi ve bundan böyle milliyetçe na‘il terakki ve beka olmak için düçâr oldukları tahribat ve devahiden dahi kurtarılması şî‘âr-ı hakkaniyet ve insaniyete muvâfik olmaz mı? Memâlik-i ‘Osmaniyede bulunan Rumların âmal-i milliyelerinin nümâyışatı Yunanistan’da heyecan-ı ‘azim hâsıl etmesi tabî‘dir. Çünkü Yunanistan’da eyâlet-i ‘Osmaniyede tevellüd etmiş binlerce Rumlar sakin ve mevcut olub bunların pek çoğu şu‘bât-ı idârenin cümlesinde ve ezcümle idâre-i bahriye ve askeriye de mühim me‘muriyetleri ha‘iz oldukları gibi bir haylisi dahi Yunanistan’da bulunan erbab-ı san‘at ve ticaretin mütehayyizâtındandır. Memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye’deki Rumların ihtilalleri haberi bunların kalblerinde heyecana düşürtecek dercede azim te‘sir hâsıl edüb bir takımlarını muharibler ile birleşmek üzere hudûdu tecavüz etmeğe ve ba‘zılarını dahi da‘va-yı milliye uğrunda servet ve samanlarını feda etmeğe sevk ediyor. Bu te‘sir tekmil-i Yunanistan halkına sirayet etdiğinden ahâli-i merkûme biçâre karındaşları tarafından mukaddema vuku‘bulmuş olan muhârebatda gördükleri mu‘âveneti hatırdan çıkarmayarak kendilerini tahlis için gösterdikleri fedakârlığa ve muhârebelere karşı şimdi Yunanlılara bikayd bulunmağı tecviz edemeyecekleri cihetle bunların istihsal-i haritleri zımnında meydân-ı harbde sınıfları dâhilinde bulunmağa şıtab ederler. Böyle bir hâlin zuhûrundan Yunanistan’da hem buhranlar tevellüd ederek hükûmetin vuku‘unu pek müşkül bir mertebeye isal ediyor. Hiçbir Yunan hey‘et-i vükelası Yunanistan’a târih ve nesl ve masâ‘ib-i müştereke ile merbût olan eyâlet-i mütecâvire Rumları hakkındaki [109] meyl ve muhabbetini deriğ edemeyeceğinden ve Yunanlıların kendüsine olan emniyetini ve memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye’de bulunan Rumların Yunanistan’da ötedenberü bihak hâsıl etdikleri ümidleri selb edecek böyle bir kaydsızlıkta dahi bulunamayacağından galeyân-ı efkâra karşı turmağa muktedir değildir. Hükûmet böyle bir hareketi en kıymetdar olan menâfî‘ini feda ederek icra eylese bile tekmil-i memleketi eyâlet-i Asya’nın açdığı muhârebeye sevk edecek galeyân-ı efkâr altında muzmahil olmuş olur ve galeyân-ı

milliyeye mukavemet iktidarını hâ'iz olsa bile Yunanistan hatt-ı hudûdunun imtidadı ve vaz'iyet-i tab'iyesi sebebiyle gönüllülerin hafiyen tecavüzlerini men' edebilecek sûrette muhâfazası yüz bin kişilik bir ordu ile dahi kâbil olamayacağından hükûmet-i mesâ'i-i vâkı'ası neticesiz kalur.

Yunan devletinin işbu hareket-i ihtilalkâraneden naşı bulunduğu mevki'-i istita'at-i milliyeye nokta-i nazarınca dahi tahammül olunmaz derecede müşküldür. Bu misillü vuku'at-ı hükûmetin bütçesini ekser def'a rehinedar etmiş olduğu gibi elan dahi etmektedir. Yunan re'is-i vükelâsının bin sekiz yüz yigirmi tokuz senesinde tanzim etmiş olduğu vâridat-ı 'umûmiye bütçesiyle geçen sene bütçesi beyindeki fark ne kadar azim ve zahir olur ise olsun yine eyâlet-i Asya mültecilerine ve vatanlarına i'âde kılınan muhârebeyn için evvel ve ahir sarf ve tahsis olunan i'ânât ve şu hâl-i vahâmet-i iştimalden ve da'ima bunun neticesi olmak üzere hemhudud devletle olan münâsebatın gerginliğinden münba'is tedarekat milyonlarca mübaliğın itlaf ve istihlâkine ve düyûn-ı 'umûmiyeyi tezyid ile vâridat-ı 'umûmiye kısm-ı a'zaminin böyle birtakım masarîf-ı vahiyeye feda olunmasına sebebiyet vermiştir ki bu vâridat memleketin terakkiyat-ı maddiyesine sarf edilmiş olsaydı menâbi'i serveti ile sa'adet hâlini bir kat daha çoğaltmış olur idi. Büyüklük ve zenginlikde Yunanistan'ın hiçbir vakit rekabet edemeyeceği der-kâr olan devletler bile ahvâl-i mümâsilede bu nev' masrafların netayic-i vehimesini dâ'ima hüsn etmiş oldukları halde bu misillü borçları kapatmağa birkaç def'a mecbur ve elyevm dahi kendi toprağında otuz bin mülteci i'âşe etmekte ve istita'at-ı milliyesi fevkinde tedarekat ile meşgul olmakda bulunan biçâre Yunan devleti masarafat-ı vak'ıadan tolayı rahte-dâr olacağı ve belki dahi anın altında ezileceği tab'idir.

[110] Yunan devleti ahval-i meşruhanın imtidad edemeyeceği cezminde bulunarak bu hali kongreye 'arz ile beraber itafen buna bir çâre bulub esbab-ı mucibesini def' ve bertaraf etmesini kongreden rica eylemekliği vazifeden ad eder.

Re'is kongreye 'arz olunan layiha tab' olunub tevzi' edileceğini ve kongrenin işbu layihayı kemal-i dikkatle mütâla'a ve tedkik edeceğini beyân eyledi.

Ba'dehü Mösyö Rangabe ba'zı mütâla'at-ı mütemmime 'arz ve ezcümle Yunanistan'ın i'lan-ı istiklâliyetindenberü husûle gelen terakki ve arazinin 'adem-i vüs'at

ve müsâ‘desiyle hudûd-ı tabi‘iyenin fakdâtından ve ahalsi bir cins milletden ibaret olan eyâlet-i mütejavirede dâ‘imi sûretdeki heyecan-ı efkârdan hâsıl olan müşkülât Yunanistan’ın husûl-i terakki ve tevsî‘ine dâ‘ima mani‘ olduğu bahsinde ısrar etmiş ve refikinin Yunanistan için taleb eylediği tavsî‘ mülk yalnız Yunanistan’ın bekası değil şarkın asâyişi için dahi lazım olduğunu tekrar eylemiştir.

Re’is kongrenin Yunan murahhasları tarafından dermeyân olunan mütâla‘atı tedkik etdikden sonra müzâkeratının neticesini kendülerine tebliğ edeceğini cevaben beyân ve olvakit yeniden kendülerine mürâca‘at olunacağını ifade eyleyerek kongrenin da‘vetine icabet ettiklerinden tolayı teşekkür eyledi.

Mösyö Deliyani ile Mösyö Rangabe dışarı çıkdıktan sonra Ayastefanos mu‘âhedesinin Romanya’ya dâ‘ir olan beşinci ve on tokuzuncu bendleri müzâkeresine başlandı.

Marki dö Salisbüri geçenki ictimâ‘da dermeyan etmiş olduğu mes‘eleyi ihtar ile Romanya vekillerinin kongrede istima‘ edilüb edilmeyeceğine karar verilmesini teklif eylemiş ve kendü efkârınca kongre ecnebi eyâletlerini taleb eyleyen bir devletin vekillerini istima‘ etdikden sonra kendilerinin mülkü olan memleketlerin muhafazasını taleb eyleyen bir memleket vekillerini istima‘ etmek muvâfık-ı adalet olacağını beyân etdi. Kont Korti İngiltere murahhasının beyân etmiş olduğu efkâra tamamiyle iştirak ettiğini dermeyan eyledi.

Prens Bismark Yunanluların mutalibi neticesi her ne olur ise olsun kongrenin netice-i müzâkeratınca büyük bir te’siri olamayacağından bahsle Romanyaluların [111] kabûlü kongre işlerinin muvaffakiyeti nokta-i nazarınca Yunanluların kabûlü kadar mültezem olmadığını ve Romanya murahhaslarının mutalabatı evvelce ma‘lum olmağla bunlar hüsn-i ittifakı teshil edecek sûretde görünmediğinden kongreye kabûlleriyle meclise â‘id olan vazâ‘if-i sulhcüyânenin müşkülâtını tezyid etmekliğin münasib olmayacağı fikrinde bulunduğunu ve fakat mes‘ele bir kere ortaya konulmuş olduğundan bunu refikasının ra’yine havâle etmeğe mecbur olduğunu ifâde etdi.

Kont Şuvalof Yunanistan'ın müstakil bir hükûmet olması ve Romanya'nın istiklâli Avrupa tarafından henüz tasdik edilmemesi cihetle beynlerindeki farkı beyân ve Yunan ile kongrenin kararı vechile ravabıt-ı tabi'iyeti fesh edilmiş olan Sırbistan beyinde daha ziyade müşâhit mevcut iken Sırbistan vekillerinin henüz kongreye kabûl olunmadığını dermeyân eyledi.

Re'is kongreye kabûl istid'ânâmesi Romanya tarafından takdim olunub olunmadığı baş kitabetten su'al etmesi üzerine Kont Korti tarafından istid'ânâmesi Prens Şarlken müdiranı hey'eti a'zasından iki zat cânibinden imza olunmuş olmağla kongrenin usûl-i müttehazesi icabınca Marki dö Salisbüri ile İtalya murahhasları mu'arrefetiyle kongreye verildiği beyân olundu.

Re'is ârâya mürâca'at eyledi.

Kont Endraşi Marki dö Salisbüri ile Kont Korti'nin tekliflerini sulhun bekasını te'min edecek sûrette hall-i mes'eleye medar olacağı ümidinde bulunduğundan bahsle kabûl etdi.

Mösyö Vadington Romanya murahhaslarının kongreye kabûl edilmesi efkârında idüğünü ve bunların bu sûretle iltizam edilmesi kongrenin her ne sûretle olur ise olsun vereceği kararın Romanya tarafından kabûlünü bir kat daha teshil eyleyeceği ümidinde bulunduğunu beyân etdi. İngiltere ve Avusturya murahhaslarının dahi ra'yleri istihsal olunmağla re'is Rusya murahhaslarına bu babdaki mütâla'alarını beyân eylemelerini teklif etdi.

Prens Rorçakof bu mes'ele hakkında Prens dö Bismark'ın beyân ettiği efkârına iştirâk eylediğini ve Rusya bir an evvel sürekli bir sulh ve müsâlemet husûlü arzusunda bulunduğu halde Romanya me'murlarının kongrede hazır bulunmaları [112] tabi'i birtakım mübaheset-i şedideyi müceb olacağını ifade ile bunların kabûlleri aleyhinde dahi i'tâ-yı ra'y etmeyerek yalnız şu mütâla'asının mazbataya kayd edilmesini teklif etdi.

Re'is bu madde hakkında rusya murahhaslarının kat'iyen beyân-ı ra'y eylemelerini ısrar etmekle Kont Şuvalof devletinin efkârınca Romanya murahhaslarının

Rusya'yı itham edübde Rusya'nın müdâfa'a etmemesi kâbil olamayacağı cihetle bunların dermeyân edecekleri efkâr ve mütâla'at-ı mezkûratın müşkülâtını tezyid edeceğinde şübhe olmadığını ve fakat kabûlleri hakkında ekseriyet hâsıl olur ise yalnız Rusya murahhasları mûmaileyhümün adem-i kabûllerini taleb ile Lord Salisbüri'nin teklifine muhalefet etmeyeceklerini ifâde eyledi.

Devlet-i 'Aliyye murahhasları bu babda bir güne i'tirazda bulunmadıklarından Prens dö Bismark ra'y ve mütâla'asını bu babda sûret-i mahsusada menâfi'leri bulunan devletlerin beyân-ı ra'y eylemelerine te'alluk ederek kendüsi dahi Almanya namına olarak Romanya murahhaslarının kongreye kabûl edilmelerine muvâfakat etdi.

Kont Endraşi Yunan murahhasları ne sûretle istima' olunacaklar ise Romanya murahhaslarının dahi o sûretle istima' olunmaları arzusunda bulunduğunu beyân etdi.

Re'is bunun üzerine Romanya murahhaslarını Pazar ertesi günü ictimâ'a da'vet edeceğini ifâde etdi. Ba'dehü Ayastefanos mu'âhedesinin Romanya'ya müte'allık maddelerinin müzâkeresine ibtidar olunarak re'is beşinci maddenin "Devlet-i 'Aliyye Romanya'nın istiklâlini tasdik eder. Romanya tarafeyn beyninde kararlaştırılacak bir tazminata hakkını dermeyân eyleyecektir." İbâresinden ibâret olan birinci fıkrasını kıra'atle kongre bu fıkra hükmünün bil-işrat ibkasına mı yoksa bunu Romanya'nın muhalefet etmek istiyor gibi görüldüğü tahdid-i arazi maddesini kabûl etmesine mi te'alluk etmek efkârında idüğünü su'al etdi ve bu babda kendüsünün mütâla'a-i zatiyesi olmayub şu kadar ki düvel-i mu'azzama murahhaslarının Romanya'nın istiklâlini Ayastefanos mu'âhedesinin bil-cümle ahkâmının bu emâret tarafından tasdik edilmesine mevut olduğu ve binaberin şu istiklâliyet ile mübâdele-i [113] arazi maddesinin yekdiğerine merbût idüğü efkârında bulunub bulunmadıklarını anlamak arzusunda bulunduğunu ifâde eyledi.

Kont Korti Ayastefanos mu'âhede-i ibtida'iyesi Devlet-i 'Aliyye ile Rusya beyninde akd edilerek Romanya Bâb-ı 'Âlî'nin taht-ı tabi'yetinde bulunmasından tolayı bi't-tab' buna iştirak edememesi cihetle emâretin şimdi mezkûr mu'âhede ile Devlet-i 'Aliyye derecesinde mukayyed edilmesi ve istiklâlinin tasdiki dahi mezkûr mu'âhede-i

ibtida'iyenin kendüsine 'â'id olan bil-cümle ahkâmını kabûl eylesine te'alluk olunmasını muvâfık-ı hakkaniyet olamayacağını beyân etdi.

Kont Şuvalof Kont Korti'nin bu mütâla'asına asla iştirâk etmeyerek vak'ia Romanya hod-be-hod i'lan-ı istiklâliyet etmiş ise de bu istiklâline Avrupa muvâfakat etmedikce sahih-i nazar ile bakılamayacağını ifade ve kongrenin Romanya'nın Ayastefanos mu'âhedesinin sa'ir maddeleriyle mukayyed olub olmadığını tedkik etmeksizin bu hususda bir karar vermeğe hak ve salahiyeti bulunduğunu beyân etdi.

Lord Bikonsfild Ayastefanos mu'âhede-i ibtida'iyesinin Besarabya'ya müte'allık olan on tokuzuncu maddesi te'essüfünü muceb olduğunu ve işbu karar ol emrde bin sekiz yüz elli altı mu'âhedesine bir nev' müdahale demek olub böyle bir sened-i resmi ahkâmından birinin tebdil ve tağyiri ancak bir mecburiyet-i sahihiyeden ilerügelebileceği der-kâr idüğü ve madde-i mezkûrede böyle bir mecburiyetden ise asla bahs olunmadığı gibi buna iki devlet beyninde yalnız mübadele-i araziden ibaret bir keyfiyet nazarıyla bakmak dahi hitta-yı 'azim idüğü efkârında bulunmadığını ve Avrupa devletleriyle Rusya devleti Paris mu'âhedesinin dördüncü ve yigirminci maddeleriyle Tuna'da serbesti-i seyr-i sefâ'in maddesinin te'mini beynlerinde teshil etmiş oldukları halde Ayastefanos mu'âhedesinde buna dâ'ir bir güne ta'ahhüd göremediğini ve düvel-i müttefika bin sekiz yüz elli altı mu'âhedesinin dördüncü maddesi mucebince mezkûr mu'âhedenin yigirminci bendinde mesruh olduğu üzere Tuna'da serbesti-i seyr-i sefâ'ini layıkıyla te'min için Besarabya'da Rusya hududunun tashih olunması şartıyla kendü aralarının taht-ı istilasında bulunan araziyi Rusya imparatoruna red ve i'âde etmekliği ta'ahhüd eyledikleri ve bu da Avrupa'ya karşı bir ta'ahhüd demek [114] olduğu halde elyevm Rusya devleti mezkûr arazinin istirdâdını mutazammın olan şera'iti îfâ etmeksizin bunları zabtında tutmak niyetinde bulunduğunu beyân ile böyle vahim bir maddenin kongre tarafından piş-nazar-ı i'tinaya alınmasını tavsiye etdikden sonra Paris mu'âhedesine bu sûretle edilen müdahaleden tolayı beyân-ı te'essüf ve işbu mübadele maddesinin elyevm arazi-i mezkûrenin sahibi olan Romanya tarafından tasdik edilüb edilmediğini nazar-ı mütâla'aya bile almayarak protesto etdiğini ve mezkûr mu'âhedeğe vaz'ı imza eden sa'ir devletler bu babda her nev' müdahaleden ictinab etdiklerinden tolayı eğerçi kendüsi mu'âhede-yi mezkûre ahkâmının muhafazasıçün devlet-i metbu'asına bir güne cebr ve şiddet istima'mı nasihat edemez ise de mübadele-i arazi maddesi aleyhinde protesto ile Tuna'nın serbestiyetinin muhafazası

zımında Rusya imparatoru tarafından vuku'bulacak ta'ahhüdat hakkında Rusya murahhaslarından izahata muntazar bulunduğunu söyledi.

Prens Gorçakof Tuna'da serbesti-i seyr-i sefâ'in maddesi Avrupa menâfi'i iktizasından bulunduğu maddesinde Lord Bikonsfild ile hem-efkâr ise de Besarabya'nın Rusya'ya terki Tuna'da serbesti-i seyr-i sefâ'ince bir güne te'siri olamayacağını ve filhakika Romanya'nın Tuna'ca icra olunan ıslahatça bir güne medhali olmayub Paris mu'âhede-i iktizasınca Besarabya'nın bir kısmı ile delta Boğdan emâretine terk edilmiş ise de mezkûr mu'âhedeye vaz' ve imza eden devletler bin sekiz yüz elli yedide deltayı Devlet-i 'Aliyye'ye i'âde ederek bu sûretle Sene boğazından serbestçe mürur için 'ameliyat-ı lâzıme'yi icraya muktedir olmayan emâret-i mezkûreye bir hizmet etmiş olduklarını ve Avrupa komisyonunun dahi olvakitden berü birtakım 'ameliyat-ı cismiye icra ederek bunlardan ticaret için menâfi'i 'azime hâsıl olduğunu beyân etmiş ve mes'eleye diğer bir cihetden atf-ı nazar ederek bin sekiz yüz elli altı mu'âhede-i Besarabya Ulah ile Boğdan'ın ayruca birer emâret halinde buldukları bir zamanda yalnız Boğdan'a terk olunduğu halde mu'ahharen mezkûr mu'âhede ahkâmı hilafında olarak ve Avrupa devletlerinin muhalefetlerine bakılmayarak emâretler birleşmiş ve hakkında hürmet ve ri'âyet-i mahsusası olduğu bir ecnebi prensi intihab etmiş olmaları cihetle evvelki hal külliyyen tebeddül [115] ettiğini ve bununla beraber devlet-i metbu'asının bu mes'eledede gerü çekilemeyeceğinden Lord Bikonsfild'in Besarabya'nın istirdadı Tuna'nın serbestini ihlal etmeyeceğini tasdik ile i'tirazat vak'asında ısrar etmeyeceği ümidinde bulunduğunu söyledi.

Kont Şuvalof Lord Bikonsfild'in mütâla'at-ı meşrûhasından anladığına göre müşârünileyh Ayastefanos mu'âhede-i Rusya'nın Avrupa'ya karşı birtakım ta'ahhüdatını havi olan bin sekiz yüz elli altı mu'âhede-i müdahale edilmiş olmasından tolayı te'essüf ediyor ise de kendüsi mezkûr mu'âhedenin ancak tarafeyn-i müte'ahhidin beyninde mecbûriü'l-icra bir mukâvele-i ibtida'iyeden 'ibaret olarak Rusya devleti ilerüde Avrupa devletlerine karşı vuku'bulacak mutalibini mezkûr mu'âhede ile Devlet-i 'Aliyye'ye tasdik ettirmiş olduğunu beyân etmek mecbûriyyetinde bulunduğunu ve devlet-i metbu'asının müddet-i medide devam ederek galib bulunduğu bir muharebeden sonra kongreyi bu maksada mebni kabûl eylediğini ifade ve her ne kadar Lord Bikonsfild Besarabya'nın istirdadına lüzum göremediğini beyân etmiş ise de bir millet için geçmiş bir

muharebede gâ'ib ettiği arazinin bir kısmını bitekrar zeyr-i idâresine geçürmüş olduğu halde bunlardan o araziyi istirdad etmek müşkül olacağını Lord müşârünileyhin dahi tasdik edeceği efkârında idüğünü ve Tuna'da serbesti-i seyr-i sefâ'in mes'elesine gelince kendüsünün ol babda Lord Bikonsfild'i memnun edecek ba'zı izahat vereceğinden bahsle Besarabya mes'elesine Rusya'ca iki cihetle ya'ni bi efkâr hârisane ve yahud ikmalnâmesi kat'iyesi nazarıyla bakılabilür iken Rusya bunu yalnız namus mes'elesine intikal etdirerek bu sûretle Besarabya'nın Tuna'da serbesti-i seyr-i sefâ'ini tehdid ve hiç olmaz ise buna müdahale ma'nası verilebilecek olan mahallerinin zabtını istemediğini velhasıl aldığı arazi mukabilinde kan dökerek zabt ve teshir eylediği daha vasi' bir araziye Romanya'ya i'tâ ettiğiinden emâretin bu mübadeleden hiçbir şey ga'ib etmeyeceğini ve Romanya'nın temamiyet-i mülkiyesiyle istiklâli mes'elesine gelince bunların hakikaten istihsali hususunda Lord Bikonsfild ile hem efkâr ise de emâret-i mezkûre büyük bir devletin memâlikinden [116] tefrik olunarak istirdadına o devletin hak ve salahiyeti bulunduğu arazinin bir kısmını zeyr-i tasarrufunda bulundurmak hususunda ısrar eyledikçe işbu temamiyet-i mülkiyesiyle istiklâli maddelerini tamamiyle muhafaza edemeyeceğini ve bu mes'elenin Rusya'nın arzu-yı meşru'ü üzere hal ve tesviye olunması hem Romanya'nın hem de bütün Avrupa'nın menâfi'i iktizasından bulunduğu meczumiyet-i kuvviyesinde idüğünü beyân etdi.

Prens Gorçakof işbu mübadele maddesinin ehemmiyeti hakkında bir mütâla'a-i mahsusa dermeyân etmek isteyüb Romanya bu muharebeye iştirak ettiğiinden tolayı istiklâlinin tasdikiyle emniyet ve asâyişini tehdid etmekte bulunan kal'aleri hedm etdirmeğe muvaffak ve Rusya'ya terk edeceği araziye mukabil arazisine üç bin beş yüz mik'ab kilo metro arazi ve nüfusuna seksen bin nüfus dahi ilhak edileceğinden başka Avrupa'nın bin sekiz yüz elli yedi senesinde kendüsinden istirdad eylediği delmayı ve daha Babatağ misillü birkaç münbit sancak ile Karadeniz'de mükemmel bir ticaret limanının tasarrufunu te'min edeceğini ve devlet-i metbu'asının bu sûretle işbu hakkını muhafaza ile beraber bu mes'eleyi kendüsiyle Romanya'nın menâfi'ine tatbikan tesviye ederek ka'ide-i 'adl ve hakkaniyete muvâfık hareket edeceği meczumu idüğünü ve bu mes'ele hal olunmadıkca Şarkda sulh ve müsalemetin tahkimi için Rusya ile Romanya beyinde lazım gelen münasebet-i dostanenin vakayesi mümkün olamayacağı i'tikadında bulunduğunu ve mütala'at-ı meşruhadan müsteban olacağına göre Rusya i'tâ eylediği araziden ziyade bir şey talep etmediğini ve Romanya'nın istihsal etmiş olduğu bil-cümle hukuk ve imtiyazat

Rusya'nın kanı bahasına te'min edildiğinin ihtarı lâzımeden idüğünü söyledikten sonra bir asırdanberü Rusya ile Devlet-i 'Aliyye beyninde mün'akd-i mu'âhedatın kâffesi Romanyalıları müsâ'id bulunduğunu ifade ile ba'zı mütâla'at-ı ma'kûle ya'ni ifrad beyninde ekseriyen vaki' olduğu üzere hakkında eyülük edilen bir dostun küfran ederek tarik-i ihanete salık olageldiği ve bu kazıyyenin politikaca da daha ziyade cari ve vaki' olduğunu ma'at-te'ssüf beyân ve isbata mecbur olduğunu ve işte Romanyalıların dahi hareket vak'aları mütâla'at-ı mesrudesini tasdik ve te'yid eylediğini beyân etmekle iktifa eylediğini ve ma'heza Rusya'nın 'azim [117] fedakârlıklar ihtiyarından tolayı ahalinin nazar-ı hoşnudu ve sadakatlerini isticlâb etmesinden dûçâr-ı havf ve endişe olanlar dahi mütma'in ve müsterih olmuş olacakları efkârında bulunduğunu söyledi.

Prens dö Bismark Tuna'da serbesti-i seyr-i sefâ'inin te'mini lüzûmunda tamamıyla Lord Bikonsfild'in efkârına iştirâk eder ise de nehr-i mezkûrun serbestiyle Besarabya'nın i'âdesi beyninde hiçbir münasebet göremediğini ve Rusya menafi'inden ziyâde Avrupa'ca sürekli bir sulh husûlü nokta-i nazarından bakarak Besarabya mes'elesinde Rusya murahhaslarıyla hem-efkâr bulunduğunu ve Paris mu'âhedesine bu namus kazıyyesi bertaraf edilmiş olsa ya'ni mu'âhede-i mezkûreye bir büyük devletin kuvvet ve şevketine bir güne hâlel getürmeyeceği bedihi olunan işbu tenkıs-i arazi maddesi derc olunmuş olaydı mezkûr mu'âhede daha ziyâde ber-karar olacağı efkârında bulunduğunu ve kongre teklif olunan mübadele mes'elesi Romanya'nın menâfi'ine mugayir görünmediği hâlde istikbâlde Rus milleti için te'essüfü mûceb olacak bir hatıra bırakacağı der-kâr bulunan bir maddeyi îkâ' ettiği takdirde kongre işi nâtamam kalmış olacağı gibi kongre Rusya'nın efkâr ve hissiyat-ı târihiyesini is'af eylemekden imtina' eylediği halde kararların payidar olamayacağından havf etmekte olduğunu beyân etdi.

Re'is bu mes'elenin müzâkeresi gelecek Pazar ertesi günü Romanya murahhaslarının bulunacakları vakde te'hir edilmesi münasib olacağı ve ictimâ'ı âtîde Romanya mes'elesi bitdikden sonra Karatağ mes'elesinin taht-ı müzâkereye alınması arzusunda bulunduğundan olvechle jurnale kayd edilmesini teklif etdi.

Kongre bu teklifimi kabûl ederek sa'at dört buçukda müzâkerata hitam verildi.

[118] (Onuncu Protokol)

(Fî 1 Temmuz sene 1878 târihinde vuku‘bulan ictimâ‘ın on numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens Hohanloha Şilingfürst Avusturya tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron Haymerle Fransa tarafından Mösyö Vadington Kont Senvaliye Mösyö Dipre İngiltere tarafından Kont dö Bikonsfild Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya tarafından Kont Korti Kont dö Lonay Rusya tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril Devlet-i ‘Aliyye tarafından ‘Aleksandır Kara To‘odori Paşa Mehmed ‘Ali Paşa Sa‘adullah Beğ Efendi hazeratı hazır buldukları halde sa‘at iki buçukda meclis güşâd olundu. Sekizinci ve tokuzuncu protokoller kabûl olunarak re‘is meclis sekizinci numarulu defterde hülâsa edilen ‘arz-ihalleri beyân etdi.

Kont Şuvalof Avusturya’nın Kalık ve Sotorinin mevaki‘i ma‘lumesinde mürur ve ‘ubur ve ikâme-i ‘asker hakkı mes‘elesini mukaddemki meclislerin birinde istizana te‘allukan kabûl eylemiş olduğunu ihtar ile mu‘ahharen Kont Endraşi ile beynlerinde hâsıl olan bir ittifaka mebni bu babdaki i‘tirazını gerü alub müşârünileyhin teklifine muvâfakat etmiş olduğunu beyân eyledi. Bugünkü meclisde evvel-be-evvel Romanya murahhaslarının istima‘ı lâzım gelmekle re‘is kongrenin mukaddemki ictimâ‘da ittihaz eylediği karara tevfikan me‘mur oldukları tebliğatı meclise ‘arz ve beyân etmek üzere Mösyö Biratyano ile Mösyö Kogalciyano’yu da‘vet eyledi.

Mûmaileyhüm meclise dâhil olduklarında re‘is Ayastefanos mu‘âhdesinin kendülerine müte‘allık mevadı hakkında hükûmet-i metbu‘alarının efkâr ve mütâla‘atını izah ve beyân etmekliği kendülerinden rica eylemekle Mösyö Kogalciyano Romanya murahhaslarının kongreye kabûl olunduklarından tolayı izhar-ı teşekkür ile beraber âtide muharrer layihayı kıra‘at eyledi.

[119] “Sûret-i layiha”

Murahhas efendiler

Romanya hakkında müzâkere olduğu sırada murahhasları dahi istima‘a tenzil olunacağından tolayı ol emrde kongreye ‘arz-ı teşekkür etmeliği vazifemizden ad ederiz. Bu hal Romanya ahalisinin ötedenberü Avrupa’ya minnetdar ve müteşekkiri bulunduğu te’sir-i hayr-hâhiye bir zamime olduğu misillü bu sûretle her taraftan izhar olunan âsâr-ı teveccüh dahi huzurunuzda müdâfa‘aya me’mur olduğumuz da‘vanın bir hüsn-i neticeye isaline bir fâl-i hayr ad olunabilir ba‘zı esbab-ı mücbere sa‘ikasıyla bulunduğumuz vak‘alardan uzun uzadı bahs etmeyeceğimiz gibi hissedar olduğumuz hareket-i ‘askeriye ile iştirakimize müsa‘de edilmeyen müzâkerat-ı sulhiyeyi dahi sükût ile geçiştirmek niyetindeyiz. Müzâkerat-ı mezkûre avanının bize tali‘i harb kadar müsa‘id olduğunu evvelce bilmünasebe beyân etmişidik... Şimdi memleketimizin hukuk ve a‘mâlîni mu’ahharen kongreye takdim eylediğimiz layihada münhasıran zikr olunan esas üzerine arz ve dermeyan ile iktifa eyleriz.

Evvelâ Romanya’nın memâlik-i haliyesinden hiçbir kısmı bihak ifraz olunamaz i’tikadındayız bin sekiz yüz elli altı ‘ahidnâmesi mücebince Besarabya’nın bir kısmının Boğdan emâretine i‘âdesi Avrupa’nın bir mu‘âmele-i hakkaniyetkâriyesi idi. Çünkü bin sekiz yüz on iki senesinde kıt‘a-i mezkûrenin Rusya tarafından zabt ve teshiri bunun böylece tefrikiyle zamime-i memâlik edilmesine devlet-i müşârünileyhce bir hak ve salahiyeti mutazammın olamaz idi. Sene-i mezkûrede Besarabya Devlet-i ‘Aliyye ile Rusya devleti beynlerinde mukaddemleri ‘akd olunmuş olan kâffe-i mu‘âhedat ile muhtariyet idâresi resmen tasdik olunmuş bir emâretin taht-ı idâresinde bulunarak husûsiyle Küçükkaynarca ‘ahidnâmesi Eflak ve Boğdan beğlerinin saffet-i hâkimiyetini tasdik ile Besarabya’nın Boğdan mülhakatından olduğunu ta‘yin eylemişidi. İşte kıt‘a-i mezkûre imparator birinci ‘Aleksandır tarafından sûret-i sarihada ibka olunmuş olan Romanya kavanin ve te’sisatını ha’iz bir Romanya ülkesi olub bu vechile milliyet-i kadimeye ri’ayet edilmesi husûsu dahi kıt‘a-i mezkûrenin Rusya’ya ilhakından sonra Besarabya’yı bâlâ ve süfelâda mütesaviyen tanzimat-ı [120] ‘adliye ve mülkiye vaz‘ı hakkındaki emirnâme-i imparatoride dahi zikr ve beyân olunmuşidi.

‘Osmanlıların Besarabya’da sâde üç kal‘ade ‘asker buldurmalarından kıt‘a-i mezkûrenin bir ‘Osmanlı ve ya Tatar memleketi olduğuna hükmedilmek istenilmiş ve hâlbuki Eflak târihinde buna mümasil-i ahval-i mesbuku’l-emsaldır. ‘Osmanlıların zeyr-i

zabt ve idârelerinde tûl-ı müddet Eflakda birtakım kal'a bulunması oranın 'Osmanlı memleketi olmasına delalet etmez.

Besarabya kıt'ası bin sekiz yüz on iki senesinde dahi hakk-ı galibiyet namıyla Romanya'dan talep ve i'âde olunamaz. Kıt'a-i mezkûre Rusya devletinin bile devlet-i 'aliyye ile etdiği muharebe-i ahirenin müddet-i devamında müstakil ve müttefik bir devlet nazarıyla bakub o yolda mu'âmele eylediği bir emârete 'âiddir. Bundan ma'da Rusya devleti bidayet-i harbde Romanya ile 'akd eylediği bir mukavelenâmede emâret-i mezkûrenin tamamıyet-i hazıra-i mülkiyesini sarahaten te'min eylemişdi. Te'minat-ı mezkûre iş daha Rusya ordularının Romanya dâhilinden geçmeleri mes'elesinin müzâkeresi sırasında talep ve i'tâ olunmuş olmağla devlet-i müşârünileyhanın da'veti üzerine Romanya milletinin mu'âveneti bir kat daha ciddi ya'ni harekât-ı 'askeriyeye bilfi'il iştirâke ve tâmmeye tahavvül eylediği günden i'tibâren daha ziyâde kesb-i kuvvet eylemesi lâzım gelür idi. 'Askerimizin Rusya ordularıyla müttefiklik harb etmesi her ne kadar tevsi'imizi icab eder bir şey olmasa bile tedennimizde sebep olmayacağı âşikârdır. Hukûk-ı sa'ireden sarf-ı nazar yalnız fî 16 Nisan sene 877 târihiyle müverrih Rusya kabinetosunun imza ve tasdiki tahtında olan mukavelenâme Romanya'nın ticaret ve sa'âdethalince 'alâka-i külliyesi olan Tuna'nın mühim bir kıt'asının bizim için muhafazasına kifayet eder idi.

Besarabya'nın istirdadını tervicen minnetdarlık ve şan ve şeref-i 'askeri hatıraları gibi ba'zı mülâhazat dermeyân olunur hâlbuki Rusya orduları şimdiye kadar vuku'bulan muharebat-ı müte'addidelerinde şöhretgir-bazar-kârzar olarak ta Edirne surlarının pişgâhına kadar pa-yi endaz-ı şan-ı zafer olmuş oldukları mesbuk olduğu halde Balkan kıt'asının tasarrufuna hiçbir sûretle hak kazanmış [121] olamadılar. Minnetdarlık bahsine gelince Romanya veza'if-i şükr-güzariyi ifada tecviz-i kusur etmediğini bildef'ât isbat eylediği gibi ne kendü târihi ve ne de veliü'l-ni'metlerinin namını feramuş etmeyüb Büyük Katerina ile Birinci Nikola'ya Kaynarca ve Edirne mu'âhedatının 'âkid-i sehavetkârları nazarıyla bakmaktadır. Ma'mâfih Rusya'nın tezyid-i şan ve ma'muriyet ve tevsi'i mülk ve milliyet etmesi uğrunda ihtiyar etdiği fedakârlıkları te'emmül ederek Büyük Petro'dan bu günkü güne kadar kendü iklimi ve Rusya ordularının üssü'lharekâtı ve Tuna'nın karşı cihetinde buldukları vakitte bile yine erzak ve malzeme-i seferiyeleri için bir mahal tedarik ve ihzarı ve çok def'alar dahi en müdhiş müsadememin icrasına münasib ve müsa'id

bir harb ve vak‘a meydanı ittihaz olunduğunu ve bin sekiz yüz on iki senesinde dahi Rusya menfa‘atine olarak Boğdan’ın nisfi ya‘ni Besarabya’nın Prut’dan Dinyester’e kadar olan mahalli zayi‘ edildiğini der-hatır ediyor.

Sâniyen Rusya ordularının Bulgaristan’da bulunduğu müddetçe Romanya dâhilinden mürur ve ubura salahiyetleri olmamasını talep ederiz. Tuna ile Bahr-i siyah vesa’it-i nakliye ve muhabere için en kolay ve en az masraflı tariklerdir. Romanya dûçâr olduğu bûdce felâketlerinden sonra artık harb-i ahirin iras edildiği zayi‘atın ta‘mirine kâfi derecede bir istirahat-i mutlakaya muhtac olmağla memâliki dâhilinden ‘asâkir-i ecnebiye mürur ve uburu telakki-i mâfât-ı kazıyyesiyle refah ve asâyiş-i dâhiliyenin istihsaline mani‘ olur.

Sâlisen Yılan atası dahi dâhil olduğu halde Tuna mansıplarıyla atalarının hukuk-ı kadimesi iktizasınca Romanya’nın yed-i tasarrufuna verilmesi muvâfık-ı ‘adâletdir. Zira bu sûret-i i‘âde Tuna mansıpları cihetinin muhafaza-i serbestisi husûsunun memleketeyne tevdi‘ olduğuna dâ’ir bin sekiz yüz elli altı senesi mu‘âhededinde düvel-i mu‘azzama tarafından vaz‘ olunan ahkâm-ı kadimeye bihak avdet demek olur.

Râbi‘an Romanya’nın sevk ve tertib eylediği kuvve-i askeriye nisbetinde olarak Rusya devletinden tazminat ahz edeceğini kuvviyen ümid eder ve devlet-i müşârünileyhin birtakım emâret-i müttefika nâmına olarak Devlet-i ‘Aliyye’den talep ve istihsal eylediği [122] tazminatın emâret-i mezkûreden her birerlerine mu‘âvenet-i askeriyeleri nisbetinde tevzi‘ ve taksim olunması ezher-i cihet-i muhıkk ve meşru‘dur zan ederiz.

Devlet-i müşârünileyha tazminat-ı mezkûrenin bu vechile taksimini Sırbistan ile Karatağ hakkında tensib ve tervic edüb bunun icra-yı husûsunda ısrar eylemekte olduğu cihetle Romanya’nın dahi bu babda kendü hissesini talep etmeğe hakkı vardır. Zira her dürlü vuku‘at-ı müterakkibeye karşı turmak üzere askerini müddet-i medide seferber halinde bulundurarak gerek nizam ve ihtiyat sınıfından yetmiş bin kişiden ziyâdesini silah altında tutmağa mecbur olmuş ve bundan ma‘da Tuna savahilinde kâ’in şehirleri top atışıyla tahrib ve taraf-ı muharebeye adevet-i harbiyesi dahi efna edilmek gibi birtakım haşarat-ı ‘azimeye giriftar olmuşdur. İşte esbab-ı ma‘ruzadan tolayı Romanya’nın istihsal

etmesi iktiza eden tazminat Rusya devletine i'tâ olunacak tazminat yekûnünden bilifraz kongrenin münasib göreceği sûretle Romanya'ya i'tâ olunmalıdır.

Hâmisen Romanya kendü istiklâlinin Avrupa tarafından kat'iyyen ve kâmilen tasdik olunacağına i'timad eder.

Romanya'nın birtakım mugâlatat-ı târihiye ile esası tağyir olunan hukûk-ı kadimesine şimdi bir de meydan-ı harb ve vagadet tecdid ve ihya eylediği kabale-i feth ve zafer intizam ederek hatta on bin Romanyalı memleketlerinin harit ve istiklâliyeti uğrunda Palona etrafında hak-i helake serilmiştir. Fakat bunca fedakârlıklar Romanya'nın âtisini bir sûret-i müsalemetkâranede te'mine kâfi olamaz eğer hey'et-i zâtiyesini isbat eden mesa'isi Avrupa'nın bir lûtf ve 'atufetiyle müsmir olur ise kendüsini bahtiyar ve minnetdar ad edecek ve lûtf ve 'atufet dahi Tuna mansıplarının serbestliğini halisane muhafaza etmek ve te'sisatı hazırasının ıslahıyla menabi' servetini tesvi'a sarf-ı mukadderat eylemekden başka bir emel ve arzusu olmadığını Avrupa'ya gösterebilmek üzere bîtaraflığını cidden te'minden 'ibaretdir. İşte Avrupa'nın teveccühünü gayb etmemiş i'tikadında bulunan ve murahhasları bulunduğunuz düvel-i mu'azzamanın 'adâlet ve inâyetlerine mürâca'ata bizi vasıta eyleyen bir küçük hükûmetin âmâli bunlardır.

Ba'dehü Mösyö Biratyano âtide muharrer mütâla'anâmeyi kıra'at eyledi.

[123] "Refikimin Romanya'nın hukuk ve menâfi'ine dâ'ir gerek kendü namına ve gerek nam-ı acizaneme olarak irad eylediği makale daha ziyade şerh ve tafsile muhtac değildir. Ahval-i şarkiyeyi tanzim ve ıslaha me'mur olan kongre vaza'if-i haliyesinin ifasiçün lazım gelen kâffe'i ma'lumatı ma'ziyade istihsal eylemiştir.

Meclisinize dâhil olmaklığımıza müsâ'de eden şime-i hayr-hâhi ve hakkaniyetperverileri Romanya'ya müte'allık husûsata dâ'ir verilecek kararlar hakkında dahi bideriğ buyurulacağını kuvviyen ümid ederiz. Fakat yalnız şurasını 'ilâve ederim ki memâlik-i mevrûsemizden bir kısmının elimizden nez' olunması ve Romanya milletine 'azim derece hüzn ve esefi müceb olacağından başka gerek mu'âhedatın hükm ve te'siri ve gerek adalet-i mutlaka ile hukuk-ı meşrutanın muhafazası hakkındaki i'timadını mahv ve izale edecek ve bundan tolayı ilerüde ve cidden his edeceği hal-i inhilalin sûret-i

muslihanede tevsi'ini ve tarik-i terakkiye toğru vaki' olan azmini sektedar edecektir. Mülâhazat-ı meşruhayı Avrupa encümen-i 'azimesinin ve bahusus memleketimizde müddet-i ikametlerinde efkâr-ı 'âliye ve vicdan-ı 'atûfet-i şâmilesini def'atle takdire fırsat-yâb olduğumuz bütün Rusyalular imparatoru hazretlerinin murahhasan-ı şöhret nişanlarının piş-nazar tedkiklerine arz ile hatm-i makal eylerim."

Prens Bismark Romanya murahhasları tarafından vuku'bulan ihtaratın kongrece bihak tedkik edileceğini beyân eyledi. Bunun üzerine Romanya murahhasları kongreden tışarı çıkmalarıyla ruznâme-i müzâkerat iktizasınca Ayastefanos mu'âhedesinin beşinci bendinin yedinci fıkrasının tedkikine devam olundu.

Prens Bismark mes'ele devletlerin Romanya'nın istiklâliyetini tasdik etmek niyetinde olub olmadıklarını bilmekten ibâret olduğunu beyân ve bin sekiz yüz elli tokuz senesinde emâretinin birleşmesi kabûl olunduğunu ihtar ile olvakitdenberü ahval-i tebeddül ve tağyir ederek Eflak ile Boğdan hükümet-i vâhide olmak üzere birleşdiklerini ve hatta ba'zı devletler bile Romanya ile ticaret mukâvelenâmesi 'akd ederek hal-i cedidi tanımış olduklarını ve ma'mafih istiklâliyeti tasdika yalnız Avrupa'nın hakkı olmağla bu babda böyle bir karar-ı mühimin ittihazında ne gibi [124] şera'it vaz' olunmak iktiza edeceğini ve kongre tarafından Sırbistan hakkında vaz' olunan şartların aynen Romanya hakkında dahi vaz'ı lâzım gelüb gelmeyeceğini Avrupa'nın ta'yin etmesi lâzımeden idüğünü söyledi. (bend)

Mösyö Vadington "Fransa murahhasları şimdiye kadar salik oldukları mislin iktisasi üzere kongre tarafından Sırbistan'ın istiklâline ne şera'it vaz' ve ta'yin olundu ise Romanya'nın istiklâli hakkında dahi yine o şera'itin vaz' edilmesi talebinde olduklarını ve filvaki Romanya'da müşkülat-ı mahalliyenin vücudunu i'tiraf ile beraber bu babda her ne dürlü olur ise olsun dermeyân olunacak dela'ili güzelce tedkik eylemiş olmalarıyla müsavat-ı hukuk ile serbesti-i âyin hakkındaki esas-ı 'azimden inhiraf etmecliği münasib gördüklerini ve hem de kendü teb'ası hakkında memâlik-i mahrûsede cari olan bir usûlü Romanya'nın kendi mülkünde vaz' ve te'sisden imtina edememelerini ve Romanya Avrupa devletleri hükümdaranı sırasına dâhil olmaklığı arzu eylediği halde müstefid olmak istediği hal bir mevki'in vaza'if ve belki hergüne bâr ve teklifini bir düş tahammül etmekde tereddüd ca'iz olamayacağını ve milel-i mütemeddinece ba'is-i şan ve emniyet olan

esaları te'kid etmek için bundan daha kat'î ve resmi bir vesile ihtilas kılınamyacağını ve müşkülât-ı mahalliye bahsine gelince bunlar esas-ı meşrûhun Romanya'da takriri nihayetinde za'il olur ve Yahudi milletinin dahi kendü mesa'isinden ve ahali-i mahalliye ile müşterek olan menafi'î mütakabilelerinden başka bir şeye intizar etmeleri abes olacağını fehm ve derk eder." diyerek usûl-i diniye ve politikaya dâ'ir olan şera'itin Romanya hakkında dahi vaz' edilmesi hususunda ısrar ile hatm-i makal eyledi.

Prens Bismark Almanya devletinin kanun-ı esasisi iktizasınca mer'î'l-icra olan hukuk-ı umûmiye esaslarından ve bu esasların dâhili politikada olduğu misillü hârici politikada dahi kullanılması hakkında efkâr-ı umûmiyenin verdiği ehemmiyetden bahsle Almanya namına olarak Fransa'nın bu babdaki teklifine iştirâk eylediğini beyân eyledi.

Kont Endraşi dahi Fransa teklifine muvâfakat eyledi.

Lord Bikonsfild İngiltere devleti namına olarak Fransa teklifini kâmilten kabûl [125] eylediğini bi'l-beyân kongrenin bu şera'it hâricinde olarak Romanya'nın istiklâliyetini tasdik edeceğini hiçbir vakit ma'mûl eylemediğini söyledi. İtalya murahhasları dahi bu yolda idâre-i asan eylediler.

Prens Gorçakof Fransa teklifinin vuku'una badi olan ta'birata ve bunun ise serbesti-i mezheb hususunu fevkal'âde tevsî' eylediğine bina'en bu teklife kâmilten muvâfakat eylediğini beyân eyledi.

Kont Şuvalof Rusya devletinin Romanya'nın istiklâliyetini tasdik eylemesini talep eylediği istirdad maddesinin Romanya cânibinden kabûl olunmasına mütavakkıf olduğunu 'ilâveten söyledi.

Devlet-i 'Aliyye murahhaslarının dahi Fransa teklifi hakkında hiçbir vechle muhalefet etmemeleri üzerine re'is Romanya'nın istiklâliyetini Sırbistan hakkında vaz' olunan şera'it tahtında olarak tasdik etmek hususunda kongrenin müttehîdû'l-efkâr olduğunu bi'l-beyân fakat Kont Şuvalof'un dermeyân eylediği kayd ihtirazı ya'ni memleketeyn istiklâliyetinin kongrece müttehiden tasdiki ancak Ayastefanos

mu‘âhedesinin on tokuzuncu maddesinde münderc mübadele-i arazi maddesinin Romanya tarafından kabûl olunmasına mütevakkıf olduğunu beyân eyledi.

Mösyö Vadington bu babda sûret-i kat‘iyede olmayub mücerred Rusya devletinin şime-i hayır-hâhi ve hakkaniyetperveriyesine müraca‘atla Romanya’yı hoşnud edebilecek sûretde bu babda ba‘zı müsâda‘at i‘tâsı kâbil olub olmayacağını su‘al eyledi. Ve dedi ki “eğer Rusya murahhasları bu yola salık olurlar ise refikalarından ba‘zılarının te‘essür-i vicdaniyelerini fevkal‘âde tahfif etmiş olurlar kongre umurunun netice bahş olmasıçün mezkûr mübadele maddesinin seri‘an ve kat‘iyyen fîsal-pezir olması hakkındaki ehemmiyet dünki gün Prens Bismark tarafından irad olunan sözlerden dahi anlaşılabilir.

Filhakika bir büyük devletin haysiyet-i zatiyesine tokunan bir şey’i idame etmeğe muvâfik maslahat olmadığı Fransa murahhaslarının tefekkür-girdesi ise de ma‘nafih Romanyaluların dahi biraz sertçe mu‘âmeleye dûçâr oldukları ve kendü zayi‘atlarına mukabil verilen arazi derece-i kifayede bulunmadığı i‘tikadındadırlar. Gerçi Fransa murahhasları kongrenin ictimâ‘ından berü Romanya’ya Besarabya’nın [126] i‘âdesini nasihat etmekte idirler. Fakat hükûmet-i metbu‘am namına bu babda Rusya devletinin şime-i hakkaniyetperveriyesine müraca‘ata kendüme mecbur ad eder ve Silistre ile Mengalya dâhil olduğu halde Romanya’ya Dobrıca’nın vesatında bir mikdar arazi verilmesi arzusunu dermeyân eylerim”.

Kont Endraşi def‘âtle ihtar eylediği vechile Avusturya ve Macaristan hükûmetinin âmalı müşkûlat-ı âtiyenin önünü almağa elverişli sûretde kat‘i tesviyeler aramak olduğunu ve işte kongrenin Romanya murahhaslarını istima‘ etmesi ra’yinde bulunması dahi buna mebni idüğünü bil-beyân Tuna’da seyr-i sefâ’in mes’elesinde en mükemmel derecede serbestiyet-i esasi hakkında ısrar etmek üzere şimdilik kongrenin Dobrıca’yı Romanya’ya ilhaka karar vermesini ve Mösyö Vadington’un ra’yi mûcebince Silistre ile Karadeniz arasında Dobrıca hududunun tevsi‘ edilmesini arzu eylediğini ve böyle bir kararın mes’eleyi hazıranın tesviyesini kolaylaştıracağını söyledi.

Kont Korti İtalya’nın Fransa murahhaslarının teklifine iştirâk arzusunda bulunduğunu beyân ile Romanyaluların Besarabya’nın istirdadına tahammül edeceklerini

ümid ettiğini ve ma'mafih Dobrıca'nın şark tarafından daha ziyade arazi verilmesi haklı olacağını söyledi.

Prens Gorçakof geçen meclislerden birinde dahi dermeyân eylediği vechile Romanya'ya verilecek arazi tazmine kâfi olub Dobrıca'nın Besarabya'nın istirdadına ma'ziyat tekâbül edeceğini ve ma'mâfih Romanya Tuna'nın en derin mahallerini muhafaza edüb Dobrıca ise şimdiye kadar fevkal'âde küçültülmüş olan Bulgaristan emâretinden alınacağı cihetle artık Rusya'nın sehâveti ne yolda olabileceğini pek güç anladığını beyân ile hiç olmaz ise matlub olan arazi neresi olduğunu bilmek istediğini söyledi.

Re'is bu babda ta'yin olunacak hududun müzâkeresi kongre hey'et-i umûmiyesinde mi icra olunacak deyü su'al eyledi.

Prens Gorçakof şu mes'elenin bu günki ictimâ'ında tesviye-pezir olması arzusunu dermeyân ile komisyonca bir tafsil-i mezkûresi pek ağır olacağını Rusya tarafından velev ki ba'zı sehavetkârane icrasını müstelzem [127] olsun yine derhal işe bir karar verilmek daha münasib ve müreccah olduğunu sard ve ityân eyledi.

Kont Şuvalof devlet-i metbu'ası tarafından ba'zı müsâdat ifasına dâ'ir birinci murahhası tarafından Avusturya ve İtalya murahhaslarıyla birlikde teklif olunan ve sa'ir murahhaslar tarafından dahi te'yid ve tervic olunmakta bulunan talebe cevâben Rusya'nın Besarabya'nın vüs'atından üç bin beş yüz meri' kilometrodan mütecaviz ve Tuna kısmından dahi yüz elli kilometro ile Karadeniz'de mühim bir sahili şâmil olan araziye i'tâ ile fevkal'âde eser-i sehâvet gösterdiğini ve ma'mafih eğer Romanya kendü cinsinden ekseriyet üzere değilse bile haylücesi Romanyalı bulunan ba'zı mahalleri dahi istihsal etmek ister ise Rusya murahhaslarının oldukça buna müsa'de edeceklerini beyân ile Rasve ile Silistre arasında Romanyaluların kesret üzere bulduklarını ve Silistre'nin cânib-i cenûbiyesinden bed' ile yeni hududa kadr-i mümted olan meslekü'ş-şekl bir arazi dâhilinde Romanya'nın ba'zı mürettibe tevsi'i hudud etmesine devleti tarafından muvâfakat olunabileceğini ifade eyledi.

Prens Bismark Prens Gorçakof misillü bu mes'elenin bu gün hitam-pezir olması arzusunu dermeyân ile derdest teklif olubda kabûlü Romanya'nın istiklâliyeti lehine kongrenin ittihad-ı ârâsını te'min edecek olan tevsi'i arazinin Romanya'yı hoşnud etmesinden memnun olacağını ve ma'mafih evvelce dahi ihtar etdiği vechle bir büyük devletin müstakbeldeki politikasınca şikeste-i namus gibi bir efkâr-ı baki olacak olur ise kongre işin devamlı bir şey olamayacağı efkârında bulunduğunu ve prensi Almanya hükûmeti hanedanına mensub olan Romanya hükûmeti hakkında ne derece meyl ve müveddeti olsa bile yine Avrupa'nın sulhunu bir kat daha te'min etmek menafi'i umûmiye iktizasından bulunduğu hasebiyle bundan başka bir tarika sülük edemeyeceğini söyledi.

Mösyö Vadington Karadeniz sahilinde kâ'in Mengalya şehrinin dahi Romanya hudud-ı cedidi dâhilinde bulunması arzusunu te'kid etmekle tahdid-i hudud bahsinde murahhaslar beyrinde ba'zı müzâkerat cereyan ve bu esnada Mösyö Korti dahi Silistre'nin dâhil olması arzusunu dermeyân eyledi.

[128] Kont Şuvalof Fransa birinci murahhasının tervicen âtideki 'ibâreyi kıra'at eyledi.

“Romanya hududunun Rasve'den bed' ile Tuna boyunca Silistre'ye toğru temdid olunmasına oralarda Romanyaluların mevcut bulunması hasebiyle Rusya murahhasları tarafından muvâfakat olunur Karadeniz sahilindeki hatt-ı hudud-ı Mengalya'yi tecavüz etmeyecektir.” Bu 'ibâreden Mengalya'nın Romanya hududu dâhilinde kalması müsteban olduğu cihetle kongre tarafından kabûl olundu.

Fransa birinci murahhası ihtar eylediği hususata muvâfakat göstermelerinden tolayı Rusya murahhaslarına teşekkür etdi.

Lord Salisbüri Yılan atalarının dahi Romanya'ya terk olunacak mahallere 'ilâvesini taleb etmekle Rusya murahhasları muvâfakat eylediler.

Re'is netice-i müzâkeratı hülasa ile kongrenin Sırbistan hakkında vaz' olunan şera'it tahtında olarak Romanya'nın dahi istiklâliyetini tasdikde müttehid olduğunu ve

fakat Romanya'nın dahi Besarabya kıt'asına bedel şimdi ta'yin olunan hatt-ı hudud ile tevsi' olunan Dobrica kıt'asını kabûl etmesi meşrut bulunduğunu ifade eyledi.

'Aleksandır Paşa teklifnâme-i âtiyi kıra'at eyledi. "evvelâ Romanya'nın Devlet-i 'Aliyye'ye vermekde olduğu vergü re'sü'l-mala tahvil olunarak mikdari dahi ... müddet zarfında hazine-i devlet-i 'aliyyeye teslim olunacaktır.

Sâniyen Romanya kendüsüne terk olunacak bil-cümle arazide 'umûr-ı nafi'a ile bu misillü mevâd-ı sa'irede Bâb-ı 'Âli'nin hâ'iz olduğu hukuk ve ta'ahhüdâtı der'uhde edecektir."

Re'is bu mes'elelerin müzâkeresi hey'et-i 'umûmiyede cereyan edemeyeceğini ihtar etmekle kongre dahi Devlet-i 'Aliyye birinci murahhasının teklifini tahrir komisyonuna havale eyledi.

'Aleksandır Kara To'odori Paşa Ayastefanos mu'âhedesinin beşinci bendinin birinci fıkrasında zikr olunan tazminat mes'elesinden bahsle mezkûr mu'âhede [129] ahkâmı Romanya hakkında mecburiü'l-icra deyü kabûl olunmadığı cihetle Romanya'nın dahi bundan müstefid olmağı taleb edemeyeceğini ve bina'en'aleyh kendi lehinde olarak derc etdirilen şera'itin tayy olunması lâzım geleceğini ve işte şu tazminat maddesiyle memâlik-i şahânedeki Romanyaluların hukukuna dâ'ir olan ikinci fıkranın dahi bu kabilden olduğunu bil-ihtar beşinci bendin yalnız birinci 'ibâresini ya'ni emâretin tasdik-i istiklâliyeti maddesinin ibkasını talep eyledi.

Lord Salisburi bu sûreti tervec ederek re'is dahi bu misillü husûsi mes'eleler kongre müzâkeratına dâhil olmayub Devlet-i 'Aliyye ile memleketeyn emâreti beyninde hal ve tesviye olunacak mes'ele olduğunu beyân eylemekle kongre mezkûr beşinci bendin birinci fıkrasının nihâyetindeki ibarenin kaldırılmasına karar verdi. Ve ikinci fıkra hakkında Lord Salisburi ile Mösyö Dipre ve Kont Senvaliye beyninde te'ati-i efkâr olunarak mezkûr kongrenin maksad-ı memâlik-i 'Osmaniyede mukim Romanya teb'ası üzerindeki konsolosların hakk-ı kaza ve himayesini te'min etmekden ibaret olduğu anlaşılmağıla kongrece bu fıkranın tahrir komisyonuna havalesine karar verildi. Ve bunun üzerine kongre müzâkeratına dâhil olmayub Devlet-i 'Aliyye ile memleketeyn emâreti beyninde

hal ve tesviye olunacak mes'ele olduğunu beyân eylemekle kongre mezkûr beşinci bendin birinci fıkrasının nihayetindeki ibarenin kaldırılmasına karar verdi. Ve ikinci fıkra hakkında Lord Salisbüri ile Mösyö Dipre ve Kont Senvaliye beyninde te'ati-i efkâr olunarak mezkûr kongrenin maksad-ı memâlik-i 'Osmaniyede mukim Romanya teb'ası üzerindeki konsolosların hakk-ı kaza ve himayesini te'min etmekden ibaret olduğu anlaşılmağla kongrece bu fikranın tahrir komisyonuna havalesine karar verildi. Ve bunun üzerine kongre Karatağ mes'elesinin müzâkeresine başladı.

Re'is Ayastefanos mu'âhedesinin birinci bendini kıra'atle bu işe en ziyâde 'alâkadar olan devletlerin hatt-ı hudud hakkında mübahese külfetinden varesten olmak üzere beynlerinde bir güne ittifak hâsıl olub olmadığını su'al eylediğinde Kont Endraşi bu hususun tahdid-i hudud komisyonuna havale edilmesini teklif etmiş olması üzerine Baron Haymerle dahi âtideki teklifnâmeği kıra'at eyledi.

“Karatağ tevsi'i hudud edecek ve verilecek arazinin hudud ve cesameti dahi ilerüde tahdid ve ta'yin olunacaktır.”

“Bu ta'yin-i hudud mes'elesi kongrenin hey'et-i 'umûmiyesi tarafından kararlaştırılması mümkün olamayacağı cihetle kongre tarafından ta'yin olunacak olan tahdid-i hudud komisyonu bu babda bir hatt-ı hudud haritası tanzim ederek kongreye takdim edecektir.”

[130] İki kıt'a evrak-ı melfûfa Avusturya murahhaslarının hatt-ı hudud hakkındaki teklifatı ve Bar kasabasıyla savahiline müte'allık kuyûd-ı ihtiraziyeyi havidir. (1)(dnot-1 “işbu protokole melfûf varakalara mürâca'at oluna”)

Kont Şuvalof tahdid-i hudud mes'elesinin kâffe-i mevad-ı esasiyesi hakkında Avusturya ile Rusya murahhasları beyninde i'tilaf-ı efkâr hâsıl olduğunu ve işin teferru'atına gelince anların kararlaştırılması komisyona 'â'id bulunduğunu söyledi.

Re'is Karatağ hudud mes'elesine en ziyade 'alâkadar olan devletler beyninde i'tilaf-ı efkâr hususu kongrece mucib-i memnuniyet olduğunu beyân ile işin teferru'atını

tahdid komisyonuna havale etmek babında kongrenin hey'et-i umûmiyesi müttahid bulunduğunu beyân ve tasdik eyledi.

Prens Hohanloha tahdid-i hudud komisyonu işlerini tahrir komisyonuna göndermezden evvel kongreye 'arz etmek lâzım gelüb gelmeyeceğini su'al eyledikde Kont Senvaliye tahdid komisyonu işlerin evvel emrde kongrenin nazar-ı kabûlüne 'arz olunması ve ba'dehü sûret-i tahrir ve tesvid için tahrir komisyonuna gönderilmesi ra'yini dermeyân etmekle bu ra'y kongre cânibinden kabûl olundu.

'Aleksandır Paşa devlet-i metbu'asının Karatağ hududu mes'elesine pek ziyâde ehemmiyet verdiği beyân ve hududun Arnabudluk tarafına toğru pek de ilerülememesi hakkında Bâb-ı 'Âlî'nin vâki' olan arzusunun esbâbını tafsil ve bunu mü'eyyid-i 'askerîce ve cinsiyetçe ba'zı sebebler dermeyân eyledi. Ve ba'dehü limanlar mes'elesine nakl-i kelim ile Bâr'ın Karatağ'a verilmemesi hakkında ısrar ve Bâb-ı 'Âlî'nin İspiçe'nin verilmesine muhalefet etmeyeceğini beyân ile Bar'ın Arnabud memleketi olduğunu ve Karatağlular idârede ancak cebri ve efkâr-ı ahaliye karşı bir sûretde ikâmet edebileceklerini söyledi. Ve oralarca Arnabudlar ile Karatağlular beyninde lâyantkat' vuku'a gelen muhasemat-ı mütekâbileden bahsle devlet-i metbu'asının bu babda müceb endişe bir takım telgraflar almış olduğunu beyân eyledi. Ve Ayastefanos mu'âhedesinin yalnız şerh eylemiş olduğu esas-ı sulhiye varakasında münderc maddeyi ihtar ile murahhasların Ayastefanosda işe layıkıyla [131] kesb ve kuvvet edemediklerini velhasıl bu sırada ba'zı yanlışlıklar vuku'bulduğunu beyân ile mülâhazat-ı ma'ruzanın Devlet-i 'Aliyye'ce ehemmiyeti olduğundan bahsle bu babda kongrenin nazar-ı dikkatini celb ile hatm-i kelim eyledi.

Re'is 'Aleksandır Paşa'nın dermeyân eylediği mülâhazatın kongrece nazar-ı takdir ve i'tibardan devredilemeyeceğini te'yid ile beraber Bâb-ı 'Âlî'nin Ayastefanos 'ahidnâmesiyle der'uhde ettiği ta'ahhüdâtı Avrupa tarafından icra olunacak ta'dilat müstesna olmak üzere taht-ı nazar-ı i'tibarda tutacağı da'ima me'mûl olduğunu beyân eyledi.

Kont Şuvalof Devlet-i 'Aliyye birinci murahhasının Avusturya ile Rusya tarafından teklif olunan tahdid-i hududa henüz ma'lumatı olmadığını beyân ile işbu tahdid-i hudud

mûcebince Ayastefanos mu‘âhedesiyle evvelce terk olunmuş olan arazinin bir kısmını yine Devlet-i ‘Aliyye’ye i‘âde olunacağı cihetle bundan Bâb-ı ‘Âlî’nin memnun olacağını ümid eylediğini söyledi.

Birinci bendin evvelki üç fıkrası tahdid-i hudud komisyonuna Boyana nehrinde seyr-i sefâ’ine müte‘allık olan dördüncü fıkra dahi tahrir komisyonuna havale olundu.

“Bâb-ı ‘Âlî Karatağ emâretinin istiklâliyetini kat‘iyyen tasdik eder” deyü muharrer olan ikinci bendin birinci fıkrası hakkında Lord Salisbüri İngiltere devletinin bu istiklâliyeti hiçbir vakit tanımamış olduğunu beyân ile “kat‘iyyen” kelimesinin tayy olunmasını talep eyledi. Bu babda vuku‘bulan ta‘ti-i efkâr üzerine Almanya’nın mezkûr istiklâliyeti tanıdığı ve Avusturya’nın dahi evvelce bir sûret-i kat‘iyyede olarak tanımış idüğünü tebyin etdi. Re’is tarafından vuku‘bulan su’al üzerine Kont Senvaliye Fransa’nın dahi bunu zımnen tasdik etmiş olduğunu cevâben dermeyân eyledi. Rusya murahhasları Karatağ prensleri zaten taraf-ı şahaneden tasdik olunduıkları ve vergü dahi vermedikleri cihetle Rusya devleti tarafından emâret-i mezkûrenin istiklâliyeti da’ima tanınmaktan hiçbir zaman fariği olunmadığını beyân ile bendin metni ‘âlî hale ibka olunmasını talep eylediler.

Kont dö Lonay bu bend haliyle bırakılarak herkesin ra’yleri protokole derc edilebileceğini ifade etmekle re’is dahi mes’elenin hal olduğunu beyân ederek meclisin ra’yiyle bend-i mezkûru tahrir komisyonuna havale eyledi.

[132] Baron Haymerle Karatağ için serbesti-i âyine dâ’ir âtideki teklifi sard etdi. “Karatağ’ın kâffe-i sekenesine serbesti-i ve icra-yı âyin ve mezheb te’min olunacak ve gerek cema‘at-i muhtelifenin silsile-i meratib üzere tertibinde ve gerek ru’esa-yı ruhaniyeleriyle olan münasebetinde bir güne îkâ‘a mevaki‘ olunmayacaktır.” ‘Aleksandır Kara To’odori Paşa divan-ı ‘Osmaniyeden bir kısmının Karatağ emâretine tahmili hakkında âtideki teklifnâmeyi kıra’at eyledi. “Karatağ kendüsine kat‘iyyen ilhak olunacak arazinin vâridatı nisbetinde olarak düyûn-ı ‘Osmâniyeden bir kısmını der‘uhde edecektir.

Kont Şuvalof’un i‘tirazı üzerine ‘Aleksandır Paşa bu teklifin yalnız Karatağ’a bu def‘a ilhak olunan kazalardan başka mahallere raci‘ olmadığını söyledi.

Lord Salisburi âtide muharrer bend-i manzum müsveddesini kıra'at eyledi. “Karatağ’a ilhak olunan mahallerin kâffe-i sekenesi emlâklerini muhafaza edecek ve ikâmetgâhını emâretin haricine nakledecek olanlar emlâklerini iltizama vererek ve yahud sa’ireleri vasıtasıyla idâre etdirerek muhafaza edebileceklerdir. Ve Devlet-i ‘Aliyye ile Karatağ me’murlarından mürekkeb bir komisyon emlâk-i mîriye ve mevkûfenin Bâb-ı ‘Âlî hesabına olarak idâre veya fûrûhatına müte‘allık mevadı üç sene zarfında tesviye edecektir.”

Kont Şuvalof emâret-i sa’ireye müte‘allık bu misillü evrakda emlâke müte‘allık şera’it münderc bulunmadığını beyân ile bunun dahi kaldırılmasını talep eyledi. Re’is dahi fîlhakika bu misillü ahvalde kongrenin müsâvat üzere hareket etmesi lazım geleceğini ihtar etmekle “Lord Salisburi” dahi teklif-i vâkı’anın tahrir komisyonuna havale olunarak mezkûr komisyona dahi bunu ta’mim etmek üzere ta’limat verilmesini dermeyân etdiğinden bu sûret kongrece bilkabûl ikinci bendin ikinci fıkrasının müzâkeresine geçildi.

Kont Endraşi i‘lan-ı istiklâliyetden sonra artık gerek bu fikra ve gerek anı ta‘akib eden fikrât-ı sa’irenin lüzum ve hükmü kalmadığını ve bunlar Karatağ ile Bâb-ı ‘Âlî’nin münasebetine müte‘allık olub tesviyesi kongrece kâbil olmayan şeyler olduğunu Avusturya ise dördüncü fikra mücebince kendüsüne havale olunan hükümlük me’muriyetini kabûle asla meyyal olmadığını ve istiklâliyeti tasdik olunan emâretler müstakilen [133] idâre olunmağı ve artık kendü kendülerine yaşamaklığın yolunu öğrenmeleri lazım olduğunu ve bunların meslek ve hareketlerinden tolayı mes’ul olacaklarına ve alel-husus ve münasebet-i hüsnelerinin semeratını iktitaf edecekleri gibi aksi takdirde dahi netayic-i seyyi’esine dûçâr olacaklarına cezm ve ta’yin hâsil etmedikçe kendüleriyle hükûmât-ı mütecâvire beyninde hüsn-i imtizaç ve beka mümkün olacağını te’min etmek kâbil olmadığını beyân ve bina’en‘aleyh bu fikratin cümlesinin hazf ve tayy olunmasını talep ve teklif eyledi. Ve Rusya murahhasları dahi bunu kabûl etdiler.

‘Aleksandır Paşa memâlik-i ‘Osmaniyede mukim Karatağluların kavanin ve hükûmet-i mahalliyeye tabi‘iyetlerini havi olan ikinci fıkranın ibkasını talep ile ahkâm-ı mezkûrenin memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye’de bulunan tağluların kendü menfa‘atleri için bile lazım olduğunu söyledi. Ve kongre dahi bu ra’ye müşâreket ederek ikinci fıkranın tahrir komisyonuna havalesine ve üçüncü ve dördüncü fıkraların dahi tayy ve ref’ine karar verdi.

Karatağ ‘askeri tarafından arazi-i ‘Osmaniyenin tahliyesine dâhil olan beşinci fıkra hakkında Fransa murahhasları ile Kont Şuvalof beyninde ba‘zı mülâhazat cereyan ederek Fransa murahhasları mezkûr fikranın ibkasını talep etdiler. Ve Kont Şuvalof dahi memâlik-i ‘Osmaniyenin sür‘at-i tahliyesi arzusunu beyân ile beraber ekseriya icrası nâkabil sûretde ta‘yin olunan mühel-i mukarrereye esâsen muhalif olduğunu söyledi.

Mehmed ‘Ali Paşa Karatağluların ‘asakir-i sa‘ire misillü ihmal ve iskal-i ‘askeriyeleri bulunduğundan ta‘yin olunan müddet zarfında arazi-i ‘Osmaniyeyi kemal-i suhûletle tahliye edebileceklerini dermeyan etdi. Rusya murahhasları ise bu babda ısrar eylediklerinden Kont dö Lonay bendde muharrer olan on gün yerine “mümkün mertebe sür‘atle” ibaresinin dercini teklif ve Kont Endraşi dahi “yigirmi gün ve mümkün olur ise daha evvelce” ta‘birinin derc ve tahririni teklif eyledi. Kongre bunun tahrir komisyonuna havalesine karar verdi. Re’is bugünkü kongrenin müzâkeratı hitama reside olduğunu beyân ile gelecek ictimâ‘ temmuzun ikisi olan yarınki Salı günü olacağını ve müzâkerat ise Tuna’da serbesti-i seyr-i sefâ’in ile tazminat-ı harbiye ve icab eder ise tahdid-i hudud komisyonu layihası üzerine cereyan edeceğini beyân eyledi.

Meclis sa‘at beşde hitam buldu.

[134] (Onuncu protokolün birinci melfûfu)

(Avusturya erkân-ı harbiyesi haritası mucebince Karatağ hududu)

Hatt-ı hudud (Kalabük)ün şimal tarafında vaki‘ (İlnobirodo)dan bed’ ile (Bilatoda) karyesini Karatağ’a bırakarak bu karyeye toğru müteveccih ve (Terbenicga) etrafında olan tepelere vasıl olacak oradan (Somina palanina) ile (Çorilo) tepesi arasında vaki‘ geçide kadar (Bilik-Foriko-Gato) yolundan altı kilometro mesafede * şimal istikametince tepelerden girecek. Ba‘dehü (Radkoyeçi) karyesini Hersek’e bırakarak bu karyeden (Latikno) tepesine kadar şarka müteveccih olacak ve oradan şimale toğru dönerek (Ravno) ve (Zajavina) karyeleri arasından ve ba‘dehü (Leyerçing) ve (Dolocak)ın şark tarafındaki tağ desteklerinden geçecek ve (Soçsika)yı Hersek’e bırakarak (Piva)nın (Tar) ile birleştiği mahale toğru on kilometro mesafe üzerinde Piva’ya kadar gidecektir. Bu noktadan i‘tibâren hatt-ı hudud (Piva)yı geçüb (Nodin) karyesi kurbinde tepesinden geçerek (Tare)ye

vasıl olacak ve (Moçkovan)a kadar (Tare) boyunca çıkacak ba‘dehü (Çiçfo cezro)ya kadar tağ desteğin zirvesini ta‘kib ederek orada(Zaberice) karyesine kadar eski hudud ile karışacaktır. Oradan yeni hudud tepelerden giderek (Paflan)a toğru müteveccih olacak ve oradan bir taraftan “Lim” ve diğer taraftan “Dirina” ile “Sibona” arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden Arnabud silsile-i cibali boyunca gidecektir. Ba‘dehü hatt-ı hudud bir taraftan (Toçi-dere kalovici) aşireti ve diğer taraftan (Toçka-karajana) ile (Kale manti) ve (Güridi) aşiretleri arasında vaki hudud-ı hazırı ile (Podgoriçe) ovasına kadar gidecek oradan (Kale manti ve Güridi) ve (Hoti) aşiretlerini Arnabudluğa bırakarak (Plonika) üzerine müteveccih olacaktır. Oradan hudud-ı cedide (Torika-topal) nam adacık kurbinde gölü geçerek tepeden bil-mürur [135] (Rolcito) nahiyesini Arnabudluğa bırakarak (Göriçi)den denize inecektir. Hatt-ı hududun şimal-i garbi cihetindeki sahil dahi (Soçan) ve (Zovisi) karyeleri arasında sahilden geçen ve (Vehresota - palanina) üzerinden Karatağ hudud-ı hazırasının cenûb-ı şarkî nokta-i müntehasına vasıl olan bir hat ile teşkil edecektir.

[136] (Onuncu protokolün ikinci numarulu melfûfu)

(Bar limanıyla savahilin Karatağ’a ilhâkı şerâ’it-i âtiyeye te‘allukan kabûl olundu)

Bir numarulu melfûfun havi olduğu tahdid-i hudud mücebince arazi-i mezkûrenin cânib-i cenûbiyesinde kâ’in mahaller “Dolçino” dahi dâhil olduğu halde Boyana nehrine kadar Devlet-i ‘Aliyyeye i‘âde olunacaktır.

“Espic” nâhiyesi hududun ta‘rifat-ı mufasssalasında irâ’e olunan arazinin hatt-ı şimaliyesine kadar Dalmaçya’ya ilhâk olunacaktır. Boyana nehrinde Karatağ için seyr-i sefâ’in tamamen serbest olacaktır.

Karatağ’ın ne sefin-i harbiyesi ve ne de bahren harb-i bandırası olmayacaktır.

Bar limanıyla bütün Karatağ savahili ecnebi sefâ’in-i harbiyesine mesdûd olacaktır. Ve Karatağ arazisinde mevcut olan istihkâmat hedm olunacak ve yeniden istihkâm inşa olunmayacaktır. Gerek Bar ve gerek bütün Karatağ savahili boyunda zabita-i bahriye

Avusturya devleti tarafından muhafaza-i savahile mahsus sagir-i sefâ'in vasıtasıyla icra olunacaktır.

Karatağ Dalmaçya'da mer'î'l-icra olan kavanin-i bahriyeyi kabul edecek ve Avusturya devleti dahi Karatağ'ın tüccar-ı sefâ'inini konsoloslarının taht-ı himayesine almaklığı ta'ahhüd edecektir.

Karatağ hükûmeti arazi-i cedidesi dâhilinde bir tarik adı ile bir timür yolu inşa ve idâre etmeğe hak ve salahiyeti husûsuna Avusturya ile bil-ittifak karar verecektir.

Ve tarik-i mezkûrece serbesti-i muhaberat kâmilten temin olunacaktır.

[137] (On birinci Protokol)

(Fî 2 Temmuz sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın on bir numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Şilingfürst Avusturya ve Macaristan devleti tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron Haymerle Fransa cumhuriyeti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre İngiltere devleti tarafından Kont dö Bikonsfild Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay Rusya devleti tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril Devlet-i 'Aliyye tarafından 'Aleksandır Kara To'odori Paşa Mehmed 'Ali Paşa Sa'adullah Beğ hazeratı hazır oldukları hâlde meclis sa'at üçe çar-yek kalarak açıldı.

Kont Şuvalof tahdid-i hudud komisyonuna â'id bir mes'elenin kararlaştırılmasını kongreden talep ile Sırbistan ve Karatağ hududlarının ta'yini husûs-ı mezkûr komisyona havale olunmuş olduğundan mezkûr komisyonun netice-i tahkikatını kariben kongreye takdim edeceği ümidinde ise de Lord Salisbüri tarafından kongrenin dördüncü ictimâ'ında kıra'at olunarak kabûl olunan varakada gösterilen Bulgaristan hududu maddesi mezkûr komisyona havale olunmuş olduğundan mezkûr varakanın komisyona havalesiyle

teferruatı üzerine i'tâ-yı karara ve ba'dehü netice-i müzâkeratı dahi kongreye arz eylemeğe me'zuniyet verilmesi arzusunda bulunduğunu beyân eyledi.

Bu husus üzerine cereyan eden mezkûratdan bir takım mu'âmelat-ı resmiyeden ibaret olan işbu maddeyi komisyonun der'uhde etmeğe hazır olduğunu anlamış olmağla re'is Bulgaristan hududunun ta'yini hususunun komisyona havale olunması kongrece kararlaştırılmış olduğunu beyân eyledi. Ba'dehü Ayastefanos mu'âhedesinin Tuna ile istihkâmata dâ'ir olan on ikinci ve on üçüncü bendlerinin müzâkeresine ibtidar olunarak re'is-i mezkûr on ikinci bendi [138] kıra'at eyledi ve Baron Haymerle dahi yeniden tanzim olunmuş olan bend-i mezkûrun âtiüz-zikr müsveddesini meclise takdim eyledi.

Evvelâ Tuna üzerinde seyr-i sefâ'inin serbestisini bir kat daha te'min etmek üzere timür kapudan Tuna'nın Karadeniz'e mensub olan boğazlarına kadar nehr-i mezkûrun her tarafı bitaraf ilan olunmuşdur. Bu mesafede ve boğazlarda vaki adalara (Yılan adaları) nehrin kenarları dahi bu bîtaraflığa dâhil bulunacaktır. Bina'enaleyh buralarda kal'a ve istihkâmat hedm olunarak yeni kal'a ve istihkâmat dahi inşa olunacaktır. Zabıta-i bahriyeye ve gümrük hizmetine mahsus evkaf gemilerden ma'da timür kapudan aşağı Tuna üzerinde hiçbir harb sefinesi seyr ü sefer edemeyecektir. Ma'heza Tuna boğazlarında bulunan devletlerin karagol gemileri ibka olunmuş ise de bunlar dahi Kalasdan yukarı çıkamayacaklardır.

Sâniyen Tuna ecnebi komisyonu me'muriyetinde ibka olunub Kalasdan bed' ile denize kadar icra-yı me'muriyet edecek ve işbu komisyonun müddeti yeniden bir ittifak 'akd olununcaya değin bin sekiz yüz seksen üç senesine kadar devam eyleyecektir. Mezkûr komisyonun hukuk ve veza'if ve imtiyazatına asla dokunulmayub mevcut olan mu'âhedat ahkâmınca zeyr-i idâresinde bulunan te'sisat ve i'malat ve me'murlarının ha'iz oldukları mu'âfiyât dahi tasdik olunmuşdur. Mezkûr komisyon Tuna deltasına malik olan hükûmetin idâresi haricinde müstakilen icra-yı me'muriyet edecektir. Komisyonun sefâ'in ve ebniyeleri üzerinde kendüsüne mahsus olan 'alâmet ve işâret bulunacaktır. Me'murlarını kendüsi nasb ve ta'yin ve ma'aşlarını dahi tesviye ve i'tâ edecektir. Ta'ahhüdat-ı mâliyesi için yeni bir nizamnâme tanzim olunacaktır. Ve nizamnâme-i dâhiliyesi ahval-i cedideye tevfiik edilmek üzere yeniden tedkik ve ru'yet olunacaktır.

Paris mu‘âhedesini ahkâmınca mezkûr komisyonda a‘zaları bulunan devletlerden ma‘da Romanya hükûmeti tarafından dahi bir me‘mur bulunacaktır.

Sâlisen Timürkapunun aşağısı için seyr-i sefâ’in ve zabıta-i nehriyeye müte‘allık nizamnâme Kalasdan aşağısı için Tuna Avrupa komisyonu tarafından yapılmış ve yapılacak nizamata tatbik edilecektir. Ve mezkûr komisyon tarafından ta‘yin olunmuş bir me‘mur işbu nizamın icrasına nezâret edecektir. [139] Timür kapular ile Kalas beynindeki mesafe boyunca ticaret ve seyr-i sefâ’ine mahsus ticaret ve muhaberat-ı berriyeyi tervic maksadıyla hiçbir vergü tahsis olunmayacaktır.

Râbi‘an fî 31 Mart sene 1873 târihli Londra ‘ahidnâmesinin altıncı bendini ta‘dilen timür kapuların ve şelalelerin seyr-i sefâ’ine îkâ eylediği mevani‘in def‘ine mahsus ‘ameliyatın icrası Avusturya devletine havale olunmuştur. Nehrin bu cihetine sahildar olan hükûmetler ‘ameliyat-ı mezkûre için talep olunabilecek bil-cümle teshilatı i‘tâ edeceklerdir.

‘Ameliyat-ı mezkûrenin masarısını kapamak için muvakkat bir harc olmak hakkına dâ‘ir mezkûr ‘ahidnâmenin altıncı bendi ahkâmı Avusturya devleti lehinde ibka olunmuştur.

Lord Salisbûri işbu teklifte sard ve beyân olunan kava‘id-i umûmiyeyi kabûl eder ise de bu teklif ‘âdetâ bir nizamnâme demek olduğundan böyle bir def‘a mütâla‘a olunmağla teferru‘atıyla beraber kabûl ve tasdiki mümkün olamayacağını ve mes‘elenin ehemmiyet-i ‘azimesi hasebiyle kongrenin diğer bir ictimâ‘ında müzâkere olunması arzusunda bulunduğunu beyân eyledi.

Re‘is kıra‘at olunan layihada zikr ve beyân olunan bir takım mevad kongrenin vazifesi haricinde bulunduğu ve murahhaslar Ayastefanos mu‘âhedesinin bendlerini kabûl veya red ve ta‘dil etmek üzere tecemmu‘ etmiş iseler de kendüsi teklif-i mezkûrun mevad-ı münderecesini kabûle meyyal olmağla beraber bir madde-yi mahsûsa hakkında böyle nizamata vaz‘ı kongre vaza’ifinden ma‘dud olamayacağı efkârında bulunduğunu söyledi.

Baron Haymerle Avusturya devletinin teklifi birtakım başluca esası havi olduğunu beyân eyledi. Şöyle ki evvelâ Timür kapulara kadar Tuna'nın bîtarafılığı sâniyen Tuna ecnebi komisyonunun ibkası sâlisen Romanya hükûmetinin işbu komisyonda dâhil bulunması râbi'an Timür kapularda icra olunacak ameliyatın yalnız Avusturya devletine ihalesi hususlarıdır.

Kont Şuvalof re'is hazretleri gibi işbu nizamnâmenin teferru'atıyla beraber kongrede mevki'-i mübaheseye konulamayacağı efkârında bulunduğunu ve hâlbuki bundan [140] asıl maksad ne olduğunu ya'ni bîtarafılık demekden ne anlaşılacak lazım geleceğini ve bu bîtarafılığını Tuna'nın kangı mahalline kadar şümûlü olabileceğini ve bu tedbir ne maksada mebni taleb olunmuş olduğunu anlamak arzusunda bulunduğunu beyân eyledi.

Lord Salisbüri Rusya devleti ba'dema Tuna'ya sahildar bir devlet olacağından ve bu sûretle Tuna nehrinin seyr-i sefâ'inine müte'allık mesa'iline 'alâkadar yeni bir hükûmet daha müdâhele edeceğinden mu'âmelat-ı ticariye için yeniden birtakım nizamatin tanzimi elzemdir. Fakat bu babda sûret-i mezkûre hakkında devletler beyinde ittifak hâsıl olununcaya değin müzâkerenin te'hir olunması arzusunda bulunduğunu beyân eyledi.

Re'is on ikinci ve on üçüncü bendler hakkındaki müzâkerenin devam edeceğini dermeyân eylemiş olduğundan Kont Endraşi Avusturya devletinin teklifiyle mezkûr bendler beyinde asla ihtilaf olmadığı ve bu teklifin Dobrica'nın Romanya'ya ve Besarabya'nın Rusya'ya terkenden zuhura gelen halâtından neş'et etmiş olduğunu söyledi.

Re'is bu teklifden ba'zı kava'id-i esasiye istihrac olunarak kongrenin ra'yine havale olunabileceği efkârında bulunduğunu dermeyân eyledi.

Prens Gorçakof Paris 'ahidnâmesi Viyana 'ahidnâmesinin Tuna seyr-i sefâ'ininin serbestisine dâ'ir olan mevadını tasdik etmiş olduğunu ve Rusya murahhaslarının evvelki ictimâ'ların birinde vuku'bulan ifadatından müsteban olduğuna göre Besarabya'nın istirdadı Tuna'nın serbestisince asla bir te'siri olamayacağından bu husus hakkında yeniden bir takım nizam ve tedabir ittihazı lüzumuna bir ma'na vermemekte olduğunu söyledi.

Prens Bismark mesa'il-i müteferri'a 'alâkadar olan devletler beyninde kararlaştırılması lazım geleceğinden kongre ol babda tafsilata girişemeyeceğini tekrar ile Avusturya devletinin teklifi ya tahrir komisyonuna ve yahud kongrenin taht-ı müzâkereye alabileceği mevad-ı esasiyeyi tefrik etmek üzere Avusturya murahhaslarına havalesi lazım geldiği efkârında bulunduğunu söyledi.

Bu mütâla'a Mösyö dö Beril tarafından tervec olunmuş ve Rusya murahhasları dahi teklif-i vâki'in Avusturya murahhasları mu'arrefetiyle ta'dil olunmasına muvâfakat etmeleri layiha münderecatının kendü taraflarından asla kabulünü mutazammın olamayacağını [141] beyân etmiş olmalarıyla salifüz-zikr mütâla'a kongre tarafından kabûl kılındı.

Re'is on ikinci bendi tekrar kıra'at ederek kongre Lord Salisbüri ile Baron Haymerle'nin mütâla'aları üzerine Tuna'ya sahildar bulunan hükûmetlerin sırasına "Rusya devletinin" 'ibaresi dahi 'ilâve olunmasına karar verdi. Ve mezkûr bendin ikinci fıkrası kıra'at olunduktan sonra ba'dema Tuna ecnebi komisyonunda Romanya hükûmetinin dahi itası bulunmasını tasdik ve kabûl eyledi. Ba'dehü on üçüncü bendin müzâkeratına başlandı.

Re'is bu bendde Avrupa menâfi'ine tokunur bir madde göremediğini beyân eyledi. Ve Lord Salisbüri dahi muharebe yüzünden zarar-dide olanlara tahsis olunan tazminat hakkında 'ahidnâmenin bendini pek mühim gördüğünden mezkûr bendin lağv olunmasını teklif etdi.

Kont Şuvalof bundan Rusya devletince bir güne mecburiyet hâsıl olmamak şartıyla bu bendin lağvine i'tiraz etmeyeceğini söyledi.

'Aleksandır Paşa kendüsi dahi birtakım beyhûde karışıklıklara mahal vermemek için bend-i mezkûrun lağvi ra'yinde bulunduğunu beyân etmiş ve kongre dahi işbu teklifi kabûl eylemiş olmağla tazminat-ı harbiyeye dâ'ir olan on tokuzuncu bendin müzâkeresine ibtidar olundu.

Re'is işbu bendi kıra'at etdirmeksizin bu günki müzâkere Anadolu'da terk olunacak arazi hakkındaki kısma dâ'ir olmayub asıl tazminat-ı harbiye ya'ni mezkûr bendin

nihayetindeki iki fıkra üzerine cereyan edecektir. Ve “c” işaretli fıkranın birinci ibaresi arazi maddesine dâ’ir olduğundan bundan sarf-ı nazar olunarak yalnız “memâlik-i mahrûsede bulunan teb’asına ve ba’zı te’sisata te’diye olunacak on milyon rubleden ma’da baki kalan üç yüz milyon ruble tazminat-ı harbiyenin sûret-i te’diyesi ve buna tahsis olunacak te’minat-ı saltanat-ı seniyye ile Rusya devleti beyninde hâsıl olacak ittifakla kararlaştırılacaktır.” Deyü muharrer olan fıkra-yı mezkûrenin mâba’di müzâkere olunacakadır dedi.

Lord Salisbüri “tahsis olunacak te’minat” tabirinin ehemmiyetini meydana koyarak şayed mezkûr te’minat-ı terk-i arazi sûretiyle olacak olur ise [142] İngiltere murahhaslarının buna kat’iyyen muhalefet edeceklerini beyân eyledi.

Prens Gorçakof filhakika te’minat maddesi Rusya devleti ile saltanat-ı seniyye beyninde kararlaştırılacak bir madde ise de Lord Salisbüri tarafından dermeyân olunan ta’bir asla terk-i arazi hususunu mutazammın olmadığını devleti namına olarak beyân eyledi.

Re’is protokole derc olunarak kongrece sened ittihaz olunacak olan işbu beyannâme kongreyi ikna edüb edemeyeceğini su’al etmesi ve Lord Salisbüri’nin dahi bu halde tazminat-ı harbiyenin te’minatı neden ibaret olacağını bilmek arzusunda bulunduğunu beyân eylemesi üzerine Prens Gorçakof bu te’minat maddesi saltanat-ı seniyye ile Rusya devleti beyninde kararlaştırılacak sûr-ı tesviyeye mevcut ise de her halde terk-i arazi sûretinden vareste olarak tesviye kılınacaktır dedi.

Aleksandır Paşa mülâhazat-ı âtiyeyi kıra’at eyledi.

“Saltanat-ı seniyye murahhasları kongrenin nazar-ı dikkatini hassaten Ayastefanos mu’âhedesinin tazminat-ı harbiyeye müte’allık olan mevadı üzerine celb ederek evvel emirde muharebe-i ahire Devlet-i ‘Aliyye’nin Rusya devletine karşı olan bir ta’ahhüdünü nakz etmiş olmasından neş’et etmiş olmadığı husûsunun kongre tarafından tasdik olunmasını rica ederler. Rusya kabinetosu mücerred husûlünü iltizam eylediği efkâra tabi’iyetle i’lan-ı harb etmiş olduğundan na’il olduğu muzafferiyet ve istihsal eylediği netayic fevkal’ade bit-tab’ evvelce ihtiyar etmiş olduğu mesa’i ve bir takım masarîf ve

fedakârlıklara bülga-ma-baliğ tekabül etmektedir. Devlet-i ‘Aliyye murahhasları kongre a‘zalarının dahi hatırgüzâr olduğu vechile Rusya’nın senin-i ahiredeki ahval ve vuku‘at-ı târihiyesinin emsâl-i ‘adîdesi hakkında tatvil-i makal ve ısrar etmeksizin yalnız tazminat-ı harbiye i‘tâsına dâ’ir Ayastefanos mu‘âhedesinin ahkâmına gelince saltanat-ı seniyyenin bir tazminat-ı harbiye te’diye edebilmesi Rusya kabinesince dahi pek şübheli görüldüğüne dâ’ir devlet-i müşârünileyh tarafından verilen izahat ve beyânatı derpiş ve ihtar etmekle iktifa ederler. Bir de sûret-i tesviye ve te’diyesi ta‘yin olunamayub mu‘allakda kalmaktan başka bir çâresi bulunamayan matlubatdan bir takım [143] mahâzir-i vehîme tevellüd edeceği dahi sarahaten ihtar olunmuş idi. Filhakika muharebe-i ahire saltanat-ı seniyyeye fevkelgaye zarar ve ziyânı muceb olmuşdur. Devlet-i ‘Aliyye’nin ma‘lum olan ahval-i maliyesinden sarf-ı nazar gerek Rumeli ve gerek Anadolu’da şehir ve karyelerin hâl-i harabiyeti belki târihde emsali görülmemiş bir halde saltanat-ı seniyye bu gün en elzem masarısını kapayabilmek ve dayinlerini oldukça memnun ve ihtiyacat-ı zaruriyelerinden mahrum kalan muhtacına mümkün mertebe bir vazife-i insaniyetkârane îkâ ve bir tazminat-ı harbiye te’diye edilmek için lâzım gelen varidatı nereden istihsal edeceğidir. Bundan başka lüzûm-ı ‘âcili gerek saltanat-ı seniyyenin ve gerek Avrupa’nın tasdikgerdeleri olan ve yeniden birtakım masarafatı müceb olacak olan ıslahat maddesi dahi vardır. Bundan dahi sarf-ı nazar hâl-i hazırda mecbûri olan birtakım masarafatın tesviyesi maddesi dahi meydandadır. Düvel-i mu‘azzama saltanat-ı seniyyenin ‘azim fedakârlık ettiği halde bu masarafatı tesviye edemeyeceğini tasdik ettikleri hâlde Devlet-i ‘Aliyye böyle bir tazminat-ı harbiyenin te’diyesini nasıl ta‘ahhüd edebilür? Hatta Rusya devleti bu hali bildiğinden iddia ettiği tazminat-ı harbiyenin bir kısm-ı azamına bedel Rumeli ve Anadolu’da ba‘zı arazinin terkinin taleb etmişdir. Dobrica ve Besarabya maddelerinden tolayı Avrupa’nın asayişini ihlal etmemek üzere kongrece verilen karar-ı mezkûr tazminat-ı harbiyenin kısm-ı a‘zamına karşuluk tutulacağına mebni idi. Her ne kadar Anadolu maddesi kongrece henüz mevki‘-i mübahaseye konulmamış ise de şimdiden anlaşıldığına göre Rusya devletinin Anadolu’dan alması melhûz olan arazi devlet-i müşârünileyhin tahminince külliyetlü bir akçeye mukabil tutulabilir. Eğer bundan başka para talep olunacak olur ise Devlet-i ‘Aliyye’nin idâre-i hükûmeti için en elzem olan şera’ite iras-ı mazarrat etmeyerek bu parayı nereden bulacağını bilemediklerini Devlet-i ‘Aliyye murahhasları şimdiden beyân ederler. Kongrenin şunu dahi nazar-ı i‘tibara alması temenni olunur ki şayed tazminat-ı harbiyenin te’diyesiçün saltanat-ı seniyyenin ahval-i mâliyesi tahammülgüzâr bir hale isal olunacak olur ise Avrupa’nın menfa‘atlerini iltizam

etmekte oldukları ahaliyi fikra ve zarurete dûçâr edeceğinden ma‘da ilk ictimâ‘larının birinde Devlet-i ‘Aliyye’nin bekası hakkında dermeyân olunub [144] Rusya birinci murahhasının sarahaten kabûl ve tasdik eylediği efkâra mugayir hareket edilmiş olur.”

Kont Şuvalof Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarıyla vuku‘at-ı maziyyeden bahs etmekden şimdiye kadar ictinab etmek ister idim. ‘Aleksandır Paşa’nın kıra‘at eylediği layiha üzerine artık ihtiyar-ı sükût mümkün olamaz. Devlet-i ‘Aliyye’nin birinci murahhası muharebe-i ahirenin ta‘ahhüdât-ı kadimeden hiçbirisinin nakz ve ihlal olunmasından neş’et etmemiş olduğunu iddi‘a ediyor. Hâlbuki bil-akis bu muharebe mu‘âhedat-ı mevcûde ahkâmının ve bahusus Bâb-ı ‘Âlî’nin bin sekiz yüz elli altı senesinde Paris’de ‘akd olunan kongrede vuku‘bulan birtakım ta‘ahhüdâtının lâyenkat‘ nakz ve ihlal etmesi neticesi olduğunu beyân ve ısrar ederim Rusya bu hallere müddet-i medide medd-i nazar-ı hâmuşi ve sükût eylemiş ise de gerek kendüsüne ve gerek bütün Avrupa’ya te’sir eden ba‘zı vuku‘at-ı müte’essifeye mebni nihayet müdahaleye mecbur oldu. Aleksandır paşanın muharebenin esbab-ı mucibesi hakkında dermeyan etdiği efkâra gelince ol babda isti‘mal eylediği lisan-ı su’i tefsire ba’is olabilir. Hâlbuki Rusya devleti bir hırs ve emel üzerine olmayub mücerred Hristiyanlara mu‘âvenet ve hallerinin ıslahını te’mîn etmek maksadına mebni muharebe etdi. Bir de Devlet-i ‘Aliyye’nin birinci murahhası muharebenin saltanat-ı seniyyeye bâdî olan fedakârlıkları ta‘dad ediyor. Hâlbuki Rusya devleti dahi bu yolda pek büyük fedakârlıklar ihtiyarına mecbur olmuşdur. ‘Aleksandır Paşa’nın şu kıra‘at etdiği lâyihanın vakt ve hükmü geçmiş demektir. Çünkü Devlet-i ‘Aliyye Londra protokolünü red etmezden evvel derece-i iktidarı ile bu babda dûçâr olacağı masarifi hesab ve müvazene etmeliydi dedi.

Lord Salisburi medyûna istitâ‘at-ı maliyesi fevkinde bir tazminat tahmilinden hâsıl olacak mehazir hakkında Rusya murahhaslarının nazar-ı dikkatini celb ederek böyle ifâsı müstehilül-imbân olan bir şartın Avrupa’ca birtakım karışıklığa sebebiyet vereceği efkârında bulunduğunu beyân ve Rusya’ca ifâsı mümkün olamayacağı der-kâr olan böyle bir şartın icrasını ne vesa’it ile istihsal etmek ümidinde bulunduğunu su’al etdi.

Prens Gorçakof metbu‘ mufahhamıyla zât-ı hazret-i pâdişahi beyninde [145] kararlaştırılacak bir madde hakkında mubahaseye girişmeğe mecbur olmadığını beyân ile

Lord Salisburi'nin bu su'ali saltanat-ı seniyyenin bil-cümle dâyinleri hakkında dahi irad olunabileceği varid-i hâtır olduğunu dermeyân etdi.

Kont Şuvalof tazminat-ı harbiye maddesinde vikâye olunacak birtakım Avrupa menafi'i bulunduğu cihetle bunun sûret-i tesviyesi hakkında Avrupa'nın dûcâr-ı endişe ve telaş olmakda mazur olduğunu tasdik ile beraber bu tazminatın hiçbir vecihle terk-i arazi sûretine ifrağ olunamayacağını devleti namına ifade ve burası bir kere ta'yin olunduktan sonra Fransa ve İngiltere devletlerinin taht-ı kefâletlerinde bulunan istikrazatdaki hukuklarından bahs ile istikrazat-ı mezkûrenin muharebeden evvelki halinde bulunacağını beyân etmekle Avrupa'nın emel ve arzusuna muvâfık sûrette hareket etmiş olduğu i'tikadında bulunduğunu ityân eyledi.

Rusya'nın Devlet-i 'Aliyye'de olan matlubatının sûret-i tesviyesi hakkında ittihaz edeceği tedabir hakkında Lord Salisburi'nin vuku'bulan su'aline gelince Kont Şuvalof dedi ki buna cevap verebilmek için saltanat-ı seniyyenin ahval-i maliyesini tamamiyle tedkik etmek lazımdır. Memâlik-i mahrûsede vergülerin sûret-i ahz ve istifası matlub vechile değildir. Buna dâ'ir cildlerce te'lif olunmuş olan resa'il mütâla'asından müsteban olduğuna göre ahali tarafından te'diye olunan vergünün ancak bir sülüsü hazine-i celileye girmektedir. İşte saltanat-ı seniyyenin bütçesinde görülen varidat bundan ibaret olup masarafat dahi bununla tesviye olunmaktadır. Eğer ilerüde bir muntazam idâre-i maliye te'sis edüde hiç olmaz ise ahali tarafından te'diye olunan vergünün diğer bir sülüsünü hazineye idhale muvaffak olacak olur ise o halde saltanat-ı seniyyenin varidatı îzaf olunmuş olacağından Rusya devleti Devlet-i 'Aliyye'nin umûr-ı maliyesince vuku'bulacak ıslahat sa'ikasıyla hâsıl olacak tebeddülâtı hayriye mülâhazasıyla sarf-ı nazar edemeyeceği tazminatı ahz edebilecektir.

Lord Salisburi Rusya devletinin talep ettiği tazminat Ayastefanos mu'âhdesine müstenid olduğundan bu halde devlet-i müşârünileyhin muharebeden evvel [146] saltanat-ı seniyyenin dayinleri olanlardan hiçbiri üzerine asla hakk-ı tekaddüm ve rüchâniyeti olması kabûl olunamayacağını beyân etdi.

Prens Gorçakof bu babda Rusya devletinin dahi sa'ir dâyinlerle mu'âdil ve müsavi tutulmasını beyân etmek istemiş olduğunu ifade etdi.

Re'is Rusya murahhaslarının protokole 'aynen derc olunması lazım gelen işbu ifadatını kongre namına sened ittihaz ederek bu işin ilerüde hall ve tesviyesi 'alâkadar olan iki devletin ittifakına te'alluk olunabileceği efkârında bulunduğunu beyân eyledi.

Kont Korti Kont Şuvalof'un ifadesine göre üç yüz milyon rubleden ibaret olan tazminat-ı harbiye kongre tarafından tasdik olunduğu halde bu paranın Fransa ve İngiltere devleti tarafından te'min olunmuş olan istikrazat üzerine asla hakk-ı rüchâniyeti olamayacağını ihtar ve taht-ı kefâletde olmamakla beraber her halde nazar-ı i'tinaya olunmağa şâyan olan sa'ir istikrâzat ve düyûnat dahi mevcut bulunduğundan Rusya murahhaslarının salifü'z-zikr ifadatının saltanat-ı seniyyenin sa'ir dayinlerine dahi şümûlü olacağı itikadında bulunduğunu derpiş etdi.

Kont Şuvalof bu müşkülâtı tedkik etmemiş ise de Rusya devleti mesâ'il-i mâliyyede hukuk-ı meşru'aya ya'ni evvelce mün'akd olub ba'zı varidat-ı merkûmeye merbût bulunan düyûnata ri'âyet edeceğini beyân ve te'yid ve bundan İtalya birinci murahhasının memnun olacağı efkârında bulunduğunu ityân eyledi.

Fransa birinci murahhası bunda Kont Şuvalof'un iki ifadesi olub birincisi tazminat-ı harbiye hiçbir ahvalde terk-i arazi sûretine ifrağ olunamayacağı ve ikincisi Rusya devletinin te'minat-ı tahtında bulununan ve ya hukuk-ı 'âdiye dâ'iresinde olan istikrazatın menâfi'ine asla tokunmayacağı kaziyyelerinden 'ibaret olduğundan ve bunların Devlet-i 'Aliyye tahvilatı hâmillerincede derece-i ehemmiyeti der-kâr bulunduğundan bahsle bunları sened ittihaz ettiğini ve ma'heza Devlet-i 'Aliyye murahhasları tarafından dahi bu yolda bir beyannâme i'tâ olunmasını arzu ettiğini söyledi.

'Aleksandır Paşa devlet-i metbu'asının bulunduğu ahval-i müşküle hakkında ibtidayı [147] müzâkerede vuku'bulan ifadesini ihtar ederek tahsilat-ı mutasavvire muntazam sûretde icra olunub da Devlet-i 'Aliyye bir tazminat-ı harbiye i'tâsına ikdar olunmuş olsa müzâkerat-ı cariyyeden fi'len bir netice ve fâ'ide hâsıl olabilür idi. Hâlbuki iş bu merkezde olmayub asla hatt ve varidat-ı cedide-i mutasavvire nazar-ı i'tibara alınsa bile yine bu varidatın husûle gelmesi müddet-i medideye muhtacdır. Lakin saltanat-ı seniyye bil-cümle menabi'-i servetini mahv etmiş olan muharebe-i ahirenin sebebiyet verdiği birtakım masarafatı kapamak mecbûriyyetinde bulunur. Saltanat-ı seniyye böyle bir hal-i esef-i

iştimal üzerine bu tazminatı her ne kadar tahfif bile olursa nasıl te'diye edebilür ve Ayastefanos mu'âhedeyle ta'yin olunan tazminat-ı harbiye ne sûretle Devlet-i 'Aliyye'nin düyûnat-ı sa'iresi sırasına idhal olunabilür dedi. Ve esbab-ı meşrûhaya mebni Bâb-ı 'Âlî'nin îfâ edemeyeceği bir ta'ahhüd altına girmesi mümkünsüz olduğunun kongrece tasdik olunmasını talep eyledi.

Re'is Devlet-i 'Aliyye'nin şimdi ta'ahhüd edeceği bir şey yoktur. Bu ta'ahhüd Ayastefanos mu'âhedeyle ta'yin olunmuş birşeydir dedi.

Mösyö Vadington Rusya ile Devlet-i 'Aliyye beyinde kararlaşacak olan tazminat-ı harbiye maddesine dâ'ir olmayub muharebeden evvelki dâyinlere dâ'ir olan su'aline cevap sarih i'tâ olunması talebinde ısrar ve Kont Şuvalof'un Rusya namına olarak vuku'bulan beyânatını ihtar ile Bâb-ı 'Âlî'nin aynı yola te'minat i'tâ ya'ni bundan sonra bi'l-cümle ta'ahüdat-ı mâliyesini ve simâ istikrazat-ı muhtelifenin te'mini için tahsis kılınmış olan varidat-ı merhûneye ri'âyet edeceğini beyân ve ta'ahhüde meyyal ve hazır olub olmadığını su'al eyledi.

'Aleksandır Paşa Devlet-i 'Aliyye da'ima bi'l-cümle ta'ahhüdatını îfâ etmeğe i'tina etmiştir. Eğer sûret-i mahsûsada ba'zı sûrettesviye ittihazına mecbur olmuş ise de bu da ihtiyacat-ı 'âcileye mebni ittihaz olumuş bir tedbirdir. Ma'mâfih Bâb-ı 'Âlî hukuk-ı müktesibeye ri'âyet ve mümkün mertebe bunları hoşnud etmek arzusundadır. Fakat tazminat-ı harbiyenin tasviri bile mesâ'i-i vâkı'asını semeresiz bırakub i'tibar-ı mâliyesini dahi mahv edebileceğinden havf olunur dedi. İstikrazat [148] için tahsis kılınmış olan varidat-ı merhûne hakkında Bâb-ı 'Âlî'nin ne fikir ve niyetde bulunduğuna dâ'ir bir cevap almak arzusunda bulunan Mösyö Vadington'un ihtar-ı musırranesi üzerine 'Aleksandır Paşa Bâb-ı 'Âlî ta'ahhüdatını îkâ etmek için elinden geldiğini yapacağını ve fakat bu babda sarahaten bir beyannâme i'tâ edilmek için devlet-i metbu'ası tarafından ta'limat alması lâzım geleceğini söyledi.

Baron Haymerle Devlet-i 'Aliyye'de matlubatı olan Avusturya teb'asının namına olarak İtalya birinci murahhasının mülâhazatına iştirak etmiş olduğundan Kont Şuvalof Rusya devletinin yalnız varidat-ı merhûneye merbût hukuku istisna ederek tazminatı

husussu bir deyn-i ad ile âna göre hareket edeceğini Devlet-i ‘Aliyye dayinlerinin tab‘iyeti kendüsüne â’id bir şey olmadığını beyân eyledi.

Re’is mübahesat-ı mesrûdeyi icmalen zikrederek dedi ki Rusya murahhasları menâfi‘i politikiye ciheti için cevap-ı şâki vermiş ve bu cevap dahi kongre tarafından sened ittihaz kılınmıştır. ‘Osmanlı tahvilatı hâmillerinin hukuku ise İngiltere ve Fransa tarafından tervic ve iltizam olunmuş olduğundan Rusya murahhaslarının varidat-ı merhûmeye merbut düyûnatının rüchâniyetine dâ’ir vuku‘bulan ifadeleri dahi muvâfık-ı hal ve maslahat görüldü. Binâ’enaleyh esas madde ta‘yin olunarak yalnız keyfiyetin sûret-i tahrir ve tertibi mes’elesi kalmış olduğundan ‘alâkadar olan devletler murahhasları protokolün tanzimi için buralarını nazar-ı i‘tibara almalıdırlar dedi.

Prens Gorçakof tazminat-ı harbiye Bâb-ı ‘Âlî dayinlerinin hukukunu asla ihlal etmeyeceğini tekrar eyledi.

Mösyö Vadington mübâhasat-ı vak‘ıadan maksad Rusya ile Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarının ifadelerini sened ittihaz etmekden ‘ibâret olduğunu söyledi.

Reis esna-yı mezkûrede Kont Korti tarafından vuku‘bulan ifadeden bahsle tazminat-ı harbiyeye dâ’ir olan mevadın kongre tarafından tasdik olunması lazım gelmez dedi.

[149] İtalya birinci murahhası tazminat-ı harbiyeye dâ’ir olan şera’it-i mu‘âhede-i cedideye derc ve idhal olunmayacaktır deyü su’al eylemesi üzerine re’is kongre Bâb-ı ‘Âlî’nin mu‘âmelat-ı mâliyesini müte‘ahhid bulunamayacağı cihetle şerâ’it-i mezkûrenin mu‘âhedeye derc olunamayacağını söyledi.

Memâlik-i mahrûsede bulunan Rusya teb‘asıyla ba‘zı tesisatı hakkında talep olunan on milyon ruble tazminata dâ’ir (D) işaretli ikinci fıkra Avrupa’ya â’id bir madde olmayub Rusya devleti ile Devlet-i ‘Aliyye beyninde kararlaştırılacak bir keyfiyet olduğundan on tokuzuncu bendin hitamındaki (C) ve (D) işaretli iki fıkranın mu‘âhede-i cedideye derc olunmamasına kongrece karar verildi.

Prens Gorçakof Osmanlı tahvilatını hâmil olan Rusya teb'asının alacakları mezkûr on milyon rublenin dâhilinde olmadığını izahen beyân eyledi.

Müzâkere reside-i hitam olmağla gelecek ictima'da müzâkere olunacak mevad hakkında yeniden birtakım teklifler vuku'bulmuş ise de kongre Kont Senvaliye'nin teklifi üzerine ictimâ'i âtide müzâkerenin evvelâ kongrenin ra'yine vaz' olunarak tahrir komitesine havale olunmak üzere tahdid-i hudud komisyonunun netice-i müzâkeratının tedkiki sâniyen Avusturya devletinin Tuna hakkındaki teklifi sâlisen Rus papaslarıyla Âyineroz rahiblerine dâ'ir Ayastefanos mu'âhedesinin yigirmi ikinci bendi râbi'an Yunan mes'elesi üzerine cereyan edeceği kongrece kararlaştırılarak sa'at dört buçukda meclise hitam verildi.

[150] (On ikinci Protokol)

(Fî 4 Temmuz sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın on iki numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Şilingfürst Avusturya ve Macaristan devleti tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron dö Haymerle Fransa Cumhuriyeti cânibinden Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre İngiltere devleti tarafından Kont dö Bikonsfild Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay Rusya devleti cânibinden Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril Devlet-i 'Aliyye tarafından 'Aleksandır Kara To'odori Paşa Mehmed 'Ali Paşa Sa'adullah Beğ hazeratı hazır oldukları hâlde meclis sa'at iki buçukda güşâd olundu.

On numarulu mazbata kabûl edildi.

Re'is tokuz numarulu defterde mukayyed arz-ihalleri ve husûsan Mösyö Ristic'in Prens Milan tarafından me'zunen vuku'bulan tebliğatını ya'ni Sırb hükûmetinin 'akd-i sulhu müte'akib en evvel Sırbistan'daki Yahudilerin henüz mukayyed oldukları mu'âmele-i istisna'iyesinin vesa'it-i kanuniye ile feshine ibtidar edeceğine dâ'ir olan ifâdatını zikr ve beyân ederek işte şu vesa'it-i kanuniye ta'biri bir kayd-ı ihtirazı olmağla kongrenin nazar-ı

dikkatine ‘arza mecbur olduğunu beyân ve bunun hiçbir vecihle kongre kararlarının hükmünü fesh ve ibtal edemeyeceğini ityân eyledi.

Re’is müşârünileyh murahhasların tebliğatı olduğu takdirde beyân etmelerini teklif etmesi üzerine Devlet-i ‘Aliyye birinci murahhası sekizinci ictimâ’da re’is hazretleri tarafından Bosna ve Hersek’de ‘asker ikâmesi maddesine dâ’ir Devlet-i ‘Aliyye cânibinden murahhaslarına gönderilecek ta‘limat-ı cedideye intizaran protokolün açık bırakıldığı beyân olunmuş idüğünü ihtar ve ta‘limat-ı mezkûre dahi bu sırada varid ve asl olmağla bunların kongreye ‘arz ve ibrazını vazifeden ‘ad etdiğini ifade ile beyannâme-i âtinin kıra’atine ibtidar etdi.

[151] Hükûmet-i seniyye Bosna ve Hersek’in sulh ve asâyişini istihsale mahsus vesâ’il hakkında kongre tarafından dermeyân olunan efkârı nazar-ı i’tibara almış ve bu babda emniyetnâme hâsıl etmiş olduğundan evvel emrde toğrudan toğruya Viyana kabinesiyle uzlaşmak hakkını muhafaza edecektir.”

Re’is kongrenin sekizinci ictimâ’ında Bosna ve Hersek hakkında hâsıl olan ittifakın mükemmel ve kat’i olduğunu te’yiden beyân etdi.

Ba‘dehü tahdid-i hudud komisyonu işlerinin tedkik ve müzâkeresine ibtidar olundu.

Baron Haymerle Karatağ hududunca tahdid-i hudud komisyonunda ittifak hâsıl olmuş olduğunu kongreye beyân ile komisyon-ı mahsusun masalihine esas-ı ittihaz olunacak varaka-i âtiyenin kıra’atine ibtidar eyledi.

Karatağ’ın hudud-ı cedidesi (Kalabük)ün şimal tarafında vaki’ (İlinobirododan)dan hareketle (Hersek)de kalan (Garaşarmo)ya toğru (Terebisnika) üzerine inecek ve ba‘dehü bu çayın (Çayalika) çayı ile birleştiği mahallin aşağısından bir kilometro mesafede vaki’ noktaya kadar mecrası boyunca çıkacak ve oradan en kısa bir hat ile (Serebistika) etrafında olan tepelere vasıl olacaktır. Ba‘dehü (Pilanova) karyesini Karatağ’a bırakarak bu karyeye toğru müteveccih olacak ve (Sominapalanina) ile (Çorilo) tepesi arasında vaki’ geçide kadar (Bilk)-(Kortiv)-(Rako) yolundan mümkün mertebe altı kilometro ba‘dehü ve mesafede turmak üzere şimal istikâmetince tepelerden gidecek ve mezkûr geçidden

(Veratkoviçi) karyesini Hersek'e bırakarak bu karyeden (Orlin) tepesine kadar şarka müteveccih olacaktır. Bu noktadan i'tibâren hatt-ı mezkûr (Ravno)yu Karatağ'a bırakarak (Lirising) ve (Volocak) zirvelerini geçmek üzere toğrudan toğruya şimal ve şimal şarkî tarafından ilerülemeyecek ve ba'dehü en kısa bir hat ile (Piva)yı geçüb (Karboyika) ve (Nedvina) arasından (Târe)ye vasıl olacaktır. Bu noktadan (Moçkovak)a kadar (Târe) boyunca çıkacak ve oradan ... (Çiçkoçezero)ya kadar destek tepenin zirvesine toğru giderek bu noktadan i'tibaren (Sekülar) karyesine kadar iki hudud ile karışacak [152] oradan yeni hudud "Mokara Palanina" tepelerinden giderek "Mokara" köyü Karatağ'a kalacak ve ba'dehü başlı silsile-i cibali ve bir taraftan "Lim" ve "Drina" ile "Sibona" arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı tutarak Avusturya erkân-ı harbî haritasının iki bin yüz altmışaltı işaretli noktasına vâsıl olacaktır. Hatt-ı hudud bir taraftan "Koçi dere Kaloviçi" ve diğer taraftan "Koçka Karajene" ile "Karamenti" ve "Garodi" aşiretleri beynindeki hudud-ı hazıra boyunca "Podgoriçe" sahrasına kadar giderek oradan mezkûr "Kalamenti" ve "Garodi" ve "Hoti" aşiretlerini Arnabudluğa bırakarak "Palavenika" üzerine müteveccih olacaktır. Oradan hudud-ı cedide "Gorikatopal" nam atacık kurbinde gölü geçerek tepenin zirvelerine vasıl olacak ve oradan "Magord" ve "Kalmird" beynindeki hatt-ı inkısam-ı miyahı ta'kib ederek "Markoviçi" Karatağ'a bırakacak ve Venedik körfezine "Köriçi"den inecektir.

Hatt-ı hududun şimal garbî ciheti "Soçana" ve "Zövis" köyleri arasında sahilden geçen ve "Vesveta palanina" üzerinden Karatağ'ın hudud-ı hazırasının cenub şarkî nokta-i müntehasına vâsıl olan bir hat ile teşekkül edecektir.

"Bâr" ile savahili Karatağ'a şera'it-i âtiye tahtında ilhak olunacaktır.

İşbu protokolde ta'yin olunan hudud mücebince bu arazinin cihet-i cenubiyesinde vaki' arazi "Dölesenço" dâhil olmak üzere "Buyana"ya kadar Devlet-i 'Aliyye'ye i'âde olunacaktır.

(Espic) kasabası hududun ta'rifat-ı mufassalasında gösterilen arazinin hatt-ı şimaliyesine kadar Dalmaçya'ya ilhak olunacaktır.

“Buyana” üzerinde Karatağ için seyr-i sefâ’in tamamen ve kâmilen serbest olacaktır. Bu nehrin boyunca istihkâmlar inşa olunmayacak ve İşkodra mevki’nin müdâfa‘ası için lazım olan istihkâmat müstesna olub fakat bu istihkâmat İşkodra şehrinden altı kilometre öteye gitmeyecektir. Karatağ’ın ne sefâ’in-i harbiyesi ve ne de harb bayrağı olmayacaktır.

Bâr limanıyla bütün Karatağ suları her milletin sefin-i harbiyesine müsved olacaktır.

[153] Karatağ toprağı üzerinde göl ile sahil-i derya arasında vaki‘ istihkâmlar hedm olunacak ve bu mıntıka dâhilinde yeni istihkâmlar inşa olunmayacaktır. Gerek Bar’da ve gerek Karatağ savahili boyunda zabıta-i bahriye ve sıhhiye Avusturya devleti tarafından muhafaza-i savahile mahsus ufak gemiler vasıtasıyla icra olunacaktır.

Karatağ Dalmaçya’da mer‘i’l-icra olan kanun-ı bahriyeyi kabûl ve ittihaz edecektir. Avusturya dahi Karatağ sefâ’in-i bahriyesine konsoloslar mu‘arrefetiyle himaye etmecliğı ta‘ahhüd eyler.

Karatağ arazi-i cedidesi dâhilinde bir ‘âdi yol ile bir timüryolu inşa ve idâre etmek hak ve salahiyeti hususuna Avusturya ile bil-ittifak karar verecektir. Bu yollar üzerinde tamami-i serbesti-i ihtilat te’min olunacaktır.

Müşârünileyh Baron Haymerle hududun “Bilke” ile daha sa’ir tarikından takriben altı kilometre ba’d mesafeden mürûru lüzûmundan bahs etmiş ise de bundan maksadı işbu mesafenin coğrafya icabatına göre üç kilometrodan on kilometre kadar tahavvül edebilmesinden ve bununla beraber hattın “Somina palanina” ile “Çorilo” tağı arasında vaki‘ geçide kadar mârre’z-zikr “Bilke”- “Korito”- “Gaçka” tariki üzerine hâkim olmayacak sûrette zirve-i cibalden mürûru esasının nazar-ı i‘tinaya alınmasından ‘ibaret idi dedi ve yine Rusya murahhaslarının “Dinos” yanındaki hududun kurbiyeti “Podgoriçe”nin emniyetini ihlal edebileceğı ve bina’en‘aleyh bunun “Podgoriçe”den sekiz on kilometroluk mesafeye teb‘idi lâzım geleceğı ra’yini dermeyân ederek buna mukabil “Mokradan” ve yahud daha öteden hatt-ı müstakim üzere Avusturya haritasında iki bin yüz altmışaltı rakamıyla işaretli noktaya kadar hududun Arnabudluğa menâfi‘ine olarak

tahsisini teklif eydiklerini te'yiden beyân ve hududun bu sûretle teb'idine münasebet olub olmadığını mahallinde bit-tedkik "Kalamenti"lülerin zararına olarak hududun bu vechile tashihinden tertib edebilecek arazice mesa'ili tesviyeye Avrupalulardan mürekkebe tahdid-i hudud komisyonu me'mur olacak ve komisyonca bu babda bir ittifak hâsıl olmadığı halde mu'âhedede gösterilen hatt-ı hudud hâliya ibka olunacaktır.

[154] Kont dö Lonay "İspiça limanı" hakkındaki bend üzerine tahdid-i hudud komisyonunda müzâkerat cereyan eylediği esnada işbu ilhakın esbab ve kıymetini istifsar eylemiş idüğünü bil-ihtar İtalya'nın da Venedik körfezinde gözedilecek menafî'i 'azimesi bulunmak hasebiyle Dalmaçya'ya ilhâk olunan arazi ne kadar zayıf olur ise olsun İtalya'nın ilerüde bu madde hakkında izahat talep edeceğini beyân eylemiş olduğunu ifade etdi.

Baron Haymerle bu babda İtalya murahhasına vermiş olduğu izahatı bilâ tereddüd tekrar ile arazi-i muhallika yarım ve ya üç çar-yek mil mürebbi' vüs'atında olub takriben üç yüz elli hâneyi şâmildir. Avusturya devletini bu yola sevk eden esbab dahi Bâr limanı ile savahilinin sarf-ı ticaret liman ve savahili hey'etinde tutulmasına nezaret etmekden 'ibaret olan maksadını teshil va te'min ancak Bar limanına hâkim olan "İspiça"nın zeyr-i tasarrufa alınmasıyla hâsıl olabileceği mütâla'asından neş'et etmiştir dedi.

Mehmed 'Ali Paşa tahdid-i hudud komisyonuna bu madde hakkında varaka-i âtiyeyi i'tâ eylemiş olduğunu ifade eyledi.

İşte bu varakada paşa-yı müşârünileyh Karatağ'ın yeniden tahtıt olunub tahdid-i hudud komisyonuna ekseriyetle kabûl kılınmış olan hatt-ı hududundan tolayı re'is ile komisyon-ı mezkûr a'zasına birtakım mütâla'a ve kuyud-ı ihtiraziye 'arzıyla bunların bu babda kongreye takdim olunacak raportaya rabt edilmesini müşârünileyhden rica etdikden sonra "kongre müzâkeratından bir sürekli sulh ve müsalemet istihsali için lüzûm-ı mutlak olmadıkca cins ve mezhepleri muhtelif olan ahaliyi kendülerine bigâne olan diğer bir kavmin taht-ı hükmünü vaz'dan ihtiraz iktiza etmez mi" su'alini bil-irad Karatağ arazi-i haliyesini tevsi' için Karatağ'a ancak ahalsi kendü cinsinden ve ekseriyetle kendü mezhebinden bulunan havalinin i'tâ olunmasını teklif ve "Palava" ve "Kösnic" ve "Bâr"

nevâhisi gibi Müslüman ve Katolik Arnabudlar ile meskûn arazinin Karatağ'a ilhaklarını haksız görenek Arnabudluk cihetinde "Palava" ve "Kösnic" nam Arnabud kazalarıyla bir hatt-ı müdafa'a-i kâfi ile "Podgoriçe" şehri Devlet-i 'Aliyye'ye terkle "Koçi dere Kaloviçe" ile İşkodra gölüne kadar "Moraça" [155] mecrasının Karatağ'a i'tâsıyla iktifa olunması daha muvâfık-ı hakkâniyet olacağı i'tâsından olduğunu ve dela'il-i meşrûda dahi "Bar'ın" Arnabudluk'dan tefrik olunması lüzumûnda isabete kâfi bulunduğu ve bununla beraber Devlet-i 'Aliyye'nin "Espic" savahilinin Karatağ'a terkine i'tiraz etmeyeceği ve bu emâretin dahi bu sûretle denize doğru serbest bir yol kazanacağı ecelden zayâ'ı Devlet-i 'Aliyye'ce mahazir ve haymeyi müceb olacak olan "Bar'ın" tasarrufunu Karatağ'ca elzem ad edemeyüb sekenesi sırf Müslüman Boşnaklardan 'ibaret olan "Kolaşin" kazasına gelince bunun ehemmiyeti mevki'i 'askeriyesi sebebiyle Devlet-i 'Aliyye'ye terkini bi't-teklif "Kolaşin" ve "Palava" ve "Köstic" ve "Podgoriçe" ve "Bar" kazalarına mukabil Karatağ'a Hersek cihetinden yer verilür ise asla i'tiraz etmeyeceğini ityân ve komisyon cânibinden ekseriyetle kabûl olunan hatt-ı hudud hakkında ta'limat istihsali zımında refikleriyle beraber hükûmet-i seniyyeye müraca'at etmiş olduklarını 'ilâveten sard ve ifade eyledi.

'Aleksandır Paşa dahi paşa-yı müşârünileyhin işbu beyannâmesine sened ittihazını kongreden rica ile beraber Avusturya varakasında gösterilen nakat-ı mahsusanın ekserisi hakkında hükûmet-i seniyyeden istizan-ı keyfiyet edeceğini dermeyân etdi.

Re'is 'Osmanlı murahhaslarının mütâla'at-ı mebsutayı ilerüde tahdid-i hudud komisyonu raportosunun havale olunacağı hey'et-i tahririye nezdinde tervec edebileceklerini ifade ile beraber kongrece Karatağ hududu hakkında muvâfakat hâsıl olmadığı te'yiden beyân etdiğinden ba'dehü kongre Tuna mes'elesine ve Avusturya murahhaslarının ictimâ'ı ahirde ittihaz olunan karara tevfikân on birinci protokolde münderc teklif-i sabıklarının esaslarını muhassıran beyân etmiş oldukları teklifnâmenin tedkikine geçti.

Kont Şuvalof Rusya murahhasları tarafından bu madde hakkında tertib ve ihzar eyledikleri teklifnâme-i âtinin kıra'atine ibtidar eyledi.

Evvelâ Avrupa menafi'inden olmak üzere tasdik edilen Tuna serbesti-i seyr-i sefâ'in maddesini bir kat daha taht-ı te'mine almak için bin sekiz yüz on beş senesinde Viyanada mün'akd kongrenin son mazbatasıyla i'lan olunub bin sekiz yüz [156] elli altı ve yetmiş bir mu'âhedeleri ile dahi Tuna'ca mer'î'l-icra tutulmasına karar verilmiş olan esasların tamamı-i icra ve mer'ini kâffe-i düvelin kefâletiyle te'yid ve ibka olunmuştur.

Sâniyen Timür kapulardan Tuna boğazlarına kadar nehir boyunda bulunan kal'a ve istihkâmat hedm olunacak ve yeniden diğer kal'a ve istihkâm yapılmayacaktır. Zabıta-i nehriye ile gümrük hizmetine mahsus ufak gemilerden mâ'da her nev' sefâ'in-i harbiyenin nehre duhûlü taht-ı memnu'iyetde bulunacak ve nehrin ağzındaki karagol sefâ'ini yine yerlerinde ibka kalmamak ise de "Kalas"dan yukarı mürûr etmeleri ca'iz olmayacaktır.

Sâlisen Tuna muhtelit komisyonu kemâfis-sâbık me'muriyetinde ikâ olunacak ve hukuk ve imtiyâzât ve ta'ahhüdâtını tekeffül eden bi'l-cümle mukâvelat-ı düveliye ile her nev' senedat dahi te'yid ve tasdik kılınacaktır.

Râbi'an komisyonun teşkilatına dâ'ir fi 2 teşrin-i sâni sene 1865 târihli mukâvelenâme ahvâl-i hazıraya tatbiken tedkik olunacak ve bu hususu sahildar olan hükûmatın her birinin komiseri bulunacak bir komisyon-ı mahsusa tefviz ve ihale ile mu'âhedede imzası bulunan devletlerin murahhaslarından mürekkeb bir konferansın tedkik ve kat'iiyen tasdikine 'arz olunacaktır.

Re'is işbu teklif ile Avusturya murahhasları tarafından dermeyân olunan teklif beyninde pek az fark olduğunu beyân eyledi.

Mösyö dö Beril Rusya murahhaslarının maksadı umûr-ı müteferri'anın beyânından bi'l-ictinab esasları dermeyân etmekle iktifa eylemekden 'ibaret olduğunu sard ve ityân eyledi.

Baron Haymerle Avusturya teklifnâmesinde Tuna muhtelit komisyonunun vazifesi Kalas'a kadar şâmil ve cari olduğu ta'yin kılınmış olduğunu ve zabıta-i nehriyece teklif eylediği nezaret hususu ile Timür kapulara müte'allık tedabir-i cedide dahi ira'e olunmuş olmağla işbu teklif ile Kont Şuvalof tarafından kıra'at olunan teklifnâme beyninde fark ve

tefâvüt bulunduğunu beyân ile bir mu‘âhede-i resmiyece icra olunacak bu misillü ta‘dilâtın kendü zannınca [157] bir komisyon-ı mahsus mu‘arrefetiyle kararlaştırılmayub mutlak kongre tarafından tasdik olunması lâzım geleceğini ifâde eyledi.

Bu iki teklifnâmenin sûret-i tezekkürü ile kongrenin dâ’ire-i salahiyeti hakkında murahhaslar meyanında te‘âti-i efkâr olunarak re’is tarafından vaki‘ olub Mösyö Vadington ve Kont dö Senvaliye taraflarından tervec edilen teklif üzerine kongre evvel emrde Avusturya teklifinin esaslarını havi olan varakayı kıra‘atle iki teklifnâme beyninde taharri-i mutabakat maksadıyla bir ta‘til-i ictimâ‘ esnasında Avusturya ve Rusya murahhaslarından birer zat ile murahhaslardan diğere bir münasibi hazır olduğu halde ‘akd-i meşveret ve müzâkere etmelerine karar vermiş ve bunun için Baron Haymerle ile Mösyö dö Beril ve Kont dö Senvaliye ta‘yin kılınmıştır.

Aşağı Tuna’da seyr-i sefâ’in mesa’ilinde İngiltere’ye ‘â’id menfa‘at hakkında Lord Salisbüri tarafından bast ve temhid olunan bir mütâla‘a üzerine Prens Bismark Tuna Almanya’sının şark ile olan ticaretinin vasıta-i ‘azimesi makamında bulunduğu hakkındaki efkâr-ı muhayyelât nev‘indedir. Çünkü “Ratisbo”nun yukarı tarafından gelen Alman sefâ’ini Almanya emti’asını şarka isal için Tuna’dan inmeğe muhtac değildir dedi.

Re’is ba‘dehü Baron Haymerle tarafından takdim olunan mevad-ı mücemmileyi kıra‘at eyledi.

Birinci madde Tuna üzerinde seyr-i sefâ’in serbest olacaktır. Timür kapular ile mansıbına kadar olan mahalline sefâ’in-i harbiye duhûlü memnu‘dur “işbu madde kabûl olundu”

İkinci madde Tuna muhtelit komisyonunun temdid-i müddetiyle dâ’ire-i me’muriyeti Kalas’a kadar tevsi‘ olunacaktır. Ve hükûmet-i mahalliyeinin hükmü bu komisyona cari olmayacak ve buna bir Romanya komiseri dahi kabûl kılınacaktır.

Mösyö dö Beril devlet-i metbu‘asının Tuna muhtelit komisyonunun temdid-i müddeti hakkında olan fıkraya mu‘teraz idüğünü beyân etmekle Mösyö Dipre “komisyona verilen müddet temdid olunabilecektir.” Fıkrasının ‘ilâvesini teklif etdi.

[158] Mösyö Vadington dahi Mösyö dö Beril'e cevaben Avusturya teklifnâmesinde komisyonu yeniden temdid-i müddete muhtac etmeksizin me'muriyetine devama müsa'id bir takım feva'id ve muhsenat olduğunu derpiş eyledi. İşbu maddenin ilk 'ibaresi mâre'l-beyân komitenin müzâkeratına bırakılıb son fıkrası kabûl olundu.

Üçüncü madde Timür kapularadan aşağı Tuna boyunca seyr-i sefâ'in ile zabıta-i nehriyeye müte'allık nizamât nısf-ı vahide ifrâğ olunacaktır.

Mösyö dö Beril işbu maddenin ahkâmını sahildar olan hükûmetlerin hal ve mevki'ince muzır ad eyledi.

Kont Endraşi seyr-i sefâ'in nizamâtının tevhid-i usûl-i vakı'ada senîn-i ittihazdan icra'atca husûle gelecek feva'id ve muhsenatı tasrihan beyân eyledi. İşbu maddenin kabûlü dahi ilerüde murahhaslar beyninde hâsıl olacak ittifaka te'alluk olundu.

Dördüncü madde fî 13 Mart sene 1871 târihli Londra mu'âhedesinin altıncı maddesi ahkâmınca timür kapular ile şelalelerde icra olunacak 'ameliyat-ı hükümât-ı nehriye yerine Avusturya devletine muhvel olacaktır.

Re'is birinci ve dördüncü maddeler ile ikinci maddenin ikinci fıkrası hakkında ittifak hâsıl olub madde-yi ahirenin ilk fıkrasıyla üçüncü maddenin dahi müzâkerat fihrisinde gösterilen işlerin etmamından sonra vuku'bulacak bir ta'til esnasında bu işe ta'yin olunan murahhaslar beyninde tezkir olunacağını te'yiden beyân etdi.

Kongre Ayastefanos mu'âhedesinin Rus ruhbanlarıyla Âyineroz papaslarına dâ'ir olan yigirmi ikinci maddesinin müzâkeresine ibtidar eyledi.

Marki dö Salisbüri yigirmi ikinci maddenin yerine ka'im olmak üzere âtiü'z-zikr teklifnâmeyi kablü'l-ictimâ' murahhaslara tevzi' ettirmiş olduğunu ihtar eyledi.

Avrupa memâlik-i 'Osmaniyesinin bi'l-cümle ahalisi her ne mezhebde olur ise olsun hukûken müsâvat-ı kâmileye mazhar ve her bir hizmet-i umûmiye ve me'muriyet ve şerefe dahi na'il olacak ve muhâkim huzurunda cümlesinin şهادeti kabûl edilecektir.

Serbesti-i ve icra-yı âyin ve mezheb-i cümleye te'min olunacak ve cema'at-i muhtelifenin [159] gerek silsile-i meratib üzere ve gerek rü'esa-yı ruhaniyeleri ile münasebatında bir güne ikâ' mevani' olunmayacaktır.

Her milletten Avrupa ve Asya memâlik-i 'Osmaniyesinde seyahat ve ya ikâmet eden bi'l-cümle ruhban ve züvvâr ve keşîşler hukuk ve feva'id ve imtiyazatdan müsâvat-ı kâmile üzere müstefid olacaklardır.

Memâlik-i 'Osmaniyede mukim düvel-i ecnebiye süferâsı ile konsolos me'murlarının gerek bâlâda zikr olunan eşhas ve gerek mahal-i mübâreke ve sa'irede kâ'in emlâk ve ma'abed ve mirasını resmen himaye etmek emrindeki hakları tasdik kılınmıştır.

Âyineroz papaslarının emlâk ve müsâ'adât-ı kadimeleri kemakân îfâ ve kendüleri bil-istisna hukuk ve imtiyazatca müsâvat-ı kâmileye na'il olacaklardır.

Lord Salisburi işbu teklifin birinci ve ikinci fıkrası Sırbistan ile Romanya hakkında Fransa'nın vaki olan talebi üzerine kongre tarafından kabûl ve ittihaz olunan usûl ve kava'idi memâlik-i 'Osmaniyede icradan 'ibaret olduğunu ve son üç fıkra dahi Ayastefanos mukaddematı sulhiyesinin yigirmi ikinci maddesinde yalnız Rus ruhbanı için derc olunan şera'iti kâffe-i milelin ruhbanına ta'mim ve tevsî' maksadına mübteni olduğunu izah eylemiştir.

Re'is dahi İngiliz teklifinin hükmü yalnız bir millet-i Hristiyaniyenin feva'idini değil bütün Hristiyanların menafî'i iltizam ve vikâyeden ibaretdir diyerek varaka-i mezkûreyi fıkra-be-fıkra kıra'atine başladı.

Birinci fıkra üzerine 'Aleksandır Paşa bu teklif esâsen cena'ib-i Devlet-i 'Aliyye'den kabul olunmuş olduğunu beyân ile beraber bunlara muhaddes bir şey nazarıyla bakılması lâzım geldiğini bil-ityân bu babda devleti cânibinden almış olduğu tahriratı kıra'at eyledi.

"Kongrede müsâda'at-ı mezhebiye lehinde bildef'at vuku'bulan ifadata mukâbil Bâb-ı 'Âlî'nin bu babdaki efkârı Avrupa'nın maksad ve arzusuna tamamıyla muvâfık

idüğünü beyâna me'zunseniz Devlet-i 'Aliyye'nin âdet-i kadime ve usûl-i müttehize-i siyasiyesi ile ahâlisinin efkâr ve hissiyatı bunu iktiza eder. Bütün memâlik-i 'Osmaniyede mezahib-i muhtelif ashâbından milyonlarca teb'a-i saltanat-ı seniyye bulunduğu halde aka'id-i diniyesinde ve icra-yı âyin ve mezhebinde iz'âc olduğunun vuku'u bu kadar [160] Devlet-i 'Aliyye şu ka'ideyi tamamen ibka ve mümkün olduğu merteye dahi tevsi'e karar vermiştir.”

Devlet-i 'Aliyye birinci murahhası şayed kongre İngiliz teklifini kabûl edecek olur ise hiç olmaz ise mevzu'bahis olan kava'idin devlet-i metbu'asının minel-kadim ittiba' ve ittihaz eylemiş olduğu usûle tamamiyle muvâfık bulunduğu derc ve tasrih edilmesini bit-teklif Sırbistan ile Romanya'da cari olan usûl hilafına olarak kavanin-i Devlet-i 'Aliyye'de esbab-ı mezhebiyeden naşi hiçbir güne 'adem-i müsavat ve 'adem-i istihkakın vücudu olmadığını ve işbu usulün yalnız Avrupa memâlik-i 'Osmaniyesinde değil Anadolu'da dahi da'imül-evkat mer'i'l-icra bulunmuş idüğünü tasrih eder. Ba'zı kalimatın zam ve ilâvesini talep ederek mesela kongre tarafından “Bâb-ı 'Âlî'nin ifadatına ve ibkası tasavvurunda bulunduğu te'min eylediği nizâmat-ı kadimeye tevfiikan” 'ibaresinin 'ilâve kılınmasını dermeyân etdi.

Lord Salisbûri vâkı'a Bâb-ı 'Âlî'nin beyânatında o misillü usûl ve kava'ide tesadüf edilmekte ise de icra'atına da'ima dikkat olunmuş olduğunu beyân ile beraber yine 'Aleksandır Paşa'nın teklifine i'tiraz ve Devlet-i 'Aliyye murahhasları cânibinden talep olunan 'ilâvenin dercine muhalefet etmeyeceğini söyledi.

'Aleksandır Paşa'nın “Avrupa ve Asya'da” yazılmasını teklif eylediği “Avrupa” kelimesi üzerine müzâkere cereyan ederek kongre münhasıran Avrupa kelimesini tayy ile salifü'z-zikr fıkranın Bâb-ı 'Âlî tarafından vuku'bulan tebliğatın nazar-ı i'tinaya alınması tavsiyesiyle beraber bit-tekrar hey'et-i tahririyeye havalesine karar verdi.

İkinci ve üçüncü fıkralar bila ta'dil kabûl olundu.

Dördüncü fıkra üzerine 'Aleksandır Kara To'odori Paşa bu fıkra ile ruhbanların “emlâk ve sa'iresi için himâyet-i resmiye hakkı tasdik olunmuş ise de bin sekiz yüz altmış sekiz protokolü ecnebilerin hakk-ı temlikini tanzim ederek emlâkce her güne himayet-i

mahsusanın vuku'unu bertaraf etmiş olduğundan ve bu halde muhâkim-i mahalliyeye tabi' olan emlâk-i ruhbaniyeye fıkra-i mezkûre hükmünce düvel-i ecnebiye süferâsıyla konsolos me'murlarının himayet-i resmiyesi tahtına vaz' olunacak [161] olur ise bundan idâre ve muhâkimce müşkülât-ı 'azime tevellüd etmesi me'mul idüğünden bahsle (emlâk) lafzının ilgasını talep etmiştir.

Mösyö "dö Beril" "emlâk" lafzının Ayastefanos mu'âhedenâmesinde dahi mevcud olduğunu ifade eyledi.

'Aleksandır Paşa bu me'alde bir fıkranın icra'âtca tesadüf edeceği müşkülât üzerine beyân-ı ısrar eylediğinde Prens Bismark vakı'â mebhus-ı 'anh olan imtiyaz Ayastefanos mu'âhedeşiyle Rus ruhbanına i'tâ olunmuş olduğundan şimdi Devlet-i 'Aliyye bunun düvel-i sa'ire ruhbanlarına ta'mimini tercih edüb etmeyeceğini su'al eyledi.

Mehmed 'Ali Paşa ecnebilerin memâlik-i 'Osmaniyede hakk-ı temliklerinin tasdiki emlâk işlerince muhâkim-i Devlet-i 'Aliyye'ye tabi'iyet şartıyla meşrut olub eğer ba'zı emlâkce konsolosların himayesi te'essüs edecek olur ise hakk-ı mezkûre dahi i'tiraz ha'iz olabilür" dedi.

Kont Korti "emlâk" lafzının tayyine muhalefet etmemekle beraber fıkra-i mezkûreye sadece "kavanin ve mukâvelat-ı mer'iyeye tevfikân" kelimatının ilâvesiyle hal-i müşkül olunabileceği efkârında bulunduğunu söyledi.

Osmanlı murahhaslarının ihtarat-ı mükerrereleri üzerine kongre "emlâk" lafzının tayy ve ilgasına muvâfakat eylemiştir.

Mösyö Vadington dördüncü fıkranın son satırı üzerine Fransa'nın hukûk-ı müktesebesinden bahsle zaten Fransa hükûmeti kongrenin 'akd olunmazdan evvel muhal-i mübâreke hakkında kuyûd-ı ihtiraziye-i mahsûsa dermeyân eylemiş olduğunu ihtar etdi.

Re'is kuyûd-ı ihtiraziye-i mezkûre kongreye iştirak için Fransa tarafından şart makamında dermeyân olunmuş olduğunu ve bina'enaleyh Mösyö Vadington'un mütâla'ası pek haklu idüğünü tasdik eyledi.

Kont Endraşı kuyûd-ı ihtiraziye-i mezkûre mes'elenin daha ibtidasında Avusturya devletine tebliğ olunub o dahi muvâfakat göstermiş olduğunu beyân etdi.

Fransa birinci murahhası salifü'z-zikr fikraya istatükonun muhafaza olunduğu anlaşılmaq için Fransa'nın hukuku derc ve tasrih olunması arzusunda bulunduğunu [162] ifade eylediğinde re'is "Fransa'nın hukûk-ı müktesebesine hâlel getürmemek üzere" 'ibaresinin kayd ve 'ilâvesini teklif eyledi.

Prens Gorçakof istatükonun bütün devletler için muhafaza olunmuş sûretinde gösterilmesini arzu eyledi.

Mösyö Vadington dördüncü fikranın hatimesi olmak üzere şöyle bir 'ibare yazılmasını teklif eyledi.

"Fransa'nın hukuk-ı müktesebesi serahaten muhafaza olunmuşdur. Mahall-i mübareke istatükosuna asla hâlel getürülmeyeceği dahi mukarrerdir." Teklif-i mezkûr ittifak-ı ârâ ile kabûl olunmakla bunun dördüncü fikraya derc olunmasına karar verildi.

Mösyö dö Beril beşinci fıkrada "Âyineroz papasları" kelimelerinden sonra "memleket-i asliyeleri her neresi olur ise olsun" kelimatının tahririni talep etdüğünden fıkra-i mezkûre bu 'ilâve ile kabûl edildi.

Murahhaslardan ekserisinin vaki olan talebi üzerine Yunan mes'elesinin bu günki içtima'da vuku'u mukarrer olan müzâkeresinin te'hirine karar verildi.

Lord Salisbüri olvakit Ayastefanos mu'âhedesinin Ermenistan'a dâ'ir olan on altıncı maddesiyle iştiğal olunmasını bit-teklif kongre madde-i mezkûrede Ermenistan'ın Rusya 'askerinden tahliyesini Ermenilerce edilecek ıslahatın cânib-i Bâb-ı 'Âlî'den icrasına te'alluk eder gibi görünen ilk üç satırının tayy ve ilgasına karar verir ise kendüsi de ıslahat-ı meşrûhaya müte'allık son üç satırını kabûle hazır bulunduğunu ve yoğise Ermeniler hakkında ilerüde bir madde-i mahsusâ 'arz ve teklif edeceğini ifade ve beyân eyledi.

Kont Şuvalof bu gün bahs ve müzâkeresine vakti olmadığı bir mes'ele üzerine ısrar etmemekle beraber Ermenistan'ın Rusya 'askerinden tahliyesi husûsu ıslahat-ı mev'ûdenin icrasından akdem vaki' olacak olur ise şûriş-i 'azime ba'is olmak havf ü hirâsına mebni bu babda her nev' mütâla'atın kongrenin Ermenistan mes'elesiyle sûret-i mahsusada iştiğal edeceği zamana kadar te'hir olunmasını talep eyledi.

Meclis Tuna üzerinde seyr-i sefâ'ine müteferri'a ba'zı nakatı birlikde tesviyeye me'mur olan murahhasların sûret-i mahsûsada 'akd-i meşrût etmeleriçün yarım sa'at [163] kadar ta'til olunduktan sonra tekrar müzâkereye ibtidar olundukta Mösyo dö Beril Avusturya ve Rusya murahhaslarının müttefiklik kararlaşdırdıkları âtiü'l-beyân müsveddeyi kıra'at etdi.

İkinci maddenin birinci fıkrası "Tuna muhtelit komisyonu için ta'yin olunan müddetin iktizasından bir sene evvel devletler komisyonun hükmünü temdid ve yahud idhaline lüzum görecekları ta'dilatı icra için 'akd-i ittifak eyleyeceklerdir."

Üçüncü madde "Timür kapulardan Kalas'a kadar seyr-i sefâ'in ve zabıta-i nehriye nizamatı sahildar olan hükümat murahhaslarının inzimam ve mu'âvenetiyle Avrupa komisyonu tarafından bil-müzâkere tanzim olunacak ve Tuna'nın Kalas'dan aşağısı için el-an mevcut ve ya ilerüde yeniden tanzim edilecek olan nizamat ile tatbik ve tevfik olunacaktır."

Kongre işbu müsveddeyi kabûl etdi.

Kont Şuvalof ikinci madde hakkında bast eylediği bir mütala'a üzerine Kont dö Senvaliye dedi ki madde-i mezkûre yalnız esâsen kabûl olunub şekl ve sûretinin kararlaşdırılması tahrir komisyonuna bırakılmış ve bundan maksad ise Tuna muhtelit komisyonu için ta'yin olunan müddetin inkızasından evvel bir ittifak husûlü lüzumunun isbatından 'ibaret bulunmuşdur.

Meclis-i âtinin ertesi gün sa'at üçde ictimâ'ata karar verildi. Yevm-i mezkûrde Haziranın yigirmi tokuzuncu günkü vuku'bulan ictimâ'da 'avk ve te'hir edilen mesa'il-i Yunaniyenin müzâkeresine ibtidar olunacaktır.

Meclise sa‘at beşde hitam verilmiştir.

[164] (On üçüncü Protokol)

(Fî 5 Temmuz sene 1878 târihinde vuku‘bulan ictimâ‘ın on üç numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya tarafından Prens Bismark ve Mösyö dö Bülov ve Prens dö Hohanloha Şilingfürst,

Avusturya ve Macaristan tarafından Kont Endraşi ve Kont Karoli ve Baron Haymerle Fransa tarafından Mösyö Vadington ve Kont dö Senvaliye ve Mösyö Dipre,

İngiltere tarafından Kont dö Bikonsfild ve Marki dö Salisbüri ve Lord Odorusel,

İtalya tarafından Kont Korti ve Kont dö Lonay,

Rusya tarafından Kont Şuvalof ve Mösyö dö Beril,

Devlet-i ‘Aliyye tarafından devletlü ‘Aleksandır Kara To‘odori Paşa ve devletlü Mehmed ‘Ali Paşa ve ‘atüfetlü Sa‘adullah Beğ hazeratı hazır oldukları halde meclis sa‘at üç buçukda güşâd olunub on bir numarulu mazbata kabûl olundu.

Prens sekiz numarulu deftere kayd olunan arz-ihallerin fihristini kıra‘at etdikden sonra Ayastefanos mu‘âhedesinin on beşinci maddesi müzâkere olunacağını haber verdi. Fransa birinci murahhası müzâkereye bed’ olunmazdan ‘akdem kongreye bir şey ‘arz etmek istediğini beyân ile ifadat-ı âtiyeyi şu vechile bast ve temhid eyledi. Şöyle ki müşârünileyh evvel emrde ahval-i hazırada refikası bulunan Osmanlı murahhaslarının bihak mucceb-i infi‘alleri olabilecek bir güne ifadatda bulunmayacağını ve def‘ ve izalesi matlub ve mültezem bulunan fenalıkların zuhuruna ba‘is olan esbab hakkında beyân-ı mütala‘adan ictinab edeceğini ve bununla beraber gerek kendünün ve gerek bi‘l-cümle murahhasların emel ve arzusu şarkda zuhur eden karışıklıklara nihayet vererek ba‘dema müşkülât zuhuruna mahal bırakmamak için müddet-i medide devam edebilecek bir usûl-i idâre te’sis etmek ve Balkan şibh-i ceziresindeki menâfi‘i muhtelifeyi piş-nazar-ı dikkate almakdan ‘ibaret [165] bulunduğunu ve bunların hepsinden ziyade ehemmiyet-i ‘azimeyi ha’iz bulunan menâfi‘i Yunaniye hakkında dahi Bâb-i ‘Âlî Yunanlıları memnun edecek bir tedbir ittihaz etmedikce hudud boyunda harekât-ı ‘isyaniye eksik olmayacağından bunlara bir mikdar arazi terk etmek Devlet-i ‘Aliyye’nin hakkında hayırlı olacağını ve Bâb-ı ‘Âlî

tashih-i hudud-ı esasi üzerine Yunanistan ile müzâkereye girişmeği kabûlden imtina etmeyeceği ümidinde bulunduğunu ve ba'dema devamı Devlet-i 'Aliyye'nin menabi'i servetinin terakkisini rehinedar edeceği bedihi bulunan müşkülât-ı da'imenin hal ve tesviyesi memâlik-i mahrûse için emniyet ve refah ve sa'adet hâli mucib olacağını ve Yunanistan'a gelince kongre Yunan efkârı mürevviclerinden ba'zılarının temayülât-ı makarratalarını tervic ve iltizam etmek istemeyeceği der-kâr ise de Devlet-i 'Aliyye'ce za'afı ve Yunan'ın tezayid kuvvetini müstelzem olan bir ahalinin Yunanistan'a zamm ve ilhâkı te'essür-i mühâmşinası ve hakkaniyet olacağı efkârında bulunduğunu beyân etdikden sonra murahhas-ı müşârünileyh Vadington bin sekiz yüz otuz senesinde Yunan krallığana intihab ve da'vet olduğu halde mu'ahharen diğer bir devlet kraliyetini ihraz ederek icra-yı saltanata başlıyalıdanberü dirâyet-i zâtiye ve liyâkat-i fevkal'âdesi hasebiyle Avrupa'ca pek çok nüfûzu haysiyet peyda etmiş olan bir prensin bu babdaki efkâr ve mütâla'asını beyân etmek isteyüb dedi ki "prens müşârünileyhin efkârına göre Yunanistan ta'yin olunan hudud dâhilinde kalur ve alel husus Arta ve Galoş körfezleriyle bunlara mülâsık araziye mâlik olamayacak olur ise bunun devam ve bekası mümkün olamaz dediğini sard ve ifadeden sonra işte prensin şu mütâla'asının sıdk ve isbatı bi't-tecrûbe müsbet olduğundan Yunan devletinin artık hudud-ı hazırası dâhilinde kesb-i refah ve terakki edemeyeceği gibi her vakt hudud boyunda zuhura gelen bir takım münakaşat-ı müşkülât-kâraneyi dahi def' ve men'e muktedir olamaz ve ma'heza memleketin ahval-i maliyesi dahi Avrupa düvel-i mütemeddinesi ahvâline tatbîkan lüzûm görünen sarfiyat külfetini ihtiyara müsa'id derecede olmadığını der-piş etmekle beraber kongre Devlet-i 'Aliyye'nin hukûk-ı hükümrâniyesine halel iras etmeksizin Yunanistan'a tahsis olunacak mahallerin bir sûret-i 'umûmiyede ta'yinini 'arz ve teklif ederek her iki tarafın menafi'ine hizmet etmiş olacağı efkârında bulunduğunu ve kongre her iki devlete ma'na-i isti'mal-i nüfuz ile [166] Devlet-i 'Aliyye'nin ba'zı münasib fedakârlıklara muvâfakatını ve Yunan devletinin dahi birtakım mutalib-i makarrata da'iyesinde bulunmaktan feragatını istihsal edebileceğini ve bu maksada vusûl için bir taraftan Bâb-ı 'Âlf'den muvâfakatı gayr-ı mümkün birtakım fedakârlıklar talep olunması ve diğer taraftan dahi Yunanistan'ın efkâr-ı i'tidalkâranesine mürâca'at kılınması lâzımeden olduğunu ve bina'enaleyh müzâkerata esas olmak üzere Devlet-i 'Osmaniyeye Avrupa'nın niyat ve efkârını ve Yunanistan'a dahi bundan ilerü gidilmesi tecviz olunmayacak olan hudûdu ira'e edecek bir hatt-ı 'umûmi ta'yin olunması pek münasib olacağını ve kendüsünün İtalya birinci murahhasıyla müttefikan kongreye 'arz ile kesb-i fahr edeceği teklifat-ı âtiye dahi bu maksada mebni

bulduğunu beyân ile işbu varakayı kıra'at etdi. Şöyle ki “kongre Devlet-i ‘Aliyye’ye Yanya ve Tırhala’da tashih-i hudud için Yunanistan ile uzlaşmaklığı teklif eder ve bu tashih-i hudud “Salamirya”vadisinden Atalar denizinin eteğine ve Venedik denizinden “Kalamas” vadisine kadar olabileceği efkârında bulunur ve tarafeyni bu babda ‘akd-i ittifaka meyl ve muvâfakatlarına emniyeti var ise de devletler müzâkeratın netayicini teshil için her iki taraf nezdinde icra-yı tevassuta hazırırlar.” İtalya birinci murahhası Mösyö Vadington tarafından kemâl-i belâgatla izah ve beyân olunan esbab ve dela’ile Avrupa’nın sulh ve müsâlemetine derece-i nihâyede te’allukı bulunan bu teklifi iltizam için birkaç kelime ‘ilâve etmek arzusunda bulunarak müşârünileyh kongrenin eseri devamlı olmak için istikbâlde zuhûru melhûz bulunan münaza‘atın vuku’u esbabını mümkün mertebe men’ etmek lâzımeden olduğu cihetle ahiren Devlet-i ‘Aliyye ile Yunanistan beyninde vuku‘bulub müceb-i te’essüf olan münaza‘atdan bahs etmek bîlüzum olub ancak âtide bu misillü fenalıkların men’i zuhûru esbabını taharrî etmek lazımeden olduğunu ve bu netice düvel-i sa’ireden ziyâde Devlet-i ‘Aliyye’nin menafi’i iktizasından bulunduğunu ve Balkan şibh-i ceziresinde vuku’a gelen vakayi’i elime üzerine Devlet-i ‘Aliyye’nin samimi olarak sulh ve müsâlemeti arzu etmesi lazımeden olduğuna bina’en Yunanistan’ın arzusu kadar arazi terk etmeksizin Devlet-i ‘Aliyye ile Yunan devleti beyninde halisane ‘akd-i ittifak olunacağına şübhe olunamayacağını ve İtalya kralıyla İtalyan milletinin bu mes’elede menâfi’i mahsusaları [167] bulunduğu cihetle İtalya murahhasları ‘Osmanlu murahhaslarına kongreye ‘arz olunan işbu teklif me’alinde ihtarat-ı dostane ifasıyla kendülerini hissiyat-ı mezkûreye vasıta-i tebliğ ad etdiklerini söyledi.

Re’is işbu teklif Ayastefanos mu’âhedesinin on beşinci maddesiyle birlikde mevki’-i müzâkereye konulacağı cihetle tokuzuncu ictimâ’da müzâkeresi sıbgat eden bend-i mezkûr hakkında kat’iyyen i’tâ-yı ra’y olunduktan sonra bunun dahi ra’ye havale olunacağını ifade etdi.

Devlet-i ‘Aliyye birinci murahhası geçenki meclislerin birinde Yunan murahhasları tarafından kıra’at olunan layiha hakkında mülâhazat-ı âtiyeyi kıra’at eyledi. “kongre Yunan murahhaslarını istima’ eyledikten sonra yalnız Mösyö Deliyani’nin beyannâmesini kabûl ve tevkife karar vermişidi. Olvakitdenberü Devlet-i ‘Aliyye murahhasları layiha-i mezkûrenin havi olduğu mevadî müzâkere ve tedkik etdikleri cihetle Yunanistan’ın kongre nezdinde Devlet-i ‘Aliyye ‘aleyhinde bir güne şikâyetde bulunmadığı gibi Avrupa

devletleri nezdindeki teşebbüsünde dahi iki devlet-i müstakile beynindeki münasebatın müstenid olduğu hukuk mesa'ilinden hiçbir kaziyeye dermeyân ederek bir esas ittihaz olunmamış ve Yunan murahhası eyâlet-i mütecavire-i 'Osmaniyede tevellüd eden eşhasdan pek çoğu elyevm Yunanistan'da ikâmet etmekte bulunduğu için hem Avrupa'nın ve hem de Devlet-i 'Aliyye'nin menâfi'ine muvâfık bulunan arzu ve mutalib vâkı'ası is'âf olunduğu takdirde eyâlet-i mezkûrede zuhûra gelen ve Yunan devletince ziyadesiyle te'sir olub her iki memleket beyninde mübayeneti mucceb olan harekâtın bertaraf edileceği beyân kılınmıştır.

Devlet-i 'Aliyye murahhasları devletinin münasebetince cereyan etmesi lazım gelen hâl hakkında mumaileyh Mösyö Deliyani'nin efkârına iştirak ile beraber zahiren bu maksad ile telakki olunan efkârdan feragat olunmadıkca netice-i matlûbanın istihsal olunamayacağı efkârında bulunuyorlar. Dermeyan olunan isyanlara Devlet-i 'Aliyye'nin harekâtı sebebiyet vermeyüb bin sekiz yüz elli dört senesi ihtilali Kırım muharebesinde zuhur etmiş olduğu gibi bu kere hitam bulan isyan dahi Avrupa-yı Osmaniyi Dersa'âdet kapularına kadar sadematıyla lerzenâk eden vakayi'in te'sirinden neş'et [168] ettiği mevad-ı ma'lumedendir. Bin sekiz yüz altmış bir senesindeki Girid isyanı dahi devleteyn beyninde münasebat-ı diplomatikiye ve ticâriyenin kat'ini müte'âkib ne sûretle mahv ve teskin olunduğu ma'lumdur. Mezkûr isyanlar Devlet-i 'Aliyye'nin dilhâhına muhalefet olarak zuhur etmiş olduğu halde yine Yunan devletiyle olan münasebat-ı resmiyesini devlet-i müşârünileyhanın matlûb vechile mukâvemet etmek istemediği heyecanın zuhûruna badi olması melhûz bulunan netâyicden muhafaza etmeğe ve sa'yi mertebe sa'y ve gayret eylemiştir. Yunan murahhaslarının mutalibi kongrenin maksad ve efkârına muvâfık bulunmadığını isbata çalışmak bîlüzumdur. Yunanistan muhât olduğu denizler sayesinde ziyadesiyle istihsal-i sa'adet ve refah edebileceği der-kâr olduğu halde kendüsünün ahali nisbetinde araziye malik olmadığı iddi'a olunamayacağından hemcivâr bulunan bir devletin memâlikinden Yunanistan'a arazi ilhakını tensib etmek muvâfık-ı hakkâniyet olamaz. Devlet-i 'Aliyye dahi ahali kendüsüne merbût olub on beş ve on tokuz ve yigirmi üç numarulu 'arz-ihallerin mütâla'asından dahi ma'kum olacağı vechile Yunanistan'a iltihak mülâhazasıyla dûçâr-ı dehşet olan memâliki muhâfaza etmek efkârında sâbitdir.

Re'is hazretleri asâyiş-i 'umumi nokta-i nazarınca diğeri bir hükûmet murahhaslarına verilen hakk-ı istima' münasebetiyle mütâlib-i Yunaniyenin şâyan-ı ehemmiyet olduğunu beyân etmiş ise de Yunan murahhasının istima' olunmasına müsâ'ade olunması maddesinin ezhânde edebileceği te'sir hatırdan devr ve ihrac olunmamalıdır. Bu mütâla'aya hakîkaten ehemmiyet verdirecek pek çok 'alâ'im mevcuttur.

Yunan devleti tedarekat-ı harbiyeye ve istikraz 'akdine mübâderet etmiş olmağla Devlet-i 'Aliyye murahhasları Düvel-i Mu'azzamanın Yunan devletine Devlet-i 'Aliyye ile olan münasebat-ı hüsnesinin devam ve takviyesine ba'is olacak sûretde ve sâya-yı lâzıme icra edecekleri ümidindedirler.

Re'is Ayastefanos mu'âhedsinin on beşinci maddesini kıra'ate başlayub bunun her fıkrası hakkındaki mütâla'alarını beyân eylemelerini refikasından rica eyledi.

Birinci ve ikinci fıkralar bilâ i'tiraz kabûl olundu.

Lord Salisbüri'nin komisyon-u mahsusların ahali-i mahalliyece pek çok [169] te'allukı bulunacağını beyân ile üçüncü fıkradaki "komisyon-ı mahsuslar" ibaresine "Bâb-ı 'Âli tarafından teşkil olunacak" cümlesinin 'ilâve olunması hakkındaki teklifi kabûl olundu.

Re'is geçenki ictimâ'ların birinde kongrenin mezkûr fıkrada münderc "Rusya devleti" cümlesinin "Avrupa komisyonu" 'ibâresiyle tashih olunmasına karar vermiş olduğunu ihtar etdi. Ve on beşinci madde bu sûretle ta'dil olunduktan sonra kabûl olundu.

Ba'dehü Fransa ve İtalya murahhaslarının teklifleri mevki'-i bahse konarak Kont Endraşi bu teklifi tamamiyle kabûl eylediğini söyledi.

Lord Bikonsfild kongre işbu mes'ele-i mühimme hakkında karar vermezden akdem Yunan murahhaslarının beyannâmesinin intac edebilmesi muhtemel olan bir hıttanın önünü almak için birtakım mütâla'at 'arz ve beyânı arzusunda bulunduğunu ve İngiltere'nin asâyişi ihlal ile kongrenin ictima'ına ba'is olan âhir bir kavmin nüfuzuna mukâbele etmek için münasebet-i hüsnelerini vakaye eylemeleri zımında Yunan devleti ile Devlet-i

‘Aliyye nezdinde mütemâdiyen vuku‘bulan teşebbüsât-ı mesa‘ikâranesi tarafeynden mazhar-ı telakkî olmuş ise de bin sekiz yüz otuz birde ta‘yin olunan hatt-ı hududun nakıs ve gayr-ı mükemmel bulunması iki devletce müşkülât-ı ‘azimeyi da‘i olub hududun vaz‘iyeti dahi eyâlet-i mütecâvirede ‘ale’t-temadi ‘isyan vuku‘una ba‘is olmakda olan birtakım harekât-ı şekâvetkâraneye meydan vermekde olduğu cihetle hudûd-ı hazıranın gerek Devlet-i ‘Aliyye ve gerek Yunan devleti için müceb-i hatır ve felaket olduğu her bir umûr-ı şinas diplomat nezdinde ma‘lum bulunduğu ve muharebe-i ahirenin bidayetinde hudud boyundaki nevahi ahalisinin dûcâr-ı heyecan oldukları sırada Bâb-ı ‘Âlî İngiltere tarafından vuku‘bulan tebliğatı kabûl etmiş iken işbu tebliğat-ı hüsnenin Atina’da muhalefeyn güruhu tarafından takdir olunamaması bir takım müşkülât-ı ‘azime zuhûruna ba‘is olmuş idüğünü ve ma‘heza Yanya ile Tırhala’da zuhûr eden isyan Yunan devleti tarafından ikâ olunmadıktan başka İngiltere’nin tebliğat-ı vakı‘ası üzerine mezkûr isyanın teskinine sa‘y ve gayret ettiği ve hatta tevsi‘-i arazi fikrinden vazgeçmesi hakkında Atina kabinesi nezdinde İngiltere devleti tarafından icra-yı nasâyih olunmuş olduğunu [170] beyân etdikden sonra müşârünileyh Bikonsfild dedi ki Yunan hükûmetinin işbu hareketi Ayastefanos mu‘âhedesinin ‘akdini müte‘âkib kongrenin ittihaz edeceği meslek hakkında peyda olan yanlış efkârdan neş‘et etmiş olmalıdır. Zira kongreye sulh ve müsâlemetin ikâsı için elzem ve lâbûd ad ettiği eski bir devletin esasını te‘yid ve tahkim değil belki mukâsemesine ibtidar edeceği efkâr-ı sakîmesi atf olunmuş idi. Bir büyük muharebeden sonra hududca tebeddülât vuku‘u ‘umûr-ı tabi‘iyeden olduğundan bu sûretle arazi ga‘ib eden yalnız Devlet-i ‘Aliyye olmayub bir vakit İngiltere dahi ziyadesiyle kıymetli ad ettiği birkaç eyâlet ga‘ib etmiştir ki bundan tolayı el’an müte’essifdir. Ancak bu misillü bir sûret tesviye ve yahud terk-i arazi keyfiyetine taksim nâmı verilemeyeceğinden Yunan devleti Avrupa nazarında tamamiyle aldanmış demektir. Müşârünileyh bu vesile ile kongrenin Bosna ve Hersek hakkındaki kararlarına taksim ma‘nası veren ba‘zı gazetelerin mütâla‘atını dahi cerh ederek işbu karar bil‘akis taksim vuku‘unu men‘ içündir. Birçok vakayi‘i târihiye dahi bu mütâla‘ayı te‘yid eder. Bosna kıt‘ası müstakil ve gerek nim müstakil bir takım hükûmat ile muhât olduğundan hüsn-i idâreden mahrum olarak kendü haline terk olunmuş olsa yakın vakitte birtakım münâza‘at-ı hunrîzâneye meydan verilmiş olur idi. İşte İngiltere devleti bu sebebe mebni hemcivâr olub sulh ve müsâlemetin vakayesinde ‘alâkadar bulunan sahib-i miknet vakıtdar bir devlete mürâca‘at etmiş ve Avrupa dahi bu efkâra bil-ıştirak Bosna’da ‘asker ikâmesiyle idâresini Avusturya devletine tevdi‘e karar vermiştir. Gerek hemcivar bir memleketde ve gerek sa‘ir yerde böyle bir

husûsun pek çok def'a Avusturya'ya tevdi' olunduğu tahattur edildiği halde bu teklifin evvel emrde İngiltere devleti tarafından vuku'u devlet-i müşârünileyhanın bir taksime müsâ'id bulunduğuna dalalet etmez dedi.

Yunanistan'a gelince müşârünileyh bu devletin istikbâlinde kimse şübhe etmeyüb devletlerin dahi ehâdnâs gibi istikbâlleri olmağla buna intizar etmek lâzım olduğunu ve bina'enaleyh Devlet-i 'Aliyye ile Yunan devleti tashih-i hududa mübaderetle bu sûretle beynlerindeki münâferet mündefi' olarak sürekli bir sulh ve müsâlemet te'min edecekleri meczum olduğundan bu maksada vusûl için hiçbir vecihle tedabir-i tahdidiye icrasını tavsiye etmek istemediğini ve bunca müşkülât-ı 'azimeye müsâdef olan [171] zât-ı hazret-i pâdişâhi fevkal'âde şâyan-ı ihtiram ve muhabbet olub ancak hududun tashihi devletinin refah ve sa'âdetince feva'id-i 'azimeyi mûceb olacak bir politika iktizasından olacağını sûret-i vazihada beyân için fırsatı fevt etmemek lâzımeden bulunduğunu ve Fransa birinci murahhasının teklif ettiği hatt-ı hudud muhtac-ı tedkik ise de ittihat ve ittifak herşeyden ziyâde matlub ve mültezem olduğundan düvel-i sa'irenin bu babda bil-ittifak verecekleri karara karşı i'tirazından feragat edeceğini sard ve ityân vel-hâsıl işbu hudud mes'elesinin bir sûret-i muhikkânede olarak taraf-ı hazret-i pâdişâhiden hal ve tesviye buyrulacağı cezm ve i'tikadında bulunduğunu beyân ile hatm-i makal eyledi.

Prens Gorçakof Lord Bikonsfild Mösyö Vadington gibi Yunan kraliyetinin hududunun ıslahı maddesi hakkında 'akd-i ittifak etmek menâfi'i mübreme tahtında bulunduğunu tasdik ve i'tiraf eylediği cihetle Fransa murahhasının teklifi ile Lord müşârünileyh dermeyan eylediği dela'il beyninde esas bir mübayenet görmediğini ve hududun teferru'atınca ba'zı güne ihtilafdan ma'da maksad bir olduğundan kendüsünün dahi bu teklifi kabûl eylediğini söyledi.

Kont Şuvalof İngiltere birinci murahhasının nutku üzerine ba'zı mütâla'at-ı sahîhası bundan mukaddem Prens Gorçakof tarafından beyân olunmuşıdi. Ma'mafih Rusya Osmanlılarla Yunanlılar beynindeki münasebatın sûret-i hüsnede cereyan etmesini dahi arzu eder ise de Lord Bikonsfild tarafından Avrupa'nın asâyişini ihlal ile kongrenin 'akdine ba'is olan ahir bir milleti ya'ni Slavları men' için Yunanlılarla Türkler beyninde 'akd-i ittifak-ı lâzımeden idüğü hakkında beyân olunan mütâla'aya iştirâk edemem Avrupa Slavların can ve mal ve sa'adet hallerini te'min edecek sûretde nizâmat te'sis ettiği hâlde

ahali-i merkûmenin asâyişi ihlal etmeyeceğini te'min ederim ve efkâr-ı 'âcizâneme göre Avrupa asâyişi ancak bu sûretle muhafaza ve vekâye olunabilir. Yoksa Türkler ile Yunanlılar Slavlar 'aleyhine ittifak etmeleriyle olamaz.

Fransa ve İtalya murahhaslarının teklifleri ra'ye havale olundukda Kara To'odori Paşa mukaddema teklif olunan tashih-i hudud mes'elesine devlet-i [172] metbu'ası tarafından muvâfakat olunduğuna dâ'ir kendüsünün ma'lumatı olmadığından bahsle Bâb-ı 'Âli'nin bu mes'ele hakkında beyân ra'y ve mütâla'a etmek hakkını muhafaza edeceğini söyledi.

Re'is Osmanlı murahhaslarının bu mes'ele hakkında i'tâ-yı ra'yden bil-ictinab yeniden ta'limat ahzine intizara hakları olduğunu beyân ve ma'mafih bu babda beyân-ı ra'y ve mütâla'a hakkını muhafaza etmiş olan Devlet-i 'Aliyye'den başka bil-cümle devletlerin bu teklifi müttefikan kabûl ettiklerini ifade etdi.

Kont dö Senvaliye Avusturya ve Fransa murahhasları namına olarak teklif-i âtiyi dermeyân etdi. "Mirdita ahalişi ötedenberü nâ'il oldukları mu'âfiyet ve imtiyazatdan kemâfis-sâbık müstefid olacaklardır."

Lord Salisbüri zaten yolsuz bir sûretde vaz' edilmiş olan imtiyazat-ı mezkûreyi tasdik ve birtakım te'amül ve 'âdatı ta'ahhüd-i düvel-i tahtına vaz' etmek bilâ-ahire mûceb-i muhatıra olabileceği mütâla'asında bulundu.

Kont dö Senvaliye ötedenberü Devlet-i 'Aliyye ile Mirditalular beynindeki münâsebet birtakım mu'âfiyet ve imtiyazat-ı esasları üzerine mübteni olub kendüsi ise bunların ibka ve muhafazasından başka bir şey talep etmediğinden Avusturya ve Fransa teklifinin hal-ı sabıkını hiçbir sûretle ta'dil etmediğini ifade etdi.

Mehmed 'Ali Paşa taraf-ı eşref hazret-i pâdişâhiden icrası mütesavvur olan ıslahat artık böyle imtiyazat ve mu'âfiyat ve 'âdat-ı istisna'iyenin bekasına mahal bırakmayacağından ve bu tebdilat dahi bit-tab' tedrici olarak icra kılınacağından istatükonun bir müddet daha devam edeceğinde şübhe yoksa da ıslahat icra olundukdan sonra dahi imtiyazat-ı mezkûrenin bila müddet temdidi ca'iz olamayacağını söyledi.

Baron dö Haymerle kongre muhtariyet-i idâreler hakkında müsâ'id olduğunu Mirditalular dahi kongre hey'etinin nazar-ı 'atûfetine bil-vücûh şayeste bulduklarını beyân ile mine'l-kadim mevcut olan muhtariyetin vakayesinden başka bir maksada mübteni olmayan ve kendüsi tarafından başluca fıkraları beyân olunan teklif-i mezkûrun kabûl edilmesinde ısrar etdi.

Mehmed 'Ali Paşa Arnabud kaba'ilinin na'il oldukları imtiyazatdan tevellüd eden [173] mehazirin def' ve izale edilmesinin lüzûmunda ısrar etmekle Kont dö Senvaliye Balkan şibh-i ceziresinde tebeddûlat-ı 'azime icra olunduğu böyle bir zamanda Avusturya ve Fransa murahhasları Mirdita ahalsinin te'min-i ahvali için ahali-i merkûmenin yalnız istatükosunun vakayesini talep etmeliği lazımeden ad etdiklerini tekrar etdi.

Sa'adullah Beğ kongre bu teklifi kabûl etmesi ıslahatı muhtevi olan on beşinci madde ahkâmına muhalif hareket demek olacağından istatükonun vakaye edilmeyüb rif'atine karar verilmesi lâzımeden olacağı mütâla'asında bulundu.

Bu madde hakkında 'Osmanlı murahhaslarıyla Kont dö Senvaliye beyninde bir hayli te'ati-i efkârdan sonra murahhaseyn-i müşârünileyhüm Bâb-ı 'Âli'nin Mirdita tağı hakkında şimdilik bir güne tebeddûlat icra etmeyeceğini beyân etdiler. İfadat-ı vakı'a re'is ve hey'et tarafından tasdik olunması üzerine Avusturya ve Fransa murahhasları dahi işbu tekliflerinin 'Osmanlı murahhaslarının ifadat-ı vakı'alarıyla birlikde mazbataya derc edilmesini husûl-i maksadlarına kâfi ad etdiklerini beyân etdiler. Ertesi günü ya'ni temmuzun altısında tekrar ictimâ' edilerek Anadolu'ca olan arazi mes'elesiyle boğazlar hakkında icrayı müzâkereye karar verildikten sonra sa'at beşde meclise hitam verildi.

[174] (On dördüncü Protokol)

(Fî 6 Temmuz sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın on dört numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Şilingfürst,

Avusturya ve Macaristan tarafından Kont Endraşı Kont Karoli Baron dö Haymerle Fransa tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre,

İngiltere tarafından Kont dö Bikonsflid Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya tarafından Kont Korti Kont dö Lonay,

Rusya tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril,

Devlet-i ‘Aliyye tarafından ‘Alkesandır Kara To’odori Paşa Mehmed ‘Ali Paşa Sa‘adullah Beğ Efendi hazır oldukları hâlde meclis sa‘at iki buçukda güşâd edilüb on iki numarulu protokol kabûl olundu.

Re’is on numarulu defterdeki arz-ıhalleri ve bâhusus Kator şehri maddesi karar-gir olacağı zaman kendüsünün kongreye kabûl olunmasını müsted‘i İran sefiri Malkom Han’ın arz-ıhalini derpiş ve ihtar etdikden sonra bu babda kongrenin ra’yini su‘al etdikde Lord Salisbüri Malkom Han’ın istima‘ olunması lâzım olduğu ra’yini i‘tâ ve Prens Gorçakof hiçbir i‘tirazı olmadığını beyân etmekle murahhasların ra’y ve muvâfakatı üzerine İran sefirinin Pazar ertesi günü kongreye da‘vet olunacağını beyân eyledi.

Ba‘dehü Ayastefanos mu‘âhedesinin on altıncı ve on sekizinci ve on tokuzuncu bendlerinde zikr ve beyân olunub Anadolu arazisine müte‘allık bulunan mesa’ilin müzâkeresine ibtidar olunarak re’is Kator şehrine dâ’ir olan on sekizinci bendin müzâkeresi Malkom Han’ın hazır bulunduğu ictimâ‘a te’hir olunduğu cihetle yalnız on altı ve on tokuzuncu bendlerin müzâkeresi lâzım geleceği ra’yinde bulundu.

Lord Salisbüri’nin arzusu üzerine kongre evvel emrde Ardahan ve Kars’a dâ’ir olan on tokuzuncu bendi müzâkereye karar verdi.

[175] Lord Salisbüri tahdid-i hududa dâ’ir on tokuzuncu bendde münderc tafsilatın bilhassa ‘alâkadar olan murahhaslar beyninde sûret-i husûsiyede müzâkeresi daha müfid olacağı cihetle bend-i mezkûrun sûret-i tahriri keyfiyetinden sarf-ı nazarla heman Kars ile Ardahan’ın ilhakı mes’ele-i esasiyesi üzerine müzâkereye ibtidar ederek böyle arazi-i cismiyyenin terki Bâb-ı ‘Âlî’nin Anadolu’ca nüfûz ve i‘tibarının kesr ve ihlâline ve bununla berâber havali-i mezkûrede temadi-i asâyiş şübhelü bir hâle isale bâdi olacağı efkârında bulunduğunu ve ma’heza kendüsünce ma‘lum ve aşikâr olan bir madde hakkında ısrar etmemekle beraber İngiltere murahhaslarının Rusya murahhaslarıyla vuku‘bulan

müsahebat-ı husûsiyelerinde sard ve beyân ettikleri mütala‘atın Rusya murahhaslarının kars ve Ardahan kal‘alarını taht-ı tasarruflarında bulundurmak hakkındaki olan niyet ve kararlarına te’siri olup olmadığını kendülerinden su’al ve birde Rusya devleti bu fikir ve tasavvurda sebat edecek olur ise kendüsi dahi İngiltere menâfi‘iyle nüfûzunu münâsib ad edecek vesa’it ile muhafaza etmek hukûkunu İngiltere için muhafaza eyleyeceğini beyân etdi.

Rusya birinci murahhası kelimat-ı âtiyeyi irad eyledi. “mücerred efkâr-ı müsalemetcüyâne ve bahusus en ziyade devlet-i metbu‘amin eser-i mümâşât-kâranesi olan birtakım müsâdat-ı mütekabile sa’ikasıyla kongre mu‘âmelatı maksada ya’ni istihsali a‘zayı kiramın ‘uhde-i istihâllerine müfevvaz ve cesbân olabilecek olan bir sulha toğru terakki etdi. Bu günki ictimâ‘ bir madde-i mühimmeye mütehasırdır ki bunun birtakım efkâr ve ağraz-ı harisaneden azade olarak adalete tevfikân husûl-i tesviyesine sa’y ettiğimiz husûsu hüsn-i neticeye isale medar olacağı der-kârdır. İşte biz Erzurum ile Bayezid ve Eleşkird vâdisini terk ediyoruz ki şu iki mevâki‘ ahir kâr-banların memerri ile İran’a toğru olan başluca tarik-i ticareti teşkil eder. Bundan ma‘da metbu‘ı mu‘azzamamin hukuk-ı hükümrâniyesi iktizasınca Batum’u bir serbest liman ad ve ilan edeceğini beyâna me’zunum. Bu keyfiyet ticaretle meşgul olan kâffe-i milletlerin ve bahusus cümleden ziyâde sefâ’in-i ticariyesi bulunan İngiltere’nin menâfi‘i maddiyesini te’mîn ediyor. Bu günki meclisde ictimâ‘ımızın maksad-ı ‘aliyyesine toğru bir büyük hatve etmiş olacağımızı ümid eylediğimi tekrar ile hatm-i makal ederim.”

[176] Re’is Rusya birinci murahhasının hükûmet-i metbu‘ası namına olarak ettiği tabliğatın ehemmiyetini ve Bayezid ile Eleşkird vâdisinin terki ve bahusus Batum’un serbest liman ittihazı Ayastefanos mu‘âhedesince ta’dilat-ı ‘azime demek olduğunu beyân ve Batum’un serbest liman ittihazı bunun tahliyesini ve Erzurum ile mübadelesini teshil ettiğini ve havali-i mezkûrede menâfi‘i ‘azimesi olan İngiltere hükûmeti işbu sûret-i tesviyeden memnun ve hoşnud olur ise kendüsünün bahtiyar olacağını ve kongre bugün işbu mühim nokta üzerine ittifak hâsıl ederek yalnız teferru‘atınca tevaggul edecek bir şey kalur ise bu sûretde sulh hakkında kat‘i bir terakki husûle gelmiş olacağını ‘ilâveten beyân etdi.

Prens Gorçakof kongrenin efkârını anlamak arzusunda bulunması üzerine re'is İngiltere murahhaslarının bu babda olan mütâla'alarını su'al eyledi.

Lord Bikonsflid Prens Gorçakof'un ifadesini kemâl-i dikkatle istima' edüb prens müşârünileyh misillü kendüsi dahi haşmetlü Rusya imparatoru hazretlerinin karîhalarından olmak üzere Batum hakkında izhar olunan işbu müsa'idenin kongrece nazar-ı i'tinaya alınmağa şayeste olduğu efkârında bulunduğunu ve kongre müzâkeratının hitamına reside olmak üzere olduğu ve bütün murahhasların dahi elyevm mevcut olan müşkülât-ı müteferri'anın hal ve tesviyesine sa'y eylemekte buldukları bir zamanda İngiltere murahhasları bir hükümdar kuvviü'l-iktidar tarafından ehemmiyet-i 'azimesi der-kâr olan bir teşebbüs-ü sulhcûyaneyi müşâhede etmekle bahtiyar bulduklarını ve böyle bir teklif-i müsa'adetskârane toğrudan toğruya 'alâkadar olan bir devlet-i 'azime ile prens hazretleri gibi mücerrebü'l-etvar bir zât-ı 'âli kadar tarafından vuku'bulmamış olsa bile Avrupa tarafından arzu olunan bir sûret-i tesviyedeki müşkülât-ı 'azimenin birini hal ve tesviye etmiş olacağı zannında bulunduğunu söyledi.

Lord müşârünileyh zat-ı menâzi'î fi h olan bir mevki'in böyle bu muharebe-i cesime nihayetinde serbest limana ve bil-cümle milletler için bir ticaret merkezi hey'etine tahvil-i efkârı muvâfık-ı maslahat olduğundan bunu kâmilten tahsin ve kabûl ve gerçi İngiltere'nin ârazisi zabt ve istila olunmamış olan işbu mevki'î müstahkem saltanat-ı seniyyenin taht-ı hükûmetinde bulunması tarafında ise de işbu limanın Rusya ve Devlet-i 'Aliyye ve kâffe-i [177] milelin menafi'î dâ'iresinde olarak sa'yi müşterek ve efkâr-ı terakkicüyâneleriçün bir merkez-i 'umûmi olmasını hall-i mes'elece mukayyed ad ve fakat Batum'un serbest liman olmakla beraber Rusya memâlikine ilhak olunmasını tercih ettiğini ve Rusya imparatorunun ifadesine tamamiyle i'timad ettiği cihetle liman-ı mezkûrun kendüsünün kabûl edemeyeceği vecihle ilhakına bedel öyle serbest liman hâlinde bulunmasında der-kâr olan feva'id ve muhsenatı takdir ile beraber havali-i mezkûrede yeniden zuhûru melhûz olan birtakım karışıklıkları bertaraf ve hiç olmaz ise bunların mazarratının tahfifi vesa'etiyle iştiğale lüzûm görüneceğinin tahatturu bâdi-i te'essüf olduğunu ve Batum sancağı Rusya'ya iltihakdan hoşnud olmayub henüz kendülerini müdâfa'aya muktedir bir halde buldukları zannında olan ahalinin yedinde bulunduğu cihetle bu babda kasvet-i cebriye isti'mali muhatırat-ı 'azime hudûsüne sebebiyet vereceğinden kongrenin Rusya imparatoru hazretlerinin teklifini tasdik ile beraber netayici şayan-ı te'essüf olacak

birtakım ahvali bertaraf etmek üzere tedabir-i lâzıme ittihaz olunmasını tavsiye etmesi arzusunda bulunduğunu ve bu hususda kongrenin kendülerine tahmil etmek niyetinde olduğu yeni sûret-i idâreye kuvviyen muhalif bulunan bir ahali-i şeci'aya bihak ri'âyet olunması münasib olacağını beyân ve Rumeli kıt'asında bulunan milel-i muhtelifenin menafi'î mütezadesini te'lîfe kongreyi sevk eden kavâ'id ve mülâhazat-ı milliye'nin Anadolu hakkında dahi nazardan devr edilmemesi husus üzerine ısrar ile bu muhatıratı men' ve bertaraf edecek tedabirin ittihazında ifâte-i vakt olunmak ca'iz olmadığı zannında bulunduğunu ityân ve yalnız bir devletin nüfuzu çâresâz olamayacak olan böyle bir hâli kongreye 'arz ve beyân ile iktifa edüb Batum'da bir serbest liman te'sis olunmasını ma'el-memnûniye kabûl eder ise de kongrenin bu babda oralarca melhûz olan münakaşatı men' ve bertaraf etmek lüzumunu nazar-ı i'tinaya olarak karar-ı mezkûrun teferru'atını tedkik eylesini arzu etdiğini ve devletlerin cümlesi mes'elede 'alâkadar oldukları cihetle böyle bir tehlike vuku ihtimaline karşı tedabir-i ihtiyatiye ittihaz etmek düvel-i müşârünileyhüm murahhaslarına 'â'id olduğunu sard ve ityân ederek hatm-i kelâm eyledi.

Re'is işbu noktadan sonra ittifak hususunda hayli terakki hâsıl olduğunu [178] tasdik ve Rusya tarafından serbest liman haline ifrağ olunan Batum hakkında Rusya ile İngiltere beyninde husûle gelen ittifak-ı ehemmiyet-i 'azimeyi ha'iz bir netice olduğunu ve şu kadar ki İngiltere birinci murahhası havali-i mezkûre ahalsinin istirahatını ve bina'enaleyh Avrupa sulh ve asâyışini tehdid edebilecek ba'zı muhatıratdan endişe ve telaş eder gibi görünmekte ise de bu muhatıratın tedabir-i fer'îye ile bil-suhûle önü alınması ve 'alel-husus eğer İngiltere murahhasları havf ve endişeleri hakkında daha açık izahat verirler ise daha yakında tedkik madde edilerek çâre bulunması mümkün olabilebileceği ümidinde bulunduğunu ve o sırada düvel-i sa'irenin dahi bu babda düşünecekleri tedabiri ira'e edebileceklerini velhasıl kongrenin İngiltere murahhaslarıyla Rusya murahhasları beynindeki ihtilafı havf etdiği dereceden pek cüz'i bulduğundan ve işbu hüsn-i niyet-i münkalibede hal-i mes'elece bütün Avrupa tarafından kemâl-i mertebe telakki edileceği vecihle bir hüsn-i sûret ümid etdirecek yeni bir vesile gördüğünden tolayı bahtiyar olacağı zannında bulunduğunu 'ilâveten dermeyân eyledi.

Kont Endraşi Prens Gorçakof'un ifadatını memnuniyetle istima' edüb Batum'un serbest limana tahvil olunması bil-cümle Avrupa devletleriçün fa'ideli olduğunu ve netayic-i hüsneyi intac etmiş ba'zı emsâl ira'e ederek Lord Salisburi misillü kendüsünü

dahi bilhassa ‘alâkadar olan iki devlet murahhasları beyninde mükâlemet-i husûsiyenin şiddetle arzu ettiği ittifaka henüz mani‘ olmakda olan müşkülâtı izale ve bertaraf edeceği zannında bulunduğunu ve iki devlet beyninde vuku‘bulacak müzâkerat-ı husûsiyenin netayicini evvelden kabûl ettiğini beyân eyledi.

Fransa birinci murahhası vuku‘bulan ifadata dâ’ir hiçbir i‘tirazda bulunmayub ancak husûlü mukarrer olan ittifakı beyân ve tasdik ile iktifa etdi.

Kont Korti refikasının ifadatına İtalya namına olarak iştirâk edüb ittifak husûsunda müşkülât-ı ‘azimeye tesadûf olunamayacağı ümidinde bulunduğunu beyân etdi.

‘Aleksandır Paşa İngiltere murahhaslarının bu babdaki efkâr ve mütâla‘atının mahiyet ve derecesine tamamiyle vukuf hâsıl ettiği zaman yine bu mes’ele üzerine [179] lediyü’l-icab beyân mütâla‘a hakkını muhafaza etmek üzere bulunduğunu dermeyân etdi.

Re’is on tokuzuncu maddenin mevki‘-i müzâkereye vaz‘ olunan fıkra-i âtiyesini kıra’at etdi “Rusya imparatoru ... taht-ı nazar-ı dikkate olarak yukaruki fıkrada münderc meblağın kısm-ı a‘zamını âtide muharrer arazinin terki sûretiyle tesviyeye muvâfakat eyler.” İşbu kongrenin âhirinde Rumeli’de terk edilüb kongre tarafından karar verilen arazi muharrer olub bundan sonra dahi Anadolu’da terk olunan mahaller ya’ni “Ardahan ve Kars ve Batum ve Bayezid ile Soğanlı’ya kadar olan arazi” mestur ve mündercdir dedi. Müşârünileyh Rusya’nın kendüsüne terk olunacak araziye Bayezid ile Soğanlı’ya kadar olan arazinin dâhil olmaması kendüsünün dahi emeli oduğunu ihtar etdi.

Kont Şuvalof “Soğanlı’ya kadar” kelimatı kaldırılıub Rusya’nın terk ve i‘âde edeceği arazi daha muhtasar bir sûretde ifade olunmak üzere “Devlet-i ‘Aliyye tarafından Kator arazisinin İran’a i‘âde olunması şartıyla Bayezid ile bütün Eleşkird vadisi” ibaresinin derc ve tahriri münasib olacağını ityân eyledi.

Kongre Rusya’nın terk ettiği mahallerin hutût-ı sahihesini Kont Şuvalof tarafından ira’e olunan harita üzerinde tedkik etdikden sonra re’is Batum’un serbest liman haline ifrağı maddesi ile Kont Şuvalof’un beyân ettiği noktalar hakkında ittifak hâsıl olduğunu ve hatt-ı hududun sûret-i sahihede ta’yini mes’elesine gelince bu işin kongrede icra

olunamayub erbab vukûfundan mürekkeb bir komisyon-ı mahsûsa havale olunması lâzım olduğu zannında bulunduğunu beyân eyledi.

Lord Salisbüri mu‘âhedenin on tokuzuncu bendinin nakat-ı müte‘addidesi hakkında i‘tirazatı olup evvelâ Batum’un Rusya’nın yed-i tasarrufunda bulunması bahr-i siyahın serbestçe muhatırayı da‘i olmasından havf etmiş ise de bugün Rusya tarafından i‘tâ olunan müsâ‘adeyi eğer layıkıyla takdir etmiş ise bunun işbu havfi izale ve bertaraf eyleyecek gibi görüldüğünü ve sâniyen Bayezid’in zabtı mülâbesesiyle İran tarîk-ı ticaretinin kat‘ olunacağı hakkında ba‘zı endişelere dûçâr [180] olmuş ise de Eleşkird vadisinin terk olunması üzerine bu endişeye dahi mahal kalmadığını beyân ve tasdik ve ma‘heza Rusya’nın taht-ı hükmüne girmekten imtina eden ahâli-i şeci‘a-i İslâmiye menâfi‘inin nazar-ı i‘tibara alınmasını ihtar etmeği vazifeden ad ettiğini beyân ve mevad-ı müteferri‘aya müte‘allık elyevm mevcut olan müşkülâtın hal ve tesviyesi zımında mükâlemat-ı husûsiyenin der-kâr olan feva’idi üzerine ısrar eyledi.

Prens Gorçakof bu tekliflerin kongrede müzâkere olunmasını bit-tercih İngiltere murahhaslarının dermeyan edecekleri i‘tirazata cevab i‘tâsına hazır olduğunu irad eyledi.

Prens Bismark Lord Salisbüri tarafından dermeyân olunan talebi kongre hey’et-i ‘umûmiyesinde müzâkeresi mümkün olamayan birçok mesa’il-i müteferri‘a ile mü’eyyed gibi gördüğü cihetle kendüsi dahi buna iştirâk eylediğini ve bu madde hakkında kongrenin ra’yini dahi istifsar edeceğini ifade eyledi.

Prens Gorçakof iki nev‘ mesa’il mevcut olarak bunlardan birincileri fenne müte‘allık ve hudud-ı kat‘iyyenin ta‘yinine dâ’ir olduklarından fil-hakika kongrede müzâkere olunamayacaklarını ve Ayastefanos mu‘âhedesinde dahi bunların bir komisyon-ı mahsusa havalesi lüzumu evvelden zikr olunduğunu ifade ve ikinci mes’elelere gelince Lord Bikonsflid ahâlinin emniyeti hakkında olan havf ve endişelerini beyân ile iktifa eylemiş olduğundan buna bir diyeceği olmayub belki mütâla‘atına açıktan açığa ve riyasızca cevab vermesinden tolayı kendüsüne teşekkür ettiğini ve hâlbuki Lord Salisbüri’nin i‘tirazatını eyüce fehm ve idrâk edemediğinden beyân ettiği endişeleri daha vazıh bir sûrette ifade etmesini Lord müşârünileyhden rica eyledi.

Lord Salisburi Rusya hükûmetini kabûl etmeyen ve nefret ve ‘adevetleri ilerüde büyük dağdağalara sebebiyet vermesi melhûz olan Lazlardan bahs etmek istediğini söyledi.

Lazistan’da bulunan Laz kavminin mikdar-ı nüfusu hakkında Prens Gorçakof ile Lord Salisburi ve Mehmed ‘Ali Paşa beyninde bir mübâhese cereyan ederek Rusya murahhası ahali-i merkûmenin elli bin nüfusu tecavüz etmeyeceğini ma‘lumat-ı [181] mevsûkaya müsteniden beyân ile beraber ma‘lumat-ı mezkûreyi tebliğe hazır olduğunu beyân etdi. Ve İngiltere Devlet-i ‘Aliyye murahhasları dahi ahali-i merkûmenin tahminen iki yüz bin nüfusa balığ olacağını sard ve ityân eylediler.

Re’is ikinci derecede olan bu mes’elenin sulh hususuna te’alluku olmadığını beyân ile İngiltere ve Rusya murahhaslarının gerek bu madde ve gerek beynlerini tefrik eden mevad-ı mahsûsa-i sa’ire hakkında mükâlemat-ı husûsiyede ittifak etmeleri hakkında ısrar etmekle işbu usûl-i mezkûre tarafından kabûl olunarak kongre on tokuzuncu bendin tedkikine devam etmek üzere izahat-ı mütekabilenin neticesine muntazar olmağa verdi. Kongre Ermenilere dâ’ir olup mukaddemki ictimâ’ların birinde dahi zikri sıbkat eden yigirmi altıncı bendin tedkikine ibtidar eyledi.

Lord Salisburi bu hususa dâ’ir i’tâ edüb murahhaslara tevzi’ olunan bir teklifnâmede yigirmi altıncı bendin “memleket” kelimesine kadar olan ilk satırlarının kaldırılıp ‘ibârenin nihayetine “işbu ta’ahhüdün derece-i şümûlü ile vaki’ icraya vaz’ı için iktiza eden tedabir hakkında ilerüde düvel-i sitte-i mümziye ile ittifak edecektir.”

Cümlesin derc ve ‘ilâve olunması arzusunda bulunduğunu beyân ve Ermenilerin muhafaza-i menâfi’i lâzımeden olduğunu ve işbu teklifden maksad derhal ıslahat icrasıyla beraber istikbâle dahi istihsal-i esbab terakki ve sa’âdet halleri hakkında bunlara ümid ve emniyet vermekten ‘ibâret bulunduğunu ‘ilâveten ityân etdi.

‘Aleksandır Paşa dâ’ire-i inkıyada idhal eylememiş olan ba’zı kaba’ilin muharebe-i ahire esnasında ba’zı karışıklıklar ikâ’ etmiş olduklarını i’tiraf ile beraber Bâb-ı ‘Âlî’nin haberdar olur olmaz bunlara bir nihayet verilmek üzere iktiza eden tedabiri ittihaz eylediğini ve Lord Salisburi’nin teklifi ise müstakbelde ittihaz olunacak tedabire müte’allık gibi görüldüğünü beyân ve Bâb-ı ‘Âlî’nin ittihaz ve kabûl eylediği tedabirin nazar-ı

i'tinaya alınması ve fıkra-i mebhûseye kelimat-ı âtiyenin ya'ni "Bâb-ı 'Âlî bu babda ittihaz olunan tedabirin neticesini düvel-i sitteye tebliğ edecektir." 'ibaresinin 'ilâvesini talep ile bu 'ibarenin hükûmet-i seniyyeyi memnun etmekle beraber İngiltere murahhasları tarafından teklif olunan 'ibarenin ma'nâsını ikmal etmiş olacağını sard ve ityân eyledi.

[182] Kont Şuvalof Lord Salisbüri'nin teklifini tercih eylediğini beyân ve fakat Bâb-ı 'Âlî tarafından ittihaz olunubda mevki'-i icraya vaz' olunamamış olan tedabirden bahs etmek abes olacağını dermeyân etdi.

Re'is kaba'il-i gayr-i matbu'a meyanında tedabir-i zecreye ittihaz ve icrasının müşkül olabileceğini beyân ile Lord Salisbüri tarafından teklif olunan 'ilâvenin te'sirat-ı fi'iliyesi me'mul olduğunu beyân eyledi.

'Aleksandır Paşa beyân etmiş olduğu 'ilâve üzerine ısrar etmekle Lord Salisbüri 'ibare-i asliyede ba'zı ta'dilat icrası için müzâkerenin te'hir olunmasını talep eyledi ve mes'elenin müzâkeresi gelecek bir ictimâ'a te'alluk olundu.

Ba'dehü kongre boğazlar mes'elesinin müzâkeresine ibtidar eyledi.

Lord Salisbüri Batum'un istilası bahr-i siyahın serbestisini tehdid edecek bir sûretde ibka edilmiş olsa idi İngiltere sa'ir Avrupa devletlerine karşı bahr-i mezkûre girmemeği ta'ahhüd edemez idi. Ancak mahall-i mezkûr bir serbest ve ticaret limanı i'lan olunduğu cihetle artık İngiltere hükûmeti dahi kongrece ittihaz olumuş olan kararlar ile vuku'bulan ta'dilat dâhilinde olarak ta'ahhüdatını tehdid etmekden imtinâ' etmez dedi.

Prens Gorçakof Rusya'nın bahr-i siyahda sefâ'ini olduğu cihetle zaten bu tehlikelerin hiçbir vecihle zuhurunda havf olunamayacağını beyân ile beraber kendüsi dahi kavanin-i hazıranın ta'dil olunmaması ra'yinde bulunduğunu söyledi.

İstatüko ente ya'ni muharebeden evvelki hal ta'birinin mahiyeti üzerine İngiltere ve Rusya ve Fransa murahhasları beyninde cereyan eden müzâkereden kongrenin işbu ta'birden bin sekiz yüz elli altı beyannâmesi ve kıra'at olunan fi 13 Mart sene 1871 târihli

Londra mu‘âhedesinin ikinci bendiyle te’sis olunmuş olan hal ma‘nasını anladığı istintac olundu.

Kont Şuvalof bu babda kongrenin bin sekiz yüz elli altı ve bin sekiz yüz yetmiş bir mu‘âhedatını müzâkere etmemesi lazım olduğu zannında bulunduğunu beyân ile dedi ki “Rusya boğazlar için yalnız hal-i sabıkı istiyor. Marki dö Salisbüri [183] ise hal-i sabıkı Batum’un Rusya tarafından suret-i tasarrufu şera’tine te’alluk ediyor. Batum hiçbir kimse için tehdidi müceb olmayub liman-ı mezkûrun bizce lüzûmu Rusya’nın Bahr-i siyah sahilinin bu ciheti üzerinde mâlik olduğu arazi-i cismiye ile muhaberat ve ticaretimizi te’mîn etmek için olduğunu isbat etmek kolaydır. Alel-husus Batum’un serbest liman ittihaz olunacağını i‘lan olunması üzerine artık her güne şubhatın mahv ve za’îl olması lâzım gelür.

İşbu liman bütün dünya ticaretiçün mühim bir nokta olacağı ve boğazlar için bu bir tehdid demek olamayacağı cihetle orada hal-i sabıkın ibkası muvâfık-ı maslahat olur.

Lord Salisbüri Batum’un her halde bir ticaret limanı olacağını anlayarak bu sûretle boğazlar için istatüko usûlünün ibkasını kabûl etdi.

‘Aleksandır Paşa kabûl olunan şu hal-i sabık neticesi olmak üzere Bulgaristan’ın Bahr-i siyahda kuvve-i bahriyesi bulunamayacağını beyân olunması münasib olacağına dâ’ir bir mütâla’a beyân etmekle Bulgaristan zaten vergü verir bir emâret olub harb bayrağı dahi olmadığı cihetle bu husûsa dâ’ir yeni bir bend derc olunmasına karar verildi.

Re’is Kal‘a-i Sultaniye ve Dersa‘âdet boğazları mes’elesinde hal-i sabıkın ibkası hakkında kongrenin ittihad ve muvâfâkatını beyân ve tasdik eyledi.

Re’is yirmi dördüncü bendi kıra’at etmekle kongre ifadat-ı meşrûha üzerine artık bend-i mezkûrun boğazların güşadına dâ’ir olan birinci fıkrası hakkında müzâkere iktiza etmediğini tasdik etdi. Gayr-ı mükemmel ablukalara dâ’ir olan ikinci fıkraya gelince İtalya birinci murahhası bu kongrenin derci fî 16 Nisan sene 56 târihli Paris mu‘âhedesinde münderc esası tekrar etmek olacağını beyân etmesi üzerine ‘Aleksandır Paşa Bâb-ı ‘Alî Paris mu‘âhedesıyla mukayyed olduğu cihetle bu fıkranın maddeten hiçbir fa’idesi

olmadığını ifade eyledi. Re'is dahi kongrenin esbab-ı meşrûhaya bina'en bend-i mezkûr ile meşgul olamayacağını ve bina'enaleyh kongrenin bu bendi tekrar tedkik etmeyüb hal-i sabıkın ibkasını kâfi ad eylediğini beyân etdi.

Ba'dehü re'is müşârünileyh Rumeli ve Anadolu'nun Rusya 'askeri tarafından tahliyesine [184] dâ'ir olan yigirmi beşinci maddeyi kıra'at ederek iki muharib devlet tarafından bu husûsa nizami dâ'iresinde karar verilmiş olduğu cihetle kongrenin bunu toğrudan toğruya tarafeyn-i mu'âkadeyn hakkında mecburiü'l-icra bir sûret tesviye ad etmesi lâzım geleceği zannında bulunduğunu dermeyan eyledi.

Fransa birinci murahhası memleketini müddet-i medide zeyr-i istilada bulunmak yarından halas ve âzâde etmek üzere Rusya hükûmetinin hîn-i tahliyede 'asâkirini Tuna ve Varane tariki ile i'âde edeceğini va'd ve beyân eylemek kendüleri için mümkün olub olmadığını Rusya murahhaslarından su'al etmek arzusunda bulunduğunu söyledi. Kont Şuvalof Fransa birinci murahhası tarafından dermeyân olunan teklif bir sûret-i mutlaka hükmünde bir şey olmayub deniz tarafından kara tarafına tercih olunması kaziyyesinden 'ibaret olduğundan kendüsü işbu arzuyu is'âfa hazır ise de bu babda vuku'bulacak ifadesinin Varane'nin 'asâkir-i 'Osmaniye tarafından sür'atle tahliye olunmasına te'alluk edilmesi lâzım geleceğini ve eğer Devlet-i 'Aliyye murahhasları mevki'i mezkûrun derhal tahliyesinde artık hiçbir mâni' olmadığını kongreye beyân ederler ise kendüsünün dahi Fransa birinci murahhasının teklifine muvâfakata hazır olduğunu cevâben beyân eyledi.

'Aleksandır Paşa bu babda bir cevâb-ı kat'i i'tâ edemeyeceğini bil-beyân mes'elenin te'hirini talep eyledi.

Mösyö Vadington dermeyân ettiği şey bir teklif olmayub mahza memâlik-i 'Osmaniye'nin hîn-i tahliyesinde Rusya 'askerinin mümkün olur ise memleketinden mürûr etmeyerek 'avdet etmeleri için Rusya'nın olbabda hüsn-i himmet ve niyetine mürâca'at etmekden 'ibaret olduğunu beyân etdi.

Kont Şuvalof Mösyö Vadington'un arzusunu is'af etmekle bahtiyar olacağını beyân ile beraber Devlet-i 'Aliyye birinci murahhasının Rusya'nın bir karar verebilmesi için icab eden ma'lumatı i'tâ edemeyecek bir halde bulunmasından tolayı te'essüf eyledi.

‘Aleksandır Paşa yigirmi beşinci bendin Anadolu tahliyesine dâ’ir olan üçüncü fıkrasının yeni mu‘âhedeye derc olunub olunmayacağını su’al etmesi üzerine re’is bu hususu Devlet-i ‘Aliyye ile Rusya beyninde bir mukaveleden ‘ibaret olmağla [185] derci lüzumsuz görüldüğünü ve yalnız Rumeli’nin tahliyesi maddesi hakkında Avrupa’ca bir sûret-i tesviye hâsıl olduğunu beyân etdi.

Re’is Ayastefanos mu‘âhedenâmesinin son ya’ni yigirmi altı yigirmi yedi yigirmi sekiz yigirmi tokuzucu bendlerinin münderecatı husûsat-ı mahalliye ve ‘askeriyeden ‘ibaret olduklarını beyân ile kongrenin ictimâ’ı âtisinde te’hir olunan mesa’il hakkında Rusya ve İngiltere murahhasları beyninde vuku‘bulacak müzâkerat-ı husûsiyeden hâsıl olacak neticeden haberdar olarak Anadolu mes’elesinin tedkikini ikmâl edebileceği ümidinde bulunduğunu ifade etdi.

Prens dö Hohanloha mücerred kongre hey’et-i ‘umûmiyesinde hal ve tesviye olunabilecek ba’zı mesa’il hakkında tahdid-i hudud komisyonunun bir raportosunun ictimâ’ı âti müzâkeratı sırasına idhal olunmasını komisyon-ı mezkûr re’is sıfatıyla talep eyledi.

Kont Şuvalof gerek Rumeli ve gerek Anadolu’da vaki’ olub kongrede sûret-i mahsusada müzâkereye alınmış olan mahall-i müte‘addide ahali-i Hristiyanıyesinin ıslah-ı ahvali hakkında bir şey derc tasrih olunmamıştır.

Ayastefanos mu‘âhedeşi mücebince bir Bulgaristan eyâlet-i cismiyesi teşkil olunmasıyla on beşinci bendinde yalnız Rum eyâletleti ile nazar-ı dikkate tesadüf edememesi muhtemel bulunan ba’zı mahaller nazar-ı i’tinaya alınmışıdı. Hâlbuki şimdi ahval tebeddül edüb mahdud bir Rumeli eyâleti teşkili sebebiyle ne Rumeli-i Şarkîde icrası musammim olan ve ne de Ayastefanos mu‘âhedeşi mücebince Rum eyâletleri hakkında mutasavver olan ıslahatdan istifade edemeyecek birçok ahali-i Hristiyanıye hâricde kalıyor. Bina’enaleyh şark Hristiyanlarının ahvali Avrupa ile kongreyi birinci derece işgal eden mesa’ilden olduğu cihetle on beşinci bend ahkâmının haklarında hiç nizam-ı mahsusa münderc olmayan bütün Balkan şibh-i-ceziresi ahali-i Hristiyanıyesine ta‘mim olunacağı me’muldür dedi.

Prens dö Bismark kongrenin on beşinci bendi kâmilin kabûl ve tasdik ederek memâlik-i şâhânenin her kıt'asına esasen ta'mim olunduğunu ve bu mesa'il-i fer'iyenin icâb eder ise ilerüde diplomatlardan mürekkeb bir cem'iyete te'hir olunabileceğini ifade eyledi.

[186] Kont Şuvalof on beşinci bend ahkâmının Rumeli kıt'asında olub intizam-ı mahsûsaya na'il olamayan her tarafa şümûlü olacağından tolayı bahtiyar olduğunu söyledi.

Kont Endraşi Hristiyanların ıslah hali hususunda Rusya murahhasları ile müttetikü'l-ra'y olub ancak evvelce tanzim olunmuş nizam-ı husûl-i maksada ihsan-ı vasıta olmadığını ve diplomasinin esas vaz' ile iktifa ederek ekseriya ahali için tehlikeyi müceb olan teferru'ata girişmekden ihtiraz etmesi lazım olduğu zannında bulunduğunu söyledi.

'Aleksandır Paşa onuncu defterde kırk tokuz numaru ile murakkam olub filâdelkayâ Başpsikopos Monisniyor ber İsmiyos'un Romanya'da vaki' muhal maksada emlâk-i muvaffakası mes'elesine dâ'ir olan istid'âsının nazar-ı dikkate alınmasını taleb ve kongreye bu husûsa dâ'ir bir teklif-i kat'i dermyân eylemek hakkını muhafaza eylediğini beyân eyledi.

Meclise sa'at beşde hitam verildi.

[187] (On beşinci Protokol)

(Fî 8 Temmuz sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın on beş numaralı mazbatası tercümesidir)

Almanya devlet-i fehimesi tarafından Prens Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Şilingfürst,

Avusturya devlet-i fehimesi cânibinden Kont Endraşi Kont Karoli Baron dö Haymerle,

Fransa Cumhuriyeti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre ve İngiltere devlet-i fehimesi cânibinden Kont dö Bikonsflid Marki dö Salisbüri ve Lord Odorusel,

İtalya devlet-i fehimesi tarafından Kont Korti ile Kont dö Lonay,

Rusya devlet-i fehimesi cânibinden Kont Şuvalof Mösyö dö Beril ve Devlet-i ‘Aliyye-i ‘Osmaniye tarafından devletlü ‘Aleksandır Kara To’odori ve devletlü Mehmed ‘Ali Paşalar ile ‘atufetlü Sa‘adullah Beğ efendi hazeratı hazır oldukları halde kongre sa‘at iki buçukda ictimâ‘ eylemiştir.

On üç numarulu mazbata tasdik olunduktan ve re’is on bir numarulu arz-ı haller fihristini zikretdikten sonra Ayastefanos mu‘âhedenâmesinin Kator şehrine ve İran hududunun tashihine dâ’ir olan on sekizinci maddesinin müzâkeresine mübaşeret edilmiştir. Madde-i mezkûrenin metni şudur “Bâb-ı ‘Âlî Kator şehrinin tasarrufu hakkında düvel-i mütevassıta komisyonlarının beyân etdikleri ra’yi nazar-ı dikkate alacak ve İran hududunun kat’iyyen ta’yini için iktiza eden ‘ameliyatı yapıdırmağa mecbur olacaktır.”

Re’is kongrenin ictimâ‘ı ahirinde verilen karar muktezasınca şehâmetlü İran şahı hazretleri tarafından i‘zam edilen murahhasın ifadesini istima‘ lüzumunu beyân etmesiyle Malkom Han meclise da‘vet olunarak re’is Ayastefanos ‘ahidnâmesinin on sekizinci maddesi hakkında devlet-i metbu‘asının efkâr ve mülâhazatını beyân etmesini ihtar eylemesi üzerine müşârünileyh kongreye ‘arz edecek hiçbir şeyi olmayub fakat kongrenin bu babda verdiği kararın kendüsüne tebliğ arzusunda bulunduğunu söyledi.

[188] Kongre bu madde hakkında henüz bir karar vermeyüb ancak Kator’un İran’a i‘âdesi maddesi şahametlü şah hazretleri tarafından kabul edileceğine emin olmak istiyor demesiyle Malkom Han Kator kazasının red ve i‘âdesini kemal-i şükrâniyetle kabûle devleti cânibinden me’zun olduğunu ve kaza-i mezkûrun havi olduğu arazi a‘zası İngiliz ve Ruslardan mürekkebe olan komisyonun tanzim etmiş olduğu hududnâmede mestur olduğunu beyân ve ba‘dehü Bayezid’den Muhamre’ye kadar olan hududun halli hakkında da ba‘zı mütâla‘at dermeyân ile bundan tolayı arkası kesilmeyen birtakım müşkülata nihayet verilmesi devlet-i metbu‘asınca pek ziyade arzu olunduğundan bunu da kongrenin himmetine havale ve bu babda vereceği hüküm ve karara şimdiden İran devleti tamamıyla muvâfakat eylediğini ifade ve ihtar etdi.

Re'is Devlet-i 'Aliyye ile İran beyinde husûl-i i'tilaf için kongre mu'avenet edeceği ümidinde bulunduğunu ve Kator işinin tesviyesi buna vesile olabileceğini beyân eylemesi üzerine Malkom Han meclisen çıkmıştır. Bunu müte'akib mezkûr on sekizinci madde hakkında ne efkârda bulduklarını Rusya murahhaslarına su'al eylemesiyle Kont Şuvalof mes'elenin hâl-i hazırını lâyıkiyle tasvir ve ta'yine ibtidar ile Ayastefanos 'ahidnâmesi imza edildikten sonra Rusya ile Devlet-i 'Aliyye beyinde cereyan eden muhaberat neticesinde Kator kazasını terk ve i'âde etmek şartıyla Bayezid ile Eleşkird vadisinin Bâb-ı 'Âlî'ye i'âdesine Rusya devleti tarafından mukavemet olunmuş olduğundan Kator'un İran'a terki bir mübâdele sûreti demek olduğunu ve ta'yin-i hudud mes'elesine gelince Malkom Han İngiliz ve Rus komisyonunun ta'yin ettiği hudûdu kabûl edeceğini beyân eylediğinden bunda da bir güne müşkülât olmadığını derpîş ederek İran'ın bir an akdem tashih hududu hakkında gösterdiği arzuyu te'kid eyledi.

Re'is mezkûr on sekizinci maddenin hâl-i asliyesinde ibkası hâricinde bir güne teklif vaki olup olmadığını su'al etdi. Malkom Han tarafından kongreye takdim kılınan evrak lediyyü'l-kıra'e müşârünileyhin öyle bir teklifte bulunmadığı anlaşıldı.

Kont Şuvalof madde-i mezkûrun hal-i asliyesinde ibkası efkârında [189] olmadığını ve Ayastefanos 'ahidnâmesinden sonra ahval-i tarafeyn tebeddül eymiş olduğundan şimdi Devlet-i 'Aliyye tarafından iş yalnız "nazar-ı dikkate alınacak" halde olmayub bir ta'ahhüd ve mukabele hükmünü icra etmek lâzım geldiğini ve mes'elenin bu sûrette bir yeni bendde gösterilmek icab edeceğini söyledi.

Re'is Rusya murahhasları öyle bir bend müsveddesi kaleme almağı der'uhde ederler mi demesi ve Lord Salisbüri İran'daki ticaretleri münasebetiyle mes'elede 'alâkaları olduğuna mebni İngiltere murahhasları dahi bu müsveddeye mu'avenet edebileceklerini beyân etmesi üzerine Kont Şuvalof İngiltere murahhaslarıyla müzâkere ettikten sonra gelecek ictimâ'da yeni bir bend müsveddesi takdim edeceğini ifade eyledi.

Re'is İngiltere ve Rusya murahhasları tarafından tertib olunacak 'ilâveden ma'da on sekizinci madde ahkâmının tasdik olunduğunu beyân etdi.

‘Aleksandır Paşa mezkûr on sekizinci maddece bir güne tağyir ra’yinde bulunduğunu ve Ayastefanos ‘ahidnâmesinden sonra cereyan eylediği Kont Şuvalof tarafından beyân edilen müzâkerata kendüsünce ma‘lumat olmadığından bu babda devlet-i metbu‘asından ta‘limat isteyeceğini ve ma‘mafih Kator’un terki hakkında muhtelit komisyon tarafından verilen kararı tasdik dâ’iresinde olmak üzere yeniden tanzim edilecek bendin tesvidi için ‘Osmanlı murahhasları dahi Kont Şuvalof’a mu‘âvenet eyleceklerini ihtar eyledi.

Re’is Batum şehir ve limanı hakkında ba’zı mesa’il-i müteferri‘a için mükalemat-ı mütemmime neticesinin bugün mevki‘-i mezkûreye konulması kongrenin ictimâ’ı ahirinde kararlaştırılmış idiysede işte ‘alâkadar olan murahhaslar verdikleri kararları henüz beyân edecek halde olmadıklarından mes’elenin gelecek ictimâ’a te’alluk olduğunu beyân etmiş ve bundan sonra Ermenilere dâ’ir olan maddeye gelmekle Lord Salisbüri bu babda tanzim olunacak on altıncı bendin sûret-i tesvidi hakkında Devlet-i ‘Aliyye murahhasları ile bil-müzâkere hâsıl olacak neticeyi kongreye ‘arz edecekler idi demiş olması üzerine müşârünileyh İngiltere ile Devlet-i ‘Aliyye murahhasları beyninde kararlaştırılan şu müsveddeyi kıra’at eyledi. “Bâb-ı ‘Âlî Ermenilerin sakin oldukları vilayetlerin hasbel-mevki’ [190] muhtac oldukları ıslahat ve tanzimatı bilâ-te’hir icra ve Kürdler ile Çerkeslere karşı emn ve rahatlarını muhafaza etmelerini ta’ahhüd eder ve bu babda ittihaz edeceği tedabiri sırası geldikçe devletlere tebliğ edeceğinden düvel-i müşârünileyhüm dahi tedabir-i mezkûrenin icrasına nezaret edeceklerdir.”

Kongre bu maddeye beyân-ı muvâfakat eyledi.

Re’is emlâk ve emvâli kudüs-i şerif mahal-i mukaddesesine ‘â’id olan manastırlar hakkında piskopos Rejasimos’un verdiği ‘arz-hal üzerine ‘Aleksandır Paşa hazretlerinin ictimâ’ı ahirde sıbgat eden ve sûret-i zeyrde münderc olan ifadesini kongreye ‘arz etdi.

“Devlet-i ‘Aliyye murahhasları emval-i mevkûfeden tolayı Romanya ile şark mahall-i mukaddesi beyninde olan va’di 1858 ve 1859 ve 1861 târihlerinde Paris’de ictimâ’ eden düvel-i mu‘azzama konferansları ile 1864 târihinde Dersa‘âdet’de teşekkül eden konferans mazbataları iktizasınca hüküm mu‘arrefetiyle fasl ve ru’yet olunmak lazım gelür iken el’an yüz üstüne kaldığına mebni kongre tarafından hüküm komisyonunun

ta'yini için bir müddet tahsis ve ihtilaf-ı ârâ vuku'u ihtimaline karşı bir de baş hüküm ta'yinini müsted'i kırk tokuz numaru ile murakkam fihristde muharrer olan şark mahall-i mukaddesesi mezkûresini kongrenin nazar-ı dikkate almasını rica ederler.”

Devlet-i 'Aliyye birinci murahhası bu madde hakkında mutlak bir teklifde bulunmayub ancak mahall-i mukaddeseden kongreye takdim edilen müzâkerenin havi olduğu müsted'iyatı tasdik ve vikâye edeceğini beyân etmiş ve 1858 târihinde Paris'de teşekkül eden konferansda kararlaştırılan mevadın icra ve sene-i merkûme temmuzunun otuzu târihli mazbatada gösterildiği vecihle hüküm komisyonu ve 'indel-lüzum baş hüküm ta'yin ve ira'esi istid'asında bulunan Ortodoks mahall-i mukaddesesinin bulunduğu hal-i müte'essifaneyi kongrenin nazar-ı merhametine havale ve mahall-i mukaddese-i mezbûre bir baş hüküm ta'yinini kongreye bıraktıklarını 'ilâveten beyân eyledi.

Re'is haddizatında 1856 ve 1871 seneleri mu'âhedeleriyle Ayastefanos 'ahidnâmesi ahkâmı hâricinde bulunan bu maddeyi fasla kongrenin salahiyet ve me'zuniyeti olduğunda şübhesi var ise de işi yine refikasının nazar-ı dikkatine [191] tavsiye arzusunda bulunduğunu söyledi. Ve murahhaslar içinde bu husus hakkında bir şey diyecek kimse var mıdır deyü su'al etdi.

Lord Salisbüri işbu da'vayı te'kid fikrinde ise de Romanya'nın hakk-ı istiklâli bundan tolayı te'hir ve te'alluk olunamayacağı cihetle böyle bir madde hakkında kongrenin vereceği kararın ne netice verebileceğini bilmediğini söyledi.

Prens dö Bismark Almanya murahhası sıfatıyla Lord Salisbüri'nin ra'yini tasdik ettiğini ve bu maddeden tolayı kongrenin hiçbir güne vasıta-i cebriyede bulunamayacağını beyân eyledi.

'Aleksandır Paşa mes'eleyi kongreye 'arz ettiğinden tolayı re'ise teşekkür etdikden sonra ilerüde Bâb-ı 'Âlî ile Romanya beyninde bâdi-i münaza'a olmamak için şu müşkülün halli arzusunda bulunduğunu ve kongre bu işin ru'yetine kendüsünün salahiyeti olduğu zannında bulunacak olur ise ol halde kongre haricinde olarak devletler beyninde başkaca müzâkere edilmesini rica etdi.

Prens dö Bismark bu mes'elenin müzâkeresiçün bu sûretten başka kâbil-i icra bir şeyi olmadığı fikrinde ve murahhasların mensub oldukları devletlere bu yolda beyân-ı keyfiyet edecekleri ümidinde bulunduğunu ifade eyledi.

Kont Şuvalof Fransa murahhaslarının bil-istisna serbesti-i din ve icra-yı âyini te'min hakkında vuku'bulan teklifleri muktezasınca bir hak ve nizam te'essüs etmiştir ki bu hak emâretlerin cümlesine şâmil ve raci' olduğundan 'alâkadarane vakt ve mahallinde müsted'iyat-ı meşru'alarını arz ve tervic edebilmeğe salahiyet vermiş olur dedi.

Re'is bu madde hakkında Rusya murahhaslarıyla hemefkâr olduğunu ve şimdi kongrede murahhasları bulunan devletlerin ittihazı ihtar edilen tedabir-i muhtelifenin icrasına İstanbul'da bulunan sefirleri veya ayruca murahhasları vasıtasıyla nezarete hakları olduğunu havi 'ahidnâmeye birinde mahsus konulması varid-i hatır olub mahall-i mukaddese mes'elesi de bu sıraya girebileceğini ifade ve kongre muvâfakat eder ise bu mes'ele murahhaslar tarafından devletlerine müraca'atla ya mukaddemki esas ve yahud bu kere vuku'bulacak müzâkerat üzerine [192] kongrede verilecek karar mucebince işin ru'yetini rica ve tavsiye edeceklerine dâ'ir mazbataya bir şerh verilmesini 'ilâveten beyân etdi.

Ba'dehü hudud komisyonu raportanın müzâkeresine geçilmiştir.

Komisyon-ı mezkûr re'isi Prens dö Hohanloha evvelâ Bulgaristan emâretinin hudûd-ı şimâliyesini beyân eylemiştir. Şöyle ki hudûd-ı mezbûre Tuna nehrinin sahil-i yemîninden ve Sırbistan'ın hudûd-ı asliyesi noktasından başlayarak kongrenin evvelki ictimâ'larından birinde ta'yin olunduğu üzere Silistre'nin şark tarafında bir noktadan bahr-i siyah sahilinde vaki' Mangaliye'ye gelen hatdan 'ibaret olduğu ve her ne kadar Silistre'nin şark tarafındaki nokta ta'yin edilmemiş ise de bu da fenn-i harbce bir ehemmiyetli nokta olmayub Romanya'ya terki bir müsâ'de sûretiyle olduğunu ve bu arazinin hududu mu'ahharen ta'yin olunacağını beyân eyledi.

Kont Şuvalof fil-vaki' bu hattın fenn-i harbce ehemmiyeti olamayacağından Rusya murahhasları Romanya'ya terk edilecek araziye tevsi' arzusunda bulduklarından hududun Silistre'nin şark tarafından başlayarak Mangalya kasabasına müntehi olmasına ve

kasaba-i mezkûreninde Romanya hududu dâhilinde bulunmasına karar verilmiş ise de bu mes'ele i'timada mebni olduğuna ve bu işde cihet-i mühimme Bulgaristan'da kalacak Romanların mikdar-ı nüfusunda bulunduğuna mebni bu hattın dikkatle ta'yini lazım geleceğini ve husus-ı mezkûrun bir Avrupa komisyonuna havale olunabileceğini ifade etdi.

Kont Endraşi iki nakat-ı irtibat ta'yin edilmiş olduğundan fûrû'atın komisyona havalesi icab eyleyeceğini beyân eyledi.

Prens dö Hohanloha Silistre cihetinde nokta-i irtibat henüz ta'yin olunamayacağı ve fakat komisyonun beyânına göre bu nokta şehrin cânib-i yemîn ve yesârında vâki' Romanya memâlikini rabt ve es-sabık için mukteza olan köprünün kabil-i inşa olduğu mahal olacağını ihtar eyledi.

Kont Şuvalof Tuna'nın iki sahilini birleştirecek bir köprünün lüzumunu tasdik etmesi ve Baron dö Haymerle dahi erbab-ı vukûfun ifadesine göre o civarda köprü inşasına elverişli yalnız bir mahal olduğunu beyân eylemesi üzerine [193] re'is kongrenin evvelâ Bulgaristan'ın hudûd-ı şimaliyesi hattını sâniyen Silistre'den Mangalye'ye kadar olan hattı sâlisen fûrû'atın bir Avrupa komisyonuna havalesini kabûl ve tasdik olunub olunmayacağı su'alini irad eyledi.

Kongre emâretin hudud-ı şimaliyesini ta'yin eden teklifat-ı mezbûreyi kabûl etdi.

Ba'dehü Prens dö Hohanloha hudud-ı garbiye hattını zikr ile hatt-ı mezbûr Tuna boyunda vâki' Raksoviçe'den başlayarak Sırbistan'ın hudûd-ı şarkiye-i asliyesine toğru İstara Palanina'ya kadar mümted olacaktır dedi.

Kongre bu hattı dahi kabûl eyledi.

Cenub hududu hakkında verdiği kararı kıra'at eylediği metni şudur;

Cenûben hudud (Havace köyü) (İslâm köyü) (İvacık) (Kolibe) (Suculuk) nam karyelerin önünden cereyan eden çayın mansıbından bed' ile tâlükü ya'ni en derin mahalli boyunca gidecek (Biliye) ve (Gemhalık) nam karyelerin cenûbundan ve (Çenklik) iki

buçuk kilometro yukarısında (Delikamçık) nehrinin karşusunda Hacı mahallenin şimalinden geçerek (Delikamçık) vadisinden mütehanni sûretde mürur edecek ve oradan (Tikenlik) (İdüsıraça) arasındaki tepeye vasıl olub (Konul)un şimalinde vaki‘ (Karin âbad) ve (Preziyomka) ve (Kazgan) Balkanlardan Timürkapu’ya münthehi olacak ve Timürkapu’da (Kozika) tepesine kadar silsile-i cibalin tepelerinden mürûr edecektir.

Kongre Kozika’ya kadar olan mezkûr hattı kabûl etdi.

Prens dö Hohanloha bu noktadan sonra Sofya sancağı hududunun ta’yini emrinde komisyonca müşkülât-ı tehaddis eylediğini ve ekseriyet zeyrde muharrer hatta karar verdiğini söyledi.

Bundan sonra hudud Kozika tepesinden Balkanları bırakub Bulgaristan’a terk olunan Pirtop ve Şarkî Rumeline bırakılan Düzancı karyeleri arasından Tuzlu dereye kadar cenuba toğru inecek (Topolnika) çayıyla iltisak ettiği noktaya değin bu derenin ve ba‘dehü (Semuveskiyodra) ile talakki ettiği noktaya kadar dahi [194] (Topalnika) cânibinin mecrasınca gidecek ve bu nokta-i telakkinin bu karyesinde Rumeli-i Şarkîye iki kilometroluk bir mıntıka bırakarak (Semuveskiyodra) ve (Kamanika) dereleri arasında hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca ve (Boncak) tepesinde cenûb-ı garbiye çevrilüb toğruca Avusturya erkân-ı harb haritasının sekiz yüz yetmiş beşinci noktasına vâsıl olacaktır. Ba‘dehü hudud (İhniman) deresinin cihet-i ‘ulyasını hatt-ı müstakim üzere kat edecek ve (Bogadina) ve (Karaevli) nam karyeler arasından geçerek (Çamurlu) ve (Hacılar) beyinde (Esker) ve (Marika) derelerini tefrik eden hatt-ı inkısam-ı miyaha varacak ve bu hat boyunca (Vilina) (Mogila) tepelerinden ve bin sekiz işaretli geçidden ve (Azmayilikadra) ve (Somnatika) nam mahallerden Sofya sancağının (Sivritaş) ve Çadırtepe ovasında vaki‘ hat idâresinde mülâsık olacaktır.

Samafun etrafında on kilometroluk bir mıntıka dâhilinde istihkâm inşa olunmayacaktır.

Hudud (Çadırtepe)den cenub-garbîye toğru dönerek (Mestakarasu) ve (Usteromakrasu) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah üzere (Timürkapu) (İskoftape)

(Kazımezar) (Balkan) (Râcigedik) tesmiye olunan Erdeb taşları tepeleri boyunca (Kaptanık) Balkanına kadar giderek Sofya sancağının eski hudud idâresiyle birleşecektir.

Ba‘dehü hudud (Kaptanık) Balkanından (Riliskaraka) ve (Bisetrikaraka) vadileri arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca (Vodanika Palanya) tesmiye edilen taş desteğinden Ostrema nehrinin (Riliskaraka) ile telakki ettiği noktada Ostrema vadisine inerek (Biraklı) karyesini Devlet-i ‘Aliyye’ye bırakacaktır.

Ve oradan (Jelişınaka) karyesinin cihet-i cenubiyesine doğru çıkarak en kısa bir hat ile (Çitika) tepesinde (Golama Palanina) silsile-i cibaliyesine vasıl ve oradan Sofya sancağının eski hudud idâresine mülaki olacak şu kadar ki (Soharaka) ovasını kâmilen Devlet-i ‘Aliyye’ye bırakacaktır.

(Çitika) taşının dahi hudud-ı garbiye (Karonayabuka) taşlarından Sofya sancağının eski hatt-ı idâresi boyunca (Eğrisu) ve (Lepenika) çukurlarının üst tarafından geçerek (Karnidre) taşına doğru gidecek ve [195] (Bayına polata) tepelerine çıkub (Karnidre) taşına vasıl olacaktır. (Karnidre) taşında hatt-ı hudud (Ostrema) ve (Morava) nehirleri arasında hatt-ı inkısam-ı miyahı tutarak ve (Setreşer) ve (Veblegolo) ve (Meşid) ve (Radkasina) ve (Oguralika) ve (Kostornika) ve (Lobasi) tepeleri boyunca giderek Sofya ile Niş sancaklarının hatt-ı fasılı olan eski hatt-ı idâresine karışarak hudud-ı sabıkası üzerinden Garlaşka Palaninaya vâsıl olacaktır.

Ve bu silsile-i cibalden i‘tibaren hatt-ı hudud (Bolya Neskaraka) ve (Lokaviçekaraka) nehirlerinin cânib-i yesârından ve tahminen iki kilometre mesafeden şimal-i garbîye inerek Sofya’dan (Pirut)a giden tarıkı(Següsa) karyesinin cihet-i şimal-i garbiyesinde bin metre mesafede kat edecek ve oradan hatt-ı müstakim üzere (Videlice Palanina)ya ve oradan (Kocabalkan) silsile-i cibaliyesinde vaki‘ (Radoçina) taşına çıkacak ve (Düvigenci) karyesini Sırbistan’a ve (Senakos) karyesini dahi Bulgaristan’a bırakacaktır.

(Radoçina) taşı tepesinden dahi hudud-ı garbe doğru (Siprevak) Balkanından (İstara Palanina)dan Balkan tepelerini geçerek Kolasemiliyoda Kofya kurbinde Sırbistan’ın eski hudûd-ı şarkiyesine mülâki olacaktır.

Prens dö Hohanloha Rusya murahhasları işbu hatta sancağın şark ve cenub taraflarından tenkih edilen mahallere mukabil olacak bir şey görmediklerini beyân eylediklerinden bu hat için bir karar verilemediğini söyledi.

Prens bu mes'ele hakkında komisyon a'zaları beyinde ittifak hâsıl olamamasından tolayı beyân-ı te'essüfle kongrenin bu işi ekseriyet-i ârâ ile kararlaştırması münasib olacağını ifade eyledi.

Kont Şuvalof hududda ba'zı nakat-ı mühimme-i harbiye ta'yin olunmak üzere Sofya sancağının Bulgaristan emâretine ilhaki kongrenin evvelki ictimâ'larının birinde kabûl olunmuş ve bu mes'ele bi'l-cümle devletler erbab-ı vukûfunun tedkik ve mu'âyesine lediyyü'l-havale birçok tepeler için muhafaza cihetince en ziyâde elverişli olanların intihab ve tefriki lüzûmu tasdik edilmiş ise de İngiliz erkân-ı harb [196] zabitanının efkârı ile olmayub mûmâileyhüm hududun silsile-i cibalin öte tarafına geçilmesini talep etmişler ve bu cihetle fenn-i harbce ta'yin edilecek hududa terk-i arazi hükmü verilmiştir. Rusya murahhasları olvakitki müzâkerede bir fikr-i i'tilafkâraneye tabi'iyetle komisyonun ekseriyet-i ârâ ile ta'yin eylediği hattı kabûl eylemiş iseler de buna sancağın ta'yin kılınacak hudud-ı garbiyesinde mukabilini almak şartıyla muvâfakat eylemişler idi. Hâlbuki şimdi mukabeleten teklif edilen arazi Bulgaristan'ın diğer bir cihetden ga'ib ettiği mahallerin ancak nısf-ı râdesinde olduğuna bina'en kâfi görülmedi. Kongre Sofya sancağının Bulgaristan'a ilhakına ittifak-ı ârâ ile muvâfakat eylemiş olduğundan Rusya murahhasları liva-i mezkûrun şimdiki idâre-i mülkiyesi hududu mûcebince olmaz ise bari terk olunduğu vakt-i havi olduğu araziyi şâmil olmak üzere muvâfakat-ı sabıka hükmünün icrasını talep ederler. Bina'enaleyh Sofya sancağının hudud-ı garbiyesine arazi 'ilâvesine esasen karar vermesini kongreden rica ederim dedi.

Lord Salisburi İngiltere Sofya sancağının Bulgaristan'a terkine muvâfakat eylediği vakit Rusya da "Estroma" ve "Vemestakraso" ovalarını Devlet-i 'Aliyye'ye bırakmağa razı olmuş idi. Mu'ahharen icra edilen tahkikat-ı amîkadan Estroma ovasının bir mikdarının zaten Sofya sancağı dâhilinde olduğu anlaşılmiş idüğüne mebni İngiltere murahhasları sancağın hudud-ı cenubiyesinin tashihini talep eylediler dedi.

Kont Şuvalof İngiltere murahhası bu mülâhazayı derpiş ettiği halde kendüsüyle başka bir burhan dermeyân edeceğini ifade ederek dedi ki kongre “Estroma” ovası Rumeli’den çıkarılmak üzere “Sofya sancağının terk olunacağına karar vermiş idi. Şu hâlde mezkûr Estroma ovası gerek Sofya sancağı dâhilinde ve gerek anın haricinde kalmış olsun Şarkî Rumeli’den çıkarılmış olduğundan İngiliz murahhasının işbu ovayı da‘vada hakkı olmadığını beyân eyledi.”

Baron dö Haymerle Avusturya murahhasları Sofya sancağı bahsinde müşkülât göstermediklerini ihtar ile yalnız Rusya murahhaslarının istedikleri mübadele hususunda Bulgaristan’ın cihet-i şimaliyede daha ziyade tevsi‘ edememesi talebinde [197] ve binâberin mukabeleten verilecek arazinin Şehirköy kasabasından alınacağına Cum‘a kazasından tefriki teklifinde bulundular dedi.

Mehmed ‘Ali Paşa Sofya sancağının avvelce gösterilen nakat-ı harbiyeden mâ‘da mahalleri Bulgaristan’a ilhak olunmuş ve bina’enaleyh evvelki mazbata hükmü dahi harfi harfine icra edilmiş olduğundan Bulgaristan’a Sırbistan tarafından bir şey terkine lüzum olmadığını ifade eyledi.

Kont Şuvalof Sırbistan tarafından Bulgaristan’a mukâbeleten arazi-i kâfiye verilmesi hakkında ısrar eyledi.

Re’is istedikleri mukabele neden ‘ibaret olduğunu lâıykıyla ta‘yin etmelerini ve Rusya murahhaslarından talep etdi.

Prens dö Hohanloha komisyon Rusya’nın gayr-ı kâfi ad etmekte olduğu şu ‘uvzdan mâ‘da Bulgaristan emâretine zeyrde muharrer olduğu vecihle bir de ‘askeri câddesi terkini teklif ettiğini ihtar eyledi.

Şöyle ki muharebe zuhur eder ve Sırbistan bîtaraf olacak olur ise bile Bulgar ‘askeri ve mühimmatının Vidin’den Sofya’ya Sofya ile Şehirköyü câddesi üzerinden ve Şehirköyü’nden Vidin’e Sen Nikola Boğazı’ndan mürûruna müsâ‘de etmesi Sırbistan’dan talep olunabilecek ve Sırbistan buna muhâlefet edemeyeceği gibi buralardan mürûr dahi bîtarafılığı ihlal etmiş ad olunmayacaktır.

Kont Şuvalof ric‘at edebilmek için boğazlara Sırbistan içinden bir tarîk-i ‘askeri te’mini lâzım olduğundan Bulgaristan’a hakk-ı mürûr i‘tâsı hakkında komisyonun ittihaz ettiği tedbir-i ihtiyatkârı Bulgaristan’ın hudûd-ı garbiyesi derece-i matlûbada olmadığını isbat eder. Mademki re’is Rusya’nın Bulgaristan için mukabele istediği ‘uvzun neden ‘ibaret olduğunun ta‘yin edilmesini talep etmektedir. Buna cevap olarak ben de âtide muharrer husûsatı beyân eder ve bunun Avusturya ile Rusya murahhasları beynindeki ihtilafın indfâ‘ına medar ve vesile olacağını dahi ümid ederim. Şöyle ki Avusturya murahhasları sekenesi Sırb oldukları beyânıyla Şehirköyü ile Tern nam mahallerin Sırbistan’a ilhâkı lâzım geleceği efkârında oldukları hâlde Rusya murahhasları bu ra’ye iştirâk etmeyerek mezkûr iki kasabaları Bulgaristan’dan **[198]** ma‘dud ad etmektedirler. Mösyö Ristic kasabât-ı mezbûre sekenesinin ra’y ve arzusu su‘al eylediği takdirde anların Sırbistan’a ilhaklarını iltimas edeceklerinden bahsle zikr olunan Şehirköyü ile Tern’in Sırbistan’a ilhâkı hususunda kemâl-i keremi ile ısrar eylemiş ise de bendeniz bu noktada muvâfakat göstermemek ve ârâ-yi ‘umûmiye tarafdarı olmamakla beraber Şehirköyü ile Tern’in Sırbistan’a mı yohsa Bulgaristan’a mı ilhâkı lâzım geleceğini mahallinde ve sekenesinin menafi‘ine göre ta‘yin etmek üzere işin bir Avrupa komisyonuna havalesi talebinde buldum ve Sırbistan’a ilhakları hakkında ahâli tarafından takdim edilen arz-ihallerin şimdiki hâlde oralara Sırb ‘askeri oturması ve Bulgar milleti tarafından vekil olan Metropolitin Sırbistan Prensi cânibinden nefy ve tağrib edilmiş olması cihetle ne derece hükümsüz ve vâhî idüğünü isbata kâfi olduğu ve ma‘heza bir netice-i mü’essereye vâsıl olmak ve hem mukabeleten verilmesi lâzım gelen ‘uvz ile Şehirköyü ve Tern maddesindeki ihtilafı yoluna koymak için Tern’in Bulgaristan emâretine ve Şehirköyü kasabasının Sırbistan’a ilhâkı sûretini teklif ve beyân ederim dedi.

Re’is mübâheseyi ve Kont Şuvalof’un teklifini hülâsa ederek bu esaslar üzerine husûl-i ittifak arzusunda bulunduğunu beyân etdi.

Kont dö Senvaliye Kont Şuvalof’un şimdiki gösterdiği sûret üzerine hudud komisyonu yeni bir teklif tertib ile kongre bunu ba‘dehü müzâkere edebileceğini ve bir de Bulgaristan’ın denizden Samakov’a kadar olan hudud-ı cenûbiyesinin kısm-ı a‘zamı hususunda kongre zaten müttefikü’l-ra’y olduğundan şimdiden bu hattın tasdiki ve henüz müzâkere olunmakda olan kısmı hakkında da komisyon tarafından lâhika olarak verilecek

ma'lumat üzerine işe tamamiyle vukuf hâsıl eyledikten sonra ilerüdeki ictimâ'lardan birinde beyân-ı mütâla'a kâbil olduğunu ifade eyledi.

Re'is müttelik-i 'aliyye noktaların tasdiki fikrine iştirâkle beraber nakat-ı sa'irenin komisyona havalesi ra'yinde bulunmadığını beyân ve mevad-ı müteferri'a komisyona bırakılmak üzere Şehirköyü ve Tern mes'elesi hakkında heman bu gün karar verilmesini teklif etdi.

[199] Baron dö Haymerle ve Lord Salisbüri bu misillü fûru'ata ekseriyet-i ârâ ile karar vermek salâhiyetinin komisyona i'tâsı lüzumunu ihtar eylediler.

Kongre Şehirköyü'nün Sırbistan'a ve Tern'in Bulgaristan'a terkini esâsen kabûl ve komisyona kongreye mürâca'at etmeksizin ekseriyet-i ârâya göre fûru'atın ta'yini salâhiyetini i'tâ etdi.

Prens dö Hohanloha komisyonda bulunan İngiliz murahhasları kâbil-i tahkim olmak üzere Balkan hattı boyuna beş kilometro mahal terkini teklif etdiler ise de komisyon bu arzuya 'adem-i muvâfakatla beraber dört numarulu protokolün üçüncü sahifesinde münderc olan İngiltere murahhasları teklifinin son fıkrasına "saltanat-ı seniyyenin Şarkî Rumeli Balkanlarını muhafaza edebilecek hale koyması hususundaki ihtiyacını Avrupa komisyonu nazar-ı dikkat ve i'tinaya alacaktır" ibaresinin 'ilâvesine karar vermişdir dedi.

Bu 'ilâve kongre tarafından kabûl olunduktan sonra re'is Şehirköyü ve Tern mesa'il-i müteferri'ası tahdid-i hudud komisyonu tarafından kararlaştırılmak üzere Bulgaristan'ın hudud-ı 'umûmiyesi hakkında hey'etin ra'yine mürâca'at etmekle kongre hudûd-ı mestûreyi müttehiden kabûl ve tasdik etdi.

Ba'dehü Prens dö Hohanloha Şarkî Rumeli'nin hududunu havi komisyonun zeyrde muharrer teklifini kıra'at eyledi.

(1) Şarkî Rumeli'nin hudud-ı cenûbiyesi (Atasali) karyesi kurbinde (Arda) çayından i'tibaren (Beştepe Tağ)ın tepesine çıkub boyunca gittikten ve (Ceser Mustafa Paşa)nın yukarısında beş kilometro mesafede vaki' bir noktada (Meric)i geçtikten sonra

şimal tarafına toğru (Timürhanlı Dere) ile (Meric)e kadar şimale toğru gidecek ve oradan (Büyük Derbend)e toğru gitmek üzere (Kunca) vadisinden geçerek (Büyük Derbend) ile (Socak)ı şimâlde bırakacaktır. (Büyük Derbend)den şimâle (Tunca) ve cenuba (Meric)e dökülen suların arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca şimalde kalan (Kayibler) tepesine kadar gidecek ve Mericin cenub tarafıyla (Belviren) ve (Alanlı) karyelerinden toğruca Karadeniz'e dökülen sular [200] arasında (Almalı) karyesinden cenub tarafından geçecek ve (Karaklık)ın şimal tarafından (Vevesta) ve (Zovak) ve (Sevetiyü'l-liya) tepelerini ve (Düka) suyunu (Karakaş) sularından tefrik eden hat boyunca giderek bu iki nehir arasında Karadeniz'e müntehi olacaktır.

Hudud-ı garbiye Ayastefanos 'ahidnâmesinde gösterilen hatta tabi' olacak ya'ni (Arda) nehrinden başlayub (Işıklar) (Karakulak) (Çeçellü) (Eşekkulağı) ve (Karabalkan) tağlarından geçüb (Kuruşov) tağına kadar gidecektir.

(2) Rumeli'nin Selanik tarafından hudud-ı garbiyesi Bulgaristan hududundan (Rodob) silsile-i cibalinde kâ'in (Çadırtepe) tağında ayrılıub bir tarafdand (Marika) ile oraya dökülen suların ve diğer tarafdand (Mastakrasu) ile oraya dökülen suların arasında vaki' hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca gidecek ve (Despot) tağları tepesinden (Kuroşova) tağına toğru (ki Ayastefanos mu'âhedesindeki hattın nokta-i ibtida'iyesidir) cenub ve cenub-şarkî istikâmetlerini alacaktır.

Kongre hudûd-ı mezbûreyi bilâ mübâhase kabûl eyledi.

Ba'dehü Prens dö Hohanloha Sırbistan için komisyonun ekseriyet-i ârâ ile kabûl eylediğini zeyrde münderc-i hudud tahririni okudu.

“Sırbistan hudûd-ı cedidesi şimdiki hatt-ı hududu ta' kib ederek (Drina)nın mecrası boyunca çıkacak (Mali Uzunik) ile (Sakahar)ı emârete bırakacak ba'dehü (Kopavenik)e kadar Sırbistan'ın eski hududu boyunca gidecek ve eski hududdand ve (Tanilük) tepesinde ayrılacaktır. Oradan ibtida (Kopavenik)in cenub tarafındaki tağ desteğinden ve ba'dehü bir tarafdand (İbar) ve (Sitinka) ve diğer tarafdand (Tovilika) dereleri arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden (Marika) ve (Merdar Palanina) tepeleri tarîkıyla Niş sancağının hudûd-ı garbiyesine karışarak ve (Pirepalas) geçidini Devlet-i 'Aliyye'ye bırakarak Morava nehri

üzerinde (Konçol) karyesine kadar gidecek ba'dehü (Prenika) ve (Medve Careta) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah tarikiyla cenuba dönerek (Medveca) deresini kâmilen Sırbistan'a bırakacak [201] ve oradan Peterliya ve Dokat nam karyeler arasından şarka müteveccihen (Medveca) nehrini karşıya geçerek bir taraftan (Karivaraka) ve diğer câhibden (Pojonika) ve (Vehternika) ile Morava arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden (Golçak Palanina) zirvesine kadar ta' kib edilecektir. Oradan cenuba toğru dönerek Morava üzerinde vaki' (Konçol) karyesine kadar gidecek ve karye-i merkûmeyi Sırbistan'a bırakacaktır. Bu noktadan Morava nehri mecrası boyunca (Lozan) karyesine gidecek ve karye-i mezkûreyi Devlet-i 'Aliyye'ye bırakarak oradan (Borodça) ve (Novoslo) karyeleri üzerinden giderek ve bu karyeleri Devlet-i 'Aliyye'ye bırakarak (Güjan) tağı tepesine vâsıl olacaktır. Bu noktadan hatt-ı hudud bir taraftan (Vardar) (Estroma) (Esker) ve (Lom) ve diğer taraftan (Morava) ile (Timok) dereleri arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden Niş sancağının cenub ve şark hutût-ı idâresiyle birleşecektir.

İşbu hatt-ı idâre (Seveti İliya Palanina) ve (Kalsiveç) tağı tepeleri ve (Pabina Galava) ve (Çernidere) tağları tepelerinden geçüb bâlâda gösterilen Bulgaristan hudûd-ı garbiyesiyle birleşecektir.

Bu sırada müşârünileyh Prens dö Hohanloha (Pirepalas) boğazı ve (İyüranya) kazası hakkında komisyon a'zası beyninde ihtilaf zuhûr etdiğini beyân ile Avusturyalı a'zalar Pirepalas'ın Devlet-i 'Aliyye'ye terk olunması ra'yinde ve 'askerî komisyon mevki'-i mezkûrun câhib-i cenub beyninde bin metro mesafede bir mıntıkanın Sırbülulara bırakılması teklifinde olduklarında ve Devlet-i 'Aliyye murahhasları tarafından dahi buna muhâlefet olunmasına mebni mes'ele hal olunmamış ve İyüranya kazasına gelince komisyon a'zasının ekseri kaza-i mezkûrun Sırbistan'a terki ra'yinde bulundular ise de Devlet-i 'Aliyye ve İngiltere murahhasları câhibinden bu hususda mümâna'at gösterilmemiştir dedi.

Mehmed 'Ali Paşa İyüranya Sırbistan'a terk edildiği sûrette hâsıl olacak mazarratı harita üzerinde göstererek oralarda bulunan boğazlar geçildiği halde Üsküb'e kadar hiçbir mani'î tabi'î bulunmadığını ve bina'enaleyh İyüranya memâlik-i [202] şâhanenin hatt-ı müdâfa'asını te'min için lâzım için ifade ve hatta Pirepalasın dahi Devlet-i 'Aliyye tasarrufunda kalması hususunda ısrar eyledi.

Kont Şuvalof komisyonda bulunan Rus komiserlerinin hareketleri Ayastefanos ‘ahidnâmesinin ta‘yin eylediği hududu terkle Avusturya tarafından teklif edilen hududu kabûlden ve şimdi kongreye ‘arz edilen şu iki mes‘ele için de erbâb-ı vukûfun ekseriyeti tarafından bulunmaktan ‘ibâret idi dedi.

Kont dö Senvaliye İyüranya şehri ahâlisinin cinsiyeti münâsebetiyle Sırbistan’ca ehemmiyeti olduğundan bunun oraya terki lâzımeden olduğunu ve bu hesabca Devlet-i ‘Aliyye Sofya sancağının cânib-i cenûbiyesiyle Cum‘a kasabasını kazanmakda olduğundan Bâb-ı ‘Âlî’nin bu sûrette muhâlefet etmeyeceği i‘tikadında bulunduğunu söyledi.

Re’is Pirepalas’ın Devlet-i ‘Aliyye ile Sırbistan’da kangısının tasarrufunda kalacağı hakkında ârâya mürâca‘at etmekle Almanya ve Avusturya ve Fransa ve İngiltere ve İtalya ve Devlet-i ‘Aliyye murahhasları bu mevki’in Devlet-i ‘Aliyye’de kalması ra’yinde bulunmuşlar ve Rusya murahhasları dahi ekseriyetin ra’yini kabûl etmişlerdir.

Bundan sonra re’is hey’etin İyüranya hakkındaki ra’yini istihsale mübaderet ettikde Almanya ve Avusturya ve Fransa ve Rusya murahhasları bu kazanın Sırbistan’a ilhakı ve İngiltere ve İtalya ve Devlet-i ‘Aliyye murahhasları dahi Devlet-i ‘Aliyye’ye terki ra’yinde bulunmuşlardır. Ve bunun üzerine re’is ekseriyet-i ârâ hükmünce (Pirepalas) kemâkân Devlet-i ‘Aliyye tasarrufunda kalmak ve İyüranya Sırbistan’a ilhak kılınmak üzere Sırbistan hudud-ı ‘umûmiyesini ta‘yin eden hattın kabûlünü teklif eyledi.

‘Aleksandır Paşa İyüranya hakkında devlet-i metbu‘asından ta‘limat beklemeğe mecbur bulunduğunu ifade etdi.

Lord Salisbüri dahi İyüranya’nın terki Devlet-i ‘Aliyye’ce mûceb-i mazarrat olacağından bahsle Sırbistan hududunu evvelce kabûl edemeyeceğini beyân eyledi.

Re’is bu babda ısrar olunduğu halde ilerüde bir ittifak husûlüne kadar bu mes’elenin hâl ve tesviyesi te’hir olunacağını te’essüfle beyân ederim dedi.

[203] Kont dö Senvaliye İyüranya kasabasının Sırbistan’a ilhakı hakkındaki ifadesini tekrar ve husûl-i i’tilaf ve ittihâda vesile olmak üzere İyüranya’nın kurbinde ve

cenub tarafından bir hatt-ı fâsıl ta'yinini teklif etmiş ve bu sûretce kasaba-i mezkûre ile ahalisi Sırbistan'a 'â'id olacağı gibi Devlet-i 'Aliyye'de aradığı vesa'it-i emniyeti kasaba civarında terk olunacak arazide bulacaktır demiş olmasıyla bu teklif üzerine yeniden te'ati-i efkâr edilmiş ve kongre kasaba-i mezkûre Sırbistan'da kalmak ve memâlikinin te'min-i muhafazası için muktezi arazi Devlet-i 'Aliyye'ye terk olunmak şartıyla bir hat ta'yinini hudud komisyonuna havale eylemiştir.

Bina'enaleyh re'is Sırbistan hudûd-u umûmiyesi hattı için ârâya müraca'at eylemiş ve kongre bunu kabûl etmiş olduğundan müşârünileyh şu neticenin ba'is-i memnuniyet olduğunu Devlet-i 'Aliyye murahhaslarının devlet-i metbu'alarından istedikleri ta'limat için protokolün açık bırakılacağını ifade ve hudud komisyonunun ru'yet etmekte olduğu mesa'ilin mu'âmelat-ı müteferri'a-i resmîleri tesvîd komisyonuna havale olunması mukarrer olduğunu dahi 'ilâve eyledi.

Bundan sonra Prens Gorçakof zeyrde muharrer ihtarnâmeyi kıra'at eyledi. "haşmetlü Almanya imparatoru hazretlerinin zeyr-i himayelerinde ictimâ' etmiş olan şu hey'et-i 'aliyye der'uhde etmiş olduğu i'âde-i asâyiş hizmetini ikmâl etmek üzere bulunduğu Rusya murahhasları bu eser-i i'tilafkâraneden Avrupa'da dâ'imi bir sulhun te'min ve taktiri arzusunda bulduklarını beyân eder ve diğer a'za-yı kiramın dahi şu arzuda kendülerne iştirâk edeceklerini ümid eylerler. Rusya devleti sulhun avdetini bil-hassa arzu etmektedir. Devlet-i metbu'am muharebede pek 'ağır fedâkârlıklarda bulunduğu gibi şimdi de sulh ve selimin avdeti ve Avrupa ittihadının bekâsı için daha başka fedakârlıklar göze aldırılmışdır. Fakat buna mukâbil şu fedakârlıkların boşa çıkmamasını ve şimdi te'sis edilen tanzimatın şarkda te'min-i asâyiş için evvelce ittihaz edilüb icrasız kalan tedabir gibi semeresiz kalmamasını ümid ve temenniyede hakkı vardır. Bu gün kongrenin tesviye ve teskinine me'mur olduğu buhran-ı mükedder misillü birtakım fenalıkların kariben tekerrür vuku'unu müceb olacak bir sûreti Rusya kabûl edemez ve murahhaslar [204] dahi kongre a'zasının bu fikirde bulduklarına i'timad ile gerek Avrupa ve gerek şarkda asâyişi tehâlük-i cedîdeye düşürecek teşkilatda bulunmayacağını ümid ederler. Bina'enaleyh kongre işlerini bitürmezden evvel karar-ı 'âliyesinin mevki'-i icraya vaz'ını te'min için ittihaz edeceği usûl ve vasâ'it neden 'ibaret olacağını kongreden su'al etmek üzere emr eylediler"

Re'is işbu ihtarnâmenin Batum mes'elesinin te'hir edilen mevadın tesviyesi ve Kator arazisi hududunun tashihi ve tesvid komitesinin umûru hakkında olan diğeri bir ihtarnâme ile beraber yarın ictimâ' edecek olan meclisde müzâkere edileceğini beyân eyledikten sonra sa'at altıda meclise hitam verildi.

[205] (On altıncı Protokol)

(Fî 9 Temmuz sene 1878 târihinde vuku'bulan ictimâ'ın on altı numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens Hohanloha Şilingfürst,

Avusturya ve Macaristan devleti cânibinden Kont Endraşi Kont Karoli Baron dö Haymerle,

Fransa Cumhuriyeti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre,

İngiltere devleti cânibinden Lord Bikonsflid Marki dö Salisbüri Lord Odorusel,

İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay,

Rusya devleti cânibinden Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril,

Devlet-i 'Aliyye tarafından 'Aleksandır Kara To'odori Paşa Mehmed 'Ali Paşa Sa'adullah Beğ hazeratı hazır oldukları hâlde meclis sa'at iki buçukda açıldı.

On dördüncü mazbata kabûl olundu. müzâkerât cedveli mücebince Ayastefanos mu'âhedesinin Kator arazisiyle Devlet-i 'Aliyye ve İran hududuna dâ'ir olan on sekizinci maddesinin kat'iiyen sûret-i tesvidi müzâkeresine ibtidar olundu.

Kont Şuvalof İngiltere ve Rusya murahhasları tarafından müttefikan kaleme alınub kongre cânibinden kabûl olunduğu hâlde tahrir komisyonuna havalesi lâzım gelen âtiü'l-beyân maddenin müsveddesini kira'at eyledi.

“Ayastefanos mu'âhedesinin on tokuzuncu maddesiyle taraf-ı şerif hazret-i pâdişâhîden Rusya'ya ilhakına muvâfakat gösterilmiş olan Eleşkird vadisiyle Bayezid şehri Devlet-i 'Aliyye'nin zeyr-i hükmünde kalacağından Bâb-ı 'Âlî'nin bunlara [206] mukâbil Kator şehriyle arazisini bundan akdem İngiliz ve Rus me'murlarından mürekkebe muhtelit

komisyon cânibinden tahdid ve ta'yin kılınmış olduğu vecihle İran devletine terk ve i'âde etmesi Rusya devleti ile Devlet-i 'Aliyye beyninde kararlaştırılmışdır.”

'Aleksandır Paşa 'Osmanlı murahhaslarının bu babda henüz ta'limat ahz etmemiş olduklarını beyân eyledi.

Bu babda Kont Endraşi ve Lord Salisbüri ile 'Aleksandır Paşa meyânında cereyan eden mütâla'atdan Kator arazisi için teklif olunan hatt-ı hudûdun bundan birkaç sene evvel İngiliz ve Rus me'murlarından mürekkeb muhtelit komisyon cânibinden tahdid edilen hat olduğu anlaşılmış olması üzerine kongre bu babda cânib-i Bâb-ı 'Âlî'den vârid olacak cevâb-ı kat'ıye ertesi güne kadar intizara karar verdi.

Prens Batum mes'elesine dâ'ir ictimâ'-i ahîrde İngiltere ile Rusya murahhasları beyninde müzâkereye te'alluk olunmuş olan sûret-i tesviye hakkında ittifak hâsıl olub olmadığını su'al eyledi.

Lord Salisbüri hatt-ı hudud hakkında ahiren bir yanlışlık zuhûrundan tolayı devleteyn beyninde ittifak husûlünün te'ehhir etmiş olduğunu ma'e't-te'essüf beyân eyledi.

Prens Gorçakof Batum'un tahdid-i hududu hakkında Lord Bikonsfild ile 'akd-i ittifak eylediğini ve kendüsüyle İngiltere birinci murahhası beyninde müttefikan kararlaştırılan yeni bir hatt-ı hududun kabûlü mes'uliyetini der'uhde etdiğini beyân ederek bu madde hakkında beyannâme-i âtiyi kıra'at eyledi. “Rusya murahhasları metbu'-u müfhamları imparator hazretlerinin Batum'u “porfiran” ya'ni serbest liman hey'etine vaz' etmek niyetinde bulunduğunu kongreye tebliğ ve iş'âr etmişler idi. Şimdi de murad imparatoru liman-ı mezkûru esasen bir ticaret limanı yapmak olduğunu 'ilâveten beyân etmeğe me'zundur.”

Lord Bikonsfild Prens Gorçakof'un kıra'at eylediği varakada gösterilen efkâra tamamiyle bi'l-iştirak nevâhi-i mebhûse hakkında cereyan eden mükâlematda müşârûnileyhin izhar etdiği efkâr-ı i'tilifakârane-i sahihayı tahsin ve tasvîb ile [207] kendüsi de 'aynı efkârda olduğunu ve hatt-ı hudud hakkında ittifakın 'adem-i husûlüne gelince nakat-ı menâzi'-i fihânın tahdid-i hudud komisyonunun tedkikine havale

kılınmasını teklifle bu sûretle bi'l-cümle müşkülâtın bertaraf olacağı ümidinde bulunduğunu beyân etdi.

Re'is bu hususda toğrudan toğruya ittifak husûle gelememesinden tolayı beyân-ı te'essüfle keyfiyetin bi't-tekrar komisyona havalesi muslihın tesviyesine bir çâre-i seri' olamayacağı havfinde bulunduğunu derpiş eyledi.

Prens Gorçakof kendüsü tarafından teklif olub harita üzerinde gösterilmiş olan hatt-ı hududun Rusya tarafından şimdiye kadar izhar olunan müsâ'adata bir zamîme-i mühimme olduğunu bi't-tekrar ifade ile "Oltu"nun ilerüsünde vaki' olub mes'uliyetini kendüsü der'uhde ederek kabûl ettiği ve hakkında ittifak-ı kâmil husûle geldiği efkârında bulunduğu hatt-ı hudud ba'dema hiçbir müşkülâtı dâ'i olmadığı zan ve i'tikadında bulunduğunu beyân eyledi.

Re'is bu hususun fasl ve tesviyesi tahdid-i hudud komisyonuna havale olunduğu hâlde hiç olmaz ise komisyon-ı mezkûrun zabitan-ı mahsûsaya mürâca'at etmeksizin ekseriyet-i ârâ ile i'tâ-yı hüküm ve karar edebilmesine devletler tarafından muvâfakat gösterilmesini teklif eyledi. İşbu teklif kongre tarafından ittihad-ı ârâ ile kabul olundu.

Re'is işbu kararı beyân ile Eleşkird vâdisi hakkında 'Aleksandır Paşa cânibinden dermeyân olunan mütâla'a üzerine komisyonun muhassıran "Oltu" hatt-ı hududuyla iştiğal edeceğinden bahsle Eleşkird'in sadeden hâric bulunduğunu cevâben ityân eyledi. Ba'dehü kongre içtimâ'-ı sabıkada Prens Gorçakof tarafından i'tâ olunan bir beyannâmenin müzâkeresine ibtidar etdi.

Devlet-i 'Aliyye birinci murahhası beyannâme-i mezkûrdan bir hüküm ve ma'ni istihrac edemediğini beyanla dedi ki kongre kararlarının icrâsını te'mine mahsus usûl ve kavâ'id-i müzâkerat arasında ta'rif ve beyân kılınmışıdi. Bunlardan bir kısmı heman icra olunmak üzere olub diğerleri içün dahi vaza'if-i mu'ine ile mükellef komisyon-ı mahsuslar teşkil olundu. Ve iktiza eden te'minatın [208] kâffesi dahi i'tâ kılındı. Bundan başka bir mu'âhede-i sulhiyenin imzası şera'it-i münderecesinin resmî ve mecbûriü'l-icra bir tarz ve sûretde olduğunu te'min eylediğinden ve komisyonlar ise te'minatın mecmu'asını ikmal edeceğinden artık yeniden ne yolda şera'it taleb olunabileceğini anlayamam. Diğer

tarafdan dahi hükûmet-i seniyye kongre kararlarının bir müddet-i kalile zarfında icra olunacağı hakkında kongrede te'minat-ı mukteziye vermiştir. Bu halde daha başka bir yolda tedabir ittihazı Rus beyannâmesinin maksadına mugayir birçok teşvişat ve müşkülât îkâ' edeceği zan ve efkârındayım.

Prens Gorçakof 'Osmanlı birinci murahhasının i'tirazatını lâyıkiyla derk etmediğini ve Avrupa meşahir-i siyasiyyüni mu'arrefetiyle 'akd olunub yalnız kâğıd üzerinde ya'ni icrasız bir sûretde kalmaması lâzım gelen bir mu'âhedenin her nev' te'minat-ı kuvviye ve mü'essere altına alınmasında feva'id ve muhsenatdan başka bir şey görmediğini ve böyle bir mu'âhede şera'itin mer'i ve mu'teber olması muktezası olub Lord Salisbüri'nin dahi memâlik-i 'Osmaniye ıslahatının icrasına nezaretin Avrupa'ca lüzumunu ahiren tasdik eylemiş idüğünü ve Berlin'de imza olunacak mu'âhede gibi bir mu'âhedenin icra-yı ahkâmının nezaret-i fi'iliye tahtında bulundurulması pek ma'kul bulunduğunu ve kendü beyannâmesi 'ibaresinin suret-i tahririyesine pek de ehemmiyet vermeyüb Rusya'nın arzu ettiği şera'it-i 'ahdiyenin mevki'-i icraya vaz'ının te'min olunması kazıyyesi ve binâberin kongrece bir şan ve haysiyet mes'elesi olduğunu beyân etdi.

Prens Bismark müzâkerenin Rus murahhasları tarafından bir teklif-i sarih i'tâsıyla teshil olunacağını ifade eyledi.

Buna cevâben Prens Gorçakof kongreye dâhil olan devletlerin i'tâ olunan kararların icrasını müştereken te'min ve tekeffül etmelerini talebe hazır bulunduğunu söyledi.

Prens Bismark bu babda re'is sıfatıyla kongrenin efkârını ifadeye me'zuniyeti olmadığını ve bina'enaleyh efkârını ancak Almanya murahhası sıfatıyla arz edebileceğini beyân ile dedi ki bana kalur ise Düvel-i Mu'azzama takriben bir 'asırdanberü Avrupa'yı işgal ve husûsan şu yigirmi senedenberü nazar-ı dikkat ve ihtimamını [209] celb eden mesâ'il hakkında 'akd ittifak etmeleri gayr-ı mü'esser ve vâhî bir iş için olamaz. Bir de bir hey'et-i mecmu'a teşkil edüb bir kısmının kabûlü ve diğer kısmının reddi kâbil olmayan şerâ'it-i 'ahdiyenin icrasına bi'l-cümle devletler tarafından teftiş ve nezaret olunması lâzım geleceği ve ma'mâfih düvel-i müşârunileyhümden herbirinin münferiden işbu suret-i tesviyenin icrasına fi'ilen mu'âvenete mecbur olmayacağı ve devletler beyinde böyle bir müctemi'a ve müteselsil kefâlet mevcut bulunamayacağı efkârındayım. İşte benim

Almanya'nın hal ve mevki'i hakkında zâhib olduğum mütâla'ada budur. Avrupa'nın ba'is-i heyecan ve ıztırabı olan vuku'atın tekrarını def' ve men'e bir sûret-i mü'essere ve mütâla'ada tedbir istihsali me'mul değildir. Devletler 'indelhace birbirlerine mütekeffilen kuvve-i cirye isti'malini der'uhde ederler ise beynlerinde ihtilafat-ı 'azime hudûsüne sebebiyet vermek tehlikesinde bulunurlar. Kongrenin yapabileceği şey âsâr-ı sâ'ire-i beşeriye misillü beka ve devamı inkılabat-ı künyeye menûut bir eserden 'ibaretdir. Rus beyannâmesinin ta ilk kıra'atında Prens Gorçakof'un mutalib-i vâkı'ası kongrenin dâ'ire-i vaza'ifi hâricine çıkmasından düçâr-ı havf olmuş isem de Rusya birinci murahhası cânibinden verilen izahat üzerine tanzim olunacak mu'âhedede münderc ta'ahhüdâtın cümlesi bir hey'et-i mecmu'a teşkil edeceğini ve bunun icrası yolunda cereyan etmeyecek veya te'ehhireten düşürülecek olduğu hâlde tedabir-i lâzime ittihazı hakkını muhafaza etmek şartıyla şera'it-i 'ahdiye-i mezkûrenin icrası düvel-i mu'azzamanın İstanbul sefirleri tarafından taht-ı nezaretde bulundurulacağını müşa'er bir 'ibarede derc ve tahrir olunacak olur ise Prens Gorçakof'un bundan memnun kalacağı i'tikadındayım.

Prens Gorçakof'un muradı tahliye-i arazi ve istihkâmat gibi ta'ahhüdât-ı mütekâbilenin icrası için ba'zı şera'it-i mahsusa istihsali olmamak gerektir. Çünkü şera'it-i mezkûrenin 'alâkadar olan devleteynden biri cânibinden 'adem-i icrası bit-tab' diğer devlet tarafından dahi şera'it-i mütekâbilenin icra olunmamasını istilzam eyleyeceği derkârdır. Rusya birinci murahhasının belki Hristiyanların himayesi hakkında kongrenin vaz' eylediği şera'it olmalıdır. Lakin kongrenin şimdiden bütün Avrupa tarafından müttehiden ve 'alenen ittihaz olunan kararların icra kılınmayacağı zannında bulunmayacağı efkârındayım. Mezkûr kararların 'adem-i icrası [210] takdirde düvel-i mu'azzama Dersa'âdet sefirlerinden istihbar-ı keyfiyet ederek yeniden diplomatlardan mürekkeb bir meclis 'akdi için beyinlerinde ittifak hâsıl edebilürler. Bununla beraber Rusya devleti düvel-i mu'azzamanın kongre kararlarının icrasına me'murları vasıtasıyla nezaret etmek haklarını muhafaza ettiklerini mübeyyen mu'âhedeye bir bend-i mahsus derc ve tahriri hususunda ısrar ederler ise ben de buna i'tiraz ederim.

Rusya birinci murahhası dermeyân ettiği efkârın Prens Bismark tarafından hakkıyla tefsir ve tercih edildiğini ve mu'âhedeye dahi kongre kararlarının icrası bütün Avrupa devletlerinin nezareti tahtına vaz' olunduğunu mütezammın bir bend derc olunması arzusunda bulunduğunu ve şu kadar ki hilaf-ı ahd vuku'bulacak halatın eş'ar ve ihtarı

husussu yalnız Dersa'âdet süferâsına değil bizzat devletlere dahi â'id bir vazife olması lâzım geleceği efkâr ve itibarında olduğunu ve mu'âhede Prens Bismark'ın sözlerine mutabık ta'biri şâmil olacak olur ise Rusya murahhaslarının mutalib vak'alarında ısrar etmeyeceğini cevâben ifade ve beyân eyledi.

Kont Şuvalof dedi ki Rusya murahhaslarının bil-hassa maksadları bin sekiz yüz elli altı mu'âhedesini müte'akib zuhûra gelen birtakım yanlışlıklara mahal verilmemekdir. Çünkü mu'âhede-i mezkûrenin memâlik-i 'Osmaniye ahali-i Hristiyanîyesinin ıslah ahvallerine dâ'ir olan bendlerden ekserisi mevki'i icraya vaz' olunmamış olduğundan bu yüzden Avrupa'ca sık sık birtakım karışıklıklar ile bila-ahire muharebe vuku'a getirildiği ve şimdi de kongre 'akdine mecburiyet hâsıl olduğu ma'lumdur. Artık ikinci def'a olarak yine bu misillü müşkülata tesadüf olunmamak lazımedendir. Berlin mu'âhedesinin imzası şera'it-i münderecesinin mecbûriü'l-icra bir sûrette resmîyet ve mer'iyetini tasdik demek olacağına dâ'ir Devlet-i 'Aliyye birinci murahhası tarafından îrad olunan makalat ma'elmemnuniye sened ittihaz olunabilür. Rusya murahhaslarının te'yid etmek istedikleri kazıyye dahi bundan 'ibarettir.

Prens Bismark mevad-ı 'ahdiyenin bir hey'et-i mecmu'a teşkil edüb bunun icrasına devletlerin nezaret hakkını muhafaza eyleyeceklerini 'ilâveten beyân etmekle [211] Rusya beyannâmesinin müstenid olduğu efkârı ifade etmiştir. Bina'enaleyh artık işin işbu teftiş ve nezaret hususunun sûret-i icrasiçün vesa'il-i fi'iliye taharri ve istihsali ciheti kalmıştır.

Re'is işbu efkârın Rusya murahhasları cânibinden i'tâ olunacak bir müsvedde-i kat'iyeye derc olunması lâzım geleceğini söyledi.

'Aleksandır Paşa kendüsünün irad eylemiş olduğu kelimatı takdir eylediklerinden tolayı Kont Şuvalof'a teşekkür ile kongre bu maddeyi mevki'i mubaheseye vaz' edeceği zaman efkârını bast ve beyân eyleyecek ise de şimdiden bir mu'âhedeğe iştirak eden devletlerin cümlesi ta'ahhüdât hususunda siyyân ve müsavi tutulması ve bir mu'âhedenin zeyrinde imzası bulunan hükümâtın kâffesiçün mezkûr mu'âhedenin mecburiü'l-icra olması lâzım geleceğini ifade ve beyân etdikden sonra mütâla'at-ı sayıkasına mürâca'atla salifü'z-zikr nezaret için şera'it-i cedide ta'yini bîlüzum ve hatta müşkülât-ı vahime îkâ'ına sebebiyet verebileceğini sard ve ityân eyledi.

Re'is işbu mübâhesenin Rusya murahhaslarının evvelce ta'rif ve ira'e olunan me'alde bir teklif 'arz edecekleri zamana kadar te'hir kılınması evveli olduğu efkârında bulunduğunu söyledi.

Prens dö Hohanloha tahdid-i hudud komisyonunun re'is sıfatıyla kongrenin Sofya sancağıyla İyüranya nâhiyesi hududu hakkında ekseriyet-i ârâ ile i'tâ-yı karar vazifesini komisyon-ı mezkûre ihale ve tevdi' eylemiş idüğünü bil-ihtar Sofya sancağı hakkında komisyon cânibinden ittifak-ı ârâ ile kabûl kılınmış olan karar-ı âtiyi meclise 'arz eyledi. "Sırbistan ile Bulgaristan arasında hatt-ı hudud "Seküsa" karyesinin cihet-i şimal-garbiyesinde bir kilometro mesafede vaki' hat ile birleşüb ve bir hatt-ı müstakim üzere "Estol" tepesine vasıl ve oradan dahi (Morava) ile (Sukova-i Bâlâ) ve bu çaylara dökülen sular arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı tutarak (Viçani Kaladank) ve (Gaşına)dan (Meşid Palanina) zirvesine mülâsık olacaktır.

(İyüranya)ya gelince komisyon iki ra'ye karşı beş ra'y ile ve ekseriyet-i ârâ ile karar-ı âtiyi vermiştir.

[212] (Poljanika) tepelerinden hatt-ı hudud (Karpanya Palanina) tağ desteğinden müteveccih olub (Kavanska)nın (Morava) ile birleştiği mahalle kadar gidecek ve (Moravayı) geçüb (Kavanska) çayı ile (Nerados) kurbinde (Morava)ya dökülen çay arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca çıkub (Torgoviç) üstünde (Palanina Esvet İlice)ye mülâsık olacaktır. Bu noktada (İlice) tepesini (Gülces)e kadar ta'kib edecek ve harita üzerinde bin beş yüz on altı ve bin beşyüz kırk yedi rakamıyla işaret olunan noktadan ve (Babina Gora)dan geçerek (Kortiviçe)ye müntehi olacaktır.

"Kongre bu iki kararı kabûl ve tasdik etdi. Şu kadar ki 'Aleksandır Paşa'nın bir mütâla'ası üzerine 'Osmanlı murahhaslarının vüruduna muntazar oldukları ta'limata intizaran mazbatanın açık bırakılması tensib olundu.

Ba'dehü tahrir komisyonunun bir tebliğnâmesinin müzâkeresine ibtidar kılındı.

Tahrir komisyonu işlerinin ahvaline ve sûret-i zabt ve tertibi hususunda ittihaz etmek niyetinde bulunduğu usûle kesb-i vukuf etmek arzusunda bulunduğunu bil-ihtar

elyevm komisyon işlerini ziyâdesiyle ilerülemiş idüğünü ‘arz ederek dedi ki komisyon işlerini ikmal için tahdid-i hudud komisyonunun gerek Avrupa ve gerek Asya’ya müte‘allık tekâriri ile Asya’ya dâ’ir şera’iti mutazammın birtakım müsveddatı ahza muntazardır. Sûret-i zabt ve tertibe gelince komisyonun ya Ayastefanos’da kabûl olunan veya kongre işlerince ittihaz kılınan tertibi intihab eylemesi lâzım geldiğinden şıkk-ı ahiri kabûl etmiştir. Bina’en‘aleyh mu‘âhedenâmenin bendleri bervech-i âti tertib olunacak ya’ni evvelâ Bulgaristan sâniyen Rumeli-i Şarkî sâlisen Rumelindeki eyâlet-i Hristiyaniye râbi‘an Karatağ ve Sırbistan ve Romanya ve Tuna hâmisen Asya be‘dehü bütün memâlik-i ‘Osmaniyeye şâmil şera’it-i ‘umûmiye-i muhtelif tahrir olacak ve bir de şu tertib ve ma‘ruz fi 30 Mart sene 1856 târihli Paris ve fi 13 Mart sene 1871 târihli Londra mu‘âhedelerinin mu‘âhede-i lâhika ile ta‘dil ve ya fesh olunmayan ahkâmı kemâfi’s-sâbık mer‘i’l-icra kalacaktır ‘ibaresinin derc ve ‘ilâvesiyle ikmal kılınacaktır.

Re’is Mösyö Dipre tarafından kıra’at olunub mu‘âhedenin tahririnde ittihaz olunan [213] usûl ve tertibe müte‘allık bulunan mütâla‘anâmenin hey’etin niyât ve efkârına tevâfuk edüb etmediğini su’al etmekle Lord Salisbüri suret-i tesviye-i hazıra ile ta‘dil olunan nakatı tasrih etmeksizin mu‘âhedat-ı sabıkayı ibka eden şera’it-i ‘umûmiyeye karşı i‘tiraz etmiş ve alel-husus işbu karar boğazlar mes’elesini hakkında kâfi olmadığını derpiş eylemiştir.

Mösyö Dipre teklif olunan tesvîdin hâl-i hazırını muhafaza etdiğini beyân etdi. Kont Korti dahi bu usûl-i tesvid fesh olunmayan her bir şartın mer‘i’l-icra kalması gibi hukuk-ı ‘umûmiyeye müstenid bir ka‘ideyi tasdik ve te’sis eylediği cihetle bir kat daha münasib olacağı ra’yinde bulundu.

Bu babda Lord Salisbüri ve Mösyö Dipre ve Kont Endraşi ve Prens dö Hohanloha ve re’is beyinlerinde cereyan eden müzâkere mübahaseden kongrenin ekseriyeti teklif olunan suret-i tesvîdi kabûl ve Paris mu‘âhedesinin eksiz cihetleri ve husûsan Tuna’daki seyr-i sefâ’in ve sa’irece olan ahkâmı baki olduğu ve diğer taraftan Londra ‘ahidnâmesinin ikinci maddesinin vaz‘ olunan esasları dahi tamamıyla ibka ve muhâfaza olunduğu anlaşıldı.

Lord Salisbüri şu nokta-i ahire üzerinde ısrar etmekle Mösyö Dipre komisyonun tesvîdinde hem Londra ve hem de Paris mu‘âhedeleri zikr ve tasrih olunduğunu ve re’is

dahi Londra mu‘âhedesi hiçbir vecihle ihlal olunmayub bil-‘akis şu sûretle zikrolunarak te’yid ve tasdik kılınmış idüğü ra’yinde bulunduğunu beyân etdiler.

Kont dö Lonay kâffe-i mevadın birden tezekküründen bilâ-ictinab her bir maddenin sırasıyla ayru ayru mevki‘ baht ve müzâkereye konulması evveli olacağı efkârında bulunduğunu söyledi.

Re’is şimdilik mevzu‘bahis müzâkre olan ahkâm-ı mu‘âhede olmayub yalnız tahrir komisyonu tarafından ittihaz olunacak sûret zabt ve tertib idüğünü beyân ve Mösyö Dipre tarafından i‘tâ olunub evvelâ mu‘âhede-i cedidenin Paris ve Londra ve Ayastefanos mu‘âhedelerine fa’ik olduğunu ve sâniyen mu‘âhede-i mezkûrenin kongre müzâkeratında mer‘î tutulan tertib üzere tahrir olunacağı mutazammın bulunan usûl ve tertibe kongrenin muvâfakatı istihsal olunmuş nazarıyla bakdığını ‘ilâveten ityân eyledi.

[214] Mösyö dö Beril mu‘âhedenin sûret-i tahriri münasebetiyle Rusya murahhaslarının teklif-i âtiyi ‘arz etmek arzusunda bulduklarını beyân ile kıra’atine ibtidar edildi.

Ayastefanos mu‘âhedsini bir mu‘âhede-i ibtida’iye olduğu ve bunda meşrut olan hudud-ı tashihatın ta’diliyle Avrupa tarafından tasdiki iktiza ettiği cihetle mu‘âhede-i mezkûrede memâlik-i ‘Osmaniyeden ifraz olunub henüz ‘asâkir-i ‘Osmaniyeinin elinde bulunan arazinin ‘alâkadar olanlara teslimi için mühel ta’yin olunmamış idi. Bu günki gün ise düvel-i mu‘azzama hudud-ı cedidenin tahdidi üzerine ittifak eylemiş olduklarından artık kongre tarafından kararlaştırılan ahvalin mevki‘-i icraya vaz‘ı için bir müddet ta’yini elzem görünmüştür. Zât-ı şevketsimat hazret-i pâdişâhiye i‘âde olunacak arazinin tahliyesi lâzım geleceği zaman hakkında kongrece ittifak hâsıl olmuş olmağla memâlik-i ‘Osmaniyeden tefrik ve ifraz olunub henüz Bâb-ı ‘Âlî’nin zeyr-i hükmünde bulunan memâlikin dahi müddet-i mu‘ayne zarfında bi’t-tahliye lâzım gelenlere teslim olunmasının bir karar altına alınması dahi icab etmiştir. İşbu mühletlerin ta’yini husûsu dahi tahrir komisyonuna havale olunabilir.”

Mehmed ‘Ali Paşa teklifnâme-i âtiyi kıra’at eyledi.

‘Osmanlı murahhasları mevki‘in vaz‘iyeti hasebiyle bir taraftan Çemanlı ve İhtiman ve Bazarcık ve diğler taraftan dahi Priştine ve Üsküb kazaları beyinde mevcut olan hutuvat-ı mevâdeden başka tariklar inşası birtakım mevani‘ ve müşkülata müsadef olacağından nâşi Ayastefanos mu‘âhedesinin onuncu maddesi hakkında kongrenin nazar-ı dikkatini celb ve madde-i mezkûrede Sofya sancağının Bulgaristan emâreti eczasından ma‘dud olacak kısmı hakkındaki şera‘itin muhafaza ve vekâyesi elzem ve lâbüd olduğunu dermeyân eyledi.

Re‘is kongrenin işbu varakanın mebni ‘aleyhi olan mes‘eleye karar vermiş olduğunu ve fakat ne teklif-i ma‘ruzun tab‘ ve ictimâ‘ı âtinin müzâkeratı sırasına idhal kılınacağını paşa-yı müşârünileyh cevaben ityân eyledi.

Meclis sa‘at beşi çâr-yek geçerek tağıldı.

[215] (On yedinci Protokol)

(Fî 10 Temmuz sene 1878 târihinde vuku‘bulan ictimâ‘ın on yedi numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Şilingfürst,

Avusturya ve Macaristan devleti tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron dö Haymerle,

Fransa Cumhuriyeti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre,

İngiltere devleti tarafından Kont dö Bikonsfild Marki dö Salisbüri Lord Odorusel,

İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay,

Rusya devleti tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril,

Devlet-i ‘Aliyye tarafından ‘Aleksandır Kara To‘odori Paşa Mehmed ‘Ali Paşa Sa‘adullah Beğ hazeratı hazır oldukları hâlde meclis sa‘at üçde açıldı.

On iki numarulu arz-ihâllerin fihristi kıra‘at olundu.

Ba‘dehü Kator şehri ve arazisine dâ‘ir olan on sekizinci bendin kongrenin dünki ictimâ‘ında kabûl edilen yeni müsveddesi hakkında ‘Osmanlı murahhaslarının Bâb-ı ‘Âlî’den istemiş oldukları ta‘limat mücebince verecekleri cevabdan baha olundu.

Eevelki ictimâ‘da vaki‘ olan ifadesini tekrar ile mâdem ki terk edilecek arazinin hattı hududu İngiliz ve Rus komiserleri tarafından tahdid edilmiştir. Kont Şuvalof tarafından iraz edilen müsveddeye hiçbir i‘tirazı olmadığını beyân eyledi.

Kongre bu cevabı sened ittihaz ile hudud komisyonuna havale edilmiş olan Batum hududuna müte‘allık ba‘zı mesâ‘il-i müteferri‘anın müzâkeresine başladı. Hudud komisyonu re‘is Prens dö Hohanloha zeyrde muharrer varakayı kıra‘at eyledi.

[216] “Komisyon Batum’un taraf-ı cenubiyesinde hatt-ı hududu şu vecihle tahdid etmeğe karar vermiştir.

Hudud Ayastefanos mu‘âhedesinde Korova’nın şimalinden Varto’nun cenub tarafından ta‘yin edilen Rus hududundan bed’ ile hatt-ı müstakim üzere Çoruk cânibine kadar mümted olacak ve bu çayı geçüb ve İşimeşnin(?) şark tarafından hatt-ı müstakim üzere Ayastefanos mu‘âhedesinde ta‘yin edilen Rus hududuna Nariman’ın cenub tarafındaki bir noktada vasıl olmak için cenub tarafına hatt-ı müstakim üzere gidecek ve Oltu şehrini Rusya’ya bırakacaktır.

Nariman kurbinde işaret olunan noktadan şarka çevrilüb Rusya’da kalacak olan Tebernikden geçerek Penk cânibine kadar ilerüleyecektir. Bardoz’a kadar bu çayı ta‘kib ederek ba‘dehü Bardoz ve Yeniköyü Rusya’ya bırakarak cenuba toğru müteveccih olacak ve Ayastefanos mu‘âhedesinde Zivin kal‘ade ta‘yin olunan hatt-ı hudud ile birleşecektir.”

Prens Bismark kongre komisyonunun netice-i müzâkeratını tasdik ettiğini ifâde eyledi.

Ba‘dehü Mösyö dö Beril’in ‘asâkir-i ‘Osmaniye’nin yed-i istilasında olub tahliyesi henüz kararlaştırılmayan ba‘zı araziye dâ‘ir geçenki ictimâ‘da kıra‘at eylediği teklifnâmenin müzâkeresine bed’ olundu.

Prens Bismark kongrenin yalnız bir kâ'ide-i 'umumiye vaz' edebilüb tahliye müddetlerinin ta'yini maddesinin komisyon-ı mahsuslardan birine havalesi lazım geleceği ra'yinde bulunduğunu ifade ile mâre'z-zikr kâ'ide-i 'umûmiye Rusya murahhasları tarafından beyân olmak mümkünmüdür diye su'al etdi.

Lord Salisbüri Devlet-i 'Aliyye tarafından Rusya'ya terk edilecek arazi ile Rusya 'askeri yedinde bulunan 'Osmanlı arazisi tarafeyn-i 'asâkiri cânibinden bir vakitte tahliye olunmak lazım geleceği ra'yinde bulunduğunu beyân etdi.

Kont Şuvalof Rusya teklifinin 'umûmen şümûlü olmayub bu teklifi icab eden şey mukâbele bilmesel kâ'idesini mutazammın olmayarak Rus 'asâkirinin tahliyesi maddesi hakkında mukaddema ittihaz olunan tedabir olunduğu ve bu tedabir iktizasınca Sırbular ve Karatağlılar 'Osmanlı arazisinden çekilmek mecbûriyetinde buldukları halde [217] 'asâkir-i 'Osmaniye bu babda bir güne kayd ve mecbûriyet tahtında bulunmadığı ve işte Rusya murahhasları ba'zı mahaziri müstelzem olabilecek olan bu hâle bir çâre bulmak maksadıyla bu teklifi etmişler ise de Lord Salisbüri tarafından bundan 'asâkir-i 'Osmaniye yedinde bulunan yerler Rus 'askeri çekildikten sonra tahliye olunmak lâzım geleceği ma'nası çıkarılması kabûl olunamayacağını ve çünkü bu hâlde Rusya mukabilinde bir şey olmaksızın yedinde bulunan yerleri vermiş olacağından kendüsünün buna muvâfakat edemeyeceğini meselâ Batum şehri Rusya'nın yed-i tasarrufuna geçmedikce Rus 'askerinin Erzurum'u tahliye edemeyeceğini söyledi.

Re'is kongre kararı 'asâkir-i 'Osmaniye yedinde bulunan Karatağ ve Sırb arazisine münhasır tutulmak lâzım geleceğini ve arzi-i mezkûre 'Osmanlı toprağından çekilmek için Sırb ve Karatağ 'askerine verilen mühlet zarfında tahliye edilmek münasib olacağı ra'yinde olduğunu ve bu tedbiri korkulan mahazırı bertaraf edecek sûrette gördüğünü beyân etdi.

'Aleksandır Paşa ahalisinin milliyet ve cinsiyetini henüz şübhelü olan ba'zı mevki'-i hudûdiyede tesadüf olunabilecek müşkülattan bahsle bu teferru'ata karar verilmesinin tahdid-i hudûda me'mur olacak Avrupa komisyonuna havalesi daha münasib olacağı zannında bulunduğunu beyân etdi.

Re'is komisyonun toplanub işini bitürmesi birkaç aya muhtaç olub mevzu'bahis olan tahliye maddesini ise birkaç hafta içinde icra olunmak lâzım geleceğini ve kal'a bulunmayan bir memleketde tarafeynin 'askerini bir vakitte çekmeleri güç bir şey olmayarak hududun kat'iiyen ta'yini komisyona havale edilebileceğini ifade eyledi.

'Aleksandır Paşa Karatağ 'askerinin 'asâkir-i 'Osmaniye gibi nakl edilecek alât ve edevat-ı harbiye misillü mevânî'i olmamak hasebiyle 'asâkir-i şâhâneye bunlardan ziyâde mühlet verilmesini talep eyledi.

Mösyö dö Beril fil-vaki defter yapılacak mahallerde birkaç gün daha ziyade mühlet verilebileceğini söylemesiyle re'is evrak ve alât ve edevat-ı harbiye ve eşya-yı sâ'ire mevcut bulunan mahaller müstesna olmak üzere tahliyenin esâsen bir vakitte icra olunmasını ve burasının piş-nazar-ı i'tinaya alınmasının tahrir komisyonuna [218] ihtar edilmesini teklif eyledi. Kongre bu teklife muvâfakatla Devlet-i 'Aliyye murahhaslarının Ayastefanos mu'âhedesinin onuncu bendinin ibkasına dâ'ir olan tekliflerinin müzâkeresine geçdi.

Lord Salisbüri Devlet-i 'Aliyye murahhaslarının teklifini tervic ile bend-i mezkûrda münderc tarik-ı 'askerînin Devlet-i 'Aliyye'ye lüzûm-ı terki hakkında ısrar eyledi.

Kont Şuvalof kongreyi evvelce karar verilmiş olan bir maddeye rücu' ettirmek kabilinden olan bu teklife dâ'ir re'isin evvelki ictimâ'da vuku'bulan ifâdatına bil-mürâca'a bend-i mezkûr evvelce tayy edilmiş olduğu cihetle artık andan bit-tekrar bahse lüzum olmadığını ma'mâfih Lord Salisbüri tarafından tervic edilmekte olan teklif-i mezkûre esasen i'tiraz etmeyeceğini ve hükûmet-i metbu'asının talep olunan hususu piş-nazar-ı i'tinaya almak için me'muriyetine ta'limat vermeğe dahi muvâfakat edeceği zannında bulunduğunu söyledi.

Bunun üzerine husûs-ı mezkûr hakkında Mehmed 'Ali Paşa ile Kont Şuvalof ve Lord Salisbüri beyninde açılan mübahasenin neticesinde Rusya murahhasları bu madde hakkında mübahasenin teceddüdünü istemediklerinden Bâb-ı 'Âlî'ye beyân olunan noktada ya'ni Sofya sancağının cenub tarafından bir geçid vermeğe ma'el-memnûniye muvâfakat gösterdiler.

Re'is Devlet-i 'Aliyye teklifin esasen kabûl olunduğunu ya'ni devlet-i müşârünileyhanın mebhûs-ı anh olan tarik-ı 'askerîye mâlik olacağını ve tarik güzergâhına müte'allık teferru'at-ı hükûmet-i mahalliye ile müzâkere edilmek üzere Avrupa komisyonuna havale edileceğini beyân etdi.

'Aleksandır Paşa zeyrde muharrer teklifnâmeyi kıra'at eyledi.

"Rusya devleti düyûn-ı 'umûmiye-i 'Osmaniyeden Asya'da kendü memâlikine ilhak edilen araziye isabet eden kısmı kabûl edecektir."

Kont Şuvalof bir memleketden mukavele vehibe ve yahud mübadele sûretiyle tefrik edilen araziye düyûn taksimi usûlden ise de feth edilen memâlik için deyn kabûl olunamyacağını ve Rusya gerek Avrupa ve gerek Asya kıt'alarında galib olduğundan terk olunan arazi için bir şey vermeyeceğini ve düyûn-ı 'Osmaniyeye hiçbir sûretle iştirak edemeyeceğini ifade eyledi.

[219] Prens Gorçakof 'Aleksandır Paşa'nın teklifini kat'ıyyen red ile beraber bunun kendüsünce müceb olduğu te'accübü dahi ketm etmedi.

Re'is Rusya murahhaslarının muhalefetlerine karşı Devlet-i Aliyye'nin teklifinin is'âfi mümkün olmayacağını beyân eyledi.

Rusya birinci murahhası geçenki ictimâ'da kongre kararlarının tasdikine dâ'ir iraz ettiği teklifnâmenin daha muhtasar bir sûretde tesviyesine re'isin talebi üzerine muvâfakat eylediğinden bahsle hazırlamış olduğu âtide muharrer yeni bir müsveddeyi kıra'at eyledi.

"Avrupa Berlin mu'âhededesi ahkâmını mecbûriü'l-icra ve gâyet resmî bir sûretde olmak üzere tasdik etmesi hasebiyle düvel-i mu'azzama-i müte'âhide işbu mu'âhedenin mecmu'ı mevadına bir cümle-i ahkâm-ı uhdeye nazar ile bakarak bunların mevki'-i icraya vaz' olunmasına nezaret etmeği ta'ahhüde beraber kendü efkâr ve niyâtlerine muvâfık sûretde temami-i icrası hakkında ısrar eyleyeceklerdir."

Düvel-i müşârünileyhüm gerek Avrupa menâfi‘i ‘umûmiyesi ve gerek kendü şan ve namusları iktizasınca mu‘âhedenin icrasız kalmasını hiçbir vecihle tecviz etmeyeceklerinden bunun te‘min-i icrasiçün lediyyül-hâce tedâbir-i mukteziyenin ittihazını beynlerinde bil-ittifak kararlaştıracaklardır.

Prens Gorçakof bu sûret-i tesvidin kongre tarafından beyân olunan efkâra mümkün mertebe mutabık idüğünü beyân eyledi.

Re‘is kıra‘at edilen varakanın nisfina kadar beyân olunan efkâr kongre tarafından tamamıyla kabûl olunacağı efkârında bulunduğunu ve havi olduğu mülâhazat ‘Aleksandır Paşa tarafından dahi yine buna mümasil ‘ibaret ile dermeyân olunduğunu ve fakat andan aşağısının kabûl olunması pek de muhtemel olmadığından işbu teklifin ikiye tefrik olunarak ikisi hakkında dahi ayru ayru ra‘y verilmesi münasib olacağını ifade eyledi.

Prens Gorçakof re‘isin bu ra‘yine i‘tiraz etmemesi üzerine re‘is lâyihanın kısm-ı evvelini “niyât ve efkârlarına muvâfık” kelimelerine kadar kıra‘at eyledi.

Lord Salisbüri bu teklifin ‘ibaresi mu‘âhedenin ‘adem-i icrası halinde [220] ecnebi tarafından bir kuvve-i cebriyenin lüzum-ı isti‘malî ma‘nâsını mutazammın olup olmayacağını su‘al eyledikde re‘is kendü efkârınca bu babda kuvve-i cebriye isti‘mal olunamayub devletler yalnız mu‘âhedenin icrasına kuvviyen nezaret etmekliğı ta‘ahhüdle beraber lediyyü‘l-hace teşbbüsât-ı diplomatikiyye icra edileceğini ve teklifin ikinci kısmı vak‘a devletlere ilerüde esbab ve vesa‘it-i lâzıme isti‘malini beynlerinde bil-ittifak kararlaştırmak hak ve salahiyetini veriyor ise de bu babda bunlardan hiçbirine bir kayd ve mecburiyet göstermediğini beyân etdi.

Kont Endraşi re‘isin efkârına iştirâk ile beraber Rusya teklifinin birinci kısmının mazmununa asla i‘tirazı olmadığını ve fakat kendüsü emniyetsizliğı da‘vet edecek her dürlü elfaz ve ta‘birat isti‘malinden ictinab olunmak arzusunda bulunduğundan ve tesvîd mes‘elesinin kongrede müzâkeresi müşkül bir şey olduğu i‘tikadında idüğünden bahsle bir komisyon-ı mahsus tarafından matlûbe muvâfık bir sûret-i tesvîdin daha suhûletle bulunabileceğini beyân eyledi.

Prens Gorçakof bu sûret-i tesvidden başluca maksadı Avrupa mukâvelatının muhafaza-i i'tibarî kazıyyesi olup kongrenin muvakkat bir şey yapmadığının gereği gibi irâ'e ve isbat edilmesi üzerinde bulunduğunu vuku'at-ı mâziyenin tecaribi dahi kongrenin kendü kararlarını taht-ı tasdika alınmasını icab etdirdiğini ihtar eyledi.

Lord Salisbüri mu'âhedeye bu misillü beyannâmenin derc olduğundan tolayı beyân-ı te'essüfle beraber teklif-i mezkûrun daha ziyâde dikkat ile mütala'a olunabilmek için evvel emrde tab' olunmasını talep eyledi.

Teklifin tab'ına karar verilerek mes'elenin müzâkeresi ictimâ'ı âtiye bırakıldı.

Kont Şuvalof bil-cümle refikası cânibinden takdir olunacak bir fikre mebni olan ve fenn-i harb ve sa'irece bir mütâla'a ve maksaddan ilerü gelmeyen âtide muharrer teklifi kongrenin nazar-ı kabûlüne 'arz eylemeği talep eyledi.

“Balkan silsile-i cibaliyesinde bir mahal vardır ki birtakım muharebat-ı kahramanâne orada vuku'bulmuşdur. Bu muharebatda izhar olunan şece'atın tevârihde emsâli meşhûd olsa bile bunun fevkinde ibraz-ı mü'sser-i merdânegi olduğuna heman görülmemiş [221] ve hatta muharebat-ı mezkûrede vakâyi'î şan ve şeref-i ri'âyet uğrunda fezâ'il-i 'askeri ve vatanperverinin o derece ilerüsüne gidilmiştir ki bunun dahi şimdiye kadar misli nâmesbuk bulunmuşdur denilebilir.

İşte bu fezâ'il-i memdûha iki taraf 'askerine de 'â'iddir. Şu muharebat-ı 'azîme ba'dema 'azâmî Şıbka vadilerini beyazlandıran binlerce 'Osmanlı ve Rusları lisân-ı sitayiş ve hürmetle yâd ve tahattur etdirse gerekdir. Şıbka'da bundan böyle istihkâm yapılmamak ve top atılmamak üzere bir kabristan azamet-i nişanı yapılarak orada yatan şeca'an ve dilâveran haklarında bir eser hürmet ve ri'âyet izhar olunmasını meclis-i kübradan talep eyleriz.”

'Aleksandır Paşa bu teklifin havi olduğu ifadattan tolayı Devlet-i 'Aliyye namına beyân-ı teşekkürle beraber şarkda emvatin her yerden ziyâde mazhar-ı hürmet ve ri'âyet olduğundan Devlet-i 'Aliyye'nin kabristan ve emvata mahsus küçük kiliseler inşasına şimdiye kadar asla mümâna'at göstermemiş idüğünden bahsle eğer murad Şıbka'da vefat

eden ‘asâkir için bir kabristan yapmak ise kendüsünün buna tamamıyla muvâfakat edeceğini ve fakat Kont Şuvalof’un kıra’at eylediği varakada ba’zı müşkülata sebebiyet verebilecek bir ta’bir mevcut olup o da Rusya murahhası Şıbka’nın “bir kabristan ‘azamet-i nişan” hey’etine konulması teklif olunduğu ve Devlet-i ‘Aliyye’nin Şıbka kurbinde bir kabristan inşasına asla mümana‘at göstermeyeceği der-kâr ise de kendüsü Rusya murahhasının beyân etmiş olduğu kabristan mahallinin kat’iyyen ta’yini hakkında Bâb-ı ‘Âlî’nin ra’yini istihsal etmeğe mecbur idüğünü ifade eylemiştir.

Kont Şuvalof dedi ki bu babda efkârım Devlet-i ‘Aliyye murahhasları tarafından tamamıyla takdir olunur ümidinde idim. Bâb-ı ‘Âlî’nin kabristan yapılmak için bir yer vereceğini dahi bilür idim. Fakat asıl muradım bu muharebat-ı ‘azîmede feda-yı can eden ‘asâkirin bîtaraf bir arazi üzerinde medfun bulunmaları için Şıbka’nın dâ’iresi Avrupa komisyonu mu‘arrefetiyle tahdid edilecek bir divar ile muhât olmasıdır. Bununla beraber farziyetden bir şey üzerine bahs edilür. Çünkü henüz tahdid-i hudud edilmediğinden Şıbka mevki‘inin Bulgaristan vilâyetine ilhak edilmeyüb de Rumeli-i Şarkîye edileceği bilinmiyor.

[222] Mehmed ‘Ali Paşa “fenn-i harbce Şıpka’ya lüzum ve ihtiyaç görülmediği halde” ‘ibâresinin ‘ilâve olunmasını talep eyledi.

Re’is dedi ki Rusya murahhaslarının fikir ve mütâla‘ası meydan-ı mu‘arekede feda-yı can eden vatandaşlarını hürmetle yâd ve tahattur etmek isteyenler nezdinde mazhar-ı hüsn telakki olacağı gibi milel-i mütemeddine nezdinde dahi emvatının ve hatır-ı nişan-ı müveddetleri olan sa’ir şeylerin mazhar-ı hürmet ve ri‘âyet olmasına nazaran bil-cümle devletler tarafından dahi takdir olunur. Bu kadar şeca‘an-ı ‘asâkir-i mukabirinin emr-muhafazası hakkında mu‘âhedeye bir bend derc edilmesi münasibdir. Avrupa’nın efkârına tamamıyla muvâfık olan bir teklifin taraf-ı Devlet-i ‘Aliyye’den kabûlü kongre tarafından arzu edilmek münasib olacağı i’tikadındayım. ‘Asâkir-i mukabiri hakkında beyne’l-düvel mukâvele bulunmamasından nâşi bunlar hakkında mukaddemleri ba’zı efkâr-ı müte’essifede bulunduğundan Devlet-i ‘Aliyye murahhasları işbu tasavvura bilâkayd muvâfakata me’zun değiller ise kongrenin Rusya murahhaslarının beyân ettikleri efkâra iştirak ile berâber bu efkârı tasavvur-ı mebhûsun mahallinde icrası esbabını tetkike me’mur olacak olan Avrupa komisyonuna tavsiye ettiği protokole derc edilebilür efkârındayım.

Kongre bu teklifi kabûl eyledi.

Devlet-i ‘Aliyye murahhasları işbu teklifin sûret-i tahririyesinde bir ta‘dil icrasını talep etmesi ve Kont Şuvalof’un buna muvâfakat eylememsi üzerine Prens Bismark kendüsünün bu babda verdiği kararın kongre tarafından kabûlüne mebni teklif-i mebhûsun sûret-i asliyesinin ta‘dilini artık bîlüzum gibi gördüğünü ve bina’en‘aleyh buna taraf-ı Devlet-i ‘Aliyye’den muvâfakat olunacağını me‘mul eylediğini ve Avrupa komisyonunun bu babda Devlet-i ‘Aliyye ile bil-ittifak ittihaz eyleyeceği sûret-i karara razı olacağını beyân eyledi. Ve ‘Aleksandır Paşa dahi bu efkâra iştirâk etdi.

Re’is Mösyö Dipre’yi mu‘âhede müsvedde-i ibtidâ’iyesini kıra’at etmeğe da‘vet eyledi.

Mösyö Dipre mu‘âhede mukaddemesinin henüz kaleme alınmadığını ve gelecek ictimâ‘da takdim olunacağını beyân ile Bulgaristan’a dâ’ir olan bendleri kıra’at ve komisyonda [223] müzâkerat-ı ibtida’iyede ibraz edilen birkaç mülâhazatı beyân ve ihtar ile dedi ki ‘Aleksandır Paşa bir Hristiyan vali nasbına dâ’ir olan birinci bend üzerine i‘tiraz edilmeyen bir madde hakkında bir şart ‘ilâvesi iktiza edüb etmeyeceğini su‘al eylemiş ise de komisyon ittifak-ı ârâ ile metnin ibkasını lazımeden ad eyledi. Bulgaristan Prensini şera’it-i intihabiyesini ta‘yin eden üçüncü bendin hîn-i müzâkeresinde dahi Lord Odorusel prenslik mesnedinin veraset tarikıyla olması daha münasib olacağı efkârında bulunduğunu beyân etmiş ve ba‘del müzâkere işbu efkâr kabûl olunmamış ise de kendüsü de bunun üzerine ısrar etmediğinden evvelki müsvedde haliyle ibka eyledi. Müsavat-ı hukuk ve serbesti-i mezahibe dâ’ir olan beşinci bendin sûret-i tahririyesi ba‘zı müşkülata sebebiyet verdi. Ve fil-hakika bu bend Bulgaristan ve Karatağ ve Sırb ve Romanya için müşterek olduğundan komisyonun ahval-i muhtelif için ‘aynı bir sûret-i tesvid bulması iktiza eder idi. Tabi‘iyet nokta-i nazarınca hal ve mevki‘leri gayr-ı mu‘ayyen olan Romanya Musevilerini bu sûret-i tesvide idhal eylemek gâyet müşkül idi. Kont dö Lonay bu babda her dürlü yanlışlığı bertaraf etmek maksadıyla âtide muharrer ‘ibarenin dercini teklif eyledi. Romanya Musevileri bir tabi‘iyet-i ecnebiyeye mensub olmadıkca Romanya teb‘asından olmak hak ve salahiyetini ha’iz olacaklardır.

Prens Bismark tahrir komisyonunun işlerine esas olmak üzere kongre tarafından ittihaz edilen kararların ta'dilinin da'i olacağı mahazirden bahsle kongrenin esas mesa'ilden tekrar bahs olunmasına mümâna'at eylemesi lâzımeden idüğünü beyân eyledi.

Mösyö Dipre komisyon 'alâkadar olanların menâfi'ini te'lif eder sûretde gibi gördüğü evvelki suret-i tesvidini ibka eylediğini Mösyö dö Lonay teklif eylediği 'ibarenin protokole dercini teklif ile iktifa eylediğini 'ilâveten makal eyledi.

Prens Gorçakof mukaddemki ictimâ'da Romanya'da bulunan Musevilerin hukuk-ı politika ve medeniyelerine dâ'ir 'arz etmiş olduğu mütâla'atı ihtar ile bu babdaki i'tirazatını tecdid etmek istemez ise de bu madde hakkında [224] mu'âhedede münderc bulunan efkâra iştirâk etmeyeceğini ez ser-i nev beyân etmek istediğini söyledi.

Mösyö Dipre Bulgaristan idâre-i muvakkatesinin tanzimine ve Devlet-i 'Aliyye komisernin Rusya devleti komiseri ile münasebatına dâ'ir olan altıncı bendi kıra'at eyledi.

Lord Salisbüri Devlet-i 'Aliyye komiseri ile Rusya devleti komiseri beyninde ihtilaf zuhurunda 'Osmanlı komiserinin ne dereceye kadar hukuk ve iktidarı olacağına dâ'ir izahat-ı mütemmime talep etdikde Mösyö Dipre bu maddeye dâ'ir olan bendin me'âlîni ihtar ile gerek 'Osmanlı komiseri ve gerek devletler tarafından me'mur bulunacak konsolosları Rusya komiserine mu'âvenet ve idârenin sûret-i cereyanına nezaret eyleyeceklerini cevaben beyân eyledi. Buna 'ilâveten re'is 'Osmanlı komiserinin düvel-i mümziye süferâsına 'arz ve şikâyet edebileceğini söyledikde Lord Salisbüri bu izahatın protokole derc edilmesi arzusunda bulunduğunu beyân etdi. Ve Kont dö Senvaliye altıncı bendin nihayeti İngiltere murahhasının beyân eylediği hali kat'ıyyen kararlaştırdığını ityân eyledi.

Yedinci ve sekizinci ve tokuzuncu ve onuncu bendler hakkında hiçbir i'tiraz vuku'bulmayub istihkâmat-ı 'atikanın hedmine dâ'ir olan on birinci bendin ahkâm-ı mündercesinin icrası için verilecek mühlet hakkında bir mübahse cereyan etmekle Kont Endraşi'nin teklifi üzerine kongre "mümkün mertebe bir kısa mühlet zarfında" kelimeleri yerine "bir sene yahud mümkün ise daha evvel" kelimelerini vaz' eyledi.

Mösyö Dipre Rumeli-i Şarkîye dâ'ir olan mevadın kıra'atine başladı.

‘Aleksandır Paşa vilayetin Hristiyan mezhebinde olmasının hassaten zikr olunması hakkında ba‘zı i‘tirazat dermeyan kongre tarafından tasdik ve te‘yid edilen müsâvât-ı hukuk ka‘idesinden bahsle bu fikrayı kongre tarafından sûret-i ‘umûmiyede beyân edilen efkâra muvâfık görmediğini ve bununla beraber vâlinin mezhebine kongrede karar verilemeyeceğini beyân eyledi.

Re’is kongrenin Ayastefanos mu‘âhedesinin bu madde hakkındaki ahkâmını ibka ile bunları zımnen tasdik eylediğini beyân ederek kongrede verilen kararlara [225] i‘tiraz edilmemesi iktiza edeceğinde ısrar eyledi. Rumeli ve Karatağ’a dâ'ir olan diğer bendler hakkında bir güne mütâla‘a beyân olunmadı.

Mösyö Dipre Sırbistan’a dâ'ir olan faslı kıra'at eyledikten emâret-i mezkûre vergüsünün re‘sul-mala tahvili fikrası üzerine Prens Gorçakof bu mes’elenin ehemmiyetinden bahsle Rusya murahhaslarının ba‘zı i‘tirazatda bulunacaklarını beyân eyledi. Prens dö Hohanloha ve Baron dö Haymerle ve Mösyö dö Beril dahi bu madde hakkında devletlerinin ra’yini istihsal edeceklerini söylediklerinden kongre bu mes’elenin gelecek ictimâ‘da mevki‘-i müzâkereye konulmasına karar verdi.

Tuna’nın seyr-i sefâ’in maddesine dâ'ir olan bendler bir güne mülâhazata sebebiyet vermedi. Bosna ve Hersek’e dâ'ir olan bend hakkında Devlet-i ‘Aliyye murahhasları bu babda devletleri namına kongreye icra eyledikleri tebliğata mürâca‘at eylediklerini beyân etdiler.

Serbesti-i mezhebe dâ'ir olan fıkra üzerine Kont Korti kongrede buna dâ'ir cereyan eden müzâkerede birkaç murahhası mahall-i mukaddesede istatükonun yalnız Fransa değil bütün devletler için muhafazasını talep eylemiş olduklarından bahsle bu me’alde bir fıkranın ‘ilâve edilmesini teklif eyledi.

Re’is Fransa kongreyi kabûl eder iken ba‘zı kuyûd-ı ihtiraziye dermeyân etdiğini ve bu kuyûd-ı ihtiraziye salifü’z-zikr bendin tahririnde Fransa’nın hukukunun sûret-i mahsûsada zikrini icab eylediğini ihtar ile bendin “mahal-i mukaddesede istatükoya bir

güne hanel getürölmeyecekdir” deyi muharrer olan ikinci kısmının İtalya birinci murahasının efkârınca kâfi görüneceğini beyân eyledi.

Kont Korti bu ifade üzerine mülâhazatının protokole derc edilmesini taleb ile iktifa eyledi.

Re’is kıra’at eylediği evrakdan tolayı kongre namına Mösyö Dipre’ye beyân-ı teşekkür eyledi.

Meclis sa’at altıda tağıldı.

[226] (On sekizinci Protokol)

(Fî 11 Temmuz sene 1878 târihinde vuku’bulan ictimâ’ın on sekiz numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Şilingfürst,

Avusturya devleti tarafından Kont Endraşi Kont Karoli Baron dö Haymerle,

Fransa devleti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre,

İngiltere devleti tarafından Marki dö Salisbüri Lord Odorusel,

İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay,

Rusya devleti tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril,

Devlet-i ‘Aliyye tarafından ‘Aleksandır Kara To’odori Paşa Mehmed ‘Alî Paşa Sa’adullah Beğ hazır oldukları halde meclis sa’at üçde açıldı.

On üç numarulu ‘arz-ı hallerin fihristi kıra’at ve on beş ve on altı numarulu protokoller tasdik kılındı.

Evvelki ictimâ’da verilen karar mucebince tab‘ ve tevzi‘ kılınan Rusya murahasları teklifnâmesinin müzâkeresine ibtidar olundu.

Kont Endraşi mezkûr varakanın ihtisar edilmesi ra'yinde olduğunu ve “mevki'-i icraya vaz'ına nezaret etmek” kelimatıyla nihayet bulan birinci fıkra Avusturya murahhaslarınca kâfi görünüb ikinci fıkraya gelince kongrenin netice-i mu'âmelâtında kendüsünün naksani-i emniyeti var etmiş gibi tefsir edilebileceğini bir de mezkûr birinci fıkranın ilk kelimesi ya'ni Avrupa lafzı yerine “düvel-i mu'azzama-i müte'âhide” kelimatının konulması arzusunda bulunduğunu ve “mecbûriü'l-icra ve gâyet resmî bir sûretde olmak üzere tasdik etmesi hasebiyle” ta'biratının 'ilâvesini fâ'idesiz ad eylediğini beyân ederek fıkra-i mebhûsenin vech-i âti üzere kaleme alınmasını teklif eyledi.

Düvel-i mu'azzama-i müte'âhide işbu mu'âhedenin mecmu' “mevâdına bir cümle-i ahkâm-ı 'ahideye nazar ile bakarak bunların mevki'-i icraya vaz' olunmasına teftiş ve nezâret etmeği ta'ahhüd ederler.”

Lord Salisbüri Rusya teklifinden maksad ne idüğünü anlayamadığından bahsle [227] devlet-i metbu'asının imzasından daha “resmî” ve “mecburiü'l-icra” bir tasdik bilemediğini ve İngiltere tarafından mu'âhedenin icrası mültezem olduğu der-kâr bulunmasına mebni böyle lüzumsuz ve mahdud bir ma'nâya şâmil gibi görünen bir ta'ahhüdü kabûl etmemek kendüsünce müreccah idüğünü söyledi.

Prens dö Bismark Avusturya birinci murahhası tarafından ta'dil ve ihtisar olunub mukaddemki teklifi daha sade ve vazıh bir sûrete ifrağ eden salifü'z-zikr 'ibâreyi kabûl edüb etmeyeceğini Lord Salisbüri'ye su'al ile beraber kongrenin kendü kararının mevki'-i icraya vaz'ına nezaret etmeği ta'ahhüd eylediğinin beyân ve derc edilmesi fâ'ideden hâli olmayacağı gibi böyle bir beyannâmenin dahi emsâli nâmesbuk bir şey olmadığı mütâla'asında bulunduğunu dermeyân eyledi.

Rusya birinci murahhası Marki dö Salisbüri İngiltere devletinin kendü imzası tahtında bulunan mevâdın icrâsına i'tina etdiğini ifâde etmekle Rusya teklifnâmesindeki efkâr ve maksadı beyân etmiş olduğunu dermeyân ve Prens dö Bismark'ın evvelki ictimâ'daki mütâla'atını bi'l-ihtar kongrenin teklif-i mezkûru ikiye taksim ile Rusya murahhasları tarafından kongrenin şân ve haysiyeti içün ehem ve elzem ad olunan kısm-ı evvel hakkında şimdiden beyân-ı ra'y edebileceği efkârında bulunduğunu ityân eyledi.

Re'is yine birinci fıkraya ayruca karar verilmesi efkârında bulunduğunu beyân ile kendüsü Almanya murahhası sıfatıyla ikinci fıkrayı dahi kabûle meyyal ise de düvel-i sa'irenin bu hususda hem-efkâr olmayacaklarından ihtiraz eylediğini ve bundan ma'da Avusturya müsveddesi daha muvâfık-ı maslahat olduğu ve bâhusus “resmî ve mecbûriü'l-icra” kelimeleri zaten gâyet vazîh bir ma'nayı şâmil olub te'yidine lüzum olmadığı ra'yinde bulunduğunu söyledi.

Prens Gorçakof bu son ta'dile asla muvâfakat edemeyeceğini beyân ve bunda kongrenin şân ve haysiyeti sûret-i sarihada zıkr ve beyân edilmesi lüzûmunu tekrar eyledi.

Kont Şuvalof bu babda esâsen hiçbir mübâyenet olmadığı zannında bulunduğunu ve çünkü kongrenin mu'âhedeyi resmî ve mecbûriü'l-icra olmak üzere tasdik [228] eylediği gerek Kont Endraşi ve gerek Prens Bismark tarafından tasdik olunmuş ve Lord Salisbüri cânibinden dahi İngiltere'nin imzası 'aynı bir ta'ahhüd makamında bulunduğu beyân kılınmış olduğu hâlde kendüsünün efkâr-ı sahihasına tamâmıyla muvâfık olan ta'birâtın kongre tarafından kabûlünde tereddüd edilmesine ma'na veremediğini dermeyân ile 'ibâre-i âtiyeyi teklif eyledi.

“Düvel-i mu'azzam-i müte'âhîde Berlin mu'âhedesinin ahkâm-ı münderecesini mecburiü'l-icra olmak üzere sûret-i resmiye ve kat'iyede tasdik eylediklerinden işbu senedin mecmu' mevadına bir cümle-i ahkâm-ı 'ahideye nazar ile bakarak bunların mevki'-i icraya vaz'ına teftiş ve nezaret etmeği ta'ahhüd ederler.”

'Aleksandır Paşa bu babda vermiş olduğu izahatı tekrar ile Bâb-ı 'Âlî'nin Berlin mu'âhedesini imza eden sâ'ir devletler misillü kabûl edildiği ta'ahhüdâtın mevki'-i icraya vaz'ına kat'iyen ve kâmilen kendüsünü mecbur ad eylediğini ve fakat Rusya teklifi mücebince düvel-i müte'ahidenin herbiri mu'âhede ahkâmının icrasını mütekâbilen teftiş etmek vazifesiyle mükellef bulunacaklarından bu halde Bâb-ı 'Âlî dahi kendü idâresince diğer devletlerin teftişini kabûl etmesi ve kezâlik kendüsü dahi diğer devletleri teftiş etmesi lâzım geleceğini ve bu ise müşkülâtı da'i bir vazife olacağını beyân ve Bâb-ı 'Âlî mu'âhedenin kendüsüne 'â'id husûsatını icraya müheyya ise de böyle bir teftiş ve nezaret-i ahir hakkında icra veya kendi hakkında kabûl etmek böyle bir vazifenin ne zarar ve ne de

feva'idini talep ve iddi'â etmeyen bir devlet için gayet ağır ve emsalsiz bir ta'ahhüd demek olacağından buna muvâfakat edemeyeceğini beyân eyledi.

Prens Gorçakof Bâb-ı 'Âlî'nin cevabı Rusya murahhaslarının teklifini mutazammın olduğu maksada asla mübâyen olmadığından 'Aleksandır Paşa'nın ifadatına muvâfık olan birinci fıkra Devlet-i 'Aliyye murahhasları tarafından tamamıyla kabûl olunmak lâzım geleceğini ifade eyledi.

Prens dö Bismark bu babda cereyan eden müzâkereyi hülâsa ederek mes'elenin olbabda bir bend-i mahsus mu derc ve 'ilâve etmek yohsa mu'âhedenin imzasını diğer sûretle tasdike hâcet-mes etmeksizin kat'î bir ta'ahhüd gibi 'ademi eylemek münasib olacağı kazıyyelerinden 'ibâret olduğunu ve Devlet-i 'Aliyye birinci [229] murahhası teklif olunan müsveddede düvel-i müte'âhideden biri mu'âhede ahkâmına muvâfık hareket etmeyecek imiş gibi hakkında su'izann-ı mutazammın bir ma'nâ istihrac olabilmekten havf eder gibi görünüyor ise de kendüsü bu efkârda bulunduğunu beyân eyledi.

Kont Endraşi teklif etmiş olduğu müsveddenin ibkasını talep ile "mevki'-i icraya vaz'ında ısrar ederek" kelimeleri kendüsüne pek ağır ve bir taraftan saded dahi niyâtdan değil ahkâm-ı 'ahdiyeden 'ibaret olduğundan bu halde "kendü niyetleri" kelimeleri dahi mübhem görüldüğünden bahsle bu 'ibareler 'aleyhine yeniden birtakım i'tirazat dermeyan eyledi.

Prens Gorçakof kongre mu'âmelatının tasdikini lâcelü'l-te'min bir teklif 'ar etmek üzere metbu' mefhumu imparator hazretleri tarafından emr-i mahsus olduğunu ve metbu'unun işbu efkârı kongrenin şân ve haysiyetine kâmilen muvâfık olduğunu dermeyan ve ma'haza Kont Endraşi tarafından teklif olunan metni kâmilen kabûl etmeyerek yalnız ba'zı ta'biratın ta'diline muvâfakat gösterileceğini beyân ve kongreye Kont Şuvalof tarafından tanzim olunan müsveddenin kabûlünü teklif eyledi.

Re'is işbu iki müsveddeyi kongrenin ra'yine vaz' eylediğinde Avusturya murahhasları bu babda i'tiraz etmeyüb Fransa ve İngiltere ve İtalya murahhasları ra'yelerini ilerüye te'alluk etdiler. Devlet-i 'Aliyye murahhasları dahi bu babdaki ifâdat-ı vâkı'alarına

hiçbirşey ‘ilâve etmeyeceklerini söylediler. Almanya murahhasları teklif-i mezkûru kabûl etdiler.

Re’is Rusya murahhasları tarafından i’tâ olunan teklifnâme üzerine kongrenin muvâfakatı hâsıl olmadığından Kont Endraşi’nin teklifi hakkında ra’ye mürâca‘at etmekle Fransa ve İngiltere ve İtalya murahhasları ra’yelerine te‘allukda sebat etdiler. Devlet-i ‘Aliyye murahhasları bu varakayı red etdiler. Rusya murahhasları ise kendü tekliflerinde ısrar eylediler. Kont Korti kongre mu‘âhedenin tamame-i icrasını te’min etmek lüzumunda Prens Gorçakof’un efkârına müşterek ise de gerek İtalya murahhaslarının ve gerek anlar gibi ra’yelerini te’hir eden diğer murahhasların Bâb-ı ‘Âlî nâmına olarak ‘Aleksandır Paşa tarafından bast ve beyân [230] olunan ifadatı derece-i kifayede ad etdiklerini dermeyân eyledi. Fransa birinci murahhası Prens Gorçakof ile Kont Endraşi tarafından dermeyân olunan müsveddeler kendüsüne birtakım mübhem ta‘biratı hâvi ve ya mu‘âhedenin infâz ahkâmınca fâ’ideden hâlî ve yâhud pek vâsi‘ bir ma’nâyı şâmil gibi görüldüğünü bil-beyân ‘Aleksandır Paşa’nın niyâtının senet ittihaz ile iktifa olunmasını kongreye teklif etdi ve dedi ki kongrenin Devlet-i ‘Aliyye’den hayli mübhem fedakârlıklara muvâfakat etmesini talep eylemesi bundan böyle memâlik-i şâhanenin ‘ibaret bulunduğu eyâletde zat-ı hazreti pâdişahinin hukuk-ı hükümdariyesini her vecihle hallden vekâye ve muhafaza mütâla‘asına mebni idi.

İmdi teklif olunan işbu müsvedde hükümet-i seniyye üzerinde sûret-i dâ’imede bir nev‘ vesayet icrasını mutazammın ve musaddık olub devletler tarafından imza edilecek olan mu‘âhede dahi birçok ahkâmı havidir ki bu ahkâm kongrenin kararı iktizasından olan teftiş ve nezaret münâsebetiyle Bâb-ı ‘Âlî’nin bil-cümle harekâtına bir müdahale-i dâ’ime icrasına mahal verebilir. Devlet-i ‘Aliyye’nin menâfi‘i sarihâsi kongre ahkâmını her bir sû’i niyetden vareste olarak tamamıyla icra eylemekdir.

Bu hâlde devletler hükümet-i seniyyenin birinci murahhası vasıtasıyla etmiş olduğu beyânatını sened ittihaz ile devlet-i müşârünileyhanın böyle ‘alenen izhar edildiği niyâtından iştibah hâsıl etmezden evvel icra‘âtına intizar etmelidir. Çünkü hükümet-i seniyyenin kabûl etmiş olduğu şerâ’iti icrâ etmek istemez ve yahud edemez zehâbinde bulunmağa devletlerin hakları yokdur. Hatta zât-ı resmîyet ve mer‘iyyeti der-kâr olan bir senedin beyhûde veyahud muhatırayı müceb olacak sûretde taht-ı tasdika alınması nasıl

olabilür anlayamam. Eğer bundan maksad ba‘zı mevad-ı mu‘ayyene hakkında sûret-i mahsusada bir hakk-ı nezaret vaz‘ ve te’sis etmek ise böyle bir karar belki kabûl olunabilür. Yohsa maksad derece-i ehemmiyeti muhtelif olan böyle birtakım mevad-ı külliye hakkında bir nezaret-i umumiye hakkını vaz‘ eylemek ise bunun müstakbel için tehlikeli olacağını ve kongre bu sûreti kabûl edecek olur ise ‘akd-i sulh ve ittifakı kararlaştırmış bulunan devletler beyninde esbab-ı nifak ve ihtilaf ilka eylemek tehlikesinde bulunmuş olur.

Prens Gorçakof kendü teklifinin Devlet-i ‘Aliyye birinci murahhasının mütâla‘atıyla [231] mütenasib olduğunu tekrar ile salifü’z-zikr tasdik maddesine sırf Devlet-i ‘Aliyye ‘aleyhine tertib ve tasavvur olunmuş bir tedbir nazarıyla bakılması neden lâzım gelür imiş burasını anlayamadığını ve bu tasdik-i keyfiyeti düvel-i müte‘ahedenin cümlesine şümûlü olub hatta Bâb-ı ‘Âlî misillü Rusya dahi buna tâbi‘ olacağından kendü hakkında diğer devletlerin nezaret ve teftişini tamamıyla kabûl edeceğini beyân etdi.

Kont Şuvalof Mösyö Vadington’un makalesinde kongrenin Bâb-ı ‘Âlî’den talep etmiş olacağı fedakârlıklara dâ’ir olan ifadesi hakkında nazar-ı dikkati celb ile bu fedakârlıklar kongrenin eseri olmayub muharebe netayicinden ilerü gelmiş olduğu ve kongrenin Devlet-i ‘Aliyye hakkında müsâ‘dekârane mu‘âmelede bulunmasından tolayı Bâb-ı ‘Âlî şerâ’it-i ‘ahdiye-i cedideden muntazar değil müstefid bulunmuş idüğünü ve murahhas-ı müşârünileyhin beyân etmiş oduğu müdâhale maddesine gelince Rusya mu‘âhede ahkâmının icrasını müte‘akib Devlet-i ‘Aliyye’nin umur ve musalihine müdâhale etmek talebinde bulunmayacak ise de olvakte kadar müdâhale lâzım olub bu da tabi‘i kongrenin bil-cümle kararları iktizasından bulunduğunu ve mesela Rumeli ile Rum eyâletinde ve Anadolu’da ve mahall-i sâ’irede bunca Avrupa komisyonları teşkil ve te’sis olunmuşken memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye’de müdâhalenin ‘adem-i vücudu iddia olunamayacağını ve Mösyö Vadington misillü kendüsü de bu müdahaleye pek yakın vakitte bir nihayet verebileceği ümidinde ise de bunun kongre kararları icabından olmak üzere mülazım ve lâbid olduğu efkârında bulunduğunu ve hatta Avrupa komisyonları mevcut oldukça ahvalin teftiş ve nezaret edilmesi lüzumu âşikâr idüğünü ve bu hak bir kere vaz‘ ve te’sis olunduktan sonra Rusya murahhaslarının herşeyin isimle tesmiye olunması ve talep olunan teftiş ve nezaretin red olunması neden iktiza etdiğine ma’nâ veremediklerini dermeyân eyledi.

Mösyö Vadington Avrupa komisyonlarının teşkilinde mu‘ayyen ve mukarrer bir maksad olub hâlbuki Rus teklifinin öyle vazih mu‘ayyen bir maksada mübteni olmadığını ihtar ile iktifa eyledi.

Re’is Rus teklifi ile yine o maksadı mutazammın olmak üzere ta‘dili hâvî olan Avusturya teklifi kongre tarafından kabûl olunduğunu ve bina’en‘aleyh [232] netice-i müzâkerat sırf teklif-i mezkûr ile Bâb-ı ‘Âlî’nin cevabı Devlet-i ‘Aliyye birinci murahhası mütâla‘atının sened ittihaz edilmesi hakkındaki kongrenin kararları maddelerinden ‘ibaret olub bunların protokole derc edileceğini ifade eyledi.

Ba‘dehü meclis evvelki ictimâ‘da te’hir olunan memleketeyn ve Sırb vergüsü mes’elesinin müzâkeresine ibtidar eyledi.

Re’is dedi ki mes’ele şu oluyor ki Devlet-i ‘Aliyye birinci murahhası kongreye biri sekiz numarulu protokolde münderc olduğu vecihle haziranın yigirmi sekizi târihli ictimâ‘da Sırbistan’a müte‘allık ve diğeri dahi on numarulu protokolde muharrer olduğu üzere temmuzun biri târihli ictimâ‘da memleketeyne dâ’ir iki teklif sard ve ityân ederek bu emâretler tarafından şimdiye değin Devlet-i ‘Aliyye’ye i’tâ olunagelen vergülerin re’sül-mala tahviliyle baliğ olacağı meblağın Devlet-i ‘Aliyye hazinesine te’diye ve i’tâsını talep etdi. Kongre dahi esas mes’eleye kat‘iyyen bir ra’y vermeyüb yalnız mezkûr teklifleri müsevvedât komisyonuna havale ile iktifa etmişidi. Şimdi komisyon sûreti âtide muharrer bir müsvedde lâyihası ‘arz ediyor.

“Sırb ve memleketeyn vergüleri re’sül-mala tahvil ile te’diye olunacak ve Ders‘âdet’de bulunan düvel-i ecnebiye süferâsı dahi Bâb-ı ‘Âlî ile müttefikan bunun mikdarını ta‘yin eyleyeceklerdir.”

Lakin kongre bu müsveddeye karar vermezden evvel emâreteyn-i mezkûreteynin kendülerine Ayastefanos mu‘âhedesiyle tahmîl olunmayan böyle bir vergü tahsisini esâsen kabûle mecbur olub olmadıkları kaziiyesini müzâkere eylemelidir.

Lord Salisbüri bundaki müşkülâtta iki cihet ya‘ni biri asıl vergü ve diğeri dahi Devlet-i ‘Aliyye dâyinlerinin menafî‘i mes’elesini mevcut olduğu ve bu vergünün feshi

hakkı bir taraftan emâretler cânibinden büyük fedâkârlıklar ve muzafferiyetler ile kazanılmadığı efkârında olub fil-hakika galebe eden Sırbular ve Ulahlar olmuş olaydı o vakit vergünün feshi lâzım geleceği ve fakat bu yolda masraf eden Devlet-i ‘Aliyye’ye galebe eden Rusya olduğu cihetle Bâb-ı ‘Âlî’nin vergüden mahrum edilmesine hiçbir sebep göremediğini ve diğer [233] tarafından mezkûr vergünün hükûmet-i seniyye dayinlerine i’tâ olunan te’sisatdan bir cüz’i olduğundan bu rehin imhası ca’iz olamayacağını beyân eyledi.

Prens Gorçakof işbu ra’yin büsbütün hilafında olduğunu ve Romanya ile Sırbistan’ın istiklâliyetleri i’lan olunduğu vakit vergünün re’sül-mala tahviliyle te’diyesi hususundan bahs olunmadığını ve bina’en’aleyh emâretler her dürlü ta’ahhüden mu’af olarak yalnız kendülerine verilen araziye mukabil Devlet-i ‘Aliyye düyûnatından birer hisse almaları iktiza edeceğini ve bundan ma’da emâretlerin vergüyü re’sül-mala bit-tahvil te’diye etmeleri lazım gelse iktiza eden akçeyi güçle bulabileceklerini ve bu sûretle girişmiş olacakları ta’ahhüdâtının istirdad eylemiş oldukları vergünün fevkinde bir masraf açacağını ifade etdi.

Kont Şuvalof zaten bu mes’eleye i’lan-ı istiklâliyetle kararlaştırılmış nazarıyla bakmakta olduğundan şimdiye değin bu hususda bir mütâla’a beyân eylemediğini mes’eleyi ta’ammuk edeceği emâretlerin kendülerine ilhak kılınan araziye mukabil birer hisse deyn almaları muvâfık-ı hakkaniyet ise de Devlet-i ‘Aliyye’ye re’sül-mala tahvil sûretiyle vergü i’tâsına icbar edilmeleri haksız olacağı efkâr ve mütâla’asında bulunduğunu ve böyle bir kararın ittihazı ise emâretler ile Devlet-i ‘Aliyye’yi istiklâliyet mukabilinde vergünün feshi ve ilgası misillü maliyeye müte’allık bir mukavele müzâkere ediyormuş gibi bir hale ifrağ edeceğini ve hâlbuki esas madde bu merkezde olmayub emr-i istiklâliyet bir sûret-i tesviyeden değil muharebe netayicinden münba’is olduğunu beyân ve Lord Salisbûri’nin İstanbul surları önüne kadar giden Ulah ve Sırb askerleri olmayub Rus askeri olduğundan bunların şâyan-ı takdir bir muzafferiyetleri yokdur me’alindeki ifâdatını kabûl edemeyüb Sırb ve Ulah orduları muzafferiyet-i kâmileye nâ’il olmuş ve hatta birisi Polona’da birçok istihkâmlar zabt eylediği gibi diğeri dahi memâlik-i şâhaneden bir cüz’ini istila etmiş ve el’an etmekte bulunmuş olduklarını ve bunun üzerine eğer emâretler istiklâliyetlerini pareye mukabil istihsal ederlerse muharebeden ne kazanmış olacakları ca-yi su’al idüğünü ve evvelki ictimâ’ların birinde ifade eylediği vecihle Rusya’nın Londra

protokolünde teklif eylediği gâyet mu‘tedil bir husûsu Devlet-i ‘Aliyye [234] red eylediği için şimdi bu reddin netayicine tahammül etmesi lâzım geleceğini bu def‘a dahi beyâna mecbur olduğunu söyledi.

Fransa birinci murahhası Rusya birinci murahhasının ra’yini kabul ile ‘alel-husus memleketeynden vergünün re’sül-mala tahviliyle te’diyesini talep eylemek mümkünsüz gibi görüldüğünü ve çünkü Ayastefanos mu‘âhedesini bundan bahs etmediğinden başka Romanyaluların tazminat-ı harbiye ahzine hakları olduğunu dahi tasdik etmişken muharebe muzafferiyatına iştirak eden Romanyalulara ne nam ile böyle bir fedakârlık tahmîl edebileceğini ve Sırbeye ise bu hususda heman ahval-i mümâselede bulunduğunu ve bina’en‘aleyh Fransa murahhasları vergünün re’sül-mala tahviliyle te’diyesi sûretinin aleyhine i’tâ-yı ra’y edeceklerini ifade eyledi.

Kont dö Senvaliye kendülerine ilhak olunan araziye mukabil Devlet-i ‘Aliyye düyûnundan mikdar-ı mütenasib birer hisse almaları şartıyla ‘ibaresinin ‘ilâve olunmasını teklif etdi.

Kont Endraşi Devlet-i ‘Aliyye ile memleketeyn beyninde kararlaştırılacak olan tazminat-ı harbiyeye dâ’ir olan salifü’z-zikr Ayastefanos mu‘âhedesinin beşinci bendini ihtar ederek gerek bu madde ve gerek buna mümessil olan Sırbistan’ın mutalibi hakkınada kongre bîtaraf kalur ise de vergünün böyle re’sül-mala tahvili sûreti lâzımül-izale olan birtakım müşkülât ve münaza‘atı da‘vet edeceğinden Avusturya murahhasları dahi Fransa murahhasları gibi i’tâ-yı ra’y etmeğe mecbur olacaklarını söyledi.

Re’is vergü feshini ta‘ahhüdünü kararlaştırmak için kongrenin ittifak-ı ârâsı elzem ise de bu babda verilen mukaddemki ra’yler bu maddenin hilafında ekseriyet-i ârâ hâsıl olduğunu ira’e eylediğinden kendüsü dahi mes’eleye kararlaştırmış nazarıyla bakdığını ve bina’en‘aleyh tahrir komisyonunun lâyihasında memleketeyn ve Sırb vergülerinin re’sül-mala tahvili husûsuna dâ’ir olan bendin tayy olunması lâzım geleceğini beyân eyledi.

İtalya birinci murahhası Fransa ve İngiltere ve İtalya murahhasları namına olarak protokole derc olunmak üzere âtiü’z-zikr beyannâmeyi kongreye ‘arz eyledi.

[235] Kongrede murahhası bulunan devletler Bâb-ı ‘Âlî’ye İstanbul’da Fransa ve İngiltere ve İtalya tarafından ta’yin olunacak erbab vukufundan mürekkeb olmak ve Devlet-i ‘Aliyye tahvilatı hâmillerinin müsted‘iyatını bi’t-tedkik hükûmet-i seniyyenin ahval-i maliyesiyle tevfik-i kabûl edecek sûretde tesviyeleri esbabını ‘arz ve teklife me’mur bulunmak üzere bir maliye komisyonunun teşkilini tavsiye eylemek ra’yindedirler.

‘Aleksandır Kara To’odori Paşa devlet-i metbu‘asının maliye mes’elesine kemal-i mertebe i’tina ve dikkat eyleyeceğini ve zaten ahval-i maliyenin ıslahiçün elinden geleni yapmak kendüsünün vazife ve menfa‘atı iktizasından olduğunu ve Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarının vergüye ve hisse-i münasebe-i deyne vesa’ireye dâ’ir kongreye ‘arz ettikleri teklifler hükûmet-i seniyyenin kendü dayinlerinin menâfi‘ine etdiği dikkate delil olub ve fakat Fransa ve İngiltere ve İtalya murahhaslarının beyannâmesini şu teklif olunan sûretde kabûl edemeyeceğini beyân etmiş ve dayinlerin kendü beynlerinde ve Bâb-ı ‘Âlî’de işe bir karar vermeğe çalışmaları tarîkını ve bu karar ve ittifakın ne zaman ve ne şera’it ile hâsıl olabileceğini ta’yin etmeksizin ira’e ile olhâlde hükûmet-i seniyyenin anları dâ’ire-i istitâ‘ati dâhilinde hoşnud eylemeğe cehd edeceğini ifade eylemiştir.

Re’is Kont Korti tarafından Fransa ve İngiltere ve İtalya murahhasları namına kıra‘at olunan teklifin sâ’ir devletler tarafından kabûl edilüb edilmeyeceğini su‘al eylediğinde ve Avusturya ve Rusya murahhasları âna muvâfakat ettiklerini söylediler. Ve re’is müşârünileyh kendüsünün dahi Almanya devleti namına muvâfakat etdiğini ifade ve mezkûr beyannâmenin protokole derc olunmak üzere kongre tarafından sened ittihaz kılındığını i‘lan eyledi.

Kongre tahdid-i hudud komisyonunun Anadolu hududuna dâ’ir olan raportu müzâkeresine şüru‘ eyledi.

Prens dö Hohanloha âtiü’z-zikr varakayı kıra‘at eyledi. “komisyon karar-ı âtiyi kongreye ‘arz eder şöyle ki İngiltere murahhasları Rusya murahhaslarının (Eleşkird) vadisi hakkında kongreye ‘arz ettikleri hatt-ı hududa muvâfakat etmeyüb devlet-i metbu‘alarına Rusya Londra sefiri tarafından tebliğ olunan hatt-ı hududa istinad eyledikleri anlaşılmağla sefir müşârünileyh hududun [236] tebliğine me’mur olduğu vecihle ta’yinini bu sûretle

Ayastefanos mu'âhedesiyle ta'yin olunan hududun (Karaorgan) ve (Kösetağ) nam mahallerin cihet-i garbiyesindeki noktalara kadar çekilmesini kabûl eyler.

Tahdid-i hudud komisyonu tarafından sened ittihaz olunan Rusya murahhaslarının işbu beyannâmesi mücebince Rusya ile Devlet-i 'Aliyye beynindeki yeni hatt-ı hudud (Karaorgan) karyesinin cihet-i garbiyesindeki bir noktadan bed' ile hatt-ı müstakim üzere (Mecengerd) nam karye üzerine müteveccih olub hatt-ı müstakim üzere (Kösetağ) zirvesine doğru çıkacak ve oradan şimalde (Arakas)a dökülen sular ile cenubda (Murad) suyuna dökülen suların arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca eski Rusya hududuna kadar gidecektir.

Askerî komisyon mahsusunda İngiltere ve Rusya me'murları beyninde zuhur eden müşkülâtı hal etmek için komisyonun ne ma'lumat-ı mevki'iyesi ve ne de harita ve evrak-ı lazimesi bulunmadığı cihetle ihtilaf-ı vaki'in tesviyesi ile eleşkird hududunun daha sahih sûretde ta'yin edilmesinin bir Rusya ve Osmanlı ve İngiliz zabıtlarından mürekkeb bir komisyona havale edilmesini teklif eyler.”

Kont Şuvalof Eleşkird vadisi hakkında haritalardaki mübayenet cihetiyle Rus ve Osmanlı komiserleri beyninde mu'ahhare-i mahallinde ittifak husûlü mukarrer olduğunu beyân ile Lord Salisbüri'nin bunlara bir de İngiliz me'muru terfîk edilmesi hususundaki arzusuna dahi muvâfakat eyledi. Lord Salisbüri diğer devletler tarafından dahi me'mur ta'yin edilmesine muhalefet etmeyeceğini 'ilâve etmekle Kont Şuvalof Asya hududunun ta'yini için bir Avrupa komisyonu göndermeğe hacet olmadığı cevabını verdi.

Asyadaki tahdid-i hududa dâ'ir başka bir mütâla'a beyân edilmemiş olduğundan re'is bu babda hâsıl olan ittifakın kongre tarafından kabûl edildiğini beyân eyledi.

'Aleksandır Paşa kongre müzâkerata devam etmezden evvel Bosna ve Hersek'e dâ'ir dünki ictimâ'da kıra'at olunan bendin nihayetine “Avusturya devleti ile hükûmet-i seniyye mevad-ı müteferri'ayı mu'ahharen kararlaştıracaklardır.” ibaresinin dercini talep eyledi.

[237] Kont Endraşı bu babda muhalefet etmediğinden ‘ibare-i mezkûre kongre tarafından kabûl olunub heman bend-i mezkûra derc edildi. Re’is müsveddat komisyonu kâtibi Mösyö (Dipre) dünki ictimâ’da bed’ edilen mu’âhede lâyihasının kıra’at ve ikmâl edilmesini teklif etdi.

Mösyö Dipre Karatağ ve Sırbistan’daki müddet-i tahliyeye dâ’ir dünki gün kongre tarafından verilen kararların mevad-ı manzumede nazar-ı i’tinaya alındığını ve Yılan atasının fenarine dâ’ir diğer madde-i mazumenin dahi Tuna’ya müte’allık olan fasla derc ve ‘ilâve kıldığını beyân ve işbu mevad-ı muhtelifeyi kıra’at eyledikten sonra salifü’z-zıkr mu’âhede lâyihasının mâba’dini kıra’ate ibtidar eyledi.

Devlet-i ‘Aliyye’nin toğrudan toğruya zeyr-i idâresinde kalacak olan Rumeli eyâlet-i Hristiyanıyesiçün tanzim olunacak nizamnâmeye dâ’ir olan bend üzerine işbu nizamnâme ile Girid hakkında elyevm mer’i’l-icra olan nizamnâme beynindeki nisbet ve müşâbehat maddesi hakkında Lord Salisbüri ve Kara To’odori Paşa ve Mösyö Dipre beynlerinde mübahese cereyan ederek neticesinde mezkûr müşâbehet maddesinin umûr-ı maliyyeye şümûlü olmayacağı ve tahrir komisyonunun teklifi vechle “Girid’e verilen vergü mu’âfiyetinden ma’da” kelimatının evvelki bende ‘ilâvesi husûsu kararlaştırıldı.

‘Aleksandır Paşa on üçüncü protokolde beyân olunduğu vecihle Devlet-i ‘Aliyye ile Yunan devlet-i tashih-i hudud mes’elesinde uyuşamadıkları halde düvel-i sâ’ire tarafından vuku’bulacak tavassuta dâ’ir olan maddenin te’hir müzâkeresini taleb ve yarın için Bâb-ı ‘Âlî’den bu babda ta’limat beklemekte olduğunu ifade eyledi.

Re’is mevzu’bahis olan madde Bâb-ı ‘Âlî’nin iştirâke mecbur olduğu kararı havi olmayub yalnız kongre tarafından dermeyan olunan bir arzudan ‘ibaret olduğundan ve devletler dahi bu mes’ele hakkında müzâkeratın bir hüsn-i neticeye isalini görmek arzusunda bulduklarını ifade ile iktifa eylemiş olduklarından bu halde Bâb-ı ‘Âlî’nin ne bir ra’y i’tâ ve ne de kongrede bir kararı ittihaz etmesine mahal olmadığını söyledi.

Mösyö Dipre Anadolu’ya dâ’ir olan bendleri kıra’at eyledi ve işbu [238] bendlerin ba’zı tafsilat-ı mevki’iyesi tahdid-i hudud komisyonu tarafından tahrir komisyonuna vürûdundan sonra sûret-i kat’iyede kaleme alınacağını beyân etdi.

Kıra'at olunan "Kator" ve Ermenilere müte'allık bendler hakkında yalnız resmî ba'zı mütâla'at vuku'bulmuşdur. Paris ve Londra mu'âhedelerine dâ'ir olan bend kıra'at olundukda Lord Salisbüri evvelki ictimâ'ların birinde bend-i mezkûrun sûret-i tahrir ve ifadesince ba'zı endişeler beyân etmiş olduğunu bi'l-ihtar bu babda kongreye verilen izahat üzerine işbu endişeler nev'an mâ bertaraf edilmiş olduğundan bugün yalnız devlet-i metbu'asına cihet-i te'allukı olan âtiü'z-zikr beyannâmenin protokole derc edilmesini taleb ile iktifa eylediğini ifade eyledi.

Bin sekiz yüz elli altı senesi Paris mu'âhedesinin şerâ'it-i münderecesine bir cüz'i mühimi Berlin mu'âhedeyle tebdil edileceğine ve bu cihetle paris mu'âhedesine müstenid olan Londra 'ahidnâmesinin ikinci bendinin şerh ve tefsirinde i'tirazat vuku'u melhûz olduğuna bina'en İngiltere devleti namına beyân ederim ki haşmetlü kraliçe hazretleri boğazların mesdudiyeti hakkındaki ta'ahhüdatı mücebince zât-ı hazreti pâdişâhinin mu'âhedat-ı mevcûdeye muvâfik olan bu babdaki tashihatına ri'âyet eylemeğe kendüsünü mecbur ad eder" Kont Şuvalof icab etdiği takdirde protokole buna karşı bir beyannâme derc ettirmek hakkını muhafaza eylediğini söyledi.

Mu'âhede lâyihasının kıra'ati hitam buldukda Mösyö Dipre kongreye mukaddime layihasını 'arz eyledi.

Kongre bu müsveddeyi kabûl ile Mösyö Dipre tarafından henüz kıra'at olunan lâyihanın hey'et-i mecmu'âsını tasdik eyledi. Ve ba'zı tafsilatı ile noksanı ikmal edilerek madde-be-madde tanzim olunacak lâyihanın ikinci kıra'ati gelecek ictimâ'a bırakıldı.

Kont Şuvalof Rodob nevahisinde yüz bin kişiden mütecaviz ahalinin bir şûriş-ı 'azim içinde bulunub köyler ihrak ve katl-i nüfus ve cebr ve zulüm gibi birtakım mezalim-i elime ve müdhişe vuku'bulmakda olduğuna dâ'ir Lord Salisbüri'ye telgrafnâmeler vürûd eylediğini kongreye beyân ile bu misillü te'addiyane sür'at-i [239] mümkinine ile nihayet vermek lüzûmunda müşârünileyh müttelikü'l-efkâr olduğunu ve havali-i mezkûre Rusya ordusu başkumandanının dâ'ire-i idâresi hâricinde bulunduğundan gerek kendüsü ve gerek Lord Salisbüri şu hallin menbi'ine salih bir tedbir ittihazıçün oraya me'muren Avrupa komiserelerinden mürekkeb bir hey'etin gönderilmesi münasib olacağı ra'yinde

bulduklarını ve kendüsü devletlerin Dersa'âdet sefirleri vasıtasıyla buraya me'murlar ta'yin edebilecekleri efkârında bulunduğunu ifade eyledi.

Re'is bu komiserlerin hâ'iz olacakları kuvve-i icra'iyeleri neden 'ibaret olacağını su'al etdi.

Kont Şuvalof bunu her ne kadar şimdi ta'yin edemez ise de mahall-i mezkûrde Rusya 'askeri bulunmadığı cihetle mahallî me'murlarının mu'âvenetlerine istinad olunması lâzım geleceğini cevâben beyân eyledi.

Prens Gorçakof komiserler kendülerine ihâle olunacak me'muriyetin ifasıyla beraber Lord Salisbüri'ye iş'âr olunan vuku'atın sıhhatini tahkik etmeğe gayret etmeleri lazımeden idüğü ra'yinde bulunduğunu söyledi murahhaslar beyninde bu babda te'âti-i efkâr eyledikten sonra Kont dö Senvaliye Lord Salisbüri ile beraber tertib eyledikleri zikr-i âti karar müsveddesini kıra'at eyledi." Berlin kongresinde ictimâ' eden düvel-i mu'azzama murahhaslarından ba'zıları Rodob ve nevâhi-i mütecaviresi ahalisinin ahval-i hazıra-i mükedderelerine dâ'ir kendülerine vürûd eden muharreratdan mü'esser olarak vuku'atın derece-i ehemmiyetini mahallinde tahkik etmeğe ve buna bir çâre bulmak üzere tedabir-i mümkünine ittihaz eylemeğe me'mur bir Avrupa komisyonunun derhal i'zamı hususunu Bâb-ı 'Âlî ile müttefikan kararlaştırmalarını Dersa'âdet süferâsına tavsiye ve tenbîh olunması ra'yindedirler."

İşbu karara lâyihası kongre tarafından bi'l-ittifak kabûl olundu.

Re'is kongre a'zası müzâkeratın haricinde olan işbu kararı ittihazda kongre a'zası gibi değil mensub oldukları düvel-i mu ü'azzama murahhasları sıfatıyla hareket etmiş olduklarını ihtar etdi.

Meclis sa'at beş buçukda tağıldı.

[240] (On tokuzuncu Protokol)

(Fî 12 Temmuz sene 1878 târihinde vuku‘bulan ictimâ‘ın on tokuz numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha,

Avusturya devleti tatarından Kont Endraşi ve Kont Korti Baron dö Haymerle,
Fransa devleti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre,
İngiltere devleti tarafından Marki dö Salisbüri Lord Odorusel İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay,

Rusya devleti tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril,

Devlet-i ‘Aliyye-i ‘Osmaniye cânibinden ‘Aleksandır Kara To‘odori Paşa Mehmed ‘Ali Paşa Sa‘adullah Beğ Efendi hazeratı hazır oldukları hâlde meclis sa‘at üçde güşâd olundu.

On yedi numarulu protokol kabûl olundu.

Arz-ı hallerin on dört numarulu defteri kıra‘at olundu.

Bugünkü ictimâ‘da tahrir komisyonunun lâyiha-i mütemmimesinin müzâkeresine başlandı.

Mösyö Dipre dedi ki komisyon mu‘âhedenin mecmu‘unu kıra‘at edüb Bulgaristan‘ın tahdid-i hududuna dâ‘ir olan ikinci bendi hakkında ba‘zı i‘tirazat dermeyan etdi ve bu bendin Bulgar ‘askeriyle mühimmat kabilelerinin Sofya‘dan Şehirköyü‘ne kadar olan tarikdan Vidin ile Sofyaya ve sen Nikola boğazı tarikıyla dahi Şehirköyü‘nden Vidin‘e kadar mümüted olan tarikdan serbesti-i mürûruna dâ‘ir olan üçüncü fıkrası kabûle şâyan görünmediğinden ve diğerk tarafdankongre dahi Bulgaristan‘ın Devlet-i ‘Aliyye‘ye i‘lan-ı harb etmesi gibi hâlâtı derpiş-i nazar te‘emmül ve tefekkür edemeyeceğinden mezkûr kongrenin lağv ve tayyini teklif eyler.

İşbu mütâla‘at kongre tarafından rehin kabûl olmuş ve Mösyo Dipre dahi Devlet-i ‘Aliyye’nin Sofya sancağının cihet-i cenûbiyesinde bulunan arazi üzerinde bir ‘askerî hattı isti‘mal edebilmesi hakkını esâsen kabûl etmiş olan bu faslın [241] ikinci fıkrasına komisyonca bir karar verilemediğini ve bu madde üzerine bir ittifak dahi hâsıl olmadığını ilâveten beyân etmiştir.

Kont Şuvalof Rusya murahhaslarının işbu mürur maddesini esâsen kabûl eylediklerini ve on yedinci protokol mücebince Rusya zabitanına bu me‘alde ta‘limat verileceğini beyân ile fakat güzergâhı bi’l-etraf ta‘yin ve izah eden bendin sûret-i tahririne muhalif idüğünü dermeyân eyledi.

Re’is ahval-i mevki‘iyesi hakkında ma‘lumat-ı kâmile mefkûd olan arazi üzerinde böyle sıhhati meşkûk bulunan harita mücebince bir mu‘âhede bendinde tarik-i ‘askerî ta‘yin ve tahdid etmek muhatırayı müceb olacağı gibi bunun işbu tariki isti‘mal edecek taraf hakkında dahi bad-i zarar olabileceğini beyân ve on yedinci protokolün bu babda havi olduğu müzâkeratın hülâsasını kıra‘atle o zaman kongre tarafından verilen karar mücebince güzergâhın mahallinde müzâkere olunarak ta‘yin olunması ve bina’enaleyh üçüncü faslın ikinci fıkrasında münderc olan esâmi-i mevâki‘in tayy ve ihracıyla bunda yalnız Devlet-i ‘Aliyye’ye i‘tâ olunan bir tarik-ı ‘askerînin esâsen kabulünü havi olan ‘ibarenin ibkası münasib olacağı ra’yinde bulundu.

Prens dö Hohanloha protokolde münderc olan ‘ibaratı hâliya ibka ve fikrayı itmam eden tafsilat-ı muvazzahanın lağvini teklif etdi.

Kont Şuvalof birinci fıkra ile Bulgaristan’a bir tarik-ı ‘askerî i‘tâ olunmasına mebni ikinci fıkraya kendü tarafından muvâfakat olunduğunu beyân ile üçüncü fıkranın lağvini kâmilan talep eyledi.

Lord Salisbüri eğer birinci fıkra ibka olunur ise mu‘âhedenin hiçbir bendiyle Bulgaristan’a sulh ve harb hakkı i‘tâ ve tasdik olunmamış olduğunu İngiltere devleti namına olarak protokolde beyân etdirmeğe mecbur olacağını derpiş eyledi.

Kont Şuvalof üçüncü fıkranın kâmilten lağvini teklif etmiş olmasını bu misillü müşkülata zaten mahal ve sebebiyet vermemek maksadına mebni olduğunu beyân eyledi.

Kont dö Lonay ile Marki dö Salisbüri ve Kont Şuvalof [242] tarafından dermeyân olunan mütâla‘at ve zaten Rusya murahhaslarının dahi Devlet-i ‘Aliyye’ye i‘tâ olunan tarik-i ‘askerîye dâ’ir on yedinci protokolde kabûl etmiş oldukları ta‘ahhüdatın hüküm ve kuvveti kemâkân muhafaza olunamayacağına dâ’ir vuku‘bulan ifâdâtı üzerine kongre mu‘âhede müsveddesinin ikinci bendinin üçüncü fıkrasının kâmilten lağvine karar verdi. Sırbiyenin tahdid-i hududu hakkında otuz altıncı maddeye derc olunan aynı fıkranın dahi lağvine karar verildi.

‘Aleksandır Paşa Yunanistan’ın tashîh-i hudud ile ‘indel-icab düvel-i mu‘azzamanın tavassutuna dâ’ir olan yigirmi dördüncü bendden bahsle Bâb-ı ‘Âlî tashih-i hudud için vaki‘ olan tekâlîfe muvâfakat etmediğinden Yunan mes‘elesinin mâhiyet-i hakîkasını düvel-i mümziyeye bildirilmek hakkını muhafaza eylediğini beyân ve “tevassut” kelimesi yerine “himemât” kelimesinin vaz‘ını talep eyledi.

Mösyö Dipre komisyon tarafından kabûl olunan “tevassut” kelimesi on üçüncü protokolün ibâresine dahi mutâbık olduğunu beyân eyledi.

Kont dö Lonay ‘Aleksandır Paşa tarafından talep olunan tebdil-i elfazın Fransa ve İtalya murahhasları tarafından dermeyân olunub kongre tarafından kabûl olunmuş olan tekâlîfin kuvvet ve ma‘nâsını tahfif edeceğini sard v ityân eyledi.

Re’is işbu bend-i Devlet-i ‘Aliyye dâhil olmayarak bu husus hakkında beynlerinde ‘akd-i ittifaka dâ’ima serbest bulunacak olan düvel-i sittenin efkâr ve niyâtından bahs olduğu cihetle bu bendin Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarına tokunur yeri olmadığını beyân etdi.

Mösyö Dipre mu‘âhedenin henüz münâza‘alı olan ahkâmını tekrar ‘arz ederek Devlet-i ‘Aliyye murahhasları tarafından otuz altıncı bendin ikinci fıkrasının “Pirepalas köyünün cihet-i cenûbiyesinde Sırbistan’a bin metro katrında bir mintika bırakarak” ibâresini hâvi olan son satırları hakkında dermeyân olunan i‘tirazatı beyân eyledi.

‘Aleksandır ve Mehmed ‘Ali Paşa hazeratı Pirepalas geçidinin Devlet-i ‘Aliyye’de kalmasını talep eylediler.

[243] Kont dö Senvaliye kongrenin tahdid-i hudud komisyonunun ra’yine tevfikân ‘askerî komisyonun müsveddesinde Pirepalas’ın cihet-i cenûbiyesinde Sırbistan’a terk olunan bin metroluk araziye dâ’ir Devlet-i ‘Aliyye murahhasları tarafından dermeyân olunan mutalibin is‘âf olunmasına karar vermiş olduğunu ve fakat protokolün me’alince zaten kongrenin maksadı terk olunacak arazinin Avusturya haritasında gösterilen hattın ya’ni bin metrenin hâricine çıkılması olmadığını ve işte bundan müsteban olduğuna göre Pirepalas mevki’i Devlet-i ‘Aliyye’ye bırakılmış ise de şehir-i mezkûrun arkasında vaki’ geçidin buna dâhil olması hududun kongrenin maksadından ziyâde cenuba toğru gerülenmesini müceb olacağı cihetle bundan asla bahs olunmadığını beyân eyledi.

Re’is bu mübahasenin tekrarı mümkün olamayacağını ve komisyonun me’muriyeti ise verilen kararları tedkik değil yalnız tahrir ve tesvid etmekden ‘ibâretidir dedi.

Prens dö Hohanloha mu‘âhede müsveddesinin ikinci sahifesinin nihayetinde “bütün ta‘yin olunan mahaller Avusturya erkân-ı harb haritasından ahz olunmuşdur.” Deyü şerh verilmiş olduğunu beyân ve bu şerh-i mu‘âhedeye derc olunamayacak ise de ehemmiyet-i ‘azimesine mebni protokolde zikr olunması ra’yinde bulunduğunu ifade eyledi.

Re’is işbu mütâla‘ayı te’yid etdi ve kongre tarafından dahi kabûl ve muvâfakat olundu.

Mösyö Dipre mu‘âhede müsveddesinin İngiltere ve Rusya murahhaslarının henüz kâmilan ittifak hâsil edemedikleri Anadolu tahdid-i hududuna dâ’ir olan bendinden ma‘dâ hiçbir bende i‘tiraza tesâdüf olduğunu beyân eyledi.

Bu babda Kont Şuvalof ile Lord Salisbûri beyninde cereyan eden mübâhase üzerine kongre tarafından bir ta‘til-i mezkûrat esnasında İngiltere ve Rusya ve Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarının işbu tahdid-i hudud keyfiyeti teferru‘atını bil-müzâkere kat‘iyyen tesviye etmelerine karar verildi.

Müzâkerat bir müddet ta‘til olundu.

Müzâkereye tekrar başlandıkda Kont Şuvalof düvel-i selase murahhasları tarafından [244] elli tokuzuncu bendin son fıkrasıyla altmışıncı bendin lağvine karar verildiğini beyân eyledi.

Re‘is mu‘âhedenin sûret-i tahririyesi ikmâle reside olduğunu beyân ile kongreye asla iştirâk etmemiş olan ve mes‘elede ‘alâkadar bulunan hükûmetlere ya‘ni Yunanistan ve İran ve Karatağ ile istiklâlleri tasdik olunan emâretlere mu‘âhedenin te‘atısı ne vakit ve ne sûretle tebliğ olunacağı mes‘elesini hakkında refikasının nazar-ı dikkatini celb etdi.

Bu babda vaki‘ olan müdâvele-i efkâr üzerine kongre işbu tebliğin ancak mu‘âhede tasdiknâmelerinin te‘âtisinden sonra resmen icra olunabileceğini tasdik eyledi. Çünkü kongre mu‘âhedatın hükûm-i kat‘iyi yalnız imza ile değil tasdik ile hâ‘iz olacağı efkârındadır. ma‘mâfih hükûmât-ı mezkûreye haklarında verilen kararları tebliğ etmek için tasdiknâmelerin te‘âtisini beklemek müşkül ve düşvar bir keyfiyet olduğundan Prens Bismark‘ın teklifi üzerine kongre “mu‘âhede imza olduğunda bu babda ‘alâkadar olan hükûmetlere kongrece verilen kararları nim-resmî bir sûretde bit-tahrirat-ı mahsusaya tebliğ etmeğe re‘isin me‘zun olduğuna karar verdi” müşârünileyh tasdiknâmelerin mübâdelesinden sonra tekmil-i mu‘âhedeysi resmen salifü‘l-beyân hükûmetlere tebliğ edecektir. Kongre mu‘âhede müsveddesinde dört hafta zarfında icra olacağı beyân olunan tasdiknâmelerin mübâdelesini husûsunu üç haftaya tenzile karar vermiş olduğundan mu‘âhedenin son bendinde dahi “üç hafta zarfında mümkün olur ise daha evvel” ‘ibaresi derc olunması karargîr olmuş ve bir de mu‘âhedenin imzası târihinden i‘tibaren vuku‘bulacağı münderc olan tahliye-i arazi maddesi tasdik târihinden i‘tibaren icra olunması ve bu târih-i mu‘âhedenin her kangı fıkrasında ‘alâkadar olan hükûmetlere i‘tâ olunan mühletlerde terkim olunmuş ise anların yerine mu‘âhedenin tasdiki târihi derc ve i‘tibar olunması mukarrerdir.

Kont Şuvalof Boğazlar hakkında Lord Salisburi‘nin evvelki ictimâ‘da vuku‘bulan ifadesinden bahsle yine bu me‘alde Rusya murahhasları tarafından takdim olunan âtide muharrer bir beyannâmenin protokole dercini taleb etdi.

“Rusya murahhasları boğazların mesdudiyeti hakkında İngiltere ikinci murahhası [245] tarafından vaki‘ olan teklifi tamamiyle anlayamadıklarından Boğazların mesdudiyeti kazıyyesi bir Avrupa mes‘elesı olduğu ve bu babda bin sekiz yüz kırk bir ve bin sekiz yüz elli altı ve bin sekiz yüz yetmiş bir târihlerinde karar verilüb şimdi Berlin mu‘âhedeıyle tasdik olunmuş olan mevadın mevcut mu‘âhedatın me‘al ve ibaresi ahkâmınca yalnız zât-ı hazret-i pâdişâhi değil mu‘âhedat-ı mezkûreyi imza etmiş olan sâ‘ir bil-cümle devletlere karşı bütün devletlerce mecburiü‘l-icra bulunduğu hakkında olan mütâla‘aların dahi protokole dercini taleb ile iktifa ederler.”

Lord Salisbüri düvel-i mu‘azzama murahhasları tarafından dün verilen karar mücebince Dersa‘âdet İngiltere sefirine “Rodob’a” i‘zam olunacak komiserler hakkında süferâ-yı sâ‘ire ile bir karar i‘tâ etmesi zımnında ta‘limat irsal ettiğini kongreye beyân eyledi.

Kont Endraşı ve Mösyö Vadington ve Kont Korti ve Prens Gorçakof ve Prens Bismark dahi hükümet-i metbu‘aları tarafından Dersa‘âdet sefirlerine bu yolda ta‘limat verilmiş olduğunu ifade etdiler.

Kongre mu‘âhedenin resmen imzasını temmuzun on üçüncü yarınki cum‘aertesı gününe karar vererek meclise sa‘at beşde hitam verildi.

[246] (Yigirminci protokol)

(Fî 13 Temmuz sene 1878 târihinde vuku‘bulan ictimâ‘ın yigirmi numarulu mazbatası tercümesidir)

Almanya devleti tarafından Prens dö Bismark Mösyö dö Bülov Prens dö Hohanloha Şilingfürst,

Avusturya ve Macaristan devleti tarafından Kont Endraşı Kont Karoli Baron dö Haymerle,

Fransa devleti tarafından Mösyö Vadington Kont dö Senvaliye Mösyö Dipre,

İngiltere devleti tarafından Kont dö Bikonsflid Marki dö Salisbüri Lord Odorusel,

İtalya devleti tarafından Kont Korti Kont dö Lonay,

Rusya devleti tarafından Prens Gorçakof Kont Şuvalof Mösyö dö Beril,
Devlet-i ‘Aliyye tarafından ‘Aleksandır Kara To’odori Paşa Mehmed ‘Ali Paşa
Sa‘adullah Beğ Efendi hazerâti hazır oldukları hâlde meclis sa‘at üçde açıldı.

Re’is on sekiz numarulu protokol murahhaslara tevzi‘ olunduğu gibi bu gün dahi on
tokuz numarulusı tağdıılacaktır. Bu iki protokolün a‘zâ-yı kiram tarafından mütâla‘a
olunacağı der-kâr ise de murahhasların kat‘iyyen kararlaştırılan sûretleri imza etmezden
evvel gitmeleri melhûz olduğu cihetle bunların son protokolleri kendü namlarına olarak
imza etmeğe Berlin’de mukaddem süferâyı terhis eylemelerini teklif eyledi.

Bu teklif kabûl olundu.

Re’is mu‘âhedeyi imza etmeği murahhaslara teklif etdi.

Kont Endraşi âtiü’z-zikr makaleyi îrad eyledi.

“Mesâ‘imizin bi’l-ittifak husul-pezir olduğu bir vakitte hidmet-i riyâsetimizi îkâ‘
eden zât-ı ‘âlf kadar ifa-yı teşekküre borçluyuz. Müşârünileyhe mütevâliyen sulh ve
müsalemeti te‘min ve tahkim maksadına hidmet ettiği cihetle bi’l-cümle mesa‘isi
Avrupa’yı tehdid eden hal-i tezebzüb-i iştimâlin sür‘at-i mümkün ile def‘ ve izalesi
cihetine sarf eylemiştir.

[247] Müşârünileyhin kongre riyasetinde gösterdiği maharet-i kâmile ve gayret ve
akdamat-i mütevaliye ile cümlemizin müttefikan çalışdığımız vakayi‘i sulh ve asâyiş
maddesinin seri‘an teyessür husûlüne gereği gibi mu‘âvenet eylemiş olduğundan tolayı
kendülerine hey’et tarafından teşekkürat-ı halisanemizin iradına ve mufarakat etmezden
evvel haşmetlü imparator hazretleriyle handân-ı fehâmetnişân-ı hükümdârîleri tarafından
mazhar buyrulduğumuz âsâr-ı iltifat ve mühimmannüvâzîden tolayı müşârünileyhüm
hazeratına teşekkürat-ı ihtiramkâranemizin ârzına a‘za-yı kirâmın muvâfakat
eyleyeceklerinden eminim.”

Prens dö Bismark cevâb-ı âtiyi îrad eyledi. “Kont Endraşi’nin bu meclis-i kübra
namına olarak îrad eyledikleri makaleden fevkel‘âde mahzuz olduğum gibi hey’etin dahi

müşârünileyhin efkârına iştirâk eylesinden ve husûsan müzâkeratımız esnasında refikamın hakkımda ibraz eyledikleri mülayemet ve efkâr-ı hüsmeden tolayı îkâ-yı lâzime-i şükrâniyete müsâra‘at eylerim. İnhiraf-ı mizacım hasebiyle müzâkeratı neticesine isal etmekliğı pek de ma‘mül etmemekte iken murahhasların yekdiğerine karşı izhar eyledikleri efkâr-ı i‘tilafkârane ve hayr-hâhâne bunu teshil etdi. Elyevm kongre bütün Avrupa devletlerinin marziyesi vecihle netice-i matlûbeyi istihsal eylemiş olduğundan muhlislerini hatır-ı müddet-i mezahirlerinden çıkarmamalarını rica ederim. Senâverlerine gelince birlikde geçirdiğimiz zaman ilelebet hatır-nişânım olacaktır.”

Ba‘dehü kongre mu‘âhedenin yedi nüshasını imza eyledi. Bunu müte‘akib re‘is tekrar kelama ağız ile makale-i âtiyeyi sard ve ityâna ibtidar eyledi. Şöyle ki “müzâkeremiz hitam buldu. Komisyonlarda bulunan murahhaslara ve husûsiyle Mösyö Dipre ile Prens dö Hohanloha‘ya ve kongre musalihinin teshili emrinde sarf eyledikleri mesâ‘iden tolayı hey‘et-i kitabete ve meclis-i ‘âlîye ma‘lumat-ı lâzime îtâ eden me‘mureyn ve zabıtana kongre namına olarak beyân-ı teşekkür etmekliğı kendümce son vazife ad eylerim efendiler. Mufarakat etmezden evvel kongrenin Avrupa‘nın menâfi‘ine pek büyük hizmet etdiğini beyân ve ifâdeden çekinmem. Her ne kadar ‘umûmun arzu ve âmâlini istihsal etmek mümkün olamadıysa da niyât ve icra âmemiz her halde tevarihde takdir olunacağından murahhaslar dahi ziyâdesiyle muhatıra halinde bulunmuş olan sulh ve müsâlemetin devam ve bekasını imkân dâ‘iresinde [248] te‘min eylediklerinden tolayı mutma‘in ve müsterih olmalıdırlar. Tarafgirlik hasebiyle matbu‘at tarafından vukû‘u melhûz olan i‘tirazat bu netice-i hayriyenin kader ve i‘tibârına îrâs-ı nakîsa edemez.

‘Înâyet bârı ile Avrupa ittifâkının müddet-i medîde devam edeceğini ve esnâ-yı müzâkerâtda beynimizde cereyân eden münâsebet-i dostâne ve samîmiye dahi devletlerimiz beyninde teyemünen câri olan münâsebet-i hüsneyi bir kat daha te‘yid ve tahkim eyleyeceğini kuvviyen ümid ederim.

Refika-yı muhlisânem tarafından mazhar olduğum eser-i teveccühden tolayı kendülerine bir daha teşekkür eder ve işbu mü‘esser-i şükrâniyeti ferâmuş etmeyeceğimi ityân ile kongrenin ictimâ‘ı ahirine hitam verdiğini beyân eylerim.”

Murahhaslar sa‘at beşde tağıldılar.

Matba‘a-i ‘âmirede tab‘ olundu.

Fî 17 muharrem sene 1298

[249] (Berlin Mu‘âhedesı)

Zât-ı şevketsimat hazret-i pâdişâhi ile haşmetlü Almanya imparatoru ve Prusya kralı ve haşmetlü Avusturya imparatoru ve Çeh ve Macaristan kralı ve asaletlü Fransa cumhuriyeti re‘isi ve haşmetlü Britanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i mecmu‘ası kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi ve haşmetlü İtalya kralı ve haşmetlü Rusya imparatoru hazeratı şu son seneler vuku‘atından ve Ayastefanos mukaddemat-ı sulhiyesiyle hitam bulan muharebeden mütevellid mesa‘ili Avrupa’nın asâyiş ve intizamını vakayeten fî 30 Mart sene 856 târihiyle Paris mu‘âhedenâmesi ahkâmına tevfikân hal ve tafsil etmek arzusunda oldukları cihetle olbabda bir kongre ‘akdi beyinlerinde ittifak husûlünü teshil-i medar-ı müstakil olacağına müttehiden karar vererek bu iş için taraf-ı eşref hazret-i pâdişâhiden nâfi‘a nazırı devletlü ‘Aleksandır Kara To‘odori Paşa müşir devletlü Mehmed ‘Ali Paşa ve Almanya imparatoru nezdinde fevkal‘âde murahhası büyükelçi bulunan ‘atûfetlü Sa‘adullah Beğ Efendi hazeratı haşmetlü Almanya imparatoru ve Prusya kralı hazretleri tarafından Prusya hey‘et-i vükelası re‘isi ve Almanya başvekili Prens Otton Bismark ve hâriciye nazırı Mösyö Bernar Ernest dö Bülov ve Fransa cumhuru nezdinden fevkal‘âde ve murahhas büyükelçi olub Bavyera devleti başmabeynciliği ‘unvanını hâ‘iz bulunan Prens Şarl Viktor dö Hohanloha Şilingfürst Prens dö Raytıyor ve Korve ve haşmetlü Avusturya imparatoru ve Çeh ve Macaristan kralı hazretleri cânibinden saray imparatoru ve umûr-ı hâriciye nâzırı ve müşavir hassı İspanya a‘yanından Filed Marşal Kont Jovel Endraşi Çikşent kralı ve Kraznahorka ve Almanya imparatoru nezdinde fevkal‘âde ve murahhas büyükelçi bulunan müşavir hassı ve mabeyncisi Kont Lu‘i Karoli Ronaçi Karoli ve İtalya kralı nezdinde fekal‘âde murahhas büyükelçi bulunan müşavir hassı Baron Hanri dö Haymerle ve asaletlü Fransa cumhuru re‘isi tarafından a‘yandan ve encümen-i ma‘arif a‘zasından hâriciye nâzırı Vilhem Hanri Vadington ve Almanya imparatoru nezdinde fevkal‘âde ve murahhas büyükelçi bulunan a‘yandan Şarl Rapon [250] dö Lakro ve Odoşorir Kont dö Senvaliye ve hâriciye nezaretinden politika şu‘besi müdürü olub devlet müsteşarı ve birinci sınıf murahhası orta elçilik ‘unvanını hâ‘iz bulunan Mösyö Filiks İpolid Despers ve haşmetlü Britanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i müctemi‘ası kraliçesi

ve Hindistan imparatoriçesi hazretleri cânibinden meclis-i has a‘zasından ve a‘yandan divan-ı muhasebat re‘isi ve İngiltere başvekili Kont Benjamin Disraeli Bikonsfild Vikont Hügon dan ve meclis-i has a‘zasından ve a‘yandan hariciye nazırı Roberator Talbogasfo‘in Marki dö Salisbüri Kont dö Salisbüri Vikont Granbaron Baron Sisil ve Almanya imparatoru nezdinde fevkal‘âde ve murahhas büyükelçi bulunan meclis-i has a‘zasından Lord Odo Vilhem Lu‘i Polde Rusel ve haşmetlü İtalya kralı hazretleri cânibinden hariciye nazırı a‘yandan Kont Lu‘i Korti ve Almanya imparatoru nezdinde fevkal‘âde ve murahhas büyükelçi bulunan Kont Odovarde Loni ve haşmetlü Rusya imparatoru hazretleri cânibinden dahi başvekil Prens ‘Aleksandır Gorçakof ve İngiltere kraliçesi nezdinde fevkal‘âde ve murahhas büyükelçi bulunan süvari cenerallerinden ve şura-yı devlet a‘zasından yaver-i harbi Kont Piyer Şuvalof ve Almanya imparatoru nezdinde fevkal‘âde ve murahhas büyükelçi bulunan müsteşar hassı Mösyö Pol dö Beril murahhas ta‘yin olunmuş olduklarından müşârünileyhüm Avusturya ve Macaristan devletinin teklifi ve Almanya devletine da‘veti üzerine Berlin‘de bil-ictimâ‘ hâmil oldukları ruhsatnâmeleri yolunda ve muntazam görünmüş ve beynlerinde teyemmünen ittifak hâsıl olmuş olduğundan şerâ‘it-i âtiyeye karar vermişlerdir.

Birinci madde Bulgaristan zât-ı hazret-i pâdişâhinin tabi‘iyeti tahtında mümtaz ve vergü verür bir imaret edilmişdir. Bir Hristiyan hükûmeti ve bir millî ‘askerî olacaktır.

İkinci madde Bulgaristan emâreti âtîde muharrer araziye şâmil olacaktır.

Bulgaristan hududu şimâle (eski Sırbistan) hududundan (Silistre)nin şark tarafında bir Avrupa komisyonu cânibinden ta‘yin olunacak bir noktaya kadar [251] (Tuna)nın sahil-i yemini boyunca gidüb oradan (Romanya) ülkesine ilhak olunan (Mangalye)nin cihet-i cenubiyesinden Karadeniz’e toğru yürüyecektir. Karadeniz Bulgaristan‘ın hatt-ı şarkîsini teşkil eder. Cenûben (Hoca Köyü) (Selam Köyü) (İvacık) (Kolibe) (Suculuk) nam karyeler kurbinde bulunan çayın mansıbından mecrası boyunca çıkacak ve Menhanya (Deli Kamçık) vadisinden geçüb (Deli Kamçık)ı (Çengi)nin yukarısına toğru iki buçuk kilometro mesafede tecaviz edildikten sonra (Belina) ve (Kemhalık)ın cenubundan ve (Hacı Mahalle)nin şimalinden mürur eyleyecek ve (Tikenlik) ve (Aydos Paraça) arasında vaki‘ bir noktada tepeye çıkub (Kotil)in şimalinden (Karin Ebad Balkan) ve (Prezivika Balkan) ve (Kazan Balkan)ından (Timürkapu)ya kadar tepelerden gidecektir.

(Büyük Balkan)ın başlı silsile-i cibalini tutub (Kozika) zirvesine değin tekmil o cibalden gidecek ve oradan Balkan'ın tepesini bırakub biri Bulgaristan'a ve diğeri Rumeli-i Şarkîye bırakılan (Bertob) ve (Dohans) karyeleri arasından (Tozlu Dere)ye kadar cenuba toğru inecek ve (Topol Nika) çayı ile iltisak eylediği noktaya değin bu derenin ve ba'dehü (Peter Yesevo) karyesi kurbinde (Simo ve Sekivdere) ile telakki etdiği noktaya kadar dahi (Topol Nika) çayının mecrasınca gidecek ve bu nokta-i telakkinin yukarısında Rumeli-i Şarkîye iki kilometroluk bir mıntika bırakarak (Simo ve Sekivdere) ve (Vekamanika) nam dereler arasında hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca çıkub ve (Boncak) irtifa'ında cenûb-ı garbiye çevrilüb toğruca Avusturya erkân-ı harb haritasının sekiz yüz yetmiş beşinci noktasına vasıl olacaktır.

Hatt-ı hudud (İhtiman) deresinin cihet-i 'aliyyesini hatt-ı müstakim üzere kat edecek ve (Boğdina) ve (Karaevla) arasından bilmürur (Çamurlu) ile (Hacılar) beyninde (Esker) (Marika) derelerini tefrik eden hatt-ı inkısam-ı miyaha varacak ve hatt-ı mezkûr boyunca (Vilina Mogila) tepelerinden ve beş yüz otuz bir işaretli geçidden (Azmayilikavra) ve (Vesevmenatika)dan [252] Sofya sancağının (Sivritaş) ve (Çadırtepe) arasında vaki' hat idâresine mülâsik olacaktır.

(Çadırtepe)den cenûb-ı garbîye dönerek bir taraftan (Müstakrasu) ve diğeri taraftan (Ester ve Makrasu) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah üzere (Timürkapu) ve (İskoftepe) ve (Kazımezar Balkan) ve (Acıgedik) denilen (Rodob) taşları tepeleri boyunca (Kapitanık) balkanına kadar giderek Sofya sancağının eski hudud idâresiyle birleşecektir.

(Petenik) balkanından dahi (Riskaraka) ve (Pisterikaraka) vadileri arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca (Vevdinka Palanina) tesmiye olunan dağ desteğinden (Estroma) vadisine inerek (Bıraklı) karyesini Devlet-i 'Aliyyeye bırakacaktır. Oradan (Jelişnika) kareysinin cihet-i cenubiyesine yukarıya toğru çıkarak en kesdirme yoldan (Çitika) tepesinde (Golama Palanina) silsile-i cibaliyesine vasıl ve burada Sofya sancağının eski hudud idâresine mülâki olacak ve şu kadar ki (Soharaka) çukurunu kâmilen Devlet-i 'Aliyyeye bırakacaktır. (Çitika) taşından dahi hudud-ı garbiye (Karbona Yaboka) taşlarından Sofya'nın eski hatt-ı idâresi boyunca (Eğrisu) ve (Lepenika) çukurlarının üst tarafından geçerek (Karnivere) taşına toğru gidecek ve (Banya Polana) tepelerine çıkub (Karnivere) taşına vasıl olacaktır.

(Karnivere) tağından dahi (Setreşer) ve (Vilegolo) ve (Meşid Palanina) tepelerinden (Estroma) ve (Morava) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca giderek (Gaçına) ve (Ferne Terava) ve (Darkoska) ve (Direnika Palan) ve ba‘dehü (Deşmani Kaladank)dan (Sokova-i bâlâ) ve (Morava) hatt-ı inkısam-ı miyahına mülâsık olacak ve (Estol) nam mahalle gidüb oradan inerek Sofya’dan (Pirut)a giden tarikı (Seküsa) karyesinin cihet-i şimal-i garbiyesinde bin metro mesafede kat‘ edecek ve hatt-ı müstakim üzere (Vidic Palanina)ya ve oradan (Koca Balkan) silsile-i cibaliyesinde vaki‘ [253] (Radoçina) tağına çıkacak ve (Devikancı) karyesini Sırbistan’a (Senakos) karyesini Bulgaristan’a bırakacaktır.

(Radoçina) tağı tepesinden garba (Siprovak) Balkanından ve (Setara Palanina)dan Balkan tepelerini geçerek (Kolasemilcive Koka) kurbinde eski Sırbistan’ın hudud-ı şakiyesine ve oradan dahi bu hudud boyunca Tuna’ya kadar gidecek ve (Ragoviçe)de Tuna’ya mülaki olacaktır.

Hudud-ı mezkûre düvel-i mümziye tarafından mensub a‘zadan mürekkeb bir Avrupa komisyonu mu‘arrefetiyle mahallinde ta‘yin olunacaktır.

Şurası mukarrerdir ki evvelâ bu komisyon Devlet-i ‘Aliyye’nin Rumeli-i Şarkî Balkanı hududunu tahkim eylemek hususundaki lüzûmu nazar-ı i‘tinaya alacaktır.

Sâniyen Samako etrafında on kilometrolük bir nısf-ı katrda istihkâm inşa olunamayacaktır.

Üçüncü madde Bulgaristan Prensi ahâli tarafından serbestçe intihab ve devletlerin muvâfakatıyla cânib-i Bâb-ı ‘Âlî’den tasdik olunacak ve Avrupa düvel-i mu‘azzamasının handan-ı hükümdarileri a‘zasından hiçbirisi Bulgaristan Prensiğine intihab edilemeyecektir.

Prenslük münhal olduğu hâlde yeni prens aynı suver ve şerâ’itle intihab olunacaktır.

Dördüncü madde Bulgaristan’ın a‘yanından (Tırnovi)de toplanacak bir meclis prensin intihâbından evvel emâretin nizamnâme-i esâsiyesini tanzim eyleyecektir.

Bulgarların Türk ve Romanyalı ve Rum ve sâ'ir akvam ile mahlût oldukları mahallerde bu kavimlerin intihabata ve nizamnâme-i esasinin tanzimine müte'allık şeyde hukuk ve menâfi'i gözedilecektir.

Beşinci madde Bulgaristan'da hukuk-ı 'umûmiyenin esası âtide muharrer maddelerden ibaretdir.

Bulgaristan'da ihtilaf-ı deyn ve mezheb hiç kimse için hukuk-ı mülkiye ve politikadan istifadede ve hidmet-i 'umumiye ve me'muriyet ve şerefe nakliyatda ve ya her [254] nerede olur ise olsun icra-yı hırfet ve san'atda nâ-ehl tutulmaklığa ve mahrum edilmekliğe sebep ad olunmayacaktır.

Bulgaristan'da yerlülere ve ecnebilere serbesti ve icra-yı âyin ve mezheb te'min olunarak gerek cema'at-i muhtelifenin silsile-i meratib üzere tertibinde ve gerek rü'esa-yı ruhaniyeleriyle olan münâsebetinde bir güne ikâ'-ı mevâni' olunmayacaktır.

Altıncı madde Bulgaristan nizamnâme-i dâhiliyesi tanzim ve ikmal olununcaya değin bir Rusya komiseri mu'arrefetiyle muvakkaten idâre olunacak ve bir Osmanlı komiseriyle işbu mu'âhedeyi imza eden sa'ir devletler tarafından me'mur konsoloslar dahi işbu idâre-i muvakkatenin sûret-i cereyanına nezaret etmekte Rusya komiserine mu'âvenet eyleyeceklerdir. Konsoloslar arasında bir ihtilaf zuhurunda maslahata ekseriyet-i ârâ ile karar verilecek ve bu ekseriyet ile Rusya ve yahud Osmanlı komiseri arasında ihtilaf-ı ârâ vuku'bulur ise o halde düvel-i mümziyenin İstanbul'da mukim elçileri konferans hey'etinde toplanarak i'tâ-yı ra'y eyleyeceklerdir.

Yedinci madde idâre-i muvakkate müddeti işbu mu'âhedenin tasdiki târihinden i'tibâren tokuz aydan ziyade temdid olunamayacaktır.

Nizamnâme-i dâhili ikmal olduğunda heman Bulgaristan prensinin intihabına mübaşeret edilecek ve prens nasb olduğunun müte'akib nizamnâme-i cedit mer'el-icra olmağa ve emâret-i muhtariyetinden kâmilten istifade etmeğe başlayacaktır.

Sekizinci madde düvel-i ecnebiye ile Bâb-ı ‘Âlî beyninde ‘akd olunub elyevm mer‘il-icra olan ticaret ve seyr-i sefâ’in mu‘âhedeleriyle bil-cümle mukavele ve nizamnâmeler Bulgaristan emâretinde ibka olunmuşdur. Anların ahkâmınca hiçbir devlet hakkında muvâfakat etmezden evvel bir güne tebdil ve tağyir vuku‘bulmayacaktır. Emâret dâhilinden geçen emti‘adan Bulgaristan’da hiçbir (transit) resmi istifa olunmayacaktır.

Bil-cümle devletlerin teb‘a ve tüccarına orada müsavat-ı kâmile üzere mu‘âmele edilecektir. Mu‘âhedat-ı atika ve te’amül ile vaz‘ olunduğu vech üzere teb‘a-i ecnebiyenin mu‘âfiyat ve imtiyazıyla konsolosların hakk-ı kaza ve himayeleri ‘alâkadarının muvâfakatıyla ta‘dil olundukca tamamıyla mer‘il-icra kalacaktır.

[255] Tokuzuncu madde Bulgaristan emâretinin cânib-i Bâb-ı ‘Âlî’iden mu’ahharen gösterilecek bankaya teslim etmek sûretiyle te’diye eyleyeceği vergü-yi senevînin mikdarını teşkilat-ı cedidenin ilk icra olunduğu senenin ahirinde işbu mu‘âhedeyi imza eden devletler beyninde bi’l-ittifak ta‘yin olunacaktır. Bu vergü arazi emâretin varidat-ı mütevassıtası üzerine vaz‘ edilecektir.

Bulgaristan Devlet-i ‘Aliyye’nin düyun-ı umumiyesinden bir hisse almak lazım geleceğinden devletler vergüyü ta‘yin etdikleri vakit nisbet-i muhakkanede emâretin üzerine bırakılabilecek kısım-ı düyunu dahi piş-nazar-ı i‘tinaya alacaklardır.

Onuncu madde Bulgaristan işbu mu‘âhede tasdiknâmelerinin mübâdelesi târihinden i‘tibâren Varna ve Ruscuk timüryol kumpanyasına karşı olan tekâlif ve ta‘ahhüdce Devlet-i ‘Aliyye-i ‘Osmaniye makamına kâ’im olacaktır. Evvelki hesapların tesviyesi Bâb-ı ‘Âlî ile emâret ve kumpanya idâresi beyninde bi’l-ittifak verilecek karara te‘allık olunmuşdur.

Bulgaristan emâreti kezalik kendü toprağı üzerinde bulunan timür yol hatlarının ikmal ve elsakı ve işledilmesi meddelerine dâ’ir Bâb-ı ‘Âlî’nin gerek Avusturya devletine ve gerek Rumeli timür yolları iledici kumpanyasına karşı ‘akd edilmiş olduğu ta‘ahhüdatı der‘uhde edecektir. Bu mes’elelerin tesviyesi için lâzım gelen mukavelat-ı ‘akd-i musalahayı müte‘akib Avusturya ile Bâb-ı ‘Âlî ve Sırbistan ve Bulgaristan emâretleri beyninde ‘akd olunacaktır.

On birinci made ‘asâkir-i Osmaniye artık Bulgaristan’da ikâmet etmeyecek ve eski kal‘alerin cümlesi emâret masarıfıyla bir sene zarfında mümkünse daha evvel hedmi edilecektir.

Hükûmet-i mahalliye bunların hedmi için tedabir-i lâzıme ittihaz edecek ve yeniden kal‘aler inşa etdiremeyecektir. Bâb-ı ‘Âlî kendi malı olub alafranka kânun-ı sâninin otuz birinci günü ‘akd olunan mütareke mücebince tahliye edilmiş Tuna kal‘alarıyla Şumnu ve Varna kal‘alarında kalan edevat-ı harbiye ve eşya-yı sâ’ireyi istediği gibi isti‘male hakkı olacaktır.

[256] On ikinci madde İslâm ve sâ’ireden emlâk sahibi olub da emâretin hâricinde ittihaz mesken ve me’vi edecek olanlar bu emlâklerini ya iltizama verecek ve yahud diğerleri mu‘arrefetiyle idâre etdirerek muhafaza edebileceklerdir.

Osmanlı ve Bulgardan mürekkebe bir komisyon emlâk-i miriye ve mevkûfenin Bâb-ı ‘Âlî hesabına sûret-i ferağ ve isti‘maline müte‘allık işlerin cümlesini ve bunlarda bir ilişki bulunacak efradın musalihini iki sene zarfında tesviyeye me’mur olacaktır.

Bulgaristan ahâlisinden memâlik-i sâ’ire-i şahanede seyahat ve ikamet edecekler me’mureyn ve kavanin-i Osmaniye tabi‘ olacaklardır.

On üçüncü madde Balkanların cenub tarafında “Rumeli-i Şarkî” nâmını alacak ve muhtariyet-i idâre şera’itiyle toğrudan toğruya hükûmet-i politikiye ve ‘askeriye-i pâdişahi tahtında kalacak bir eyâlet teşkil olunmuştur. Bu eyâletin bir Hristiyan valisi olacaktır.

On dördüncü madde Rumeli-i Şarkî şimal ve şimal-i garbi cihetinden Bulgaristan ile mahdud olub hatt-ı âti dâhilindeki araziye şâmil olacaktır.

Hatt-ı hudud Karadeniz’den bed’ ile (Hoca Köyü) (İslâm Köyü) (İvacık) (Kolba) (Suculuk) karyeleri kurbinde bulunan çayın mansıbından mecrası boyunca ve münhanya (Delikamçuk) vadisinden geçüb (Delikamçuk) ve (Çengi)nin yukarısına iki buçuk kilometre mesafede aşdıktan sonra (Bilibi) ve (Gemhalık)ın cenubundan ve (Hacı Mahalle)nin şimalinden mürur eyleyecek ve (Tikenlik) ile (Aydos Beraca) arasında vaki‘

bir noktada tepeye çıkub (Kotli)in şimalinde (Karın Âbad Balkan) (Pirezoviçe Balkan) (Kazan Balkan)dan (Timürkapu)ya kadar tepelerden gidecektir. (Büyük Balkan)ın başlı silsile-i cibalini tutub (Kozika) zirvesine değin teknil o cibalden gidecek ve orada Rumeli'nin hudûd-ı garbiyesi (Balkan)ın tepesini bırakub biri Bulgaristan'a ve diğeri Rumeli-i Şarkîye terk olunan (Pirtob) ve (Düçansi) karyeleri arasından (Tuzlu Dere)ye kadar cenuba toğru inecek ve (Topolnika) çayı ile iltisak etdiğı [257] noktaya değin bu derenin ve ba'dehü (Petrisevo) karyesi kurbinde (Semü ve Sekivdere) ile telakki eylediğı noktaya kadar dahi (Topolnika) çayının mecrasınca gidecek ve bu nokta-i telakkinin yukarisında Rumeli-i Şarkîyeye iki kilometroluk bir mıntika bırakarak ve (Semü Sekivdere) ve (Kamanika) nam dereler arasından hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca çıkub ve (Bonçak) irtifa'ında cenûb-ı garbîye çevrilüb toğruca Avusturya erkân-ı harb haritasının sekiz yüz yetmiş beşinci noktasına vâsıl olacaktır.

Hatt-ı hudud (İhtiman) deresinin cihet-i 'aliyyesini hatt-ı müstakim üzere kat edecek ve (Boğdina) ve (Karaevla) arasından bil-mürur (Esker) ve (Çamurlu) ve (Hacılar) beyninde (Esker) ve (Marika) derelerini tefrik eden hatt-ı inkısam-ı miyaha varacak ve hatt-ı mezkûr boyunca (Vilina Mogila) tepelerinden ve beş yüz otuz bir işaretli geçidden ve (Azmayilkadre) ve (Somnatika)dan Sofya sancağının (Sivritaş) ve (Çadırtepe) arasındaki hat idâresine mûlasık olacaktır.

Rumeli hududu Bulgaristan hududundan (Çadırtepe) tağında ayrılıb bir taraftan (Marika) ile oraya dökülen suların ve diğeri taraftan (Müstakrasu) ile oraya dökülen suların arasında vaki' hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca gidecek ve (Despot) tağları tepesinden (Kuroşova) tağına toğru (bu tağ Ayastefanos mu'âhedesindeki hattın nokta-i hareketidir) cenub ve cenub-ı şarkî istikametlerini alacaktır.

(Kuroşova) tağından Ayastefanos mu'âhedesinde ta'yin olunan hatta tabi' olacak ya'ni (Karabalkan) silsilesiyle (Külâhî tağ) ve (Eşkçepellü) ve (Karakulak) (Işıklar) tağlarından müstekimen cenub-ı şarkiyeye toğru inerek (Arda) çayına mülâki olacak ve Devlet-i 'Aliyye'de kalacak (Ata Salı) karyesi kurbinde kâ'in bir mahalle kadar Bucak mecrası boyunca gidecektir.

Bu mahalden (Beştepe Tağ)ın tepesine çıkub boyunca gitdikden sonra inecek ve (Ceser Mustafa Paşa)nın yukarısında beş kilometro mesafede vaki bir noktada (Meric)i geçdikden sonra şimal tarafına toğru [258] (Demirhanlı Dere) ile (Meric)e dökülen küçük suların arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca (Kölelerbayır)a kadar şimale toğru gidecek ve oradan şarka (Sakarbayır)a gidüb oradan dahi (Büyükderbend)e toğru gitmek üzere (Tunca) vadisinden geçecek ve (Büyükderbend) ile (Socak)ı şimalde bırakacaktır. (Büyükderbend)den şimalen (Tunca)ya dökülen suların ve cenuba (Meric)e dökülen suların arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca Rumeli-i Şarkîde kalan (Kayibler) tepesine kadar gidecektir ve (Meric)in cenub tarafıyla (Belveren) ve (Alatlı) karyelerinden toğruca Karadeniz'e dökülen sular arasında (Elmalı) karyesinin cenub tarafından geçecek ve (Karalık)ın şimal tarafından ve (Vevasna) ve (Zovak) tepeleri (Duka) suyunu (Karakaş) sularından tefrik eden hat boyunca giderek bu hat boyunca giderek bu iki nehir arasından Karadeniz'e muntehi olacaktır.

On beşinci madde zât-ı hazret-i pâdişâhinin bu eyâletin berren ve bahren hududunu bu hudud üzerinde istihkâmlar inşa ve asker ikâme ederek müdâfa'a esbabını istihsale hakkı olacaktır. Rumeli-i Şarkîde intizam-ı dâhilî mahallî milis askerî tarafından muzâheret olunur bir yerlü candarma mu'arrefetiyle muhafaza olunacaktır.

Zabitan-ı taraf-ı şâhaneden ta'yin olunacak olan bu iki sınıf askerî terkinde mahalline göre ahalinin mensub olduğu mezhebe i'tibar olunacaktır.

Zât-ı hazret-i pâdişâhi hududun muhafazasında başıbozuk ve Çerkes gibi gayr-ı muntazam asker istihdam etmeliği ta'ahhüd eder. Bu hizmeti eda edecek asâkir-i muntazama hiçbir hâlde ahalinin onda oturmayacak ve dâhil eyâletden geçer iken orada ikâmet eylemeyecektir.

On altıncı madde eyâletin emniyet-i dâhiliye ve hâriciyesi tehdid olduğu takdirde asâkir-i Osmaniyeyi celebe valinin hakkı olacak ve şu melhûz olan hâlin vuku'unda Bâb-ı Âlî ol babda verilen kararı ve esbab-ı mûcibesini İstanbul'daki süferâ-yı ecnebiyeye bildirecektir.

[259] On yedinci madde Rumeli-i Şarkî valisi devletlerin muvâffakatıyla beş sene için Bâb-ı ‘Âlî tarafından ta‘yin olunacaktır.

On sekizinci madde işbu mu‘âhedenin tasdiknâmeleri mübâdele olunduğunu müte‘akib Rumeli-i Şarkînin emr-i tanzimini Bâb-ı ‘Âlî ile bil-ittifak müzâkere etmek için bir Avrupa komisyonu teşkil olunacaktır. Bu komisyon üç ay zarfında vilâyetlere müte‘allık nizam-ı muhtelifeyi ve İstanbul konferansının sekizinci meclisinde vuku‘bulan teklifatı nokta-i hareket ittihaz ederek valinin iktidar ve veza‘ifini ve eyâletin ‘idâre-i mülkiye ve adliye ve mâliyesini ta‘yin eyleyecektir. Rumeli-i Şarkî için kararlaştırılan maddelerin cümlesi bir ferman-ı aliye derc olunarak bu ferman cânib-i Bâb-ı ‘Âlî’den neşr ve i‘lan ve devletlere tebliğ edilecektir.

On tokuzuncu madde Avrupa komisyonu emr-i tertib-i cedidin ikmâlîne değin eyâletin umûr-ı maliyesini Bâb-ı ‘Âlî ile müttefikan idâreye me‘mur olacaktır.

Yigirminci madde Devlet-i ‘Aliyye ile düvel-i ecnebiye beyinde ne dürlü olur ise olsun ‘akd olunmuş ve ya olunacak her nev‘ mu‘âhedat ve mukavelat ve sur-ı tesviye-i düveliyeye ‘umum-ı memâlik-i şâhane misillü Rumeli-i Şarkîde dahi mer‘il-icra olacaktır. Ne hâlde bulunur ise bulunsunlar ecnebilerin ha‘iz oldukları mu‘âfiyat ve imtiyazata eyâlet-i mezkûrede dahi ri‘âyet olunacaktır. Bâb-ı ‘Âlî serbesti-i âyin ve mezhebe dâ‘ir olan kavanin-i ‘umûmiye-i devleti eyâlet-i mezkûrede icra ettirmekliğı ta‘ahhüd eder.

Yigirmi birinci madde hükûmet-i seniyyenin Rumeli-i Şarkîdeki timüryollara müte‘allık olan hukuk ve ta‘ahhüdâtı tamamıyla muhafaza ve ibka olunmuşdur.

Yigirmi ikinci madde Bulgaristan’da ve Rumeli-i Şarkîde ikâmet edecek Rusya ‘askeri altı piyade fırkasıyla iki süvari fırkasından mürekkeb olacak ve cümlesi elli bin kişiyi tecavüz etmeyecektir. Ve masarîf-ı vakı‘ası ikâmet ettiği memleket tarafından tasviye kılınacaktır.

[260] ‘Asâkir-i mukime Rusya memâlikiyle yalnız Rusya ve Romanya hükûmetleri arasında ‘akd olunacak bir mukavele mücebince Romanya’dan değil Karadeniz limanlarından ve (Varna) ve (Burgaz)dan dahi ihtilat eyleyecekler ve o ellere müddet-i

ikâmetleri için lâzım gelen debovileri tanzim edeceklerdir. Rusya ‘askeri Rumeli-i Şarkîde ve Bulgaristan’da işbu mu‘âhedenin tasdiknâmeleri mübâdele olunduğu târihten i‘tibâren tokuz ay ikâmet eyleyecektir.

Rusya devleti kendi ‘askerinin Romanya’dan mürûru ve bu emâretin kâmilten tahliyesi maddesini bundan sonra üç ay zarfında ikmâl etmeliği ta‘ahhüd eder.

Yigirmi üçüncü madde Devlet-i ‘Aliyye Girid ceziresinin bin sekiz yüz altmış sekiz senesi nizamnâme-i dâhilîsini haklı görünecek ta‘dilâtı idhal ederek tamamıyla icra etmeliği ta‘ahhüd eder.

Bu mu‘âhede kendüleriçün teşkilat-ı mahsusa ta‘yin olunmuş olan sa’ir Rumeli eyâlet-i şâhanesinde dahi Giride vergüce i‘tâ olunan mu‘âfiyat-ı müstesna olmak üzere âna mümasil ve ihtiyacat-ı mahalliyeye muvâfik nizamât yapılacaktır.

Bâb-ı ‘Âlî her eyâletde işbu nizamât-ı cedidenin teferru‘atını bil-müzâkere tertib etmek ve ekser a‘zası yerlü ahaliden mürekkeb olmak üzere mahsus komisyonlar teşkil edecektir.

Mezkûr komisyonların netice-i müzâkeratı olarak tanzim edilecek teşkilat lâyihaları Bâb-ı ‘Âlî’nin nazar-ı tedkikine ‘arz olunacak ve Bâb-ı ‘Âlî dahi bunları mevâki‘ icraya vaz‘ için iktiza eden emr-i ‘âli ve ferman gibi evrakı neşr etmezden evvel Rumeli-i Şarkî için teşkil olunan Avrupa komisyonu ile istişare edecektir.

Yigirmi dördüncü madde Devlet-i ‘Aliyye ile hükûmet-i Yunaniye Berlin Konferansı’nın on üçüncü mazbatasında beyân olunan tashih-i hudud maddesince ittifak edemedikleri takdirde Almanya ve Fransa ve Avusturya ve İngiltere ve İtalya ve Rusya devletleri mükâlematı teshil için kendilerine teklif-i vesatet etmek hakkını muhafaza ederler.

[261] Yigirmi beşinci madde Bosna ve Hersek eyâletleri Avusturya devleti tarafından ‘asker ikâmesiyle idâre olunacaktır. Avusturya devleti Sırbistan ile Karatağ arasında cenub-ı şarkî istikâmetince (Metroviçe)nin öte tarafına kadar mümted olan

(Yenipazar) sancağının idâresini der'uhde etmek arzusunda bulunmadığından orada idâre-i 'Osmaniye baki kalacaktır. Ma'mafih usûl-i cedide-i politikiye ile taraf-ı muhaberatin serbesti ve emniyeti te'min için Avusturya devleti (Yenipazar)ın her tarafında 'asker bulundurmak ve 'askerî ve ticaret yolları yapmak salahiyetini muhafaza eder. Avusturya devleti ile hükûmet-i seniyye işin teferru'atını ilerüde bil-ittifak kararlaştıracaklardır.

Yigirmi altıncı madde Karatağ'ın istiklâli gerek hükûmet-i seniyye ve gerek bu istiklâli henüz tasdik etmemiş olan sa'ir düvel-i müte'ahhide tarafından tasdik olunmuştur.

Yigirmi yedinci madde düvel-i müte'ahhide şera'it-i âtiyede müttefikdirler.

Karatağ'da ihtilaf-ı din ve mezheb hiç kimse için hukuk-ı mülkiye ve politikiyeden istifade ve hidmet-i 'umûmiye ve me'muriyet ve şerefe na'iliyetde ve ya her nerede olur ise olsun hiref ve sanayi-i muhtelifenin icrasında nâ-ehl tutulmaklığa ve mahrum edilmekliğe sebep ad olunmayacaktır. Karatağ'da yerlüler ve ecnebler serbesti ve icra-yı âyin ve mezheb te'min olunarak gerek cema'at-i muhtelifenin silsile-i meratib üzere tertibinde ve gerek rü'esa ve ruhaniyeleriyle olan münasebetinde birgüne ika' mevani' olunmayacaktır.

Yigirmi sekizinci madde Karatağ'ın hudud-ı cedidesi bervech-i âti ta'yin olunmuştur.

Hatt-ı hudud (Kalubük)ün şimal tarafında vaki' (İlinobudar)dan hareketle Hersek'de kalan (Garanişarovo)ya doğru (Terebinicka) üzerine inecek ve ba'dehü bu çayın (Çepelika) çayı ile birleştiği mahallin aşağısından bir kilometre mesafede vaki' noktaya kadar mecrası boyunca çıkacak ve oradan en kısa bir hat ile (Terebnička) etrafında olan tepelere vasıl olacaktır. Ba'dehü (Platova) karyesini Karatağ'a bırakarak bu karyeye doğru müteveccih olacak ve (Somniya Palanina) ile (Çevrilü) tepesi arasında vaki' [262] geçide kadar (Pilik-Korito-Rako) yolundan mümkün mertebe altı kilometre ba'd mesafede turmak üzere şimal istikametince tepelerden gidecek ve mezkûr geçidden ve (Ratkoviçi) karyesini (Hersek)e bırakarak bu karyeden (Orlin) tepesine kadar şarka müteveccih olacaktır. Bu noktadan i'tibaren hatt-ı hudud (Ravno)yu Karatağ'a bırakarak (Leperçink) ve (Volucak) zirvelerini geçmek üzere toğrudan toğruya şimal ve şimal-şarkî tarafından ilerüleyecek ve

ba‘dehü en kısa bir hat ile (Piva) üzerine inüb ve (Piva)yı geçüb (Kayrivika) ve (Nedvinya) arasından (Tara)ya vasıl olacaktır. Bu noktadan (Moçkovan)a kadar (Tara) boyunca çıkacak ve oradan (Çiçko Cizrü)ye kadar... Bu mahalden i‘tibaren (Şekülar) köyüne kadar eski hudud ile karışacak ve oradan yeni hudud (Mokra Palanina) tepelerinden giderek (Mokra) köyü Karatağ‘da kalacak ve ba‘dehü başlıca silsile-i cibali ve bir taraftan (Lim) ve diğer taraftan (Dirina) ile (Sivna) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı tutarak Avusturya erkân-ı harbî haritasının iki bin yüz altmışaltı işaretli noktasına vasıl olacaktır. Hatt-ı hudud bir taraftan (Koçi-Drakalo Viçi) aşireti ve diğer taraftan (Koçka-Karajane) ile (Kalamanti) ve (Güridi) aşiretleri arasında vaki‘ hudud-ı hazıra ile (Podgoriçe) ovasına kadar karışacak ve oradan (Kalamanti) ve (Güridi) ve (Toti) aşiretlerini Arnavudluğa bırakarak (Pelvinika) üzerine müteveccih olacaktır.

Orada hudud-ı cedid (Korika-Topal) nam atacık kurbinde gölü geçerek toğruca tepenin zirvelerine vasıl olacak ve oradan (Mekret) ve Kalimet arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı ta‘kib ederek (Makoviçi) Karatağ‘a bırakacak ve (Venedik) körfezine (Köriçi)den inecektir.

Hatt-ı hududun şimal-garbî ciheti (Socana) ve (Zeviş) köyleri arasında sahilden geçen ve (Versota-Palanina) üzerinden Karatağ hudud-ı hazırasının cenub-şarkî nokta-i müntehasına vasıl olan bir hat ile teşekkül edecektir.

Yigirmi tokuzuncu madde (Bar) ile savahili Karatağ‘a şera‘it-i âtiye tahtında ilhak olunmuşdur.

[263] bervech-i bâlâ ta‘yin olunan hudud mücebince bu arazinin cenub tarafında vaki‘ ülkeler (Dolsenico) dâhil olmak üzere (Boyana)ya kadar Devlet-i ‘Aliyyeye i‘âde olunacaktır.

(İspiç) kasabası hududun ta‘rifat-ı mafsalasında gösterilen arazinin hatt-ı şimaliyesine kadar Dalmaçya‘ya ilhak olunacaktır. (Boyana) üzerinde Karatağ için seyr-i sefâ‘in tamamen ve kâmilen serbest olacaktır. Bu nehrin boyunca istihkâmlar inşa olunmayacak ve İşkodra mevki‘inin müdafa‘a-i mahalliyesiçün lâzım olan istihkâmat müstesna olub bu istihkâmat İşkodra şehrinden altı kilometrodan öteye gitmeyecektir.

Karatağ'ın ne harb gemisi ve ne de harb bayrağı olmayacaktır.

(Bar) limanı ile bütün Karatağ suları her milletin sefin-i harbiyesine mesdud olacaktır.

Karatağ toprağı üzerinde göl ile sahil-i derya arasında vaki' istihkâmlar hedm olunacak ve bu mıntika dâhilinde yeni istihkâmlar inşa olunmayacaktır. Gerek (Bar)da ve gerek Karatağ sahili boyunda liman ve karantina zabıtası Avusturya devleti tarafından muhafaza-i savahile mahsus ufak gemiler vasıtasıyla icra olunacaktır.

Karatağ Dalmaçya'da mer'ül-icra olan kanun-ı bahriyi kabûl eyleyecektir. Avusturya dahi Karatağ'ın sefâ'in-i ticariyesini konsolosları mu'arrefetiyle himaye etmekliğı ta'ahhüd eder.

Karatağ arazi-i cedidesi dâhilinde bir 'âdî yol ve bir timüryolu inşa ve idâre etmeğe hak ve salahiyeti hususuna Avusturya ile bil-ittifak karar verecektir.

Bu yollar üzerinde temami-i serbesti-i ihtilat te'min olunacaktır.

Otuzuncu madde İslâm ve sa'ireden Karatağ'a ilhak olunan arazi dâhilinde emlâki bulunub da emâret haricinde temekkün etmek isteyenler emlâklerini iltizama vererek veya diğerkleri mu'arrefetiyle idâre etdirerek muhafaza edebileceklerdir.

Kimsenin emlâki nizamem menfa'at-i 'umûmiye zımında olmadıkca ve bahası evvelce te'diye edilmedikce alınmayacaktır.

Osmanlu ve Karatağlu a'zadan mürekkebe bir komisyon emlâk-i mîriye ve mevkûfenin [264] Bâb-ı 'Âlî hesabına olarak sûret-i ferağ ve isti'maline dâ'ir işleri ve anlarda efrad-ı ahalinin ilişığı bulunur ise bu misillü mes'eleleri üç sene zarfında tasviye eyleyecektir.

Otuz birinci madde Karatağ emâreti İstanbul'a ve memâlik-i 'Osmaniye'nin lüzum görünecek sâ'ir mahallerine Karatağ me'murları nasb olunmak maddesine toğrudan toğruya Bâb-ı 'Âlî ile bil-müzâkere karar verecektir.

Memâlik-i 'Osmaniye'de seyahat ve ikâmet eden tağlular hukuk-ı milelin kava'id-i 'umûmiyesine ve tağlulara müte'allık vaz' olunan 'âdat ve te'amüle göre kavanin ve me'mureyn-i mahalliye-i 'Osmaniye'ye tabi' olacaklardır.

Otuz ikinci madde Karatağ 'askeri emâretin hudud-ı cedidesi hâricinde elyevm ellerinde bulunan araziyi mu'âhede-yi hazıra tasdiknâmelerinin mübâdelesinden i'tibâren yigirmi gün zarfında ve mümkün olduğu hâlde daha evvel tahliye etmeğe mecbur olacaklardır.

'Asâkir-i 'Osmaniye dahi Karatağ'a terk olunan araziyi yine yigirmi gün zarfında tahliye edeceklerdir. Şu kadar ki mevâki'-i müstahkemeyi terk etmek ve zahire ve mühimmatını çıkarmak ve derhal ihracı kabûl olmayan edevat-ı harbiye ve sâ'irenin defterini tanzim eylemek için kendülerine 'ilâveten on beş gün daha mühlet verilecektir.

Otuz üçüncü madde Karatağ mu'âhede-i sulhiye ile kendüsüne verilen arazi-i cedide için düyûn-ı 'umûmiye-i 'Osmaniye'den bir hisse almak lâzım geleceğinden İstanbul'da mukim düvel-i ecnebiye süferâsı bunun mikdarını Bâb-ı 'Alî ile bir esas-ı 'âdil üzerine ta'yin eyleyeceklerdir.

Otuz dördüncü madde düvel-i müte'ahhide Sırbistan emâretinin istiklâlini bend-i âtide beyân olunan şera'ite rabt ile tasdik ederler.

Otuz beşinci madde Sırbistan'da ihtilaf-ı din ve mezheb hiçkimse için hukuk-ı mülkiye ve politikiyeden istifadede ve hidmet-i 'umûmiye ve me'muriyet ve şerefe na'iliyetde veya her nerede olur ise olsun icra-yı hırfet ve san'atda nâ-ehl tutulmaktığına ve mahrum edilmekiğe sebep ad olunmayacaktır. Sırbistan'da yerlülere ve ecnebilere serbesti ve icra-yı âyin ve mezheb te'min olunarak gerek cema'at-i [265] muhtelifenin silsile-i meratib üzere tertibinde ve gerek rü'esa-yı ruhaniyeleri ile olan münasebatında bir güne îkâ ve mevani' olunmayacaktır.

Otuz altıncı madde Sırbistan âtide muharrer dâ'ire-i dâhilindeki araziye ahz edecektir.

Hudûd-ı cedide şimdiki hattı takib ederek (Drina)nın (Sava) ile birleştiği mahaldenberü ve mecrası boyunca çıkacak ve (Mali-İzovernik) ve (Sakhar)ı emârete bırakacak ve (Kopavnik)e kadar Sırbistan'ın eski hududu boyunca gidecek ve eski hududdan (Kanilük) tepesine ayrılacaktır. Oradan ibtida (Kapavnik)in tağ desteğinden bir taraftan (İbar) ve (Sitnika) dereleri ve diğer taraftan (Toplika) deresi arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden (Marika) ve (Mirdar Palanina) tepeleri tarikiyle (Niş) sancağının hatt-ı garbisini takib ederek (Pirepolas)ı Devlet-i 'Aliyye'ye bırakacaktır. Ba'dehü (Brevinika) ve (Medeveca) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah tarikiyle cenuba dönerek (Medeveca) çayını tekmil Sırbistan'a bırakacak ve bir taraftan (Kariva) ve (Reçaka) ve diğer taraftan (Poljanika) ve (Ternika) ve (Morava) arasındaki "hatt-ı inkısam-ı miyahı teşkil eden" (Golçak Palanina) tepesini (Poljanika) zirvesine kadar takib eleyecektir. Ba'dehü (Karpayina-Palanina) tağ desteğinden müteveccih olub (Kavanska)nın (Morava) ile birleştiği mahale kadar gidecek ve bunları geçüb (Kavanska) çayı ile (Neradus)kurbinde (Morava)ya dökülen çay arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah çıkub (Torgovic) üstünde (Palanina-İlice)ye vasıl olacaktır ve bu noktada (İlice) tepesini (Gölcük) tağına kadar ta' kib edecek ve harita üzerinde 1516 ve 1547 rakımla işaret olunan noktalardan ve (Yabina-Gora)dan geçerek (Kırnivic) tağına müntehi olacaktır.

(Kırnivic) tağından i'tibâren hatt-ı cedid Bulgaristan hattıyla karışacaktır ya'ni;

Hatt-ı hudud (Estroma) ve (Morava) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyahı [266] (Esteriçer) ve (Vilologo) ve (Mecd-Palanina) tepelerinden ta' kib ederek (Gaçina) ve (Garinaterava) ve (Derkoşka) ve (Deranika-Palan) ve ba'dehü (Deçani Galadana)nın tarikiyle yukarı (Sekova) ve (Morava) arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyaha vasıl olacak ve toğruca (Üstül) üzerine gidüb ve oradan inüb (Seküca) karyesinin şimal-i garbîsinden bin metro mesafede (Sofya) tarikını (Pırut)da kat edecektir. Ve hatt-ı müstakim üzere (Vitelic-Palanina) üzerine ve oradan (Kocabalkan) silsile-i cibalinden (Radoçniya) tağı üzerine çıkarak (Düvakinsi) köyünü Sırbistan'a ve (Senakos) köyünü dahi Bulgaristan'a bırakacaktır.

(Radosina) tepesinden şimal-garbîye toğru (Siprovek Balkan) ve (Estara-Palanina) tarikıyla Balkanların tepesini Sırbistan'ın (Külaçi Covagüga) kurbindeki eski hudud-ı şarkiyesine kadar ve oradan yine bu eski hudud boyunca Tuna'ya kadar gidüb Tuna'ya (Rakoviçe)de mülaki olacaktır.

Otuz yedinci madde yeni mukavelenâmeler 'akd olununcaya kadar emâretin memâlik-i ecnebiye ile olan münasebat-ı ticariyesinin şera'it-i hazırasından hiçbirini tebdil olunmayacaktır.

Sırbistan dâhilinden geçen emti'adan birgüne (transit) resmi ahz olunmayacaktır.

Teb'a-i ecnebiyenin mu'âfiyet ve imtiyazatıyla konsolosların hakk-ı kaza ve himayesi emâretle 'alâkadar olan devletler arasında bil-ittifak ta'dil olunmadıkca elyevm bulunduğu vech üzere mer'i'l-icra kalacaktır.

Otuz sekizinci madde Sırbistan emâreti bu def'a aldığı arazi üzerinde inşa olunacak timüryol hatlarının ikmal ve elsakı ve işledilmesi maddelerine dâ'ir Bâb-ı 'Âlî'nin gerek Avusturya ve gerek Rumeli timüryolları işledici kumpanyasına karşı 'akd eylemiş olduğu ta'ahhüdatı der'uhde edecektir.

Bu mes'elelerin tesviyesiçün lâzım gelen mukâvelat heman mu'âhede-i hazıranın imzasını müte'akib Avusturya ile Bâb-ı 'Âlî ve Sırbistan ve kendü hissesi içün dahi Bulgaristan emâreti beyninde 'akd olunacaktır.

[267] Otuz tokuzuncu madde İslâm'dan Sırbistan'a ilhak olunan arazi dâhilinde emlâki bulunubda emâret hâricinde temekkün etmek isteyenler emlâklerini iltizama vererek veya diğerleri mu'arrefetiyle idâre etdirerek muhavaza edebilecektir.

'Osmanlu ve Sırbli a'zadan mürekkebi bir komisyon emlâk-i mîriye ve muvaffakanın Bâb-ı 'Âlî hesabına olarak sûret-i ferağ ve isti'maline dâ'ir olan işleri ve anlardan efras-ı ahalinin ilişiği bulunur ise bu misillü mesleleri üç sene zarfında tasviye eyleyecektir.

Kırkıncı madde Devlet-i ‘Aliyye ile Sırbistan arasında bir mu‘âhede ‘akd olununcaya kadar memâlik-i ‘Osmaniyede seyahat veya ikâmet eden Sırb teb‘asına hukuk-ı milel kava‘id-i ‘umûmiyesine göre mu‘âmele olunacaktır.

Kırk birinci madde Sırb ‘askeri emâretin hudûd-ı cedidesi hâricinde bulunan araziyi mu‘âhede-i hazıra tasdiknâmelerinin mübâdelesinden i‘tibâren on beş gün zarfında tahliye etmeğe mecbur olacaklardır.

‘Asâkir-i ‘Osmaniye dahi Sırbistan’a terk olunan araziyi yine on beş gün zarfında tahliye edeceklerdir. Şu kadar ki mevâki‘-i müstahkemeyi terk etmek ve zahire ve mühimmatını çıkarmak ve derhal ihracı kabil olmayan edevat-ı harbiye vesa’irenin defterini tanzim eylemek için kendülerine ‘ilâveten bir o kadar daha mühlet verilecektir.

Kırk ikinci madde Sırb emâreti mu‘âhede-i hazıra ile kendisine verilen arazi-i cedide için düyûn-ı ‘umûmiye-i ‘Osmaniyeden bir hisse almak lâzım geleceğinden İstanbul’da mukim düvel-i ecnebiye süferâsı bunun mikdarını Bâb-ı ‘Âlî ile bir esas-ı ‘âdil üzerine ta‘yin eyleyeceklerdir.

Kırk üçüncü madde düvel-i mütê‘ahhide Romanya’nın istiklâlini âtîde muharrer iken bendde ta‘yin olunan şera’ite rabt ile tasdik ederler.

Kırk dördüncü madde Romanya’da ihtilaf-ı din ve mezheb hiç kimse [268] için hukuk-ı mülkiye ve politikiyeden istifadede hidmet-i ‘umûmiye ve me’muriyet ve şerefe na’iliyetde veya her nerede olur ise olsun icra-yı hirfet ve san‘atda nâ-ehl tutulmaklığa ve mahrum edilmekliğe sebep ad olunmayacaktır.

Romanya’da yerlüler ve ecnebilere serbesti ve icra-yı âyin ve mezheb te’mîn olunarak gerek cema‘at-i muhtelifenin silsile-i meratib üzere tertibinde ve gerek rü’esa-yı ruhaniyeleriyle olan münasebatında bir güne ikâ‘ ve mevani‘ olunmayacaktır.

Tüccar vesa’irden bil-cümle düvel-i ecnebiye teb‘asına Romanya’da din ve mezhebe bakılmayarak müsavat-ı kâmile üzere mu‘âmele olunacaktır.

Kırk beşinci madde Romanya emâreti (Besarabya) ülkesinin 1856 târihli Paris mu‘âhede si ahkâmınca Rusya memâlikinden ifraz olunub garba (Pırut) nehri ve cenuba (Kiliya) kanalı ve (eski İstanbul) boğazı ile mahdud olan parçasını Rusya imparatoru hazretlerine i‘âde eder.

Kırk altıncı madde Tuna (Delta)sını teşkil eden atalar ile (Yılan) atası ve (Kiliya) ve (Senne) ve (Mahmudiye) ve (İsakcı) ve (Tolci) ve (Maçin) ve (Babatağı) ve (Hırsova) ve (Köstence) ve (Mecidiye) kazalarını havi olmak üzere (Tulci) sancağı Romanya’ya ilhak olunmuşdur.

Romanya emâreti andan başka “Silistre”nin şark tarafından başlayub “Mangalya’nın cenub tarafından Karadeniz’e müntehi olan bir hatta kadar “Dobrica”nın cenub tarafında vaki’ ülkeyi alır.

Hatt-ı hudud Bulgaristan’ı tahdid için teşkil olunacak Avrupa komisyonu mu‘ârrefetiyle mahallinde ta‘yin olunacaktır.

Kırk yedinci madde taksîm-i miyâh ve sayd-ı mâhi mes’elesi hükm olunmak üzere Tuna komisyonuna ‘arz olunacaktır.

Kırk sekizinci madde emâret dâhilinden geçen emti‘adan birgüne (transit) resmi ahz olunmayacaktır.

Kırk tokuzuncu madde konsolosların emâretindeki himayeye müte‘allık imtiyazat vaza’ifini ta‘yin için Romanya tarafından mukavelenâmeler ‘akd olunabilecektir.

Hukuk-ı müktesebe emâretlerle ‘alâkadar olan devletler beyninde müttefiklik ta‘dil olunmadıkca mere‘il-icra kalacaktır.

[269] Ellinci madde devlet-i ‘Osmaniye ile Romanya arasında konsolosların imtiyazat ve veza’ifini ta‘yin eder bir mu‘âhede ‘akd olununcaya değin memâlik-i ‘Osmaniyede seyahat veya ikâmet eden Romanya teb‘ası ve Romanya’da dahi seyahat

veya ikâmet eden ‘Osmanlu teb‘ası sa’ir Avrupa devletleri teb‘asına te’min olunan hukukdan müstefid olacaklardır.

Elli birinci madde ‘umûr-ı nafi‘ada ve sa’ir bu yolda olan teşebbüslerde Romanya terk olunan arazi için Bâb-ı ‘âlî’nin hukuk ve vaza‘ifini der‘uhde eyleyecektir.

Elli ikinci madde düvel-i müte‘ahhide Avrupa menâfi‘inden olmak üzere tasdik edilen Tuna serbesti-i seyr-i sefâ’inine i’tâ olunmuş teminatı tezyid için Timür kapulardan Tuna boğazlarına kadar nehir boyunda bulunan bil-cümle kal‘a ve istihkâmatın hedm olunmasına ve yeni kal‘a ve istihkâmlar yapılmamasına karar verilmiştir. Zabıta-ı nehriyeye kadar ve gümrük hizmetine mahsus ufak gemilerden ma‘da Timür kapulardan aşağı Tuna üzerinde hiçbir harb sefinesi seyr ü sefer edemeyecektir. Ma‘heza devletlerin Tuna boğazlarında bulunan karagol gemileri (Kalas)a kadar çıkabileceklerdir.

Elli üçüncü madde Romanya tarafından dahi a‘za bulundurulacak olan Tuna komisyonu me’muriyetinde ibka olunmuşdur. Ve bu me’muriyeti karadaki hükûmetden kâmilten müstakil olmak üzere şimdiden sonra Kalas’a kadar icra eyleyecektir. Ve hukuk ve imtiyazat ve mu‘âfiyat ve vazâ’ifine müte‘allık olan mu‘âhedat ve nizamata ve senedat ahkâmı tasdik edilmiştir.

Elli dördüncü madde komisyon için ta‘yin olunan müddetin inkızasından bir sene evvel devletler komisyonun hükmü tehdid ve yahud idhaline lüzum görecekleri tadilatı icra için ittifak eyleyeceklerdir.

Elli beşinci madde seyr-i sefâ’ine ve zabıta-i nehriyeye ve Timür kapulardan Kalas’a kadar icra olunacak nezarete müte‘allık nizamnâmeler sahildaranın murahhasları mu‘âvenetiyle Avrupa komisyonu tarafından bil-müzâkere tertib olunacak ve Tuna’nın Kalas’dan aşağısı için başlamış ve yapılacak nizamata tatbik edilecektir.

[270] Elli altıncı madde Tuna komisyonu (Yılan) atası üzerindeki fenarın muhafazasını te’min için iktiza edenlerle ittifak edecektir.

Elli yedinci madde timür kapuların ve şelalelerin seyr-i sefâ'ine îkâ' eylediği mevâni'in def'ine mahsus 'ameliyatın icrası Avusturya'ya havale olunmuştur. Nehrin bu cihetine sâhildar olan hükûmetler 'ameliyat-ı mezkûre için talep olunabilecek bi'l-cümle teshilatı i'tâ eyleyeceklerdir. 'Ameliyat-ı mezkûrenin masarısını kapamak için muvakkat bir harc almak hakkına dâ'ir fi 13 Mart sene 1871 târihli Londra 'ahidnâmesinin altıncı bendi ahkâmı Avusturya lehinde ibka olunmuştur.

Elli sekizinci madde Bâb-ı 'Âlî Rusya imparatoruna Asya'da (Ardahan) ve (Kars) ve limanıyla beraber (Batum) arazisini ve eski Rusya hududuyla âtîde muharrer hat arasında bulunan bil-cümle araziyi terk eder.

Hudûd-ı cedide Ayastefanos mu'âhedesinde ta'yin olunan hat mücebince Karadeniz'den (Kurda)nın cenub-garbiyesinde vâki' bir noktaya ve (Artvin) cenûbuna kadar Karadeniz'den hareketle hatt-ı müstakim üzere (Çoruk) çayına kadar mümted olacak ve bu çayı geçüb ve (Eşlesmiş)in şark tarafından mürûr edüb hatt-ı müstakim üzere Ayastefanos mu'âhedesinde ta'yin olunan Rusya hududuna (Nariman) cenub tarafındaki bir noktada vasil olmak için cenub tarafına hatt-ı müstakim üzere gidecek ve (Oltu) şehrini Rusya'ya bırakacaktır. (Nariman) kurbinde işaret olunan noktadan şarka çevrilüb Rusya'da kalacak olan (Tirnik)den geçerek (Venik çayı)na kadar ilerüleyecektir. (Bardoz)a kadar bu çayı ta'kib ve ba'dehü (Bardoz)a ve (Yeniköy)ü Rusya'ya bırakarak cenuba toğru müteveccih olacaktır.

(Karaorgan) köyünün garb tarafındaki bir noktadan (Micingert) üzerine müteveccih olub hatt-ı müstakim üzere (Kösetağ) zirvesine toğru yürüyecek ve şimalde (Raks)a dökülen sular ile cenubda (Murad) suyuna dökülen suların arasındaki hatt-ı inkısam-ı miyah boyunca eski Rusya hududuna kadar gidecektir.

Elli tokuzuncu madde haşmetlü Rusya imparatoru Batum'u ticarete mahsus [271] serbest bir liman yapmak efkârında olduğunu beyân eder.

Altmışınca madde Ayastefanos mu'âhedesinin on tokuzuncu maddesi mücebince Rusya'ya terk olunan (Eleşkird) vadisiyle (Bayezid) şehri Devlet-i 'Aliyye'ye i'âde olunacaktır.

Bâb-1 ‘Âlî İran hududunu tahdide me’mur ve İngiliz ve Rus a‘zadan mürekkebe muhtelit komisyon tarafından ta‘yin olunduğu vech üzere (Kator) şehri ve arazisini İran’a terk eder.

Altmış birinci madde Bâb-1 ‘Âlî ahali Ermeni bulunan eyâlatda ihtiyacat-ı mahalliyenin icab ettiği ıslahatı bilâ te’hir icra ve Ermenilerin Çerkes ve Kürdlere karşı huzur ve emniyetlerini te’mîn etmeği ta’ahhüd eder ve arasına bu babda ittihaz olunacak tedabiri devletlere tebliğ edeceğinden düvel-i müşârunileyhüm tedabir-i mezkûrenin icrasına nezaret eyleyeceklerdir.

Altmış ikinci madde Bâb-1 ‘Âlî serbesti-i âyin ve mezheb kâ‘idesini vüs‘at-i kâmile i‘tâsıyla beraber muhafaza ve ibka etmek arzusunda bulunduğunu beyân eylediğinden tarafeyn-i müte‘ahhideyn işbu beyân-ı ihtiyariyi sened ittihaz ederler. Memâlik-i ‘Osmaniye’nin her tarafında ihtilaf-ı din ve mezheb hiç kimse için hukûk-ı mülkiye ve politikiyede ve hidmet-i ‘umûmiye ve me’muriyet ve şerefe na‘iliyetde bil-cümle hiref ve sanayi‘in icrasında mani‘ olmayacaktır. Ve din ve mezhebe bakılmayarak mahkemeler huzurunda cümlesinin şahadeti kabûl edilecektir.

Serbesti ve icra-yı âyin ve mezheb cümleye te’mîn olunacak ve cema‘at-i muhtelifenin silsile-i meratib üzere tertibinde ve rü‘esa-yı ruhaniyeleri ile olan münasebatında bir güne ikâ‘-ı mevâni‘ olunmayacaktır.

Her milletten Avrupa ve Asya memâlik-i ‘Osmaniyesinde seyahat eden ruhban ve zevar aynı hukuk ve feva‘id ve imtiyazatdan müstefid olacaklardır. Memâlik-i ‘Osmaniye’de mukim konsolosların ve politika me’murlarının gerek bâlâda zikr olunan eşhası ve gerek mahal-i mübareke ve sa‘irede kâ‘in te’sisat-ı dîniye ve hayriyeyi resmen himaye etmek hakları tasdik kılınmıştır.

Fransa’nın istihsal etmiş olduğu hukuk sarahaten muhafaza olunub mahal-i mübareke (İstatüko)suna asla halel getirilmeyeceği mukarrerdir. (Ayneroz) [272] papasları herkanı memleketden gelmiş bulunur ise bulunsunlar bundan evvelki emlak ve feva‘idlerinde muhafaza olunacaklar ve bil-istisna hukuk ve imtiyazatca müsavat-ı kâmileden müstefid olacaklardır.

Altmış üçüncü madde fi 30 Mart sene 1856 târihiyle Parisde ve fi 13 Mart sene 1871 târihiyle Londra'da akd olunan mu'âhedelerin mu'âhede-i hazıra ile ilga veya ta'dil olunmayan ahkâmı ibka ve muhafaza olunmuşdur.

Altmış dördüncü madde işbu mu'âhedenâme tasdik edilecek ve tasdiknâmeleri üç hafta zarfında ve mümkün olduğu hâlde daha evvel Berlin'de mübâdele olacaktır. Tasdikan bil-makal murahhasan-ı müşârünileyhüm işbu mu'âhedenâmeyi imza ve kendü armalı mühürleriyle temhir eylemişlerdir.

Mu'âhede-i hazıra bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi temmuzunun on üçüncü günü Berlin'de 'akd ve tanzim olunmuşdur.

[273] (Ayastefanos'da 'akd olunan mukaddemat-ı sulhiye)

('inâyet barı ile)

"biz"

('Aleksandır-ı Sâni)

(Ki 'umum Rusya'nın imparator ve hükümdar-ı mutlakıyız)

Ve "Moskov" ve "Kiyef" ve "Velamir" ve "Novogord" ve "Kazan" ve "Ejderhan" ve "Lehistan" ve "Vesberya" ve "Kırım" ve Gürcistan çarıyız ve "Piskof" pâdişâhıyız ve "İsmolinsk" ve "Litvanya" ve "Vavlin" ve "Podolsk" ve "Finland" grandüküyüz ve "İstiland" ve "Lifland" ve "Korland" ve "Şemigalsık" ve "Semükin" ve "Bilstok" ve "Korolsk" ve "Tvar" ve "Boğur" ve "Perm" ve "Yanka" ve "Bulgarya" ila ahire prensiyiz ve "Novogord" ve "Nizova" ve "Zemliye" ve "Çernikof" ve "Rabazan" ve "Poltava" ve "Rostof" ve "Baroslav" ve "Belozor" ve "Odar" ve "Obdar" ve "Fandiya" ve "Petisk" ve "Müsteslav" ve 'umûm-ı kıt'at-ı şimaliye pâdişâhı ve grandüküyüz ve "İvar" ve "Kartarlin" ve "Kabartay" ve "Ermenistan" ve "Çerkezistan" ve "Tağistan" ümerasının âmiri ve pâdişâhıyız ve Norvec kıt'asının hükümdar-ı meşru'u ve veli'ahdıyız ve "Şilzovik-Golştayn" ve "Estarmarin" ve "Didmarş" ve Oldenborog grandüküyüz. İlâ ahire

biz işbu nâme ile i‘lan ederiz ki ‘azimetlü pâdişah-ı ‘Osmaniyân ile beynimizde hâsıl olan ittifak üzerine tarafeyn murahhasları işbu bin sekiz yüz yetmiş sekizinci sene-i miladiyesi şubat-ı rûmîsinin on tokuzuncu ve mart-ı efrancıyanın üçüncü günü Ayastefanos karyesinde aynen zeyrde muharrer mukaddemat-ı sulhiyeyi imzalamışdır.

[274] (Mukaddemat-ı sulhiye)

Zat-ı şevketsimat hazret-i pâdişahi ve haşmetlü Rusya imparatoru hazretleri memleket ve ahalilerine ni‘am-ı sulh ve asayışı i‘âde ve te‘min etmek ve yeniden zuhur edebilecek her güne karışıklıkların vuku‘unu men‘ eylemek arzusunda bulduklarından mukaddemat-ı sulhiyeyi kararlaştırmağa ve ‘akd ve imza eylemeğe taraf-ı eşref-i pâdişahiden mersu‘ı nişan-ı ‘Osmaniye ve birinci rütbeden mecid-i nişani vesa’ir ecnebi nişanlarını hâmil olan hâriciye nâzırı Safvet Paşa ile birinci rütbeden mecid-i nişani ve ikinci rütbeden nişan-ı ‘Osmaniye vesa’ir ecnebi nişanlarını hâmil olan Berlin sefiri Sa‘adullah Beğ ve imparator hazretleri cânibinden dahi murassa‘ ‘Aleksandırı Noviski nişanını ve daha sa’ir Rusya ve ecnebi nişanlarını hâmil olan yaverân-ı harb-i imparatoriden ve ferikândan ve şura-yı devlet a‘zasından Kont Nikola İgnatiyef ile senet-i an nişanının birinci rütbesini ve daha sa’ir Rusya ve ecnebi nişanlarını ha’iz olan Mösyö ‘Aleksandır Nelidof ta‘yin olunmuşdur. Müşar ve mûmâileyhüm yolunda muntazam görülen i‘timatnâmelerini ba‘de’t-te‘ati mevad-ı âtiyeye karar vermişlerdir.

Birinci madde Devlet-i ‘Aliyye ile Karatağ beyninde ‘ale’t-tevâli zuhûra gelen münaza‘ata nihayet vermek için Karatağ hududu zeyrde muharrer kayd ihtirazı ile merbut harita mücebince bervech-i âti tashih edilecektir. Şöyle ki Karatağ hududu (Doviostica) tağından bed’ ile Dersa‘âdet konferansı tarafından gösterilen hat üzerinde (Bilke)den geçerek (Korino)ya kadar mümted olacak ve oradan (Gaçka)ya (Müstevkiyagaça) Karatağ’a ‘â’id olacaktır. Ve (Piva) ve (Tara) nehirlerinin nokta-i telakkisine toğru giderek (Derin) nehrinin (Lim) çayı ile mülâki olduğu noktaya kadar şimale yukarıya çıkacaktır. Emâretin hudûd-ı şarkiyesi dahi (Lim) çayından (Pripol)a kadar giderek (Ravzay)dan (Bihororozay) Karatağ’a bırakılacak ve (Soka Palanina)ya toğru mümted olacaktır. Hatt-ı mezkûr (Rogrov) ve (Palava) ve (Gorseniye’yi) içeriye toğru aldıktan sonra (İşlib) ve (Paklin)den cibal-i müteselsile boyuna toğru (Kopravinik ve Babadere) ve (Borore) tağlarının tepelerinden dahi Arnavudluk hududu boyuna giderek [275] ta (Broklati) tağının

en yüksek tepesine kadar mümted olacak ve bu mahalden dahi (Piskaşık) tağı tepesinden toğruca (Eysisni Hoti) gölüne giderek ve (Eysisni Hoti) ve (Eysisni Kastrati)yi ikiye bölerek İşkodra gölünden geçüb (Boyana)ya müntehi olacak ve (Boyana) nehri talûkünden ya'ni en derin mahallinden denize kadar gidecektir. (Nikşik) ve (Gaçka) ve (İşpoz) ve (Podgoriçe) ve (Jabliyaki) ve (Bar) Karatağ'da kalacaktır.

Devlet-i 'Aliyye ile Karatağ emâreti tarafından dahi a'za bulundurmak üzere teşekkül edecek bir Avrupa komisyonu harita-i 'umûmiyeye iki memleketin menâfi'i ve emniyet-i mütekâbilesince muhak ve lâzım ad eyleyeceği ta'dilatı mahallinde bilahire emâretin hudud-ı kat'iyesini ta'yin eyleyecek ve iki memlekte dahi bu ta'dilatdan tolayı arazice lüzumu tasdik olunacak bedelleri i'tâ edecektir. (Boyana) nehrinin seyr-i sefâ'ini maddesi da'ima Devlet-i 'Aliyye ile Karatağ beyninde birtakım ihtilafata sebebiyet vermiş olduğundan salifü'z-zikr komisyon bu madde hakkında mahsus bir nizamnâme kaleme alacaktır.

İkinci madde Devlet-i 'Aliyye emâretin istiklâlini kat'iyen tasdik eyleyecektir. Ale'l-husus Ders'âdet'de ve memâlik-i mahrûse-i şâhânenin lüzum görülecek ba'zı mahallerinde Karatağ me'murlarının bulundurulması ve tarafeyn-i memâlikine iltica eden mücriminin i'âdesi ve memâlik-i mahrûse-i şâhânedede seyahat veya ikâmet eden tağluların hukuk-ı milel-i kava'idine ve tağlular hakkında mevzu' olan usûle göre kavanin ve me'mureyn-i saltanat-ı seniyyeye tab'iiyet etmesi hususlarında Devlet-i 'Aliyye ile emâret beyninde cereyan edecek münasebatın şekl ve mahiyeti ilerüde Rusya devletiyle Devlet-i 'Aliyye ve Karatağ emâreti beyninde bi'l-ittifak ta'yin olunacaktır. Devlet-i 'Aliyye ile Karatağ hududunda bulunan ahâlinin münâsebatına ve hudûd-ı mezkûre üzerindeki mevaki'i müstahkemeyi müte'allık mesa'ili hal ve tasviye için Devlet-i 'Aliyye ile emâret beyninde bir mukavelenâme 'akd olunacaktır. İttifak hâsıl olmayan maddeler Rusya ve Avusturya devletleri tarafından hükm sıfatıyla hal olunacaktır. Devlet-i 'Aliyye ile Karatağ bundan böyle terk-i araziye müte'allık mütalib-i cedide müstesna olarak kendü yanlarında bir güne ihtilaf ve münazaa'a zuhur eder ise ihtilafat vaka'larının fasl ve tasviyesi hususunu Rusya ile Avusturya [276] devletlerine havale edecekler ve devleteyn-i müşârünileyhüma dahi hakem sıfatıyla müttefikan işe bir karar vereceklerdir.

Karatağ ‘askeri bâlâda muharrer dâ’ire dâhilinde olmayan araziyi mukaddemat-ı sulhiyenin imzası târihinden i’tibâren on gün zarfında tahliye etmeğe mecbur olacaktır.

Üçüncü madde Sırbistan’ın istiklâli tasdik olunmuşdur. Hudûdu merbut harita mûcebince (Derin)in talûkünden ya’ni en derin mahallinden başlayarak (Küçük Azurnik)i ve (Zakar)ı Sırbistan’a bırakacak ve (Estoplak) kurbinde (Ddezevo) çayının menba’ına kadar eski hudud boyunca gidecektir. Ve oradan yeni hudud-ı mezkûr çayın hatt-ı cereyanı üzerinden (Raska) çayına kadar gidüb oradan dahi mezkûr (Raska) çayının hatt-ı cereyanı üzerinden (Yenipazar)a kadar mümted olacaktır. (Yenipazar)dan (Mekinci) (Vetergovişt) karyeleri kurbinden cereyan eden çayın menba’ına kadar gidecektir. (Bozo Palanina) çayından (İbar) vadisine yürüyüb (Ribanık) köyü civarında mezkûr çaya mansıb olan ırmak boyunca gidüb ba’dehü (İbar) ve (Sitihbar) ve (Velab) çayları ile (Patinçe) deresinin hatt-ı cereyanı üzerinden bu ırmağın (Garapasinca Palanina)da bulunan menba’ına kadar gidecektir. Ve oradan (Kariva) ve (Terniça) sularını tefrik eden tepeler üzerinden ve en kesdirme yoldan mezkûr (Terniça) çayına (Miv Vaçka) ırmağında mülâki olacak ve mezkûr (Miv Vaçka) ırmağının yukarısına çıkub ve (Miv Vaçka Palanina)yı geçüb (Kalimankı) köyü civarında (Morava)ya toğru tekrar inecektir. Bu noktadan i’tibâren (Morava) boyunca (İstaykoviçi) karyesi civarında (Velosina) nehrine kadar inüb mezkûr (Velosina) ve (Linbezerda) çayları ile (Gökaviç) ırmağı boyunca çıkararak (Soka Palanina)dan geçüb (Nişeva)ya kadar (Virilü) çayı boyunca giderek ve mezkûr çaydan (Karapaç) köyüne kadar inüb oradan dahi en kesdirme yol ile (Karolpara) nehrinin cihet-i cenub-şarkîsinde kadim Sırb hududuyla birleşüb (Tuna)ya bu nehrin boyunca gidecektir. (Ata Kal’asi) bi’t-tahliye hedm ve tahrib edilecektir. Devlet-i ‘Aliyye ve Sırb memurlarından [277] mürekkeb bir komisyon Rusya komiserinin inzimam-ı mu’âvenetiyle üç ay zarfında hududun harita-i kat’iyesini mahallerinde tanzim ve (Derin) atalarına mûte’allık mesa’ili dahi sûret-i kat’iyede fasl ve tasviye eyleyecektir. İşbu komisyon Sırbistan ile Bulgaristan beynindeki hududun tahdidiyle meşgul olduğu zaman bunda bir Bulgar me’muru dahi bulundurulacaktır.

Dördüncü madde Sırbistan’a ilhak olunacak arazide emlâki olub da emâretin hududu hâricinde ikamet etmek isteyen Müslümanların emlâki başkalarına idâre ve iltizam ettirmek üzere ‘uhde-i tasarruflarında kalacaktır. A’zası İslâm ve Sırbıdan mürekkeb olmak ve bir Rusya komiseri dahi bulunmak üzere teşkil olunacak komisyon

Müslümanların ‘alâkadar oldukları emlâkin mu‘âyesine dâ’ir bi’l-cümle mesa’ili iki sene zarfında kat’iyyen ve bilâ istinâf hal edeceği gibi emlâk-i mirîye ve mevkûfenin sûret-i terkini ve bu emlâkce ‘alâkadar olanların menâfi‘ine müte‘allık mesa’ili dahi üç sene zarfında tasviye eyleyecektir.

Devlet-i ‘Aliyye ile emâret kendi beyinlerinde cereyan edecek münasebatın şekli ve mahiyetini ta’yinen toğrudan toğruya bir mu‘âhedenâme ‘akd edinceye değin memâlik-i şâhânedede ikâmet veya seyahat edecek Sırb teb‘ası hakkında hukûk-ı milel kavâ’id-i ‘umûmiyesi mücebince mu‘âmele olunacaktır.

Sırb ‘askeri bâlâda muharrer dâ’ire dâhilinde olmayan araziye mukaddemat-ı sulhiyenin ‘akdi târihinden i’tibâren on beş gün zarfında tahliye etmeğe mecbur olacaktır.

Beşinci madde Devlet-i ‘Aliyye Romanya’nın istiklâlini tasdik eder. Romanya ba‘dema tarafeyn beyinde kararlaştırılacak tazminata hakkını dermeyân eyleyecektir.

Devlet-i ‘Aliyye ile Romanya beyinde toğrudan toğruya ‘akd-i mu‘âhede olununcaya değin Romanya teb‘ası memâlik-i şâhânedede Avrupa devletleri teb‘asına te’mîn olunan bil-cümle hukuka na’il olacaklardır.

Altıncı madde Bulgaristan Devlet-i ‘Aliyye’ye vergü verür ve idâresi Hristiyan bir emâret-i mümtaz hey’etine vaz‘ olunacaktır.

Bulgaristan emâretinin hudûd-ı kat’iyyesi Rumeli’nin Rusya ordusu tarafından [278] tahliyesinden evvel Rusya ve Osmanlı a‘zasından mürekkebi bir komisyon mu‘arrefetiyle ta’yin ve tahdid olunacaktır. Bu komisyon ta’yin-i hudud emrinde hudûd-ı ‘umûmiyece mahallinde icra olunacak ta’dilat hususunda esas-ı musalaha mücebince ekseriyet-i ahâlinin milliyeti kâ‘idesine ve fenn-i tahkîk-i arazice olan mukteziyata ve oralarda mütemekkin ahâlinin menâfi‘i fi’iliyesine ve âm-deşdleri iktizasına ri‘âyet eyleyecektir.

Bulgaristan emâretinin vüs‘ati merbût haritada sûret-i ‘umûmiyede ta’yin olunmuş olduğundan bu harita tahdid-i kat’iyyede esas ittihaz olunacaktır. Bulgaristan hududu

Sırbistan'ın hudûd-ı cedidesinden ayrılarak (Karatağ) denilen silsile-i cibâle değin (İyüranya) kazasının hudûd-ı garbiyesi boyunca gidecek ve garb tarafına çevrildiğinde (Komana) ve (Koçana) ve (Kalkandelen) kazalarının hudud-ı garbiyesi boyunca (Korab) tağına kadar ve oradan ve (Lezçiça) çayı üzerinden bunun (Karaderin) nehriyle telakki eylediği noktaya kadar gidecektir. (Derin)den ve ba'dehü (Ohri) kazasının (Lina) tağına doğru olan hudud-ı garbiyesinden cenuba doğru yürüyüb (Görice) ve (Esterva) kazalarının (Karamus) tağına kadar giden hudud-ı garbiyesi boyunca gidecek ve andan sonra (Kesriye) gölünden (Moğlbence) ya'ni (Karacaova) çayına varacak ve bu çayın hatt-ı cereyan üzere gittiğinden ve (Yenice)nin cenub tarafından (Vardar Yenicesi)ni geçtikden sonra (Vardar) mansıbından ve (Galiko)dan (Parka) ve (Sarayköy) nam karyelere doğru ve oradan (Beşik) gölünün ortasından ve (Terome) ya'ni (Karasu) çayı mansıbına gidecek ve sahil-i deryadan (Birügül)e ve daha ötede şimal-i garbî istikâmetince (Rodob)ke Despot silsile-i cibâleden (Çaltepe) tağına doğru gidecek ve (Karabalkan) (Kuroşova) tağına kadar ve (Eşekkulağı) ve (Çepellü) ve (Karakulak) ve (Işıklar) tağlarından (Arda) suyuna kadar gidecek ve yine Bulgaristan hududu oradan (Çirmen) şehri istikâmetince tahdid olunarak ve (Edirne) şehrini cenubda bırakarak (Seküdlü) ve (Karahamza) ve (Arnavudköy) ve (Akarıcı) ve (Aynerci) köylerinden (Tekkedere)sine kadar gidecek ve (Tekkederesi) ve (Çorludere)si boyunca (Lüleburgosu)na ve (Ora)dan [279] (Sıcakdere) tarikıyla (Serket) köyüne kadar gidecek ve tepelerden doğruca (Hakim Tabya)sına doğru gidüb orada Karadeniz'e müntehi olacaktır. Ve sahil-i deryadan (Mangalya) kurbinde ayrılıb ve (Tolçi) sancağının hudud-ı cenubiyesi boyunca gidüb (Rasora) üzerinden Tuna'ya müntehi olacaktır.

Yedinci madde Bulgaristan beği ahali tarafından serbestce intihab ve düvel-i mu'azzamanın muvaffakatıyla cânib-i Devlet-i 'Aliyye'den tasdik kılınacaktır. Mu'azzama handan-ı hükümransı a'zasından hiçbiri Bulgaristan beği intihab olunamayacaktır.

Bulgaristan beğiliği münhal olduğu zaman yeni beğin intihabına o usûl ve şera'it üzere icra olunacaktır. Bulgar mu'teberanından mürekkeb Filibe ve Tırnovide tecemmu' edecek bir meclis beğin intihabından evvel bir Rusya devleti komiserinin taht-ı nazarında ve Devlet-i 'Aliyye komiseri huzurunda bin sekiz yüz otuz târihinde Edirne mu'âhedesinden sonra Tuna emâretlerinde vaz' olunan emsâle tevfikân Bulgar 'idâre-i müstakbele nizamnâmesini tertib ve tanzim eyleyecektir.

Bulgar ile İslâm ve Rum ve Ulah ve sa'ire karışık olan mahallerde intihabatda ve nizamnâme-i dâhilinin emr-i tanziminde ahali-i merkûmenin menâfi'î ve hukûku bihakk-ı nazar i'tibara alınacaktır.

Bulgaristan'da usûl-i cedidenin vaz' ve te'sisiyle bunun icrasına nezaret etmek husûsu iki sene müddetle bir Rusya devleti komiserine havale olunacaktır. Usûl-i idâre-i cedidenin te'sisi târihinden i'tibâren bir sene hitamında Rusya devletiyle Devlet-i 'Aliyye ve Avrupa kabinetoları beyninde ittifak hâsıl olduğu takdirde Avrupa kabinetoları 'indel-icab mâre'z-zikr Rusya devleti komiseri refâkatına taraflarından dahi birer me'mur mahsus ta'yin edebileceklerdir.

Sekizinci madde 'asâkir-i şâhâne artık Bulgaristan'da ikâmet etmeyecek ve eski kal'alerin cümlesi masarîfî mahallî hükûmeti tarafından tasviye olunmak üzere hedm edilecektir. Devlet-i 'Aliyye kendüsünün malı olub ala franka kânun-i sâninin otuz birinci günü 'akd olunan mütareke mücebince tahliye edilmiş Tuna [280] kal'aleriyle Şumnu ve Varna kal'alarında mühimmat-ı harbiye ve eşya-yı sa'ireyi istediği gibi isti'male salahiyeti olacaktır.

İntizam ve emniyet ve asâyiş-i mahalliye muhafazaya kâfi olmak üzere miktarı mu'ahharen Devlet-i 'Aliyye ve Rusya devleti beyninde bil-ittifak ta'yin olunacak olan bir millet-i 'askerî kâmilen teşkil olununcaya kadar Rusya 'askeri dâhil memleketde ikâmet ve 'indel-icab komiserine mu'âvenet eyleyecektir. 'Askerin ikâmeti için dahi takriben iki sene müddet olunacaktır. Rusya ordusu memâlik-i şâhâneye tahliye eyledikten sonra Bulgaristan'da ikâme edilecek olan altı piyade fırkası ve iki süvari fırkasından mürekkep Rusya 'asâkir-i mukimesi elli bin kişiyi mütecaviz olmayacak ve umûr-ı i'âşe ve idâreleri bulunduğu memlekete 'â'id olacaktır. Bulgaristan 'asâkir-i mukimesi Rusya memâlik-i ile yalnız Romanya'dan değil eğer müddet-i ikâmetde lâzım gelen debovileri tertib edebilirler ise Karadeniz limanlarından Varna ve boğazdan dahi ihtilat eyleyeceklerdir.

Tokuzuncu madde Bulgaristan'ın mu'ahharen Devlet-i 'Aliyye'nin göstereceği banka vasıtasıyla Devlet-i 'Aliyye'ye i'tâ edeceği vergü-yi senevinin miktarı idâre-i cedidenin işe başladığı birinci senenin nihayetinde Devlet-i 'Aliyye ile Rusya ve düvel-i sa'ire beynlerinde bi'l-ittifak kararlaştırılacak ve bu vergü dahi emâreti teşkil edecek bil-

cümle memâlikin birkaç senelik vâridatının hadd-i mütevassıtı üzerine vaz' ve ta'yin olunacaktır. Bulgaristan Devlet-i 'Aliyye'nin Varna ve Ruscuk timüryol kumpanyasına karşı olan tekâlif ve ta'ahhüdatını yine kendüsüyle Devlet-i 'Aliyye ve mezkûr kumpanya beynlerinde işi kararlaştırarak der'uhde edecektir. Emâretin dâhilinden geçen sa'ir timüryollara müte'allık mesa'ilin tasviyesi kezâlik Devlet-i 'Aliyye ile Bulgaristan'da teşekkül edecek hükûmet ve dâhili timüryol kumpanyaları beynlerinde bi'l-ittifak hâsıl olacak karara te'allık olunacaktır.

Onuncu madde Devlet-i 'Aliyye emâretin öte tarafında vâki vilâyetlere göndereceği veyahut oralardan celb eyleyeceği 'asker ve mühimmat ve zahireyi Bulgaristan'ın ta'yin olunacak yollarından geçirmeğe hak ve salahiyeti olacaktır. Fakat ihtiyacı harbiyesini te'min ile beraber bu salahiyetin isti'malince her gün [281] müşkülât veya kâşiflerin men'î zuhuru için şu mukâvelenâmenin târih-i tasdikinden üç ay kadar Devlet-i 'Aliyye ile Bulgaristan idâresi beyninde mahsus bir nizamnâme kaleme alınarak salahiyet-i mezkûrenin şera'it-i icra'iyesi ta'yin olunacaktır. Bunun hükmü yalnız 'asâkir-i muntazama-i 'Osmaniyeye şâmil olup 'asâkir-i gayr-ı muntazama ile başıbozuklar ve Çerkeslerin külliye hâric tutulacağı mukarrerdir. Devlet-i 'Aliyye emâret dâhilinden postasını geçirmek ve bir de telgraf hattı dahi kullanmak hakkını muhafaza edecek ve şu iki madde dahi bâlâda muharrer müddet içinde ve yine o sûretle tasviye edilecektir.

On birinci madde emlâkin sahibi olubda emâretin hududu hâricinde ikâmet edecek İslâm ve sa'irenin emlâki başkalarına idâre ve iltizam ettirmek üzere 'uhde-i tasarruflarında kalacaktır. A'zası İslâm ve Bulgar olarak Rusya komiserlerinin taht-ı nezaretinde ve başluca mecmu'ı nas olan merkezlerde teşkil olunacak komisyonlar İslâm vesa'irenin 'alâkadar oldukları emlâkin mu'âyenesine dâ'ir bi'l-cümle mesa'ili iki sene zarfında kat'iyyen velâyet-i gayr-ı sûretde hal edecektir. Buna mümasil komisyonlar emlâk-i mirîye ve mevkûfenin sûret-i ferağ ve idâre ve isti'maline müte'allık bil-cümle husûsatı Devlet-i 'Aliyye'nin hesabına olarak iki sene zarfında tasviyeye me'mur olacaktır. Bâlâda muharrer iki sene müddetin inkızasına değin aranılmayan bil-cümle emlâk bil-müzâyede fûruht olunarak ismen hâsılası vuku'at-ı ahirede müsab olan gerek İslâm ve gerek Hrisityan eytam ve arâ milletin emr-i idâre ve i'âşesine tahsis olunacaktır.

On ikinci madde Tuna üzerinde bulunan kal'elerin cümlesi hedm edilecek ve ba'dema bu nehrin savahilinde mevâki'-i müstahkeme ve Romanya ve Sırbistan ve Bulgaristan sularında dahi sefâ'in-i harbiye bulunamayacaktır. Şu kadar ki mu'tad olan karagol vapurlarıyla zabıta-i nehriyeyi muhâfazaya ve gümrük işlerine me'mur olan ufak gemiler bundan müstesnadır. Tuna muhtelit komisyonunun hukuk ve vazâ'if ve imtiyazatı hâliyle ibka olunacaktır.

On üçüncü madde Devlet-i 'Aliyye Senne boğazını tekrar açub gerek ahvâl-i harbiyeden ve gerek Tuna'ca seyr-i sefâ'inin ta'tilinden tolayı dûçâr-ı hasar olan [282] eşhasa tazminat i'tâ etmeliği der'uhde ederek bu iki nev' masarıfa karşuluk Tuna komisyonunun kendüsüne vereceği paradan beş yüz bin frank tahsis edecektir.

On dördüncü madde ders'âdet konferansının ilk ictimâ'ında Devlet-i 'Aliyye murahhaslarına tebliğ olunan Avrupa teklifatı Devlet-i 'Aliyye ile Rusya ve Avusturya devletleri beynlerinde bi'l-ittifak kararlaştırılacak ta'dilat ile birlikde derhal Bosna ve Hersek'de icra olunacaktır ve vergü bakayası talep olunmayarak mezkûr vilâyetlerin varidat-ı hazırası bin sekiz yüz seksen senesi martı ibtidasına kadar mezheb ve milliyete bakılmayarak vuku'at-ı ahireden dûçâr-ı felâket olan ahâli ile mülteci familyalarına verilecek tazminatın tesviyesine ve memleketin ihtiyacat-ı mahalliyeine hasr ve tahsis kılınacaktır. Müddet-i mezkûre inkızasından sonra senevi hükûmet-i seniyyeye 'â'id olacak meblağın mikdarı ilerüde Devlet-i 'Aliyye ile Rusya ve Avusturya devletleri beyninde ayruca ve bil-ittifak ta'yin edilecektir.

On beşinci madde Devlet-i 'Aliyye Girid ceziresi ahâlisi tarafından dermeyân olunan arzuyu nazar-ı ehemmiyete almağla beraber cezire-i mezkûrenin bin sekiz yüz altmış sekiz senesi nizamnâme-i dâhiliyesini müdekkikane icra etmeliği ta'ahhüd eder. Şu mukavelenâmede kendüleriçün bir idâre-i mahsusa ta'yin olunmayan Arnavudluk ve Tırhala ile Rumeli'nin sa'ir yerleriçün daha âna mümâsil ve ihtiyacat-ı mahalliyeye muvâfik bir nizamnâme-i dâhili yapılacaktır. Ekser a'zası yerlü ahâliden mürekkeb olmak üzere teşkil olunacak mahsus komisyonlar her vilâyetde yeni nizamnâmenin teferru'atını müzâkere ederek neticesini Devlet-i 'Aliyye'ye 'arz eyleyeceklerdir. Devlet-i 'Aliyye dahi bunları mevâki'-i icraya vaz' etmezden evvel Rusya devletiyle bir kere istişare edecektir.

On altıncı madde Ermenistan'da Rusya 'askerinin taht-ı istilasında bulunub Devlet-i 'Aliyye'ye i'adesi lâzım gelen mahallerin tahliyesi oralarca devleteynin münasebat-ı hüsnesine mazar karışıklıklara mahal verebileceğinden Devlet-i 'Aliyye Ermenilerin mütemekkin olduğu eyâletlerde menâfi'i mahalliyenin icab ettiği ıslahat ve tensikatı bil-ifâte-i vakt icra etmeliği ve Ermenilerin Kürdlere ve Çerkeslere karşı emniyetlerini istihsal etmeliği ta'ahhüd eder.

[283] On yedinci madde Devlet-i 'Aliyye vuku'at-ı ahirede medhali olan teb'asına kâmilen ve tamamen 'afv-ı 'umûmi i'tâ eder. Bundan tolayı habs veya nefy edilen eşhasın cümlesi derhal salıverilecektir.

On sekizinci madde Devlet-i 'Aliyye devleteyn-i mutavassıteyn komiserlerinin Kotur şehrinin tasarrufuna müte'allık beyân eyledikleri mütâla'ayı cidden piş-nazar-ı i'tinaya alarak İran hududunun umur-ı tahdid-i kat'iyesini icra etdirmeği ta'ahhüd eder.

On tokuzuncu madde Rusya imparatoru hazretlerinin taleb ve Devlet-i 'Aliyye'nin dahi te'diyesini ta'ahhüd eylediği tazminat-ı harbiye ile Rusya'nın uğradığı zayı'at-ı âtide muharrer hesablardan mürekkebdir.

Evvelâ tokuz yüz milyon ruble (ordunun idâresi mühimmatın nakli ve edevat-ı harbiye siparişatı) gibi vuku'bulan muharebe masarısına mahsusdur.

Sâniyen dört yüz milyon ruble memleketin savahil-i cenûbiyesine ve ihracat-ı ticaretine ve sanayi'e ve timüryollara ikâ' olunan hasarete mahsusdur.

Sâlisen yüz milyon ruble bi-hasbe'l-istila Kaflasya'da edilen zararlara mahsusdur.

Râbi'an on milyon ruble memâlik-i 'Osmaniyede bulunan Rusya teb'asının ve te'sisatının uğradığı zarar ve ziyana mukâbildir ki cümlesi bir milyar dört yüz on milyon ruble idi.

Rusya imparatoru Devlet-i ‘Aliyye’nin müşkülât-ı maliyesini piş-nazar-ı dikkate alarak ve arzu-yı cenab-ı pâdişâhiye imtisal eyleyerek yukarıki fıkra da münderc mübâliğin kısm-ı a‘zamını âtîde muharrer arazinin terki sûretiyle tasviyeye muvâfakat eyler.

Evvêlâ Tolçi sancağı ya‘ni (Küli) ve (Senne) ve (Mahmudiye) ve (İsakcı) ve (Tolçi) ve (Maçın) ve (Babatağı) ve (Hırsova) ve (Köstence) ve (Mecidiye) kazalarıyla (Deltanın) ataları ve (Yılan atası) terk olunacaktır. Rusya devleti bu ülkeyi ve (Deltanın) atalarını kendi memleketine ilhak arzusunda bulunduğu cihetle bunları (Besarabya) kıt‘asının [284] kendüsünden bin sekiz yüz elli altı mu‘âhede siyle ifraz edilen ve cenub tarafından (Küli) kanalının talûku ya‘ni en derin yeri ve (eski İstanbul) mansıbyla mahdud bulunan parçasıyla mübadele eylemek salahiyetini muhafaza eder suların taksimi ve sayd-ı kâhiler mes‘elesini Rusyalı ve Romanyalı a‘zadan mürekkeb bir komisyon mu‘arrefetiyle musalaha mu‘âhedenâmesinin tasdiki târihinden i‘tibâren bir sene zarfında tesviye olunacaktır.

Sâniyen (Ardahan) ve (Kars) ve (Batum) ve (Bayezid) ile (Soğanlı)ya kadar olan yerler terk edilecektir. ‘Umûmi itibar ile hatt-ı hudud Karadeniz sahilinden ayrılarak (Hopa) çayı ile (Çoruk) çayını tefrik eden tağların tepesinden ve (Artvin) şehrinin cihet-i cenûbiyesinden silsile-i cibalden geçerek (Alat) ve (Başacat) karyeleri kurbinde vaki (Çoruk) çayına kadar gidecek ve ba‘dehü (Derveniksi Kekesi) ve (Horcazor) ve (Biçkintağ) nam ciballerin tepelerinden ve (Tortum) ve (Çoruk) nam çayların mansıblarını tefrik eden en yüksek tepeden ve (Yayla) ve (Hîn) kurbindeki tepelerden geçerek (Tortum) çayı üzerinde vaki‘ (Vehin Kilise) nam karyeye müntehi olacaktır ve oradan (Sivritağ) cibal-i müteselsilesinden (Nariman) köyünün cihet-i cenûbiyesinden geçerek (Sivritağ) nam geçide kadar gidecektir. Ba‘dehü cenub-şarkî cihetine çevrilerek (Zivin) gidecek ve oradan (Zivin)den (Ardost) ve (Horasan) köylerine giden tarığın garb tarafına geçerek (Kilicman) köyüne kadar (Soğanlı) tağının cenub tarafına meyl edecek ve ba‘dehü (Şaryan) tağının tepesinden geçüb (Murad çayı) geçidindeki (Humur) nam mevki‘in cihet-i cenûbiyesine on “derdest” kalarak vasıl olacaktır. ba‘dehü (Alta) tağının tepesinden ve (Hori) ve (Tanderüksi) tepelerinden (Bayezid) vadisinin cihet-i cenûbiyesinden geçerek (Kazlı) gölün cihet-i cenûbiyesinden eski (İran) hududuna iltisak eyleyecektir.

Rusya memâlikine ilhak ve merbut haritada işaret olunan arazinin hudud-ı kat‘iyesi Rusyalı ve ‘Osmanlı a‘zadan mürekkeb bir komisyon mu‘arrefetiyle ta‘yin olunacaktır.

Bu komisyon îfâ-yı umûr-ı me'muresinde gerek vaz'iyet-i [285] mevki'iyesine ve gerek hüsn-i idâreye müte'allık mülâhazata ve memleketin istirahatını te'mine salih-i şera'ite ri'âyet eyleyecektir.

Sâlisen birinci ve ikinci fıkralarda zikr olunan mahaller Rusya'ya bir milyar yüz milyon ruble mukabilinde terk edilecektir. Ve memâlik-i 'Osmaniyedeki Rusya teb'a ve te'sisatına tahsis edilen on milyon ruble müstesna olduğu halde tazminatdan tasavvur kalan üç yüz milyon rublenin sûret-i te'diyesi ve gösterilecek te'minatı Devlet-i 'Aliyye ile Rusya devleti beyninde bil-ittifak tanzim olunacaktır.

Râbi'an memâlik-i şâhânedeki Rusya teb'a ve te'sisatına mahsus talep olunan on milyon ruble tazminat-ı 'alâkadaran tarafından vuku'bulacak istid'alar ders'âdetdeki Rusya seferatı tarafından tedkik olunarak Bâb-ı 'Âlî'ye havale edildikçe te'diye olunacaktır.

Yigirminci madde Devlet-i 'Aliyye Rusya teb'asının birkaç senedenderü mu'allakda kalan bi'l-cümle da'valarını dostane fasl ve tasviye etmek ve kendülerine 'indel-icab tazminat-ı lâzime îtâ ve haklarında verilen i'lamatı bilâ-te'hir icra ettirmek üzere tedabir-i mü'essere ittihaz eyleyecektir.

Yigirmi birinci madde Rusya'ya terk olunan mahaller ahâlisi başka mahale gidüb ikâmet etmek isterler ise emlâklerini satub çekilmekte serbest ve muhtar olacaklardır.

Bu babda kendülerine işbu mukavelenâmenin tasdiki târihinden i'tibaren üç sene mühlet verilmiştir. Mühlet-i mezkûrenin inkızasında emlâklerini satub memleketden çıkmamış olanlar Rusya tab'iyetinde kalacaktır.

Mirîye 'â'id olan emlâk-i gayr-i menkûle ve yahud mahall-i mezkûre hâricinde ka'in mirana mahsus emlâk-i mevkûfe dahi a'zası İslâm ve Rusyaludan mürekkebe teşkil olunacak bir komisyon mu'arrefetiyle kararlaştırılacağı vecihle kezâlik üç sene zarfında fûruht olunacaktır. Bu komisyon Rusya'ya terk olunubda elyevm Rusya 'askeri elinde olmayan kal'a ve şehir ve sa'ir mahallerde bulunan edevat-ı harbiye ile mühimmat ve devlete 'â'id zahire ve eşya-yı sa'irenin hükûmet-i seniyye cânibinden ne sûretle kaldırılacağını dahi ta'yin eyleyecektir.

[286] Yigirmi ikinci madde Rumeli ve Anadolu'da ikâmet ve seyahat eden Rusyalu zevar ve ruhban milel-i sa'ireye mensub papasların na'il oldukları aynı hukuk ve mu'âfiyat ve imtiyazatdan müstefid olacaklardır.

Dersa'âdet Rusya seferatıyla memâlik-i şâhânedede bulunan bulunan Rusya konsolosları zevar ve ruhban-ı merkûme ile kendülerinin mahall-i mübâreke ve sa'irede kâ'in müstemlekatını ve te'sisat-ı ruhaniye ve hayriyelerini resmen himaye etmek hak ve salahiyetini ha'iz olacaklardır.

'An usûl Rusyalu olub (Âyinerosz)da ikâmet eden ruhbanlara müstemlekat ve mu'âfiyat-ı kadimeleri i'âde olunacak ve kendülerine 'â'id olan üç manastır ile müstemilatında (Âyinerosz)daki sa'ir tesisat-ı ruhaniye ve manastırlara te'min olunan hukuk ve imtiyazatdan kemâfi's-sâbık müstefid olacaklardır.

Yigirmi üçüncü madde memâlik-i şâhânedede Rusya teb'asının ticaret ve hukuk-ı da'vaya ve hal ve mevki'lerine dâ'ir tarafeyn-i müte'ahhideyn beyninde mukaddema 'akd olunub muharebeden tolayı fesh ve ilga edilmiş olan bil-cümle mu'âhedat ve mukavelat ve ta'ahhüdât işbu mukavelenâme ile nakz edilen ahkâmı müstesna olmak üzere yine mevki'-i icraya vaz' olunacaktır. Devleteyn-i müte'ahhideyn bil-cümle ta'ahhüdât ve münasebat-ı ticariyelerince ve sa'irece i'lan-ı harbden evvel yekdiğerine karşı buldukları hâle rücu' edeceklerdir.

Yigirmi dördüncü madde Kal'a-i Sultaniye ile Haliç Dersa'âdet hal sefer ve hazırda Rusya limanlarından gelen veyahut Rusya limanlarına giden bîtaraf devletler sefâ'in-i ticariyesine açık kalacaktır. Bina'enaleyh Devlet-i 'Aliyye bin sekiz yüz elli altı senesi nisanının on altısında Paris'de imza olunan beyannâmenin ahkâmı hilafına olarak ba'dema Karadeniz ve Azak denizi limanları önünde i'tibarı bir abluka vaz' etmemegi ta'ahhüd eder.

Yigirmi beşinci madde Rusya ordusu zât-ı şevketsimat hazret-i pâdişâhi ile Rusya imparatoru beyninde musalaha-i kat'iyyenin 'akdi târihinden i'tibaren üç mah zarfında Bulgaristan müstesna olmak üzere Rumeli kıt'asını kâmilen tahliye eyleyecektir. Vakit kazanmak ve Rus 'askeri müddet-i medide memâlik-i şâhâne ve Romanya'da kalmamak

içün ‘askerin bir mikdarı Rusya vapurlarına veyahut isticar olunacak diğeri vapurlara [287] irkâben nakl olunmak üzere Karadeniz ve Marmara denizi limanlarına gönderilebilecektir. Anadolu kıt‘ası ise musalaha-i kat‘iyenin ‘akdi târihinden i‘tibâren altı mah zarfında tahliye olunacak ve Rus ‘askeri Kafksya ve Kırım tarikiyle avdet etmek üzere Trabzon’dan vapura binmeğe me’zun olacaktır. Tasdiknâmelerin ta‘atisini müte‘akib umûr-ı tahliyeye mübaderet olunmak lâzım gelecektir.

Yigirmi altıncı madde işbu mukavelenâme mücebince Devlet-i ‘Aliyye’ye terk olunacak mahallerde Rusya ‘askeri ikâmet ettiği müddetçe umûr-ı idâre oraların istilasındanberü ne hâlde ise yine o hâlde kalacak ve Rusya ‘askeri kâmilin çekilinceye kadar Bâb-ı ‘Âlî idâreye asla müdâhale etmeyecektir.

Devlet-i ‘Aliyye’ye i‘âde olunacak mahallere ‘asâkir-i şâhânenin duhûlü ve Devlet-i ‘Aliyye’nin icra-yı hükûmete mübâşeretini ancak herbir memleket ve kal‘a Rusya ‘askeri tarafından tahliye olunduktan ve kumandan keyfiyeti Devlet-i ‘Aliyye’nin bunun için ta‘yin edeceği zabıta haber verdikten sonra vuku‘bulacaktır.

Yigirmi yedinci madde Devlet-i ‘Aliyye esna-yı muharebede Rusya ordusu ile olan münasebatından tolayı müttehem bulunan teb‘ası hakkında hiçbir sûretle mücâzat etmemek ve etdirmemeliği ta‘ahhüd eder. Rusya ‘askerinin arkasından familyalarıyla beraber terk-i vatan etmek isteyenlerin ‘azimetine me’mureyn-i Devlet-i ‘Aliyye tarafından muhalefet olunmayacaktır.

Yigirmi sekizinci madde mukaddemat-ı sulhiyenin tasdikini müte‘akib esra-yı harbiye tarafından nasb ve ta‘yin olunarak Hocabeğ ve Sivastopol’a ‘azimet edecek me’mureyn-i mahsûsa mu‘arrefetiyle karşuluklu i‘âde olunacaktır. Devlet-i ‘Aliyye kendüsüne teslim olunacak esra-yı harbiyenin masarısını me’mureyn-i mûmaileyhüm tarafından ta‘yin olunacak hesap mücebince alet-tesavi on sekiz taksit ile altı sene zarfında tasviye edecektir.

Devlet-i ‘Aliyye ile memleketeyn ve Sırb ve Karatağ beyninde esra-yı harbiyenin i‘âdesi yine bu esas üzerine icra oluncak ve fakat Devlet-i ‘Aliyye’nin i‘âde edeceği

esranın mikdarı Karatağ'ın i'âde edeceği esranın mikdarından lediyyü'l-hesab tenzil kılınacaktır.

[288] Yigirmi tokuzuncu madde işbu mukavelenâme zât-ı şevketsimat hazret-i pâdişâhi ve haşmetlü Rusya imparatoru taraflarından tasdik olunacak ve tasdiknâmeleri on beş gün zarfında ve mümkün olur ise daha evvel Petersburg'da te'âti olunacak ve işbu mukavelenâmenin havi olduğu şera'it-i musâlaha mu'âhedatında müsta'mel olan sûret-i resmîyeye ne vakit ve nerede idhal olunacağı dahi orada kararlaştırılacaktır. Ancak şurası mukarrerdir ki tarafeyn-i müte'ahhideyn işbu mukâvelenâmenin tasdîk olunduğu zamandan i'tibaren kendülerini resmen mukayyed ve mükellef ad ederler.

Tasdîkan lilmakal tarafeyn murahhasları işbu mukavelenâmeyi imza ve temhir etmişlerdir.

İşbu sened bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi şubatının on tokuzuncu ve mart-ı efranciyanın üçüncü günü Ayastefanos'da tanzim olunmuştur.

Mahallî imza	mahallî imza
İgnatıyef Nelidof	Safvet Sa'adullah

Bugün ya'ni bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi şubatının on tokuzuncu ve mart-ı efranciyanın üçüncü günü imza olunan mukaddemat-ı sulhiye mukavelenâmesinin on birinci maddesinde o tevдилan madde-i mezkûrenin cüz'i mütemmimi olan fıkradır.

Bulgaristan emâreti ahâlisinden olub da memâlik-i mahrûsenin sa'ir cihetlerinde seyahat veya ikâmet edecek olanlar kavânin ve me'mureyn saltanat-ı seniyyeye tabi' olacaklardır.

Mahallî imza	mahallî imza
İgnatıyef Nelidof	Safvet Sa'adullah

Zât-ı hazret-i pâdişâhi ile haşmetlü Rusya imparatoru hazretlerinin murahhasları bulunan muharririn imza bugün ya'ni bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi şubat-ı Rûmînin on

tokuzu ve mart-ı efranciyanın üçü târihinde sa‘at beşi çar-yek geçerek Ayastefanos’da asaletlü Kont İgnatıyef cenablarının ikâmetgâhlarında bit-tecemmu‘ iki nüsha üzere tanzim olunan mukaddemat-ı sulhiye mazbatalarını kıra‘at ve tatbik ederek zeyrine imzalarını vaz‘ ve armalarını havi mühürlerle temhir etmişlerdir.

[289] Tasdikan lil-makal işbu protokol iki nüsha-i asliye olarak tanzim ve imza olunmuşdur.

Mahallî imza mahallî imza
Kont. N. İgnatıyef-Nelidof Safvet- Sa‘adullah

Biz işbu mukaddemat-ı sulhiyeyi kemâ yenbagi tedkik ve mütâla‘a etdikden sonra kabûl ve tasdik etdik ve bina‘en‘aleyh işbu varaka-i mahsusa tarafımızdan imza olunarak devlet mühürüyle dahi temhir kılınmışdır. İşbu bin sekiz yüz yetmiş sekiz sene-i miladiyesi mart rûmîsinin dördü cülusumuzun yigirmi dördüncü senesi târihleriyle Petersburg’da tahrir edilmişdir.

Mahallî imza mahallî imza
Başvekil Gorçakof ‘Aleksandır

[290]

(Devlet-i ‘Aliyye ile Rusya devleti beyninde ‘akd olunan mukavelenâme)

Biz ki bilûtfihi elmevla Türkistan ve şâmil olduğu memâlik ve Buldanın pâdişâhı (el sultan ibnü’s-sultan es-sultan el Gazi ‘Abdüllhamid Han ibn-i Sultan el Gazi ‘Abdulmecid Han ibn-i Aultan el Gazi Mahmud Hanız) işbu tasdiknâme-i hümâyunumuzla beyân ve i‘lan ederiz ki Devlet-i ‘aliyyemle haşmetlü Rusya imparatoru hazretleri Ayastefanos mukaddemat-ı sulhiyesinin devleteyn beyninde toğrudan toğruya hâsıl olacak ittifaka ta‘allık olunan ahkâmını kat‘iyyen bir mu‘âhedeye rabt ve tahvil ile sulh ve müsalemetin avdetini resmen te‘yid eylemek arzusunda bulduklarına mebni bu hususa taraf-ı eşref-i pâdişâhaneden umûr-ı hâriciye-i devlet-i ‘aliyyemiz nâzırı bulunan ve birinci rütbe mecidi ve ‘Osmani nişan-ı zişanlarını ve sa‘ir ecnebi nişanlarını ha‘iz ve hâmil olan

‘Aleksandır Kara To’odori Paşa ve şura-yı devlet re’isi bulunan birinci rütbe mecdi ve ikinci rütbe ‘Osmani nişan-ı zişanlarını ha’iz ve hâmil olan ‘Ali Paşa ve haşmetlü Rusya imparatoru hazretleri tarafından dahi sen ‘Aleksandırı Boeski nişanının mersu‘ birinci rütbesini ve sa’ir Rus ve ecnebi nişanlarının ha’izi olub müsteşar hassı ve nezd-i seniyyemde fevkal’âde murahhas büyükelçisi bulunan a’yandan ve vükeladan Prens Aleksis Lobenof Rostofski murahhas ta’yin kılınmış olduklarından müşârünileyhüm hâmil oldukları ruhsatnâmeleri birbirlerine ira’e ile yolunda ve muntazam görünmüş olduğundan bin iki yüz toksan altı sene-i hicriyesi şehir-i saferü’l-hayrının on yedinci ve bin sekiz yüz yetmiş tokuz sene-i ‘iseviyesi kânun-i sânisinin yigirmi yedinci ve alafranka şubatının sekizinci günü târihiyle müverrih on iki madde üzerine ‘akd ve tanzim ve imza ve temhir eyledikleri mukavelenâme taraf-ı hümâyunuma ‘arz edilmiş olduğundan aynıyla ve Fransızca olarak zikr ve beyân kılınur müşârünileyhüm yolunda ve muntazam görünen ruhsatnâmelerini ba‘de’t-te’ati mevâd-ı âtiyeye karar vermişlerdir.

Birinci madde Devlet-i ‘Aliyye ile Rusya devleti beyninde ba’dema sulh ve muvalat-ı cari olacaktır.

İkinci madde Ayastefanos mukaddemat-ı sulhiyesinin kongre tarafından fesh veya ta’dil olunan bendleri yerine Berlin mu’âhedesinin yedi devlet arasında kararlaştırılmış olan ahkâmının ka’im olduğunu devleteyn-i mu’âhedeyn bil-ittifak beyân ederler.

[291] Üçüncü madde Ayastefanos mukaddemat-ı sulhiyesinin Berlin mu’âhedesiyile fesh veya ta’dil olunmayan ahkâmı işbu mu’âhedenin mevâd-ı âtiyesiyle kat’iyyen tasviye edilmiştir.

Dördüncü madde Berlin mu’âhedesini mücebince Devlet-i ‘Aliyye’nin Rusya’ya terk eylediği kıymeti ba‘de’t-tenzil tazminat-ı harbiyenin mikdarı sekiz yüz iki milyon beş yüz bin franka kararlaştırılmıştır. Bu paranın sûret-i te’diyesiyle ana tahsis olunacak te’minat maddesi (arazi mes’elesine ve dayınların hukukuna dâ’ir Berlin kongresinin on birinci protokolünde münderc olan beyanlar ahkâmına hâlel getürmeyecektir) saltanat-ı seniyye ile Rusya devleti beyninde bil-ittifak tanzim olunacaktır.

Beşinci madde memâlik-i ‘Osmaniyede bulunan Rusya teb‘asıyla müberratına muharebe-i ahire esnasında tertib eden zarar ve ziyan için talep olunacak tazminat ve ana müte‘allık mütalib Dersa‘âdet Rusya seferatı tarafından tedkik olunarak Bâb-ı ‘Âlî’ye bildirildikçe te’diye olunacaktır. İşbu mütalibin mecmu‘u hiçbir cihetle yigirmi altı milyon yedi yüz elli bin frankı tecavüz edemeyecektir. İşbu mu‘âhedenin tasdiknâmeleri mübâdele olduğu târihten i‘tibâren bir sene geçmedikce Bâb-ı ‘Âlî’ye o misillü mütalib ‘arz olunamayacaktır. Ve târih-i mezkûreden i‘tibâren iki sene sonra artık bu gibi da‘valar kabûl edilemeyecektir.

Altıncı madde esra-yı harbiye-i ‘Osmaniye’nin i‘aşeleri masarîfının hesablarını Berlin mu‘âhedesinin imza olduğu târihe kadar ra’iyet ve tedkik etmek üzere tarafeynden mahsus komiserler nasb olunacaktır. Ve Devlet-i ‘Aliyye’nin Rus esrası için ettiği masarîf tenzil olunduktan sonra kusur kalan meblağ cânib-i Bâb-ı ‘Âlî’den yedi sene zarfında mütesavi yigirmi bir taksit ile tesviye edilecektir.

Yedinci madde Rusya’ya terk olunan mahaller ahâlisi bu ilkeler hâricinde ikâmet etmek istedikleri halde emlâklerini satub çekilmekte muhtardır. Bunun için kendülerine mu‘âhede-i hazıranın tasdiki târihinden i‘tibâren üç sene mühlet verilmiştir. Mühlet-i mezkûrenin inkızasında emlâklerini satub memleketten çıkmamış bulunanlar Rusya tabi‘iyetinde kalacaklardır.

Sekizinci madde esna-yı muharebede tarafeyn ordularıyla münasebat vakı‘alarından tolayı müthem bulunan Rusya veya Osmanlı teb‘ası hakkında hiçbir sûretle mecazat [292] etmemekliği ve etdirmemekliği Devlet-i ‘Aliyye ile Rusya devleti mütekabilen ta‘ahhüd ederler. Ve Rus ‘askerinin arkası sıra familyalarıyla beraber çekilmek isteyen kessanın ‘azimetine me’mureyn-i ‘Osmaniye tarafından muhalefet olunmayacaktır.

Tokuzuncu madde Rumeli kıt‘asındaki eyâlet-i şâhânedede zuhur eden vuku‘atda zi medhal olan bil-cümle teb‘a-i ‘Osmaniyyeye kâmilten ve tamamen afv-ı ‘umûmi i‘tâ ve te’mîn olunmuştur. Bundan tolayı habs ve ya nefy veya teb‘id edilen eşhasın cümlesi derhal haris-i şahsiyelerinden müstefid olacaklardır.

Onuncu madde memâlik-i şâhânedede Rusya teb'asının ticaret ve hakk-ı kazaya ve hâl ve mevki'lerine dâ'ir tarafeyn-i müte'ahhideyn beyninde mukaddema 'akd olunub muharebeden tolayı fesh ve ilga edilmiş olan bil-cümle mu'âhedat ve mukavelat ve ta'ahhüdât kemâfi's-sâbık mer'i'l-icra olacak ve devleteyn bi'l-cümle ta'ahhüdât ve münasebat-ı ticariyelerince ve sa'irece ilan-ı harbden evvel yekdiğerine karşı buldukları hale rücu' edeceklerdir. Mu'âhede-i hazıra veya Berlin mu'âhede-i nakz edilen ahkâma halel getirilmeyecektir.

On birinci madde Bâb-ı 'Âlî Rusya teb'asının senîn ve fîredenberü sürüncemede kalmış olan bilcümle da'valarını sulhen tasviye ve icab eder ise bunlara tazminat i'tâ etmek ve verilen i'lamları dahi bit-te'hir icra ettirmek üzere tedabir-i mü'essere ittihaz edeceklerdir.

On ikinci madde mu'âhede-i hazıra tasdik olunacak ve tasdiknâmeleri iki hafta zarfında ve mümkün ise daha evvel Petersburg'da mübadele edilecektir. Tasdiknâme lilmakal devleteyn murahhasları işbu mu'âhedenâmeyi imza ve mühür zatiyeleriyle temhir etmişlerdir. İşbu mu'âhedenâme fi 27 Kânun-ısanî sene 294 ve fi 8 Şubat sene 1879 târihinde Dersa'âdet'de 'akd ve tanzim olunmuşdur.

(Hatime)

Mukâvelenâme-i muharrer taraf-ı eşref-i şâhânemden kabûl ve tasdik kılınmış olduğunu mübin işbu tasdiknâme-i hümûyunum tasaddir ve müşârünileyh Rusya imparatoru hazretleri cânibine i'tâ kılındı.

Tahriren fil-yevmis-sâmin 'aşer min şehr-i saferü'l-hayr li-seneti sitte ve tis'in ve mi'teyn ve elf

[293]

“Kıbrıs cezaresine dâ'ir Devlet-i 'Aliyye ile İngiltere devleti beyninde 'akd olunan mukâvelenâme”

(Hatt-ı hümâyun)

(Hukûk-ı şahaneme asla hâlel gelmemek şartıyla mu‘âhedenâmeyi tasdik ederim)

Zat-ı şevketsimat hazret-i pâdişahi ile haşmetlü Biritanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i müctemi‘ası kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi hazretleri devleteyn beyninde tamamen mevcut ve pâyidar olan münasebat-ı dostaneyi mütekebilen tevsi‘ ve teşyid etmek üzeri hâlisanesinde buldukları cihetle Asya kıt‘asında kâ’in memâlik-i şahâneyi istikbâlen te‘min eylemek maksadıyla tedafi‘i bir ittifak mukâvelenâmesinin ‘akdini tasdim ederek bu iş için taraf-ı eşref hazret-i pâdişahiden hâriciye nazırı devletlü fehâmetlü Safvet Paşa hazretleri ve haşmetlü İngiltere kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi hazretleri cânibinden dahi nezd-i saltanat-ı seniyyede mukim fevkal‘âde ve murahhas büyükelçi Ostin Hanri Layard cenabları murahhas ta‘yin buyrulmuş olduğundan müşârünileyhüm hazeratı yolunda ve muntazam görünen ruhsatnamlerini ba‘de’t-te’ati mevâd-ı âtiyeye karar verilmiştir.

Birinci madde Rusya devleti Batum ve Ardahan ve Kars ve yahud mevki‘-i mezkûreden birini yed-i zabtında tutub da ilerüde her ne vakit olur ise olsun mu‘âhede-i kat‘iyye-i sulhiye ile ta‘yin olunan Asya memâlik-i şahanesinde bir kısmını daha zabt ve istilaya tasaddi edecek olur ise ol halde İngiltere devleti memâlik-i mezkûreyi salah ile muhafaza ve müdafa‘a etmek üzere saltanat-ı seniyye ile birleşmeği ta‘ahhüd eder ve buna mukabil zât-ı hazret-i pâdişahi dahi memâlik-i mahrûsede bulunan teb‘a-i Hristiyanıye ve sa‘irenin hüsn-i idâre ve himayelerine müte‘allık ilerüde devleteyn beyninde kararlaştırılacak olan ıslahat-ı lâzıme icra edeceğini İngiltere devletine va‘d ile beraber devlet-i müşârünileyhayı ta‘ahhüdât-ı [294]vaki‘asının icrasınca lâzım gelen vesa‘iti te‘min edebilecek bir hale koymak için kendisine Kıbrıs ceziresini tahsis ve ‘asker ikâmesiyle cezireyi idâre etmesine muvâfakat eyler.

İkinci madde işbu mukâvelenâme tasdik olunacak ve tasdiknâmeleri dahi bir ay zarfında ve mümkün olduğu halde daha evvelce te‘ati edilecektir. tasdikan lil-makal tarafeyn murahhasları işbu makalenâmeyi imza ve temhir etmişlerdir.

İşbu makalenâme bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi haziranının dördüncü günü İstanbul’da ‘akd ve tanzim olunmuştur.

İmza imza
Layard Safvet

Ashab-ı imza zât-ı şevketsimat hazret-i pâdişâhi ile haşmetlü Britanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i müctemi‘ası kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi hazretleri beynlerinde fi 4 Haziran sene 1878 târihiyle Dersa‘âdet’de ‘akd ve imza olunan mukavelenâmenin tasdiknâmelerini kemâl-i dikkatle mukabele ederek birbirine gayetle mutabık bulmuş ve tarafeyn-i müte‘ahideyn tasdiknâmelerin te‘atisi için ta‘yin olunan müddeti haziranın dördünden bu güne kadar bil-ittifak temdid eylemiş olduklarından resm-i mübadele usûl-i cariyesi vecihle bugün icra olunmuşdur. Tasdikan bil-makal muharririn-i imza işbu mübadele şahâdetnâmesini bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi temmuzunun on beşinci günü Dersa‘âdet’de imza ve temhir etmişlerdir.

İmza imza
Layard Safvet

[295] (Bâlâda muharrer mu‘âhede-i ittifakiye hakkında devlet-i müşârünileyha sefirinin vermiş olduğu senedin tercümesidir)

(Tarabya 15 Temmuz 1878)

Zât-ı hazret-i pâdişâhinin mütâla‘a-i mülükâneleri misillü fi 15 Temmuz sene 1878 târihli ittifak-ı tedafî‘i mu‘âhedesinin tasdikiyle hukûk-ı şâhanelerine asla hâlel İran’a tasaddi olunmayacağını İngiltere sefiri beyân eder.

İmza
Layard

Hâla sadrazam fehâmetlü devletlü Safvet Paşa hazretleriyle Sir Hanri Layard hazretleri devlet-i metbu‘alarının murahhasları sıfatıyla bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi haziranının dördüncü günü imza etmiş oldukları mukâvelenâmenin âtide muharrer zeyline karar verildi.

(zeyl)

Kıbrıs atasının idâresine ve ‘asker ikâmesine müte‘allık olan şera‘it-i âtiyeye İngiltere’nin muvaffakat eylediği tarafeyn-i müte‘akideyn beyninde mukarrerdir.

Evvelâ atada kâ’in bir mahkeme-i şer‘iye bulunacak ve bu mahkeme atanın ahali-i İslâmiyesine ‘â’id musalihden yalnız musalih-i şer‘iye ru’yine devam eyleyecektir.

Sâniyen cavâmi‘i şerifeye ve İslâm Mezarlığı ve mekteblerine ve atada bulunan sâ’ir te’sisat-ı diniyeye â’id emval ve emlâk ve araziye İngiltere hükûmeti tarafından ta‘yin olunacak bir me’mur ile birlikde idâre etmek üzere evkaf-ı hümâyun nezareti dahi ahali-i İslâmiye-i cezireden birini me’mur ta‘yin eyleyecektir.

Sâlisen İngiltere devleti masarîf-ı idâre çıkarıldıktan sonra varidatın elyevm fazla kalan mikdarını sene-be-sene Bâb-ı ‘Âlî’ye te’diye edecek ve bu fazla geçen beş senelik [296] yigirmi iki bin tokuz yüz otuz altı kiliseye ta‘yin olunan hatt-ı mütevassıt varidatı üzerine hesap ve ta‘yin kılınacak ve mezkûr fazla sonradan dahi usûl-i vechile tahkik kılınacak ve bunun yekûnunden mezkûr beş senede arazi-i emiriye ve emlâk satılmasından ve ya iltizama verilmesinden hâsıl olmuş olan akçe hariç tutulacaktır.

Râbi‘an Bâb-ı ‘Âlî Kıbrıs’da bulunan arazi-i emiriye ve emlâk-i hümâyunu serbestce fûrûht ederek ve ya iltizama vererek bunlardan hâsıl olacak akçe üçüncü bendde zikr olunan vâridat-ı cezire dâhilinde tutulmayacaktır.

Hâmisen İngiltere devleti ‘umûr-ı nâfi‘aya ve sa’ir kâ’ideyi ‘umûmiye makasîdına mebni lâzım gelen araziye ve arazi-i gayr-ı mezru‘ayı kıymet-i münasebe ile almak için hakk-ı mübaya‘ayı iktiza eden me’murları vasıtasıyla icra edebilecektir.

Sâdisen eğer Rusya karzı ve muharebe-i ahirede Ermenistan’da zabt etmiş olduğu sa’ir yerleri Devlet-i ‘Osmâniyeye red edecek olur ise Kıbrıs atası İngiltere tarafından tahliye edilecek ve bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi haziranının dördü târihli mukâvelenâmenin hükmü kalmayacaktır.

İşbu bin sekiz yüz yetmiş sekiz senesi temmuzunun birinci günü Dersa'âdet'de tanzim kılınmıştır.

[297] (Devlet-i 'Aliyye murahhaslarıyla düvel-i mütevassıta süferâsı tarafından tanzim ve imza kılınan mazbata-i umumiyenin tercümesidir)

Birinci ictimâ' mayısın üçüncü günü devletlü Server Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetinde 'akd olunarak evvel-be-evvel konferansın sûret-i hareketine müte'allık mesâ'il tesviye edilmiş ve peyder pey verilecek kararları sened ittihaz ile iktifa edileceği ve riyasetin bil-münavebe Devlet-i 'Aliyye birinci murahhası ile süferânın en kıdemlisine ihale kılınacağı kararlaştırılmıştır. Ba'dehü 'Osmanlı murahhasları alel-husus terk olunacak arazide kâ'in emlakın te'minine ve serbesti-i 'ayin ve mezhebe ve şer'î şerif ile olan ravâbıta müte'allık olub mukâvelenâmenin icrasından ma'dud bulunacak birtakım bendleri konferansa teklif eylediklerinde teklif-i mezkûrun metni bu mazbataya laf edilmiştir. Süferâ bervec-i muharrer ibraz olunan varakayı bit-tedkik gelecek ictimâ'da âna dâ'ir mübahasata girişmeğe hazır olacaklarını cevâben ifade ile beraber sûret-i melfuf mukâvelenâme layiha-i mükemmelesini i'tâ eylediler. Devlet-i 'Aliyye murahhasları dahi âtideki ictimâ'da mevad-ı sâ'ireye müte'allık ba'zı yeni bendler teklif edeceklerini beyân eylediler.

Firdas günü İngiltere seferatında ikinci ictimâ' 'akd olundu. Devlet-i 'Aliyye murahhasları sûret-i melfûf yeniden dört madde daha teklif eylediler. Süferâ beynlerinde lediyyü'l-istişâre mezkûr bendlerin üçü ve evvelki ictimâ'da teklif edilen bendlerin ikisi saded-i mezkûrat hâricinde olmak hasebiyle kabûl edilemeyeceğini söylediler. (mezkûr beş bendin metni bu mazbataya laf edilmiştir.) Bunun üzerine 'arız ve 'amîk-i mübahasata girildiğinden Devlet-i 'Aliyye murahhasları mare'z-zikr bendleri müdâfa'a ve tervic eylediler.

Yunan kanun-ı esasisinin ba'dema Yunanistan'ın icra-yı veza'ifi-i düveliyesine mani' makamında dermeyân edilememesine müte'allık olan şarta gelince Devlet-i 'Aliyye murahhasları Yunanların mukaddema veza'if-i düveliyeyi biddef'at nakz ve ihlal eylemelerinden tolayı şart-ı mezkûre lüzum göründüğünü der-piş eylediklerinden Yunanistan'a [298] müstakil bir hükûmet olmak hasebiyle zaten kavanin-i düveliyeye

da'ima Tevfik-i harekete mecbur olduğu ve bina'en'aleyh mukâvelenâmede bu mecburiyetden bahsetmek abes ve usûl ve adâta külliyyen mugayir idüğü cevabı verildi. Devlet-i 'Aliyye murahhasları Golos'un adevet-i harbiyeden tecridi maddesini dahi müdâfa'a ve tervec eylediler ise de süferâ bu şartın tarafeynce kabûl edilen sûret-i tesviyeyi ta'dil eyleyeceği cihetle kabulü mümkün olmadığı cevabını vermiş ve diğer üç bend dahi vazifelerinden büsbütün haric olmak münasebetiyle ol babda müzâkerata girişmekden ictinab eylemiş olduklarından Devlet-i 'Aliyye murahhasları âtideki ictimâ'da cevap vereceklerini bildirdiler.

Üçüncü ictimâ' mayısın on beşinci günü vuku'buldu. Devlet-i 'Aliyye murahhasları süferâ tarafından red edilen beş maddeye müte'allık karar-ı kat'ilerini tebliğâ henüz muktedir değil iseler de mevad-ı sa'ireye mübahasata girişmeğe hazır olduklarını beyân eylediler. Süferâ mebhüs-ı anh olan beş maddeyi kabûl eylememek hakkındaki 'azm-i kat'ilerini tekrar ile şu beş madde gerü alınmadıkca mevad-ı sa'ireye dâ'ir müzâkerata girişmekden imtina eylediler.

Mayısın on altıncı günü vuku'bulan dördüncü ictimâ'da devlet-i 'Aliyye murahhasları süferâ tarafından i'tiraz olunan beş bendi mevki' bahisden gerü aldıklarını beyân eylediklerinde mukâvelenâmenin mevad-ı sa'iresi üzerine müzâkerata girişildi. Mukaddimesi süferânın lâyihasında nasıl yazılmış ise öylece kabûl olundu. Zaten kararlaştırılmış olan hatt-ı hududu şâmil birinci ve ikinci maddeler tarafeynden kabûl edildi.

Emlâk ve serbesti-i âyin ve mezheb hakkındaki maddelere dâ'ir uzun uzadı mübahesat cereyan eyledikten sonra bu mesa'ilin ekserisince ittifak hâsıl olmuş ve haklarında ittifak hâsıl olamayan mevad ictimâ'ı âtide te'allık edilmiştir.

Terk olunacak arazinin tahliyesi maddesinin mukâvelenâmeye rabt edilecek ve aynı [299] hüküm ve kuvveti ha'iz olacak bir varaka ile tesviye edileceği kararlaştırıldı.

Düyûn-ı 'umûmiye-i 'Osmâniyeden Yunanistan'a â'id olacak hisseye gelince Devlet-i 'Aliyye murahhasları kendi tekliflerinde münderc sûreti müdâfa' ve tervec eylediler ise de süferâ hisse-i mezkûreyi ta'yin için şimdi kendülerinde ma'lumat-ı lâzime

bulduğunu beyân etdiklerinden bu hissennin ilerüde Bâb-ı ‘Âlî ile düvel-i mütevassıta süferâsı beyninde bil-ittifak ta‘yin edilmesine karar verildi.

Mukâvelenâmenin ‘akdini müte‘akib Devlet-i ‘Aliyye ile Yunan beyninde müttehidü’l-me’al bir mukâvelenâmenin tanzim ve imza edileceğini hâvi olan on sekizinci madde hakkında hiçbir i‘tiraz vuku‘bulmadı.

Mayısın on yedinci günü vuku‘bulan beşinci ictimâ‘da mu‘allakda kalmış olan mevadın kâffesi üzerine uyuşularak ahkâm-ı mukâvelenin sûret-i icrasına müte‘allık teferru‘atı şâmil olacak varaka-i manzûmenin tedkik ve müzâkeresine girişileceği kararlaştırıldı.

Mayısın on dokuzuncu günü vuku‘bulan altıncı ictimâ‘da evvel-be-evvel gerek Devlet-i ‘Aliyye murahhasları ve gerek süferâ tarafından i‘tâ olunan sûretleri melfûf iki kıt‘a varaka kıra‘at olundu. Alel-husus mintıkların tahliyesi için ta‘yin olacak mühel hakkında uzun uzadı müzâkerat cereyan eyledikten sonra bu babda ittifak hâsıl oldu. Ba‘dehü Devlet-i ‘Aliyye murahhasları hatt-ı hudûd-ı cedidin “kriteri” ile “Zarkos”un cihet-i şimaliyesinde vaki tepeler arasındaki kısmını layıkıyla ta‘yin için ilerüdeki ba‘zı nakatın zikr ve tasrih edilmesi arzusunu izhar eylediklerinde süferâ hatt-ı hududun tarafınca kabûl edildiği cihetle ta‘dil olunamayacağı cevabını vermiş ve fakat hattın bu kısmını daha eyü ta‘yin eylemek lüzum ve münasebetini takdiren tahdid-i hudud komisyonlarına Devlet-i ‘Aliyye murahhasları tarafından hattın işbu kısmı için vuku‘bulan teklifin nasiha-i asliyesini i‘tâ etmeliği ve “Kisrakis” nehrinden bed’ ile “Zarkos”un cihet-i şimaliyesinde vaki tepelere kadar mümkün mertebe tellal-i cibali ta‘kib eylemelerini dahi tavsiye eylemekliği der‘uhde etdiler.

[300] Süferâ tarafından bu hususda Osmanlı murahhaslarına i‘tâ olunan beyannâmenin sûreti işbu mazbataya rabt edilmiştir. Ba‘dehü nakad-ı sâ‘ire üzerine umûmen ittifak hâsıl oldu.

Yedinci ictimâ‘ Mayısın yigirmi dördüncü günü vuku‘buldu. Evvel-be-evvel mukâvelenâmeye rabt edilecek varaka-i ‘askeriyeye müte‘allık ba‘zı mevad ile bu varakanın sûret-i terkib-i kat‘iyesi ta‘yin olunarak bir ittifak-ı tam hâsıl oldu.

Mukâvelenâme ile âna merbût varaka kıra'at olunduktan sonra bil-cümle murahhasan tarafından imzalarının ilk harfleri vaz' olunarak tasdik edildi.

İşbu mazbata bin sekiz yüz seksen bir senesi mayısının yigirmi dördüncü günü Dersa'âdet'de tanzim olundu.

İmza	mahallî mühür	imza	mahallî mühür
Server		“ Kalis “	
Muhtar		“ Tisev “	
Ali		“ Goşen “	
Artin		“ Korti “	
Haçfild		“ Nevikof “	

[301] (Yunan mes'elesine dâ'ir mukâvelenâme-i aslî)

Bir taraftan zât-ı şevketsimat hazret-i pâdişahi ve diğer taraftan fi 13 Temmuz sene 78 târihiyle Berlin'de 'akd ve imza edilen mukâhedenâmenin yigirmi dördüncü maddesinde muharrer tavassutu icraen haşmetlü Almanya imparatoru ve Rusya kralı ve haşmetlü Avusturya imparatoru ve Çeh ve Macaristan kralı ve asaletlü Fransa cumhur-ı re'isi ve haşmetlü Biritanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i müctemia'sı kraliçesi ve Hindistan impaartoriçesi ve haşmetlü İtalya kralı ve haşmetlü Rusya imparatoru hazeratı Devlet-i 'Aliyye ve Yunanistan hududunun tashihine müte'allık mesâ'il-i Avrupa'nın asâyiş ve intizamını vakayen tesviye eylemek arzusuyla bu mes'eleyi kat'iiyen hal ve fasl edecek bir mukâvelenâmenin 'akd ve tanzimine karar vererek bunun için

Taraf-ı eşref hazret-i pâdişahiden şûra-yı devlet re'isi devletlü Server Paşa ve ıslahatı 'askeriye teftiş komisyonu re'isi devletlü Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve müşir devletlü 'Ali Nizami Paşa ve hariciye nezaret-i celilesi müsteşarı 'atûfetlü Artin Efendi hazeratı

Ve haşmetlü Almanya imparatoru ve Prusya kralı hazretleri tarafından nezd-i saltanat-ı seniyyede fevkal'âde murahhas büyükelçi bulunan Siverpol Kont dö Haçfild Vildenborg,

Ve haşmetlü Avusturya imparatoru ve Çeh ve Macaristan kralı hazretleri tarafından nezd-i saltanat-ı seniyyede fevkal'âde murahhas büyükelçi bulunan Sinyor Hanri Baron Kalis,

Ve asaletlü Fransa cumhur-ı re'isi tarafından nezd-i saltanat-ı seniyyede büyükelçi bulunan Sinyor Şaroltisev,

Ve haşmetlü Britanya-yı Kebir ve İrlanda memâlik-i müctemi'ası kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi hazretleri tarafından nezd-i saltanat-ı seniyyede fevkal'âde ve murahhas sefir-i mahsus bulunan asaletlü Jorjo Gavşen,

Ve haşmetlü İtalya kralı hazretleri cânibinden nezd-i saltanat-ı seniyyede fevkal'âde murahhas büyükelçi bulunan Sinyor Lui Kont Korti,

Ve haşmetlü Rusya imparatoru hazretleri tarafından nezd-i saltanat-ı seniyyede fevkal'âde murahhas büyükelçi bulunan Sinyor Ojon Nevikof hazeratı murahhas ta'yin [302] olunmuş olduklarından müşârünileyhüm iktidar ve me'zuniyet-i lazımevi hâ'iz oldukları halde mevad-ı âtiyeye karar vermişlerdir.

Birinci madde Devlet-i 'Aliyye ile Yunanistan'ın hudûd-ı cedidesi bervech-i âti ta'yin olunmuşdur.

Hatt-ı hudûd-ı cedide "Salamurya" ve "Palatamona" mansıbı arasında "Karalık Derbend" geçidi kurbinden ve Palatamonanın cihet-i cenûbiyesinde takriben dört kilometre mesâfede vâki bir noktadan bed' ile tağların zirvesinden geçerek garbe toğru gider ve evvel emirde "Karanya" ve "Evarniçe" ve ba'dehü "Nezrus" ve "Ayanpesis" arasında bi'l-mürur "Godaman" tağı tepesine vâsıl olur. Oradan "Olmep" tepesinden geçerek cenuba toğru iner ve "Kokinopera"nın zirvesine mülâki olur. Bu noktadan i'tibâren zirve-i mezkûreyi terk etmeksizin garbe toğru uzanub "Ligara" ile "Derunimalona" arasından geçer ve "Kariteri" tağı tepesine vâsıl olur.

Hatt-ı hudud cenuba toğru giderek "Kisrakis" nehrinin sahil-i yeminine vâsıl olur. Ve cenûb-i garbiyeye toğru hatt-ı inkısam-ı miyahı takib ile "Zarko" karyesinin cihet-i şimaliyesinde vâki tepelere mülâki olur ve ba'dehü şimali garbiye ve "Demiçe" istikametine toğru dönerek hatt-ı inkısam-ı miyahdan ayrılmayarak "Alfatrohoryon" karyesini Devlet-i 'Aliyye'ye bırakır. Hatt-ı hudud-ı Demiçeye vasıl olmazdan evvel mahalli mezkûrden takriben on sekiz mil mesafede yine hatt-ı inkısam-ı miyahiden garbe

doğru dönerek “Kalamorseti” ve “Gavarantok” ve “Cürçiçe” karyelerinden bi'l-mürur “Karaçoh” taşının tepesine çıkar. Ba'dehü mezkûr tepeden cenuba toğru giderek “Zigos” ve “Dökini” ve “Bristri” zirvesinden Narde nehrine getüren ırmağı takib ederek ve “Kalariyet” ve “Mihayliçi” karyeleri kurbinden geçerek Narde nehrine vâsıl olur. Şu son noktaların ötesinde Narde nehrinin hatt-ı mecrası mansıbına kadar takib eder.

Hudûd-ı mezkûre düvel-i sitte ile 'alâkadar olan iki devlet me'murlarından mürekkeb bir komisyon mu'arrefetiyle mahallinde ta'yin edilecektir.

[303] Tahdid komisyonu kararlarını ekseriyet-i âra ile ittihaz edecek ve her devlet yalnız bir ra'yi ha'iz olacaktır. Komisyon mezkûr mu'âmelata başlamak için işbu mukâvelenâmenin târih-i tasdîkinden i'tibâren sekiz gün zarfında ve mümkün ise daha evvel ictimâ' edecekdir.

İkinci madde “Ponta” fi 1 Temmuz sene 1832 târihinde Dersa'âdet'de imza olunan mukâvelenâmenin birinci maddesinde ta'yin edilen arazi ile beraber Yunana terk olunacaktır.

Gerek Preveze ve gerek Ponta cihetinde Narde körfezi medhaline hâkim olan bi'l-cümle istihkâmat işbu mukâvelenâmenin imzâlandığı tarihten i'tibâren üç mah zarfında edevat-ı harbiyeden tedric edilecek ve devleteyn sulh ve salah üzere bulundukca bu hâlde kalacaktır.

Narde körfezinde seyr-i sefâ'in serbest olacaktır.

Üçüncü madde Yunanistan'a terk olunan mahallerde sâkin olub idâre-i Yunaniye tahtında kalacak olan ahâlinin can ve mal ve namus ve din ve 'âdâtına kâmilen ri'ayet edilecek ve ahâli-i merkûme 'an asıl teb'a-i Yunaniyeden bulunan kesân misillü hukûk-ı medeniye ve politikiyeden aynıyle ve tamamiyle müstefid olacaktır.

Dördüncü madde Yunanistan'a terk olunacak mahallerde ferman ve cihet ve tapu ve senedat-ı sa'ire ile ve yahud kavanin-i Osmaniye efrad veya nevahinin taht-ı tasarrufunda bulunan çiftlik ve mera ve çayır ve kışlak ve ormanlar ile her nev' arazi ve emlâk-i sa'irenin hakk-ı temliki hükûmet-i Yunaniye tarafından tasdîk edilecektir.

Cevâmi-i şerife ve medâris ve mekâtib ile mirat ve hayrat-ı sa'irenin idâresine mahsus emlâk-i mevkûfenin hüccetleri dahi tasdîk edilecektir.

Beşinci madde zât-ı şevketsimat hazret-i pâdişâhi vâridatı ya kendüleri ve yahud hanedan ma'âlî'nevânları hesabına tahsil olunan emlâk-i hümâyunu kemâfi's-sâbık dilhâh 'âli-i mülükâneleri vechile isti'mal edebileceklerdir.

Emlâk-i mezkûrenin mahiyet ve mahal tahsisi hakkında ihtilaf zuhûrunda keyfiyet işbu mukâvelenâmenin tokuzuncu maddesinde teşkili musarrah olan komisyonun [304] tetkike ve indel-icab yine madde-i mezkûre mucebince düvel-i mütevassıtanın kararınca 'arz olunacaktır.

Altıncı madde kanûnen mu'ayyen olan sûret ve ahvâlde lâkıyla tahakkuk edecek menâfi'î umûmiye için olmadıkça ve evvel-be-evvel tazminat muhakkak te'diye edildikçe hiç kimsenin emlâki nez' olunamayacaktır.

Ashab-ı emlâkden hiçbir emlâkını zira'a veya efrada fûruht etdirmeye ve yahud emlâkından bir kısmını anlara terk eylemeye icbar edilemeyeceği gibi memâlik-i Yunaniyenin her tarafında câri olacak bir kanun-ı umûmi ile olmadıkça ashâb-ı emlâk ile zira'atin münasebatında bir güne ta'dilat icra edilemeyecektir.

Memâlik-i Yunaniye hâricinde ikâmet edüb terk olunan arazide emlâki bulunan kesânın emlâklerini iltizama vermeğe ve yahud sa'irleri mu'arrefetiyle idâre etdirmeye salâhiyetleri olacaktır.

Yedinci madde Yunan'a terk olunan araziye mücâver eyâlet ahâlisinden olub ötedenberü sürülerini arazi-i mezkûrede vaki çayır ve mera ve çiftliklere göndermeği i'tiyad edinmiş olanlar bu muhsenatdan kemâfi's-sâbık istifade edeceklerdir.

Sekizinci madde Yunanistan'a terk olunan mahallerde sâkin ahâli-i İslâmiyeye serbesti ve icrâ-yı âyin ve mezheb husûsu te'min olunmuştur. Elyevm mevcut bulunan ve ilerüde teşkil edebilecek olan cema'at-i İslâmiyenin muhtariyetine ve silsile-i merâtib üzere tertibine ve anlara â'id emlâk ve muhassasatın idâresine ve cema'at-i mezkûrenin umûr-ı mezhebiyece rû'esâ-yı ruhâniyeleriyle olan münâsebatına asla îkâ'ı mevani'

olunamayacaktır. Muhakim-i şer‘iye-i mehalliye sarf-ı mevâd-ı dîniyede icrâ-yı hüküm ve kazada devam edeceklerdir.

Tokuzuncu madde emlâk-i mîriyeye müte‘allık bi’l-cümle husûsatı ve bunlarda bir ilişki bulunacak efrâdın menfi’ine dâ’ir mesâ’ili iki sene zarfında tesviye eylemek üzere Osmanlı ve Yunanlı a‘zadan mürekkeb bir komisyon teşkil kılınacaktır.

Bu komisyon bihak hükûmet-i seniyyenin malı olduğu ve andan vâridat-ı seneviye aldığı tebyin edecek olan emlâk için Yunan tarafından Devlet-i ‘Aliyye’ye te’diyesi lâzım gelecek tazminatı kararlaştıracaktır. Hakkında ittifak [305] hâsıl olamayan mesâ’il düvel-i mütevassıtanın kararına ‘arz olunacaktır.

Onuncu madde hükûmet-i Yunaniye kendüsüne terk olunan arazinin vâridatıyla mütenâsib olmak üzere düyûn-ı umûmiye-i ‘Osmâniyeden bir hisse almak lâzım geleceğinden bu hisse ilerüde Bâb-ı ‘Âli ile Dersa‘âdet’deki düvel-i mütavassıta süferâsı beyninde kararlaştırılacaktır.

On birinci madde ahâli-i İslâmiye silahlarının toplanması hakkında münhasıran ve sûret-i istisna’iyede olarak hiçbir tedbir ittihaz edilemeyecektir.

On ikinci madde hükûmet-i Yunaniye ta‘kib-i eşkıyaya müte‘allık bin sekiz yüz elli altı senesinde (bin iki yüz yetmiş iki sene-i hicriyesinde) ‘akd olunan mukâvelenâmenin tecdidi için meclis-i meb’usana bir kanun lâyihası ‘arz edecektir.

On üçüncü madde ‘an asl Yunana terk olunmuş arazi ahâlisinden olub veyahut elyevm arazi-i mezkûrede ikâmet edübde tabi‘iyet-i Osmâniyede kalmak isteyen kesân için râci‘ olduğu dâ’ire-i hükûmete evvelce bir beyannâme i’tâ eylemek üzere işbu mukâvele tasdiknâmelerinin mübâdelesı târihinden i’tibâren üç sene zarfında ikâmetgâhlarını memâlik-i şâhâneye nakl ve orada ittihaz-ı mesken eylemek salâhiyetini hâ’iz olacak ve bu takdirde teb‘a-i ‘Osmâniye sıfatını muhâfaza edeceklerdir.

Mare'z-zikr üç sene mühlet zarfında hicret edecek olanlar işbu mukâvelenâme altıncı maddesinin üçüncü fıkrasında memâlik-i Yunaniye hâricinde ikâmet eden ashab-ı emlâk lehine meşrût olan nef' ve fâ'ideden kemâfi's-sâbık istifâde edeceklerdir.

İşbu üç sene mühlet zarfında ahâli-i İslâmiye hizmet-i 'askeriye ile mükellef olmayacaktır.

On dördüncü madde mukâvele-i hâzıranın tokuzuncu maddesi mücebince teşkil kılınacak komisyon Yunanistan'a terk olunan arazide hükûmet-i seniyyenin matlubu plan vergü bakayasına müte'allık husûsat ile sene-i hâliye esnasında vergülerin tahsilinden zuhûr edebilecek mesa'ili en az bir müddet zarfında hal ve tesviyeye me'mur olacaktır.

[306] On beşinci madde emr-i tahliyeye ve terk olunan arazinin teslimine müte'allık mevâd-ı müteferri'a mukâvele-i hâzıraya rabt edilecek irice bir varaka ile kararlaştırılacak ve bu varaka a'deta mukâvelenâmenin cüz'ü gayri mafârikı misillü bir hükm ve kuvveti hâ'iz olacaktır.

'Asâkir-i 'Osmâniye Yunanistan'a terk olunan araziye varaka-i mezkûrede ta'yin olunan mühel zarfında tahliyeye mecbur olacak ve ma'mâfih hükûmet-i seniyye mühel-i mezkûreyi mümkün mertebe teffîle sa'y ve gayret eyleyecektir.

On altıncı madde şurası mukarrerdir ki düvel-i mütevassıta terk-i araziye müte'allık mu'âmelata nezaret eylemek üzere fenn komiserleri ta'yin eylemek salâhiyetini muhâfaza ederler.

On yedinci madde mukâvele-i hâzıradan evvel bu mukâvele ile hal ve fasl edilen mes'eleye müte'allık zuhur eden vuku'at-ı politikiyede zey-i medhal veya meznûn-ı 'âliye olan eşhasın cümlesine gerek Devlet-i 'Aliyye ve gerek Yunanistan tarafından kâmilan afv-ı umûmi i'tâ kılınacaktır.

On sekizinci madde zât-ı şevketsimat cenâb-ı pâdişâhi ile haşmetlü Almanya imparatoru ve Prusya kralı ve haşmetlü Avusturya imparatoru ve Çeh Macaristan kralı ve asâletlü Fransa cumhur-ı re'isi ve haşmetlü Britanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i müctemi'ası kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi ve haşmetlü İtalya kralı ve haşmetlü

Rusya imparatoru hazerâtı beyninde bu günki târih ile ‘akd olunan mukâvelenâmeyi müte’âkib yine aynı ahkâm ve şera’iti hâvi olmak üzere zât-ı hazret-i pâdişâhi ile haşmetlü Yunan kralı hazretleri beyninde bir mukâvelenâme ‘akd ve tanzim edilecektir.

On tokuzuncu madde işbu mukâvelenâme tasdik olunacak ve tasdiknâmeleri üç hafta zarfında mümkün ise daha evvel Dersa’âdet’de mübâdele edilecektir.

Tasdikan lilmakal murahasân-ı müşârünileyhüm işbu mukâvelenâmeyi imza ve armalı mühürleriyle temhir eylemişlerdir.

[307] Mukâvelenâme-i hâzıra bin sekiz yüz seksen bir senesi Mayısın yigirmi dördüncü günü Dersa’âdet’de tanzim edilmiştir.

Mahallî imza	mahallî mühür	mahallî imza	mahallî mühür
Server		“ Kalis “	
Muhtar		“ Tebso “	
Ali Nizâmi		“ Gavşen “	
Artin		“ Korti “	
Haçfeld		“ Nevikof “	

(Düvel-i mütevassıta süferâsı tarafından i’tâ olunan beyannâmenin sûret-i tercümesidir)

Muharrerin imza mukâvelenâmenin birinci maddesi mücebince teşkil edilecek tahdid komisyonuna hattın “kriteri” ile “Zarkos”un cihet-i şimaliyesinde vâki‘ tepeler beynindeki kısmı için Devlet-i ‘Aliyye murahasları tarafından vuku‘bulan teklifin metnini i’tâ etmeği ve “Ekserakis” nehri ile “Zarkos”un cihet-i şimaliyesinde vâki‘ tepeler arasında mümkün mertebe telâl cibali ta‘kib etmesini dahi tavsiye eylemeği ta‘ahhüd ederler.

Fî 5 Receb sene 98 ve fî Mayıs 21 sene 97

Matba‘a-i âmirede tab‘ olundu.

SONUÇ

Berlin Kongresi, Osmanlı topraklarını Rusya tehdidi ve hâkimiyetinden kurtardığı belirtilmiştir. Kaynaklardaki tehditler ve kötü durum yerine protokollerde daha naif ve iyimser ifadeler yer almaktadır. Osmanlı temsilcilerine pek söz hakkı verilmediği ve konuşmaları mukabil konuşma ve cevaplarla kesilmiş ve susturulmuşlardır. Ancak bu cevaplar metinde ikna edici ve iyimser görünmektedir.

Berlin Kongresi protokollerine Başat Güçler diyeceğimiz ya da Düvel-i Muazzama ile Osmanlı temsilcilerinin dışında kalan devletlerin de iştirak ettiği protokollerde belirtildiği hâlde mevcut kaynaklarda bunlardan bahsedilmemiştir. Protokollerde; Ayastefanos Antlaşması'nda yer alan bazı ifadeler alınmış ve hafifletilmiş, daha makul düzeyde sunulmuştur. Buna iki antlaşma -Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları- mukayese edilerek örnek verilebilir: Birincisi Ayastefanos'ta Rusya'ya terk edilen Eleşkirt ile Doğubayazıt ve havalisi Berlin Antlaşması ile Osmanlı'ya geri verilmiştir. Diğer bir örnek de Ayastefanos Antlaşması ile bağımsız olan ve toprakları Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan Karadağ'ın topraklarına sınırlama getirilmesidir. Ayrıca Ayastefanos ile Osmanlı'ya yıkılan borcun bir kısmının Karadağ tarafından yüklenilmesidir. En önemlisi de Ayastefanos'ta ufak bir toprak parçası dışında Balkanlar'dan Osmanlı'yı tasfiye eden Büyük Bulgaristan'ın Berlin Antlaşması'nda engellenmesi ve Osmanlı'nın burada nispeten söz sahibi olarak kalmasıdır. Ayastefanos Antlaşması ile Berlin Antlaşması mukayese edildiğinde Ermeni Meselesi'yle ilgili önemli bir değişiklik göze çarpmaktadır. Zira Ayastefanos'ta Ermeniler üzerinde sadece Rusya'nın hâmilîği ve etkisi söz konusu iken Berlin protokollerinde Düvel-i Muazzama özellikle İngiltere de devreye girmektedir.

Protokollerde dikkat çeken bir husus; sunulan öneriler, görüşülen konular ve istekler ya bir başka devletin menfaatine dokunduğu için ya da kurulacak düzenle alakalı olarak uzamış ve çoğunlukla daha sonraki bir protokole bırakılıp tekrar görüşülmüş; karara bağlanmış, kabul edilmiş ya da kabul ettirilmiştir. Mesela 10. protokolde (s. 133) Rus murahhasların, Osmanlı askerlerinin Karadağ'dan çekilmesi hususunda belirttiği

“mümkün merteye sür’atle” ifadesi kongrede görüşülüp “yirmi gün ve mümkünse daha evvel” şeklinde önerilmiş ve değiştirilip kabul edilmiştir. Bazı meselelerin de iki devlet arasında, kurulan yeni süzene uygun olarak çözümlenmesi hususunda karar verilip sonraya bırakıldığı görülmektedir. İki devlet arasında çözümlenmesi için sonraya bırakılması kararlaştırılan meselelere Osmanlı ile Rusya arasındaki harp tazminatı örnek olarak gösterilebilir. Harp tazminatı ile ilgili olarak diğer bir husus da mevcut kaynaklarda Osmanlı ve Rusya arasında bir mesele olduğu ve kendi aralarında halledecekleri belirtilip kongrede görüşülmediği belirtilmiştir. Ancak 10. protokol (s. 147-149), bu konuyla alakalıdır. Hatta Ayastefanos Antlaşması’nda yer alan ifadeler benzer ifadeler yer almaktadır. Osmanlı’nın bu borç taahhüdünün altına giremeyeceği ve bu güçten yoksun olduğu belirtilmiştir.

Protokollerde toprak, idare vs. konulardaki görüşmeler ve önerilerde Osmanlı’nın adeta devre dışı bırakıldığı görülmektedir. Görüşmeler Osmanlı toprakları üzerindeki tasarruflar ve hak iddiaları şeklindedir. Osmanlı temsilcilerinin itiraz hakları ve teşebbüsleri engellenmiş ve kaynaklarda belirtilen ifadeler benzer şekilde susturulmuşlardır. Bu duruma kaynakların dışında Ayastefanos antlaşmasının Osmanlı elçilerinin önüne sürülmesi ve bu şekilde susturulmaları eklenebilir. Bununla ilgili en dikkat çekici ifadelerden birisi de kongre başkanı Prens Bismarck’ın şu ifadesidir: (Osmanlı’nın Rusya’ya vereceği tazminat görüşülürken) “Devlet-i Aliyye’nin şimdi taahhüt edeceği bir şey yoktur, zira bu taahhüt Ayastefanos muahedesiyle tayin olunmuş bir şeydir.”

Berlin Kongresi protokollerinde dikkate şayan bir diğer konu da İngiltere’nin Berlin Antlaşması arifesinde Osmanlı Temsilcilerine vadettiği yardım karşılığında Kıbrıs’ı kısmen tehditle alması ve sonrasında antlaşmanın görüşüldüğü esnada bu yardımın yapıp yapılmadığıdır. Berlin Protokollerinde buna cevaben İngiltere’nin Osmanlı Devletini savunmanın aksine toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını zedeleyen kararlarda rol aldığı görülmektedir. Buna örnek olarak da Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde ıslahat yapılması ve Bâb-ı Âlî’nin yaptığı her ıslahat ve hareketin Düvel-i Muazzama’nın kontrolünde olması gibi kararlarda İngiltere’nin etkin rol oynaması gösterilebilir. Zaten 1877-78 savaşında Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne harp ilan etmesi ve bu esnada Düvel-i Muazzama üyeleri ile görüşürken İngiltere’nin takındığı tavır, bu sonucun beklenen bir durum

olduğunu göstermektedir. Zira savaş esnasında ve Osmanlı'nın ağır yenilgi aldığı esnada barış için çabalamasına karşı olumsuz tavrı da aynı sonucu göstermektedir.

Kaynakların birçoğunda, İtalya gibi Osmanlı'dan menfaati olmayan devletlerden pek bahsedilmemiştir. Ya da sadece ismen zikredilmişlerdir. Ancak protokollerin hepsinde İtalya temsilcileri yer almışlardır. Ancak bu gibi devletlerin dolaylı olarak menfaatleri olmadıkça bazen öneri ve bazen de kongre başkanının talimatıyla o günkü protokolün içeriğini okumaları dışında pek söz almadıkları görülmektedir. Protokollerde siyasî uyum, ırk ve özellikle de din belirleyici rol olarak dikkat çekmektedir. Buna en dikkat çekici örnek de Rusya'nın aynı zamanda Bulgaristan'ın da temsilcisi olarak hareket etmesidir. Bunun yanı sıra hiç yoktan Yunanistan'a toprak verilmesi hususunda karar verilmesi ve bu konuda Osmanlıya baskı yapılması da dikkat çekmektedir. Diğer taraftan sürekli olarak Hristiyan vurgusunun yapılması ve Hristiyanlara baskı ve zulüm yapıldığının belirtilip onların savunuculuğunun yapılması ile yaşadıkları bölgelerde ıslahatların yapılması ve bunların Düve-i Muazzama'nın denetimi ile olması örnek olarak gösterilebilir.

Berlin Kongresi'nde ilginç kararlar dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi sınır düzeltmesi adı altında Kotur şehrinin İran'a verilmesidir. Hiç hesapta olmayan İran'a Kotur neden verildi? Kaynaklarda sınır düzeltmesi adına İran'a verildiği yazılmaktadır. Ayastefanos Antlaşması'nın 18. maddesinde bu konu zikredilmiştir. Berlin Kongresi protokollerinde de buna binaen zikredilmiş ve İran'dan temsilci çağrılmıştır. Kotur'un Osmanlı devletinden alınıp İran'a verilmesi hakkında mevzu görüşülmüş, ardından İran'dan temsilci çağrılmıştır. Kongreye çağrılan İran elçisi Malkom Han kendisiyle alakalı protokole iştirak etmiş ve kendisine söz hakkı verildiğinde de ilginç bir şekilde hiçbir şeyden haberi olmadığını kongreye neden çağırıldığını bilmediğini ve dolayısıyla da kongreye arz edeceği bir şey olmadığını belirtmiştir. Durum kendisine tebliğ edilip fikri sorulduğunda da verdiği cevap da ilginçtir. Malkom Han durum kendisine tebliğ edildikten sonra cevap olarak İran şahından Kotur'un reddi konusunda izinli olduğunu belirtmiştir. İran elçisinin şahın dileği olarak bölgede huzur ve sükûtin sağlanması hususundaki fikrini belirtmesi üzerine Düvel-i Muazzamanın bunun için Kotur bölgesini almaları yönündeki ısrarcı tavsiyesi dikkat çekmektedir. Kotur'un İran'a verilmesi ve ısrarla verilmek istenmesi sadece Bâb-ı Âli ve İran arasında sükût ve huzuru sağlamak ile sınır düzenlemesi için miydi? Burası soru işaretidir ve başka sorular ve ihtimaller de akla gelmektedir.

İran'ın da Kotur'un kendisine verilmesine dair Berlin'de İran elçisine Ayastefanos'ta böyle bir istekte bulunup bulunmadığı hakkında soru yöneltilmiş ve cevaben de İran'ın Ayastefanos'ta böyle bir isteğinin olmadığı öğrenilmiştir. Kotur ve İran konusunda Rusya ve İngiltere'nin ısrar ve istekleri dikkat çekmektedir. Bu da İran'ın konumu açısından dikkati haiz bir durum olmalıdır.

Protokollerde dikkat çeken bir başka konu da Ermeni Meselesi'dir. Ayastefanos Antlaşması'nda büyük Ermenistan devleti projesine kadar giden, Berlin Antlaşması'nda özellikle değinilen ve vurgu yapılan maddelerde özellikle yer alan ve kaynaklarda da üzerinde epeyce durulan bu mesele ilginçtir ki protokollerde sadece bir cümle ile zikredilmektedir. O da 15. protokolde yer alan "Ermenilerin meskûn oldukları yerlerde onların menfaatlerine ıslahat yapılması, yaptığı ıslahatlardan büyük devletleri haberdar etmesi ve Kürt ve Çerkezlere karşı emniyetlerinin temin edilmesi" ifadesidir. Ancak burada dikkat çeken kısım Kürtler ve Çerkezlere karşı emniyet dışında haberdar etme kısmıdır. Çünkü bunu Ruslar ve İngilizler kendi menfaatlerine göre şekillendirip gerek Osmanlı Devleti'ne karşı ve gerek birbirlerine karşı zaman zaman koz olarak kullanmışlardır. Bu da zaten Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla ortaya çıkarılan ve zamanla kartopu şeklinde büyüyen bir Ermeni Sorunu'nu ortaya çıkarmış ve alevlendirmiştir.

Anadolu'da Ermenilerin ve Balkanlar'daki azınlık halkların ayaklanmaları, kaos ve iç çatışmaların çıkması, bu olayların uluslararası diyebileceğimiz düzeye taşınması önemli bir husustur. Osmanlı devletinin içişlerine müdahale edilmesi, toprak kayıpları ve müstakil devletlerin ortaya çıkması da çok önemli hadiselerdir. Bunlar gibi birçok olayda aslında Rusya'nın bu bölgelerde tarihi hedeflerine ulaşma uğruna yürüttüğü politikalar ve bu politikalara dâhil olarak izlediği hamilik politikası büyük rol oynamıştır. Nitekim protokollerde de bu konuda Rusya'nın tutumu dikkat çekmektedir.

Berlin Kongresi protokollerinde dikkat çeken bir husus sınır belirleme konusudur. Mevcut kaynaklarda bu durum yeterince detaylı değildir. Daha çok yüzeysel olarak anlatılıp geçilmiştir. Ancak Berlin protokollerinde sınır hatlarının belirtilmesinde en ince ayrıntısına kadar değinildiği görülmektedir. Sınır hatları ve noktalar ayrıntılı bir şekilde görüşülüp değerlendirilmiş ve kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu durum için şu husus da dikkat

çekicidir ki Berlin Kongresi protokollerinde görüülen bu ayrıntılı sınır düzenlemesi ve hatların belirtilmesi daha önceki kongre ve antlaşmalarla kıyaslandığında en ayrıntılı olduğu söylenebilir. Dereler, tepeler ve vadiler en küçük toprak parçası ve en küçük yerleşim birimleri dahi sınır düzenlemede belirleyici rol oynamıştır. Bu sınır hattı belirleme bir miktar da Ayastefanos Antlaşması'nda da mevcuttur ki Berlin Kongresi'ndeki sınır düzenlemelerinin birçoğu Ayastefanos Antlaşması'ndaki hatların düzenlenmesi veya değiştirilmesi hususuyla ilgilidir.

Berlin Kongresi protokollerinde geçen ifadelerle bakıldığında görüşmelerin tamamına yakını Osmanlıdan bir şeyler koparma adına diğer ülkelerin menfaatleri ve sınırları ile alakalıdır. Bunların bazıları Ayastefanos Antlaşması'ndaki maddelerin değerlendirilip düzeltilmesi şeklindedir.

Protokollerde dikkat çeken başka bir husus; sunulan bildiri ve önerilere devletlerden aynı safta olsalar dahi sık sık itiraz ve karşı cevap ya da önerilerin gelmesidir. Bu itirazlara ve sair muhalif hareketlere mevzu olan yer hiç şüphesiz Balkan coğrafyasıdır. Bunda da tahmin edileceği üzere iki şey söz konusu olabilir ki Balkanlar'da müstakil olan ya da yarı müstakil toplulukların hâmilîği meselesidir. İkincisi de birincisinin devamı niteliğinde olup hiç şüphesiz menfaatlerin çakışmasının söz konusu olmasıdır.

Berlin Kongresi protokolleri -tercümesinde muhtemelen ifadelerin yumuşatılmasına rağmen (kaynaklarda geçtiği belirtilen hakaretlerden Bismarck'ın Osmanlı elçilerine itirazı ve onları susturması ile ilgili olarak şu ifade dikkat çekmektedir: s. 147 “Devlet-i ‘Aliyye’nin şimdi ta‘ahhüd edeceği bir şey yoktur. Bu ta‘ahhüd Ayastefanos mu‘âhdesiyle ta‘yin olunmuş bir şeydir” şeklinde geçen ifadedir.)- Osmanlı'nın ne kadar aşağılandığını, dışlandığını, hakir görüldüğünü, parçalanmak istendiğini göstermektedir. Bunda belki çeşitli sebepler sıralanabilir. Fakat Berlin protokolleri göstermektedir ki Batılılar tarihteki en büyük düşmanlarını Balkanlar'dan tamamen atma gayreti ve amacı üzerine hayli çaba sarf etmektedirler. Bu protokollerde tartışılan görüşmeler, yüzyıllardır süre gelen kavga ve kargaşanın Türk İslâm dünyasına karşı mücadelenin en büyük göstergelerinden birisidir. Yine protokollerdeki tartışmalar belki o gün için kısa süreliğine sükûnetle sonuçlandırılmış olsa da kendisinden sonra gelen uzun yıllar boyunca hatta günümüze kadar süren kargaşa ve kavgaların temel nedenlerinden birisi ve belki de en önemlisidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ahmed Selahaddin (1327), **Külliyyat-ı Hukuk ve Siyasiyat-Berlin Kongresi'nin Diploması Tarihine Bir Nazar**, I, (yayın yeri yok), (y.y.).

Alkan, Necmettin (2008), "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası – Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e (1876-1908)", **Türk Dış Politikası - Osmanlı Dönemi- içinde II**, (137-187), Mustafa Bıyıklı (Ed.), İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

_____ (2006), **Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı**, İstanbul: Selis Kitaplar.

Aydın, Mahir (1994), "Doksanüç Harbi", **DİA içinde**, IX, (498-499), İstanbul: TDV Yayınları.

Baykal, Bekir Sıtkı (Nisan 1988), "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler (23 Şubat 1979)" **Belleten**, LII, S. 202 (195-208), Ankara: TTK Basımevi.

Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi (1298), (yayın yeri yok) Matbaa-i Amire.

Danişmend, İsmail Hamdi (1955), **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Erim, Nihat (1953), **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, I (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, Ankara: TTK Basımevi.

Karal, Enver Ziya (t.y.), **Büyük Osmanlı Tarihi VIII/IV**, 7. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

Gencer, Ali İhsan (1991), "Ayastefanos Antlaşması", **DİA içinde**, IV, (225), İstanbul: TDV Yayınları.

_____ (1992), "Berlin Antlaşması", **DİA içinde**, V, (516-517), İstanbul: TDV Yayınları.

URL, [http://it.wikipedia.org/wiki/Trattato_di_Berlino_\(1878\)](http://it.wikipedia.org/wiki/Trattato_di_Berlino_(1878)), (21.02.2015).

URL, [http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Berlin_\(1878\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Berlin_(1878)), (21.02.2015).

Maden, Fahri (2013), “Büyük Güçlerin Berlin Antlaşmasının Uygulanmasına Yönelik Baskıları”, **International Journal of History**, 5 (1), Ocak, s. 267-286.

Mahmud Celaleddin Paşa (1326), **Mirat-ı Hakikat**, Dersa’âdet, Matba’a-i ‘Osmaniye.

Mu‘âhedat Mecmu‘âsı (1298), V, İstanbul: Ceride-i Askeriye Matbaası.

Osman Nuri (1327), **Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı**, İstanbul: Kitabhane-i İslâm ve Askerî.

Tekmen, Eylem (2006), **Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti (1878)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uçarol, Rifat (2000), **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul: Filiz Kitabevi.

EKLER

Berlin Kongresi protokollerinden örnek metinler

(برلين قونفرهسى پروتوقوللىرىك ترجمه سيدر)

برلين قونفره سنك فى ۱۳ حزيران سنه ۱۸۷۸ تاريخنده وقوعبولان
اجتماعك برنجى مضبطهسى ترجمه سيدر

يك سكرىوزالى التى مارتىك اوتوزى تاريخلى معاهدهى امضا ايدن دولتر
وقوعات اخيره دن شرفجه حاصل اولان حال وموقعى منفعت عموميه
ومحافظه صلح واسايش مقصديله مشتركاً تدقيق ومعاينه ايتكه قرار
ويردكلردن المانيا واوستريا وفرانسه وانكلتره وايتاليا وروسىه ودولت
عليه مرخصلى المانيا دولتى طرفندن وقوعبولان دعوت اوزرته برلينده
قونفره هيتنده اجتماع ايشلردر
المانيا طرفندن باش وکیل برنس دويسمارق وخارجيه ناظرى موسيو دوبواو
پارسده المانيا بيوك ايلچيسى برنس دوهورنلووه شيلينفورست. واوستريا
طرفندن سراى ايمپراطورى وامور خارجيه ناظرى قونت اندراشى
وبرلينده اوستريا بيوك ايلچيسى قونت قارولى وروما بيوك ايلچيسى بارون
دوهايمره وفرانسه طرفندن خارجيه ناظرى موسيو وادينغتون وبرلين
بيوك ايلچيسى قونت دوسن واليه وخارجيه نظارتنده پولىقه شعبهسى
مدبرى اولوب برنجى صنف مرخص اورتى ايلچىك عنواننى حاز موسيو
دېره وانكلتره طرفندن ديوان محاسبات رئيسى وباش وکیل قونت
يقونسفيلد وخارجيه ناظرى مارىي دوساليسبورى وبرلين بيوك ايلچيسى
لورد اودوروسل وايتاليا طرفندن خارجيه ناظرى قونت قورتى وبرلين
بيوك ايلچيسى قونت لونه وروسىه طرفندن باش وکیل برنس غورچاقوف
ولوندره بيوك ايلچيسى قونت شووالوف وبرلين بيوك ايلچيسى موسيو

دو بیل و ذولت علیہ طرفندن براین سفیری عطا وقتلر سعدالله بك افندی
حضراتی حاضر اولدقنری حالده اشو حزرانك اون اوچنجی پنجشنبه
گوننی ساعت ایکیده عقد مجلس اولندی

قونت اندراشی کلامه اغاز ایله مقاله آتیدی براد ایلدی « افندیلر
قونفره نك ریاستنی فغانملو پرنس در بسمارق حضرتلرینه تودیع ایتمکلی
سزه تکلیف ایلمر تکلیف ابتدیکم شی یا لکر امثال سابقه سبله ناسس ایتمش
بر عادت اولیوب ایوم مهمانوازلغندن بتون اورویا هر خصلرینك حصه مند
اولدقنری حکمدار حقنده دخی بر اثر تمظیم ورعایتدر بوو تکلیفک منفقاً
قبول اولندجنده شبهه م بوقدر پرنس مشار الیهک اوصاف ذاتیه سی
وشیمه حصافت ورویتی قونفره نك مذاکره اتجه حسن اداره بی تأمین ایدر

افندیلر ایپراطور کابوم حضرتلرینك شفای عاجلی ایچون جمله ابتدیکر
تمینات صحیحینی برنجی اجتماعك ابد استنده بیان ایلمککم افکار عالیکره
موافق دوشه چکندن امینم »

بوکلمات بالجمله هر خصلر طرفندن کمال مسارعته تعلق وقبول ایدلدیکندن
پرنس بسمارق قونت اندراشینك قونفره اعضاسی تامنه اوله رق ایپراطور
حقنده بیان ایلدیکی افکار مودتکاریدن طولابی رفقاسنه تشکر ایله برابر
بونك مشار الیه حضرتلرینه تبلیغنی در عهده وبعده ریاستی قبول ایدرک شو
وجهله بسط مقال ایلدی

« افندیلر شو مجلس عالیته ریاستنی عاجز زینه حواله ایله نائل ایددیکر
قحر و شرفدن طولابی تشکر ایلمر محول عهده عاجزانهم اولان مأموریتی
اجرا ده رفقای سارمک معارفت خیرخواهانلرینه ودرجه اقتدارمک حسن
نتیله تقابل ایدیکی وقتده دخی کندولرینك معامله صفحیه لرینه مظهر اوله جفمی
امید ایلمر » وهیئت تحریریه نك تشکیلی حقنده دخی دیدیکه « قونفره نك
سرکاتی ایچون المسابنك آتیه سفیری موسیو رادو ویچی ومومی الیهه
معاون صفیله فرانسه نك براین سفارتی بلش کاتبی قونت موی ایله سفارت
مشتاری پوش وبارون دو هولشتاین وسفارت کاتبی قونت بسمارقی توصیه
وتکلیف ایلمر وقونفره اوراقنك محافظه واداره سی دخی المایا خارجه
نظارتی مأمورلندن سفارت ممدشار خاص موسیو بو هده تودیع اولمسنی
تکلیف ایلمر » بو تکلیفک قبولندن صکره مذکور هیئت تحریریه ارکاتی

مجلسه دعوت اولنهرق مرخصاره تقدیم اولندی بعده رئیس برمنوال مشروح تشکیل اولنان هیئت محرریه نك مرخصار طرفندن اعطا اولنه جق اوراق ایله رخصتنامه لری کندولر نك نظر تدقیق و معاينه لرینه عرض ایتمکله مأمور اوله جغنی اعضایه سویلیدی بونك اوزرینه مرخصار رخصتنامه لرینی باش کاتبه اعطا ایلوب یالکز سعدالله بک افندی آلآن برلینه موصلت ایتماش اولان قره طسودوری و محمدعلی پاشا ر حضرت آتی کله جک مجلسده حاضر بولنه یله جک لری جهنله کندو رخصتنامه سنی انلرک کبله برلنکده اعطا ایله جک نی سویلیدی صکره برنس دو بوسمارق نطق آتی بی قرائت ایلیدی

« افندی لر هرشیدن اول بتون قایینه قولرک بالاتفاق المایانک دعوتنه اجابت ایتملرندن طولابی متبوع معتمد ایبراطور حضر تلری نامنه اوله رق عرض تشکر ایتمک لکی وظیفه دن عد ایدرم بو اتحاد محول عهده مز اولان وظیفه مشترکک حسن ایفاسنه بررهان جلیل عد اولته یلور قونفره نك اجتماعنی موجب اولان احوال هرکک خاطر ننده در دولتر بیک سکز یوز یتمش الی سنه سی او اخر ننده بلقان نیم جزیره سنده اعاده اسایشه بالاتحاد چاشمش و ممالک عثمانیه ده ساکن خرسیتیانلرک اصلاح احوالنه تأمینات مؤثره ارامشلر ایسه ده مساعی مذکوره نتیجه پذیر اولماش وده اشیدید برمخاصمه میدانه کلرک اوکادخی ایستفانوس معاهده سی ختام ورمشدر معاهده مذکوره احکامی اندن اولکی اوربا مقاولاتیه تعیین اولنان حالری بعض مرتبه تعدیل ایلمش اولغله ایسته بوراده اجتماع زدن مقصد بو معاهده بی بیک سکز یوز الی الی الی و بیک سکز یوز یتمش بر عهده نامه لرینی امضا ایدن دولترک سر بسجه نظر مذاکره سنه عرض ایتمک ایچون اولوب مسئله دخی اوربانک کمال درجه محتاج اولدیغنی صلحی تأمینات جدیده اوزرینه تأسیس ایتمکله بالاتحاد قرار ویرمدن عبارتندر» و بونقطه اصول و معاملاته دائر بعض ملاحظات علاوه سنی ارزو ایلوب قونفره امورینی تسهیل ایتمک اوزره مضبوطیه درج اولنه جق هر نوع تکالیف و سائره بی اعضادن کیم در میان ایله جک ایسه اولا کندوسی قلمدالهرق بعده قرائت ایتمسک قرار شد برلسی مناسب اوله جغنی اخطار و اول امرده روزنامه مذاکرانک تنظیم اولغنی تکالیف ایلدی ویدی که اساس مذاکرات اولان معاهده فقرانک ولی

❖ ۱۰ ❖
(ایکنجی پرتوقول)

❖ فی ۱۷ حزیران سنه ۱۸۷۸ تاریخنده وقوعبولان اجتماعک ایکنجی ❖
❖ مضططهسی ترجمه سیدر ❖

الماتیاطرفندن پرنس دوپسمارق موسیو دوپولوو پرنس هوهلوهه
شیلغفورست اوستریا طرفندن قونت اندراشی قونت قارولی پارون
دوهابرله فرانسه طرفندن موسیو وادینغتون قونت دوسن وایه موسیو
دیره انکلتره طرفندن قونت دوپقونسفیلد مارکی دوسالسبوری لورد
اودوروسل ایٹالیاطرفندن قونت قورتی قونت دولونای روسیه طرفندن
پرنس غورچاقوف قونت شووالوف موسیو دوپریل دولت علیه طرفندن
علکساندر قره طئودوری پاشا محمدعلی پاشا وسعدالله بک حضراتی
اولدقلمری حالده ساعت ایکی بیقده مجلس اجلدی قونت دومونی
طرفندن اولکی اجتماعک پرتوقولی قرائت اولنهرق قبول اولندی دولت
علیه مرخصلمری علکساندر پاشا و محمدعلی پاشا وسعدالله بک افندی
حضراتی اعتمادنامه لرینی ابراز ایندیلر

رئیس بعد ازیں تسریع مذاکرات ایچون اصول مخذله اقتضاسندن
اولدینغی اوزره پرتوقولارک قرائتی برینه بونلرک مطبوع اولهرق اولجه
مرخصلمره تبلیغ اولغسنی و مرخصلم طرفندن پرتوقول تعدیل و تصحیح
اولنیهجق اولدینغی حالده اصلنک مصدق عد اولنوب حفظ ایدلسنی
تکلیف ایلدی

قونت اندراشی ایله موسیو وادینغتون پرتوقولده اجرائی تعدیلات
اولندينغی حالده سائر رفیقلمرینک دخی بوندن معلوماتلمری اولسی لازم
کله جکنه دائر بیان مطالبه ایتمی اوزرینه رئیس طرفندن هراجماعک
ابتداسنده تصحیحات واقعه نک باش کتابت جانبدن قرائت اولغسنی تکلیف
اولنهرق قونفره طرفندن دخی اولوجهله قبوله قرار ویرلدی شورامی
مقرردرکه اعضادن بری طلب ابتدیکی حالده پرتوقول تمایله قرائت
اولنجهقدر

قونت شووالوف ایله موسیو دوپریل پرتوقولک صورت قطعه بیه سنک
برآن اول مرخصلمرک منسوب اولدقلمری دولنلر جانبنه تبلیغ ایللمری ضمنده
سیرعا کندولرینه توزیع اولغسنی درمبان ایتمکله پرنس غورچاقوف دخی

پوارزويه اشترك ايدرك بحاجتک ايشلرینی تسهیل وتسريع ايله-ك كافت
تدابیری شمديدن تصدیق وتحسين و بر نتیجه مصلحانه اميديله آسایش عالمك
ممکن مرتبه سریعاً تأمین لزومنی درمیان ایلدی

رئیس مجلس دخی برتوقوللرک سرعت توزیعی ضمننده سرکتابته تعلیمات
ویره چکنی افاده ایلدی مشار ايله كرك قونغره یه و كرك باذات کندوسنه
خطابا برچوق اوراق و عرضحال ورود ایدوب اهمیتی درجه متساویه ده
اولیان اوراق مذکورده دن مهملر يك انتخابی ضمننده سر کتابته امر
ووردیکنی و بولتیقه جه بعض مرتبه اهمیتی بولسان عرضحالر بر دفتره
خلاصه اولتهرق بتوزمر خصلره توزیع قلندیغندن بوکچی عرضحالر ورودنده
کذالك دفتر مذکورده خلاصه ایديله رك اوراق مذکورده سر کتابت چاپندن
حفظ ایديله چکنی رفقا سنه بیان ایلدی مشار الیهك قاعده بر مرخص
طرفندن تقدیم اولندیجه هیچ بر تکلیف ویا اوراق قونغره نك تدقیقه عرض
اولته میه جفته و محوث عنه اولان عرضحالر حقنده كندوسی دخی
بوقاعده یه توفیق حرکت ایتدیکنه بناء اشبو رأی و افکاری اتفاق آرا ايله
قبول اولندی

رئیس مشار الیه اولکی اجتماعده تعیین اولنان موادك مذاکره سنه ایتدار
اولتمسی تکلیف ایتکله مارکی دوسا یسبوری نطق آتی بی قرائت ایلدی
« قونغره نك اجتماعی تکلیف اولندیغنی منعاقب انکلتره دولتی یونانسانك »
« دخی قونغره ده و کیلی بولتمسی حقنده کی افکارینی دول سته بیان ایلش »
« ایدی اشبو تکلیفك اسباب موجب سی بالسه هوله اکلشیاور الیوم »
« ختامیذیر اولان محاربه یه بدأ ایدن دوات بر کونه افکار مکتومه و مخصوصه »
« اوزرینه اولیوب مجرد برطاق مقاصد عالییه یه مبنی حرب ایتدیکنی و توسع »
« مالک داعیه سنده اولدیغنی و سبب هر نه اولور ایسه اولسون عوما »
« تصدیق و اعتراف اولان مساوی بدن اهالی خرسندییه بی تخلص مقصدنده »
« بولندیغنی بیان و اعلان ایش و پرنس قورچاقوف دخی قونغره نك »
« برنجی اجتماعنده اشبو مقاصد عالییه بی تکرار ایلش اولدیغندن بویله »
« بر افکار ايله اشبث اولنان محاربه نك یته اوحسیاتی معین صورته »
« بر صلح ايله ختام بولسی لازم کله چکنندن مر خصلرک برنجی وظیفه سی »
« معاهده احکامك بوجوهله تعیین اولنان حدود داخلنده قالسنه نظارت »

رئیس طرفندن تکلیف اولنان بواسول مذاکره توفیقاً اوستریا وانگلز
 وروسه مرخصلری اتحاد واتفاق اولنه جق مادهلری تعیین وینارین
 قونفره مذاکراتی تهیل اینک اوزره ملاقات خصوصیه رده تعاطی افکار
 اینکه قرار ویرمش اولدقنندن نتیجه . صاحبزینی رفقاسنه عرض
 ایله جکارینی بیان ایلدیلر

رئیس قونفره نك موافقته حزرانك اون طقوزنجی چهار شنبه كونه
 تعیین اولنان اجتماع آتیده اولا بونانستان مرخصلری نك قبول ماده سنك
 ثانیاً بلغارستان حقدنه انگلزه نك تکلیفه بوکا مقابله روسیه طرفندن
 وقوعی ملحوظ تکلیفك وایجاب ایدر ایسه دول نسه مرخصلری جانبندن
 تذکر اولنه جق لایحه نك موقع مذاکره قونیه جغنی بیان ایلدی

مجلس ساعت درت بچقده ختام بوادی

﴿ اون بشنجی پروتقول ﴾

﴿ قی ۸ تۆز سنه ۱۸۷۸ تاریخنده وقوعبولان اجتماعك اون بش ﴾

﴿ نومرولی مضبوطه سی ترجمه سیدر ﴾

المانیا دولت فئیمه سی طرفندن پرنس بیسمارق موسیو دوپولوو پرنس
دوهوهنلوهه شیلینغفورست

اوستریا دولت فئیمه سی جاپئندن قونت اندراشی قونت فارولی
یارون دوهایمراه

فرانسه جمهوریتی طرفندن موسیو وادینغنون قونت دوسن والیه موسیو دیره
وانکلتره دولت فئیمه سی جاپئندن قونت دویقونسفلید مارکی دوسالسیبوری
ولورد اودوروسل

ایتالیا دولت فئیمه سی طرفندن قونت قورتی ایله قونت دولوته
روسیه دولت فئیمه سی جاپئندن قونت شووالوف ایله موسیو دوپریل
ودولت علیه عثمانیه طرفندن دولتاوعلاکساندر قره طئودوری ودولالمحمد
علی پاشا ایله عطوقئلو سعداالله بک افندی حضراتی حاضر اولدقلری حالده
قونفره ساعت ایکی یچقده اجتماع ایلشدر

اون اوج نومرولی مضبوطه تصدیق اولندقدن ورئیس اون بر نومرولی
عرضخالر قهرسنی ذکر ایتدکن صکره ایاستغافوس عهدنامه سنک
قطور شهرینه وایران حدودینک تحکیمه دائر اولان اون سکرنجی
ماده سنک مذاکره سنه مباشرت ایلشدر ماده مذکورهنک مننی شودر
« باب عالی قطور شهرینک تصرفی حقنده دول متوسطه قومیسرلینک
پیان ایتدکاری رأیی نظر دفته الهجق وایران حسدودینک قطعاً تعینی
ایچون اقتضا این عملباتی یایدرمغه مجبور اوله جئندر »

رئیس قونفرهنک اجتماع اخیرنده ویریلان قرار مقتضاسنجیه شهامتلو ایران
شاهی حضرتعلری طرفندن اعزام ایدیلان مرخصک افاده سنی استماع
نزوهنی بیان ایتمسبله ملقوم خان مجلسه دعوت اولنه رقی رئیس ایاستغافوس
عهدنامه سنک اون سکرنجی ماده سی حقنده دولت متبوعه سنک افکار
وملاحظاتی بیان ایتمسنی اخطار ایلمسی اوزرینه مشار ایله قونفره یه عرض
ایده چک « بیج برشی » اولیوب فقط قونفرهنک بو بایده ویردیکی قرارک
کندوسنه تبلیغی آرزوسنده بواندیغنی سویلدی

براس بیخمارق قونفره بوماده حقهنده هنوز برقرار و بر موب آنجق
 قطورك ارانه اعاده سی ماده سی شهاملو شاه حضرتلری طرفندن قبول
 ایدله جکنه امین اولمق ایسینور دیسیله ملقوم خان قطور قضا سنک رد
 واعاده سنی کمال شکر اینتله قبوله دولتی جانندن مأذون اولدیغنی وقضاه
 مذکورک حاوی اولدیغنی اراضی اعضاسی انکلیر و روسلردن مرکب
 اولان قومیسونک تنظیم ایش ایلدیغنی حدود نامه ده مسطور بولندیغنی
 بیان وبعده بایزیددن مجمره به قدر اولان حدودک حالی حقهنده بهض
 مطالعات در میان ایله بوندن طولایی ارقه سی کسلیمان برطاقم مشکلاته نهایت
 ویرلسی دولت متبوعه سنجه پک زیاده آرزو اولندیغندن بونده قونفره نك
 همتنه حواله و بویاده ویره جکی حکم و قراره شمیدین ایران دولتی تمامیه
 موافقت ایلدیکنی افاده و اخطار ایلدی

رئیس دولت علیه ایله ایران بیتنده حصول ائتلاف ایچون قونفره
 معاونت ایده جکی امیدنده بولندیغنی و قطور ایشنک تسویه سی بوکا وسیله
 اوله بیله جکنی بیان ایلسی اوزرینه ملقوم خان مجلسدن چیقمشدر بونی
 متعاقب مذکور اون سکرنجی ماده حقهنده نه افکارده بولندقلرینی روسیه
 مرخصلرینه سؤال ایتمسینه قونت شوو الوف مسئله نك حال حاضرینی لایقینه
 تصویر و تعیینه ایتدار ایله ایستفانوس عهدنامه سی امضایلدکن صکره
 روسیه ایله دولت علیه بیتنده جریان ایدن مختبرات نتیجه سنده قطور قضایتی
 ترک واعاده ایشنک شرطیه بایزید ایله الشکر د وادیسنک باب عالی به اعاده سنه
 روسیه دولتی طرفندن موافقت اولمش اولدیغندن قطورک ابرانه ترکی
 بر مبادله صورتی دیک اولدیغنی و تعیین حدود مسئله سنه کلنجه ملقوم خان
 انکلیر و روس قومیسونک تعیین ایتدیکی حدودی قبول ایده جکنی بیان
 ایلدیکندن بونده ده برکونه مشکلات اولدیغنی دریش ایدرک ایرانک بر آن
 اقدام تصحیح حدودی حقهنده کور ستردیکی ارزویی تا کید ایلدی

رئیس مذکور اون سکرنجی ماده نك حال اصلینده ابقاسی خارجنده
 برکونه تکلیف واقع اولوب اولدیغنی سؤال ایلدی ملقوم خان طرفندن
 قونفره به تقدیم قلنسان اوراق لیدی القرائه و شمار الیهک اویله بر تکلیفده
 بولندیغنی آتلاشیدی

قونت شوو الوف ماده مذکورک حال اصلینده ابقاسی انکارنده

(بکر منجی پروتقول)

﴿ فی ۱۳ نومبر سنہ ۱۸۷۸ تاریخندہ وقوعبولان اجتماع ﴾
 ﴿ بکر منجی نومبر ولی مضبوطہ سی ترجمہ سید ﴾

المانیادولتی طرفندن پرنس دوہیسماق موسیو دوہولوو پرنس دوہوہناوہہ
 شلیتفقورست
 اوستریاومجارستان دولتی طرفندن قونت اندراشی قونت فارولی بارون دوہایرلہ
 فرانسه دولتی طرفندن موسیو وادینغنون قونت دو سن والیہ موسیو دپہ
 انکلترہ دولتی طرفندن قونت دوپیتونسفلید مارکی دوسالسیبوری لورد
 اودوروسل

ایتالیہ دولتی طرفندن قونت قوری قونت دواونای
 روسیہ دولتی طرفندن پرنس غورچاقوف قونت شووالوف موسیو دوریل
 دولت علیہ طرفندن ملکساندر فرہ طئودوری پاشا محمد علی پاشا سعدابک
 افندی حضرائی حاضر اولدقلری حالہ مجلس ساعت اوچدہ آچلدی
 رئیس اون سسکز نومبر ولی پروتقول مرخصلہ توزیع اولدینگی کپی
 بوکون دخی اون طقوز نومبر ولیسی طاغیدیلہ جقدر بوایی پروتقولک
 اعضای کرام طرفندن مطالعہ اولنہ جخی درکار ایسدہ مرخصلرک قطعاً
 قرارلشدیریلان صورتلری امضا ایتمزدن اول کیتلری ملحوظ اولدینگی
 جهتہ بونلرک| صوک پروتقوللری کندی ناملرینہ اولہرق امضا ایتمکہ
 برلیندہ مقیم سفرائی ترخیص ایللرینی تکلیف ایلدی
 بو تکلیف قبول اولندی

رئیس معاهدہ بی امضا ایتمکی مرخصلہ تکلیف ایلدی
 قونت اندراشی آتی الذکر مقالہ بی ایراد ایلدی
 « مساعیمزک بالاتفاق حصولپذیر اولدینگی بروقتہ خدمت ریاستمزی ایفا
 ایدن ذات عالی قدرہ ایغای تشکرہ بورجلیر مشار الیہ متوالیاً صلح ومسالمتی
 تأمین ونحکیم مقصدینہ خدمت ایتدیکی جهتہ بالجملہ مساعیبتی اورو یایی
 تہدید ایدن حال تذبذب اشتمالک سرعت ممکنہ ایلہ دفع وازالہ سی جهتہ
 صرف ایلشدیر

مشار اليهك قونقره رياستنده كو سترديكي مهارت كامله وغيرت واقدمات
منواله ايله جله مركز متفقا چالشد يغمز وقايد صلح وآسايش ماده سنك سر يعا
تيسر حصونه كركي كبي معاونت ايلش اولديغدن طولايي كندورل ينه هيت
طرفندن تشكرات خالصانه مركز ابرادينه ومفارقت ايمزدن اول حشمتلو
ايراطور حضرتلريله خاندان فحامتشان حكمدار يلري طرفلرندن مظهر
بيورلد يغمز آثار التفات ومهماننوازي دن طولايي مشاراليهم حضراتنه تشكرات
احترامكارانه مركز عرضنه اعضاي كرامك موافقت ايله چكارندن امينيم
برنس دو بيسمارق جواب آتي بي ايراد ايلدي

« قونت اندراشنيك بوجاس كسبرانامنه اوله رق ايراد ايلدكلى مقاله دن
فوق العاده محظوظ اولديغيم كبي هيتك دخي مشار اليهك افكارينه اشراك
ايلسندن وخصوصا مذاكراتمز ائشاننده رفقاهك حقمده اراز ايلدكلى
ملايمت وافكار حسنه دن طولايي ايقاي لازمه شكرانيته مسارعت ايلرم
انحراف مزاجم حسبيله مذاكراتي نتيجه سنه ايصال ايتكلكي پكده مأمول
ايتامكده ايكن مرخصلرك يكد بگرينه قارشو اظهار ايلدكلى افكار
اتلافكارانه وخير خواهانه بوني تسهيل ايتدي اليوم قونقره بتون اورو پا
دوانلرنيك مرضيسي وجهله نتيجه مطلوبه بي استحصال ايلش اولديغندن
مخلصلريني خاطر مودتظاهر لرندن چيقارما ملريني رجا ايدرم ثناورلرينه
كلنجه بركده بچورد بكمز زمان الى الابد خاطر نشاتم اوله جقدر »

بعده قونقره معاهده نك يدي نسخده سني امضا ايلدي بوني متعاقب رئيس
تكرار كلامه آغاز ايله مقاله آيه بي سرد واتيانه ايتدار ايلدي شويله كه
« مذاكراتمز ختام بولدي قوميسيونلرده بولنان مرخصلره وخصوصيله
موسيو دبره ايله برنس دو هو هنلوهه به وقونقره مصالحنك تسهيلي امرنده صرف
ايلدكلى مساعيدن طولايي هيت كتابته بوجاس عالي به معلومات لازمه
اعطا ايدن مأموزين وضابطانه قونقره نامنه اوله رق بيان تشكر ايتكلكي
كند بجه صوك وظيفه حد ايلرم اذ بيلر مفارقت ايمزدن اول قونقره نك
اورو پانك منسافعه بك بيوك خدمت ايتديكني بيان واطاده دن چكتم
هرنه قدر غمومك آرزو وآمالي استحصال ايتك ممكن اوله مدبسه ده نيت
واجرا آتمز هر حالده توار بخده تقدير اولنه چغندن مرخصلر دخي زياده سيله
مخاطره حالنده بولتمش اولان صلح ومسالتك دوام وبقاسني امكان دائره سينده

تأمین ایلمدکلرندن طولای مطہئن و مستریج اولایدلر طرفکیرلک حسبہ
مطبوعات طرفندن وقوعی ملحوظ اولان اعتراضات بوتیجه خبر یه نك قدر
واعتبارینه ایراث نقبصه ایده من

عنایت باری ایله اوروبا اتفاقنک مدت مدیده دوام ایله جکئی وائنائی مذاکراتده
بیتزده جریان ایدن مناسبات دوستانه وصمیمه دخی دولتلمز بیئنده
تیئاً جاری اولان مناسبات حسنه بی برقاتدها ناید و تحکیم ایلیه جکئی قویا
امید ایلم

زققای مخلصانهم طرفندن مظهر اولدیغم اثر توجهدن طولای کندولرینه
پردها تشکر ایلمر واشبو مائر شکرانیتی فراموش ایتمیه جکیمی ایجان ایله
قونقره نك اجتماع اخیرینه ختام ویرلدیکئی بیان ایلم
مرخصلر ساعت بشده طاعاتیلر

مطبعه عامروده طبع اولندی
رفی ۱۷ محرم سنه ۱۲۹۸

ÖZGEÇMİŞ

Nami ŞAHİN; 01.07.1985 tarihinde Tokat'ın Erbaa ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Tokat'ta tamamladı. 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 3 Temmuz 2009 yılında bu bölümde üniversite öğrenimini tamamlayıp aynı yılın Ekim ayında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Halen yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Şahin İngilizce bilmektedir.